

anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 3

2018 Yılı Liseye Geçiş Sınavı (LGS) Matematik Sorularının Öğrenme Alanları ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bağlamında Değerlendirilmesi
Onur EKİNCİ, Ayten Pınar BAL

Sanat Eğitimi Dersi Alan Öğretmen Adaylarının Sanat Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Algıların Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi
Yahya HİÇYILMAZ, Yahya ADANIR

İlkokul Öğrencilerinin Değişen Davranış, Kişilik ve Tutum Özelliklerinin İncelenmesi
Özgür BABAYİĞİT

Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Visegrad Dörtlüsü Örneği
Yağmur SAĞLAM, Filiz ERATAŞ SÖNMEZ

Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Kent Konseyi Algısı
Duru ŞAHYAR AKDEMİR

Understanding the Reasons for Class Repetition in an English Language Preparatory Department
Ahmet Erdost YASTIBAŞ

Karbondioksit Salınımı İle Büyüme Arasındaki İlişki: 1960-2014 Türkiye Örneği
Salih ÖZTÜRK, Özge YÜKSEL

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının "İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri" İle İlgili Görüşleri
Aylin ÇELEN, Devrim BULUT

Çalışanların İç Girişimcilik Eğilimlerinin Örgütsel Bağlılıklarına Etkisinde Demokratik- Katılımcı Yönetim Tarzının Aracılık Etkisi: İstanbul'da Bankacılık Sektörü Örneği
Türker TUĞSAL

R Programlama Dili İle Pazar Sepet Analizi: Muş İl Merkezindeki Bir Süpermarkette Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarının Tespiti Üzerine Bir Uygulama
Emrah BİLGİÇ

İktisat Okullarında Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal Kriz Yaklaşımı: Türkiye'de 2001 Finansal Krizi Üzerine Post Keynesyen Bir Analiz
Ömer Tuğsal DORUK

Philosophical Issues Arising from Dual Nature of Light in Young's Double-Slit Experiment
Ayhan AKSAKALLI, Ümit TURGUT, Rıza SALAR

Bölgesel Kalkınma Politikalarındaki Dönüşüm: Yeni Bölgecilik Yaklaşımı ve Türkiye Yansımaları
Asena Gizem YİĞİT, Selen IŞIK MADEN

Ortaokullarda Örgütsel Sinizmin Yordayıcısı Olarak Örgütsel Güven
Burcu UYAR, Demet ZAFER GÜNEŞ

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Gelişiminde Tartışmalı Konuların Etkisi
Ahmet Galip YÜCEL, Mehmet KÖÇER

1998 ile 2018 Yılları Arasında Yürürlükte Olan Yönetici Atama Yönetmeliklerindeki Okul Müdürü Değerlendirme Ölçütlerinin Karşılaştırılması
Hüsnü ERGÜN

Üretim Endüstrisi Dijital Dönüşüm Süreci Kavramsal İlişki Haritası
Lütfi APİLİOĞULLARI

İşletmelerde Etik Değerlerin Uygulanmasının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü
Ferit USLU, Ali AKSOY

Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Beslenme Davranışlarına ve Beslenme Öz-Yeterliklerine Etkisinin İncelenmesi
Mustafa ÖZGENEL, Ferah ÖZDEN

Türkmen Öğrencilerin Türkmenistan'da Ortaokullarda Sosyal Bilgiler Kapsamında Okutulan Dersler Hakkındaki Görüşleri
Mehmet ORAN

Women's Discrimination in Engineering Faculties: A View from Turkey
Fatma Fulya TEPE
Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Öz-Yeterlik ile Sıkıntıya Dayanma Düzeyi İlişkisi
Zeynep AKKUŞ ÇUTUK

Sağlık Çalışanlarının Öz Liderlik Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi
Cuma ÇAKMAK, Özgür UĞURLUOĞLU

Serbest Piyasa Politikasının 19. Yüzyıl İngiliz Emperyalizmine Katkısı
Orhan Keskintaş

Sağlık Hizmetlerini Yönetmek Neden Zordur?: Teorik Tartışmalar
Mehtap ÇAKMAK BARSBAY

Refik Halit Karay'ın Yezidin Kızı Romanında Yezidilik, Yezidiler ve Bazı Tespitler
Mehmet YAZICI

Çingenelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Malatya Örneği
Muhammet FIRAT, Süleyman İLHAN

1980'li Yıllar Türkiye'sinde Gazetecilik: Uyanık Gazeteci Film Örneği
Rifat BECERİKLİ

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti: "AZƏRTAC"ın Yaranma Zərurəti və Keçdiyi Yol
Namiq ƏHMƏDOV

Kurumsal İtibarın Medyadaki İzleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği
Beraat ÇİÇEK, Ahmet ÇİÇEK

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 3

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
24/06/2019	:	Basım Tarihi	Published Date	:	24/06/2019
Haziran 2019	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	June 2019
7	:	Cilt	Volume	:	7
3	:	Sayı	Number	:	3
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Gabur OZIEV

International Islamic University / Malezya

Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI

Yarmouk University / Ürdün

Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR

University of Malaya / Malezya

Doç. Dr. Murat KAYACAN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPARMAK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA

Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction

Grafik Tasarım / Design

Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ

Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER

Arş. Gör. Yunus ŞAKİROĞLU

Okt. Yahya ADANIR

Öğr. Gör. Serdar DİK

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 3

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerde taranmaktadır:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)
UIF (Universal Impact Factor)

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)
UIF (Universal Impact Factor)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 7

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Onur Ekinci, Ayten Pınar Bal 9
2018 Yılı Liseye Geçiş Sınavı (LGS) Matematik Sorularının Öğrenme Alanları ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bağlamında Değerlendirilmesi
Evaluation Of High School Entrance Exam (LGS)2018in Terms of Mathematics Learning Field and Revised Bloom Taxonomy

Yahya Hiçyılmaz, Yahya Adanır 19
Sanat Eğitimi Dersi Alan Öğretmen Adaylarının Sanat Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Algıların Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi
Examining, Through Metaphors, The Perceptions Of The Art Term Of The Prospective Teachers Who Take Art Education Course

Özgür Babayigit 25
İlkokul Öğrencilerinin Değişen Davranış, Kişilik ve Tutum Özelliklerinin İncelenmesi
Investigation of Changing Behaviour, Personality and Attitude Characteristics of Primary School Students

Yağmur Sağlam, Filiz Erataş Sönmez 35
Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Vişegrad Dörtlüsü Örneği
The Causality Between Current Account Deficit and Economic Growth: The Case of Vişegrad Four

Duru Şahyar Akdemir 41
Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Kent Konseyi Algısı
The Perception Of Students Of The Anadolu University About the "City Councils"

Ahmet Erdost Yastıbaş 51
Understanding the Reasons for Class Repetition in an English Language Preparatory Department
Bir İngilizce Hazırlık Bölümünde Sınıf Tekrarlarının Nedenlerini Anlamak

Salih Öztürk, Özge Yüksel 63
Karbon dioksit Salınımı İle Büyüme Arasındaki İlişki: 1960-2014 Türkiye Örneği
The Relationship Between Carbon Dioxide Emissions And Economical Growth: 1960-2014 The Case Of Turkey

Aylin Çelen, Devrim Bulut 73
Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının "İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri" İle İlgili Görüşleri
Physical Education Teacher Candidates' Views on Ideal Physical Education Teacher Qualifications

Türker Tuğsal 79
Çalışanların İç Girişimcilik Eğilimlerinin Örgütsel Bağlılıklarına Etkisinde Demokratik- Katılımcı Yönetim Tarzının Aracılık Etkisi: İstanbul'da Bankacılık Sektörü Örneği
The Mediating Effect of Democratic-Participative Management Style on the Effect of Employees' Intrapreneurship Tendencies' on Their Organizational Commitments: Banking Sector Case in İstanbul

Emrah Bilgiç 89
R Programlama Dili İle Pazar Sepet Analizi: Muş İl Merkezindeki Bir Süpermarkette Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarının Tespiti Üzerine Bir Uygulama
Market Basket Analysis with R programming Language: An Application on consumer purchasing behavior of a Supermarket in Muş

Ömer Tuğsal Doruk 99
İktisat Okullarında Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal Kriz Yaklaşımı: Türkiye'de 2001 Finansal Krizi Üzerine Post Keynesyen Bir Analiz
Market Failures In Economic Schools and Financial Crisis Approach: A Post Keynesian Analysis On The 2001 Financial Crisis In Turkey

Ayhan Aksakallı, Ümit Turgut, Rıza Salar 107
Philosophical Issues Arising from Dual Nature of Light in Young's Double-Slit Experiment
Young'in Çift Yarıklı Deneyinde Işığın Düalist Davranışından Kaynaklı Açığa Çıkan Felsefi Sorunlar

Aşena Gizem Yiğit, Selen Işık Maden 113
Bölgesel Kalkınma Politikalarındaki Dönüşüm: Yeni Bölgecilik Yaklaşımı ve Türkiye Yansımaları
Transformation in Regional Development Policy: New Regionalism Approach and It's Reflections in Turkey

<i>Burcu Uyar, Demet Zafer Güneş</i> Ortaokullarda Örgütsel Sinizmin Yordayıcısı Olarak Örgütsel Güven Organizational Trust as a Predictor of Organizational Cynicism in Secondary Schools	121
<i>Ahmet Galip Yücel, Mehmet Köçer</i> Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Gelişiminde Tartışmalı Konuların Etkisi The Effect of Controversial Issues on the Development of Social Studies Teacher Candidates' Critical Thinking Levels	129
<i>Hüsnü Ergün</i> 1998 ile 2018 Yılları Arasında Yürürlükte Olan Yönetici Atama Yönetmeliklerindeki Okul Müdürü Değerlendirme Ölçütlerinin Karşılaştırılması Comparison of School Principal Assessment Criteria in the Executive Appointment Regulations Effective between 1998 with 2018	141
<i>Lütfi Apilioğulları</i> Üretim Endüstrisi Dijital Dönüşüm Süreci Kavramsal İlişki Haritası The Conceptual Relations Map of Manufacturing Industry Digital Transformation Process	153
<i>Ferit Uslu, Ali Aksoy</i> İşletmelerde Etik Değerlerin Uygulanmasının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü Intermediary Role Of Organizational Justice In Impact Of Applying Ethical Values In Enterprises On Organizational Commitment	163
<i>Mustafa Özgenel, Ferah Özden</i> Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Beslenme Davranışlarına ve Beslenme Öz-Yeterliklerine Etkisinin İncelenmesi Investigation on the Effectiveness of Experimental Measurement Based Nutrition Training on the Nutritional Behavior and Nutrition Proficiency of Secondary School Students	181
<i>Mehmet Oran</i> Türkmen Öğrencilerin Türkmenistan'da Ortaokullarda Sosyal Bilgiler Kapsamında Okutulan Dersler Hakkındaki Görüşleri Turkmen Students' Views on Lessons Learned Equivalently with Social Studies in Middle Schools in Turkmenistan	191
<i>Fatma Fulya Tepe</i> Women's Discrimination in Engineering Faculties: A View from Turkey Mühendislik Fakültelerinde Kadınlara Yönelik Ayrımcılık: Türkiye'den bir Bakış	199
<i>Zeynep Akkuş Çutuk</i> Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Öz-Yeterlik ile Sıkıntıya Dayanma Düzeyi İlişkisi Relationship between Emotional Self-Efficacy and Distress Tolerance of University Students	211
<i>Cuma Çakmak, Özgür Uğurluoğlu</i> Sağlık Çalışanlarının Öz Liderlik Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi Examination of the Self-Leadership Level of Health Workers in Terms of Socio-Demographic Variables	219
<i>Orhan Keskintaş</i> Serbest Piyasa Politikasının 19. Yüzyıl İngiliz Emperyalizmine Katkısı The Contribution of Free Market Policy to 19th Century British Imperialism	233
<i>Mehtap Çakmak Barsbay</i> Sağlık Hizmetlerini Yönetmek Neden Zordur?: Teorik Tartışmalar Why Is It So Hard To Manage Healthcare: Theoretical Discussions	247
<i>Mehmet Yazıcı</i> Refik Halit Karay'ın Yezidin Kızı Romanında Yezidilik, Yezidiler ve Bazı Tespitler Some Findings About Yezidis, Yezidism in Refik Halit Karay's Novel Named Yezidin Kızı (Daughter of Yezidi)	255
<i>Muhammet Fırat, Süleyman İlhan</i> Çingenelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Malatya Örneği Poverty and Social Exclusion in Gypsies: The Case of Malatya	265
<i>Rifat Becerikli</i> 1980'li Yıllar Türkiye'sinde Gazetecilik: Uyanık Gazeteci Film Örneği Journalism in 1980's Turkey: The Case of the Uyanık Gazeteci	279
<i>Namiq Əhmədov</i> Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti: "AZƏRTAC"ın Yaranma Zərurəti və Keçdiyi Yol The heritage of Azerbaijan People's Republic – AzerTAc: necessity for the establishment and the challenges it passed through	291

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 3

<i>Berat Çiçek, Ahmet Çiçek</i>	299
Kurumsal İtibarın Medyadaki İzleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği Traces of Corporate Reputation in Media: Muş Alparslan University Case	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	309
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	313
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	315

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
a.gokcen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

2019 yılının Haziran sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarlarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bu sayı ile birlikte yoğun taleplere cevap vermek adına alan editörü sayımızı arttırmış bulunmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 30 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Refik Halit Karay'ın Yezidin Kızı Romanında Yezidilik, Yezidiler ve Bazı Tespitler

Some Findings About Yezidis, Yezidism in Refik Halit Karay's Novel Named Yezidin Kızı (Daughter of Yezidi)

Mehmet Yazıcı^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bingöl/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0671-6769

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Kasım 2018
Düzeltilme tarihi: 08 Aralık 2018
Kabul tarihi: 31 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Refik Halit Karay
Yezidin Kızı Romanı
Yezidilik İnanç
Yezidiler

ÖZ

Refik Halit Karay, hikâye, roman, mizah, hiciv, tiyatro, deneme ve hatıra türlerinde eserler vermiş bir yazardır. Onun eserlerinden biri de *Yezidin Kızı* romanıdır. *Yezidin Kızı* romanının ilk baskısı 1938'de Halep'te, ikinci baskısı ise 1939'da İstanbul'da yapılmıştır. Eser, günümüzde de ilgiyle okunmaktadır. Yazarın, Suriye'de sürgündeyken yazdığı *Yezidin Kızı* romanında, Yezidiler ve Yezidilik hakkında ilgi çekici bilgi ve tespitlere yer verilmektedir. Bu bilgi ve tespitler, bir asra yakın bir zaman önce, alanda yapılan gözlem, görüşme ve araştırmalar sonucunda elde edildiği için önemlidir. Bu çalışmanın amacı, *Yezidin Kızı* romanında yer alan Yezidilik ve Yezidilerle ilgili bilgi ve tespitleri roman okurlarıyla edebiyat araştırmacılarından sonra sosyal bilimcilerin de dikkatine sunmaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 29 November 2018
Received in revised form 08 December 2018
Accepted 31 December 2018

Keywords:

Refik Halit Karay
The Novel Yezidin Kızı (Daughter of Yezidi)
The Yezidism Belief
Yezidis

ABSTRACT

Refik Halit Karay has put forward works in different fields such as; story, novel, humour, irony, theatre, essay and remembrance. One of his works is the novel named Yezidin Kızı (Daughter of Yezidi). The novel printed first in 1938 in Aleppo, the second edition was printed in 1939 in İstanbul. It is read in our day curiously. In the novel which the author wrote in Syria while he was in the exile, there are interesting informations about Yezidis and Yezidism. Those informations are important since they were collected one century ago through observations, interviews and researches in the field. The aim of this study is to bring the information about Yezidis and Yezidism in the book to the attention of social scientists after readers and literature researchers.

1. Giriş

Aktörün¹ eylemleri ile sosyal çevresi arasında güçlü bir ilişki vardır. Çevrenin ilk çemberi olan aile, aktörün “Zihinsel haritasının oluşumuna öncülük eder” (Baran, 2013: 8). Bunu, daha sonra başta okul, arkadaş ve iş çevresi olmak üzere iç içe geçen sosyal çevrenin diğer halkaları tamamlar. Böylece her aktör, yapıp ettiklerini belirleyen bir yaşam biçimi kazanmış olur. Aslında, “Yaşam biçimleri ‘habitus’ dediğimiz bir

varoluş biçimiyle, zihin kalıplarıyla, gövde dilimizle ilintilidir. Kökleri derinlerde, geçmiş tarihe uzanan, tortusu bugünde, farkında olmadan üstümüzde, kişilerin davranışlarında ortaya çıkan bir kültürel hazineye işaret eder. Çocukluktan itibaren eğitime ve pratiğe dayanarak disipline ettiğimiz nefsimiz, gövde dilimiz, birbirimizle selamlaşma biçimlerimiz, yeme içme adetlerimiz, kültürel referanslarımız habitusumuzun bir parçasıdır, gündelik yaşam içinde öğrenerek aşinalık kazandığımız, otomatikleştirdiğimiz bir

¹ “Antropolojide ve sosyolojide, eylemde bulunan kişiden çoğu zaman bir aktör (ya da fail) olarak söz edilir. Bu terim aynı zamanda

kolektif aktörleri de içerir ve bu nedenle ‘şahıs’, ‘birey’ gibi kelimelerden daha kapsamlıdır” (Eriksen, 2009: 74).

*Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: yazici44@gmail.com

kültürel hazine işlevi görür” (Göle, 2013). Ancak, bütünüyle çevremizin bize sunduğu bir varoluş biçimi olan habitusumuzun yani yaşam biçimimizin bir ürünü de değildir. Deneyimlerimiz, gözlemlerimiz ve bilgilerimizle habitusumuzu her eylemimizle yeniden “üretiriz”. Bu şekilde her an yeniden “yapılan” (Giddens ve Sutton, 2014: 55) toplumsal yapılar, sürekli değişir ve farklılaşır.

Bir toplumsal yapıda karşılaştığımız eylemler, kültürel referanslarımızla örtüşmediği oranda ilgimizi çeker; merakımız, hayretimiz ve şaşkınlığımız artar, daha dikkatli gözlemciler oluruz. Hatıra niteliğindeki eserlerden, kültürel referanslar ile gözlem yapan aktörlerin eylemleri arasındaki çelişkilerin; yazarlar için çok daha önemli, öğretici ve yazarların eserlerini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu öğreniyoruz. Yazarlar, bu çelişkiyi en güçlü şekilde sürgün dönemlerinde yaşarlar. Kültürel referanslarından uzak diyarlara sürgün edilmiş yazarların, buralarda iyi birer gözlemci oldukları, bu yazarların günümüzde klasikleşen eserlerinde kullandıkları gözlemlerden anlaşılabilir.

Yazar, eserini oluştururken yazarlık yeteneğinden, habitusundan (kültür hazinesinden), deneyimlerinden ve gözlemlerinden yararlanır. Bundan dolayı, “Edebi eser, hiç şüphesiz onu vücuda getiren yazarın hayatı ile tarih ve sosyal çevresiyle de yakından ilgilidir. ... Çeşitli kaynaklardan gelen malzemeyi, sanatçı, yaratış süreci içinde, o anın da şuur ve şuur-altı kuvvetlerinin tesiri altında kalarak birleştirir” (Kaplan, 1997: 8). Bu sürecin sonucunda ortaya çıkan eser, belli bir usule ve düşünceye göre okunduğunda bize yazarının ait olduğu devrin ve düşüncenin yani yazarın habitusunun “anahtarını” verir (Kaplan, 1985: 8-9).

Bir edebi eser türü olarak romanda, yaşam koşulları ve olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatıldığından Clara Reeve’nin de belirttiği gibi: “Roman gerçek yaşamın ve görgünün, ayrıca yazıldığı zamanın bir resmidir” (Ahmedzade, 2004: 50). O halde roman; yazarın gözlemleri ve deneyimleriyle zenginleştirdiği, yapılaşmasına katkıda bulunduğu habitusuna ve romanın yazıldığı dönem hakkında önemli verilere ulaşmamızı sağlayan kaynaklarından biridir.

Her roman yazarı, farklı düzeylerde de olsa romanlarında yaşadığı dönemin resmini sunmaktadır. Ancak bu sunumda bazı yazarlar çağdaşlarından daha başarılıdır. Örneğin, kendini “Realist bir muharririm” (Erdal, 1955’ten aktaran Aktaş, 2014: 43-44) diye tanımlayan Refik Halit Karay, çağdaşları arasında kültürel mirasını; deneyimleri, gözlemleri ve öğrendikleri ile ilişkilendirip kendine özgü bir üslupla sunmada başarılı olmuş romancılarından biridir. Her romanında yaşadığı dönemin farklı bir resmini sunan Karay, *Yezidin Kızı* romanında, eserin yazıldığı dönemdeki Yezidi topluluğu ve Yezidi inancının ayrıntılı ve ilgi çekici bir resmini vermektedir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde Refik Halit Karay’ın, *Yezidin Kızı* isimli romanında Yezidilik ve Yezidiler hakkında verdiği ilgi çekici bilgilerle, edebiyat araştırmacılarının dikkatini çektiği görülmektedir. *Türk Edebiyatı Tarihi* (Kabaklı, 1966), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (Kudret, 1965; Necatigil, 1989), *Karatay’ın Biyografyası* (Ebcioğlu, 1943; Aktaş, 2014) gibi çalışmalarda *Yezidin Kızı* romanına değinilmiş ve bu romanla ilgili bazı tespitler dile getirilmiştir. Kabaklı (1966: 344)’nın, Karay “*Yezidin Kızı*’nda, Yezidilerin inanç ve âyinlerine dair hayret verici sayfalar yazmıştır” ifadesi bu örneklerden biridir.

Mehmet Bayraktar (2012) ise, “Yezidin Kızı ve Êzîdiler” isimli makalesinde, yazarın hayatı ile roman hakkında kısa bir bilgi ve romanın özetini verdikten sonra, “Romanın Diliyle Êzîdiler ve Êzîdilik” alt başlığı altında romandan seçtiği bazı paragraflar sunmaktadır. Bayraktar, bu makalenin yazılmasını da teşvik eden etkenlerden biri olan yazısını, araştırmacıların konuya ilgi duymasını sağlayacak şu cümlelerle bitirmektedir: “Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı* romanında, sadece Êzîdî dininin esasları, töre ve törenleri konusunda bilgi vermekle yetinmez; Êzîdî etnografyası ve folkloru konusunda da bize ilginç gözlemler sunar.

Üç gün üç gece devam eden çalgılı, danslı, şenlikli Êzîdî düğünleri gibi, Êzîdî cenaze törenleri de, ilginç gözlemlerle verilir. ‘Ey insanoğlu! Toprakta gelmiştin, bugün toprağa dönüyorsun!’ sözü, Êzîdîlerin yolculama erkânını anlatan anlamlı bir söylemdir. Öte yandan Êzîdî beyleri, pirleri, kuçekleri, kavalları, müritleri ve fakirleri konusunda da ilginç bilgiler sunulur.”

Sonuç olarak Refik Halit Karay’ın İstanbul’dan Suriye’ye sürgün edilmesi, Karay’ın hem kültürel hazinesinden uzaklaşmasına hem de kültürel referanslarıyla örtüşmeyen Yezidi topluluğuyla karşılaşmasına, bu karşılaşmada Yezidi topluluğu hakkında merak ve hayret içinde daha keskin gözlemler yapmasına ve *Yezidin Kızı* romanında dönemin Yezidi topluluğunun bir resmini vermesine vesile olmuştur. *Yezidin Kızı* romanında sunulan bu resimde; Yezidi topluluğunun tarihi, inançları, kültürleri ve yaşadıkları coğrafyayla ilgili dikkat çekici bilgi ve tespitler yer almaktadır.

Bu makalenin amacı, Karay’ın, Yezidiler ve Yezidilik inancıyla ilgili olarak derlediği ve *Yezidin Kızı* romanında, roman kurgusu içinde dağıtmış bir biçimde sunduğu verileri, roman okurlarından ve ilgili edebiyat araştırmacılarından sonra sosyal bilimcilerin de dikkatine sunmaktır. Makalede, romandan alınan verilerin içerik analizi ve değerlendirmesi yapılmamıştır. Çünkü kitapta, Yezidiler ve Yezidilikle ilgili hemen her konuya bir şekilde değinildiğinden bu makalenin sınırlarını aşacağı açık olan böyle bir çabaya şimdilik girilmemiştir. Ancak bu yöndeki çalışmaların ileride yapılacağı ümit edilmektedir.

Çalışmada sunulan veriler, yazarın Yezidiler ve Yezidi topluluğunun inancıyla ilgili olarak verdiği bilgilerden ve bu inanç hakkında yaptığı tespitlerden oluşmaktadır. Ancak dikkatli bir gözlemci de olsa yazarın kullandığı verilerin ve yaptığı tespitlerin; bireysel gözlemlerinin, öğrendiklerinin ve deneyimlerinin sonuçları olduğu göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte bu sübjektif veriler ve tespitler, yaklaşık bir asır önce, doğrudan sahada yapılan gözlem ve görüşmelerin sonuçları olduğu için önemlidir. Yapılacak yeni çalışmalarla, sunulan bu verilerin ve yapılan tespitlerin doğruluğu, Yezidiler ve Yezidi inancı hakkında aynı dönemde sunulmuş benzer veriler ve yapılmış tespitlerle karşılaştırılarak sınanabilir. Çalışmanın bu nitelikteki araştırmalara öncülük edeceği beklentisiyle, romandan Yezidiler ve Yezidilikle ilgili ifade ve tespitler doğrudan alınmış ve alıntılarının sayfa numaralarından da anlaşılacağı üzere bilgilerin kitaptaki veriliş sırasına bağlı kalınmıştır.

Bu çalışma; a) İŞİD’in, 2014 yılında Şengal bölgesine saldırısından sonra gündeme daha çok gelen Yezidiler ve Yezidilik inancıyla ilgili literatüre, yaklaşık bir asır önce sahada derlenmiş ve bir roman kurgusu içinde sunulmuş verileri ve yapılmış tespitleri sunarak katkıda bulunma;

b) Romanda yer alan bu veriler, olgunun bugünkü durumuyla karşılaştırıldığında Yezidi topluluğunun ve Yezidilik inancının yaşadığı değişimi görme imkânı verme; c) Yezidiler ve Yezidilikle ilgili çalışmalara katkı sunma, d) Benzer çalışmalara dikkat çekme ve bu nitelikteki çalışmaları teşvik etme ihtimali olduğu için önemlidir.

Çalışmada, önce makalenin konusu olan romanın yazarı ve roman hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Daha sonra, romanda Yezidiler ve Yezidilik hakkında olayların akışına göre serpiştirilmiş bilgiler ile yazarın Yezidiler ve Yezidilik inancıyla ilgili tespitleri verilmektedir. Makale, sonuç kısmı ve kaynakça ile sona ermektedir.

2. Refik Halit Karay ve Yezidin Kızı Romanı

Refik Halit Karay, 1888'de İstanbul'da doğdu. Yaşadığı iki ayrı sürgün döneminde İstanbul'dan uzak kaldı. Her iki sürgünden sonra da İstanbul'a döndü ve 1965'te İstanbul'da öldü.

Refik Halit Karay, hayatını çoğunlukla gazeteci ve yazar olarak sürdürdü. Bir yazar olarak Fecri-Âti topluluğu içinde yer aldı. Aynı zamanda Fecri-Âti Encümen-i Edebisi Beyanamesi'ni imzalayan isimlerden biridir (Yücel, 1957: 47; Ebcioğlu, 1943: 25).

Refik Halit Karay'ın hayatının dönüm noktalarını yazarlık, eleştiri ve sürgünler belirlemiştir. Anadolu'nun farklı illerinde geçirdiği ilk sürgününün nedeni İttihat ve Terakki'yi eleştirmek için kaleme aldığı yazılardır. İttihat ve Terakki'ye muhalif yazılarından ötürü, birçok siyasiyle birlikte Sinop'a (1913) sürülmüş, oradan Çorum, Ankara ve Bilecik'e yollanmıştır. Ziya Gökalp'ın yardımıyla İstanbul'a dönmüştür (Kabaklı, 1966: 340).

İkinci sürgününün nedeni ise Milli Mücadele'ye karşı İstanbul Hükümeti'nin yanında yer almak için yazdığı yazılardır. Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye inanmayıp karşı çıkması ve sert yazılarla bu hareketi baltalamak istemesi, hayatının en acı dönemini hazırladı. İstanbul'un kurtuluşu ile Refik Halit 1922'de "Yüzellilikler" listesine alınarak yurt dışına çıkmaya mecbur edildi. On beş yıl kadar süren sürgün hayatını Beyrut, Halep ve Hatay'da gurbette geçirdi (1922-1938) (Bayraktar, 2012; Kabaklı, 1966: 340). Bu ikinci sürgünden, Cumhuriyet'in onuncu yılı dolayısıyla 1938'de çıkarılan Af Kanunu ile yurda döndü ve tekrar gazeteciliğe başladı (Bayraktar, 2012; Kabaklı, 1966: 340).

Refik Halit Karay'ın yaşadığı sürgünlerin, hayatına ve eserlerine etkisi büyüktür. Çünkü sürgünlük yalnızca coğrafi olarak yerinden edilme değildir. Bununla birlikte sürgünlüğün duygusal, politik, entelektüel sebepleri olduğu gibi edebi esere de etkisi vardır (Karabulut, 2018). Karay, hayata pozitif bakma alışkanlığına sahip olduğundan; hayatında ve eserlerinde sürgünlüğün olumsuz taraflarından çok olumlu etkileri ön plana çıkmıştır (Öksüz, 2017:277). Yazar, sürgünlerin doğurduğu olumlu sonuçları şöyle dile getirmektedir: "Her iki gurbetim de çok faydalı oldu. Birincisinde Anadolu'yu tanıdım. İkincisinde dünyayı tanıdım" (Baydar, 1960: :111).

Refik Halit Karay, yazarlığının başından beri realisttir ve toplumsal gerçekliklere duyarlı bir yazardır: "Gözlemlere dayanarak yurt gerçeklerine ve çeşitli insan katlarına yönelme yöntemini daha sürgüne gitmeden, Maupassant etkisiyle benimsemiş bulunan ve 1909-1910 yıllarında bu yolda birkaç da örnek veren yazar, Anadolu'da bu yöntemi uygulayacak

elverişli bir ortam bulmuştur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir konuşmasında: 'O zaman Refik Halit ile ben, Maupassant'ın tesiri ile şehir içindeki tiplerden ayrılarak mevzularımızı köylerden, çobanlardan ve halkın arasından seçmeye başladık' ('Dikmen' gazetesi, 1942, sayı 22) demesi bunu doğrulamaktadır. Böylece, o zamana değin yalnız türkülerde ve halk hikâyelerinde sözü edilen Anadolu insanı, Refik Halit'in *Memleket Hikâyeleri* ile ilk kez düzenli, sürekli ve bilinçli olarak aydın toplulukların edebiyatına girmiş; bu tutum, daha sonraki kuşakların eserleriyle bugüne değin sürmüştür. Yazar bir konuşmasında şöyle demiştir: '*Memleket Hikâyeleri* çığır açmak bakımından bugünkü köy hikâyeciliğinin nüvesini teşkil eder. Ben Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak gördüm ve anlattım' " (Kudret, 1965: 164)

Yazarlığa hikâye ile başlayan Karay'ın ilk eseri *Memleket Hikâyeleri* (İstanbul, 1919)'dir. *Yezidin Kızı*, yazarın *İstanbul'un Bir Yüzü* (İstanbul, 1920) romanından sonra 1937'de Halep'te yayımladığı ikinci romanıdır (Aktaş, 2014: 174).

Refik Halit Karay, eserleri ile deneyimleri, gözlemleri ve incelemeleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu, "Ben daha ziyade hayatta yaşadığım maceralardan ve bu hayat içinde gördüğüm tiplerden faydalanmış realist bir muharririm" (Erdal, 1955'den aktaran Aktaş, 2014: 43-44) ifadesiyle dile getirmektedir. Ebcioğlu (1943: 86) da "*Kendi Yazıları ile Refik Halid*" isimli çalışmasında "Refik Halid, kendi hayatını bazen endirekt olarak anlatmıştır. Meselâ '*Yezidin Kızı*' Suriye çöllerinde yaptığı uzun gezintilerden aldığı intibaları, bir kül halinde gösterebilmek için icat ettiği bir mevzu ile çerçevelenmiş, yarı hayali bir romandır" tespitinde bulunmaktadır. Konuya ilgi duyan araştırmacılar da "Tamamen Halep'te yazılmış" (Ebcioğlu, 1943: 87) olan *Yezidin Kızı* romanı hakkında, "Refik Halid'in, hayatını dolaylı olarak anlattığı romanlarından biridir" (Bayraktar, 2012) ve "Yazarın ikinci sürgün yıllarındaki gözlemi ve hatıralarını hareket noktası alan kurmaca bir eserdir" (Aktaş, 2014: 85) şeklinde değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Bayraktar (2012)'in *Yezidin Kızı* romanıyla ilgili bazı tespitleri şunlardır: Refik Halit Karay romanın başkahramanlarından (Hikmet Ali) biridir. Zaten roman, anılarla yoğrulmuş otobiyografik bir romandır. 1922-1938 yılları arasında devam eden Lübnan, Irak ve özellikle Suriye'deki sürgün yaşamında, bölgedeki birçok Kürt aydınıyla temasta bulunduğu gibi, çok sayıda etnik topluluk ve inanç topluluğunu da doğrudan tanıma imkânı bulmuştur. 1935'te Irak-Arap yönetimince Êzîdî Kürtlere yapılan katliam ve sürgün uygulamasının bu romanın yazılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Yezidin Kızı romanının ilk baskısı 1938'de Halep'te, ikinci baskısı 1939'da İstanbul'da yapılmıştır. Yazar, Türkiye'ye döndükten sonra Tan gazetesinde yazı hayatını sürdürmüş ve *Yezidin Kızı* romanı 7.8.1938 tarihinden itibaren bu gazetede tefrika edilmiştir (Aktaş, 2014: 40).

Yezidin Kızı romanı; Yezidiler, Yezidilik ve Yezidi topluluğunun yaşadığı çevre hakkında ilginç bilgiler verdiği gibi, eserin yayımlanma süreci ve eser yayımlandıktan sonra yaşanan gelişmeler de dönem hakkında bazı bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu da yazar ile eserin serüvenlerinin iç içe geçtiğini göstermektedir. Örneğin, sürgünün, aynı kaderi paylaşanları bazı konularda iş birliği yapmaya zorladığını (Bayraktar, 2012), Yüzelliliklerin Türkiye'de yayım

yapmalarını yasaklayan bir kanunun olduğunu ve bundan dolayı *Yezidin Kızı* romanının ilk baskısının Türkiye’de değil Halep’te yapıldığını, o dönemde Halep’te Latin harfleriyle baskı yapan bir matbaanın olmadığını, yazarın kitabı basmak için İstanbul’dan Latin harfleri ile baskı yapan matbaayı getirttiğini ve ilk baskıyı eşinden yardım alarak gerçekleştirdiğini öğreniyoruz. Ayrıca ilk olarak 1000 adet basılan *Yezidin Kızı* romanının 25 nüshasının kalın kâğıt üzerine numaralı olarak tabedildiğini ve bunun “1” numarasının “Atatürk’e; yürek çarpıntılıyla!” ithafı ile Atatürk’e gönderildiğini ve kitap gönderildikten bir süre sonra Yüzelliliklere af haberlerinin çıkmasında, Atatürk’e hediye edilen *Yezidin Kızı* romanının etkisinin de olduğunu ileri sürüldüğünden haberdar oluyoruz (Ebcioğlu, 1943: 87). Bunların yanı sıra edebiyat araştırmacılarının *Yezidin Kızı* romanındaki çöl tasvirlerini, Türk edebiyatının en güçlü parçaları arasında (Kabaklı, 1966: 346; Ebcioğlu, 1943: 87) değerlendirdiklerini de öğreniyoruz.

Bu çalışmada, Refik Halit Karay’ın *Yezidin Kızı* romanının İnkılâp Yayınlarından 2017’de basılan nüshası esas alınmıştır. Üç bölüm ve yirmi alt başlıktan oluşan roman 157 sayfadır. Bu ana başlıklar ve alt başlıklar şöyledir:

Birinci ana başlık *Denizde*’dir. Bu başlık altında şu 5 alt başlık yer almaktadır:

1. Kürtçe Konuşan Arjantinli Kız,
2. Doğan Güneşe Rükû Ediyor,
3. Güvertede Laso Kullanıyor,
4. Çölün Ortasında Randevu Veriyor,
5. Tüdmür’de Bekleyenin İsmi.

İkinci ana başlık *Çölde*’dir. Bu başlık, şu 7 alt başlıktan meydana gelmiştir:

1. Seraplar Arasında Zeliha’ya Doğru,
2. Yılbaşı Gecesi Bir Metampsikoz Bahsi,
3. Gökte Oturanın Dünya Yüzündeki Sülalesi,
4. Cehennemi Söndüren Gözyaşı,
5. Çöl Zebanilerinin Meclisinde,
6. Fırat’ın Öte Yüzü,
7. Sahrada Başbaşa Kalan Bir Çift,

Üçüncü ana başlık *Dağda*’dır. Bu başlığın altında yer alan 8 alt başlık şunlardır:

1. Sincar Hisarı’nın Misafiri,
2. Bir At Gezintisinde,
3. Mukaddes Emanetler Önünde,
4. Hakikate Daha Çok Benzeyen Hayal,
5. Şeytana Yaranmaya Çalışanlar Arasında,
6. Batan Güneşin Kızıllığında Duyduğum Sözler,
7. Cehennemi Alevlendiren Gözyaşı
8. Şemun’un Görünen Gözleri.

2.1. Birinci Bölüm

Bölümün ana başlığı “Denizde”dir. Bu başlığın seçilmesinin nedeni, aynı zamanda romanın anlatıcısı da olan erkek karakterin (Bayraktar’a göre yazarın kendisidir) kadın karakterle vapurda karşılaşmalarıdır. “Suriye’de babadan kalma köyünü görmeye giden Hikmet Ali (romancının kendisi), Marsilya’da bindiği vapurda genç ve güzel bir kadınla karşılaşır ve ona ilk anda çarpılır” (Bayraktar, 2012).

Bu bölümde, romanın adından (*Yezidin Kızı*) hareketle vapurdaki kadın karakterin konuştuğu dil, yaptığı ibadet ve yemek tercihi daha doğrusu yemediklerinin listesi “gizemli” hale getirilerek okurun ilgisi çekilmektedir.

Hikmet Ali’nin “Dikkatini çeken ilk husus, bu kadının Kürtçe konuşmasıdır. Bu nedenle romancı, kitabının ilk bölümüne ‘Kürtçe Konuşan Arjantinli Kız’ başlığını koyar” (Bayraktar, 2012).

Vapurun komiseri, Kürtçe konuşmasıyla Hikmet Ali’nin dikkatini çeken kadını şöyle tanıtır: “Matmazel Zeli Della Yezdi, Arjantin’in Mendoza şehrinde 1910 senesinde doğmuş, arazi sahibi. Kendisini vapura kadar Arjantin’in Marsilya konsolosu getirdi. Çok, pek çok zengin olduğunu söylediler. Beyrut’a, oradan da çöldeki harabeleri gezerek Bağdat’a gideceğini işittim; mükemmel Fransızca bilir” (s. 10).

Zeli’nin bir sabah vapurda doğan güneşe karşı ibadet ettiğini gören Hikmet Ali’nin, onun hakkındaki şaşkınlığı da merakı da artar. “Birdenbire donakaldım, gözlerime inanmıyorum: İspanyol kızı, doğan güneşe karşı dizlerini büktü, hürmetle, vecitle, üç kere eğildi ve bir türbeden çıkar gibi, hiçbir yere bakmadan geri geri, usulcacık yerine çekildi” (s. 20).

Yine vapur komiseri, Hikmet Ali’ye Zeli’nin yemek tercihiyle ilgili olarak da şu bilgileri vermektedir: “Dostumuz senyörünün kendine göre orijinal halleri var. Mesela yemek listesindeki kati emirlerine şaşmamak mümkün değil. Balık, domuz eti, marul ve lahananın yüzünü bile görmek istemiyor. Vapura girdiği gün metrodotele bu isimler yazılı bir pusula verdi; büyük bir bahşişle beraber...” (s. 31).

Romanın vapurda tanışan kadın ve erkek kahramanları; vapurdan inmeden önce, çölde buluşmak için sözleşirler. Birinci bölüm biterken kahramanların buluşacakları yer ve niçin, nasıl buluşacaklarının bilinmemesi okurun ilgisini canlı tutan olaylara yenisini eklemektedir.

Zeli: “Mösyö Ali, köyünüzde bana emin olarak rahatça oturunuz. Bir aya kalmaz muhakkak haberimi alacaksınız!” (s. 36). “İşlerim, zaten sizi görmemi, sizinle görüşmemi icap ettirecek!” (s. 37). “Beni bir fleur du mal (Fransızca, kötülük çiçeği) yaptınız. Ciddi konuşalım: Yarın 1933 senesi ikinci teşrinin 29’uncu Salı günüdür. 1933’ün sonuncu Cumartesi günü çölde tayin edeceğim bir noktada buluşacağız. Dün dediğim gibi, zamanı gelince benden haber alacaksınız. Kabul mü?”

Hikmet Ali: “Kabul!” (s. 39).

2.2. İkinci Bölüm

Hikmet Ali ile Zeli, bir önceki bölümün sonunda sözleştikleri gibi, bu bölümde çölde buluşuyorlar. Bundan dolayı bölümün ana başlığı “Çölde”dir. Bu bölümde; Yezidilik inancında tenasüh anlayışı, Yezidilerin akideleri hakkında yaygın ancak yanlış olan bilgiler, Yezidilerin yakın tarihinden kesitler,

Yezidi itikadının temelleri, inancın kaynağı, Tanrı anlayışı, inancın ayırt edici özelliği ve inançlarıyla ilgili efsaneleri/söylenceleri, şarabın mubahlığı, erkek çocukların sünneti konularında bilgiler verilmektedir.

Tenasüh konusunda Hikmet Ali ile Zeliha arasında geçen bir diyalogda, Zeli'nin kim olduğunu, Yezidiler arasındaki konumunu ve bir projesinin olduğunu öğreniyoruz. Zeli, Yezidi inancında tenasüh anlayışıyla birlikte kendisini ve amacını şu cümlelerle dile getirmektedir: "Ruhlar bir canlı kalıptan diğerine geçerler, yaşayanda barınırlar ve mütemadiyen değişe değişe yaşarlar. Ruh muammasının en doğru hal şekli budur; ben metampsikoza iman edenlerdenim; benim dinimin temelini tenasüh (ruh göçü) teşkil eder; dinimin ve ilmimin esaslarını... Artık gizlemeye lüzum yok: Ben Yezid'in kızıyım!" (s. 53).

"'Yani', dedim, 'Yezidisiniz, bu cemaate mensupsunuz?'"

Evet, Yezidi'yim, fakat o cemaate adını veren büyük Yezid'in de kızıyım!" (s. 53)

"Ve ben cemaatimi kurtarmaya memurum!" dedi (S. 53).

Zeli'nin Yezidi olduğu belirtildikten sonra, onun dilinden bir mezhep olarak tanımlanan (s. 54) Yezidiliğin akideleri hakkındaki yaygın ancak yanlış olduğu vurgulanan şu bilgiler verilmektedir. "... Ve pek fena, değil mi? Mesela Şeytan'ı Allah tanımak, tavus kuşuna tapmak, kadın erkek yüzlerce kişi bir arada ışıkları söndürüp fuşşa dalmak ..."

"Bunlara benzer şeyler işitiriz."

"Hâlbuki biz de Müslümanlar, Hristiyanlar, Museviler gibi yerin ve göğün yaratıcısı bir rabbül'alemin tanırız" (s. 54).

Yezidilerin, temel geçim kaynağı olarak ziraat ve hayvancılığı tercih ettikleri belirtilmektedir. Bunun nedeni ise şöyle açıklanmaktadır: "Ziraat ve hayvan yetiştirmek Yezit kullarının esas işidir, zaten bunlar haricinde memnu kârlara başvurdukları için felakatlere uğradıklarına inananlar aramızda çoktu" (s.55).

Yezidilerin akideleri hakkında yanlış bilgiler ve bunların doğru biçimleri verildikten sonra, romanın yazıldığı döneme yakın bir tarihte Yezidilerin yaşadıkları katliamlar anlatılmaktadır. "1892 bizim için kan ve ateş yılıdır... Daha evvel de büyük felakatlere uğramıştık. On sekizinci asırda iki yüz elli bini aşan nüfusumuz Kürt ve Türk akınları önünde mütemadiyen eriyordu. 1638'de Melek Ahmed Paşa'nın Yezidi seferi, tarihte kızıl izini bırakmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı bir Kürt isyanı çıkaran Ravandızlı Mehmet de aynı ırktan olduğumuza bakmayarak Sincar'a yürüdü ve ahalisini zalimcesine ezdi. O zaman Babiâli, Yezidilerin tarafını tutmuş ve 1835'te ordu yollayarak sergerdeyi başımızdan defetmişti. 1843 ve 1847 tarihlerinde de yine Kürt kıyımları olmuş, Nasturilerle beraber cemaatim tekrar Kürtlerin hücumuna uğramıştı. Size, kana boyanmış mazlum tarihimizi anlatmak istemiyorum; maksadım küçük milletimin daima kahr gördüğünü hatırlatmaktır. Biz fasılasız darbe yedik; buna son ve amansız darbeyi Ömer Paşa vurdu; Yezidileri ortadan büsbütün kaldırmak istemişti. Katliamların ne demek olduğunu size tasvir etmeyeceğim; pek korkunçlarını çok yakından görmüş olmanız lazım gelir. Ömer Paşa'nın kan ve pıhtı kokan çeteleri, o dediğim şeametli senede sayımızı elli bine indirdi. On beş binimiz, görünüşte Müslüman olduk; büyük bir kısmımız da Hristiyanlığa geçti" (s. 54-55).

Romanda, Yezidilerin yaşadıkları katliamlar verildikten sonra, tekrar Yezidilik inancına geçilmiş ve eski dinlerden biri olarak değerlendirilen Yezidi itikadının temelleri hakkında bir literatür değerlendirmesi yapılmıştır. "Yezidiler üzerine yazılmış olan eserlerde, mesela Bore, Guinet, Layard'ın, hatta Karmelit papazı Anastas, Şehristani ve Timur Paşa'nın etütlerinde lüzumsuz birçok tafsilat bulabilirsiniz; öyle tafsilat ki en eski dinlerden biri olan Yezidiliği, Havarici kavgalarına yaklaşırlar; Yezid'i Muaviye'nin oğlu sandırırlar, Müslümanlığın ve Hristiyanlığın şeytanını bizim Tavus'muz, Allah'ımız mertebesine çıkarırlar. Hayır! Bunlar yanlıştır" (s. 58).

Romanda, Zeli'nin ağızından Yezidilerin ırkı, yaşadıkları göç ve yerleştikleri coğrafyanın özellikleri hakkında ilginç tespitler dile getirilmektedir. "Biz Hazar Denizi'nin çark kıyılarında yaşamış bir ırktanız; belki bu ırkı şimdilik İranlı, Türk veya Kürt diye tayin edemeyiz. Muhakkak olan cihet, petrol kaynaklarının çocuklarıydık, onun için de ateşperesttik. İstila sarsıntılılarıyla yerimizden koparak cenuba kaydı, fakat öyle bir yere geldik ki geçtiğimiz toprakların altından yine ateşin kılavuzluk ettiğine hükmedilebilirdi: Yerleştiğimiz yer tekrar bir petrol sahası oldu. Bakü'de fıskıran gaz, bugün insan eliyle konulmuş borulardan Batum'a akıyor, fakat toprağın içindeki damarlardan Musul tarafına, Kerkük'e sızıyor, Sincar Dağı'nı derinden aşarak..." (s.58).

Yezidilik inancının kaynağı hakkında ise şu bilgiler verilmektedir: "Yezidiliğin esasında güneşe taptıran eski İran dinini ve bunu ıslah eden Zerdüştlüğü, Zendavesta'yı aramalıdır. İyi ve fena iki prensibin çarpışması: Ahuramazda ve Angramainiyo... Yani Farsçanın Hürmüz ve Ehrimen'i. Biz gönlümüzde bu akidelerle yola çıkmıştık, Hristiyanlık önümüzü kesti, sonra Müslümanlarla karşılaştık. Bu temaslar bir nevi fikir karışıklıkları ve kaynaşmalar yaptı; artık Zend'in Avesta'sı yerine elimizde bir Muşafiras vardır: Kara kitap denilen kitabımız. Üç dinin ve eski, yeni birçok mezhep ve tarikat itikatlarının birleşmesinden vücuda gelen bu kitap Zendce değildir, ilk yazıldığı dilde Arami harfleriyle de değildir, Farisi bozması bir Kürtçedir" (s. 58-59).

Yezidilikte özgün bir Tanrı ve teslis inancının olduğu belirtildikten sonra, Zeli'nin dilinden Zeli'nin; bu inanç sistemi içindeki yeri anlatılmaktadır. "Yezidi bir tanrıya inanır; fakat bunun altında bir ikinci tanrı daha vardır: Bu da bir teslistir. Katolikler, bilirsiniz ki Allah'ta üç şahsiyetin mevcudiyetine, bu üçün tek ve taksim edilmez bir birlikte, birbirlerine müsavi bir cevherden olduğuna itikat ederler. Bu üç şahsın üçü de, onlarca hakiki Allah'tır, ama yine de Allah birdir; Müslüman ve Musevi imanıyla uyuşmayan ancak Hintli ruhunu kavrayan bir itikat... Bizdeyse Allah ayırdır, tektir; teslis onun yanında ikinci derecede bir mevkidedir.

Bu teslisi Tavus, Şeyh Hadi ve Yezid teşkil eder. Yezid, Tavus'un oğludur; bildiğimiz şekilde bir insandı. İsa gibi insanlar içinde yaşadı, Rab'bin kanunlarını tanıttı, nihayet Allah'ın yanına erişti ve teslisin iki uzvu arasında yer aldı" (s. 59).

"Yezid dünya yüzünde bir oğul bırakmıştı.

İşte ben bu ilahi ve mukaddes sülaleden gelen Prens Ali'nin ve aynı sülaleye mensup Prenses Ayşe'nin kızları olmam dolayısıyla Yezid'in de kızıyım... Yezid bende'dir, ben'im!" (s. 59).

Yezidi inancında güneşin müstesna bir yeri vardır. Güneşin bu konumu: "... Güneş mabedindeyiz, biz doğan güneşe ibadet ederiz. Bu sabah ilk ışım, tanyeri ağarmadan buraya gelmek oldu; doğan güneşe, kendi adına yapılan şu ulu ibadethanede rükûa vardım." (s. 63) cümleleriyle dile getirilmektedir.

Yezidiliğin diğer bir özelliği de sır merkezli inançlardan biri olmasıdır. Bunun nedeni Zeli'nin ağzından, "Cemaatim kitap, niyaz ve ayinleri hakkında sır vermez; fakat bu, etraflarını çeviren mutaassıp ve mütecaviz düşman kitlelerinden korunmak için kurulmuş bir kaideydi" (s. 63-64) şeklinde açıklanmaktadır. Zeli, inançlarıyla ilgili sırrı Hikmet Ali'den gizlemeyeceğini, "Yirminci asrın laik ve ciddi bir münevverine açılmakta mahzur yoktur" (s. 64) gerekçesiyle açıklamaktadır.

Romanda, Zeli, Yezidilerin nüfusu ve bu nüfusla ilgili projesi hakkında şu bilgileri vermektedir: "Bugünkü politik coğrafya bakımından Irak, Suriye ve Türkiye arazisinde yerleşmiş bulunan cemaatimin Kafkasya'da Surhdar ve Hindistan'da Lebkos adını almış iki ufak şubesi vardır; yekûnumuz aşağı yukarı seksen bin kişiyi bulur. Bu halkı, evvela Sincar'dakilerden başlayarak bir yere toplamak ve onlara modern, emniyetli bir yurt kurmak... İşte, projemizin ana hattı" (s. 64).

Yezidilik inancının ayıt edici özelliklerinden biri de şöyle dile getirilmektedir: "İyi ya... Yezidilik bütün zahiri alametlerden sıyrılmış tek dindir; bizim ne mabedimiz, ne minare, ne çan, ne haç, ne vaız, hiçbir işaret ve ayinimiz yok. Adetlerimiz ise kimseyi incitecek mahiyette değildir... Mesela benim balık yememenden komşuma zarar gelir mi?" (s. 66-67).

Romanda, Yezidilerin balık yememelerini Zeli'nin dilinden anlatılan şu söylenceye dayandırdıklarını öğreniyoruz: "Dedem Yezid, doğduğu şehri bırakıp Allah'ın emir ve nehyini talim için başka memlekete giderken önüne bir deniz çıktı ve yolunu kesti; balıklar ayaklarının altında sınıksız toplandılar ve ona sırtlarının üzerinden bir köprü kurarak öbür kıyıya geçmesini temin ettiler. Bu yardımdan dolayı balıkların kutsiyeti vardır" (s. 67).

Yazarın bu söylenceden yaptığı çıkarım ise şöyledir: "Musa'nın Kızıldeniz'i geçmesini hatırlatan bir rivayet... Hoş, dinler birbirlerine benzerler ve birine inanınca ötekilerin hikâye ve efsanelerine inanmamak için sebep kalmaz. Yunus'un balık sayesinde kurtulduğuna inandıkları halde balık yemekte zarar görmeyenlerle kıyas edilirse, Yezidilerin iyiliği unutmadıkları anlaşılıyor" (s. 67).

Zeli'nin dilinden, Yezidilerin konuştukları dil ve dilin önemi hakkında "Bizce lisanın ehemmiyeti yok... Zaten asıl dilimiz, zannediyorum, eski İran lehçelerinden biri, Persçe veya Pehlevicedi..." (s. 69) tespitleri dile getirilmektedir.

Bu bölümün sonlarına doğru, biri Nuh Tufanı diğeri tenasühle ilgili olmak üzere Yezidilerin iki söylencesine yer verilmektedir. Nuh Tufanı'yla ilgili hikâye şöyledir:

"Dünyayı basan sular çekilir gibi olunca Nuh'un gemisi kayaya çarpıp tehlikeli bir yara aldı. Nuh sordu:

'Bu deliği kim kapatacak?' Yılan ortaya atıldı:

'Ben', dedi, 'şu şartla ki benî Âdemi (Âdemoğulları, insanlar) elime teslim edeceksin, kanını emeyeğim.' Nuh teklifi kabul etti, fakat delik kapanıp tehlike kalmayınca yılanı yakaladı, ateşte yaktı ve küllerini rüzgârın önüne serpti. Bu küllerden

pireler peyda oldu ve insanların kanını, dünya durdukça usul susul, azar azar emmeye koyuldu" (s. 70).

Tenasübe (Birbirine uyma, yakışma.) dair efsane ise şöyledir:

"Bizim pir dediğimiz büyük şeyhlerimizden biri öldü ve gömüldü. Ruhu sığınacak bir yer arıyor, durgun bir gölün üzerinde şaşkın ve kararsız dolaşıyordu. O sırada kendi genç kızı su kenarına gitmişti; testisini doldurdu, birkaç yudum içerek hararetini bastırdı. Dokuz ay sonra bir oğlu dünyaya gelmişti. Bu çocuk o büyük pirin kendisiydi!" (s. 70).

Bu bölümde son olarak Yezidilik inancında şarap içmenin yeri ve vaftiz yapıp yapmadıkları üzerinde durulmaktadır.

Romanda, "Şarap mübah mıdır?" sorusu sorulmakta ve Zeli'nin dilinden şu cevap verilmektedir:

"Evet; hatta 'Eucharistie' yapan köylerimiz vardır. Mesela tek tük bazı köylerde halkımız, Hristiyanlar gibi bir masa etrafına toplanır; reis eline şarap dolu bir kupa alır, yukarıya kaldırır. Müritler sorarlar:

'Bu nedir?' cevap verir:

'Bu, İsa'nın kupasıdır. İsa onun içinde mevcuttur.' Kadehi ağzına götürür ve sonra, derin, hürmetli bir sükût içinde bekleyen cemaate bu kadehi, birer birer sunar. İsa bizim de en büyük peygamberlerimizdendir. Yalnız, onun çarmıha gerildiğine inanmayız. Çivilerden birisini İsa'ya inananlardan biri Yahudilerin elinden çalmıştır ve çarmıh cinayeti bundan dolayı yapılamamıştır" (s. 70-71).

Romanda, "Vaftiz yapar mısınız?" sorusu Hikmet Ali tarafından sorulmakta ve Zeli bu soruya şu cevabı vermektedir:

"Hem vaftiz hem de sünnet, ikisini de yaparlar. Yezid sünnetin hamisidir. Sünnet edilen çocuk veya sağdıcı ameliyata başlanırken: 'Ben nurlu Yezid'in kurbanıyım!' der. Teslise dâhil Şeyh Aadi de vaftizi himaye eder" (s. 71).

Hikmet Ali (yazar), Yezidilik kıssalarına (hikâyelerine, efsanelerine, söylencelerine) yukarıdaki örnekleri verdikten sonra beğendiği kıssaya da yer vermektedir. "Benim en beğendiğim kıssalardan biri de şudur: Memnu meyve vakasından sonra Allah, Âdem'i cennetten kovmakla kalmadı. Onu cezalandırmak için cehennemi kurdu. Fakat Âdem topraktan bir testi yaptı, içine gözyaşlarını biriktirdi ve dolunca ateşin üstüne döktü, ateş söndü, böylece kurtularak kendisini ve kendisinden sonra gelecek nesli müebbet azaptan kurtardı" (s. 71).

Romanın ana başlığı "Çölde" olan ikinci bölümü biterken "Anlaşılan artık Irak'tayım; Sincar Dağlarında, Yezidler ülkesindeyim" (s. 93) ifadesine yer verilmektedir.

2.3. Üçüncü Bölüm

Bu bölümde, ağırlıklı olarak Yezidilik inancının bazı sosyolojik uygulamalarına yer verilmektedir. Bir inanç topluluğu örneği olan Yezidilerin, romanın bu bölümünde yer verilen uygulamaları özgün ve ilgi çekicidir.

Bölümün ana başlığı "Dağda"dır. Bu başlığın seçilmesinin nedeni romanın iki ana karakterinin (Hikmet Ali ile Zeli'nin/Zeliha'nın) Sincar Dağı'nda kurulu bir hisarda kalmaları ve zaman zaman at gezintisi yapmalarıdır. Bundan dolayı yazar, bu bölümdeki ilk iki alt başlığı "Sincar Hisarı'nın Misafiri" ve "Bir At Gezintisinde" olarak koymuştur.

Zeliha'nın ağzından bu hisarın niçin seçildiği şu ifadelerle dile getirilmektedir: “Yezidi prenslerinin, eskiden Musul'a on saatlik yolda, Dahok kasabasına yakın bir yerde haşmetli sarayları vardı. Bunlar şimdi harap halde, hâlâ duruyor. Sincar'da kalacağım müddet içinde bu hisarı seçmemin sebebi biraz da ailemin tarihiyle ilişkili olmasıdır. Babam bu bina altında kanlı vakalar gördü ve buradan hicret etti. Ömer Paşa yine bu hisarda aylarca kaldı, binlerce kafa bu şatonun avlusuna yığıldı. Altı mukaddes Yezidi bayrağından dördü generalin eline geçmişti; iki tanesi kurtarılabildi ve biri bu binanın mahzeninde saklandı” (s. 101). Romanın Yezidi karakteri olan Zeliha'nın ağzından, Sincar'da kaldıkları hisarın niçin seçildiğiyle ilgili bu anlatımdan yazarın asıl amacının, Sincar ve çevresindeki Yezidilere ait bazı tarihi yapılara, bu yapıların Yezidi bireyler ve Yezidi topluluğunun bütünü için önemine ve bu yapılarda yakın tarihte yaşanmış “üzücü” olaylara dikkatleri çekmek olduğu anlaşılmaktadır.

Yezidi inancı müminlerinin, inancın önderlerine gösterdikleri ilgi ve ibadet maksadıyla sergiledikleri davranışlar, romanda Zeliha karakterine gösterilen ilgi bağlamında anlatılmaktadır. Hikmet Ali, Zeliha ile at gezintisini köylerden uzak yaptıklarını belirtmekte ve bunun nedenini de şöyle açıklamaktadır: “Köylere uğramadan keçi yollarından gidiyoruz. Zira Zeliha, çizmesinin ökçesini öpmek için koşuşacak olan kadınlarla çocukları rahatsız etmek istemiyor; belki de bu tapınma sahnesini benden esirgemek arzusundadır” (s. 109).

Sincar Dağı'nda at gezintisi anlatılırken yapılan şu tasvirin, en az çöl tasviri kadar güçlü ve etkileyici olduğu söylenebilir: “Bir aralık çok mu yükseldik yoksa hava mı fazla alçaldı, bulutlarla örtüldük. Gökte gibiyiz; atlarımızın ayakları buğudan köpüklere basıyor. ‘Yezidilerin Olemp'inde Yezidi Minerv'yle beraberim!’ diye Zeliha'ya seslendim” (s. 109).

Daha önce Zeliha'nın ağzından, “Laik ve ciddi bir münevver” olarak tanımlanan Hikmet Ali'den Yezidilik inancının sırlarının gizlenmeyeceği belirtilmişti. Bu bölümde de Zeliha, Hikmet Ali'ye, “Siz mukaddes emanetleri göstereceğim” dedikten sonra, bu emanetler ve onların bakımıyla ilgilenen zümre hakkında şu bilgileri vermektedir: “Bunların tedarikinde epeyce zorluk çekildi. Muhafazası da teşrifata tabiidir. Muayyen bir sınıfa mensup olmayanlardan başkası hizmetinde bulunamaz. Mumlarını yakan, odayı silen, süpüren ve anahtarını saklayıp içerisine girmek, ziyaretçilere göstermek hakkı bu sınıfın imtiyazıdır. Bizde onlara Kuçek derler. Şimdi şatomuzda bu sınıftan dört kişi mevcut... Kendi dairelerinde otururlar, izzet, ikram görürler, aidat alırlar. Ayrıca rüya tabiri, gaybdan haber gibi ihtisasları vardır; Şeyh Aadi Türbesi'nin toprağıyla ilaçlar yaparlar, hastaları tedavi ederler. Hülâsa her dinde gördüğümüz sınıflardan biri de odur” (s. 110).

Bu anlatımdan, kutsal ile temas kurmak anlamına da gelen kutsal emanetlere hizmet etmenin; belli bir sınıfa ait bir imtiyaz olduğunu öğreniyoruz. Bu sınıfa mensup din adamlarının bazı ayrıcalıklar (kendi dairelerinde oturmak, izzet, ikram görmek ve aidat almak gibi) elde ettikleri ve onları diğerlerinden farklı kılan bazı görevlerinin (gaybdan haber vermek, ilaç yapmak ve hastaları tedavi etmek gibi) olduğu belirtilmektedir. Ancak, Kuçekler adı verilen bu sınıfın sahip olduğu imtiyazların kendilerinden kaynaklanmadığı, Kuçeklerin bu ayrıcalıkları, Yezidiler arasında en üst tabaka olan Yezidi emirlerine/mirlerine vekâlet ettikleri için elde ettikleri belirtilmektedir. Bu vekâlet görevi, Yezidi mirlerine

yapılan eleştiriler ve bu eleştirilerin nedeni Zeliha'nın dilinden şöyle anlatılmaktadır: “Ziyaretinizi yabancı gözlerden uzak, rahat bir şekilde yapabilmeniz için Kuçeklere çekilmelerini emrettim ve anahtarını kendim aldım. Almak hakkımdır; zira bu gibi emanetlerin asıl muhafızları Yezidi emirleri, daha doğru tabirle mirleridir; Kuçekler bize vekâlet ederler. Şurası var ki mirlerimiz kendilerini, benim size anlattığım şekilde, Yezid'in sülalesinden hatta evkafının mütevellisi oldukları Şeyh Aadi'nin de ahfadından addetmezler; Emevi prensleri sanırlar” (s. 111). Burada yazar, Yezidi mirlerinin inançlarını öğrenmede ve anlatmada yeterli olmadıklarını ileri sürmektedir. Bu iddiasını, mirlerin arasından mezheplerinin (Yezidiliğin) tarihini ve felsefesini tetkik edecek derecede irfan sahibi adamlar henüz yetişmemiştir (s. 111) gerekçesiyle temellendirmektedir.

Romanda, Yezidi topluluğunun en üst tabakası olan mirlere yapılan eleştiriden sonra, bu toplulukta, mirler de dâhil yedi toplumsal tabakanın olduğu belirtilmektedir. Bu toplumsal tabakalar hiyerarşik sırasına göre şunlardır: “Mir, pesmir, pir, kuçek, kaval, mürit ve fikara” (s. 111). Tabakalaşma sisteminin en üst basamağında yer alan mirlerin, “hem ruhani, hem de cismani salahiyetlere haiz” olduğu; diğerlerinin ise sadece ruhani sıfatlarının olduğu belirtilmektedir. Ancak mirlerin, Yezidi topluluğu üzerindeki etkilerinin zayıfladığı ve bunun sonucunda tabakalar arasındaki geleneksel ilişki biçiminin “bozulduğu”, toplumsal hayata “anarşinin” hâkim olduğu Zeliha'nın dilinden şöyle anlatılmaktadır: “İrfan ve servet azlığı, yazık ki son senelerde bütün cemaati karmakarışık etmiş, sınıflar birbirine girmiş, mirlerin nüfuzu kesilmiş, kuvvetimiz eksilmiştir. İrademi sarsan, şevkimi kıran işte bu anarşidir” (s. 111).

Yazar, Yezidi topluluğunun durumunun pek de iç açıcı olmamasının en önemli nedeni olarak Yezidi mirlerinin inançtaki güçlü konumlarının pratikteki yansımalarının zayıf olmasını göstermektedir.

Kitapta, kutsalın insan düzeyindeki temsilcisi olan mirlerin toplumdaki konumlarının önemi ve eleştirisi yapıldıktan sonra, kutsalın maddi düzeydeki örneklerine geçilmektedir. Yazara göre, Yezidi topluluğunun madde düzeyindeki en önemli kutsalı bayraktır. Romanın Yezidi olmayan karakteri Hikmet Ali (anlatıcı, yazar), Yezidilerin kutsal emaneti olan Yezidi bayrağını ve bayrakla birlikte yer alan nesnelere şöyle tasvir etmektedir: “Bayrak direğinin ucuna altın olması lazım gelen bir madenden bir kuş heykeli kakılmıştı; hindi palazını andıran iri gözlü, kel kafalı, sıska bir kuş... Bu, şüphesiz acemi kuyumcu elinde Tavus'u temsil ediyordu. Bayrağın kumaşı sarı sırmayla işlenmiş ipektendi ve asıl garibi bu mukaddes remzin önüne bakırdan bir küçük beşik ve yine bakırdan bir havan eli konmuştu” (s. 112).

Kitapta, “mukaddes remz” olarak tanımlanan Yezidi bayrağının sarı sırmayla işlenmiş ipekten olması, bayrak direğinin ucunda, yazarın tasvir ettiği şekliyle bir kuş olması, bu kuşun Tavus'u temsil edip etmediği, şayet temsil ediyorsa bunun anlamı ve bayrağın önüne bakırdan bir beşik ile yine bakırdan bir havan eli konulmuş olması, bu nesnelere her birinin Yezidilerde kutsal olduğunu, en azından kutsalın birer sembolleri olduklarını göstermektedir. Başka bir ifadeyle bunlar, Yezidi topluluğunun kültürel hazinelerinin işaretleridir. Bunların hem her birinin ayrı ayrı hem de birbirleriyle ilişkilerinin, konunun uzmanları tarafından tahlil ve tetkiklerinin yapılması, Yezidilerin yaşam biçimleri ve

kültürel referansları hakkında önemli bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Romanın bu bölümünde, Yezidilik uzmanı şarkiyatçı bir karakter karşımıza çıkar. Yazar bu bölümde, Yezidilik ve Yezidiler hakkında söylemek istediklerinin önemli bir kısmını bu şarkiyatçı karakterin ağzından söylemeyi tercih etmektedir. Bu yeni karakter, Yezidiler ve Yezidilik hakkındaki izlenimlerini, tespit ve çıkarımlarını şu cümlelerle anlatmaktadır:

Şarkiyatçı: “Bu küçük cemaatimiz çok ahlaklıdır. Ticaret yapmamak istemelerinin sebebi ticaretin yalana müsait olmasıdır. Yalan, üzerine Tavus’un gazabını celbeder. Aynı zamanda cesaretli ve kadınları hakkında fazla kıskançtırlar; bu yüzden epeyce cinayetler olur. Yezidi dini nedir? Bildiğimiz bütün itikatların bir salad rüs’üdür. Fakat temelini iki zıddı, yani iyilik ve fenalık mefhumlarını birbirleriyle uyusturmak teşkil eder. Onun içindir ki her dine başvurmuşlar, hepsinden ümit ve şifa verici birer parça koparıp itikatlarına eklemişlerdir. Bu yamalardan ortaya çıkan şey, ilk bakışta biraz gülünç ve tenasüpsüzdür, çocukça cihetler vardır, reforma muhtaçtır. Lakin hangi din bu kusurlardan kurtulabilmiştir? Dinlere şiirini veren de o kusurlar değil mi? Yalanı insana şiddetle yasak eden itikatta ben yükseklik buluyorum. Bir Yezidi’ye hakikati söyletmek için etrafınıza elinizle, hayali bir daire çiziniz, bu Yezid’in halkasıdır, çıkmamak için Yezidi yalan söyleyemez” (s. 114).

Geleneksel toplumlar/topluluklar, inanç merkezli topluluklardır. Bu topluluklarda bireyin bireyle, bireyin kurumlarla ve yapıyla, bireyin doğayla ilişkisini inançları belirlemektedir. Başka bir ifadeyle inanç, hem bireyi hem de toplumu bütün yönleriyle kuşatmaktadır. Yezidi topluluğunun da bir inanç topluluğu örneği olduğu ve bu topluluğun her aşamasında inancın belirleyici ana faktör olduğu, hem kutsal emanetlerin anlatıldığı paragrafta hem de şarkiyatçının dilinden anlatılan Yezidilik ve Yezidilerle ilgili değerlendirmelerde ortaya konmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi; yazara göre, Yezidilerin en önemli maddi kutsal emaneti Yezidi bayrağıdır. Bu kutsal emanet hakkında bilgi verildiği halde birkaç sayfa sonra tekrar bayrağa değinilmesinin nedeni, Yezidi topluluklarında bayrağın, bahar aylarında köy köy gezdirilmesi ve bu köylerde yaşayan insanların katıldığı bir törenle, bayrak örneğinde kutsala yaklaşma hatta bazılarının temas kurma imkânını sağlayan dini bir törenin öznesi olmasıdır. Bundan dolayı Hikmet Ali (anlatıcı, yazar), şarkiyatçıya “Mukaddes bayrakları hakkında ne biliyorsunuz?” (s. 114) sorusunu sorar.

Şarkiyatçı, Yezidi bayrağının öznesi olduğu töreni şöyle anlatmaktadır: “Bayrak en eski zamanlardan beri milletlerde ve cemaatlerde toplaşma ve bir maksat için birleşme alameti olarak kullanılmıştır ve bundan dolayı da gittikçe bir kutluluk almıştır. Yezidi bayrağının da bu itibarla herhangi bir bayraktan fazla manası yok. Yezidi şeyhleri, bahar gelince köy köy bir bayrak getirirler, bu, güya Yezid’in mukaddes bayrağıdır. Heyetin önünde ilahiler okuyan ve davullar çalan adamlar, ayrıca münadiler vardır. Bir köye yaklaşıldı mı, atlılardan biri daha önce koşar, ‘Sancak-ı şerif geliyor!’ diye her bir tarafa bağırır, müjde verir. Halk en yeni, en güzel elbiselerini giyer, karşıcı çıkar. Erkekler davulların arkasına dizilirler ve hep birden ilahiler okumaya başlarlar; kadınlar, ellerinde buhurdanlarla ve keskin yaygaralar koparak şenliğe karışırlar. Bir aralık şeyh haykırır:

‘İçinizde sancağı evinde misafir edecek kimdir?’

Köylülerden biri atılır:

‘Yüz kuruşa benim misafirimdir!’

‘İki yüze benim!’

Bu bir müzayededir. Nihayet birinin üzerine kalır; heybe atın sırtından indirilir ve müzayedeyi kazananın boynuna geçirilir. Lakin Sincar’dan Halep vilayetindeki Kürtdağı’na kadar götürülen bu bayrak, pek ehemmiyetle bir yerde saklandığını işittiğim asıl ve kutsi bayrak olmasa gerekir. Prens, herhalde bu meseleler hakkında ekselansınızı benden daha salahiyetle aydınlatabilir” (s. 115).

Bu bölümün ve dolayısıyla kitabın sonuna doğru yaklaşıldıkça Yezidilerin Tanrı anlayışına tekrar değinilmekte; Yezidi inancında, Tavus Melek ile Yezdan’ın özellikleri ve aralarındaki fark verilmektedir. Yazar, önce, Tavus Melek’le ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır: “Anladım ki Tavus Melek dedikleri ilah bizim şeytanımızdan başkası değildir. Bizim şeytanımız ve eski İran dininin Ehrimen’i... Fakat aralarında şu fark var: Yezidi Ehrimen’i hem iyilik, hem de fenalık yapabilir: İyiliği sağ elinde, fenalığı sol elinde tutar ve bunları istediğinde, dilediği gibi dağıtır. Şerrinden korunmak için bu tehlikeli mabuda yaranmak lazımdır” (s. 120). Yazarın, “şeytanımız” dediği Tavus Melek’in Yezidi inancındaki konumu ve bu bağlamdaki inançlar, Yezidiliğin en özgün yönlerinden biridir. Yezidi olmayanların Yezidileri “şeytana tapanlar” olarak tanıdıkları hatırlandığında, bu konunun özgünlüğü ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. Hatta Yezidiliğin Tavus Melek merkezli bir inanç sistemi olduğu; Yezidi inancı müminlerinin, hem doğa hem de “öteki” ile ilişkilerini Tavus Melek inancına göre belirledikleri ileri sürülmektedir. “Yezidiler, kendi dinlerinden olmayanların bile şeytana saygı göstermesini isterler. Dillerinde şeytan telaffuzunu andıran ne varsa onunla başları hoş değildir: Maruldan, lahanadan, domuz etinden bu sebeple kaçarlar. Yere tükürmezler. Belki Tavus o sırada yerededir. Mavi renkli kumaş giymezler; zira beyaz maviye boyanabilir, lakin mavi tekrar beyaz olamaz. Bunun manası şudur: Yabancı dinden bir adam, Yezidi imanı ile doğmamışsa mavi sayılır; o bir daha beyaz olamaz; hâlbuki Yezidi aslında aktır, dinini değiştirmiş de olsa, yani mavileşse de yine Yezidi itibar olunur” (s. 120 - 121).

Yazarın Yezda ile ilgili görüşleri ise şöyledir: “Asıl büyük Yaradan’a gelince, ondan çekinmeye lüzum yoktur; zira o, Yezdan, yalnız iyidir, iyiliğin zübdesi (öz), lübbül lübbüdür (özün özü); kemal, cemel sahibidir; intikamcı ve ceza verici değildir. Bütün fenalıkların kaynağı olan Tavus ne kadar şer varsa üzerine almıştır. İşte bundan dolayıdır ki Yezidi, şeytandan ürker, ürktüğü için de onun hoşuna gitmeye çabalar, çabalamanın şeklini tapmak derecesine vardır” (s. 120).

Romanda, Yezidilerin Müslümanlara ve Hristiyanlara bakışına da yer verilmekte ve Yezidilerin Hristiyanlara bakışı şöyle değerlendirilmektedir: “Zeliha’nın Katolikliği işte bu ustalıklı akideden dolayı bir suç sayılmıyordu. Zaten Yezidi Hristiyan’a fazla bir yakınlık duyar; içlerinde kiliseler giren ve girerken eşliğini öpenler çoktur. Hatta kadınları Hristiyan’dan örtünmez, evine misafir eder, kızları hizmetine koşar. Bütün bunlar, bence o cemaatin Hristiyan’dan, komşu olmadığı cihetle zarar görmemiş olmasındandır. İsa’nın erenlerine, kendi azizleri derecesinde hürmet göstermeleri de bundandır” (s. 121).

Kitapta Yezidilerin İslam'a bakışı ve İslam ile ilişkisi hakkında ise şu değerlendirmelere yer verilmektedir: "Türk-Irak hududu hakkında tahkikat yapmaya gitmiş olan Akvam Cemiyeti Heyeti, raporunda Yezidilerin Muhammedi olmadıkları kanaatini vermiştir. Fakat salahiyyetli ilim adamlarından teşekkül etmeyen bu heyet, aynı zamanda Muhammedilerle beraber Müslüman peygamberini tanıdıklarını ve Kur'an'dan ayetler seçip mabet duvarlarına yazdıklarını zikretmektedir. Yezidilik şüphesiz İslamiyet çerçevesine giren yüzlerce şubelerden biri, yine şüphesiz bunların en acayibidir" (s. 121). "Mukaddes kitapları, Kur'an'dan alınmış bazı surelerden toplanmıştır; fakat bu surelerdeki şeytan ve recim kelimeleri silinmiştir. Büyük fakihden başka kimse bu kitaba el süremez ve bir cümlesini okuyamaz. Yezidi kıyamet gününe, Araf'a, Mehdi'ye, sonsuz hayata inanır. Bunlara bakınca mösyö Rondel'in Rus salatası tabirini pek doğru bulmak icap eder" (s. 121).

Yezidilerin hac töreni ile Yezidilere atılan mum söndü iftirası arasında ilişki kurulmakta ve bu konularda şu tespitler sunulmaktadır: "Sabahleyin güneşe karşı eğilip içinden birkaç kelime mırıldanmak... İşte namazları. Kanun ayında üç gün oruç, eylülde hac seferi... Bütün din külfeti bu! Mösyö Rondel'e göre hac için Mekke'ye değil, Musul'la İmadiye'ye Rondel'e Şeyh Aadi'nin türbesine giderler; zengin evkafı olan bu türbenin mütevellileri Yezidi emirlerinden seçilir" (s. 122). "Haksız ve asılsız olarak Yezidilere nispet edilen mum söndü isnadı, bu hac seferiyle ilişkilidir. Mum söndü ayini Şabak adı verilen büsbütün ayrı bir cemaatin çirkin bir âdetidir" (s. 122).

Yezidin Kızı romanında, Yezidi topluluklarının düğün ve cenaze törenleriyle ilgili ilginç bilgilere de yer verilmektedir. Kitapta, Yezidi düğünleri hakkında şu bilgilere rastlanır: "Yezidilerde düğünler uzun sürüyor; kendilerine göre hususiyetleri de vardır. Mesela evlenme kararlaştı mı köylüler davul zurna önde, güvey evine gidiyorlar; orada üç gün üç gece kadın erkek yiyorlar, içiyorlar, oynuyorlar; sonra atlar geliyor, kadınlar bunlara ikişer ikişer biniyorlar, erkekler teker teker... Alay, gelinin kapısına dayanıyor ve havaya silahlar sıkılıyor. O zaman kız babası dışarıya çıkıp soruyor:

'Ne istiyorsunuz?'

'Kızımı!' diyorlar.

Baba içeriye giriyor, gelini kırmızı renkte bir kumaşla örtüyor. Çeyiz sandıklara konmuştur. Gelenler eve doluyor; meydanda bir sürü tahta kaşık vardır; köy çocukları bunlardan birer tanesini başlarına sokuyorlar; hep birden, kızı alıp güveyin evine götürüyorlar. Üç gün üç gece, yine çalgılı, dans, şenlik.

Üçüncü günün akşamı şeyh, güveyi gelinin odasına sokuyor, ellerini birbirinin eline veriyor; ikisinin başından bir örtü geçiriyor ve soruyor:

'Kimsin? Kimin oğlusun ve kızısın?'

İki taraf bunların cevabını veriyor. O zaman şeyh kırmızı bir boya ile gelinin ve güveyin omuzlarına, alınlarına birer nişan koyuyor; sonra bir dal uzatıyor:

'Uçlarından tutunuz ve kırınız.' diyor. 'Siz de ecel ayrılıncaya kadar birbirinize bağlı kalacaksınız, nitekim bu dal da kuvvet kendisini ortadan ikiye bölünceye kadar bir parçaydı!'

Bu dal kırmak remzi de gösterir ki Yezidilerde boşanma âdeti yok gibidir; çok ağır, ciddi sebepler olmazsa nikâh bozulamaz" (s. 127).

"Şeyh demin anlattığım merasimi yerine getirdikten sonra odadan çıkar, çiftler yalnız kalırlar. Kapının dışında şeyh, güveyin duvara birkaç yumruk atmasını beklemektedir; bunu işitince havaya bir el silah boşaltır. Silah sesi zıfâf işaretidir; biriken halk dağılır ve asıl güzeli, yeni evliler tam yedi gün, evlerinde baş başa kapalı kalırlar. Bu, kimsenin rahatlarını bozmak istemediği bir balayı haftasıdır" (s. 128).

Romanda, Yezidilerin cenaze törenleriyle ilgili olarak şu bilgilere yer verilmektedir: "Cenaze törenleri de uzun sürmektedir; onun şekilleri de eski milletlerin adetlerini hatırlatmaktadır. Mesela mevkiye yüksek biri öldü mü, akrabası insan biçiminde, tahtadan bir kalıp hazırlar, buna cenazenin elbiselerini giydirebilirler. Başında ağlanan matem tutulan, mersiyeler okunan bu tahta parçasıdır. Üç gün halk onu ziyarete gelir; fakat gelenler, güya vakadan habersizdirler. Sorarlar:

'Neniz var? Ne oluyorsunuz?'

Ölü tarafı şu cevabı verir:

'Oğlumuzu evlendiriyoruz, bu hazırlık onun yeni düğününün hazırlığıdır!'

Üçüncü günü ölü, Müslümanlardaki gibi yıkanır, Yahudilerdeki gibi de kulakları, burun delikleri pamukla tıkanır. Şeyh dua okur ve sonra şeyh Aadi'nin türbesinden getirilmiş toprağı suyla yoğurup cenazenin altına, gözlerine, koltuk altlarına ve yüreğinin üzerine sürer; gömüldüğü zaman da şu hitapta bulunur: 'Ey insanoğlu! Toprakten gelmiştin, bugün toprağa dönüyorsun!'

'Ey insanoğlu topraktan gelmiştin, bugün toprağa dönüyorsun!'

Fakat ölen adam kara cüppelilerden, yani şeyh mertebesindeyse, matem yasaktır; türküler çığırarak şenlikler yapılır, gömülme işinden sonra da kurbanlar kesilip dağıtılır. Zira şeyhin ruhu doğruca, hiçbir iskeleye uğramadan, cennete gidecektir. Buna keder edilemez, sevinmelidir!" (s. 128-129).

Yezidin Kızı romanında, Yezidi topluluğu ve inançlarıyla ilgili olarak verilen bilgiler düğün ve cenaze törenleri anlatımlarıyla sona ermektedir. Düğün töreninde zümreler arasında bir farklılığın olduğu hakkında bilgi verilmezken sıradan bir Yezidi'nin ölümü ile inanç açısından üst mertebede olan bir Yezidi'nin ölümlerini değerlendirmede ve yapılan törende farklılık olduğu belirtilmektedir. İkisi arasındaki bu fark, "matem tutmak" ile "sevinç duymak" arasındaki fark kadar büyük olduğu için dikkat çekici ve ilginçtir.

Cenaze törenlerinde dikkat çeken noktalardan biri de ölüm töreni için, "Oğlumuzu evlendiriyoruz, bu hazırlık onun yeni düğününün hazırlığıdır!" denerek düğün ile ölüm arasında benzerlik kurulmasıdır. Bir diğer nokta ise, "Ey insanoğlu topraktan gelmiştin, bugün toprağa dönüyorsun!" ifadesinin iki kez tekrarlanmasıdır. Bu ifadeyle insanın topraktan geldiği ve öldüğünde yine toprağa yani aslına döndüğü vurgulanıyor.

3. Sonuç

Refik Halit Karay, eserlerinde seçkin ve şehirli olandan ziyade halk kültürüne yer veren İstanbullu bir gazeteci ve yazardır. İki kez sürgün hayatı yaşamıştır. İlkini Anadolu'da, ikincisini ise Suriye'de geçirmiştir. Türk, Müslüman, Sünni ve İstanbul yaşam tarzını benimsemiş bir yazar olarak Suriye'de kaldığı on beş yıl gibi uzun bir süre içinde, Yezidilik inancını ve bu

inançla şekillenmiş Yezidi topluluğunu tanıma imkânını bulmuştur. Bu sürgün dönemindeki bazı tecrübelerini, Yezidilik ve Yezidiler hakkında öğrendiklerini ustaca kurguladığı *Yezidin Kızı* romanında anlatmıştır. Makalede, romandaki sırasına göre yer verilen bu bilgilerin, aynı dönemde farklı kaynaklarda yer alan başka tespitlerle birlikte ele alınması durumunda, Yezidilik ve Yezidilerle ilgili literatüre katkı sunacağı öngörülmektedir.

Karay'ın, *Yezidin Kızı* romanında yer verdiği bilgiler yalnızca onun gözlem, görüşme ve tecrübelerinden oluşmamaktadır. Yazarın bunlarla birlikte, döneminde var olan ilgili literatürden de haberdar olduğu ve hazırlanan bazı raporları incelediği anlaşılmaktadır. Romanda, Yezidi topluluğunun tarihi, coğrafyası, nüfusu, inancı, bu inancın özellikleri ve diğer inançlarla ilişkisi, benzerlikleri ve farklılıkları; toplumdaki sosyal tabakalar ve bu tabakaların ilişki biçimleri, bazı tabakaların imtiyazları, halkın yaşam biçimi ve standartları; efsaneleri, hikâyeleri, söylenceleri ve törenleri hakkında geniş bir bilgi sunulmaktadır.

Yazar, Yezidilik inancının eklektik bir inanç sistemi olduğunu, "Bildığımız bütün itikatların bir salad rüs'üdür", "Her dine başvurmuşlar, hepsinden ümit ve şifa verici birer parça koparıp itikatlarına eklemişlerdir" ifadeleriyle dile getirdikten sonra, bu inanç sistemi hakkında "Temelini iki zıddı, yani iyilik ve fenalık mefhumlarını birbirleriyle uyuşturmaya teşkil eder" tespitinde bulunmaktadır. Yazar bu tespitlerinden hareketle: "Onun içindir ki bu yamalardan ortaya çıkan şey, ilk bakışta biraz gülünç ve tenasüpsüzdür, çocukça cihetler vardır, reforma muhtaçtır." yargılarında bulunuyor ve akabinde "Lakin hangi din bu kusurlardan kurtulabilmiştir? Dinlere şiiirini veren de o kusurlar değil mi?" diyerek bu yargıların bütün dinler için geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, "Yalanı insana şiddetle yasak eden itikatta ben yükseklik buluyorum." ifadesiyle de Yezidilik inancının en beğendiği yönünü vurgulamaktadır.

Romanda yer alan bilgilerden, Yezidilikteki teslis inancında tanrıların eşit olmadığı, bireysel ve toplumsal hayatın her alanının inançla şekillendiği geleneksel Yezidi topluluklarında yine inançla belirlenmiş farklı toplumsal tabakaların olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Yezidin Kızı, hâlâ okunan bir roman olduğuna göre, bu romanda yer alan Yezidiler ve Yezidilik hakkındaki bilgi, tespit ve çıkarımların; başta sosyolog, antropolog ve ilahiyatçılar olmak üzere sosyal bilimciler tarafından farklı boyutlarıyla tahlil ve tetkik edilmesi gerekmektedir. Yazarın, Yezidiliğin ne olduğu konusunda bir karara varamadığı anlaşılmaktadır. Yezidilik, kitabın bir yerinde din olarak tanımlanırken; başka bir yerinde mezhep olarak tanımlanmaktadır. Yine yazar, Yezidilere atılan mum söndü iftirasını reddederken aynı ithamı, kendisi de başka bir inanç topluluğu olan Şabaklar için tekrarlamaktadır.

Refik Halit Karay'ın Yezidin Kızı Romanında Yezidilik, Yezidiler ve Bazı Tespitler ismiyle yazılan bu makalenin, konuyla ilgili literatüre katkı sunabilecek çalışmalara öncülük etmesi temenni edilmektedir. Bu temenninin gerçekleşmesi makalenin yazarı için büyük bir bahtiyarlık olacaktır.

Kaynakça

- Ahmedzade, H. (2004), *Ulus ve Roman*, Azad Zana Gündoğan (Çev.), İstanbul: Pêri Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2014), Refik Halit Karay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baran, A. G. (2013), Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bir Bakış, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-25.
- Baydar, M. (1960), *Edebiyatçılarımız Ne Diyor*, İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık.
- Bayraktar, M. (2012), "Yezidin Kızı ve Ezidiler", (Erişim:18.05.2018),<http://politikart1.blogspot.com.tr/2012/02/yezidin-kz-ve-ezidiler-mehmet-bayrak.html?q=bayraktar>.
- Ebcioğlu, H. M. (1943), *Kendi Yazıları ile Refik Halit*, İstanbul: Semih Lütfi Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2009), *Küçük Yerler Derin Mevzular*, Fahriye Adsay (Çev.), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2013), "Yer Sofrası ve Sınır İhlalleri", (Erişim:18.05.2018),<http://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/yer-sofrasi-ve-sinir-ihlalleri.7056>.
- Giddens, A. ve Sutton, W. P. *Sosyolojide Temel Kavramlar*, Ali Esin (Çev.), Ankara: Phonix Yayınları.
- Kabaklı, A. (1966), *Türk Edebiyatı*, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Kaplan, M. (1985), *Şiir Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1997), *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, D. (2018), "Yerinden Edilmenin Söylemsel Şiddete Dönüşümü: Refik Halid Karay ve Sürgünlük Deneyimi", *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi* 2018/9: (46-74).
- Kudret, C. (1965), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Öksüz, M. (2017), "Sürgünlüğün Yazar Üzerindeki Etkileri: Refik Halit Karay Örneği", Tilbe, A. Vd. (Yay. Haz.), *Göç Konferansları Seçilmiş Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 275-284). Londra: Transnational Press.
- Yücel, H. A. (1957), *Edebiyat Tarihimizden*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çingenerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Malatya Örneği*

Poverty and Social Exclusion in Gypsies: The Case of Malatya

Muhammet Fırat,^{a,**} Süleyman İlhan,^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 23270, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2447-1427

^b Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 23270, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6549-3462

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 26 Ekim 2018
Kabul tarihi: 03 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Çingene/Dom
Yoksulluk
Sosyal Dışlanma
Dezavantajlılık

ÖZ

Çingener günümüzde, yoksulluk ve sosyal dışlanmayı çok dramatik biçimde deneyimleyen dezavantajlı gruplardan biridir. Giderek yerleşik hayata geçmelerine rağmen, yoksulluk ve dışlanmanın nesnesi olmaya devam etmektedirler. Bu çalışmada, Malatya’da yaşayan Çingenerlere yoksulluk ve sosyal dışlanma bağlamında yaklaşılmaktadır. Bu kapsamda, Çingenerlerdeki yoksulluk ve sosyal dışlanma; etnisite, yoksulluk nedenleri, göç ve göçe bağlı sorunlar, eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamama, istihdam olanaklarına yeterince ulaşamama ya da güvencesiz çalışma, sosyal güvenlik ağlarından yoksun olma, sosyal yardımlardan faydalan(ama)ma, sağlıksız konutlarda yaşama, ayrımcılık vb. dezavantajları içermektedir. Araştırmada, Çingenerlerin hem kültürel hem de sosyo-ekonomik açıdan “dezavantajlı bir grup” olduğu, yoksulluk ve sosyal dışlanmayı şiddetli bir şekilde deneyimlemelerinde kendi paylarının da bulunduğu inandıkları saptanmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 August 2018
Received in revised form 26 October 2018
Accepted 03 January 2019

Keywords:

Gypsy/Dom
Poverty
Social Exclusion
Disadvantageousness

ABSTRACT

Gypsies is one of the disadvantaged groups that experience poverty and social exclusion dramatically. Despite the fact that they settle in time, they have been the subject of exclusion. In this study, poverty and social exclusion that Gypsies that live in Malatya experience is examined within the context of poverty and social exclusion. In this scope, the study includes disadvantages as poverty and social exclusion in Gypsies, ethnicity, the reasons of poverty, migration and migration-related problems, low-access to education and employment services and opportunities or precarious work, being deprived of social security networks, not being able to benefit from social aid, accommodating in unhealthy housings, decimation etc. In the study, it was determined that Gypsies is a “disadvantaged” group from both cultural and socio-economic aspects, and Gypsies believe that they also play a role in terms of experiencing severe poverty and social exclusion.

1. Giriş

İçinde yaşadıkları toplum tarafından genelde tehlikeli, ahlaksız, hırsız, dilenci, cahil vb. sıfatlarla damgalanan Çingenerler, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan topluma yeterince katılamamış, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın en dramatik hallerine maruz kalmış dezavantajlı bir gruptur. Ancak dezavantajlılık Çingenerlerde, diğer gruplardan farklı

biçimlerde deneyimlenmektedir. Marsh (2008: 53)’ın da ifade ettiği gibi, sosyal yoksunlukların sadece Çingene gruplarını etkilemediği gerçeğine rağmen, Çingenerlere karşı geliştirilen önyargılar, onların özelde yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi problemleri daha şiddetli yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa uğrayan Çingenerlerde, bu durumun diğer yoksul grupların yaşadıklarından daha ciddi boyutta olduğu görülmektedir.

* Bu çalışmada Muhammet Fırat’ın 2016 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamladığı “Çingeneliği Anlamanın İmkânı: Çingenerler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Malatya Örneği)” başlıklı doktora tezinden kısmen yararlanılmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: muhammetfirat@firat.edu.tr

İstihdam, eğitim, barınma, sosyal güvenlik gibi temel haklara yeterince erişemeyen Çingenerin bu sorunları, geçmişten günümüze süregelmektedir. Öyle ki yoksulluk ve sosyal dışlanma nedeniyle Çingener, böylesi temel haklardan bile faydalanamamakta, vasıf gerektirmeyen, geçici, güvencesiz ve düşük ücretli enformel işlerde çalışmakta, eğitim sürecinde sağlıklı yol alamamaktadırlar. Genellikle, buldukları şehrin kenar mahallerinde yaşayan Çingener, kentin sosyal ve kültürel imkânlarından da yeterince yararlanamamaktadırlar.

Türkiye’de yaşayan Çingener; Rom, Lom ve Dom olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar; yaşadıkları coğrafi bölge, dilleri, istihdam kolları ve yaşam tarzları açısından birbirlerinden farklılık göstermektedir (Kolukıncık 2008: 149). Bu çalışmada, Malatya’da yaşayan Dom grubu Çingenerler¹ ele alınmaktadır. Bu Çingenerler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun (Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Malatya ve Adıyaman gibi) birçok ilinde yaşayan Çingene topluluklarıdır. Malatya’da yaşayan Çingenerler, diğer Çingene topluluklarına kıyasla haklarında en az bilgiye sahip olunan Çingene gruplarından. Bu Çingenerlerin çoğu, Marsh (2008: 22)’a göre, Ortadoğu’daki Dom Çingenerlerinin bir koludur ve Türkiye’nin doğusu ve güney doğusuna (Diyarbakır, Antakya, Mardin, Malatya, Elazığ, Adıyaman) 11. yüzyılın başlarında gelmişlerdir.

Araştırma alanını oluşturan Malatya’nın Koşu, Yeşilkaynak, Fatih, Hoca Ahmet Yesevi, Seyran, Yıldıztepe ve Tandoğan mahalleleri, gecekondulaşmanın yoğun olduğu ve derin yoksulluğun yaşandığı, şehrin kıyısında konumlanmışlardır. Malatya’nın yerli halkı bu bölgelerde nadiren ikamet etmektedir. Ancak bazı mahallelerde Çingenerlerin yanı sıra Van, Muş, Bingöl ve Bitlis illerinden göçle gelen hanelere de rastlanmaktadır.

Araştırma alanı olarak belirlenen Malatya’nın bu kenar mahallelerinde, Çingenerler (Dom) küçük ve sağlıklı barakalarda ikamet etmekte, adeta getto tarzı bir yaşam sürdürmektedirler. Bu mekânlarda ikamet eden Çingenerlerin otantik özelliklerini çok büyük ölçüde korudukları söylenebilir. Böylesi homojen yerleşim mekânlarının yanı sıra, Çingene olmayanlarla (Gaco) aynı mahallelerde ikamet eden Çingenerler de vardır. Buralarda yaşayanlar da özgünlüklerini büyük ölçüde muhafaza etmektedirler.

Bu çalışmada, genel kabul görmüş bir üst kimlik belirteci olması, gündelik dildeki işlevselliği, kapsayıcılığı ve Türkçe literatürde Çingene sözcüğünün yaygınlığı ve yerele de vurgu yapması, Çingene adının tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Çingenerler üzerine yapılan araştırmalarda, son zamanlarda bir artış eğilimi gözlenmektedir. Ancak Çingenerlerin yaşadıkları toplum içerisindeki konumlarını çeşitli değişkenler bağlamında sosyolojik açıdan irdeleyen araştırmalar yeterli düzeyde değildir. Çingenerler gibi dezavantajlı bir gruba sosyolojik perspektiften yoğunlaşan bu çalışmanın, Çingenerlerin sorunlarının çözümüne ve literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

Bu çalışmada Çingenerlere yoksulluk ve sosyal dışlanma özelinde yaklaşılmakta, Çingenerlerin eğitim, göç, hane durumları, sosyal güvence, iş/ugraş alanları, aylık ortalama gelirleri, yoksulluk nedenleri, sosyal yardımlardan faydalanma durumları, dışlanma alanları ve dışlanmalarında kendilerinin payı gibi yoksulluk ve sosyal dışlanma araştırmalarında önemli sayılabilecek göstergelere yoğunlaşılmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın yöntemine, ikinci bölümde araştırmanın bulgularının değerlendirilmesine, üçüncü bölümde ise sonuca yer verilmektedir.

2. Yöntem

Malatya’da yaşayan Çingenerlerde yoksulluk ve sosyal dışlanmaya odaklanan bu çalışma, bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Özkan’ın (2010: 29) yaptığı bir araştırmaya göre, Malatya’da 3000 civarında Çingene yaşamaktadır. Araştırmamızın zamansal olarak yerel seçimlerin hemen öncesine rastlaması nedeniyle güncellenmiş seçmen listelerine ulaşma imkânı da söz konusu olmuştur. Muhtarlıklardaki seçmen listelerinden, muhtarlardan ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Malatya’da ikamet eden Çingenerlerin sayısının 5000 civarında olduğu ve bunların 2500’ünün 18 ve üstü yaşlarda olduğu saptanmıştır. Çingenerlerin yoğun olarak ikamet ettikleri 7 mahallede (Yeşilkaynak, Koşu, Fatih, Hoca Ahmet Yesevi, Seyran, Yıldıztepe ve Tandoğan) 249 kişi ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Örneklem, %10’luk oranla araştırma evreni üzerinden basit tesadüfi örnekleme tekniğiyle oluşturulmuştur.

Araştırmada kantitatif yaklaşımın yanı sıra, kalitatif yaklaşıma da başvurulmuştur. Bu kapsamda yüz yüze anket ve mülakat yoluyla veriler toplanmıştır. Alan araştırması bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Alan araştırmasından elde edilen veriler, SPSS 16.0 (Statistical Packages For Social Sciences) programı ile analiz edilmiş ve oluşturulan basit dağılım tabloları yorumlanmıştır.

Malatya ilinin araştırma alanı olarak tercih edilmesinde, özellikle, Malatya’da yaşayan Çingenerler üzerine daha önce herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması ve burada Çingenerliğin, otantisitesini büyük ölçüde korumakta olması gibi faktörler etkili olmuştur.

3. Araştırma Bulguları

3.1.Çingenerlerin Sosyo-Demografik/Ekonomik Durumları

3.1.1. Cinsiyet Durumları

Cinsiyet, açıklanmaya çalışılan toplumsal gerçekliği anlama açısından önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. Örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

¹ Bu çalışmada, genel kabul görmüş bir üst kimlik belirteci olması, gündelik dildeki işlevselliği, kapsayıcılığı ve Türkçe literatürde

Çingene sözcüğünün yaygınlığı ve yerele de vurgu yapması, Çingene adının tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Tablo 1. Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	168	67,5
Kadın	81	32,5
Toplam	249	100

Tablodan anlaşılacağı üzere, görüşülenlerin %67,5'i erkek, %32,5'i kadındır. Öğrenim düzeylerinin yetersizliği ve bir kısım erkek katılımcıların, hanedeki kadınların ankete katılmasını "gerek yok", "anlamazlar" gibi gerekçelerle engellemeleri kadınların ankete katılımının erkeklerle oranla, düşük seviyede kalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, kadın görüşmecilerin %32,5'lik bir oranda olmaları, Çingenelerin temsili açısından önemlidir.

3.1.2. Katılımcıların Eğitim Durumları

Eğitim, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla doğrudan ilişkilidir. Örneklem grubunun öğrenim durumları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Öğrenim Durumunun Dağılımı

Öğrenim Durumu	Sayı	%
Okur-yazar değil	43	17,3
Okur-yazar	59	23,7
İlkokul mezunu	103	41,4
Ortaokul mezunu	37	14,9
Lise ve dengi okul mezunu	6	2,4
Üniversite	1	0,4
Toplam	249	100

Tabloda görüldüğü üzere, katılımcıların çoğu (%41,4) ilkökul mezunu; %23,7'si okur-yazar; %17,3'ü okur-yazar değil; %14,9'u ilköğretim (ortaokul) mezunu; %2,4'ü lise dengi okullar mezunu ve %0,4'ü üniversite mezunudur.

Bu dağılım, Çingenelerin öğrenim düzeylerinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Yapılan enformel görüşmelerde, Çingene çocukların, okulda başarılı olamamalarının çeşitli nedenlerinin olduğu saptanmıştır. 48 yaşındaki bir kadın görüşmecinin, "Biz çocuklarımızı mahalle okullarına gönderiyoruz. Mahallede bizim göçer olduğumuzu biliyorlar. Çocuklar bir hafta falan isteyerek okula gidiyor, daha sonra gitmek istemiyor. Çocuklara Çingene falan diyorlarmış. Allah var öğretmenleri çok iyi ama arkadaşları dalga geçiyor, Çingene falan diye..." ifadeleri, dışlanma nedeniyle çocukların okuldan uzaklaştıklarını ve bu durumun okulu terk etme ile sonuçlandığını göstermektedir.

Dolayısıyla, önyargı, kalıpyargı, dışlama, damgalama gibi sorunlar, Çingenelerin okula hiç gitmemelerine ya da okulu yarıda bırakmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Yılığür'ün (2012: 139) de belirttiği gibi, marjinal yoksulluk bölgelerinde yaşayanlara, kolay kolay değişmeyecek bir etiket gibi yapılandırılan grup temelli algılar; eğitim olanaklarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Etnik aidiyetleri ortaya çıktığında, buldukları alanda önyargılar tarafından kısıtlanmaya başlarlar. 11 yaşındaki bir çocuğa neden okula gitmediği sorulduğunda, dile getirdiği "Beni sevmiyor arkadaşlar, Çingen diyorlar, benle oyun oynamıyorlar, dalga geçiyorlar, ben de daha gitmedim, gitmem de..." ifadeler, birçok dışlanma kombinasyonunu barındırmaktadır. Alandaki başka çocuklar da benzer gerekçeler göstermişlerdir. Çingene damgası ve yoksulluğun

acı dünyasını hissedenden çocuğun bu ifadeleri, düşük öğrenim düzeylerini açıklar niteliktedir.

Çingenelerde gözlenen eğitim sorununa yönelik, 54 yaşındaki bir görüşmecinin dile getirdiği, "Çocuklarımız anaokullarına ve kreşlere gidemiyor, okul öncesi eğitim almıyor, maddi durumumuz yok, yeterince eğitilemiyor, geriden geliyor. Son zamanlarda içimizde okuyup da memur, öğretmen, doktor, olanlar var ama bunlar da çok az, kaldı ki onlar da çocukları okusun diye bizim toplumumuzdan ayrı duruyorlar ve bu yüzden bizim çocuklarımız onları kendilerine örnek alamıyor." ifadeleri, Çingenelerin sosyo-ekonomik ve kültürel imkânlar açısından yetersiz olduklarını, bu nedenle eğitim sürecinde sağlıklı yol alamadıklarını ortaya koymaktadır.

Giddens'in da belirttiği gibi; klasik sosyolojide, eğitim imkânları sayesinde yoksul çocukların da toplumsal piramidin üst basamaklarına çıkacak yeteneklerle donanabileceklerini, bunun ise, bütün çocukların eğitim olanaklarına eşit koşullarda ulaşmasıyla geçerli olabileceğini belirtmektedir. Ancak son zamanlarda eğitim sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda, eğitim sürecinin sınıfsal veya etnik farklılıkları yeniden üretecek şekilde katmanlaştığına vurguda bulunmaktadır (Giddens, 2008: 432-433). Hem sınıfsal açıdan toplumun alt katmanlarında yer alan hem de çok boyutlu dışlama pratiklerine maruz kalan Çingenelerde, eğitimin katmanlaşma sürecinde olumsuz etkilenmektedirler. Çingeneler örneğinde eğitim, toplumdaki sınıfsal farklılıkları yumuşatacak bir eşitleme alanı olmaktan çok, onları yeniden üreten bir katmanlaşma alanı olarak belirlemektedir (Akkan vd. 2011: 62).

Elde edilen bulgular, Çingeneler üzerine farklı yer ve zamanlarda yapılmış çalışmalarla da örtüşmektedir. Örneğin, Türkiye'de yapılan bir araştırmada, Çingenelerde okur-yazar olmayanların oranı yaklaşık %75'tir (FSG, 2010: 12). Alp ve Taştan'ın yaptığı araştırma sonuçlarına göre ise, Çingeneler arasında; okur-yazarlık %30-40 gibi bir oranla genel olarak Türkiye ortalamasının çok altındadır (2011: 32-33). Ayrıca Kolukırık(2006, 9)'ın 2006 yılında Tarlabası Çingeneleriyle yaptığı çalışmanın bulgularına göre, okur-yazar olmayanların oranı %25,6, ilkökul eğitimini yarıda bırakanların oranı %17,8, ilkökul mezunu olanların oranı %37,8 ve ilkökul sonrası okuma oranı %12,2'dir.

Öte yandan toplumsal konumun tayininde etkili olan öğrenim durumu, eğitimsiz yoksullar için genelde toplumsalın aşağı katmanlarına işaret etmektedir (İlhan, 2013: 178). Zira yoksulluk halinin süreklileştiği bölgelerde, bireylerin eğitime erişimleri söz konusu yoksulluk hali tarafından kısıtlanmaktadır. Dolayısıyla, toplumun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını ileriye taşıyacak olan öğrenim düzeyinin, Çingenelerde düşük olması, mevcut olumsuz konumlarının devamına hizmet etmektedir.

4. Çingenelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya İlişkin Bazı Sosyo-Ekonomik/ Kültürel Faktörler

4.1. Göç Durumu

Göç olgusu, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın özellikle kentsel alanlarda nasıl yaşandığını saptamak açısından işlevseldir. Dolayısıyla, yoksulluk ve dışlanma araştırmalarında göç durumu büyük öneme sahiptir. Çingenelerin göç durumları Tablo 3'da ele alınmaktadır.

Tablo 3: Malatya'ya Göç Durumu

Göçle Gelme	Sayı	%
Evet	57	22,9
Hayır	192	77,1
Toplam	249	100

Tablo 3'ten anlaşılacağı üzere, Malatya'ya göç ile gelenlerin oranı %22,9 iken, hiç göç etmediğini belirtenlerin oranı %77,1'dir.

Ancak alanda yapılan görüşmelerde, Çingenelik imgesinin temelini, göçebelikle ilişkilendiren çoğu görüşmecinin, "kendi ailelerinin Malatya'nın yerlisi olduğunu, komşularının göç ile geldiği" yönündeki beyanları, göçle gelenlerin oranının daha yüksek olduğunu düşündürmektedir. Malatya'nın yerlisi olduklarını söyleyen görüşmecilerin, aslında göç geçmişlerinin çok eski zamanlara dayandığı, 1935-1970'li yıllarda dedelerinin göç ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Mahalleye ilk göç edenlerin en son göç edenleri "onlar göçer, Çingene, biz Malatyalıyız, yerliyiz" gibi ifadelerle küçümsemeleri ve en son gelenlerin ilk gelenlere Çingeneliklerini devretme çabası olarak düşünülebilir.

Malatya'nın çeşitli mahallelerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, göç sürecinde öncelik sırasına göre kente tutunma düzeyinin yüksek olduğu, ilk gelen göçmenlerin, görece daha iyi bir geçinme stratejisi ve kentlilik düzeylerinin olduğu, ancak en son gelen göçmenlerin kente tutunma düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003). Kentsel alanlara yerleşmek amacıyla yapılan göçler sonucu, kente uyum sağlamada Çingene olmayanlara oranla daha zorlu koşullarla karşı karşıya kalan Çingeneler, göç ettikleri bölgelerde sosyo-ekonomik sıkıntıların yanı sıra, kimlikleri nedeniyle de birtakım zorluklara maruz kalmaktadırlar.

Genelde uzun bir süre yerleşik hayat süren Çingenelerin, göçer ve yarı göçer Çingeneleri, basit yaşantılarından dolayı "Çingene" olarak damgalamak suretiyle kendi kimliklerini gizledikleri gözlenmiştir. Bu durum, Malatya'da ikamet eden Çingenelerin, yerli olduklarını beyan ederek, Çingeneliğin içerdiği olumsuz anlam ve imgelerden kurtulmak istediklerini düşündürmektedir. Dolayısıyla, Çingene mahallelerinde "Çingenelik" sonradan gelenlere atılarak, Çingenelikten aklanma, Çingenelikten azade yeni bir kimlik edinme ve bu kimlik üzerinden topluma eklemlenme yönünde bir çabanın bulunduğu söylenebilir.

4.2. Göçe Bağlı Sorunlar(1) ve Bu Sorunların Devamı

Büyük umutlarla göç eden Çingenelerin, geldikleri yerlerde umduklarını bulamamaları çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu kapsamda, Malatya'ya göç eden Çingenelerin göçe bağlı sorunlarının dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4: Göçe Bağlı Sorunlarının Dağılımı

Göçe Bağlı Sorunlar	Sayı	%	Geçerli%
Ekonomik sıkıntılar	19	7,6	33,3
Çevreye uyum problemi vb.	9	3,6	15,8
Dışlanma	12	4,8	21,1
Hepsi	17	6,8	29,8
Genel Toplam	57	22,9	100
Göç olmadı	192	77,1	
Toplam	249	100	

Tablo 4'te de görüldüğü üzere, ekonomik sıkıntılar (%33,3) Malatya'ya yerleşen Çingenelerin yaşadıkları sorunların başında gelmektedir. Özellikle, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan Çingenelerin, kırsala özgü geçim imkanlarının azalmasıyla kentlere göç ederek enformel işlere yöneldikleri bilinmektedir. Mesleki formasyon gerektiren işler konusunda gerekli niteliğe sahip olmaları nedeniyle Çingeneler, emek piyasasında marjinal işlere yönelmektedirler. Böylesi işlerden geçimlerini sağlayamamaları onları yoksulluk sarmalına hapsedmektedir. Ekonomik ve sosyal imkânlarla ulaşmaları da mümkün olmadığından durumları daha da zorlaşmaktadır.

Tabloya göre, kente göç edenlerin yaşadığı önemli sorunlardan biri de dışlanmadır (%21,1). Bu anlamda, Çingenelerin mekânsal olarak damgalanmış bu mahallelerde yaşıyor olmaları, dışlanmalarını kolaylaştırmaktadır. Örneğin, iş ve sosyal yardımlara başvurularında ikamet bilgilerinin istenmesiyle Çingene olduklarının açığa çıkması, dışlanmalarına neden olabilmektedir. Akkan vd.'nin de (2011: 99) belirttiği gibi, toplumun gözünde Çingene algısını tanımlayan Çingene mekânlarının damgalanması, Çingenelerin toplumla bağlarını koparan ve her alanda yaşanan sosyal dışlanma pratiklerini de belirleyen bir çıkamaz olarak kendini göstermektedir.

Kente göç edenlerin yaşadıkları önemli sorunlardan biri de çevreye uyum (%15,8) problemleridir. Yerleşik yaşam tarzına yabancı sayılan Çingenelerin, göç ile birlikte uyum sorunlarının ortaya çıkması; istihdam, barınma, sosyal yardımlara ulaşma, dışlanma gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.

Görüşülenlerin yaklaşık üçte biri (%29,8), belirtilen sorunların hepsi ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda göç sonucu ekonomik sıkıntılar, çevreye uyum problemleri ve sosyal dışlanma gibi sorunların aslında birbiriyle bağlantılı olduğu yadsınmamalıdır.

Genellikle kente göç edenler, belli bir zaman aralığında göç ettikleri yerlere uyum sağlama ve diğer zorluklarla mücadele yeteneklerini geliştirmektedirler. Önceki kuşaklara mensup göçmenlerin, sorunlarını yeni göçmenlere devretmesiyle birlikte avantajlı konuma geçtikleri birçok araştırmada saptanmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003; Erder, 2001). Göç sonrası devam eden sıkıntılara ilişkin dağılım Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Göçten Sonra Devam Eden Sıkıntılar

Devam eden sıkıntılar	Sayı	%	Geçerli %
Ekonomik sıkıntılar	15	6	26,3
Çevreye uyum zorluğu	4	1,6	7
Dışlanma	30	12	52,6
Hepsi	8	3,2	14
Toplam	57	22,9	100
Göç olmadı	192	77,1	
Genel Toplam	249	100	

Tabloda görüldüğü üzere, görüşülenlerin, %52,6'sı dışlanma, %26,3'ü ekonomik sıkıntılar, %7'si çevreye uyum zorluğunun, %14'ü ise bu sıkıntıların hepsinin devam ettiğini belirtmişlerdir.

Erder'e göre göç sürecinin bazı özellikleri yoksulların kendi içlerinde katmanlaşmalarına yol açmaktadır. Göçmenlerin geldikleri alanlarda sahip oldukları sermaye birikimleri

(ekonomik-sosyal sermaye), kente tutunma stratejileriyle doğru orantılı bir rol oynamaktadır. Özellikle küçük kentlerden veya ilçelerden göç eden göçmenlerin daha avantajlı bir konuma sahip oldukları, buna karşın, kente hiçbir sermayeye sahip olmadan gelen grupların hem kente entegrasyon süreci hem de iş piyasasına eklenme biçimleri, diğerlerinden çok daha karmaşık özellikler göstermektedir (2001: 288-290). İstihdam ve sermaye bakımından marjinallikleriyle bilinen Çingenerlerin, Erder'in de belirttiği gibi kente eklenme biçimleri, çoğunlukla Çingene olmayan göçmenlere göre daha zorlu bir hal almaktadır.

Bu kapsamda, bir önceki tablo (Tablo 4) ile karşılaştırıldığında; ekonomik sıkıntıların ve çevreye uyum problemlerinin azaldığı ortaya çıkmıştır. Malatya'da yaşayan Çingenerlerin kente uyum süreci ile geçinme stratejilerini geliştirdikleri ve bu sayede bu zorluklarını azalttıkları görülmektedir. Ancak dışlanma algısının artmasında, kente göç edildikten belli bir süre sonra, bu problemin farkına varılmasının yattığı akla gelmektedir. Zira kimliğin deşifre edilmesinde rol oynayan mekânsal özelliklerin, sosyal dışlanma problemlerini ilerleyen süreçlerde arttırması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Madanipour (2003), eskiden olduğunun aksine, günümüzde sosyal dışlanmayı, bazı birey ya da grupların etiketlenmesi ve temel sosyal haklardan mahrumiyet ekseninde gelişen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, Çingene damgası ya da sosyal dışlanma göçün başlangıcında asgari düzeyde (%21,1) hissedilirken, belli bir süre sonra daha sık hissedilen (%52,6) bir süreç olarak deneyimlenmektedir.

4.3. Hanede Yaşayan Birey Sayısı

Haneye ilişkin bulgular, sosyo-ekonomik faktörlerin anlaşılmasında önemli bir göstergedir. Örneklem grubunun yaşadığı hanenin nüfus dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6: Hane Nüfusu Dağılımı

Hanede Yaşayan Birey Sayısı	Sayı	%
İki	5	2
Üç	10	4
Dört	29	11,6
Beş	63	25,3
Altı	41	16,5
Yedi+	101	40,6
Toplam	249	100

Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere, görüşülenlerin %40,6'sı yedi ve üzeri kişi, %16,5'i altı kişi, %25,3'ü ise beş kişi ile aynı hanede yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Bu veriler, Çingenerlerde hane başına düşen kişi sayısı ortalamasının 5,7 olduğunu göstermektedir. 2016 Tuik, Nüfus ve Konut Araştırmaları verilerine göre, Türkiye Hanehalkı büyüklüğü ortalaması 3,5'tir (www.tuik.gov.tr, 2016). Dolayısıyla araştırmaya konu olan Çingenerlerde hane başına düşen kişi sayısı, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Hanehalkı nüfus sayısının bu denli yüksek olmasında çocuk sayısının fazla olması, yaşlı anne ve babasıyla birlikte yaşayanların olması ve kocaları hapiste olan kadınların çocukları ile baba evinde ikamet etmeleri gibi faktörler de etkili olmuştur.

Türkiye geneline ilişkin bir raporda hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin de arttığı ileri sürülmektedir. Hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde

bulunan fertlerin yoksulluk oranı %13,8 iken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı, %51,9 olarak belirtilmiştir (www.tuik.gov.tr, 2016). Dolayısıyla, Çingenerlerde görülen yoksulluğun önemli bir nedeninin kalabalık haneler olduğu söylenebilir.

4.4. İkamet Ettikleri Konutun Fiziki Durumu

Fiziksel görünüşleriyle içinde yaşayanlar hakkında fikir verebilmesi, konutu yoksulluk araştırmalarında işlevsel kılmaktadır (İlhan, 2013: 182). Çingenerlerin yaşadıkları konutların fiziksel durumu Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Yaşanılan Konutun Fiziki Durumu

Konut Çeşitleri	Sayı	%
Gecekondu	96	38,6
Apartman dairesi	2	0,8
Müstakil betonarme	45	18,1
Müstakil kerpiç	66	26,5
Müstakil ahşap	1	0,4
Baraka	39	15,7
Toplam	249	100

Tabloya göre, görüşülenlerin %38,6'sı gecekondu, %26,5'i müstakil kerpiç ev, %18,1'i müstakil betonarme ev ve %15,7'si baraka tipi evlerde yaşamlarını idame ettirmektedirler.

Gecekonduya yaşayanların oranının yüksek çıkmasının (%38,6) temel nedeni, Çingenerlerin genellikle gecekondu mahallelerinde yoğunlaşmasıdır. Malatya'nın kenar mahallelerinde bulunan, genellikle bir arsa üzerine özensiz bir şekilde inşa edilmiş, tek katlı ve sağlık koşulları açısından yetersiz konutların yoğunlaştığı bir profile sahip olan araştırma alanı, Malatya'nın diğer mahalleleri ile mukayese edildiğinde, birer çöküntü alanı olarak değerlendirilebilir. Buralarda yer alan çok sayıda gecekondu tipi konut, genellikle kerpiç ve sonradan eklenmiş tuğla odalarla bütünlüğü olmayan, küçük, bağımsız odacıklar şeklinde geniş bir alana yayılmıştır. Evler genellikle 50-60 m² civarında olup, sağlık koşulları açısından elverişsizdir. Genelde her konut bir avluya yerleşmiş ve her avluda ortalama iki baraka bulunmaktadır. Arsa üzerine inşa edilen ana konut, genellikle aile büyüklerine aittir. Arsanın her köşesine, evlenen çocukları için, ahşap iskeletli, tek odalı, içeriden karton, ve dışarıdan naylon çadır vb. izole edilmiş baraka tipi konutlar bulunmaktadır.

Arsanın ortasında veya ana konutun içerisinde bulunan banyo ve tuvaletler ortak kullanılmaktadır. Malatya kent alanında bulunan konut tipleriyle kıyaslandığında, oldukça elverişsiz özelliklere sahip Çingene konutları, kendilerinin geliştirdikleri ilkel yöntemlerle inşa edilmiştir. Arsa içerisinde bulunan ana evde anne, baba ve çocuklar yaşamaktadır. İlk evlenen erkek çocuk eşi ile birlikte ana konuta yerleşmektedir. Çocuklarını erken yaşta evlendiren aileler, ekonomik bağımsızlığı olmayan bu yeni aileyle aynı konutta yaşamak zorunda kalmaktadır. Daha sonraki çocuklar evlendiklerinde, anne babasıyla aynı evde yaşayan büyük çocuk için ya arsanın bir köşesine karton ya da çadırdan baraka tipi ev inşa edilmekte ya da mevcut evin

yanına odacık(lar) eklenerek bölünmüş ev² tipi konutlar ortaya çıkmaktadır. Tuvaletin ortak kullanıldığı bazı konutlarda, tuvaletin kapısı bir bez parçası ile ya da tenek parçaları ile yapılmıştır.

Müstakil betonarme ve müstakil kerpiç evlerin çoğu, Malatya'da Afet Evleri adıyla bilinen mahallede yaklaşık 40 yıl önce kamu kuruluşları tarafından deprem vb. doğal felaketlerden etkilenenler için inşa edilmiş, ancak günümüzde genellikle Çingene ailelerin yerleştiği konutlardır. Bu evlerin temel özellikleri bakımından, gecekondulardan farklı oldukları söylenemez. Genellikle kent merkezine uzak bir arsa içerisinde hurda vb. satış malzemelerinin biriktirildiği bu konutlar, yaşam alanı olma özelliğinin yanında iş etkinliklerinin yürütüldüğü bir mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla konutların fiziki durumu Çingenelerin yoksulluklarını resmetmektedir.

4.5. Konutun Hukuksal Statüsü

Birey için konutun niteliği kadar hukuksal statüsü de önemlidir. Zira bir konut sahibi olmak, Çingeneler için ekonomik rahatlama ve yerleşik yaşama (komşuluk, aidiyet vs.) tekabül etmektedir. Çingenelerin yaşadıkları konutların hukuksal statüsü Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: Konutun Hukuksal Statüsü

Konutun Hukuksal Statüsü	Sayı	%
Kira	64	25,7
Bana ait	75	30,1
Ücretsiz	94	37,8
Müşterek	16	6,4
Toplam	249	100

Araştırmada baraka tipi evler konut bazında ele alınmıştır. Bu nedenle, ücretsiz konutlarda yaşayanların (%37,8) oransal bakımdan yüksek çıkması, ailelerine ait gecekonduların inşaat ettikleri baraka tipi konutların sayıca fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Yine ücretsiz konutlar içerisinde az da olsa anne-babalarına ve akrabalarına ait konutlarda yaşayanlar da bulunmaktadır.

Kendilerine ait konutlarda yaşayanlar (%30,1), bu konutları önceden cüzi fiyatlarla aldıklarını beyan etmişlerdir. Bu konutların çoğu 1940 ve 1950'li yıllarda satın alınmış olup, bu bölgede yeni konut satın alan yok denecek kadar azdır. Nitekim çoğu görüşmeci bu konutların, babadan kalma olduğunu beyan etmişlerdir. Kendilerine ait bir eve sahip olmak, özellikle de bir gecekonduya sahip olmak, her yoksul konutta olduğu gibi Çingeneler için de barınma işlevinin yanında geçinme stratejileri bakımından da önemli bir gerekliliktir. Zira yaşadıkları mekan, aynı zamanda yaptıkları enformel işlerin organizasyonunda büyük bir işlevi yerine getirmektedir. Katı atık toplayıcılığıyla uğraşan ailelerde, konut avluları, kağıt, plastik, hurda malzemelerinin ayrıştırıldığı ve geri dönüşüm fabrikalarına götürülmeden önce beklettikleri bir depo işlevi görmektedir. Bu nedenle bir konuta sahip olmak barınma ihtiyacının yanında bir geçim

stratejisi alanı olarak da düşünülebilir (Akkan vd., 2011: 36-37).

Kiraladıkları konutlarda oturanların (%25,7) çoğu ise, Çingene olmayan ailelerin bu mahallelere taşınmak istemediğini, bu nedenle ev sahiplerinin mecburiyetten evlerini kendilerine kiraladıklarını ifade etmişlerdir. Kiracı olmanın Çingeneler için yoksulluk, dışlanma gibi sorunları artırıcı etkisi yanında başka olumsuz etkileri de vardır. Gecekondu dahi denilemeyecek bu konutlarda, temiz su, tuvalet, banyo gibi temel ihtiyaçların bulunmadığı gözlenmiştir. Aylık kira bedelleri düşük olduğundan bu evler Çingeneler tarafından tercih edilmektedir.

Nitekim görüşülen bir kadınının "Bu evde kim oturmak ister, bir çocuğumun sakatlık maaşı (300 TL) var. Başka gelirim yok. Bu evi de 125 TL'ye tuttum. Ne düzgün bir tuvaleti var ne de banyosu, içeride farelerle yaşıyoruz. Yine de inşallah bizi buradan çıkartmazlar, yoksa nereye gideriz. Bize (Domlar'a) kimse ev vermez. Yıkık, dökük, tek odalı da olsa bir evim olsaydı, böyle perişan olmazdık." ifadeleri kiracılığın diğer yoksullardan farklı olarak Çingenelerde daha şiddetli deneyimlendiğini düşündürmektedir.

Genel olarak denilebilir ki, Çingeneler, elverişli mekânlardan yoksun bir halde yaşamlarını idame ettirmektedirler. Sağlık imkânlarından mahrum bu konutlarda yaşamaları ve bu yerleşim alanlarının "Çingene mahalleleri" olarak damgalanması, onların mevcut hallerinin devam edeceğini düşündürmektedir.

4.6. Sosyal Güvence Durumu

Çingenelerin yoksulluk ve dışlanma durumlarının anlaşılmasında, sosyal güvence durumu büyük öneme sahiptir. Örneklem grubunun sosyal güvence durumu Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Sosyal Güvence Durumu

Sosyal Güvence	Sayı	%
Hiçbir güvencem yok	1	0,4
SGK	8	3,2
Genel Sağlık Sigortası	240	96,4
Toplam	249	100

Tablo 9'dan da anlaşılacağı üzere, örneklem grubunun %3,2'si SGK'dan faydalanmakta iken, %96,4'ü faydalanmamaktadır. Genel sağlık sigortası³, bireylerin gelir durumuna göre prim ödeyerek ya da hiç ödemediği yararlanabilecekleri bir sistemdir. Genel sağlık sigortasının Çingene aileler için, oldukça önemli fonksiyonları vardır. Zira yapılan sosyal yardımlar için referans teşkil eden bu sistem, sağlık ve sosyal yardımların alınmasında rol oynamaktadır.

Ancak araştırma alanında, prim ödeyerek genel sağlık sigortasından faydalanan 8 aileye rastlanmıştır. Geriye kalanların hemen hepsi, prim ödemediği bu sağlık sisteminden faydalanmaktadır. Yaptıkları işler çerçevesinde düşünülürse, gündelik işlerde ve diğer sektörlerde

² Tuvalet, banyo ve mutfakın ortak kullanıldığı, her aile için bir odanın olduğu konut biçimidir.

³ Genel sağlık sigortasından prim ödemediği faydalanmak için yapılan gelir testinde, ailenin kişi başına düşen geliri **asgari ücretin üçte birinden az olanlar** yani aylık geliri yaklaşık 540 TL'nin

altında olanlar herhangi bir prim ödemediği bu sistemden faydalanabilmektedir. Ancak emeklilik için genel sağlık sigortası geçerli değildir.

güvencesiz çalış(tırıl)ma sorunu ortaya çıkmaktadır. Kent yaşamı içerisinde marjinal, enformel işlerle geçimlerini sağlayan Çingenerin, ağır ve sağlıksız çalışma koşullarına güvencesizliğin de eklenmesi, onları olumsuz etkilemektedir.

Malatya’da yaşayan Çingenerlere ait sosyal güvence verileri ile benzerlik taşıyan bir çalışmaya göre, Çingenerler arasında işsizlik oranının %80-85 civarındadır. Görüşme yapılan kişilerden, sosyal güvenlik sistemine dâhil bir şekilde çalışanların oranının %1-2 civarında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Alp ve Taştan, 2011: 23).

Geçim stratejileri günü kurtarmaya ayarlı Çingenerler için en çok istenilen şey, güvenceli (SGK) bir işe sahip olmaktır. Ancak enformel ağlar, Çingenerlere güvenceli iş imkanı sunma konusunda yetersiz kalmaktadır. Güvenceli bir işe duyulan özlemi araştırma alanındaki bir görüşmeci şu şekilde ifade etmiştir: “Çocuğum hasta, iyi ki yeşil kart verdiler. Bedava hastanelere gidiyoruz. Birkaç kez işe girdim ama iki ya da üç ay sonra çıkarıyorlar. Nedenini sorduğumuzda, işçi fazlalığı var diyorlar. Bizi işten attılar ona mı yanayım, çocuk hasta tekrar yeşil kart çıkarma işlemleri bir ay sürüyor, ona mı? Organize sanayi bölgesindeki fabrikalara başvuruyoruz. İş başvuru formunda referans istiyorlar, kimi göstereyim. Adres istiyor, zaten çoğu bu mahallenin ismini görünce hiç çağırıyor. Şimdi işe çağırıyorlar, sigortalı ama gitmeyeceğim, ya yine çıkarırlarsa, çocuk hasta haftalık kontrolleri var, tekrar yeşil kart çıkarana kadar ölür...” Bu bağlamda Çingenerlerin iş, istihdam ilişkilerinde mekânsal damgalamanın da etkili olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Çingenerlerin yaşadıkları mekânsal damgalamanın emek piyasası ile ilişkileri noktasında Kempen (2002; Akkan vd., 2011: 52), istihdam ederken adrese dayalı ayrımcılığa dair yeterli veri olmamasına rağmen, bunun sıkça gündeme gelen bir fenomen olduğunu belirtmektedir. Malatya’da yaşadıkları mahallelerin, Çingene olmayanlar tarafından “Çingene mahallesi” olarak damgalanması, sadece Çingenerleri değil, diğer mahalle sakinlerini de olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca sosyal sağlık güvencelerinin (yeşil kart) Çingenerler için önemli olduğu gerçeğine rağmen, bu sistemin birçok Çingene için istihdam olma isteklerini minimize ettiği söylenebilir. Yine, genel sağlık sigortasının, sadece sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu ve gelecek için herhangi bir sosyal güvence (emeklilik) sağlamadığının bilincinde olmaları, geleceğe yönelik herhangi bir güvence planlarının olmadığına işaret etmektedir.

4.7. Ortalama Aylık Gelir

Ekonomik gelir düzeyi Çingenerlerin nesnel ve öznel yaşam göstergelerini saptamada önemlidir. Örneklem grubundakilerin, hanelerine ait ortalama aylık gelirlerinin dağılımı Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10: Hanenin Ortalama Aylık Geliri

Ortalama Aylık Gelir	Sayı	Geçerli %
Gelirim yok	2	0,8
251-500TL	28	11,2
501-750TL	102	41
751-1000TL	97	39
1001TL ve üstü	20	8
Toplam	249	100

Tablo 10’da, tüm aile bireylerinin kazançları ve aldıkları yardım, kira geliri vb. hanenin toplam gelirine dâhil edilmiştir. Ancak ortalama aylık gelir hesapları, görüşülenlerin kendi beyanları olup, bazı görüşülenlerin gelirlerini daha düşük gösterme eğilimleri gözlenmiştir.

Tabloya göre, görüşülenlerin %41’i hane gelirlerinin 501-750 TL; %39’u ise hane gelirlerinin 751-1000 TL olduğunu belirtmişlerdir. Görüşülenlerin genellikle vasıfsız inşaat işleri (boya, inşaat malzemeleri taşıma vs.), kavak kabuğu soyma, kavak doğrama, mevsimlik tarım işçiliği, hurdacılık, işportacılık, temizlikçilik, dilencilik, gibi işler yaptıkları görülmüştür. Ailede, başka çalışanların olması gelir oranlarını değiştirmektedir.

Ortalama aylık 251-500 TL geliri olanların (%11,2), çoğu tek çalışanın bulunduğu hanelerdir. Ayrıca sakatlık maaşı alanlar ile yaşlılık maaşı alanlar da bu gelir grubunda yer almaktadır. Araştırma esnasında çoğu kez hamal pazarı, işçi çay ocakları vb. yerlerde, çalışmayan birçok kişiye rastlanmıştır. Ayda 6 ya da 7 gün çalıştıklarını ifade eden çoğu görüşmeci, aylık gelirlerinin 300-400 TL’yi geçmediğini iddia etmiştir.

Ortalama aylık geliri 1001 TL ve üstü olanlar (%8), asgari ücretli çalışanlar ya da çok çalışanın olduğu hanelerdir. Bunlar arasında, sürekli bakıma muhtaç hastaları için sosyal hizmetlerden düzenli maaş alanlar da bulunmaktadır. Herhangi bir geliri olmayan (0,8) yok denecek kadar azdır. Bu kişiler ise, sadece sosyal yardımlar ve hayırseverlerden aldıkları yardımlarla geçinenlerdir.

Bu bulgular doğrultusunda, Çingenerlerin %92’sinden fazlası açlık sınırında yaşamaktadır, denilebilir. Görüşülenlerin neredeyse tamamı, dört kişilik bir ailenin, sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için gereken ortalama aylık gelire sahip değildirlere.

Gelir konusunda doğru yanıtların alınması zor olduğundan, bu konu üzerinde önemle durulmuştur. Alt gelir gruplarına yönelik çalışmalarda, gelir konusunda hata yapma olasılığının yüksek olması nedeniyle, hanedeki bireylerin ne iş yaptıkları ve sosyal yardımlardan faydalanma durumları hakkında mahalle muhtarlarından ve haneye yakın esnaflardan bilgiler alınmıştır. Ayrıca ekonomik gelir düzeyini doğrulamak amacıyla ihtiyaç ve harcama durumları ele alınmıştır.

4.8. İhtiyaç ve Harcama

İhtiyaca göre harcama, Çingenerlerin gelir düzeyleri hakkında ipuçları sunmaktadır. Örneklem grubunun gelirlerini en fazla harcadığı ihtiyaçların dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 11: Gelirin En Fazla Harcandığı İhtiyaçlar

İhtiyaçlar	Sayı	%
Eğitim	15	6
Sağlık	2	0,8
Gıda	221	88,8
Kira	11	4,4
Toplam	249	100

Tabloya göre, en fazla harcama (%88,8) beslenme/gıda maddeleri alanındadır. Çingenerlerin ekonomik yetersizlikleri ve düzensiz işleri ihtiyaç ve harcama eğilimlerine etki etmektedir. Sınıfsal eşitsizlikleri giderebilecek fonksiyonu olan eğitim harcamaları (%6) yok

denebilecek kadar azdır. Görüşmecilerden birinin, “48 yaşındayım, varsa yoksa karın doyurmak, ne bir birikimim var ne de çocuklarımı okutacak durumum. Çocuğum bu yıl dershaneye gideyim dedi, ama gönderemedim, okuldan alıp berberin yanına çırak verdim.” ifadeleri, ekonomik yetersizliklerinden dolayı eğitime harcama yapamadıklarını göstermektedir.

Görüşmeler sırasında telaffuz ettikleri, “Çocuklardan gizli markete giderim, beraber gidersek bir şeyler istiyorlar, ben çayı, şekeri, yağı zor alıyorum”, “Gaco (Çingene olmayan) ne yapsa da bizim gibi fakir kalmaz, çünkü zenginler de “Gaco”, onlar hep Gacolarla yardım eder bizi kim ne yapsın”, “biz de Gacolar gibi çocuklarımızı güzel okullara göndermek isteriz, ama ne hikmetse her şeyin en iyisi Gacolarla, sonra da hırsızlık yaptın falan derler, ne yapalım.” gibi ifadeler, gelir düzeylerinin, yoksulluklarının, tüketimdeki konumlarının ve tasarruf eğilimlerinin, anlaşılmasında önemlidir. Dışlanmışlık, çaresizlik gibi duyguları yaşayan görüşmeciler, yoksunluklarını Çingene olmayanlara bağlamaktadırlar.

Dolayısıyla, Çingenelerin tüketim biçimlerini, düzensiz ve düşük gelir düzeyi biçimlendirmektedir. Geçmişte esnek iş alanlarından ve gününbirlik yaşam tarzlarından kaynaklanan ihtiyaç ve harcamalarını belirleyen habitusları, ekonomik imkânlarının olmamasından, günümüzde de yeni kuşakların ihtiyaç ve harcama özellikleriyle kısmen benzerlik taşımaktadır (Bourdieu, 2006: 182).

4.9. İş/Uğraş Alanları ve Geçinme Stratejileri

Bireyin, hayatını sürdürebilmesi ve yaşam kalitesini arttırabilmesi ekonomik gelirine bağlıdır. Çingenelerin geçimlerini sağladıkları işlerin dağılımı Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: İş/Uğraş Alanları

Geçimin Sağlandığı İş	S	%
Aldığım yardımlarla	38	15,3
Irgatlık/Rençberlik	3	1,2
Nakliyecilik	1	0,4
Hurdacılık	12	4,8
Hamallık	9	3,6
Ayakkabı boyacılığı	3	1,2
Seyyar satıcılık	8	3,2
İşportacılık	25	10
Gündelikçi/Mevsimlik işçi	86	34,5
Müziyenlik	3	1,2
Kalaycılık	3	1,2
Çobanlık	4	1,6
Kağıt toplayıcılığı	12	4,8
Falcılık	3	1,2
Eleççilik	3	1,2
Bohçacılık	34	13,7
Diğer	2	0,8
Toplam	249	100

Tablo 12’ye göre, görüşülenlerin %34,5’i gündelik/mevsimlik işçi statüsünde geçimini sağlamaktadır. Bunu sırasıyla, aldığı yardımlarla (%15,3); bohçacılıkla (%4,8); işportacılıkla (%10); kâğıt-hurda toplayıcılığıyla (%3,2); hamallıkla (%3,6) ve seyyar satıcılıkla (%3,2) geçimini sağlayanlar takip etmektedir.

Gündelik/mevsimlik işlerle uğraşanlar, çok düşük ücretle çalıştıklarını ve nadiren iş bulabildiklerini beyan etmişlerdir.

Gündelik işler, erkekler için vasıfsız inşaat işleri (boya, inşaat malzemeleri taşıma vs.), kavak kabuğu soyma, kavak doğrama, mevsimlik tarım işçiliği, gibi işlerden, kadınlar için ise temizlikçilik, kayısı çekirdeği seçiciliği ve mevsimlik tarım işçiliği gibi işlerden oluşmaktadır.

İşsiz olup olmadan vakıf ve kamu (valilik, belediye vs.) kurumlarından aldıkları yardımlarla geçinenler (%15,3), genellikle yaşlı veya çalışamayacak durumda olanlardır.

Bahçeli konutların yoğun olduğu mahallede, kağıt/hurda toplayıcılığı diğer bir iş koludur. Ayrıca görüşmeler esnasında, yaptıkları işlerle ilgili sorulara samimi cevap vermeyen katılımcılara da rastlanmıştır. Özellikle dilencilik yapan kadın katılımcılar, aslında bohçacılık yaptıklarını iddia etmişlerdir.

Göçer yaşam tarzından konar-göçerliğe, konar-göçerlikten yerleşikliğe doğru değişen yaşam tarzları, Çingenelerin çalışma yaşamlarında radikal bir dönüşüme neden olmuştur. Son yıllarda gelişen sanayi sektörü ile birlikte geleneksel mesleklerini kaybeden Çingeneler, kentlerin kenar bölgelerinde yarı yerleşiklik ya da yerleşik yaşam tarzlarının dayattığı marjinal işlere yönelmek zorunda kalmışlardır. Yeni mesleklerin ediniminde gerekli niteliklere sahip olmamaları, kentlerde geçici/güvencesiz çalışmaya mecbur olmalarına yol açmıştır.

Malatya’nın kenar mahallelerinde ve kent merkezine yakın yerlerde konumlanan Çingenelere, iş, istihdam ve güvence üçgeninde bakılacak olunursa, yaşamlarını idame ettirmek için yerleşik toplumsal önyargılarla da mücadele eden, iş bulmak için sürekli mekân değiştiren, vasıfsız ve ağır/tehlikeli işlerde çalışan Çingeneler, geçimlerini temin etmede zorlanmaktadır. Çok çalışmalarına rağmen temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadırlar.

Öte yandan, etnik grupların ya da etnik azınlıkların, iş piyasasına girmelerinde önemli engellerin olduğu yaygın kabul görmektedir (Bkz. Standing, 2014: 150; Can, 2007; Yılıgür, 2012; Akkan vd. 2011; Marsh, 2008). Örneğin, etnik grupların marjinal işlere yöneliminin nedenleri üzerine çalışmalar yapan Wilson, bu grupların; farklı bireysel donanımları, var olan işgücü piyasası alışkanlıklarına benzer olmayan yapısal özellikleri ve işe alınırken maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle enformel işgücü piyasalarındaki enformel işlerde yoğun olarak çalıştıkları saptamasında bulunmuştur (2003: 429). Ancak ayrımcılığın doğrudan iş alanına yansımalarının yanında, başka alanlarda yapılan ayrımcılığın da dolaylı yollardan iş/meslek edinmede olumsuz etkileri olduğu göz ardı edilmemelidir. Eğitim ve diğer alanlarda ayrımcılığa maruz kalan Çingeneler, hayatlarının diğer safhalarında da ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. İşsiz ya da marjinal sektörlerdeki görüşmecilerin, bu işlere neden yöneldiğine dair hikayelerinde, düzenli işlerden uzak kalmalarında eğitim yıllarında uğradıkları ayrımcılık ve Çingene oldukları için çırak-kalfa olarak çalıştırılmama gibi faktörlerin de etkili olduğunu düşündürmektedir.

Tablodaki veriler, Türkiye’deki raporlarla benzerlik taşımaktadır. Örneğin, Türkiye’de Romanların Durumu Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları Aralık 2010 raporuna göre; Türkiye’de bulunan Çingene topluluklarının, istihdama erişimde çok önemli engellerle karşılaştıkları tespit edilmiştir. Antakya, Çorlu ve Bartın’da katılımcıların tamamına yakını, işsizliğin kendi toplulukları

için en ciddi problem olduğunu belirtmişlerdir. Her üç bölgede de Çingenelerin büyük çoğunluğunun, resmi olarak işsiz oldukları rapor edilmiştir: Antakya’da Dom ve Çorlu’da Roman topluluğu içerisinde işsizliğin %90’ın üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bartın’da yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, topluluğun tamamına yakınının işsiz olduğu ortaya çıkmıştır (FSG, 2010: 18).

Öte yandan, Çingene kadınları, erkeklere oranla daha geçici ve güvencesiz işlerde çalışmaktadırlar. Mesleki formasyon gerektirmeyen bu işler, kadınların meslek hayatına dahil olamamasının en önemli nedenleri arasındadır. Çingene usulü mesleklerin işlevsel olduğu dönemlerde, kadınların mesleki yeteneklerinin en az erkekler kadar olduğu, buna karşın genellikle endüstriyel beceri gerektiren modern mesleklere dâhil olmadıkları düşünülebilir.

Yapılan birçok çalışmada, Çingeneler iş bulma konusunda etnik kökenleri nedeni ile dezavantajlar yaşamakta, iş olanaklarına erişimleri zorlaşmaktadır. Çingene gruplarında etnik ayrımcılığın/dışlamanın iş alanındaki yaygınlığına Malatya’da yaşayan Çingenelerde de sıkça rastlanılmıştır. Görüşmecilerden birinin, “*Uzun bir süreden sonra Dom olduğumu gizleyerek bir petrol ofisinde pompacı olarak işe başladım. Üç ay boyunca diğer pompacılarla birlikte muhasebeciye günlük hesap veriyorduk. Ben bir kuruş açık vermedim. Nasıl ki Dom olduğumu öğrenmişler patron beni işten attı. Nasıl öğrenmiş, diye merak ettim. Orada ki arkadaşlarımın söylediğine göre, mahallemden Dom olmayan biri beni görmüş ve bu Çingene diye patrona söylemiş. Şimdi ise bir asfalt şantiyesinde şoförlük yapıyorum. Öğrenmesinler diye çarşıda yürürken Dom olanlarla konuşmuyorum, kuzenimle, kardeşimle. Bunun acısını kimse bilemez.*” ifadeleri, aslında Çingenelerin maruz kaldıkları çok boyutlu dışlamanın kendileri için işsizliğe de neden olabildiğini göstermektedir.

Pek çok çalışmada sosyal dışlanma, doğrudan işsizlik ile ilişkilendirilmektedir. Görüşülen birçok kişi, işsizliğin hem kendisi hem de ailesi için olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, işsizlik nedeniyle ekonomik mahrumiyetin yanısıra onuruna, özsaygısına ve özgüvenine yönelen türlü olumsuzluklar, sembolik şiddetin varlığına işaret etmektedir. Sennett (1972)’in de vurguladığı üzere, bu tür sınıfsal ayrımların ve bu ayrımlara eşlik eden içsel ve dışsal sembolik şiddetin karakterler üzerinde açtığı yaralar sebebiyle kişilerin yaşadığı eziklik, değersizlik hissi, özsaygı yitimi ve diğer karakter bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Çingenelerin, işsizlik nedeniyle endişe, karamsarlık, aile yaşamında çözümler, sosyal kültürel değerlerde gerileme, içinde bulunduğu toplumdan uzaklaşma gibi dışlanmaya yol açan pek çok sorunla da karşılaştığı düşünülmektedir.

Kimliklerinden kaynaklanan önyargılar, Çingene gruplarının ekonomik faaliyetlerde, dezavantajlı konumlarını açıklayacak başka bir faktördür. Bireylerin ait olduğu gruba yönelik önyargılar, formel iş alanlarında istihdamlarını etkilemekle kalmayıp, orta düzeyli enformel iş alanlarındaki faaliyetlerde de bir dizi sorunlarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Örneğin, esnaf olmak isteyen birçok görüşmeci, grup kimliğinden dolayı, tüketicilerin kendilerini tercih etmeyecekleri kaygısıyla bu isteklerini/amaçlarını gerçekleştirilememektedir.

Bu bulgular ışığında, kendilerine özgü mesleklerinin yok oluşu, onları ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir. Tarihsel süreçte Malatya’da yaşayan Çingenelerin mesleki formasyonlarının köklü değişimi, vasıf gerektiren işlerde değil, Çingene olmayanların yapmak istemediği, düşük prestijli ve tehlikeli/riskli işlerde yoğunlaşmalarına neden olmuştur.

4.10. Yoksulluk Nedenleri

Yoksulluk, genel anlamıyla, ekonomik, politik ve kültürel mahrumiyet durumunu ifade eden bir olgudur. Bu bağlamda işsizlik, vasıfsızlık, engellilik, etnik kimlik gibi faktörler yoksulluk nedenleri arasında önemli bir yere sahiptir. Örneklem grubunun yoksulluk nedenlerinin dağılımı Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13: Yoksulluk Nedenleri

Yoksulluklarının Nedeni	Sayı	%
Yoksul değilim	4	1,6
Engelli/hasta olmak	3	1,2
Vasıfsız olmak	29	11,6
Çingene olmak	211	84,7
Diğer	2	0,8
Toplam	249	100

Tabloya göre, örneklem grubunun %84,7’si, yoksulluklarının nedeni olarak Çingeneliklerini göstermişlerdir. Görüşmelerde Çingene oldukları için ekonomik hayattan dışlandıklarını beyan edenler, bu nedenle iş bulamadıklarını belirtmişlerdir. Yapılan ikili görüşmelerdeki, “*Bir iş sahibi olmak herkesin isteyeceği bir şey ama ben kaç iş değiştirdim bilmiyorum, ne zaman işe başlasam “Dom” olduğumu öğrendikleri ne çıkartıyorlar, şimdi bir senedir işsizim, “Dom” olmasam işsiz de olmazdım.*” ifadeleri, Çingeneliklerinin, iş yaşamlarını olumsuz etkilediğini ve bu durumun yoksulluğa neden olduğunu göstermektedir.

Görüşmecilere yoksulluk nedenleriyle ilgili sorular sorulduğunda, “*Niye Gacolar da yoksul yok, onların yoksulları bile bizden zengin.*”, “*Bana burada bir tane zengin Çingene göster, zengin olanlar var ama onlar da bizi tanımıyor ki artık...*”, “*Bizde zengin olan Gacolaşiyor.*” yönündeki cevaplar, yoksul olmak ve Çingene olmak arasındaki ilişki algılarına işaret etmektedir. Bu ifadeler, yoksulluklarının Çingenelikten kaynaklandığına koşulsuz olarak inandıklarını göstermektedir. Ayrıca bu cevaplar yoksulluktan öte yersizlik-yurtsuzluk, çok boyutlu dışlama ve damgalama süreçlerini imleyen bir durum olarak da değerlendirilebilir.

Yoksullukla etnik köken arasında bir ilişki bulunmadığını belirtenlerin aksine Can, yoksul mahallelerde, özellikle Çingenelerle ilgili katı dışlayıcı tutumun büyük ölçüde geçerliliğini sürdürdüğü görüşündedir (2007: 193). Bu katı dışlayıcı tutum, yoksulluklarının nedeni olarak “Çingene” olmalarını ön plana çıkarmakta ve sembolik şiddetin Çingenelerce deneyimlemesine yol açmaktadır.

Tabloda, görüşülenlerin %11,6’sı, yoksulluklarının nedeni olarak vasıfsızlığı görmektedir. Çingenelerde vasıfsızlık, Çingene usulü mesleklerin yok olması, konar-göçerlikten dolayı sürekli düzenli çalışamama gibi durumlardan kaynaklanmaktadır. Yoksulluklarını sanayi toplumuna geçişle birlikte, Çingene usulü mesleklerin kaybolmasına ve bu çerçevede vasıfsızlaşmalarına bağlayan bir görüşmecinin

“Çok kazançlı işlerimiz vardı; elekçilik, sepetçilik, kalaycılık, bunlar bizden sorulurdu, ama şimdi hiç biri yok.” sözleri, teknolojik gelişmelerle birlikte, Çingene usulü mesleklerin kaybolmasının/azalmasının onları yoksullaştırdığına işaret etmektedir.

Araştırma alanını oluşturan mahalleler, etniklik, sınıf altı ve genelde göçmenlerden oluşan alanlar olarak da değerlendirilebilir. Görüşmelerde Çingenelerin sosyal dışlanma biçimleri, yoksullukla birlikte istihdamdan dışlanma, sosyal yalıtım, eşitsiz eğitim fırsatları, kamusal alandan dışlanma (Önen, 2011: 468) gibi dezavatajlara da yol açmaktadır. Çingenelerin yoğunluklu yaşadıkları bu mahallerde, yaşamının getirdiği mekânsal damgalama ile Çingenelik, toplumda yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın statüsü olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkan vd.2014: 115).

Araştırma alanı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de düşük gelirli insanların tercih ettiği yerleşim alanlarından oluşmaktadır. Bazı mahalleler geçmişten itibaren şehre yerleşmek veya çalışmak için kent dışından ya da kentten ilçelerinden gelen insanların ilk uğrak yeri olma özelliğini sürdürmektedir. Mahalledeki insanların büyük çoğunluğunun en önemli ortak noktası yoksul olmalarıdır. Bu nedenle mahalle, yoksulluğun Çingenelikle örtüştürüldüğü bir örneği de temsil etmektedir. Zira bu mahallelerde oturan ve Çingene olmayan yoksulların iş başvurularında, ikametlerinden ötürü Çingene olarak algılandıklarını belirtenlere sıklıkla rastlanmıştır. Özellikle mahallede bazı Güneydoğu illerinden göç edenlere yönelik bu tür damgalamalar, buralarda (Wacquant, 2011: 38) işsizliğin yoğun olmasında etkili olmuştur. Bu alanların etnik kimlikle (Çingene) özdeşleşmesi, ekonomik faaliyetlerin dar bir alana hapsolmesine neden olmakta ve en temel ihtiyaçların dahi karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Çingenelerin ve Çingene olmayanların beraber yaşadıkları bu mekânların Çingenelikle özdeşleştirilmesi ve Çingenelerin, Çingeneliklerinden kaynaklanan dar ekonomik alanları düşünüldüğünde, “yoksulluğun Çingeneleşmesi” kavramının Çingenelerdeki yoksulluğu betimlemekte işlevsel olduğu düşünülebilir.

4.11. Sosyal Yardımlardan Faydalanma Durumu

Sosyal yardımlar, geliri düzensiz Çingeneler için son derece önemlidir. Örneklem grubundakilerin yardım aldığı yerler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 14: Örneklem Grubunun Yardım Aldığı Yerler

Yardımanın Nereden Alındığı	Sayı	%
Almıyorum	107	43
Valilik/Belediye	123	49,4
Vakıf/Dernekler	8	3,2
Hayırseverler	11	4,4
Toplam	249	100

Tablo 14'e göre, Çingeneler genel olarak valilik/belediye (%49,4)'den yardım almaktadırlar. Yardım alanlar, örneklem grubunun %57'sine tekabül etmektedir.

Valilikten alınan sosyal yardımlar; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV), Sosyal Hizmetler Kurumu gibi birçok kurum ve kuruluştan alınmaktadır. Ancak görüşmelerde daha çok SYDV ve Sosyal Hizmetler Kurumundan yardım aldıkları anlaşılmıştır. Bu bağlamda, SYDV'den alınan yardımlar; kömür, gıda, nakit para,

sağlıksız konutlar için ev tadilat ücreti, eğitim bursu, çocuk parası gibi kalemlerden oluşmaktadır. Sosyal Hizmetler Kurumundan alınan yardımlar ise; bakıma muhtaçlar için bakım ücreti, doğum ücreti gibi kalemleri kapsamaktadır. Dolayısıyla alınan yardımların büyük çoğunluğunun kamu kurum ve kuruluşlarından olması, Çingenelerin devletle olan ilişkilerinin olumlu yönde seyrettiğini göstermektedir.

Tabloya göre, görüşülenlerin %43'ü yardım almamaktadır. Bunların çoğu yardım için gerekli koşullara sahip olmayanlardır. Zira barakalarda yaşadıkları için yardım alamamaktadırlar. Bunlar hukuki açıdan, barakanın bulunduğu ana haneye yardım yapıldığını ve bu barakaların belediyeye kayıtlı olmadığı için yardımlardan faydalanamadıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmelerde az da olsa Çingene olduğu için yardım alamadıklarını belirtenler de olmuştur. Yapılan enformel görüşmelerde, bunların büyük çoğunluğunun yardım için gerekli koşulları taşımadıkları görülmüştür. Yardım alamamalarının nedeni olarak Çingeneliği gerekçe göstermeleri, dışlanma, sahipsizlik, kimsesizlik, kendini madun gösterme çabasına bağlanabilir. Görüşmecilerin çoğu, sosyal yardımlara nasıl ulaşacaklarını bilmediklerini de sık sık dile getirmişlerdir. Önen (2011: 474-475)'in yaptığı araştırmaya göre, Türkiye'nin Batı kesimlerinde yaşayan Romanlar, Domlara göre sosyal yardımlara ve sosyal hizmetlere daha fazla ulaşabilmektedir. Romanların sosyal yardım ve hizmetlere ulaşmalarında Edirne Roman Derneği etkin rol oynamaktadır. Romanlar Edirne'deki SYDV'dan yoğun bir şekilde faydalanırken, Domlar SYDV'na nasıl ulaşacaklarını ve kaynaklardan nasıl faydalanacaklarını bilememektedirler. Bu durum, kaynaklara ulaşmada örgütlülüğün önemini ortaya koymaktadır.

4.12. Dışlanma Alanları

Çingenelerin toplumsal konumlarının anlaşılmasında dışlanma faktörü önem taşımaktadır. Ayrıca Çingenelerin nerelerden dışlandıklarını, kendi dünyalarından, kendi gözlemlerinden ortaya konulması da önemlidir. Örneklem grubunun nerelerden dışlandıklarının dağılımı Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16: Çingenelikten Dolayı Dışlandıkları Alanlar

Dışlanma Alanları	Sayı	%
Hayır dışlanmadım	6	2,4
Mahalleden	171	68,7
Okuldan	9	3,6
İş yerinden	31	12,4
İbadethanelerden	3	1,2
Alışveriş merkezlerinden	3	1,2
Resmi kurumlardan	26	10,4
Toplam	249	100

Tablo 16'ya göre, görüşülenlerin sadece %2,4'ü herhangi bir yerden dışlanmadıklarını beyan etmişlerdir. Buna karşılık %97,6'sı bir biçimde dışlandıklarını söylemişlerdir.

Çingene olduğu için dışlandıklarını söyleyenlerin çoğu (%68,7), mahalleden dışlandıklarını belirtmişlerdir. Bunu, Çingene olduğu için iş yerinden (%12,4), resmi kurumlardan (%10,4), okuldan (%3,6), ibadethanelerden, (%1,2) ve AVM'lerden (%1,2) dışlananlar takip etmektedir.

İkamet ettikleri mahalleden dışlandıklarını söyleyenler, Çingene olmayan komşuları tarafından dışlananlardır. Bu konuda görüşmecilerin, “Onlar bizi beğenmez, kapılarını bize açmazlar, bizi görünce başlarını çevirirler.”, “Bizim komşularımıza hiçbir zararımız olmamıştır, bizle neden konuşmazlar, bizi neden hakir görürler anlamış değilim.”, “Mahalleden bir yere gidecek olsam esnafın kapısından geçmek istemiyorum, selamımı dahi zorla alıyorlar.” sözleri, mahallede sosyal dışlanmanın şiddetli bir biçimde yaşandığını düşündürmektedir. Ayrıca bu ifadelerde, ikamet ettikleri mahalleden dışlanmaları, yok sayılmaları sonucu Çingenelerde acı, öfke, manevi yoksunluk, sosyal kapanma, sosyal mesafe gibi sorunların yaşandığını düşündürmektedir. Çingene olmayanlar tarafından “istenmeyen”, “mesafeli durulması gereken” olarak dışlanan Çingeneler, onurlarının zedelendiğini dile getirmişlerdir.

Çingene oldukları için iş yerinden dışlandıklarını söyleyenler (%12,4), bu durumun bir yandan onurlarını zedelerken, diğer yandan ekonomik sıkıntılara ve giderek yoksulluğa neden olduğunu belirtmişlerdir. Enformel görüşmelerde görüşmecilerin çoğu, düzenli bir işte çalışmamalarını Çingeneliklerine bağlamışlardır. Yeni bir işe girseler dahi Çingene oldukları öğrenildiğinde, dışlanmaya, mobbinge maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir.

Çingeneliklerinden dolayı resmi kurumlardan dışlananlar (%10,4), kamu hizmetlerinden mahrum kaldıklarını, devletin başka yoksullara yaptığı yardımlardan yararlanamadıklarını belirtmişlerdir. Görüşülenler ikamet adreslerinden dolayı Çingene olduklarının anlaşıldığını ve dışlamalara maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir.

Okuldan dışlandıklarını belirtenler (%3,6), bu durumu eğitimlerini yarıda bırakmalarının en büyük nedeni olarak görmektedir. İbadethanelerden dışlandıklarını (%1,2) beyan edenler ise, hem camilerden hem de cem evlerinden dışlandıklarını dile getirmişlerdir.

Görüşmelerde, Çingene olmayanları beğenmeyenler, kendilerini daha temiz addedenler ve onların daha aşağı olduğunu belirtenlere de rastlanmıştır. Bu durum, dışlanmaya verilen tepkiyi göstermektedir. Maruz kaldıkları çeşitli dışlamalar nedeniyle “Gaco”yu dışlamak, beğenmemek, küçük görmek karşılıklı dışlanmanın olduğunu göstermektedir. Ayrıca temiz olma durumu ile de kendilerine yakıştırılan “pis” damgasının doğru olmadığını ispatlama çabasında oldukları gözlenmiştir.

Akkan vd.’nin 2007’de Zonguldak, Çanakkale, Batman, Mardin (Nusaybin) illerinde, Çingene mahallelerinde gerçekleştirdikleri çalışmaya göre, Çingenelerin durumunun çok boyutlu bir sosyal dışlanma sürecine işaret ettiği tespit edilmiştir. Çingenelerin sosyal dışlanma süreçlerinin, mekânsallıklarıyla, marjinallikleriyle, derin yoksulluklarıyla ve güvencesiz geçim süreçleriyle yakın bir ilişkisi olduğunu ileri süren Akkan vd., Çingeneliğin dışlanma süreçlerine eklenmesiyle sosyal dışlanmanın daha derin bir hal aldığını ve Çingenelerin toplumdaki kopuk bir hayat yaşadıklarını belirtmiştir (radikal.com.tr, 2007).

Dolayısıyla Çingeneliğin yol açtığı dışlamalar, Çingenelerin yaşamlarının hemen her alanına yansımaktadır. Gerek sosyo-kültürel gerek sosyo-ekonomik gerekse de diğer alanlarda dezavantajlı toplumsal konumlarına sebebiyet vermektedir. Çeşitli alanlarda dışlanmaya maruz kalma durumu, Çingenelerin yoksulluğa mahkûm bir durumda

yaşamalarına, grupları dışındakilerle sosyal etkileşimlerinin zayıf olmasına ve sosyal bağların ortadan kalkmasına yol açmaktadır.

4.13. Dışlanmalarında Çingenelerin Payı

Sosyal dışlanmanın nedenlerinden biri de toplumsal normlara uymamalarıdır. Toplumsal normlara uymama çeşitli yaptırımlar gerektirmektedir. Bu yaptırımlar dışlama, yalnızlaştırma gibi süreçleri kapsamaktadır. Çingenelerin dışlanmalarında kendi rollerinin ne olduğuna ilişkin görüşlerinin dağılımı Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17: Dışlanmada Çingenelerin Rolü

Dışlanmada Çingenelerin Rolü	Sayı	%
Hayır	4	1,6
Bazı Çingenelerin toplumca olumsuz kabul edilen davranışlar sergilemeleri ve suç işlemeleri Çingenelerin imajını olumsuz etkiliyor	165	66,3
Bazı Çingenelerin dilencilik yapmaları bizim dışlanmamıza yol açıyor	57	22,9
Hiç düşünmedim	23	9,2
Toplam	249	100

Tabloda, görüşülenlerin büyük çoğunluğu (%66,3), bazı Çingenelerin toplumca olumsuz kabul edilen davranışlar sergilemelerinin ve suç işlemelerinin Çingenelerin imajını olumsuz etkilediği bu nedenle de dışlandıkları yanıtını vermiştir. Görüşülenlerin %22,9’u dışlanmalarının nedeni olarak bazı Çingenelerin dilencilik yapmalarını göstermiştir. Böylece Çingenelerin dışlanmalarının sorumluluğunu yine Çingenelere yükleyenlerin toplam oranı %89,2’ye ulaşmıştır.

Bazı Çingenelerin toplumca olumsuz kabul edilen davranışlar sergilemelerinden ve suç işlemelerinden Çingene imajının olumsuz etkilendiğini beyan edenler, sorunun temel kaynağının Çingeneler içerisinde sosyal düzene aykırı davranışlar olduğunu ve bu durumun kendilerini olumsuz etkilediğini düşünmektedirler. Çingene kimliğinin olumsuz imajlarla örülü olmasında; Çingenelerin sosyal düzene uygun hareket etmemeleri, suç işlemeleri (hırsızlık) gibi nedenler etkili olmaktadır. Enformel görüşmelerde, “Çingeneler rahat durmuyor, ya hırsızlık ediyorlar, ya da başka suçlar işliyorlar.” gibi ifadeler Çingene imajının olumsuz etkilenmesinde ve bu nedenle dışlanmalarında, sorumluluğun Çingenelere yüklendiğini göstermektedir.

Aynı şekilde, bazı Çingenelerin dilencilik yapmalarının, dışlanmalarına neden olduğunu belirtenler, bu durumun alışkanlık haline geldiğini ve yeni nesillere model olduğunu savunmaktadırlar. Görüşülenlerin “ Taşı sıkısa suyunu çıkarır, ancak gidip dilenenler bizde çok...”, “Çingene dilenciler bizim adımızı batırıyor.”, “Komşumuzun durumu iyi evinde çalışanı var ama yine de dileniyor, işte bunlar bizim adımızı kötüye çıkarıyor.” sözleri, dışlanmalarında Çingenelerin rolünün bulunduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Dolayısıyla Çingenelerin dışlanmalarının sorumluluğunu yine Çingenelere yükleyenlerin büyük çoğunlukta (%89,2) olduğu görülmektedir. Kendi ifadeleriyle Çingenelerin toplumsal düzene uygun davranmamaları, suç işlemeleri, dilencilik geçim stratejisi haline getirmeleri Çingene imajını olumsuz etkilemekte ve dışlanmalarına neden olmaktadır.

Bu ifadeler Çingenerlerin aynı zamanda özeleştiri yaptıklarının da bir göstergesidir.

5. Sonuç

Çingenerler, yaşadıkları toplumlarda yaşam biçimleri, davranış şekilleri, fiziksel özellikleri, kapalılıkları ile kendilerine kuşku ve merakla bakılan konumunda olagelmışlerdir. Haklarında ortaya atılan anlatılar, mitler vs. Çingenerlerin hemen hemen tüm ülkelerde “toplumsal sorun” ve “tehlükeli insanlar” olarak görülmelelerine neden olmuştur. Bu nedenle sürekli reddedilmiş ve türlü türlü dışlama biçimlerine maruz kalmışlardır.

Malatya’da yaşayan Çingenerlerde yoksulluk ve sosyal dışlanmaya odaklanan bu çalışmaya göre, Çingenerlerin öğrenim düzeyleri düşüktür. Çingenerlerin büyük çoğunluğu, Malatya’ya çok önceden göç etmiş ya da Malatya doğumludur. Göçle gelenler işsizlik, kan davası, evlilik ve akrabalarına yakın olma isteği gibi nedenlerle gelmişlerdir. Ancak göç, ekonomik sıkıntılar, dışlanma ve çevreye uyum problemlerine yol açmaktadır. Bu sorunlar, Çingenerlerin sosyo-ekonomik dezavantajlarının yanı sıra kimliklerinden kaynaklanan başka sorunlara da neden olmaktadır. Malatya’ya daha önceden göç edenlerin, yakın zamanda göç edenlere göre, ekonomik imkânları, geçinme stratejileri, kentleşme düzeyleri ve siyasal bilinçleri görece daha yüksektir. Önceden göç eden Çingenerler, sonradan göç eden Çingenerleri genellikle “asıl Çingene” olarak damgalamakta ve “Çingencilik”i sonradan gelenlere devretmeye çalışmaktadır. Bu durum, görece daha yerleşik olanların “Çingenciliklerini devretme”, “Çingencilikten kurtulma”, böylece “topluma eklenme” çabası içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Çingenerler çoğunlukla kalabalık aile özelliği sergilemektedirler. Yedi kişi ve üstü nüfusa sahip hanelerin sayısı oldukça yüksektir. Hanehalkı nüfusunun fazla olması Çingenerlerde bazı sosyo-ekonomik dezavantajlara yol açmaktadır. İkamet ettikleri konutlar yaşamaya elverişli değildir. Genellikle gecekondular ve baraka tipi konutlarda yaşamaktadırlar. Malatya’nın kenar mahallelerinde, özensiz bir şekilde inşa edilmiş, sağlık koşullarına uygun olmayan konutlarda yaşamaktadırlar. Böyle konutların yaygın olduğu mahalleler, birer çöküntü alanı görünümünü vermektedirler.

Çingenerlerin çoğu ücretsiz genel sağlık sigortasından faydalanmakla birlikte neredeyse tamamının, herhangi bir sosyal güvencesi (SGK, Emekli Sandığı vb.) bulunmamaktadır. Çingenerlerin gelir durumları oldukça düşüktür. Çingenerlerin neredeyse tamamı, dört kişilik bir ailenin, sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için gerekli ortalama aylık gelire sahip değillerdir. Kazançlarının hemen tamamı ise, beslenme gibi temel ihtiyaçlara harcanmaktadır.

Çingenerlerin neredeyse tamamının herhangi bir mesleği yoktur. Eğitim düzeylerinin düşük olması, işe alınmalarında karşılaştıkları önyargılı tutum, dışlanma, geleneksel mesleklerinin (elekçilik, sepetçilik, kalaycılık, bakırcılık vb.) ekonomik geçerliliğini kaybetmesi, itibarsız ve tehlikeli/riskli işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, erkekler daha çok vasıf gerektirmeyen işlerle uğraşırken, kadınlar daha çok, gündelikçilik, bohçacılık, dilencilik gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Çingene algısı ile bütünleşmiş hurdacılık, dilencilik, hamallık, işportacılık gibi

marjinal işler, Çingenerlerin toplumsal statüsü ile özdeşleşmekte ve Çingenerler için bir tercihten çok zorunluluğa dönüşmektedir.

Çingenerler yaşadıkları toplum içerisinde sosyo-ekonomik/kültürel açıdan oldukça dezavantajlı bir gruptur. Bu bağlamda yoksulluğun en şiddetli hallerini deneyimlemektedirler. Yoksulluklarının nedeni olarak çoğunlukla “Çingencilik”lerini göstermektedirler. Çingenciliklerinden dolayı ekonomik hayattan dışlandıklarına, iş bulamadıklarına bunun da yoksulluğa neden olduğuna inanmaktadırlar. Çingenerler, yoksulluklarını aynı zamanda vasıfsızlıklarına da bağlamaktadırlar. Çingenerlerde vasıfsızlık, kendilerine özgü meslekleri icra edememeleri, konar-göçerlikten dolayı sürekli ve düzenli çalış(a)mama gibi durumlardan kaynaklanmaktadır.

Çingenerler, Çingene oldukları için sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Çingene olmayan komşuları tarafından, ikamet ettikleri mahallelerden sıkça dışlanmaktadırlar. Ayrıca, işyerlerinden, ibadethanelerden (cami, cem evi) ve özellikle okuldan dışlanmaktadırlar. Ayrıca Çingenerlerin bir kısmı, bazı Çingenerlerin norma uymamaları, suç işlemeleri, dilencilik yapmaları gibi nedenlerden dolayı dışlanmalarında, Çingenerlerin de paylarının olduğunu düşünmektedir.

Kaynakça

- Akkan, Başak Ekim & Deniz, Mehmet Baki & Ertan, Mehmet (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*. İstanbul: Sosyal Politika Forumu.
- Akkan, Başak Ekim & Deniz, Mehmet Baki & Ertan, Mehmet (2014). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika*. İçinde: Betül Altuntaş (Ed.), *Yoksulluğun ve Sosyal Dışlanmanın Romanlaşması* (s.115-132). İstanbul: Nobel Akademik Yay.
- Alp, S. & Taştan, N. (2011). *Türkiye’de İrk ve Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Bourdieu, Pierre (2006). *Pratik Nedenler*. Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Can, Kemal (2007). *Yoksulluk Halleri*. İçinde: Necmi Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk ve Milliyetçilik*, s. 175-202. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, Sema (2001). *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fundación Secretariado Gitano (FSG) (2010). *Türkiye’de Romanların Durumu Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakınsır İş Koşulları Sorunları*. (Erişim: 10.03.2014, http://ec.europa.eu/employment_social/progress/index_en.html)
- Giddens, Anthony (2008). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- TÜİK (2016). Türkiye Hanehalkı Ortalaması. (Erişim: 12.03.2018).<https://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&sayfa=giris&id=353>.

- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. (2003). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlhan, Süleyman (2013). *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*. İçinde: Ömer Aytaç & Süleyman İlhan (Ed.), *Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası* (s. 169-220). Ankara: Birleşik Dağıtım.
- Kempen Van, Ronald (2002). *Poverty Pockets and Social Exclusion: On the Role of Place in Shaping Social Inequality*, İçinde: P. Marcuse & R. Van Kempen (Ed.), *Of States and Cities: the Partitioning of Urban Space*. Oxford: Oxford University Press.
- Kolukırık, Suat (2008). *Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 8, 145-153.
- Kolukırık, Suat (2006). *Tarlabaşı Çingenerinde Dilin Sosyal İşlevi*. Akademik Araştırmalar Dergisi, 31, s. 197-209.
- Madanipour, Ali (2003). *Social Exclusion In European Cities: Process, Experiences and Responses*. İçinde: Ali Madanipour & Goran Cars & Judith Allen (Ed.), *Social Exclusion and Space*. London: Routledge.
- Marsh, Adrian (2008). *Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*. İçinde: E.Uzpeder, S. Danova/Roussinova, S. Özçelik, S. Gökçen, EDROM, ERRC, HYD. *Türkiye Çingenerinin Tarihi Hakkında*. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Önen, Selin (2011). *Çingenerin Sosyal Haklara Erişimindeki Zorluklar: Roman ve Dom Toplulukları Karşılaştırması*. III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı. Kocaeli, s. 465-481.
- Özkan, Ali Rafet (2010). *Çingenerin Kökeni ve Türkiye’de Çingener, Bir Çingene Yolculuğu*, (Editör: Hasan Suver, Başak Kara, Aslınur Kara) İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı, ss.9-69.
- Sennett, Richard & Cobb, Jonathan (1972). *The Hidden Injuries of Class*. London: Faber and Faber.
- Standing, Guy (2014). *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf*. Ergin Bulut (Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Wacquant, Loic (2011). *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*. Mehmet Doğan (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Wilson, Franklin D. (2003). *Ethnic Niching and Metropolitan Labor Markets*. Social Science Research, 32, s. 429-466.
- Radikal Gazetesi (2016). *Sosyal Dışlanma Tehdidi Altında Romanlar*. (Erişim: 20.01.2016), www.radikal.com.tr, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/sosyal-dislanma-tehdidi-altinda-romanlar-875162/>
- Yılıgür, Egemen (2012). *Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

1980’li Yıllar Türkiye’inde Gazetecilik: Uyanık Gazeteci Film Örneği

Journalism in 1980’s Turkey: The Case of the Uyanık Gazeteci

Rifat Becerikli^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, 66000, Yozgat/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6392-8330

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Kasım 2018
Düzeltilme tarihi: 16 Aralık 2018
Kabul tarihi: 04 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Kemal Sunal
Gazetecilik
Türk Sineması

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 November 2018
Received in revised form 16 December 2018
Accepted 04 January 2019

Keywords:

Kemal Sunal
Journalism
Turkish Cinema

ÖZ

Türkiye’de gazetecilik mesleğinin tarihsel süreci uzun bir geçmişe dayansa da özellikle 1980’li yıllardan sonra toplumsal yapıyla doğru orantılı olarak büyük bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu dönem 24 Ocak Kararları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1982 Anayasası ve 1983 yılında Turgut Özal’ın başbakan olması gibi önemli gelişmeler artarda gelerek Türkiye’yi derinden etkiler. Her meslek gibi gazeteciliğin de kendine özgü bir takım kuralları bulunmaktadır. Bu bağlamda gazetecilik mesleğinin de gerçek bilgiye ulaşma, etik değerlere sahip olma, kamu yararı gözetme, tarafsızlık gibi evrensel değerleri vardır. Çalışmada Kemal Sunal’ın başrolünü oynadığı *Uyanık Gazeteci* (1988) filmi temelinde dönem içinde Türkiye’deki gazetecilik temsili incelenecektir.

ABSTRACT

Even though journalism in Turkey has a long history, especially after the 1980s, there was a great change and transformation in journalism directly proportional to the social structure. During this period, significant developments such as Decisions of January 24, September 12 1980 military coup, the Constitution of 1982 and the succession of the prime minister Turgut Ozal of Turkey in 1983, deeply affected the country. Every profession has a unique set of rules as journalism also does. In this aspect, journalism has universal values such as obtaining correct information, having ethical values, taking care of public interest, and impartiality. In this study, representation of journalism in Turkey will be evaluated with the basis of the movie *Uyanık Gazeteci* (1988), which Kemal Sunal is starred as the lead actor.

1. Giriş

Sinema ve toplumsal yapı incelendiğinde filmlerin toplumsal yaşamdaki gelişmelerin yansıdığı bir alan işlevi gördüğü ortaya çıkmaktadır. Güçhan’a göre “sinema diğer sanatlar ve kitle iletişim araçları gibi, toplumsal yapının bir ürünüdür; toplumsal yapıya bağlı olarak gelişir ve değişir” (1993: 52). Bir filmde giysilerden, yemek yeme anlayışına, hitap şekillerinden dinlenen müziklere kadar dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında fikir yürütmek mümkün olabilir. “Sinema yaratıcısı, sinema ürünü (film), seyirci ve hepsinin içinde yaşadığı toplumsal yapı arasında dinamik bir ilişki vardır” (Güçhan, 1993: 52). Yönetmen ve senarist bulunduğu ülkenin ve zamanın değerlerine göre eserlerini meydana getirir. Seyirci de yaşadığı dönem içindeki

popüler unsurlara göre filmi izleme davranışı göstermektedir. Bu açıdan “Türk Sineması da, Türkiye tarihinin, toplumsal gelişiminin, ekonomik ve siyasal dönüşümünün kısacası Türk kültür tarihinin bir izdüşümüdür” (Yaylagül, 2014: 32). 1980’li yıllar Türk toplumu ve tarihi açısından birçok kritik olayın (1980 darbesi, 1982 anayasası vb.) meydana geldiği bir zaman dilimidir. Aynı zamanda Türkiye’de kitle iletişim araçlarının öneminin arttığı bir dönemdir. Bu yıllardaki olaylardan basın kuruluşları da etkilenir. Bu nedenle araştırma, 1980’li yıllarda Türkiye’deki basın yaşamındaki gelişmeleri filmler üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır.

Türk sinema tarihinde birçok filmde gazeteci temsili yer almaktadır ancak bu konu hakkında literatürde çok çalışma bulunmamaktadır. Uzun yıllar basın sektöründe yer almış gazeteci Mehmet Sağnak, Türk sinemasında gazetecilik

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: rifat.becerikli@bozok.edu.tr

temsilini ele alan ender çalışmalardan birini ortaya koyar. Sağnak'ın "Amca Size Gazeteci Diyebilir miyim?- Türk Sinemasında Gazeteci Figürü" adlı kitabı temelinde yaptığı araştırma sonucunda 1933-2009 yılları arasında Türk sinemasında gazetecilik mesleğinin temsil edildiği 286 film tespit etmiştir (2010: 21). Bu bağlamda gazetecilik mesleğinin, Türk filmlerinin anlatılarında sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırma temel olarak gazetecilik anlayışındaki bazı değişmelerin, 1980'li yıllardaki Türk filmlerinde nasıl görünür olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu amaçla dönem içindeki filmler ilk önce genel hatlarıyla araştırılmıştır. Böylece 1980-1989 yıllarında gösterime giren filmlerde, gazetecilik mesleğinin sunumu hakkında ön değerlendirme yapma imkânı oluşur.

2. 1980'li Yıllar Türk Filmlerinde Genel Olarak Gazetecilik Mesleğinin Sunumu

1980-1989 yılları arasında Sağnak'ın gazetecilik temsili temelinde belirlediği yapımlar izlenmiştir. Bu yıllar içinde çekilen filmlerden anlatısında gazetecilerin baskın olarak yer aldığı eserler, gazetecilik mesleği temelinde genel hatları ile irdelenmiştir. Böylece dönem içinde Türk filmlerindeki gazetecilerin, anlatılarda nasıl yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada dönem içindeki filmlerde, birkaç farklı şekilde gazetecilik sunumunun bulunduğu belirlenmiştir.

Bu dönem içindeki filmlerde anlatının tamamında gazetecileri ve gazetecilerin sorunları anlatan az sayıda filme rastlanmaktadır. Örnek olarak *Rahmet ve Gazap* (1980) filminde gazete patronu tarafında ortaklarının da isteği ile reklam alamadığı, ilkeli durduğu ve ciddi yazılar yazdığı için başyazar işten çıkarılır. Başyazar temelde kaçakçılık haberleri yaptığı ve yoksulları savunduğu için gazetesinin ortakları tarafından istenmemektedir. Ortaklar gazetesinin bol bol hediye dağıtmasını, fotoroman tarzı yayınlar basmasını, filmsel evrendeki ifade ile fikir gazetesinden kitle gazetesine dönüşmesini istemektedir. *Damga* (1984) filminde Ümran kaçırılarak tecavüze uğrar; gazeteciler hastanede kadının fotoğrafını, nişanlısı Cengiz'in ikazlarına rağmen çekip kaçar. Gazeteler olayı seks ve esrar partisi olarak yayınlar, herkes Ümran'ın tecavüze uğradığını öğrenir. Gazeteciler: "iyi haberi bomba gibi patladı" yorumunu yapar. Cengiz gazeteciye, yaptığı haberin objektif olmadığını söylese de gazeteci: "yorum meselesi biraz eğleneyim demiştir belki kız" diye yanıtlar, Cengiz ise: "gazeteci, kıza en büyük kötülüğü sen yaptın" karşılığını verir. Filmin ilerleyen hikâyesinde gazeteci yaptığı haberden pişman olur ve yardım eder. Suçlular gazetecinin yardımıyla ortaya çıkar. *14 Numara* (1985) filminde geneleve baskına hazırlanan polisin silahına gerekli teknik ayarları yapması ile bir gazetecinin fotoğraf makinesine (film koyması, filmi sardırması vb.) gerekli ayarlamaları yapması beraber kurgulanarak gazetecilerin haberi bir silah olarak kullandıkları vurgusu yapılmaktadır. Baskında yakalanan, genelevde çalışan Yaprak'ın yarı çıplak fotoğrafı gazetelerin manşetinde yer alınca ailesi namusunu temizlemek için abisini onu öldürtmeye gönderir. Yaprak, iyi bir insan ile evlenip yuva kurmak amacıyla biridir ancak gazeteciler araştırma yapmadan, nedenlerini sorgulamadan manşetten yarı çıplak fotoğraf ile kadını haber yapar. *Yarın Ağlayacağım* (1986) filminde Dicle polis-adliye muhabiridir; gazeteci kadın mafyanın (Mazmanoğlu Çetesi) üstüne gitmektedir. Dicle adalete, hukuka ve basın meslek ilkelerine saygılı bir gazeteci

görünmesine karşın gazete patronu sansasyonel manşet peşindedir. Mazmanoğlu çetesi lideri, Dicle'yi bulur ve gazete sahiplerinin kendisinden daha kirli olduğunu ve kendisini yok etmek için basını kullandıklarını söyler. Gazeteci kadın, patrona "sana büyük bir bomba hazırlıyorum" diyerek gazete patronu ve Mazmanoğlu çetesinin ilişkisini savcılığa açılır. Filmin sonunda gazeteci Dicle boğularak öldürülür. *Skandal* (1987) filminde Çetin yaptığı haberler nedeniyle hapse girer, hapisneden çıktıktan sonra ise kendisinin ve gazetesinin başının derde girmemesi için magazin, spor ve eğlence içerikli haberler yapar. Gazete müdürü, Çetin'den kamu yararına haberler yapmamasını ister. Çetin başka bir gazeteci ile konuşurken diğer gazeteci yazdığı hayali ihracat haberinin mecliste bazı kişilere ulaştığını ve gazete tarafından bitirildiğinden dert yanar. Çetin hayali ihracat haberini gizlice devam ettirir. İhracat kaçakçılığı haberini yayınlar; ardından birçok iş adamı tutuklanır Çetin gazetecilik ödülleri kazanır. Filmin sonunda ise gazetecinin arabası, bomba ile havaya uçurulur. *Gazeteci Kız* (1988) filminde Murat ve Mine gazetecidir. Filmde sapık bir katil, yalnız yaşayan kadınları öldürmektedir. Murat: "kadınlar korkmalı sapık aramızda süper manşet" ifadesini kullanır. Bu duruma Mine: "olayların insani boyutu seni ilgilendirmiyor mu?" diyerek karşı çıkar. Murat: "ben meslekte yükselmeye bakarım ilgilenmem başka şeyle" cevabını verir. Filmde daha sonra Mine bir polis gibi katili yakalar.

Bu dönem içindeki bazı filmlerde gazeteciler ve gazetecilik mesleği mafya ile bağlantılı resmedilmektedir. *Feryada Gücüm Yok* (1981) filminde gazete patronu kara para aklayan mafya ile (uyuşturucu, kara borsa, kaçakçılık vb.) ilişkileri olan birisidir ve medya sahipliğinin gücü ile toplumsal alanın tümünü kendi ekonomik çıkarlarına göre yönlendirmeye çalışmaktadır. *Erkekçe* (1983) filminde ise mafya ile ilişkisi olan, mafya babasını ve metresini öldüren bir gazetecidir, hem bu insanları öldürüp hem de manşetten haber yapmaktadır.

1980-1989 yılları arasında bazı filmlerde ise gazeteciler ve gazetecilik mesleği özellikle magazin basını ile ilişkilendirilerek betimlenmektedir. Ayrıca bu filmlerde anlatının genelinde baskın unsur olarak basın sektörü çok yer almamaktadır. *İffet* (1982) filminde magazin gazetecileri (filmsel evrendeki ifadeyle boyalı basın), İffet'in yarı çıplak, cinsel içerikli fotoğraflarını çekip meşhur olmasına yardımcı olur. *Aşkım Günahımdır* (1984) filminde ünlü sanatçı Orhan'ın kaçırılma haberini yapan gazeteciler betimlenmektedir, basında magazin haber yapımının baskın ve etkili olduğu gözükmektedir. *Arzu* (1985) filminde ünlü sinema oyuncusu Arzu için gazetecilerin birçok haber yaptığı görülmektedir. Gazetelerde oyuncunun cinsel yönü ağır basan magazin haberleri çoğunluktadır. *Alev Gibi* (1986) filminde gazeteciler tanınmış, zengin bir iş adamının sevgilisiyle anlaşır, oteldeki havuz kenarında iki sevgiliyi fotoğraflayıp sansasyonel haber peşindedirler. Filmde gazeteciler, haberi yapılacak kişilerle işbirliği içinde magazin haberi yapmaktadır. *Alışırım* (1987) filminde ünlü ses sanatçısı Harika'nın tek kare seksi fotoğrafı için koşuşturan, çaba sarf eden gazeteciler betimlenir. Muhabirler, Harika'ya cinsellik ile ilgili sorular sorar. Filmde magazin gazeteciliği ön plandadır. *Yengeç Burcu* (1988) filminde Kenan sinema oyuncusudur. Kenan'a hayran olan Nur, gazeteci kimliği ile oyuncuya yaklaşır. Gazeteci kılığındaki kadın, derginin kapağında haberini yayınlacağı ve ününü arttıracığı fikri ile oyuncu ile buluşur. Kenan'da ününü daha çok düşündüğü için Nur ile görüşür. Ancak kadın

psikolojik sorunları olan birisidir Kenan'ın kadın ile başı derde girer. *Es Deli Rüzgar* (1988) filminde hapishaneye giden küçük bir çocuk ile ona sarılan annesinin fotoğraflarını “çok iyi, çok güzel” yorumları ile çeken gazeteciler bulunmaktadır.

Bu dönem temelinde gösterime giren bazı filmlerde ise gazetecilere ve gazetecilik mesleğine eleştirel yaklaşım da bulunmaktadır. Ancak bu filmlerde anlatının tümüne yayılmış baskın bir gazeteci ve gazetecilik temsili bulunmamaktadır. *Çıplak Vatandaş* (1985) filminde gazetenin satışı düşmüş, reklam alamaz durumdadır; sokakta çıplıklık koşan İbrahim'in fotoğrafı için müdürün ifadesi ile ortalığı karıştıracak bir başlık patlatılmalıdır. Çıplak vatandaş İbrahim, reklam ajansları ve gazeteler için iyi bir gelir kapısı olur. Kadın gazeteci Sevda, çıplak vatandaşın gerçek öyküsünü araştırırsa da patronu tarafından itibar görmez. *Namuslu* (1985) filminde bir mutemet soyguna uğrar ama ailesi ve arkadaşları parayı kendisinin çaldığını düşünür. Anlatıda gazete müdürü konu hakkında haber yapılmasını istemektedir. Müdür, muhabirine: “namuslu mutemedin gerçek soyguncu olduğu anlaşıldı falan gibi başlıkla, adamın çaldığı parayı barda karırlarla yerken fotoğrafı lazım bana” dediğinde, muhabir: “adam gerçekten namuslu, herkese örnek olacak kadar namuslu” cevabını verir müdür ise: “kimin umurunda” diyerek yanıtlar. *Rumuz Goncağül* (1987) filminde gazeteci Sıtkı, gazetesinin tirajını arttırmak amacıyla mektupla evlenmek isteyen kızlar üzerine haber yapacaktır. Bu habere “manşet mektupla gerdeğe giren kızlar”, “bomba haber” diyerek sevinir. Gazeteci mektupla evlenmek isteyen bir kızın, Gülsün'ün, evine kiracı olarak yerleşir ve ona mektupla talip olan damat adaylarının öyküsünü yazar. *Sürgün* (1988) filminde gazeteci Funda, arabası ile dağda mahsur kalır; köyde yalnız yaşayan Mustafa onu kurtarır. Mustafa, sosyal yaşamdan ayrılmış dağda kendi halinde yaşayan biridir. Funda, diğer gazeteci arkadaşlarının da desteğiyle “bomba haber” yapma peşindedir. Funda gizlice dağda yaşayan Mustafa'nın haberini yapıp manşetten gazetesinde yayımlar. Mustafa aslında mafyadan kaçmaktadır. Gazeteden yerini öğrenen mafya üyeleri adamın yine peşine düşer. Şerif Gören'in on farklı kadının hayatından kesitler sunduğu *On Kadın* (1987) filminde Füsün gazetecidir; büyük bir yolsuzluğu ortaya çıkarır gazete müdürü “bu olay önemli mi sence?” diyerek umursamaz. Funda'nın haberi yayınlama ısrarı üzerine müdür: “bu haber bizim başımıza iş açar” sözleriyle yayınlamaz. Funda yolsuzluğunu ortaya çıkardığı şirketin, gazeteye yüklü miktarda reklam ücreti verdiğini öğrenir. Reklam kazancından olmamak için gazete, Funda'nın haberini yayınlamamaktadır. *Fatmagül'ün Suçu Ne?* (1986) filminde Fatmagül'ün uğradığı tecavüzü örtmek için yerel gazeteciler ile tecavüz zanlılarının varlıklı aileleri anlaşma yapar.

1980-1989 yılları arasında gazetecilik mesleğinin öne çıktığı komedi türünde beş film vardır. *Homoti* (1987) filminde gazeteci Ali asparagas haberleri ile ünlüdür. Kız kulesi açıklarında 20 metre boyunda dev balina görüldü haberi yapar; aslında balina maketi, su altı dalgıç ekibi ile uydurma haber hazırlamıştır. Tencere kapağını havaya atıp uçan daire haberi yapmaktadır. Kendisini eleştirenlere savunması “bizim basında kaç haber doğru ki?” olur. Film daha sonra uzaydan gelen bir yaratık ile gazeteci Ali'nin komik maceraları şeklinde ilerler. *Namus Düşmanı* (1986) filminde gazeteci Tülay'ın çevre ve doğa ile ilgili haberlerini, yazı işleri müdürü beğenmez; müdür “dünyayı yerinden oynatacak” haberler istemektedir. Müdür, Tülay'a haber yapımı hakkında “uydur

gitsin” der. Tülay, Kara Mithat adında bir mafya babasının kaçırılan kızı için fidye istenmesi haberini yapınca müdür çok memnun olur. Diğer yandan Tülay abisinin hatırı için gazeteci olarak işe alınmıştır. *Uyanık Gazeteci* (1988) filminde Ali adındaki bir gazetecinin yanlışlıkla yaptığı haberler sonucu iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmesi trajikomik bir üslupla resmedilmektedir. *Talihli Amele* (1980) filminde gazete patronu düşen gazete satışlarını ve reklam gelirlerini yükseltmek için inşaatta çalışan bir ameleli kullanır. Filmde kadın gazeteci ise ameleli korumaya çalışsa da başarılı olmaz. Kemal Sunal'ın başrolünde oynadığı *Çarıklı Milyoner* (1983) filminde köyünde sakin yaşayan Bayram'a miras kalır ve adam ülkenin en zenginlerinden biri olur. Gazeteci Suna, mirasın kaldığı adamın fotoğrafını çekme ve haberini yapma karşılığında patronu ile 3 maaş ikramiye ve 1 ay ücretsiz izne anlaşır. Suna, Bayram ile arkadaş olur ve haberi yapar. Filmin ismi de olan “Çarıklı Milyoner” tanımı gazeteci kadının Bayram için bulduğu bir lakaptır. Patron: “bütün gazeteleri atlattık tirajımız rekora koşacak” ifadesi ile memnuniyetini belirtir. Haberi gören Bayram'ın evindeki yardımcısı: “bazı gazeteciler çok satmak için yapmayacakları şey, yazmayacakları yalan yoktur” şeklinde konuşur. Gazete çarıklı milyoner haberleri ile tirajını arttırır. Anlatının ilerleyen bölümlerinde Suna gazeteci olarak yanlış yaptığını anlar. *Homoti* ve *Uyanık Gazeteci* haricinde diğer yapımların anlatılarında gazeteciler ve gazetecilik mesleği yan bir unsur olarak kalmaktadır.

Bu dönem içinde gazetecilik temsili bulunan ama ulaşılamadığı için izlenilemeyen filmler için ise Sağnak'ın çalışmasından faydalanılmıştır. *Yalnız Kadın* (1987) filminde Hakan bir tecavüz olayında gerçekleri araştırıp ortaya çıkardığı için gazete patronu tarafından işinden çıkarılır (Sağnak, 2010: 66). *Allah'ım Sen Bilirsin* (1989) filminde gazetenin tirajı artsın diye Meral fabrikada işçi olarak çalışmaya başlar; oradaki mahalle yaşamı temelinde küçük insanların dünyasını anlatarak gazete haberleri yapar ve büyük başarı kazanır (Sağnak, 2010: 33-34). *Gece Dansı Tutsakları* (1988) filminde elindeki basın gücünü kendi çıkarları için kullanan bir gazete müdürü betimlenmektedir (Sağnak, 2010: 93-94).

3. Araştırmanın Metodolojisi:

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi:

Sağnak'ın 1980-1989 yılları arasında belirlediği filmlerden izlenebilen 26 tanesi incelenmiş ve bu filmlerdeki gazetecilik temsillerinin nasıl olduğu genel özellikleri ile tespit edilmiştir. Diğer yandan dönem içinde yer alan üç film ise Sağnak'ın çalışması temel alınarak değerlendirilmiştir. İncelenen filmler arasında *Gazeteci Kız*, *Rahmet ve Gazap*, *Skandal*, *Yarın Ağlayacağım*, *Rumuz Goncağül* harici filmlerde gazeteciler ve gazetecilik mesleği anlatıda baskın unsur değil yan bir olgu olarak kullanılmıştır. Gazetecilik mesleğinin özelliklerinin hikâyede önde olduğu bu beş filmde ise öykü bir noktadan sonra macera ya da dram türüne kaymıştır. Dönem içindeki filmlerin incelemeleri sonucunda, araştırmada örneklem olarak *Uyanık Gazeteci* filmi seçilmiştir. Bunun nedeni bu yıllar arasında, diğer eserlere göre *Uyanık Gazeteci* filminin tamamen gazetecilik mesleğini anlatan, filmdeki tek ana karakterin gazeteci olduğu ve gazetecilik mesleğinin hikâyedeki olaylarla betimlendiği bir eser olmasındandır. Aynı şekilde *Uyanık Gazeteci* filminin senaryosu İhsan Yüce'ye aittir. Yüce toplumsal eleştiri türünden eserleri ile tanınan bir

sanatçısıdır. *Bedrana* (1974), *Kibar Feyzo* (1978), *Öğretmen* (1988), *İnatçı* (1988), *Fazilet* (1989) filmlerinde toplumsal alandaki çeşitli sorunları filmler aracılığıyla ortaya koymaya çalışır. Yücel'in filmografisi temelinde senaristliğini yaptığı eserlerdeki eleştirel tavrın gazetecilik mesleği temelinde 1980'lerin basın hayatı üzerine de olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu filmin örneklem olarak seçilmesinin diğer nedeni 1980'li yıllar Türk gazeteciliğine komedi türü içerisinde değinen az sayıda filminden biri olmasıdır. *Uyanık Gazeteci* türsel olarak komedi/güldürü filmidir. Komedi filmleri yapanların çoğu, aslında toplumla ve onun normlarıyla hesaplaşma gayreti içindedir (Kılıçbay, 2004: 18). Bu bağlamda güldürü filmlerinin tek amacı seyirciyi eğlendirmek değildir. Güldürü filmi izleyiciyi güldürmekle birlikte düşünmeye yönelten, toplumsal yaşayışla ilgili bütün aksaklıkları, toplumsal ilişkilerdeki düzensizlikleri; toplumdaki yanlış değerleri, kalıpları alaycı ve eleştirel bir tutumla yansıtan eserlerdir (Özön, 2000: 337). Komedi filmlerinde toplumsal sorunlar abartılı unsurlar eşliğinde sunulmaktadır. Bu durum aslında eleştirel bir yaklaşımın güldürü eşliğinde direkt olarak değil üstü kapalı olarak vurgulanmasını da ifade etmektedir. Kemal Sunal'da kendi filmlerinin özelliklerini şöyle betimlemektedir: “özellikle sosyal içerikli filmlerin toplumun aksayan yönlerini, halkın da şikâyetçi olduğu noktalara paralel olarak ele alıp işleme” (Sunal, 2001: 161). Bu açıdan Sunal'ın *Uyanık Gazeteci* filminde özellikle dönem içinde basın mesleğinin sorunlarını komedi temelinde eleştirdiği düşünülmektedir. Tekelioğlu da Sunal'ın filmlerindeki toplumu eleştiren, sorgulayan kısmın çok önemsenmediğini belirtir (2006: 205). Araştırmada, gazetecilik mesleğinin dönem içindeki sorunlu durumunun komedi temelinde nasıl eleştirel sunulduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.2. Araştırmanın Çözümleme Yöntemi:

Çalışma kapsamında Kemal Sunal'ın başrolünü oynadığı *Uyanık Gazeteci* filmi özelinde, 1980'li yıllar Türkiye'sindeki gazetecilik temsili incelenecektir. Bu bağlamda kuramsal kısımda vurgulanan, gazetecilik evrensel etik değerleri, haber toplama, kamu yararı, haber-gerçek ilişkisi temelinde eser yapısal eleştiri/göstergebilimsel film analizi yöntemi ile çözümlenecektir. Filmler göstergelerden oluşur; yapısal eleştiri göstergelerin kültür içinde nasıl işlediğini inceler (Ryan ve Lenos, 2012: 200). Göstergebilim herhangi bir anlatıdaki göstergelerin çözümlenmesine dayanır. Diğer bir ifade ile göstergebilim temel olarak göstergelerin anlamını ortaya çıkarma girişimidir. Göstergebilim kurucularından Saussure'a göre “her kim gösterge derse anlamlama demiş olur; her kim anlamlama derse gösterge demiş olur” (2014: 57). Diğer yandan göstergebilimin sorguladığı şeylerden biri de anlamanın ne olduğundan çok, nasıl yaratıldığıdır (Parsa, 1999: 22). “Dünya göstergelerle doludur, ama bu göstergelerin hepsi alfabenin harfleriyle, ulaşım kodundaki işaret levhalarıyla ya da askeri üniformalarla aynı yalınlık içinde olamaz: Sonsuz kez daha girift, daha karmaşık olanları vardır” (Barthes, 1993: 154). Aynı şekilde göstergebilimsel film çözümlenmesi, eserlerdeki çeşitli göstergelerin anlamsal düzeyde nasıl oluşturulduğunu ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Bu açıdan *Uyanık Gazeteci* filmindeki bazı göstergelerin alt anlamlarında vurgulamak istedikleri mesajlar anlatı temelinde ifade edilmeye çalışılacaktır. Sinemada görüntü kaynaşmıştır, belirsiz anlamlarla yüküdür (Barthes, 2013: 377). Göstergebilimsel eleştiri filmin alt metninde yer alan

saklı anlamların, mesajların da ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Metodolojik ve kuramsal olarak Barthes, göstergelerin düz/temel anlam ve yan anlam olarak ikiye ayrılması gerektiğini ifade eder. Barthes'a göre yan anlam ikincil, belirsiz ve ideolojik temelli bir yapıdır (1993: 154-155). Barthes örnek olarak bir meyve suyu reklamında portakal göstergesini açıklar. “Bir portakal, bütün olarak temsil edilmiş olsa bile, yalnızca sulu olan ve susuzluk giderici olanın niteliğini belirtecektir: Nesnenin gösterimiyle belirtilen anlam sulu olandır, nesnenin tümü değildir” (1993: 169-170). Araştırmada *Uyanık Gazeteci* filminde göstergebilimsel olarak düz anlam ve yan anlam temelinde bir analiz yapılacaktır.

3.3. Araştırmanın Amacı:

Türk filmlerindeki gazetecilik temsiline yönelik yeterli akademik çalışma bulunmamaktadır. Araştırma bu bilimsel açığı kapatma amacını taşımaktadır. Bu bağlamda dönemin gazetecilik anlayışının, *Uyanık Gazeteci* filminde nasıl yansıdığı ve yansıtıldığının ortaya çıkarılması da hedeflenmektedir. Bir film çekildiği dönemin izlerini taşır ve sonuç olarak da tarihsel yorumlamaya açık hale gelir (Ryan ve Lenos, 2012: 187). Araştırma 12 Eylül 1980 darbesi ardından, 1983 seçimleri ile Türkiye'de liberalleşmenin giderek artmasının, gazetecilik mesleği üzerindeki etkilerini *Uyanık Gazeteci* filmi aracılığıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. İncelemede Türkiye'de dönem içinde, uluslararası/dış etkilerle birlikte kapitalistleşmenin hızlanması sonucu gazetecilik mesleğinin olumsuz etkilendiği, tiraj ve reklam amaçlı içeriklerin arttığı film özelinde ispatlanmaya çalışılacaktır. Araştırmada temel gazetecilik pratikleri ve etik ilkeleri temelinde medya patronu, gazete müdürü/haber müdürü ve muhabir arasındaki ilişkiler *Uyanık Gazeteci* filmi özelinde tespit edilecektir. Çalışmada *Uyanık Gazeteci* filmi temelinde, basın kuruluşlarının ve gazetecilerin etik ilkelere uyup uymadığı, haber toplama tekniklerinin objektif niteliklere sahip olup olmadığı, basının toplum üzerindeki etkileme gücünü nasıl kullandığı konuları irdelenecektir. Türk sinemasında, gazeteci konulu filmlerde gazeteciler, birkaç istisna dışında, çıkarıcı olmayan, güvenilir, iyiliksever, kötülüklerle mücadele eden, cesur, adaletten yana, gazetecilik ilkelerine uyan, onurlu, yetenekli ve becerikli kimselerdir (Savaş, 2010: 29). Araştırmada Savaş'ın Türk filmlerinde, genel olarak tasvir ettiği, gazetecilik temsiline *Uyanık Gazeteci* filminde bulunup bulunmadığı da ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmada öncelikle gazetecilik mesleğinin temel ilkeleri açıklanacaktır. Bu ilkeler temelinde gazetecilik mesleğinin kabul görmüş genel özellikleri belirlenip daha sonra filmsel evren ile karşılaştırma yapılacaktır.

4. Gazetecilik Mesleğinin Genel Özellikleri

Gazeteci, en genel tanımı ile esas işi habercilik olan kişidir. “Habercilik işlevi bulunan bir kitle iletişim aracında görev yapan, haber üretim ve yayım aşamalarının herhangi birine katkı sunan medya profesyoneli olan gazeteci” (Girgin, 2008: 143), “hedef kitlesi için önemli olan bilgileri elde ederek haber haline getiren ve kişileri aydınlatarak düşünmeye sevk eden meslek mensubu olarak tanımlanır” (Çakır, 2007: 26). Gaillard, gazeteciyi; “herhangi bir kitle iletişim aracında haber toplayan ya da habere biçim veren kişi olarak tarif ederken” (1991: 20), Bohere, “haberleri elde etme ve yaymanın yanında okuyucu ve izleyici açısından bunları yorumlamasının da gazetecinin asli görevleri arasında olduğunu belirlemiştir” (1986: 7-10). Gazetecinin tanımı ülkelere göre farklılık

gösterse de genel anlamda yalnız gazetecilikle meşgul olan, bütün çalışma zamanını bu mesleğin gereği olan haber toplama, işleme ve yayma aşamalarından birinde harcayan kişidir. Bir gazetecinin mesleğinde profesyonel olabilmesinin kriterleri ise Hohenberg'e göre şu şekilde sıralanmaktadır: "1- Sorumluluk ve muhakeme kabiliyeti, 2- Eğitim, yetişme tarzı, meslekte edindiği tecrübe ve staj, 3- Muhabirler, yazarlar ve yayın müdürleri için gerekli teknik bilgi, 4- Meslek standartları ile meslek ahlakına uygunluk" (1963: 22). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere haber toplama ve haber yazma faaliyetleri gazetecilik mesleğinin temelini oluşturmaktadır. Haber kaynaklarından bilgi toplayıp analiz etmek, olayları izleyip gerekli olan bilgileri elde etmek, olay yerine zamanında gitmek, elde edilen bilgileri tasnif ederek önemli yanlarını ön plana çıkarmak, gazetecilik mesleğinin hem rutin hem en önemli faaliyetidir. Haberin doğru ve eksiksiz bir biçimde yapılandırılması için haber toplama aşamasında habere kaynak oluşturan bilgi, belge ve diğer dokümanların doğru ve eksiksiz bir biçimde elde edilmesi; bunların farklı kaynaklar vasıtası ile doğrulanması; tarafsız ve güvenilir haberciliğin en önemli ilkeleri arasındadır. Toplumun birçok boyutuyla etkileme gücüne sahip olan gazeteci, habercilik işlevini yerine getirirken doğru ve tarafsız bir tutum sergilemeli, yanlı ve yanıltıcı bilgiler vermekten kaçınmalıdır. Nesnellik ilkesine sıkı sıkıya bağlılık, gazetecinin hem topluma hem de mesleğine karşı olan sorumluluğunun gereğidir. Basının inandırıcı olabilmesi ve bu yolla daha geniş kitlelerin güvenini kazanabilmesi ancak bağımsız ve etik ilkelere bağlı bir yayıncılık anlayışı ile mümkün olabilmektedir.

Gazeteciliğin en temel görevleri arasında ilk sırada bulunan toplumu bilgilendirme hakkı, aynı zamanda vatandaşın doğru ve tarafsız haber alma hakkıyla aynı öneme sahiptir. Basın, düşüncenin sadece açıklanması yönünden değil, düşüncenin oluşturulması yönünden de önemli bir araçtır (Toroslu, 1999: 59). Bu açıdan basının toplumu yönlendirme gücü olduğu da söylenebilir. İçerisinde birçok değeri barındıran haber; tanımı ve ölçütleri bakımından gazetecilere göre farklılık gösterse de birtakım ortak özellikler bağlamında yalın olarak bireyleri ilgilendiren olaylar ve konular örgüsü olarak tanımlanır. Haber söz konusu olduğunda dezenformasyon olgusu da gündeme gelmekte, haberin gerçek ve tarafsızlık boyutu tartışmaya açılmaktadır. Bilgi sağlayıcı tarafından hedef kitleye kasıtlı olarak yanıltıcı ve eksik bilgilerin verilmesi ile gerçekleşen dezenformasyon, genellikle bir otorite ya da bir başkası tarafından başlatılan sahte bilgi yayılması eylemini vurgulamak için kullanılmaktadır (Yegen, 2018: 104). Haber gerçeğin kendisi değil, yeniden kurgulanmış özetidir; gazetecilikte önemli olan haber konusunu oluşturan gerçeğin nasıl kurgulandığı ve yorumlandığıdır (Zeytinli, 1996: 1102). Haberin kurgulanıp, dolaşıma sokulmasıyla gerçekleşen bu durum, genellikle toplumsal gerçekliğin olandan farklı görünmesine, abartılı ya da eksik sunumuna neden olmaktadır. Aynı şekilde bu süreç kasıtsız olabildiği gibi kasıtlı ve görülebilir bir hale de gelebilmektedir. Yanıltma (dezenformasyon) olarak nitelendirilen yapı; iktidar sahipleri, örgütler ya da çıkar gurupları tarafından hazırlanıp yayılan uydurma ya da doğru olmaktan çok saptırılmış olan haberlerden oluşmaktadır. Gerçeklerin üzerini örten ve hakikati ortadan kaldıran dezenformasyonun bir diğer amacı birey ve toplumları, belli çıkar guruplarının menfaatleri doğrultusunda düşünmeye ve tutum sergilemeye yöneltmektir (Arıkan ve Köktürk, 2014: 7). Yaptığı yayınlar nedeniyle geniş kitleleri etkileyebilen medya organları, pek çok faydanın yanı

sıra art niyetli kişilerin elinde çok zararlı araçlara dönüşebilmektedir. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarında halk adına görev yapan, haber konusu belirleme, bu konu ile ilgili bilgi ve doküman elde etme, haber kaynaklarıyla görüşme yapma ve bu çalışmalardan derlediği bilgileri haber yapıp, kamuoyuna sunma görevi yapan medya profesyonellerinin, tüm diğer mesleklerde olduğu gibi, toplumların inanç ve değer yargıları üzerine bina edilmiş temel bazı etik kurallara uymaları gerekmektedir (Yeşil, 2014: 1669).

5. Medyanın Gücü ve Gazetecilikte Etik İlkeler

Medyanın insan hayatına girmeye başlamasıyla beraber, bireyler toplumsal yaşamı kitle iletişim araçları vasıtası ile algılamaya başlamışlar ve bunun sonucu olarak gündemi belirleyen bu "araçların" gerçekliğine bağımlı hale gelmişlerdir. Bu olgu sayesinde medya toplumu etkileme gücüne sahip olmakla kalmamış, toplumsal yaşamı belirleyen ve buna yön vermeye çalışan en önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Medya ve bireylerin karşılıklı olarak gelişen bağımlılık ilişkisi, insanların medyanın mesajlarına olan ihtiyacının artması ve onları hayatının merkezine alması sonucunu doğurmuştur. Günümüzde insanlar kitle iletişim araçları aracılığı ile haber ve bilgi sahibi olmakta, toplumsallaşmakta, eğitilmekte ve eğlenmektedir (Akdağ, 2014: 1). Gücünü halktan alan medyanın haber ve bilgi verme, denetim ve eleştiri yapma, kamuoyu oluşturma ve açıklama, gündem yaratma, okur ve dinleyici/izleyici kitleleri eğitme ve eğlendirme gibi önemli işlevleri bulunmaktadır. Halkla yöneticiler arasında bağı sağlamak ve diyalogu geliştirmek, azınlığın sorunlarını ve görüşlerini yansıtarak yöneticilerin, bunlara karşı duyarlılığını sağlamak da medyanın görevleri arasındadır (İçel, 1983: 52). İnsan yaşantısı üzerindeki güçlü etkileri nedeniyle, gazete, radyo, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçları; toplumun gündeminin belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. İnsanlar uzak ve yakın çevrelerinde meydana gelen önemli gelişmeleri ilk olarak medya aracılığı ile öğrenmekte ve buna göre tutum sergilemektedir. Kamuoyunu yakından ilgilendiren konularda halkın en önemli enformasyon kaynağı olma özelliğine sahip olan kitle iletişim araçları sayesinde; insanlar, toplumun gündemindeki öncelikli konuları öğrenmekte; bunların önem derecesinin de farkına varmaktadır. Günümüzde medya tarafından haber olarak sunulan konuların, toplumun gündemine girdiği ve kamuoyu tarafından önemli olarak algılandığı, medyada yer bulmayan konuların ise önemsiz olarak algılanarak tartışılmaya değer bulunmadığı kabul edilmektedir (Arklan ve Karakoç, 2013: 331).

Medyanın sahip olduğu bu güç, basın özgürlüğüne müdahale edilmeden bu alanın nasıl denetleneceği sorusunu gündeme getirmiştir. Özensiz veya kasıtlı bir biçimde ortaya çıkan olumsuz gazetecilik uygulamaları, medyanın yasal düzenlemeler yoluyla denetlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bir yandan da basına duyulan güven azalmış, gazetecilik mesleğinin saygınlığı tartışmalı hale gelmiştir. Medya mensupları, iktidarların getirdiği katı denetimlerden kaçınmak ve basın mesleğinin saygınlığını korumak için 'basın etik ilkeleri' adı altında mesleki kodlar geliştirerek, bunlara bağlı kalacaklarını taahhüt etmişlerdir. Gazeteciler, kamuoyu karşısında saygınlığı olan bir basın mesleğini devam ettirmek, hedef kitleyi gerçek dışı haberlerden korumak, yorumları inanılır kılmak ve dürüst olmayan gazetecileri disiplin altına almak amacıyla basın etik ilkelerini benimsemek durumunda

kalmışlardır (Kösedağ, 2018: 501-502). Ahlak temelinde düşünme ve hareket etme ile ilgili bir kavram olan etik, topluma yönelik eylemleri belirleyen ve insanlar açısından hangi davranışların uygun ya da uygunsuz olduğu, izin verilir veya verilmez olduğu, doğru veya yanlış olduğu yaklaşımından hareketle bir değerler, ilkeler ve kurullar bütünüdür (Evers, 2010: 45). Gazetecilik etiği ise gazetecinin yaşadığı topluma karşı sorumluluğunu ifade eder. Günün önemli olayları hakkında doğru ve tam bilgi sağlamakla yükümlü olan gazeteci, eylem, olay, kişi ve kurumlara karşı tarafsız bir duruş sergiler. Haber ve yorumda nesnellik, dengelik ve tarafsızlık ilkelerine riayet eder. Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde gazetecinin, iletildiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlendiği ve paylaştığı; gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını da öncelikle sorumlulukları ve mesleki ilkeleri tarafından belirlendiği açıklanmıştır. Aynı bildirgenin "Gazetecinin temel görev ve ilkeleri" başlığı altında ise gazetecinin temel bilgileri yok edemeyeceği, görmezden gelemeyeceği, metin ve belgelerde değişiklik ve tahrif yapamayacağı belirtilmiş, gazetecinin çalıntı, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve dayanaksız suçlamalardan kesinlikle kaçınması gerektiği vurgulanmıştır (<https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/turkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html>).

6. 1980'lerden Sonra Türkiye'de Gazetecilik

Türkiye'de basın açısından en önemli kırılma dönemlerinden biri 80'li yıllarda yaşanmıştır. 70'lerde başlayan basının üretim ve sahiplik yapısındaki değişimler, 80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başında sektörün büyük bölümüne hâkim hale gelmiştir. Cumhuriyet döneminde başlayan ve gazetelerin en önemli yapısal özelliği olarak gösterilen gazeteci-işverenler geleneği son dönemlerini yaşamıştır.

1980'li yılların ilk büyük değişimi 24 Ocak kararları ile başlar. Yeni ekonomik düzenin temeli olan 24 Ocak 1980 kararlarıyla, devlet sübvansiyeye etmeyi bıraktığından, gazete kâğıdının fiyatı 13 liradan 41 liraya yükselir (Koloğlu, 2003: 33). Bununla birlikte gazetecilik, ekonomik sorunlar ile karşılaşır ve gazeteler el değiştirmek zorunda kalır. 24 Ocak kararları ile büyük sermaye, yüksek tiraj ve bol reklama sahip gazeteler ayakta kalabilmiştir (Dai ve Dalbudak, 1996: 1408). Diğer yandan 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte, medya sahipleri bankacılık, otomotiv, enerji, inşaat gibi çeşitli alanlarda yatırımları olan sermaye grupları olur (Pala, 2003: 146-147). Farklı sektörlerde faaliyet gösteren holdinglere eklenerek büyüyen medya işletmelerinin sayısı giderek artar (Kadioğlu, 2018: 105). Bu durum da gazetecilerin özgür, gerçek ve kamu yararı gözeterek haberi yayınlama anlayışlarını sekteye uğrattır çünkü gazete patronları farklı ekonomik çıkarları ile gazetecilik mesleğine yaklaşmaktadır. Genel olarak holdinglerin ticaret mantığı, gazetecinin haber özgürlüğü kavramının içini boşaltmış, tiraj kaygısı da nitelikli içerikteki haberin önüne geçmiştir (Atlas, 1999: 242).

1980'li yıllar bütün dünya ile birlikte Türkiye'nin de küresel kapitalizm ile eklenildiği bir dönemdir. Bu bağlamda 1980 sonrası basın ahlakı, kapitalist rasyonaliteye yani kar esasını temel alır bilgi, fikir değil ticari beğendirme öne çıkar (Koloğlu, 2003: 32). Diğer yandan holdinglerin medyaya sahip olmasıyla birlikte medya ticari çıkarların mücadele alanı olur (Öncel, 2013: 74). Gazeteciler patronların ticari işleri için

yardımlar yapmaktadır. Suikasta kurban giden araştırmacı gazeteci Uğur Mumcu dönemin holdingleşme/ticaret anlayışını şöyle açıklar: Gazete sahibi kazanç getiren ticari ve sanayi alanlarına el atınca, elbette bu gazetenin belli yazarçizerleri de devlet bürokrasisinde iş kovalayan birer memur haline gelirler. Nitekim de böyle oluyor. Çok şirketli gazetelerin "Ankara temsilcileri", çoğu kez patronlarının "umumi vekilleri" gibi Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı kapılarını aşındırıyorlar...Basında bu gelişme, basın özgürlüğünü ticaret özgürlüğüne bir araç yapmış durumdadır (Mumcu:1998'dan aktaran: Öncel, 2013: 75).

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de basının içerik bakımından fikir gazeteciliğini terk ederek, magazin ve bulvar gazeteciliğine yönelmesi olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi toplumun yeniden dizayn edilmesi iddiasıyla ortaya çıkmış, basın da bu anlayıştan payını almıştır. 1980 öncesi, fikir ve kitle gazeteciliğinde görülen çeşitlenme ve gelişme eğilimi, darbe sonrası dönemde yerini magazin ya da bulvar gazeteciliğine bırakmak zorunda kalmıştır. Darbe yönetiminin aşırı baskısından dolayı gazeteler siyasi haber ve yorum yapmak yerine magazin haberciliğine yönelmiş ve böylece toplumun diğer kesimleri gibi basın da apolitik bir konuma geçmek durumunda kalmıştır (Özgen, 2004: 469). 1980 askeri darbesi Türkiye'deki bütün siyasi partileri ve meclisi kapatır. Baskıcı 1982 anayasasının kabulü ile gazeteler sıkı şekilde kontrol edilir; belli konuları yazmak ve haber yapmak artık imkânsızdır (Tılıç, 1998: 272-273). 12 Eylül dönemindeki yasaklar gazetecileri haber alanında çok sınırlandırır gazeteciler hep masa başında kalır (Bayer, 1996: 980). Böylece gazeteciler, araştırmacı/soruşturmacı gazeteci kimliklerini de büyük ölçüde kaybeder ya da bu özelliklere sahip gazeteciler sayı olarak çok azalır. Türk basını 1980'lerde varlık nedeni olan haber ve habercilikten uzaklaşır gazeteciliğin magazin/eğlence yanı ağır basan büyük cirolara sahip holdinglere dönüşür (Tavlaş, 1996: 151). 1980 askeri müdahalesinin ardından siyasi haber açısından sıfırı tüketen ve yorum açısından da zorlanan yazılı basının bir kısmı masa başında uydurulmuş magazin haberini çare olarak görür, buna "asparagas dönem" adı verilmektedir (Şahin, 1996: 229). Türk basınında, içeriği itibarıyla o güne kadar yayınlanmış benzerlerinden daha magazinelsansasyonel olan ve cinsellik olgusunu olabildiğince kullanan Tan gazetesi (1983) ülkenin en çok tiraja sahip gazetesi olur; Tan diğer gazetelerde de kötü manada değişime sebep olur (Altun, 2006: 122).

Bu yılların önemli özelliklerinden biri de promosyonlardır. 1980'li yıllarda birbiriyle haber yarışı yapan, vatandaşı olup biten gerçeklerden haberdar eden gazeteciler gider bont çantalı, yazı yazmamış promosyon allameleri basının başına geçer (Altuğ, 1996: 950). 1980'lerin ortalarından 1990'ların sonuna kadar gazeteler tirajlarını arttırmak için el fenerinde oyuncağa, ansiklopediden porselen tabağa çeşitli promosyonlar dağıtır. Bu durum da gazetelerin kamuyu bilgilendirme, haber verme unsuru olarak değil ticari meta satışı için kullanıldığını göstermektedir.

1980'li yılların bir diğer özelliği de iletişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı ilerlemelerdir. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye, küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının etkisine girer (Oktay, 1993: 22). Hem ülke içi hem de ülkelerarası iletişim teknolojileri gelişme gösterir. 1982-1983 yıllarında PTT (Posta Telefon ve Telgraf Teşkilatı) telefon ve iletişim altyapısını güçlendirmek için çalışmalar yapar (Geray, 1999:

110). Aynı şekilde 1979 yılında Intelsat ve 1985 yılında Eutelsat uyduları ile televizyon naklen yayınları ve telefon iletişimi alanında ilerlemeler yaşanır (Geray, 1999: 112).

7. Uyanık Gazeteci Filminin “Gazeteci Temsili” Bağlamında İncelenmesi

Filmsel anlatının girişinde Ali, gazete müdürü tarafından çağrılır. Gazetecilik görevi kapsamında hipodroma, at yarışlarında bahis şikesi yapıp yapılmadığını araştırmaya gider. Ali, hipodromda elinde fotoğraf makinesi ve ses kayıt cihazı ile birlikte önüne çıkan ilk kişiye “kim olduğunu ne iş yaptığını sormadan” at yarışlarındaki şike ile ilgili sorular sormaya başlar. Ali “siz şike yapıyor musunuz?”, “buralarda şike yapıyor muyuz nerede?” şeklindeki sorularla etraftaki görevlileri kızdırır. Kendisini tersleyen ve cevap vermeyen insanlara ise Ali: “ülkede basın özgürlüğü var, cevap bekliyorum” şeklinde konuşur. Sonra müdürüne gider “her şeyi kaydettim bütün deliller burada” diyerek ses kayıtlarını dinletirken yanlışlıkla İbrahim Tatlıses’in parçasını çalar. Düzeltip ses kayıtlarının olduğu kısmı dinletmeye başladığında ise ortada röportaj yoktur. Ali: “kusura bakma kayıt düğmesine basmayı unuttum” şeklinde kendini savunur. Gazete müdürü, Ali’yi işten çıkarır. Filmdeki hipodrom sahnesi özelinde Ali’nin röportaj yapma, fotoğraf makinesinin teknik özelliklerine hâkimiyet, haber toplama, haberi sınıflandırma gibi gazetecinin sahip olması gereken temel yeterlilik ve birikime sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Ali basın özgürlüğünü de yanlış anlamakta ya da yorumlamaktadır. Basın özgürlüğü, gazetecinin zorla insanlardan görüş ve düşünce alması değildir. Ali’nin kolundaki sarı pozu bandı üzerinde siyah harfler ile basın yazmaktadır, boynunda fotoğraf makinesi asılı elinde ise ses kayıt cihazı bulunmaktadır. Göstergibilimsel olarak Ali’nin gazeteci kimliğini bu kodlar yansıtmaktaysa da Ali’de gazeteciliğin mesleki bilgi ve beceri kısmı eksiktir.

Ali işinden kovulduktan sonra başka bir gazetenin müdürü ile iş görüşmesine gider. Gazete müdürü Ali’ye gazetecilik deneyimleri hakkında sorular sorar. Ali gazete müdürüne savaş muhabiri olduğunu gerçek dışı, abartılı bilgiler ile kanıtlama çabası içindedir. Ali: “o savaş senin, bu savaş benim dolaştık durduk... Vietnam, Kıbrıs Harekâtı, İran-İrak savaşı, Afganistan-Rusya savaşı”. Ali’nin kendi gazetecilik geçmişi hakkında abartılı anlatımı müdürün daha çok hoşuna gider. Ali, Kaddafi’nin iyi arkadaşı olduğunu belirtir, Ronald Reagan ile Kaddafi’yi barıştırma çabalarında elçi olduğunu vurgular. Müdür için Ali “tam aradığı kişidir”. Gazete müdürü, Ali’nin söylediklerini sorgulamaz, işe alacağı kişinin çok fazla deneyimli olması (!) hoşuna gider. Ancak gazete müdürünün ilk önce yaşı ve konumu itibari ile Ali’nin söyledikleri yerlerde gazetecilik mesleğini icra edemeyeceğini bilmesi gerekmektedir. Ali gazetenin tahsis ettiği bir motor ile sınır köylerine doğru yola çıkar. İki ülkenin sınır yerleşimindeki köylüler, yıllardan beri aralarındaki anlaşmazlıkları pehlivan güreşi sonucunda çözüme kavuşturmaktadır. Güreşi kazanan pehlivanın köyü, sınırda yer alan toprakları ekme- biçme hakkını elde etmektedir. İki köy arasında çekişmeli bir pehlivan güreşi gerçekleştirilecektir. Köylüler müsabakayı kazanmak için hazırlıklar yapmaktadır. Buna karşın Ali, iki köyün birbiriyle savaşacağını zannetmektedir.

Savaş haberini yapabilmek için Ali hazırlanmaya başlar. Filmsel evrende Ali yüzünün çeşitleri yerlerine siyah boya sürüp, kafasına askeri baret takıp baretin yanına çeşitli ağaç dalları ile kamuflaj yapmaktadır. Bu sırada Ali’nin elinde gazete ile haberleşmek için telsiz ve boynunda fotoğraf makinesi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile göstergibilimsel olarak tamamen savaş muhabirliği kodları içinde resmedilmektedir. Ali gazeteye telsiz ile ulaşır “burada tehlike var, sınırdaki teller kesilmiş belki de şu anda benim etrafımı sarmış olabilirler, kendime kuytu bir yer bulmalıyım irtibatı kaybetmeyelim” sözleri ile olmayan savaşa dair ilk bilgileri verir. Gazetede “sınırdaki durumun kötü olduğu, Ali’nin zor durumda” olduğu imajı oluşur. Gazetenin müdürü bu gelişmeden memnundur gülerek ve elini ovuşturarak “güzel...iyi haber” yorumunu yapar. Göstergenin düz/temel anlamında köyde kadınlar kurumuş ağaç dalları ve çalı çırpı ile evlerinin bahçelerinde ateş yakmış üstünde lavaş ekmek yapmakta diğer taraftaki kadınlar ise inekten süt sağmaktadır. Ali ise olayları göstergibilimsel olarak yan anlamı ile değerlendirmekte savaş nedeniyle kadınların yiyecek stokladıkları yorumunu yapmaktadır. Aynı şekilde tarlada ekinlerini biçmeye çalışan köylüleri, tırmıklarla düşmanlara saldıran kimseler zanneder. Filmsel evrende bir köylü kadın, kağı arabası ve onun içinde yuvarlak koyu yeşil karpuzlar resmedilmektedir. Bu kodları Ali cepheye mühimmat taşıyan cefakâr köylü kadını olarak yan anlamsal yorumlar. Gazeteci olarak Ali, temel gazetecilik pratiklerinden olan haber toplama ve yazma tekniklerine hâkim değildir. Ali’nin olay yerlerinden aktardığı bilgiler karşısında, masa başında oturan gazeteciler “vay canına diyerek” şaşkınlıklarını ifade eder. Bu gelişmelerden gazete müdürü daha da hoşnut olur ve keyiflenir. Gazetenin “savaş muhabirimiz düşmanların içinde” manşetiyle yeni baskısının hazırlanması talimatını verir. Müdür haberin doğruluğunu ve gerçekliğini farklı kaynaklardan teyit etme, doğrulatma yoluna başvurmaz diğer bir ifade ile evrensel gazetecilik meslek ilkelerine uymaz çünkü bu haber hem tirajların hem de reklam gelirlerinin artmasını sağlayacaktır. Diğer yandan filmsel evrende göstergibilimsel olarak, Ali dışında, yer alan bütün gazetecilerin son derece rahat mekânlarda, şık kıyafetlerle, masa başında, önlerinde daktilo ile yazı yazdığı görülmektedir. Anlatıdaki bu sahneler yan anlam olarak ise halka inmeyen, halkın sorunlarına eğilmeyen, haber peşinde koşmayan masa başı gazeteciliğin temsili olarak da değerlendirilebilir.

Bütün bu yanlış anlamalardan sonra Ali, köyden küçük bir çocuk olan Barış ile tanışır. Barış, gazeteci olan Ali’ye yol göstermeye çalışır. Ali, Barışa: “bu köye düşmanlar geldi mi?” diye sorar: “bir tek sen geldin sen düşman mısın?” diye yanıtlar çocuk, Ali: “hayır ama pek yakında harp çıkacak” yanıtını verir. Ali, gazetesini arar yanlış bir haberin geçilmemesi için uyarıda bulunur: “henüz düşmanlar köye girmemiş” diyerek düzeltme yapar ama bu durum gazete müdürünün hiç hoşuna gitmez: “Allah kahretsin” diyerek yeni baskıyı iptal eder. Gazete müdürünün Ali’den beklediği gerçek, doğru ya da kamu yararına haberler değildir, o sansasyon yaratacak, flaş haberler istemektedir.

Ali, pehlivan güreşleri için köyün çeşitli yerlerine asılan afişleri görür. Afişlerde “Hesaplaşma Günü Yaklaşıyor Elele Verelim Düşmanı Yenelim”, “Azimliyiz Kararlıyız Güçlüyüz Elele Verip Düşmanı Yeneceğiz” yazmaktadır. Ali afişleri düşman köylerin çatışması bağlamında yorumlayınca, Ali’nin savaş düşüncesi iyice pekişir. Bilgi almak için köyün muhtarı

ile görüşür. Anlatıda Ali, ilk kez gazetecilik pratiklerine uygun olarak, doğru bilgiye ulaşmak için çabalar. Diğer yandan köylüler de Ali'nin gazeteci olduğunu üstünde yer alan sarı yelek üzerinde yazan "basın" kelimesinden anlamışlardır. Bu açıdan köylüler göstergebilimsel olarak düz/temel anlam bağlamında hareket etmektedir. Muhtar sınırdaki tarla için yapılacak olan pehlivan güreşi hakkında konuşurken Ali, anlatılanları iki ülke arasındaki savaş üzerine zannetmektedir. Ali sınırın diğer tarafındaki durumu da öğrenmek için öteki köye gider. Gazeteciliğin gereklerine uygun olarak olayın çeşitli tarafı ile görüşerek haberini yapmak istemektedir. Diğer köydekiler, casus olarak Ali'yi yakalar. Ali gazeteci olduğunu ikna etmek isterken kendini "ben tarafsız bir gazeteciyim" diye tanımlar. Buna karşın konuşmada "biz kazanacağız... moralimiz oldukça yüksek" ifadelerini kullanarak aslında tarafsız bir gazeteci olmadığını da ortaya koyar. Köydekiler Ali'nin fazla saf olduğuna kanaat getirerek onu tutuklamazlar. Karşı taraftaki köylülerle röportaj yapıp onların fotoğraflarını çeker, ellerinde silahlarla güreşçiye koruyan köylüleri savaşa hazırlanan "milis güçler" olarak yan anlamsal yorumlar. Bu açıdan Ali etrafında gelişen olayları bir gazeteci olarak doğru tahlil edememektedir.

Ali, ormanlık alanda gazetenin yayınlaması için savaş haberini daktilo ile yazmaktadır. Bu sırada arkasındaki ağaçta Barış erik yemekte ve şaka olsun diye erikleri Ali'ye atmaktadır. Savaş hakkındaki yazdıkları karşısında Barış: "Sen aşağıdan ben yukardan atıyoruz işte" eleştirisine, Ali: "ben gazeteye haber yazıyorum... Sen olanları benim gözümle göremezsin. Sen ne anlarsın gazetecilikten" şeklinde sert cevap verir. Dönem içindeki gazetecilikte, olayları Ali gibi abartılı, gerçekdışı ve tiraja yönelik anlatma öne çıkmaktadır. Barış'ın çocuk duyarlılığı ile yaptığı uyarıları bile Ali anlamaktan uzaktır. Bir gazeteci olarak küçük çocuğun ne demek istediğini kavrayamaz. Ali'nin savaş çıkmasının an meselesi olduğu haberi birinci sayfadan yayınlanır. Haber halk arasında hızlıca yayılır. Bu yıllar içinde kitle iletişim araçlarının halkın üzerindeki etkileri fazladır. Haber yayınlanır yayınlanmaz savaş tehlikesini daha ciddiye taşımak için hükümet düşman ülkeye nota verir. Bu arada karşı devlette notaya, karşı nota verir. Filmsel evrende net olarak vurgulanmasa da savaşa girecek iki ülke Türkiye ve Yunanistan'dır. 1980'li yıllar iki ülke arasında siyasi çatışmanın tırmandığı bir zaman dilimidir. 1981 yılında PASOK ve Andreas Papandreu'nun iktidara gelişi Türkiye karşıtı tutumu arttırır, 1980'ler de Ege Kıta sahanlığı, Ege adalarının silahlandırılması, Batı Trakya Türklerine yapılan baskılar, Kıbrıs sorunu iki ülke arasında gerilimi arttıran unsurlardır (Tanör, 2003: 108-109). Ancak herhangi bir ülke ismi zikredilmemesi filmin temelde savaşın kendisine muhalif olduğunu gösterir. Bu bağlamda savaşın tarafın hangi ülkeler olduğu önemli değildir.

Filmsel anlatının devamında savaşın çıkmasını isteyen kapitalist silah şirketleri, iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırma ve her iki ülkeye de savaş malzemesi satma peşine düşer. Kapitalist silah tüccarları göstergebilimsel olarak incelendiğinde, yuvarlak bir masa etrafında toplanmış hepsi takım elbiseli, ellerinde puro ve viski bulunan orta yaşlı/yaşlı erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Buradaki temsilde kullanılan unsurlar (puro, viski, takım elbise) yan anlamsal olarak silah tüccarlarının ekonomik ve politik gücünü, otoritesini imlemektedir. Ayrıca kapitalist silah tüccarlarının kendi aralarında yaptıkları konuşma da göstergebilimsel olarak yan anlamı kuvvetlendirmektedir. Kapitalist silah

tüccarlarının ilk işi medyaya yansıyan savaş haberlerinin iyice abartılması, bütün dünyaya yanlış bilgilendirme (dezenformasyon) yapılmasıdır. Bunun üzerine Almanya'dan Suudi Arabistan'a, Fransa'dan Hollanda'ya bütün gazeteler, dergiler savaş haberlerini birinci sayfadan yayımlar. Göstergebilimsel olarak temel/düz anlam çerçevesinde dünyadaki çeşitli ülke televizyonlarının savaş haberini yayınladığı vurgulanmaktadır; bu duruma BBC-İngiltere, TF1-Fransa, ZDF-Almanya, NHK- Japonya, CBS-Amerika televizyonları örnektir. Göstergelerin yan anlamında ise küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojileri temelinde haberin dünya üzerinde hızlıca yayılması ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki bir haber kısa bir sürede dünya üzerindeki çeşitli kitle iletişim araçlarından farklı coğrafyalardaki insanlara duyurulmaktadır. Filmsel evren ele alındığında 1980 sonrası, küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojileri ile medyanın kitleler üzerinde giderek yükselen hâkimiyetinin arttığı bir dönemdir. Türkiye'deki bir haber, kısa sürede bütün dünyayı etkileyebilmektedir. Medyanın da etkisiyle halk arasında savaşın kaçınılmaz olduğu, yiyecek stoku yapmak gerektiği düşüncesi ile uzun kuyruklar oluşur. Hükümette savaş nedeniyle halkın zamları anlamayacağını ve tepki göstermeyeceğini düşünerek memnundur. Gazetede savaş haberi filmsel evrendeki başbakana göre ekonomik olarak ülkeyi rahatlatacaktır. Savaşın çıkmasından halk hariç herkes mutlu gibidir. Bu bağlamda basının dezenformasyonu halkı yanlış yönlendirmektedir.

Anlatının ilerleyen bölümlerinde Ali, pehlivan güreşi için hazırlık yapan köylülere şaşırır. Ali, köylülere "savaşın yaklaştığını yakında etraflarının tanklar, askerler ve silahlar ile dolacağını" söyleyince köylüler "biz sorunlarımızı yıllardır güreşerek hallederiz" diyerek karşı köyle aralarında düşmanlık olmadığı açıklamasını yapar. Ali savaş hazırlığı olmadığını, her şeyi yanlış anladığını söyler. Köylüler gazetelerdeki savaş haberlerini görünce Ali'ye kızarlar. Ali sadece "öyle sandım yazdım" der. Bu ifade temel olarak gazetecilik etik değerleri ile bağdaşmamaktadır. Savaş gibi ülkeleri zor durumda bırakacak bir konuda gazeteci olarak daha sorumlu davranması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile Ali gazeteci olarak savaş haberini kesin olarak farklı kaynaklardan doğrulatmadan yazmamalıdır. Ali yalnız kaldığı zaman kendini eleştirir, "neme lazım savaş muhabirliği sanki ömründe savaş gördün" diyerek yanlış yaptığını ifade eder. Ali'nin aklına Barış'ın da yardımı ile bir fikir gelir. Ali iki köyün kavga ya da savaş yapmadan güreş yaparak bütün problemlerini çözme davranışlarını, tüm dünyaya duyurmaya karar verir. Birleşmiş Milletlere bütün köylülerin imza desteği ile dilekçe gönderir. Barışçıl yoldan çözüm haberini ise Ali'nin çalıştığı gazete başta yayınlamak istemez. Daha sonra gazetenin patronunun, müdüre baskıları sonucu haber yayınlanır. Bu olay filmsel evrende patronun doğrunun yanında yer aldığı şekilde vurgulanmaktadır. Buna karşın gazeteciliğin patronaj ilişkisini de ortaya koymaktadır. İş adamı/patron emir verdiği için haber değiştirilmekte, müdür tarafından yayınlanmayacak bir haber yayına verilmektedir. Diğer bir ifade ile iş adamı/patron, gazetenin içeriğine doğrudan müdahale edebilmekte ve müdürün kararlarını tümünden değiştirebilmektedir. Bu durum da gazetecilerin, patrone bağımsız hareket edemediklerini göstermektedir. Aynı şekilde patron, Ali'yi yaptığı haber için tebrik ederken ona ödül olarak son model bir araba vermeyi taahhüt eder. Bu örnek dönem içindeki gazetecilik pratiklerinde maddi çıkarın öne çıktığını da ortaya koymaktadır.

Ali'nin barışçıl bu çabası bütün dünyada takdir ile karşılanır. Birleşmiş Milletler kararına göre artık anlaşmazlıktaki ülkelerin başbakanları güreş yaparak sorunu çözecektir. Dünyadan birçok kuruluş Ali'ye dünya barışına katkı için ödül verir. Filmsel anlatının sonlarına doğru ise Ali'nin temsil ettiği gazetecilik anlayışında kökten bir değişim gözlenir. Ali haberlerinde gerçeği sunmadığının farkına varır ve hatasını düzeltme yoluna gider. Bu bağlamda temel olarak Ali'ye gazetecilik pratiklerine dönmesine yardımcı olan küçük bir çocuk (Barış) ve köydeki halk, toplumsal yapıdır. Diğer bir ifade ile gazetecilik meslek olarak kamusal alan ile irtibatlıdır ve irtibatlı olması zorunludur. Bu durum Türkiye'deki halktan ve sokaktaki insandan kopuk olan masa başı gazetecilik anlayışının olumsuzluklarını da akla getirmektedir. Ali doğruya ve gerçeğe halkın yönlendirmesi ile ulaşır. Ali evrensel gazetecilik etik ilkelerine göre hareket etmeye başladığında ise temel olarak ekonomik çıkar çevrelerinin tepkisini çeker ve Ali'yi gazetecilik yaptığı için öldürme girişimlerinde bulunurlar.

Göstergebilimsel olarak kullanılan önemli olgulardan biri de metafor kavramıdır. Filmsel evrende Ali'ye yardım eden küçük bir çocuk olarak Barış görünmektedir. Düz anlamda bir çocuk ismi olan Barış, dünyanın ve ülkelerin kendi aralarındaki barışı da simgelemektedir. Diğer bir anlatımla çocuk saflığı, masumiyeti temelinde metafor olarak kullanılmaktadır. Filmin sonunda üstü kapalı olarak belirtile de hem gazeteci Ali hem de küçük çocuk Barış, silah şirketleri tarafından öldürülmüştür. Bu durum metaforik olarak halkın ve doğrunun yanında mesleki etik ilkelere uygun gazeteciliğin günün şartları içinde yaşayamayacağı/yaşatılmayacağına bir dışavurumu olduğu gibi ülkeler arası "barışı" savunmanın da zorluklarını vurgulamaktadır.

8. Sonuç

12 Eylül 1980 tarihinden itibaren Türkiye'de birçok alanda değişim ve dönüşüm yaşanır. Bu bağlamda gazetecilik ve basın kuruluşları da etkilenir. Dönem içinde evrensel gazetecilik değerleri büyük bir aşınmaya uğrar. 1980-1989 yılları arası gösterime giren ve incelenen yapımlar temelinde genel olarak bu dönemdeki filmlerde, gazetecilik mesleğinde baskın magazinleşmenin var olduğu görülmektedir. Aynı şekilde haber değeri taşıyan olgular genellikle cinsel içerikler, ünlü sanatçı haberleridir; toplumsal sorunlar gazeteciler ve özellikle gazete müdürleri/patronları tarafından önemsenmemektedir. Diğer yandan gazete sahiplerinin ya da müdürlerinin tiraj ve reklam kaygısı ile ekonomik gerekçelerle asparagas habere yöneldikleri de anlaşılmaktadır. Dönem içindeki yapımlarda muhabir ya da gazeteciler arasında mesleki etik ilkelere uymaya çalışanlar olsa da bu kişilerin gazete yönetimi tarafından onaylanmadıkları ve dikkate alınmadıkları tespit edilmektedir. Bazı filmlerde mesleğini etik/ahlaki ilkelere göre icra eden, toplumsal sorunlara duyarlı, adaletten/hukuktan yana olan gazetecilerin öldürüldükleri ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde *Uyanık Gazeteci* filminin sonunda da halktan yana tavır alan gazetecinin suikasta uğradığı görülmektedir.

Araştırmada komedi film türünün toplumsal yapıdaki eleştirel özelliği, gazetecilik mesleğinin temsili kapsamında ele alınmıştır. *Uyanık Gazeteci* filmi temel olarak yeteneksiz bir gazetecinin komik hallerini anlatmasının yanında dönem içinde toplumsal şartlar nedeniyle gazetecilik mesleğinin kötü etkilendiğini de göstermektedir. Ali'nin olmayan bir savaş

üzerinden yarattığı asparagas haberler iki ülkeyi savaşın eşiğine getirir. Bu açıdan 1980'li yıllarda basındaki asparagas haberlerin egemenliğindeki magazinleşme de filmde vurgulanmaktadır. Diğer yandan bu yıllarda holdingleşen gazeteler ve plazalarda masa başı haber yapan gazeteciler de betimlenmektedir. Aynı şekilde basın olarak halktan bir kopuş olduğu ama gazetecilerin mesleki olarak halkla iç içe, dayanışma halinde olarak mesleklerini başarılı şekilde icra edebilecekleri de filmde belirtilmektedir. *Uyanık Gazeteci* filmi temelinde Ali'nin haber toplama/yazma, haberi araştırma/soruşturma ve doğrulama noktalarında eksiklikleri olduğu görülmektedir. Gazeteci olarak Ali'yi denetlemesi, düzeltmesi gereken gazete müdürü ise tam tersine Ali'nin yanlış ve gerçek dışı da olsa sansasyonel haber yapmasını tercih etmektedir.

Filmin temel amacı güldürmek değil gazetecilik ve savaş olguları temelinde barış temalı mesaj vermektir bu açıdan Sunal'ın toplumsal eleştiriye dayanan filmleriyle benzerlik göstermektedir. Yapımda dönem içindeki toplumsal alandaki mevcut gerçeklik, abartılı komedi eşleşinde betimlenmektedir. Aynı şekilde film anlatısının üst metni, komedi sanatında sıkça kullanılan bir yanlışlıklar komedisi şeklinde ilerlemektedir. Zekâ seviyesi yüksek olmayan bir gazetecinin, etrafında gelişen olayları yanlış anlaması ve etrafına yanlış aksettirmesi sonucunda önce ülkeyi sonra da dünyayı politik olarak karıştırmaya uğralmaktadır. Buna karşın filmin alt metninde özellikle 1980'li yıllarda gazetecilik mesleğinin magazine, absürtlüğe kayan yollarına vurgu yapılmaktadır. Diğer bir anlatımla 1980'li yıllarda konjonktürel olarak evrensel meslek ilkelerine sahip gazeteciler medya sahiplerince çok istenmemekteydi. Bu açıdan filmsel evrende önemli olan haberin doğruluğu değil sansasyonel olması ve birçok kişi tarafından merakla takip edilmesidir. Diğer bir ifade ile Ali'nin haberlerinin gerçek ile ilişkisi değil tiraj ile ilişkisi temel alınarak değerlendirilmektedir.

Film boyunca Ali etrafında gelişen bütün olayları, durumları ve eylemleri göstergebilimsel olarak temel anlam üzerinden değil yan anlam bağlamında değerlendirmektedir. Aynı şekilde Ali yan anlamı kendi hayal dünyası temelinde yansıtmakta, çoğu zaman da kurduğu yan anlamsal evren gazetecilik mesleği temelinde, yanlış ya da yalan olmaktadır.

Filmin Kemal Sunal'ın diğer yapımlarından ayıran en önemli özellikleri mutlu son ile bitmemesi ve açık uçlu olarak bitmesidir. Anlatının sonunda büyük silah tüccarlarının kiraladıkları adamlar uzak bir mesafeden, uzun namlulu silah ile Ali'yi hedef almışken film görüntüsel anlamda sona erer ama hemen ardından kurşun sesleri gelir. Bu bağlamda Ali'nin öldürüldüğü üstü kapalı, zımnen belirtilir. Aynı şekilde evrensel mesleki nitelikler temelinde gazetecilik yapma gayreti cezalandırılmaktadır. Bu durum da Türkiye'de ve dünyada mesleki etik ilkelere ve kamu yararına özen gösteren birçok gazetecinin suikasta uğramasını akla getirmektedir.

Eserin özgün yanı ise Türk sinemasında ender olarak görülen komedi türü temelinde bir gazetecilik eleştirisi yapmasıdır. Ali'nin kendisi uyanık bir gazeteci değildir ama dönemin şartları düşünüldüğünde makbul olanın uyanık gazeteciler olduğu ortaya çıkmaktadır. Uyanık gazeteciler, gazete yönetimine ekonomik olarak kar sağlamak için her şeyi yapabilecek özelliklere sahip kimselerdir. Genel olarak gerçekliği kendi yaratan, sansasyonel haber yaratma peşinde insanlardır. Bu açıdan filmin ismi bir gerçekliğe de vurgu

yapmaktadır. Aynı şekilde 1980'li yıllarda hem darbe döneminin baskısından hem de patronaj kaygısından gazetecilik mesleğini layıkıyla icra edecek insanlar yok denecek kadar azdır. Ali dönem içinde kapitalist sistem ile eklemlenen ve tiraj, reklam, para üçgeninde her şeyi mubah gören anlayışa kendi naif gazeteciliği (!) ile yardım etmektedir. Diğer yandan anlatımın sonunda Ali'nin gazetecilik ilkelerine göre hareket ettiğinde savaşın yerine barışın haberlerini yapmaya başladığında ise özellikle küresel kapitalist şirketlerin hedefi haline gelir. Bu durum aynı zamanda dönem içinde doğrudan yana, tarafsız gazetecilik yapmanın zorluğunu da betimlemektedir.

Kaynakça

Akdağ, M. (2014). *Gündelik Hayat ve Medya Üzerine*. (Erişim:20.09.2018), <http://aves.erciyes.edu.tr/YayinGoster.aspx?ID=7380&NO=36>

Altuğ, K. (1996). Şu Bizim Şerefli Meslek. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2 (12) Medya Özel Sayısı-2, 949-951.

Altun, A.(2006). *Türk Basınının Değişen Yüzü*. Ankara :Başbakanlık Basın ve Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Arıkan A. & Köktürk G. V.(2014). Küreselleşme Teorileri. İçinde: V. Bozkurt (Ed.), *Küreselleşme ve Medya* (s.1-12). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Arklan, Ü. & Karakoç, E. (2013). Medyanın Genel ve Siyasal Gündeme İlişkin Bilgi Edinme Aracı Olarak Kullanımı: Görgül Bir Araştırma. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,33(1),325-363.

Atlas, İ. (1999). Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. İçinde: K. Alemdar (Ed.), *Yeni Mekanlar: Medya Fabrikalarına Bir Yenisi-Medya Plaza* (s. 241-244). İstanbul: Afa Yayınları.

Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. Mehmet Rifat, Sema Rifat (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, R. (2013). *Dilin Çalışma Nesnesi*. Ayşe Ece, Necmettin Kamil Sevil, Elif Gökteke (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bayer, Y. (1996). Yalçın Bayer'le Konuşma. *Yeni Türkiye Dergisi*,2(11) Medya Özel Sayısı-1,976-981.

Bohere, G. (1986). *Gazetecilik Mesleği*. Nurhan Süral (Çev.). Ankara: ILO.

Çakır, H. (2007). *Gazeteciliğe Giriş*. Konya: Tablet Yayınları.

Dai, U. & Dalbudak, Ş. (1996). Türkiye'de Basın İşletmeciliğinin Bugünkü Durumu. *Yeni Türkiye Dergisi*,2(12) Medya Özel Sayısı-2, 1407-1411.

Evers, H. (2010). Televizyon Haberciliğinde Etik. İçinde: Editörler: B. Çaplı &H. Tuncel (Ed.), *Medya Etiği* (s.45-59). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Gaillard, P. (1991). *Gazetecilik*. Mehmet S. Şakiroğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Geray, H. (1999). Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. İçinde: K. Alemdar (Ed.), *1980 Sonrası Yeni Teknolojiler ve İkitelli Medyası* (s.108-124). İstanbul: Afa Yayınları.

Girgin, A. (2008). *Gazeteciliğin Temel İlkeleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Güçhan, G. (1993). Sinema-Toplum İlişkileri. *Kurgu Dergisi*,12, 51-71.

Hohenberg, J. (1963). *Gazetecilik Mesleği*. Filiz Ofluoğlu (Çev.). İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

İçel, K. (1983). *Devletle Basın Arasındaki İlişkiler*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları.

Kadioğlu, Z. K. (2018). Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010). *İnsan & İnsan Dergisi*, 5(16), 100-120.

Kılıçbay, M. A. (2004). *Soytarı Gülmez Sırtır*. Ankara: İmge Kitabevi.

Koloğlu, O. (1999). Medya-Devlet ve Sermaye. *Birikim Dergisi*, 177,69-76.

Koloğlu, O. (2003). Türkiye'de Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım. İçinde: L. D. Kılıç (Der.), *Babı-Aliden İkitelli'ye Geçerken Gazetecilik* (s. 26-36).Ankara: ÇGD Yayınları.

Köşedağ, M.S. (2018). Yazılı Basında Öz Denetim Sorunu ve Basın İlan Kurumu'nun Denetim İşlevinin Basın Özgürlüğü Açısından Değerlendirilmesi. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), 497-513.

Oktay, E. (1993). İletişim ve Globalleşme. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 4(9), 19-23.

Öncel, G.K. (2013).*Türkiye'de Soruşturmacı Gazetecilik*. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.

Özgen M. (2004). 1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu, *2nd International Symposium, Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars* bildiriler kitabı 2 içinde (ss.465-477). 17-19 Mart. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Özön, N. (2000). *Sinema, Televizyon, Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü*. İstanbul: Kocabalı Yayınevi.

Pala, Ş. (2003). Türkiye'de Gazetecilik. İçinde: D. Tılıç (Ed.), *Promosyonla Mutantlaşan Bir İletişim Aracı: Türkiye'de Gazete*. (s.142-168). Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.

Parsa, S. (1999). Televizyon Göstergebilimi. *Kurgu Dergisi*,16, 15-28.

Ryan, M. & Lenos, M. (2012). *Film Çözümlemesine Giriş*. Emrah Suat Onat (Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.

Sağnak, M. (2010). *Amca Size Gazeteci Diyebilir miyim? Türk Sinemasında Gazeteci Figürü*. İstanbul: TB Yayıncılık.

Saussure, F. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*. Savaş Kılıç (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Sunal, A.K. (2001). *Tv ve Sinemada Kemal Sunal Güldürüsü*. İstanbul: Om Yayınevi.

Şahin, H. (1996). Basının Saygınlığı. *Yeni Türkiye Dergisi*,2(11) Medya Özel Sayısı-1,228-230.

Tanör, B. (2003).Yakınçağ Türkiye Tarihi -2 (1980-2003). İçinde: S. Akşin & B. Tanör & K. Boratav (Ed.) , *Siyasal Tarih 1980-1995* (s.27-159). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tavlaş, N. (1996). Ahlak ve Onurunu Yitiren Türk Basını. *Yeni Türkiye Dergisi*,2(11) Medya Özel Sayısı-1, 150-154.

Tekelioğlu, O. (2006). *Pop Yazılar Varoştan Merkeze Yürüyen Halk Zevki*. İstanbul: Telos Yayıncılık.

Tılıç, D. (1998). *Utanyorum Ama Gazeteciyim Türkiye 'de ve Yunanistan 'da Gazetecilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Toroslu, N.(1999). Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. İçinde: K. Alemdar (Ed.), *Medya Ve Hukuk Basın Özgürlüğü ve Sınırları* (s.56-84). İstanbul: Afa Yayınları.

Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, (Erişim: 20.09.2018), <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/turkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html>

Yaylagül, L. (2014). Türkiye'de Sinema, Toplum ve Siyaset. *Modern Zamanlar Dergisi*,33, 32-41.

Yegen, C. (2018). Doğru Haber Alma Hakkı ve Sosyal Medya Dezenformasyonunu Doğruluk Payı ve Yalansavar ile Tartışmak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4),101-121.

Yeşil, M. M. (2014). Gazeteciliğin Etik Kuralları, ihlaller ve Olası Önlemler: Gazetecilerin Etik Algılaması, Görüş ve Önerileri-Nitel Bir Araştırma. *Turkish Studies Social Sciences*, 9(2),1665-1684.

Zeytinli, M. (1996). Uluslararası Haber Dolaşımının Sorunları. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(12) Medya Özel Sayısı-2,1101-1111.

Araştırma Makalesi • Research Article

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti: “AZƏRTAC”ın yaranma zərurəti və keçdiyi yol

*The Heritage Of Azerbaijan People’s Republic – Azertac: Necessity For The Establishment and The Challenges It Passed Through*Namiq Əhmədov^{a*}^aBakı Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsi, Beynəlxalq Jurnalistika kafedrasının doktorantı, Bakı/Azərbaycan
ORCID: 0000-0003-1970-182X

MAKALE BİLGİSİ

*Makale Geçmişi:*Başvuru tarihi: 2 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 4 Ocak 2019
Kabul tarihi: 23 Ocak 2019*Açar sözlər:*Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti
AzərTAc, Sovet Dövrü
SİTA
Informasiya

MAKALE BİLGİSİ

*Makale Geçmişi:*Başvuru tarihi: 2 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 4 Ocak 2019
Kabul tarihi: 23 Ocak 2019*Anahtar Kelimələr:*Azərbaycan Halk Cumhuriyeti
AzerTAc
Sovyet Dönemi
Bilgi

ARTICLE INFO

*Article history:*Received 2 October 2018
Received in revised form 4 January 2019
Accepted 23 January 2019*Keywords:*Azerbaijan People’s Republic
AzerTAc
the Soviet-era
TASS
Information

XÜLASƏ

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı və Şərqdə ilk xəbər agentliklərindən olan AzərTAc-ın keçdiyi çətin və şərəfli yol məqalənin mövzudur. Agentliyin formalaşması dövrünü 3 mərhələyə bölmək olar. Birinci mərhələ 1920-ci ilin mart-aprel aylarını əhatə edir. Milli xəbər agentliyi ilk xəbərlərini bu dövrdə yaymağa başlamışdır. İkinci mərhələ vaxt baxımından xeyli uzun bir dövrü – sovet dövrünü əhatə edir. Ən nəhayət, üçüncü mərhələ ikinci müstəqilliyimizi qazandığımız dövrü əhatə edir. Bu dövrdə – 1992-ci ildə AzərTAc tarixi adını bərpa etmiş, amma müstəqilliyin ilk illəri onun üçün çox çətin olmuş, agentliyin birdən-birə təsərrüfat hesabına keçirilməsi ciddi iqtisadi çətinliklərə səbəb olmuşdur. 1993-cü ildə Heydər Əliyevin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıdışı AzərTAc-ın da fəaliyyətində yeni inkişaf mərhələsi olmuşdur.

ÖZ

Makalenin konusu Azərbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yadigarı ve Doğu'da ilk haber ajanslarından biri olan AzerTAc'ın geçtiği zor, ama şerefli yoldur. Ajansın oluşum dönemini 3 aşamaya ayırabiliriz. Birinci aşama 1920 senesinin Mart-Nisan aylarını kapsıyor. Milli haber ajansı ilk haberlerini bu dönemde yayınlamaya başlamıştır. İkinci aşama zamansal açıdan uzun dönemi kapsıyor – tüm Sovyet Dönemi'ni. Üçüncü aşamaysa ikinci özgürlüğümüze kavuştuğumuz dönemi kapsıyor. Bu dönemde – 1992 senesinde AzerTAc tarihi ismine geri dönmüştür. Ama özgürlüğün ilk yılları onun için çok zor olmuş, ajans birden bire kendi bütçesinden yönetilmeye başlayınca, ciddi ekonomik sorunlar çıkmıştır. 1993 senesinde Heydar Aliyev'in Azerbaycan'da siyasi hakimiyete dönüşü AzerTAc'ın faaliyetinde yeni gelişme çağı olmuştur.

ABSTRACT

The topic of this article is the hard and glorious way passed through by AzerTAc – the heritage of the Azerbaijan People’s Republic and one of the first news agencies in the East. The period of formation of the agency can be divided into 3 phases. The first phase is quite short in time. This two-month period is even ten times smaller than the age of the Azerbaijan People’s Republic covering the March-April of 1920. The second phase covers quite a long period of time – the Soviet era. In fact, this period can be divided into several phases given the turmoil in history of the Soviet state. Finally, the third phase covers the period when we gained our second independence. During this period – in 1992, AzerTAc restored its historical name, though the first years of the independence were very challenging, and the agency experienced serious economic difficulties due to abrupt transition to self-supporting basis. Heydar Aliyev’s return to political power in Azerbaijan in 1993 marked a new development stage in AzerTAc’s activity.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: tuqay59@mail.ru

1. Giriş: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mətbuat və informasiya siyasəti haqqında

Türk-İslam dünyasında ilk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) müstəqilliyini elan etməsi xalqımız üçün taleyüklü bir uğur idi. 1918-ci il mayın 28-də demokratik və ümumbəşəri dəyərlərə söykənən ilk respublika – AXC-nin çəmi 23 aylıq tarixi olsa da, onun yaratdığı milli istiqlal ideyaları azərbaycanlıq tariximizin ən şərəfli səhifələrindən oldu. AXC az bir vaxtda parlamenti, hökuməti, ordusu, gömrük və hüquq mühafizə orqanları olan, dövlət rəmzlərinə malik, vətəndaş hüquqlarını hər şeydən uca tutan demokratik, dünyəvi və unitar dövlətə çevrildi. Amalı millət yolu, haqq yolu olan AXC yarandığı ilk gündən "türkləşmək, islamaşmaq, müasirləşmək" şüarını rəhbər tutaraq cəmiyyətin bütün sahələrində süqutunun son gününə kimi apardığı islahatları davam etdirmişdir. Siyasətçilərin də qeyd etdiyi kimi "...Qafqaz regionunda maraqların kəskin şəkildə toqquşduğu dramatik tarixi zamanda Azərbaycanda cümhuriyyət yaranmasaydı, sonradan ölkəmizin müttəfiq respublika kimi Sovet İttifaqının tərkibinə daxil olması və bu İttifaq da dağılarkən, bir suveren dövlət kimi öz müstəqilliyini bərpa etməsi də mümkün olmayacaqdı" (Fezyiziev, 2011).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 ay ərzində qəbul etdiyi qərarların hər birinin kökündə demokratiyanın bərqərar olunması, milli ruhun yüksəldilməsi dayanırdı. Qısa müddət ərzində dövlət atributlarının, dövlət və hərbi quruculuq, iqtisadiyyat və mədəniyyət, təhsil və səhiyyə sahələrində qanun və qərarların qəbul edilməsi tarixi reallıqlar idi. AXC mətbuat və nəşriyyat işinin yenidən qurulması üçün də tarixi qərarlar qəbul etdi. Mətbuat və söz azadlığının təmin edilməsi Cümhuriyyətin demokratik dəyərlərə verdiyi önəmin təzahürü idi. "Azərbaycan mətbuatı tarixində 1918-20 illər, bütün əvvəlki dövrlərə nisbətən, ən yüksək inkişaf mərhələsidir. Bu dövrün mətbuatı həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından, milli mədəniyyətin mühüm tərkib hissəsi kimi, Azərbaycan həyatının canlı salnaməsinə çevrildi. 1918-ci il iyulun 3-də Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti «Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin xəbərləri»nin nəşri haqqında qərar qəbul etdi. Həftədə iki dəfə nəşr olunan hökumət xəbərlərində əsasən rəsmi qərarlar, əmrilər, təlimatlar dərc edilirdi. İki il içərisində ölkədə 100-ə yaxın adda qəzet və jurnal çıxmışdır" (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası, 73).

"AXC-nin mətbuat və informasiya sahəsində atdığı daha uğurlu bir addım Azərbaycan Dövlət Teleqraf Agentliyi, qısaca olaraq "AzərTAc"-ın yaradılması ilə bağlıdır" (Aslanov, A., Musayev, V., @ İsmayılov, D., 2008, 15). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yaradılmış AzərTAc Şərqdə ilk xəbər agentliklərindən olmuşdur. Cümhuriyyət dövründə AzərTAc-ın yaradılması dövlətin siyasi və ideoloji dəstəyi gücləndirmək, real və dürüst informasiyalar vasitəsi ilə ideoloji təminat almaq, həm də cəmiyyəti operativ və doğru xəbərlərlə təhçiz etmək istəyindən bəhrələnirdi. Öz növbəsində bunu siyasi və ictimai tələblərə əsaslanan tarixi şərait də təsdiq etməkdə idi. Digər tərəfdən, dünyanın idarəetmə sistemində də diqqət edəndə informasiyanın hakim rolunu görməmək mümkün deyildi. Hətta keçmiş imperiyalar belə monopoliya siyasətini həyata keçirməkdə yalnız siyasi təzyiqli vasitələrindən deyil, həm də ideoloji təsir vasitələrindən də bəhrələnməyə çalışdıqları təsdiqini tapır. "20-ci əsrin əvvəllərində dünyada kədən proseslərə diqqət edəndə demokratik inqilabi hərəkatların

gücləndiyinin, milli azadlıq uğrunda mübarizədə söz, mətbuat və informasiya azadlıqlarının öndə dayandığı diqqəti cəlb edir. Buna görə də milli azadlıq uğrunda mübarizələrin qızışdığı bir zamanda informasiya işinin çox vacib bir faktora çevirilməsi artıq zamanın tələbi idi" (Əhmədov, 2018b).

Belə bir zaman kəsiyində yaradılmasının zəruriliyi gündəmə gələn AzərTAc-ın (indi AZƏRTAC) keçdiyi çətin və eyni zamanda şərəfli yolun öyrənilməsində 3 mərhələ diqqəti cəlb edir. Birinci mərhələ vaxt baxımından olduqca kiçikdir, hətta Cümhuriyyətin fəaliyyət dövründən də 10 dəfə kiçikdir: 1920-ci ilin mart-aprel aylarını əhatə edir. Bu əsasən təşkilatı işlərin aparılması və fəaliyyətə başlanması dövrüdür. İkinci mərhələ vaxt baxımında xeyli uzun bir dövrü əhatə etməklə agentliyin sovet dövrü fəaliyyətini və ən nəhəyət üçüncü mərhələ ikinci müstəqilliyimizi qazandığımız dövrü əhatə edir.

2. Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin (AzərTAc) təşkili

Müsəlman Şərqində ilk olaraq Cümhuriyyətin qurulduğunu elan etmiş demokratik bir quruluş informasiya məkanının yaradılmasına da biganə qala bilməzdi. Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin təşkil edilməsində əsas məqsəd dünyaya inteqrasiya, o cümlədən Avropa, Asiya və Amerikadan alınan məlumatlarla Xalq Cümhuriyyətinin dövlət qurumlarını, eyni zamanda yeni dövlətin informasiya siyasətini cəmiyyətə çatdırmaq məqsədini həyata keçirmək idi. Digər tərəfdən "Azərbaycan reallıqlarının, ölkənin ictimai-siyasi həyatı, hərbi quruculuq işləri, iqtisadi uğurlar, hökumətin və parlamentin fəaliyyəti haqqında məlumatların yayılması da önəmli məsələlərdən idi" (Əhmədov, 2018a). Bu məlumatların tək-cə bölgələrə yox, eyni zamanda qonşu ölkələrə, Qafqaz və Avropa ölkələrinə də göndərilməsi vacib idi. Agentliyin fəaliyyət layihəsində, məlumatlar əsasında gündəlik "Bülletenlər", ən vacib informasiyalar əsasında isə "Xəbərlər" hazırlamalı və sərəncamında olan vasitələrdən istifadə etməklə onları yaymalı idi.

Əslində bu reallıqları anlayan hökumət hələ 1919-cu il martın 3-də Nazirlər Şurasının iclasında Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin təşkili edilməsi məsələsini gündəliyə salmış və müzakirə olunmuşdu. İclasda Nazirlər Şurasının sədri Fətəli xan Xoyskinin bu məsələnin vacibliyini açıqlayan məruzəsi dinlənilmiş, hətta o vaxtlar Xalq Maarif naziri olan Nəsim bəy Usubbəyli Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin təşkil edilməsi haqqında rəsmi tapşırıq almışdı. Amma ilk gündən ortaya çıxan texniki çətinliklər, daha doğrusu agentliyin real fəaliyyətinin, informasiyanın qəbulu və ötürülməsinin bilavasitə radio – texniki vasitələrdən asılı olduğundan bu qərar dəyişdirilmiş, agentliyin təşkil olunması məsələsi Xalq Maarif Nazirliyindən alınaraq Poçt və Teleqraf Nazirliyinə sərəncamına verilmişdi.

Agentliyin Əsasnaməsində 1920-ci il yanvarın 1-də onun Poçt və Teleqraf Nazirliyinin nəzdində xüsusi bölmə hüququnda fəaliyyəti bildirilirdi (ARDA, Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv, f.51). Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin baş redaktor vəzifəsini tutan şəxs agentliyin rəhbəri olaraq təqdim edilirdi. İşin təşkili ilə əlaqədar nizam-intizam qaydalarını həll etmək, layihələri, smetani hazırlamaq üçün baş redaktorun rəhbərliyi altında Şura yaradılmalı idi. Agentliyin rəhbəri olan baş redaktor Poçt və Teleqraf Nazirliyi tərəfindən təyin olunurdu. Əməkdaşların iş qəbulu və işdən azad edilməsi isə

baş redaktor tərəfindən müəyyənəşdirilirdi. Agentliyin buraxdığı bülletenlərə abunə yazılışı onun gəlirlərini müəyyənəşdirir və gəlirlər bu mənbələr əsasında formalaşdırılırdı.

Azərbaycan Teleqraf Ajanslığının –AzərTAC-ın ştatlarının layihəsi və əsasnaməsi 1920-ci il fevralın 2-də hökumətin iclasında müzakirə edilir və müəyyən dəyişikliklərlə parlamentə çıxarılması qərara alınır. Bundan təxminən 20 gün sonra-- fevralın 23-də parlamentin iclasında “Bakı sahil radiostansiyasının ştatı haqqında” qanun layihəsi müzakirəyə çıxarılır. Müzakirələr ciddi bir siyasi fəallıqla keçir və deputatlar Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin yaradılmasını təzəcə müstəqilliyini qazanmış ölkə üçün olduqca zəruri olduğunu qeyd etməklə, belə bir agentliyin informasiya mübadiləsində əvəzsiz əhəmiyyətini xüsusi vurğulamışlar. Məruzəçi kimi çıxış edən deputat Ağa Eminov sahil radiostansiyasının (simsiz teleqraf) ikisi qəbuledici, biri isə həm qəbuledici, həm də ötürücü olmaqla üç aparatdan ibarət olduğunu bildirmişdi. Aparatların sutkada 70 minə qədər söz qəbul edə biləcəyini bildirən məruzəçi hökumətin teleqraf agentliyi yaratmaq qərarını və bu barədə hazırlanmış layihəni parlamentə təqdim etmişdir.

Parlament müzakirəsində çıxış edən deputat Ağa Aşurov teleqraf agentliyin yaradılması haqqında hökumət layihəsinin dəstəklənməsini parlamentdən xahiş etmiş və fikirlərini əsaslandıraraq demişdir: “Teleqraf agentliyimizin yoxluğundandır ki, düşmənlərimiz haqqımızda və Bakı xüsusunda çürbəcür yalan və həqiqətdənkənar şaiyələr və xəbərlər nəşr edirlər. Əgər bizim agentliyimiz olsa idi, o zaman biz onun vasitəsi ilə haqqımızda nəşr olunan xəbərləri də bilərdik və lazım olan cavabları da verərdik” (Əhmədov, 2018a). Təbii ki, bu yəncə qurulmuş dövlətin informasiya siyasətinə verdiyi önəmin vacibliyini təsdiq edən və dəyərləndirən önəmli fakt idi. Beləliklə, çox operativ bir şəkildə, bu müzakirələrdən bir həftə sonra Azərbaycan Teleqraf Ajanslığı –AzərTAC fəaliyyətə başladı.

3. AzərTAC-ın fəaliyyətinin Cümhuriyyət dövrü

Cümhuriyyətin rəsmi qəzeti olan “Azərbaycan” qəzeti 1920-ci il martın 2-də ilk dəfə olaraq “AzərTAC” imzası ilə xəbərlər yaydı (“Azərbaycan” qəzeti 1920, 2 mart). Bu agentliyin yaradılması haqqında olan bəzi mülahizələri təkzib edən və AzərTAC xəbər agentliyin 1920-ci il martın 1-də fəaliyyətə başladığını ortaya qoyan və təsdiq edən önəmli fakt sayıla bilər. Qəzetin 3 mart tarixli nömrəsində də Şuşa, Qaryağın (Füzuli) və Xankəndidən alınmış qısa xəbərlər “AzərTAC-ın daxili xəbərləri”(“Azərbaycan” qəzeti, 1920, 3 mart) adı altında dərc edilmişdi. Yenə “Azərbaycan” qəzeti martın 9-da “Gürcüstana yardım” sərəlvhəli xəbər dərc edir. Bu AzərTAC-ın 7 mart tarixli 7 nömrəli bülletenindən götürülmüş xəbər idi. Gürcüstana yardım barədə xəbər təkcə siyasi tərəfdən yox, həm də o qədər də böyük maddi imkanlara malik olmayan gənc Azərbaycan hökumətinin qonşulara və milliyyətindən asılı olmayaraq insanlığa olan humanist münasibətinin göstəricisi idi. Xəbərdə deyilir ki, Nazirlər Şurası zəlzələdən zərər çəkmiş Gürcüstan əhalisinə maddi yardım göstərmək üçün Maliyyə Nazirliyinə Gürcüstan hökumətinə 2 milyon rubl ayrılması barədə qanun layihəsi hazırlamağı və parlamentin təsdiqinə verməyi tapşırılmışdır (“Azərbaycan” qəzeti, 1920, 9 mart)

Bu tarixdən az sonra, 1920-ci il martın 25-də Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin Xalq Maarif Nazirliyinə göndərdiyi 17 nömrəli məktub-bildirişində (təliqə) Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin hökumətin 1 mart tarixli qərarına uyğun olaraq Poçt və Teleqraf Nazirliyinin nəzdində yaradıldığı və martın 1-də fəaliyyətə başladığı təsdiq olunur, eyni zamanda agentlikdə formalaşma dövrü olduğu diqqətə çatdırılır. Burda diqqət cəlb edən bir məlumat da var: agentliyin aprel ayının 1-dən AzərTAC-ın bülletenlərinə abunə yazılışına başlanıldığı haqqında da məlumat yer alır. Abunə xərcləri çatdırılma da daxil olmaqla Bakıda 300 rubl, Azərbaycanın başqa şəhərlərində isə 3000 rubl məbləğində müəyyənəşdirildiyi məlum olur. Məktub-bildirişdə agentliyin müvəqqəti olaraq Poçt və Teleqraf Nazirliyinin Naberejnaya və Sadovaya küçələrinin kəsişməsindəki binasında yerləşdiyi haqqında da məlumat var (Aslanov, 2011, s.56).

AzərTAC-ın xəbər bülletenləri hər gün nəşr edilirdi. Hətta bayram günləri də çıxan bülletenlər iki dildə- Azərbaycan və rus dillərində buraxılırdı. Xəbər bülletenlərində dərc edilən materiallar yeni həyata vəsiqə almış Azərbaycan dövlətinin ictimai-siyasi həyatında baş verən mühüm hadisələrin işıqlandırılmasından, hökumətin gördüyü işlərin mahiyyət və xronikasından ibarət olan məlumatların abunəçilərə çatdırılmasından ibarət idi. Bülletenlərdə xarici ölkələrdən alınmış operativ xəbərlər də dərc olunurdu. Moskva, Paris, Bəsrə, Roma, Tiflis, Daşkənd, Şimali Qafqaz, Zakaspi, Qara dəniz sahilləri radiostansiyalarından, eləcə də telefon və teleqrafla müxbirlərdən alınmış xəbərlər həm əhatə dairəsinə görə, həm də dəqiqliyinə və məlumat zənginliyinə görə abunəçilərin maraqlarını doğruldu. Agentliyin texniki imkanları əslində o qədər də zəngin olmasa da, dövrün tələblərinə cavab vermək baxımından qənaətbaxış hesab edilə bilərdi: həm “sönən”, həm də “sönməyən” rəqs tipli stansiyalarla işləyən bu avadanlıqlar məlumatların alınb-verilməsində öhdələrinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi və ilkin olaraq hər iki radiostansiyadan göndərilən xəbərləri qəbul etməyi imkan verirdi.

Digər mənbə və strukturların imkanlarını nəzərə almasaq, agentlik təkcə radiostansiyaların fəaliyyəti sayəsində sutka ərzində 40 min işarəyə qədər ən müxtəlif miqyaslı xəbərləri qəbul edə bilirdi (Aslanov, 2008, s.76). Xəbər agentliyinin bu imkanları onun gələcək fəaliyyətinin daha geniş, daha əhatəli və uğurlu olacağını təsdiqləyirdi. Belə ki, yaxın vaxtlarda başqa ölkələrin informasiya agentlikləri ilə əlaqələrin qurulması və ikitərəfli müqavilələr bağlanması yaxın dövrün planlarından idi. Bu agentliyin öz xəbərlərini əvvəlcə yaxın olan qonşu ölkələrə, daha sonra uzaq ölkələrə yayması üçün imkanlar yaradacaqdı.

Azərbaycanın bölgələrinə isə xəbərlər əyalət mərkəzində quraşdırılması planlaşdırılan radiostansiyalar vasitəsi ilə verilməsi nəzərdə tutulurdu. Eyni zamanda yeni yaradılmış hərbi nazirliyin tabeliyində olan stansiyalardan da bu məqsədlə istifadəsinə icazə verilirdi. Xəbərlərin telefon və teleqraf vasitəsilə ötürülməsi də gündəmdə idi. Amma təəssüflər olsun ki, bolşevik Rusiyasının işğalı nəticəsində “1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etdi və onun təsis etdiyi AzərTAC da cəmi iki aya yaxın bir müddətdə müstəqil fəaliyyət göstərə bildi. Elə həmin gün Rusiya Teleqraf Agentliyi –ROSTA bolşevik təbliğatına xas olan xüsusi bir “siyasi hiyləgərliklə” Bakıda çevriliş olduğunu

və xalq kütlələrinin Azərbaycan Cümhuriyyətini devirdikləri barədə xəbərləri bütün dünyaya yaydı” (Aslanov, 2008, s. 38).

4. Sovet dövrü: AzərTAc, ZaqTA, AzərTA, Azərinform və ROSTA, QafROSTA, SİTA

Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulduğu ilk aylarda o qədər də geniş imkanların verilmədiyi AzərTAc formal olaraq müstəqilliyini qoruyub saxladı, amma onda da agentlik əslində Rusiya Teleqraf Agentliyinin (ROSTA) filialı kimi fəaliyyət göstərirdi. Bölgələrdən göndərilən xəbərlər istisna olmaqla, AzərTAc bütün xəbərləri ROSTA-dan alırdı. Bu informasiyalar arasında Moskva, Petroqrad, Çelyabinsk, Saratov və Vladivostokdan alınan, habelə Rusiyanı bürüyən vətəndaş müharibəsi haqqında xəbərlər geniş yer tuturdu. Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, bu prinsip Sovet rejiminin bütün dövrlərində özünü göstərmiş, hətta SİTA-nın fəaliyyəti dövründə belə xaricdən verilən bütün xəbərlər yerli xəbər agentliklərinə ancaq Moskvadan daxil olmuşdur. Müttəfiq respublikaların xəbər agentlikləri isə onları rus dilində və ən yaxşı halda əlavə olaraq yerli xalqların dillərinə tərcümə edib yaymaq olmuşdur.

O vaxtlar da AzərTAc-ın ROSTA-dan aldığı xəbərlərin məramı bolşevik hakimiyyətinin irtica siyasətinə “sulhpərvərlik və ədalət donu” geyindirmək olmuşdu. Mahiyyət və məzmunca təbliğat və təşviqat xarakteri daşıyan bu xəbərlər divar qəzetlərinə, plakat vərəqələrinə və yerli qəzetlərə göndərilirdi. 1920-ci il iyunun 9-da AzərTAc xəbər agentliyi ROSTA-nın bir bölməsi olur. Bu Nəriman Nərimanovun “Azərbaycan Mərkəzi Mətbuat Kollegiyası yaradılması haqqında” dekreti imzalanmasından sonraya təsadüf edir. Həmin dekretlə o vaxt fəaliyyət göstərən ROSTA-nın Qafqaz diyar şöbəsinin Azərbaycan bölməsi (AzQafROSTA) aparıcı şöbələrəndən biri kimi Kollegiyaya daxil edilir. Quruma ROSTA-nın Qafqaz üzrə səlahiyyətli nümayəndəsi, kommunist S.Y.Boqdatyev rəhbərlik edirdi. Tanınmış jurnalist Ağababa Yusifzadə o vaxtlar informasiya işinin təşkili üzrə kollegiyanın sədri olmuşdu.

1920-ci il avqustun 20-də Xalq Maarif Nazirliyinin kollegiya iclasında AzərTAc-ın vəziyyəti və perspektivi müzakirə olunmuş, AzərTAc-ın hələ formalaşma mərhələsi yaşadığından qarşısında qoyulan bütün tapşırıqları yerinə yetirmək iqtidarında olmadığını bildirilmişdi. Təklif edilmişdir ki, əgər bölgələrdə və bəzi Şərq ölkələrində agentliyin müxbir məntəqələri açılarsa və əməkdaşların maddi vəziyyəti yaxşılaşdırılsa, agentlik daha məhsuldar və faydalı fəaliyyəti ilə özünü təsdiq edə bilər. Amma kollegiya iclasının sədri olan D. Bünyadzadə bu təklifə qarşı çıxmaqla, AzərTAc-ın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, o cümlədən bunun üçün yeni avadanlıqların alınmasına heç bir ehtiyac görmədiyini bildirmişdi. Hətta ən mühüm və vacib xəbərlərin təhizatçısı ROSTA olduğundan, buna görə olmadığını söyləmişdir. Digər iclas iştirakçılarının da bu fikirə dəstək olması ilə müzakirə bitmiş və “respublikanın gücünə və vəsaitlərinə uyğun olaraq, AzərTAc-ın gələcək mövcudluğu”nun müəyyənlişməsi ilə məsələ həllini tapmışdı. Eyni zamanda AzərTAc-ın yeni varisi AzQafROSTA-nın fəaliyyəti təkcə Bakı ilə məhdudlaşmamış, respublikanın digər şəhərlərində də (Gəncə, Şuşa, Lənkəran və s.) onun bölmə və məntəqələri fəaliyyət göstərmişdi. Onlar yerlərdə baş verən hadisələr haqqında məlumatlar hazırlayıb və daxili imkanlarından istifadə etməklə informasiya xarakterli divar

qəzetləri və təşviqat plakatları da buraxırdılar (Şərifov, 2008, 11).

1921-ci ildə agentlik QafRosta-nın bazasında yenidən təşkil olundu. Həmin ilin avqustunda adı dəyişdirilərək AzərTA adlandırıldı. AzərTA QafROSTA-nın bazasında yenidən təşkil olunandan sonra Qubad Qasimov iyulun 14-də agentliyin direktoru təyin edilir. “Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixinin, o cümlədən Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığını” məşhur araşdırıcılarından biri kimi tanınmış Qubad Qasimov xatirələrində bu barədə yazırdı; “1921-ci ildə məni yeni informasiya orqanının direktoru təyin etdilər. O vaxt mən hərbi hissələrdən birində döyüşçülər arasında savadsızlığın ləğvi üzrə fəvqəladə komissiyaya başçılıq edirdim. Siyasi və mədəni iş sahəsində müəyyən səriştəm olsa da, jurnalist təcrübəm yox idi. O vaxt gənc Azərbaycan Sovet Respublikasında kadrlar problemi ən kəskin məsələlərdən biri idi və belə gözlənilməz təyinatlar adi hal sayılırdı” (Aslanov, 2005, 10).

1922-ci ildə SSRİ qurulduqdan sonra isə AzərTA Sovet İttifaqı Teleqraf Agentliyinin (SİTA) filialı kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. Bir müddət sonra, 1923-cü ilin martında Zaqafqaziya Federasiyası yaradıldı və üç Cənubi Qafqaz respublikasının informasiya agentlikləri ZaqTA adı altında birləşdirildi. 1936-cı ildə isə AzərTA yenidən müstəqil informasiya vasitəsi kimi fəaliyyətini bərpa etdi.

5. Milli xəbər agentliyi yeni mərhələ

1969-cu ildə ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə gəldikdən sonra respublika həyatının bütün sahələrində olduğu kimi o vaxt Azərinform adlanan milli xəbər agentliyi də öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoydu. 1970-ci ildə SİTA Moskvadakı baş ofisini ilk dəfə tam kompüterləşdirməyə başlayanda Heydər Əliyevin söyləri nəticəsində ittifaq respublikaları arasında Ukrinformdan sonra Azərinform da o dövrün müasir "Videoton", daha sonra isə "Olivetti" markalı kompüterləri ilə təchiz edildi. “Ümummillii lider Heydər Əliyev respublikaya rəhbərliyinin hər iki dövründə ölkə həyatının bütün başqa sahələri kimi, mətbuata da daim böyük diqqət və qayğı göstərmişdir. Məhz onun sayəsində hələ sovet dövründə agentliyin ittifaqda birincilər sırasında, o vaxtın ən müasir texniki avadanlığı ilə təchiz edilməsi, müstəqillik illərində AZƏRTAC-ın rəsmi informasiya orqanı statusunun bərpa olunması, fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi xüsusi önəm daşımışdır” (Aslanov, 2005, 67)

Sovet hakimiyyəti dövründə 8 dəfə ad dəyişikliyinə məruz qalan agentliyin tarixi adı Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra qaytarıldı. 1992-ci ildə AzərTAc tarixi adını bərpa etsə də, müstəqilliyin ilk illərində ciddi çətinliklərlə üzləşmiş, hətta ciddi gərginliklərin yaşandığı olduqca ağır bir zamanda agentliyin təsərrüfat hesabına keçirilməsi ciddi iqtisadi çətinliklər yaratmışdır. 1993-cü ildə Heydər Əliyevin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıdışı AzərTAc-ın da fəaliyyəti üçün geniş imkanlar açmışdır. Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı fərman və sərəncamlarla agentlik dövlət himayəsinə götürülmüş, fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və yaxşılaşdırılması üçün olduqca ciddi tədbirlər görülmüşdür. AzərTAc bu dövrdə tarixində olmayan bir ilk də imza atmışdır: xarici ölkələrdə müxbir məntəqələri

açılmışdır (Aslanov, A., Musayev, V., @İsmayılov, D., 2008, 134).

Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan Respublikasının dünya birliyində öz yerini tutması, ulu öndərin daxili və xarici siyasətinin müasir mərhələdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi sayəsində ölkənin regionda şəxsi lider dövlətə çevrilməsi, beynəlxalq aləmdə nüfuzunun daha da artması və mövqelərinin möhkəmlənməsi, habelə AzərTAC-ın madditexniki bazasının gücləndirilməsi, fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində dövlət səviyyəsində görülən ardıcıl tədbirlər agentliyin xarici əlaqələrinin inkişafında, onun dünya informasiya məkanına çıxmasında həlledici rol oynamışdır (Aslanov, 2005, 30). Mətbuat tədqiqatçıları da agentliyin fəaliyyətini yüksək dəyərləndirmiş, xüsusən də milli dildə informasiya siyasətini formalaşmasında onun xidmətlərinə xüsusi önəm vermişlər. "AzərTAC çox çətin və şərəfli yol keçib. Bütün maneələrə baxmayaraq, hətta keçmiş sovet məkanında da AzərTAC öz xəbərləri ilə tanınır. Agentlik Azərbaycan haqqında xəbərləri ölkənin sərhədlərindən kənara çıxara bilib. Bütövlükdə Azərbaycan dilində informasiyanın formalaşmasında və ölkəmizin informasiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsində agentlik əvəzsiz rol oynayıb" (Enserov, 2009, s.5).

AzərTAC-ın beynəlxalq əlaqələrinin qurulması və formalaşması da Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonrakı illərə təsadüf edir. "Müstəqil dövlətin rəsmi xəbər agentliyinin dünya informasiya məkanına çıxmasına nail olmaq, xarici tərəfdaşlarla sıx əlaqələr qurmaq, Ermənistan Respublikasının Rusiya Federasiyasının hərbi-siyasi dairələrinə arxalanaraq hərbi təcavüzü ilə üzleşmiş, məkrli erməni təbliğat maşınının və xaricdəki güclü erməni lobbisinin məqsədyönlü antiAzərbaycan fəaliyyəti nəticəsində informasiya blokadasına düşmüş Azərbaycan Respublikasının haqq işini, ölkəmiz

haqqında həqiqətləri dünyaya bəyan etmək AzərTAC-ın səmərəli xarici əlaqələr qurmasını həyati vacib məsələyə çevirmişdi. Lakin bu, yalnız AzərTAC-ın söyləri sayəsində mümkün deyildi, bütövlükdə müstəqil dövlət kimi Azərbaycan Respublikasının özünü dünyada tanıtməsi ilə bilavasitə bağlı idi" (Aslanov, 2010, 182).

1995-ci il martın 3-dən Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Teleqraf Agentliyi (Azərinform-Azərtac), 2000-ci il yanvarın 17-dən isə Azərbaycan Dövlət Teleqraf Agentliyi (AzərTAC) adlandırılmağa başladı. Nəhayət, Prezident İlham Əliyevin 2015-ci il 26 fevral tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi (AZƏRTAC) adlandırıldı.

AZƏRTAC-ın qlobal informasiya məkanında daha geniş təmsil olunması, Azərbaycan haqqında obyektiv informasiyanın yayılma coğrafiyasının genişləndirilməsi onun fəaliyyətinin strateji istiqamətidir. Dünyanın aparıcı agentliklərinin zəngin təcrübəsinin öyrənilməsi və yeni əlaqələrin qurulması daim diqqət mərkəzindədir. Hazırda Anadolu agentliyi (Türkiyə), İTAR-TASS (Rusiya), Sinxua (Çin), Ukrinform (Ukrayna), ANSA (İtaliya), BTA (Bolqarıstan), MENA (Misir), TANYUQ (Serbiya), MTİ (Macarıstan), İRNA (İran), Aqerpress (Rumıniya), Antara (İndoneziya), BELTA (Belarus), ATA (Albaniya), "Petra" (İordaniya), KUNA (Küveyt), Kazinform (Qazaxıstan),

"Kabar" (Qırğızıstan), "Xovar" (Tacikistan), Yonhap (Koreya Respublikası), KYODO (Yaponiya) agentlikləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında ikitərəfli sazişlər bağlanmışdır. Həmin sazişlər agentliyin beynəlxalq miqyasda nüfuzunun getdikcə artmasının daha bir təsdiqidir (Aslanov, A., Musayev, V., @İsmayılov, D., 2008, 44-45). Hazırda AZƏRTAC 90-dan çox xəbər agentliyi ilə informasiya mübadiləsi aparır, OANA, EANA, BSANNA, TKA, ANİA, Asia Pulse kimi dünyanın ən mötəbər xəbər agentlikləri təşkilatına üzv olmuşdur. Belə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq AZƏRTAC -a həmin qurumların informasiya resurslarından istifadə etməklə Azərbaycan haqqında həqiqətləri beynəlxalq aləmdə daha geniş coğrafiyada yaymağa, eyni zamanda, Azərbaycan oxucusunu dünyadakı yeniliklərlə, ən mühüm hadisələrlə təmin etməyə imkan verir (Aslanov, 2010, 182).

2016-cı il AZƏRTAC-ın həyatında yeni uğurları qaldı: agentlik eyni vaxtda iki böyük tədbir - Dünya Xəbər Agentliklərinin V Konqresinə və Asiya və Sakit Okean Ölkələri İnformasiya Agentlikləri Təşkilatının (OANA) XVI Baş Assambleyasına ev sahibliyi etdi. Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə təşkil olunan mötəbər beynəlxalq tədbirlərdə 80 ölkədən 130 xəbər agentliyinin 200-dək rəhbəri və təmsilçisi, media üzrə beynəlxalq ekspertlər, BMT-UNESCO-nun rəsmi nümayəndəsi, həmçinin regional media qurumlarının əməkdaşları iştirak etdilər. Prezident İlham Əliyevin bu tədbirlərin birgə açılış mərasimindəki nitqi, konqres iştirakçıları ilə görüşü böyük maraq doğurdu. Dünyanın informasiya siyasətini müəyyənləşdirən peşəkar xəbər agentliklərinin təmsilçiləri Azərbaycan dövlətinin rəhbərinin məntiqini, cəmiyyət-dövlət-media münasibətlərinə kreativ yanaşmasını yüksək qiymətləndirdilər. Qeyd edək ki, 2007-ci il dekabrın 12-də bu OANA-nın Baş Assambleyasının İndoneziyanın paytaxtı Cakarta da keçirilmiş iclasında AzərTAC bu qurumun rəhbər orqanına – İcraiyyə Komitəsinə üzv seçilmişdir. Anadolu Agentliyi İdarə Heyətinin keçmiş sədri və baş direktoru Hilmi Bengi OANA İcraiyyə Komitəsinin 30-cu iclasında çıxışında bu mühüm hadisəni qiymətləndirərək demişdir: "Bu, dünya media məkanında öz mövqelərini möhkəmlədən AzərTAC üçün çox mühüm hadisə idi" (Hilmi, 2008, 62-63).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin OANA İcraiyyə Komitəsinin 30-cu iclasının iştirakçılarına ünvanladığı məktubda deyilirdi: "İnformasiya agentliklərini birləşdirən böyük regional təşkilatların və nüfuzlu xəbər agentliklərinin rəhbər şəxslərinin iştirakı ilə belə bir tədbirin Bakı şəhərində keçirilməsi beynəlxalq aləmə inteqrasiya yolu seçmiş və dünya informasiya məkanına daxil olmuş müstəqil ölkəmizin ictimai həyatında mühüm hadisədir (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Asiya və Sakit Okean Ölkələri Xəbər Agentlikləri Təşkilatı (OANA) İcraiyyə Komitəsinin 30-cu iclasının iştirakçılarına məktubu. ("Azərbaycan" qəz., 2008, 3 sentyabr).

Beynəlxalq media qurumlarının Bakıda keçirilən tədbirlərini dünyanın 150-dən çox xəbər agentliyi işıqlandırdı. Bu möhtəşəm tədbirdən sonra həm Dünya Xəbər Agentlikləri Konqresinə, həm də OANA-ya sədrlik AZƏRTAC-a keçdi. Agentlik 2019-cu ilədək hər iki quruma rəhbərlik etməkdədir.

6. Nəticə: Müasir Azərbaycanın uğurlarını daha geniş coğrafiyada operativ işıqlandıran agentlik

Azərbaycan Respublikasının varisi olan AXC dövründə yaradılmış qurumlar bu gün daha mürəşəkkil şəkildə ənənələri yaşatmaqda və cəmiyyətə töhvələrini verməkdədir. Respublikanın baş xəbər agentliyi olan AZƏRTAC-ın Cümhuriyyət dövründə yaradılan və bu dövrdən başlayan inkişaf yolu da tariximizin şərəfli bir hissəsidir. İstər sovetlər dövründə, istərsə də ikinci müstəqillik illərində agentliyin inkişafı, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və ən nəhayət dünya miqyasına çıxmasının bütün təminatları Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu möhtəşəm tendensiya bu gün də uğurla davam etdirilməkdə, dünya informasiya məkanında AZƏRTAC-ın əhəmiyyətli yerini möhkəmlətməkdədir. Bu önəm mətbuat tədqiqatçıların da diqqət mərkəzində olmuş və layiqincə dəyərləndirilmişdir: “Beynəlxalq informasiya məkanında Azərbaycanın mövqeyinin möhkəmlənməsində, ölkəmiz haqqında həqiqətlərin dünya media səhnəsinə çıxarılmasında, xalqımızın üzləşdiyi problemlər haqqında beynəlxalq ictimaiyyətə obyektiv, dolğun və düzgün məlumatların çatdırılmasında Azərbaycan Demokratik Respublikasının yadigarı olan Azərbaycan Dövlət Teleqraf Agentliyi – AzərTAc-ın böyük rolu var” (Məmmədov, 2013, 119).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yaradılan və o mürəkkəb zaman kəsiyində Azərbaycan reallıqlarının, ölkənin ictimai-siyasi həyatı, hərbi quruculuq işləri, iqtisadi uğurlar, hökumətin və parlamentin fəaliyyəti haqqında məlumatların yayılmasında əvəzsiz xidmətləri olan milli agentlik bu gün də fəaliyyətini uğurla davam etdirməkdədir. Hələ o vaxtlar qarşıya qoyulan və ölkənin ictimai-siyasi həyatı ilə bağlı olan önəmli məsələlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması bu gün də aktuallığını saxlayır və AZƏRTAC regionda 7 dildə informasiya və 5 dildə videoxəbər yayan yeganə agentlikdir. Ölkə həyatının bütün sahələrində baş verən hadisə və yenilikləri, o cümlədən Azərbaycanın uğurlarını daha geniş coğrafiyada operativ işıqlandıran agentliyin xəbərləri hazırda dünyanın 100-dən çox ölkəsinə yayılır. AZƏRTAC buna həm xaricdə fəaliyyət göstərən müxbir məntəqələri, həm də təmsil olduğu beynəlxalq media qurumları, əməkdaşlıq etdiyi xarici informasiya agentlikləri vasitəsi ilə nail olmaqdadır. Mətbuat tədqiqatçısı Şamil Vəliyev onu “Azərbaycan informasiya mühitinin lideri” və “... yalnız tarixin və bugünün deyil, həm də azad və demokratik Azərbaycanın daha xoşbəxt gələcəyinə yönələn yolun” (Vəliyev, 2011) işıqtutmanı adlandırır.

Müasir Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və sosial həyatının bütün sahələrində baş verən hadisə və yenilikləri, o cümlədən Azərbaycanın uğurlarını daha geniş coğrafiyada operativ işıqlandıran agentliyin xəbərləri hazırda dünyanın 100-dən çox ölkəsinə yayılır. AZƏRTAC buna həm xaricdə fəaliyyət göstərən müxbir məntəqələri, həm də təmsil olduğu beynəlxalq media qurumları, əməkdaşlıq etdiyi xarici informasiya agentlikləri vasitəsi ilə nail olmaqdadır. Bu reallıqları dəyərləndirən professor Həmid Vəliyev inamla bildirir ki, “Müstəqil Azərbaycanımızın 1 nömrəli informasiya agentliyinin Avropada, Asiyada, Afrikada, Amerikada tanınması, şöhrət qazanması, onun informasiyalarından müxtəlif ölkələrdə istifadə edilməsi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması bu media qurumunun gözəl perspektivlərə malik olduğunu göstərir” (Vəliyev, 2013).

Sovet rejimi dövründə yaşadığı çətinliklər, məhdudiyət və sıxıntılar agentliyin həyatında təsirsiz qalmamışdır. Hətta bu

dövrün böyük bir mərhələsində milli kadrların buradakı yer tutmasına və onların irəli çəkilməsinə imkan verilmədiyindən fəaliyyətləri yox dərəcəsində olmuş, qeyri millətlərdən olan kadrların işə cəlb edilməsi və onların fəaliyyətlərinə önəm verilməsi agentliyin və idealoji fəaliyyətin ümdə hissəsi olmuşdur. Amma bütün bu “üzdə olmayan qadağalara” baxmayaraq, AZƏRTAC Azərbaycan tarixinin təxminən bir əsrlik salnaməsini yarada bilmişdir. “Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonrakı illər isə onun inkişafının tam fərqli dövrüdür: agentlik ən müasir informasiya texnologiyaları ilə təchiz olunub, mobil, peşəkar yaradıcı komandaya və texniki heyətə malikdir. Azərbaycanın dinamik inkişafı və artan nüfuzu fonunda AZƏRTAC da cəsarətlə dünya arenasına çıxır, beynəlxalq informasiya məkanında mövqeyini getdikcə möhkəmləndirir. Vaxtilə səsi Azərbaycandan kənara çıxmıyan AZƏRTAC bu gün dünyanın ən mötəbər iki media qurumuna - Dünya Xəbər Agentlikləri Konqresinə və Asiya və Sakit Okean Ölkələri Xəbər Agentlikləri Təşkilatına (OANA) rəhbərlik edir (AZƏRTAC, 2018)

Kaynakça

- ARDA. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, f.51, siy.1, sax., vah. 33, vər.104
- Aslanov, A. (2005). Heydər Əliyev və AzərTAc. *Bakı: Nurlan, 2005, 178 s.*
- Aslanov, A., Musayev, V., İsmayılov, D. (2008). AzərTAc-dan AzərTAc-a: mürəkkəb və şərəfli yol. *Bakı: Şərq-Qərb*, s.184.
- Aslanov, A.. (2010). AZƏRTAC-ın xarici əlaqələrinin yaranması və inkişafı (1991-2010-cu illər). *Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, №3, 180-184*
- Aslanov, A.. (2011). Müasir dünyanın informasiya şəbəkəsində AzərTAcın yeri: təşəkkül tarixi və inkişaf mərhələləri, 2011, 232 səh.
- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: İki cildə, I cild, *Bakı, Lider Nəşriyyatı, 2004, 440 s.*
- AzərTAc-ın xəbəri. (1920). “*Azərbaycan*” qəzeti, 2 mart
- AzərTAc-ın daxili xəbərləri. (1920). “*Azərbaycan*” qəzeti, 3 mart
- AZƏRTAC. (2018). Azərbaycanın 98 illik tarixinin günbəgün yazılan salnaməsi. 1 mart, <https://azertag.az/xeber/>
- AZARTAC_Azərbaycanın_98_illik_tarixinin_gunbegun_yazilan_salnamesi_VIDEO-1141108
- Gürüstana yardım, (1920), “*Azərbaycan*” qəzeti, 9 mart
- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Asiya və Sakit Okean Ölkələri Xəbər Agentlikləri Təşkilatı (OANA) İcraiyyə Komitəsinin 30-cu iclasının iştirakçılarına məktubu, (2008), “*Azərbaycan*” qəzeti., 3 sentyabr
- Enserov, V. (2009). Azerilerin 90 yıllık sesi AZERTAC. *Bizim Gazete. Turkiye*, 26 Ekim.
- Əhmədov, N. (2018a). “Cümhuriyyətin AzərTAc yadigarı: yaranma zərurəti və keçdiyi yol” 525-ci qəzet, 7 mart

- Əhmədov, N., (2018b), Cümhuriyyət dövrü milli mətbuatımız və dövlətçilik. *İpək yolu, No.1, 2018, səh.36-40*
- Feyziyev C. (2011). AXC xalqımızın milli oyanışının məntiqi yekunu idi, *Xalq qəzeti, 27 may*.
- Hilmi. B. (2009). Qloballaşan dünyada informasiya hamı üçün. *Bakı: Şərq-Qərb, , 479 s.*
- Məmmədov, S. (2013). “Azərbaycanın beynəlxalq media-kommunikasiya əlaqələrinin inkişafı”. *Tarix və onun problemləri, № 3, s.117-121*
- Şərifov, A. (2008). Bu bizim tariximizdir. AzərTAc-dan AzərTAc-a mürəkkəb və şərəfli yol. *Bakı, Şərq-Qərb, s.10-13.*
- Vəliyev, Ş. (2011), “AzərTAc-ın tarixi və müasir həqiqət axtarışı”. “*Azərbaycan*” *qəzeti*”, 2 noyabr
- Vəliyev, H. (2013). “Dövlət siyasətinin informasiya təminatı”, *525-ci qəzet, 2 may*

Araştırma Makalesi • Research Article

Kurumsal İtibarın Medyadaki İzleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği*

Traces of Corporate Reputation in Media: Muş Alparslan University Case

Berat Çiçek,^{a**} Ahmet Çiçek^b^aDr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4584-5862^bÖğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
ORCID: 0000-0002-3787-2123

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Kasım 2018
Düzeltilme tarihi: 08 Ocak 2019
Kabul tarihi: 06 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Kurumsal İtibar
Medya
Muş Alparslan Üniversitesi

ÖZ

Kurumsal itibar kavramı, insanların bir kurum hakkında sahip oldukları yargıyı ifade etmektedir. Değişen rekabet koşulları göz önünde bulundurulduğunda, sahip olunan olumlu bir itibar algısının maddi varlıklarla ölçülemeyecek kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle paydaşlar nezdinde olumlu bir itibar algısına sahip olmak günümüz yönetim anlayışı açısından bir gereklilik haline gelmiştir. Çalışmada Muş Alparslan Üniversitesi'nin kitle iletişim araçlarından olan yazılı medyadaki kurumsal itibarının izleri aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 2015-2017 yılları arasında kurum hakkında yapılan haberlerin tümü derlenerek, içerik analizi yaklaşımına göre analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kurumun medyada yer alan haberlerinin çoğunlukla olumlu olduğu bu durumun da kurumun itibarına olumlu bir katkı sunabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23 November 2018
Received in revised form 08 January 2019
Accepted 06 February 2019

Keywords:

Corporate Reputation
Media
Muş Alparslan University

ABSTRACT

The concept of corporate reputation refers to people's judgment about an institution. Considering the changing conditions of competition, it is seen that the perception of a positive reputation is very important as it cannot be measured by tangible assets. Therefore, having a positive perception of reputation among stakeholders has become a necessity in terms of today's management approach. In this study, the traces of the corporate reputation of Muş Alparslan University is searched in written media, which is one of the mass media family. In this context, the news related to the institution (Muş Alparslan University) has been compiled for the period 2015-2017 and analysed by the content analysis approach. According to the findings, it is concluded that the media reports of the institution are mostly positive and thus can provide a positive contribution to the reputation of the institution.

1. Giriş

Topluma hizmet amacıyla kurulan kurumlar aslında bir gereksinimin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Üniversitelere bakılacak olursa; üniversiteler, yalnızca öğrenci yetiştiren kurumlar değildir. Üniversitelerden beklenen, bilginin aktarılmasıyla birlikte bilginin üretimi işlevidir. Bu çok önemli işlevlerinin yanı sıra gerek içinde bulunduğu

topluma gerekse de öğrencilerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu başkaca misyonları da vardır. Bu bağlamda üniversitelerin özellikle öğrencilerinin ve içinde bulunduğu toplumun kültürel ve sosyolojik yapısına, entelektüel sermayesine, sosyal iletişim ağlarının gelişimine önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bu temel misyonlarla yola çıkılarak özellikle son on yıl içerisinde ülkemizde çok ciddi üniversite yatırımları yapılmıştır.

* Bu çalışma Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nce desteklenmiştir. Proje Numarası: BAP-17-İİBF- 4901-12.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: b.cicek@alparslan.edu.tr

Böylelikle üniversitesiz il kalmamış, ülkedeki üniversite sayısı iki mislinden fazla artmıştır. Yapılan bu yatırımların, kentlerin sosyo-ekonomik yapılarına katkı sunması da beklenmektedir.

Bu gelişmelerle birlikte ciddi bir rekabet ortamı da ortaya çıkmıştır. Öyle ki geçmiş yıllarda pek sık rastlanılmayan fakat günümüzde sıkça karşılaşılan bir durum olan kontenjanların boş kalması yükseköğretim kurumlarında sıkça yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca nitelikli öğretim elemanları bazı yükseköğretim kurumlarının bir parçası olmaktan çekinmeye başlamıştır. Buradan hareketle ortaya bir sorunsal çıkmıştır. Buna göre, kurulan bu üniversitelerin yukarıda bahsedilen amaçlara ne kadar hizmet edebildikleri ve üniversitelerde gerçekleşen faaliyetlerin toplum nezdinde ne oranda kabul ve takdir gördüğü tartışma konusu olmuştur. Konuyla ilgili devletin birtakım mekanizmaları, üniversitelerin işlevlerini farklı boyutlarıyla (finansal durum, işleyişlerin mevzuata uygunluğu vb.) ne kadar yerine getirebildiklerini kontrol etmektedir. Bunun yanı sıra URAP, QS WUR, CWUR, BNU gibi tarafsız kuruluşlarca yürütülen üniversite değerlendirme çalışmaları özellikle akademik anlamda üniversitelerin çıktılarını değerlendirmekte ve üniversite sıralamaları yapmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının paydaşları nezdindeki itibarlarının ortaya konulması ise daha ziyade profesyoneller ve akademisyenlerce nicel ve nitel araştırmalar yapılarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu sorunsal doğrultusunda medyadaki haberlerin kurumsal itibar kavramı üzerinden değerlendirilmesinin de değerli çıktılar sunabileceği öngörülmüştür. Çünkü gerek öğrenciler gerekse de nitelikli işgücü tercihlerini gerçekleştirmeden önce kolaylıkla bir kurum hakkındaki haberlerden hareketle belleklerinde bir yargı oluşturabilmektedir. Medyada olumlu bir itibar ve imaj algısıyla yer almayan bir kurumun tercih edilmesi pek beklenebilecek bir durum değildir. Buradan yola çıkarak çalışmada Muş Alparslan Üniversitesi'nin yazılı basındaki haberleri derlenmiş ve bu haberler içerisindeki kurumsal itibara ait verilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2015 Ocak – 2017 Aralık periyodunda yazılı medyada yer alan Muş Alparslan Üniversitesi ile ilgili haberler içerik analiz yaklaşımına göre analiz edilmiştir.

1.1. Kurumsal İtibar Kavramı

İlk olarak 1950'li yıllarda kullanılmaya başlanan kurumsal itibar kavramı (Balmer, 1998: 965) son yıllarda, güçlü bir kurumsal rekabet yaratmada gittikçe önem kazanan bir unsur haline gelmiştir (Gardberg ve Fombrun, 2002: 303). Böylelikle konu profesyonellerce ve akademisyenlerce tartışılmaya başlamıştır. Akademik anlamdaki en büyük gelişme ise Fombrun tarafından 1996 yılında yayınlanan kurumsal itibar hakkındaki ilk temel akademik kitap olmuştur. Bu kitap, itibar yönetiminin gelişiminde ayrı bir akademik disiplin ve araştırma alanı olarak bir başlangıç noktası kabul edilmiştir (Işık ve Zincirkıran, 2017). Daha sonraları yine Fombrun ve çalışma arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen itibar ölçeği (RQ- Reputation Quotient) kurumsal itibarın ölçülmesi ve firmalara kurumsal itibarları hakkında somut veriler sunulması konusunda en ciddi adımlar olmuştur.

Yıllar içerisinde kurumsal itibarla ilgili çalışmalar oldukça artmış olmasına rağmen literatürde konuyla ilgili net bir

tanımlama yapılamamıştır. Araştırmacılar kurumsal itibar kavramını farklı yönleriyle ele alıp farklı tanımlamalar yapmaya çalışmışlardır. Kavrama varlık açısından bakan araştırmacıların bazıları kurumsal itibarı maddi olmayan varlık olarak tanımlarken (Drobis, 2000; Goldberg vd., 2003; Miles ve Covin, 2000, 2002; Riahi-Belkaoui ve Pavlik, 1992); diğerleri ise finansal değere de sahip oldukları vurgusu yaparak aynı zamanda maddi bir varlık olarak tanımlamışlardır (Fombrun, 2001; Mahon, 2002).

Kavramı düşünce boyutuyla ele alan araştırmacılar da farklı tanımlamalar yapmışlardır. Buna göre kurumsal itibarı Larkin (2002) bir değer yargısı olarak tanımlarken; Lewellyn (2002) paydaşların bir firma veya kurum hakkındaki bilgilerinin değerlendirilmesi olarak tanımlamıştır. Mahon'un (2002) bir kişinin veya bir şeyin tahmini olarak ele aldığı itibarı; Wartick (2002) tek bir paydaşın değerlendirmesinin toplanmasıyla bulunabileceğini savunmuştur. Fombrun (2001) kurumsal itibarın düşünsel boyutuyla ilgili kısmının öznel olduğunu, kolektif değerlendirmelerden oluştuğunu, kurumların etkinliği ve toplam kararların değerlendirilmesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda kurumun göreceli olarak konumunu belirlediğini savunmuştur.

Değerlendirme açısından kavramı ele alan araştırmacılar Deephouse (2000) itibarı bir kurumun değerlendirmesi olarak tanımlamış, Cable ve Graham (2000) bunun bir duygusal değerlendirme olduğunu belirtmiştir. Dukerich ve Carter (2000) ise bu değerlendirmelerin algılardan ibaret olduğunu savunmuştur. Gotsi ve Wilson (2001) ile Bennett ve Kottasz (2000) bir şirketin zamanla gelişen genel değerlendirmesi olarak tanımlamışlardır. Gioia vd. (2000) ise bu değerlendirmelerin kalıcı, kümülatif ve küresel bir değerlendirme olduğunu iddia etmişlerdir. Gray ve Balmer (1998) özellikler vurgusu yaparak bu değerlendirmelerin bir kurumun özellikleriyle ilgili bir değer yargısı olduğunu belirtmiştir.

Bazı araştırmacılar kurumsal itibarı farkındalık ve bilinirlik üzerinden yorumlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Larkin (2002) kurumsal itibarın bir firmanın isminin yansıması olduğunu belirtmiştir. Mahon (2002) bu noktadan kurumsal sosyal sorumluluğu da içerdiği vurgusunu yaparak dikkatleri sosyal sorumluluğa çekmiştir. Roberts ve Dowling (2002) bir şirketin geçmiş eylemlerinin ve gelecekteki beklentilerinin algısal temsili olduğunu belirtmiş ve algı vurgusunda bulunmuşlardır. Hanson ve Stuart (2001) literatürde sıkça birbiri yerlerine de kullanılan imaj kavramıyla ilintileyerek itibarı, zaman içerisinde oluşan imaj şeklinde tanımlamıştır. Zyglidopoulos (2001) kurumla ilgili sahip olunan bilgi ve bu bilgi neticesinde oluşan duygular kümesi yakıştırmaları yapmıştır. Ferguson vd. (2000) ise paydaşların bir kurum hakkındaki hissettikleri ve düşüncelerinin onların zihnindeki kurumsal itibar algısını belirlediğini belirtmiştir. Yukarıdaki araştırmacıların aksine Mouritsen (2000) kavrama farklı yaklaşarak negatif bir tanımlama yapmıştır ve itibar için "hurda bir belirsizlik topluluğudur" şeklinde bir tanımlama getirmiştir.

Tüm bu tanımlamalardan da hareketle kurumsal itibar için; "Bireyin bir kurum veya firmayla ilgili zihninde oluşan iyi veya kötü, dürüst veya dolandırıcı, inandırıcı/güvenilir veya güvenilmez gibi o kurumu veya firmayı tercih sebebinin

doğrudan etkileyebilecek algılardır” tanımlaması yapılabilir.

1.1.2. Kurumsal İtibarın Önemi

Bir kurumun itibarı; mevcut ve gelecekteki stratejik yönünü, hayattaki iniş ve çıkışlarını ve başarısını yansıtan bir ayna gibidir. Ayrıca bu ayna bir müknetis görevi de üstlenebilir. Yani insanlar gördüklerinden ve duyduklarından hoşlanırsa, o kurumu desteklemeye başlarlar. Böylece itibar, kuruma daha çok ilgi ve dolayısıyla kaynak çekebilir (Fombrun ve Van Riel, 2004: 20). İyi bir kurumsal itibarın değer yaratma potansiyeli vardır. Bu nedenle kurumlar için kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca rakipler itibarın soyut karakter yapısını kopyalamaları oldukça zor olduğundan, itibar kurumlar için özgün bir değer yaratmaktadır (Roberts ve Dowling, 2002: 1077). Bu yönüyle kurumsal itibar kurumun stratejik konumlandırmasını etkileyebilir. Roberts ve Dowling (2002) iyi bir itibara sahip olmanın stratejik faydalarını özetlerken; itibarın rakip firmalar tarafından taklit edilmelerini (en azından kısa vadede) zorlaştıran özellikleri barındırdığı vurgusunda bulunmuştur. Bu noktadan kurumsal itibarı stratejik açıdan önemli bulduklarını belirtmişlerdir.

Kurumsal itibar, kurum ile toplum arasındaki değerlerin etkileşiminden oluşmaktadır (Sherman, 1999). Bu yönüyle güçlü bir itibar algısı kamuoyunun güvenini güçlendirmek, paydaş belirsizliğini azaltmak, rekabeti geliştirmek ve kurumu kriz ve tehdit zamanlarında izole etmek için oldukça etkili bir araçtır (Vidaver-Cohen ve Brønn, 2015: 50). Ayrıca güçlü bir itibar kriz anlarında, sivil toplum kuruluşlarından gelebilecek negatif tepkileri, krizlerden az etkilenmeyi veya krizin fırsata dönüşmesinde etkin olarak kullanılabilir (Karayel Bilbil vd., 2013: 164). Kurumsal itibarın bu fonksiyonunu yerine getirebilmek için kitle iletişim araçları büyük bir role sahiptir.

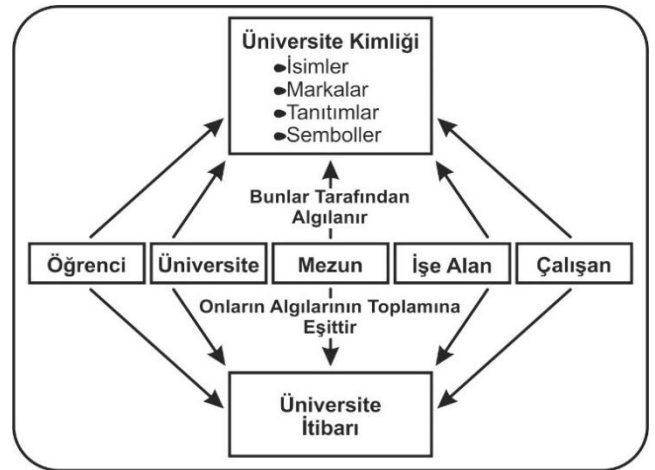
Kurumsal itibar, kişisel paydaşların fikirleri doğrultusunda yapılan ve söylenen her şey ile şekillenir. Güçlü itibara sahip bir kurum için; dürüst, güvenilir, sorumlu, hesap verebilir ve kalite bilincine sahip olduğu söylenebilir (Ettenson ve Knowles, 2008: 20). Ayrıca iyi bir itibar; yeni fırsatları, nitelikli işgücünü, müşterileri ve yatırımcıları çeker (Fombrun ve Van Riel, 2004: 3-4). Bununla birlikte iyi bir itibar ve imaj, personel alımında ve personeli tutmada da yardımcı olur (Marconi, 2002: 13). Ancak bu iddiaların ispata dayandırılması gerekliliği de bir gerçekliktir (Chun, 2005: 91). Bu nedenle kurumsal itibarın çeşitli mecralarda test edilmesi ve sonuçların kurum performanslarına göre değerlendirilmesi çok önemlidir.

1.1.3. Yükseköğretim Kurumlarında İtibar

Diğer tüm kurum ve işletmelerde olduğu gibi bir hizmet organizasyonu olan eğitim kurumları açısından da itibar oldukça önemli bir kavramdır (Karaköse, 2006). Kurumsal itibar yönetiminin kâr amacı gütmeyen üniversitelerin neden gündemine geldiği; son yıllarda kamu sektöründe artan şeffaflık, hesap verilebilirlik, toplam kalite yönetimi, faaliyet raporlarının kamuoyu ile paylaşımı gibi güncel yönetim modellerinden etkilenmesi ile bağdaştırılabilir (Öncel ve Sevim, 2014). Bu bağlamda yönetim ve organizasyon, pazarlama ve halkla ilişkiler literatürlerinde, yükseköğretim kurumları için olumlu bir kurumsal itibar ve

imaj algısının önemli sonuçlarını vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (Eryılmaz, 2017). Bu çalışmalar içerisinde önemli bir yere sahip olan Nguyen ve LeBlanc (2001) ile Standifird’in (2005) araştırmalarında; kurumsal itibar ve imajın yükseköğretim kurumları açısından oldukça önemli olduğu ve öğrencilerin kuruma olan sadakatini artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca Küçükşüleymanoğlu’nun (2017) araştırmasında olumlu bir imaj algısı ile akademik başarı arasında az da olsa olumlu bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Işık vd. (2016), bir yükseköğretim kurumunun kurumsal itibar algısının mevcut öğrencilerinin, mezunlarının, çalışanlarının ve diğer tüm paydaşlarının o kuruma dair algılarının toplamına eşit olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca paydaşların sahip oldukları bu algının oluşumunda kurumsal kimliğin etkisinin yadsınamaz olduğuna dikkat çekmişlerdir. Başka bir deyişle bir yükseköğretim kurumunun iç ve dış paydaşlarının, kurumun kimliğinin kendilerinde yarattığı imaja yönelik algılarının toplamının, üniversite itibarını ortaya çıkardığı söylenebilir. Kurumsal itibarın imaj ve kurumsal kimlikle olan ilişkisi Argenti (2000) tarafından Şekil 1’deki gibi gösterilmiştir.

Şekil 1. Yükseköğretimde Kurumsal İtibarın Oluşumu

Argenti (2000) üniversitelerin iyi bir kurumsal itibara sahip olmak için yapması gerekenleri ise şu şekilde sıralamıştır:

- İtibarlı başka bir üniversite ile iş birliği yapmak,
- Yüksek kaliteli fakülterlere sahip olmak,
- İş dünyasında güçlü bir imaja sahip olmak,
- Mezun öğrencilerle irtibat halinde olmak,
- Üniversitelerin itibarları ile ilgili yapılan çalışmalarda üniversite sıralamalarını dikkate almak.

1.2. Kitle İletişim Araçları ve Kurumsal İtibar

Kitle sözcüğü; “bir yerde toplanmış, bir araya gelmiş insan topluluğu” anlamını taşımaktadır (TDK, 2018). İletişim sözcüğü ise Latince commun (halk/topluluk) kökeninden türetilmiştir. Sözcük, bilgi ve düşüncelerin değiş tokuşunu ifade etmektedir (Türkoğlu, 2003). Kitle iletişim kavramı ilk kez Lasswell (1927, 1928) tarafından politikacıların propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere kullandıkları bir araç olduğu vurgusuyla ortaya atılmıştır. Kavram en geniş anlamıyla; “çeşitli tür ve içerikteki mesajların, büyük ve dağınık bir kitleye, bu amaç için geliştirilmiş araçlar kullanılarak, iletilmesi” olarak tanımlanmıştır (Melvin

Lawrence DeFleur, 1966). Kitle iletişimi; iletilerin kitlelere aktarılması sürecidir. Ancak burada bireyler arası iletişimden farklı olarak kaynak bir kişi değil, bir örgüttür. Dolayısıyla kurumlaşma ve uzmanlaşmanın söz konusu olduğu kitle iletişiminde kaynakla alıcı aynı mekân paylaşmadıklarından, geri bildirim olayı her zaman gerçekleşmemekte, gerçekleştiği durumlarda da gecikme söz konusu olabilmektedir (Işık, 2012).

Defleur ve Dennis (2002) kitle iletişim sürecinin beş aşamada gerçekleştiğini vurgulamıştır. Bu aşamalar; 1) Profesyonel iletişimciler tarafından değişik içerikteki iletilerin oluşturulması, 2) Bu iletilerin mekanik araçlar yardımıyla hızlı ve sürekli dağıtılması, 3) İletilerin çok sayıda ve çeşitli izleyiciye ulaştırılması, 4) Kitle içerisindeki bireylerin iletileri kendi deneyimlerinde anlamlara göre yorumlaması, 5) Sonuç olarak bireylerin şu ya da bu şekilde etkilenmesidir.

Kitle iletişim sürecinde, kaynaktan çıkan iletinin hedef kitleye gönderilmesinde kullanılan araçlara kanal adı verilmiştir. İletimi sağlayan televizyon, radyo, dergi, gazete, internet vb. kanallar kitle iletişim araçları olarak nitelendirilmektedir (Mutlu, 2004; Tokgöz, 2003). Kitle iletişim araçları olarak adlandırılan ve mesajın kitlelere aktarımı konusunda önemli bir role sahip olan bu araçlar, kullanım yaygınlığı ve sıklığı açısından; “gazete, dergi, kitap” gibi yazılı, “radyo” gibi sözlü, “televizyon yayınları” gibi görsel araçlar olarak sınıflandırılmaktadır (Aziz, 2003). Bu çalışmada, yazılı medya araçlarından olan ve yerel, ulusal ve uluslararası niteliklerde yayınlar yapan gazete ile dergiler üzerindeki kurumsal itibar izleri araştırılmıştır.

Bilginin toplum geneline yayılabilmesi noktasında çok önemli bir fonksiyon üstlenen kitle iletişim araçları, kendine özgü dezavantajları bulunsa da aynı anda milyonlarca kişiye ulaşabilmesi, kullanımının çok kolay ve ucuz olması, çok farklı nitelikte ve çok farklı amaçlar için fayda sağlama potansiyeline sahip bilgilere ulaşım imkânı vermesi, engel ve sınırlamaları ortadan kaldırması gibi sebeplerden ötürü bilginin yayılması sürecinde vazgeçilemez bir kaynak konumundadır. Gelişen teknolojiler ve bu teknolojilerin sağlayacağı olanaklarla birlikte sahip oldukları bu konum zaman içerisinde daha da önem kazanacaktır (Arklan ve Taşdemir, 2008).

Milyarlarca insan arasındaki iletişimi sağlayan kitle iletişim araçlarının birçok işlevi bulunmaktadır. Toplumdan topluma değişkenlik gösteren bu işlevler, bireylerin araçlarını nasıl ve ne için kullandığıyla da çeşitlilik göstermektedir. (Yüksel, 2001) “İşlev” sözcüğü, medyanın ne yapması gerektiği, gerçekte ne yaptığı ve amaçlarının ne olarak görüldüğü konularını kapsamaktadır. Aziz (2003), kitle iletişim araçlarının başlıca işlevlerini; haber verme, eğitme, eğlendirme, mal ve hizmetlerin tanıtılması ile inandırma (ikna) ve harekete geçirme olarak belirtmiştir.

Kurumsal itibar açısından kitle iletişim araçları ele alınacak olursa, bir kurumun kitle iletişim araçlarının tüm işlevlerini kullanarak olumlu bir itibara sahip olma fırsatı yakalayabileceği savunulabilir. Kurumla ilgili haber verme faaliyetleri olumlu kullanılabildiği gibi olumsuz sonuçlar da doğurabileceğinden, bir kurumun itibarına olumlu veya olumsuz anlamda doğrudan etki edebilir. Kitle iletişim araçlarının diğer işlevlerinden olan eğitme, eğlendirme, ikna etme ve harekete geçirme gibi işlevleri doğru bir

şekilde kullanmak suretiyle de kurumların itibarları yükseltilebilir. Burada bilginin sunuş şekli ve hedef kitlesi oldukça önemlidir. Kurumlar, yapısına uygun bir şekilde ve uygun bir kitleye hitap etmelidir. Ancak böylece doğru bir itibara doğru bir kitle üzerinden sahip olabilirler.

2. Yöntem

Çalışmada Muş Alparslan Üniversitesi'nin medyadaki kurumsal itibarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası yazılı basında yer alan kurumla ilgili 2015 Ocak – 2017 Aralık döneminde çıkan tüm haberler seçilmiştir. Haberlerin bu tarihler arasında seçilmesinin temel sebebi; Muş Alparslan Üniversitesi görece yeni kurulan bir üniversite (2007 yılında kurulmuştur) olmasından ötürü tam anlamıyla günümüzdeki akademik birimlere ve öğrenci sayılarına 2015 yılı itibarıyla ulaşmış olmasıdır. Zaman ve veri elde etmedeki maddi sınırlılıklar da göz önünde bulundurularak optimum haber sayısına ulaşıldığı öngörülen 2015 Ocak'tan itibaren çalışmanın başlangıç tarihi olan 2017 Aralık'a kadar olan kurum haberleri özel bir şirketten ücretli olarak temin edilip analize tabi tutulmuştur.

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme derinlemesine araştırma yapabilmek için çalışmanın amacı doğrultusunda bilgi noktasında zengin olduğu düşünülen durumların tercih edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Araştırmanın deseni olgubilimdir. Yıldırım ve Şimşek'e (2005) göre olgubilim (fenomonoloji) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılmasıdır.

Toplanan haberlerin analizinde ise içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Cohen, Manion ve Morrison (2002) içerik analizini; metinlerin düzenlenmesi, sınıflandırılması, karşılaştırılması ve metinlerden teorik sonuçlar çıkarılmasına yarayan bir araştırma tekniği olarak tanımlamıştır. Çalışmada medyadaki haberlerin kurumsal itibarın boyutlarına göre ayrılabilmesi ve boyutlar arasındaki yoğunluğun ortaya konulabilmesi için bu yöntem tercih edilmiştir. Bu bağlamda 2015 Ocak – 2017 Aralık döneminde medyadaki tüm MŞÜ haberleri Ajans Press firmasından temin edilmiş ve Nvivo 11 paket programı aracılığıyla içerik analizine tabi tutulmuştur.

2.1. Bulgular

Çalışmaya veri toplamak için derlenen haberlerin yer aldığı medyanın yayım alanına göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. İncelenen dönem içerisinde toplam 130 gazete ve dergide, 401 habere konu olan MŞÜ'nün, en fazla yerel medyada (%73,85), en az ise uluslararası medyada (%0,77) haber olduğu görülmüştür.

Tablo 1. MŞÜ Haberlerinin Medyadaki Dağılımı

	Gazete Sayısı	Yüzde (%)	Haber Sayısı	Yüzde (%)
Yerel Medya	96	%73,85	353	%88,03
Bölgesel Medya	3	%2,30	5	%1,25
Ulusal Medya	30	%23,08	42	%10,47
Uluslararası Medya	1	%0,77	1	%0,25
TOPLAM	130	%100	401	%100

Haberlerin temalarına göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Medyada MŞÜ ile ilgili haberler altı başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar, bilimsel araştırma ve etkinlik, sosyal sorumluluk, eğitim öğretim, yatırım projeleri, spor ve sanatsal faaliyetler, eleştiri ve diğer olmak üzere kategorize edilmiştir. Diğer haberler kısmında vefat, başsağlığı, özel günleri kutlama, üniversiteye yapılan ziyaretler tarzında haberler derlenmiştir. Toplam haber sayıları incelendiğinde MŞÜ’nün; bilimsel araştırma ve etkinlik temalı 70, sosyal sorumluluk temalı 111, eğitim öğretim temalı 72, yatırım projeleri temalı 18, spor ve sanatsal faaliyetler temalı 25, eleştiri temalı 10 ve diğer konuları içeren 95 habere konu olduğu görülmüştür. Bu verilerden hareketle sosyal sorumluluk temalı haberlerin çokluğu dikkat çekmiştir. Buna karşın en az eleştirel haberlerin olması kurumsal itibar

kuramı açısından gayet pozitif bir sonuç olarak göze çarpmıştır. Diğer haberler kısmı çok çeşitli temaları içerdiğinden tek başına bir konu olarak ele alınmamıştır. Bu bağlamda yoğunluk açısından 72 habere konu olan eğitim öğretim faaliyetleri ikinci sırada yer almıştır. Bilimsel araştırmaları ve etkinlikleri içeren 70 haber üçüncü sırada, spor ve sanatsal faaliyetleri içeren 25 haber dördüncü sırada, üniversiteyle ilgili yatırım projelerini içeren 18 haber beşinci sırada ve 10 adet eleştiri haberi ise son sırada yer almıştır.

Yapılan analizde Muş Alparslan Üniversitesi’nin odakta olduğu haberler derlenerek, haberlerde en çok geçen ilk 200 kelime içerisinde kurumsal itibar kuramının alt boyutlarına uyan anahtar kelimeler ve bu anahtar kelimelerin tekrar etme sıklığı ise Tablo 3’deki gibidir.

Tablo 2. MŞÜ Haberlerinin Temalarına Göre Dağılımı

	Yerel Medya	Yüzde	Bölgesel Medya	Yüzde	Ulusal Medya	Yüzde	Uluslararası Medya	Yüzde
Bilimsel Araştırma ve Etkinlik	67	%18,98	-	-	3	%7,14	-	-
Sosyal Sorumluluk	100	%28,33	1	%20	10	%23,81	-	-
Eğitim Öğretim	62	%17,56	2	%40	8	%19,05	-	-
Yatırım Projeleri	14	%3,97	1	%20	3	%7,14	-	-
Spor ve Sanatsal Faaliyetler	25	%7,08	-	-	-	-	-	-
Eleştiri	5	%1,42	-	-	4	%9,52	-	-
Diğer	80	%22,66	1	%20	14	%33,34	1	%100
TOPLAM	353	%100	5	%100	42	%100	1	%100

Tablo 3. Medyada Geçen MŞÜ Haberlerinin İçerik Analizi

Kurumsal İtibar Boyutu	Haberlerde En Çok Geçen Kelimeler			
	Üniversitesi	Muş	Öğrenci	Üniversite
Duygusal Çekicilik	2884	2464	1444	791
	Öğretim	Öğrenciler	İletişim	Yurt
	658	624	512	487
	MŞÜ	Kampüs	Personel	İktisadi
	465	415	378	342
Yönetim Kabiliyeti	Muş’ta	Öğrencilerin	Biz	Muş’un
	256	254	245	175
	Personeli	Şehir	Bölgede	Kampüs’te
	171	146	138	120
	Prof.	Rektörü	Rektör	Polat
Stratejikklik	2139	771	728	635
	Ahmet	İdari	Başkanı	Fethi
	588	460	450	404
	Vali	Belediye	Müdürü	Yönetim
	267	266	229	162
İmaj	Bilimler	İlk	Yeni	Yabancı
	566	541	527	520
	Dil	Uluslararası	Anlaşmaları	İkili
	499	401	373	346
	Araştırma	Erasmus	Üyesi	Proje
İmaj	279	253	250	242
	Anlaşması	Başarı	Projesi	Farabi
	207	182	169	166
	İş birliği	Ortak	Teknoloji	Mevlâna
	153	152	152	146
İmaj	Sanayi	Avrupa Birliği	Modern	
	140	122	113	
	Eğitim	Akademik	Alparslan	Fakültesi
	1441	1192	1161	816
	Yüksekokulu	Doç.	Farklı	Enstitüsü
İmaj	635	357	341	269
	Tercih	Meslek	Bilgi	Bilimsel
	246	230	211	203
Bilim	Sanatlar	Sanat		

	188	174	173	
	Sosyal	Spor	Burs	Tarihi
	655	565	494	490
	Sağlık	Birlikte	Kulüpleri	Kültür
	379	348	288	276
	Düzenlenen	15 Temmuz	Hizmet	Vakfi
	258	212	197	189
Sosyal Sorumluluk	Toplum	Kültürel	Malazgirt	Tarım
	185	170	163	161
	Kalkınma	Turizm	Konferans	Tütün
	159	159	133	131
	Deprem	Ziraat	Doğal	
	130	105	104	

3. Tartışma ve Sonuç

Gotsi ve Wilson (2001: 29) kurumsal itibarı “bir kurumun zaman içerisindeki genel değerlendirmesi” olarak tanımlamış ve bu değerlendirmenin, paydaşların kurum ile doğrudan ilgili deneyimlerine, firmanın eylemleri veya diğer önde gelen rakiplerin eylemleri ile ilgili bir karşılaştırma sağlayan iletişim ve sembollere dayandığını belirtmişlerdir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kurumsal itibarın oluşmasında sahip olunan algılar kadar kurum tarafından sunulan semboller ve sağlıklı iletişim de iyi bir itibara sahip olabilmek adına büyük önem arz etmektedir. Bu sembol ve algının doğru bir şekilde oluşabilmesi için kitle iletişim araçları büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle çalışmada Muş Alparslan Üniversitesi'nin medya üzerindeki kurumsal itibar algısının araştırılması hedeflenmiştir.

Çalışmada kurumsal itibarın izleri 5 boyut olarak ele alınmıştır. Bu boyutlardan **duygusal çekicilik**; bir kuruma yönelik güven, aidiyet ile hayranlık ve saygı duymayı, **yönetim kabiliyeti**; mükemmel liderlik, iyi bir yönetim kadrosu, iyi yönetilme, karizmatik yöneticiler ve vizyonerliği, **stratejiklik**; yeniliklere açık olma, gelecekte büyüme potansiyelinin yüksek olması ve yüksek kalitede hizmetler sunmayı, **imaj**; kurumun rakiplerinden farklı olması, kendine özgü iş yapma usullerinin olması, benzersiz hizmetler sunmayı ve **sosyal sorumluluk**; faydalı etkinliklerin desteklenmesi, çevresel duyarlılığa sahip olmayı, çalışanlara değer vermeyi ve bir örgütün insanlara davranışında yüksek standartlara sahip olmasını ifade etmektedir (Fombrun vd., 2000: 246-253; Işık vd., 2016: 171-172).

Yapılan analizler sonucunda duygusal çekicilik boyutuyla ilgili 20 anahtar kelime tespit edilmiştir. Bu anahtar kelimeler incelendiğinde, Muş şehri ile Muş Alparslan Üniversitesi'nin bir arada odakta olduğu haberler en çok dikkat çeken husus olmuştur. Aynı zamanda bu boyutla ilgili haberlerin en çok tekrar etmesi, medyada en fazla tekrarlanan MŞÜ haberlerinin duygusal çekicilikle ilgili olduğunu göstermiştir. Böylelikle şehirle üniversitenin iç içe olduğunu ve birbirlerini olumlu yönde etkilediklerini söylemek mümkündür. Nardalı ve Tanyeri (2011) sayılarının artmasıyla birlikte üniversiteler arasında yaşanan yoğun rekabetin, üniversitelerdeki markalaşma çabalarını daha önce hiç olmadığı kadar önemli hale getirdiğini belirtmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında duygusal çekiciliğinin artması kurumun rekabet gücünü de artırabileceği savunulabilir.

Yönetim alanında değişim, kurumların özerklikleri genişletmekte, rektörlerin yetki ve sorumlulukları artmaktadır (deBoer ve File, 2009). Böylelikle üniversite yönetimi de başlı başına bir uzmanlık alanına dönüşmektedir (Fielden,

2008). Bu durum üniversitelerin yönetim kabiliyetinin de bir itibar göstergesi olması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda yönetim kabiliyeti boyutu incelendiğinde bu boyutla ilgili 12 anahtar kelime tespit edilmiştir. Burada en çok dikkat çeken husus, bu boyutla ilgili haberlerin ildeki diğer kamu kuruluşlarını ve yerel yönetimleri de içermesi olmuştur. Buradan, MŞÜ yöneticilerinin idari işleri yürütürken ildeki diğer kamu kuruluşlarıyla organize çalıştığı sonucuna ulaşılabilir. Bu işbirlikçi anlayış sayesinde olması gereken rutin işlerin gerekse yatırımla ilgili uzun vadeli süreçlerin daha etkin ve istişare kültürü içerisinde olabileceği görülmektedir. Ayrıca bu yapının bir önceki boyut olan duygusal çekicilik boyutunu da destekler nitelikte olduğu dikkat çeken bir diğer durum olmuştur. Çelik ve Gür (2014) yükseköğretim sistemini düzenleyen, denetleyen veya danışmanlık yapan aracı kuruluşların ya da üst kurulların üyelerinin tamamen ya da çoğunlukla üniversite dışı paydaşlardan oluştuğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu durumun yükseköğretim sisteminin yönetiminde üniversite içi unsurların etkisini azalttığını savunmuşlardır. Bu noktadan hareketle de yönetim kabiliyetindeki istişare kültürünün kurumun itibarına müspet katkılar sunacağı savunulabilir.

Stratejik yönetim bir kurumun genelde günlük, olağan işlerinin yönetimi ile değil, kurumun uzun dönemde yaşamını sürdürebilmesini mümkün kılacak ve kuruma rekabet üstünlüğü sağlayacak işlerin yönetimiyle ilgilidir (Ülgen ve Mirze, 2013). Bu tanımla stratejik yönetim günümüz kurumlarının olmazsa olmazıdır aslında. MŞÜ'yle ilgili haberler kurumsal itibarın stratejiklik boyutu üzerinden incelendiğinde; boyutun 23 anahtar kelime ile medyadaki haberlerde en çok geçen anahtar kelimeler sıralamasında sosyal sorumlulukla birlikte ilk sırada olduğu görülmüştür. Fakat tekrar sıklığı açısından diğer boyutlardaki haberlerden farklı bir grafik çizmiştir ve stratejiklik boyutunu simgeleyen anahtar kelimelerin daha az tekrar ettiği görülmüştür. Bu boyutta geçen haberler içerik açısından en çok uluslararası eğitim anlaşmalarını, personel ve öğrenci hareketliliklerini, üniversite – sanayi iş birliğini, yapılan projeleri ve yabancı dillerle ilgili yapılan çalışmalarını içermektedir. Boyutun Ülgen ve Mirze'nin (2013) tanımındaki önemine binaen üzerine daha fazla eğilmesi gerekliliği savunulabilir. Çünkü ister kâr amacı gütsün ister gütmesin rekabet her kurum için canlı bir olgudur. Günümüzdeki yükseköğretim kurumları açısından da ciddi bir rekabet ortamının olduğunu görmekteyiz. Bu ortamda sağ kalmanın anahtarı olarak da stratejik bir yönetim anlayışı görülebilir.

Örgütsel imaj, örgütün iç ve dış paydaşlarının örgüt ile ilgili algılamalarından oluşmaktadır. İyi bir örgütsel imaj örgütler için yaşamsal öneme sahiptir. Örgütsel imaj algısı uzun bir süreçte olduğundan inşası uzun sürmekte ve ulaşılan imajın artırılarak sürmesi ise örgütler açısından büyük önem

Kâr amacı gütmeyen organizasyonların kurumsal itibar algılarının araştırılması, kâr amacı güdenlere oranla literatürde görece daha seyrek rastlanılan bir durumdur. Ayrıca veriler toplanırken doğrudan paydaşlara sormak yerine, halihazırda var olan medya haberleri üzerinden araştırılması kurumsal itibar literatürü açısından fazla rastlanılan bir durum değildir. Bu çalışmada kurumsal itibarla ilgili anahtar kelimeler belirlenmiş ve bu anahtar kelimeler üzerinden haberler içerik analiz yöntemine göre incelenmiştir. Gerek kullanılan bu yöntem nedeniyle gerekse de kâr amacı gütmeyen organizasyonlara -özelde ise Muş Alparslan Üniversitesi'nin medyadaki kurumsal itibar algısına- odaklanmasından ötürü çalışmanın özgün olduğu savunulabilir. Bu yönüyle çalışmanın kurumsal itibar literatürüne katkı sunmasının yanı sıra gelecek çalışmalara da yön gösterici olması beklenmektedir.

Gelecek çalışmaların kurumsal itibar algısını ortaya koyabilmek adına benzer bir yöntemle sosyal medya hesaplarını ve diğer kitle iletişim araçlarını araştırmaya tâbi tutmaları önerilebilir. Ayrıca çalışmanın başka bir örneklem üzerinden kurumsal itibarın başka boyutlarıyla ele alınması kurumsal itibarın medya üzerinden aktarımı literatürünü geliştirmeye katkı sunacaktır. Benzer şekilde, özel şirketler örneklem olarak belirlenerek medya üzerinden kurumsal itibarın izlerinin aranması da literatüre önemli katkılar sunabilecektir. Bunların yanı sıra kurumsal itibar faaliyetleri ile kurumsal halkla ilişkiler faaliyetlerinin aynı yöntemle bir arada araştırılması literatürün gelişmesine katkı sunabilecektir.

Kaynakça

- Argenti, P. (2000). Branding b-schools: Reputation management for MB programs. *Corporate Reputation Review*, 3(2), 171-178.
- Arklan, Ü., & Taşdemir, E. (2008). Bilgi toplumu ve iletişim: bilginin yayılması sürecinde kitle iletişim araçları ve internet. *Selçuk İletişim*, 5(3), 67-80.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal iletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balmer, J. M. (1998). Corporate identity and the advent of corporate marketing. *Journal of Marketing Management*, 14(8), 963-996.
- Bennett, R., & Kottasz, R. (2000). Practitioner perceptions of corporate reputation: an empirical investigation. *Corporate communications: An international journal*, 5(4), 224-235.
- Cable, D. M., & Graham, M. E. (2000). The determinants of job seekers' reputation perceptions. *Journal of organizational Behavior*, 21(8), 929-947.
- Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business & society*, 38(3), 268-295.
- Chun, R. (2005). Corporate reputation: Meaning and measurement. *International Journal of Management Reviews*, 7(2), 91-109.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). *Research methods in education*: Routledge.
- De Boer, H. & File, J. (2009). Higher education governance reforms across Europe. Brussels: ESMU.
- Deephouse, D. L. (2000). Media reputation as a strategic resource: An integration of mass communication and resource-based theories. *Journal of management*, 26(6), 1091-1112.
- DeFleur, M. L. (1966). Theories of mass communication.
- DeFleur, M. L., & Dennis, E. E. (2002). Understanding mass communication.
- Drobis, D. (2000). Public relations: Priorities in the real economy. *Vital Speeches of the Day*, 67(1), 15.
- Dukerich, J. M., & Carter, S. M. (2000). Distorted images and reputation repair. *The expressive organization: Linking identity, reputation, and the corporate brand*, 97-112.
- Eryılmaz, M. (2017). A Research on the relationships among faculty's reputation, image and students' intentions of future collaborations: Findings from the Turkey. *International Journal of Learning and Teaching*, 3(4), 309-314.
- Ettenson, R., & Knowles, J. (2008). Dont confuse reputation with brand. *MIT Sloan Management Review*, 49(2), 19.
- Ferguson, T. D., Deephouse, D. L., & Ferguson, W. L. (2000). Do strategic groups differ in reputation? *Strategic management journal*, 21(12), 1195-1214.
- Fielden, J. (2008). Global trends in university governance (No. 44244) (pp. 1-70). Washington, DC: The World Bank.
- Fombrun, C. (2001). Corporate reputations as economic asset. In *The Blackwell Handbook of Strategic Management* (pp. 89-312): Blackwell Publishers Oxford.
- Fombrun, C. J., Gardberg, N. A., & Sever, J. M. (2000). The Reputation Quotient SM: A multi-stakeholder measure of corporate reputation. *Journal of brand management*, 7(4), 241-255.
- Fombrun, C. J., & Van Riel, C. B. (2004). *Fame and fortune: How Successful Companies Build Winning Reputations*. New Jersey: FT Prentice Hall.
- Gardberg, N. A., & Fombrun, C. J. (2002). The global reputation quotient project: First steps towards a cross-nationally valid measure of corporate reputation. *Corporate Reputation Review*, 4(4), 303-307.
- Gioia, D. A., Schultz, M., & Corley, K. G. (2000). Organizational identity, image, and adaptive instability. *Academy of management Review*, 25(1), 63-81.
- Goldberg, A. I., Cohen, G., & Fiegenbaum, A. (2003). Reputation building: Small business strategies for successful venture development. *Journal of Small Business Management*, 41(2), 168-186.
- Gotsi, M., & Wilson, A. M. (2001). Corporate reputation: seeking a definition. *Corporate communications: An international journal*, 6(1), 24-30.
- Gray, E. R., & Balmer, J. M. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. *Long range planning*, 31(5), 695-702.

- Hanson, D., & Stuart, H. (2001). Failing the reputation management test: The case of BHP, the big Australian. *Corporate Reputation Review*, 4(2), 128-143.
- Işık, M. (2012). *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*. Eğitim Yayınevi.
- Işık, M., Çiçek, B., & Almalı, V. (2016). Üniversitelerin iç paydaşlarının kurumsal itibar algısını ölçmeye yönelik bir araştırma. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 163-180.
- Işık, M., & Zincirkıran, M. (2017). Kurumsal itibar, iş tatmini ve örgütsel özdeşleşme kavramlarının demografik değişkenler ile incelenmesi: Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki üniversitelerde bir araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(623), 21.
- Karaköse, T. (2006). *Eğitim Örgütlerindeki İç ve Dış Paydaşların Kurumsal İtibara İlişkin Algılamaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karayel Bilbil, E., Sütçü, C. S., & Dayanç Kıyat, B. (2013). Türkiye'de telekomünikasyon sektöründe kurumsal itibar katsayısı ve marka sadakati üzerine bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 163-175.
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2017). The influence of Organizational Image on Academic Success for International Students. *International Journal of Higher Education*, 6(5), 56.
- Larkin, J. (2002). *Strategic reputation risk management*: Springer.
- Lasswell, H. D. (1927). The theory of political propaganda. *American Political Science Review*, 21(3), 627-631.
- Lasswell, H. D. (1928). The function of the propagandist. *The International Journal of Ethics*, 38(3), 258-268.
- Lewellyn, P. G. (2002). Corporate reputation: Focusing the zeitgeist. *Business & Society*, 41(4), 446-455.
- Mahon, J. F. (2002). Corporate reputation: Research agenda using strategy and stakeholder literature. *Business & Society*, 41(4), 415-445.
- Marconi, J. (2002). *Reputation marketing: Building and sustaining your organization's greatest asset*. New York: McGraw-Hill New York.
- Miles, M. P., & Covin, J. G. (2000). Environmental marketing: A source of reputational, competitive, and financial advantage. *Journal of business ethics*, 23(3), 299-311.
- Miles, M. P., & Covin, J. G. (2002). Exploring the practice of corporate venturing: Some common forms and their organizational implications. *Entrepreneurship theory and practice*, 26(3), 21-40.
- Mouritsen, J. (2000). Valuing expressive organizations: intellectual capital and the visualization of value creation. In *Expressive Organization* (pp. 208-229): Oxford University Press.
- Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nardalı, S., & Tanyeri, M. (2011). Yükseköğretimde markalaşma. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(2), 309-319.
- Nguyen, N., & LeBlanc, G. (2001). Image and reputation of higher education institutions in students' retention decisions. *International Journal of Educational Management*, 15(6), 303-311.
- Öncel, M., & Sevim, Ş. (2014). Sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamada kurumsal itibar yönetimi: Yükseköğretimde yapılandırılmasına yönelik bir model önerisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 139-156.
- Özen, F. (2018). Yeni kurulan üniversitelerin itibar stratejilerinin değerlendirilmesi: Giresun üniversitesi örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1595-1637.
- Riahi-Belkaoui, A., & Pavlik, E. L. (1992). *Accounting for corporate reputation*: Praeger Pub Text.
- Roberts, P. W., & Dowling, G. R. (2002). Corporate reputation and sustained superior financial performance. *Strategic management journal*, 23(12), 1077-1093.
- Sherman, M. (1999). *Reputation: rhetoric versus reality*.
- TDK. (2018). Kitle. Retrieved from http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be92b17057ae7.11928969
- Saran, M., Coşkun, G., İnalzorel, F., & Aksoy, Z. (2011). Üniversitelerde sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi: Ege üniversitesi topluma hizmet uygulamaları dersi üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 6(22).
- Standifird, S. S. (2005). Reputation among peer academic institutions: An investigation of the US news and world report's rankings. *Corporate Reputation Review*, 8(3), 233-244.
- Toker, H., & Tat, M. (2013). Sosyal sorumluluk: Kamu ve vakıf üniversiteleri öğrencilerinin sosyal sorumluluğa ilişkin bilgi düzeyleri ve algılarının ölçülmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 34-56.
- Tokgöz, O. (2003). *Temel Gazetecilik*. Ankara: Simge Kitap Evi.
- Türkmenoğlu, M. A. (2018). Putting Humanity Before Brand Reputation in the Context of Turkey. In *Reputation Management Techniques in Public Relations* (pp. 339-357). IGI Global.
- Türkoğlu, N. (2003). *Kitle İletişimi ve Kültür*. İstanbul: Naos Yayınları.
- Ülgen, H., & Mirze, K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Vidaver-Cohen, D., & Brønn, P. S. (2015). Reputation, responsibility, and stakeholder support in Scandinavian firms: A comparative analysis. *Journal of business ethics*, 127(1), 49-64.
- Wartick, S. L. (2002). Measuring corporate reputation: Definition and data. *Business & Society*, 41(4), 371-392.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.

- Yılmaz, K. (2011). Eğitim fakültelerinin sosyal sorumluluğu ve topluma hizmet uygulamaları dersi: Nitel bir araştırma. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2), 86-108.
- Yüksel, E. (2001). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü: Çizgi Kitabevi Yayınları*.
- Zyglidopoulos, S. C. (2001). The impact of accidents on firms' reputation for social performance. *Business & Society*, 40(4), 416-441.

Araştırma Makalesi • Research Article

2018 Yılı Liseye Geçiş Sınavı (LGS) Matematik Sorularının Öğrenme Alanları ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bağlamında Değerlendirilmesi*

Evaluation Of High School Entrance Exam (LGS) 2018 in Terms of Mathematics Learning Field and Revised Bloom Taxonomy

Onur Ekinci,^a Ayten Pınar Bal^{**}

^a Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Adana/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2694-9655

^b Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, 01330, Adana/Türkiye
ORCID: 0000-0003-1695-9876

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Eylül 2018
Düzeltilme tarihi: 20 Ekim 2018
Kabul tarihi: 01 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Liseye Geçiş Sınavı
Matematik dersi
Yenilenmiş Bloom Taksonomisi
Öğrenme alanı

ARTICLE INFO

Article history:

Received 21 September 2018
Received in revised form 20 October 2018
Accepted 01 November 2018

Keywords:

LGS
Mathematics lesson
Revised Bloom taxonomy
Learning area

ÖZ

Bu araştırma, İlköğretim Matematik Dersi 5., 6., 7. ve 8. Sınıflar öğretim programında yer alan öğrenme alanlarıyla, 2018 yılı Liseye Geçiş Sınavı'nda sorulan Matematik dersi soru alanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu sorular ile Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre hangi düzeyde bilişsel süreçlerin ölçüldüğünün ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemi çerçevesinde doküman incelenmesi ile elde edilmiştir. Sınav toplam 20 matematik sorusu içermektedir. Verilerin analizinde betimsel istatistikten yararlanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle soru tipleri Yenilenmiş Bloom taksonomisi kapsamında incelenerek, sorular çeşitli alt başlıklar altında toplanmıştır. Ayrıca, uzman görüşlerinden de yararlanılarak, yapılan analizin güvenilirliği kontrol edilmiştir. Araştırmanın sonucunda ise LGS soru tiplerinin, Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin sadece uygulama ve analiz etme basamaklarındaki bilişsel süreçleri ölçtüğü sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the level of cognitive skills by comparing the Mathematics course questions asked in 2018 with the learning areas of 5th, 6th, 7th and 8th grade curriculum of Elementary Mathematics Teaching Program. The research data was obtained through a document review in the context of the qualitative research method. The exam consisted of 20 Mathematics questions. Descriptive statistics was used during the analysis of the data. The reliability of the analysis was re-examined according to expert opinions. As a result of this research analysis, it is seen that the LGS questions measure the cognitive skills only at the stages of application and analysis.

1. Giriş

Bütün öğretim kurumlarının genel amacı öğrencileri ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda mesleğe, iş hayatına veya bir sonraki öğretim seviyesine hazırlamaktır (Gedikoğlu, 2005). Bu bağlamda, özellikle öğrencilerin lise ve üniversite tercihlerinde bu kurumlara olan yoğun

taleplerini karşılayabilmek için; onların bilgi düzeyleri ve alana yatkınlıklarını doğru bir şekilde ölçen objektif bir ölçme ve değerlendirme sistemine ihtiyaç vardır (Şad ve Şahiner, 2016). Bu kapsamda ülkemizde de 8 yıllık kesintisiz eğitim sonrasında derslerin kazanımlarını ve öğrencilerin başarılarını ölçen Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS), Seviye Belirleme

*Bu çalışma, 3-6 Temmuz 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "International Conference on Mathematics: An Istanbul Meeting for World Mathematicians" kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: onurekinci12@gmail.com

Sınavları (SBS) ve Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) ve en son Liseye Geçiş Sınavı (LGS) gibi merkezi ölçme ve yerleştirmeye dayanan sınavlar uygulanmıştır.

Matematik programları açısından bakıldığında ise, bu sınavlarda sorulan soruların tüm öğrenme alanları göz önünde bulundurularak hazırlandığı görülmektedir (MEB, 2018). Bu kapsamda öğrenciler sırası ile sayılar ve işlemler, cebir, geometri ve ölçme, veri işleme ve olasılık öğrenme alanları açısından sınanmıştır (MEB, 2018). Sayılar ve İşlemler öğrenme alanında sorulan sorularda, öğrencilerden doğal sayılar, tam sayılar ve rasyonel sayılarla ilgili işlem yapabilme ve bunlarla ilgili problemleri çözmeleri beklenmektedir. Cebir öğrenme alanına ilişkin olarak cebirsel ifadeleri, özdeşlikleri, çarpanlara ayırmayı, birinci ve ikinci dereceden denklemleri ve eşitsizlikleri ve ilgili problemleri çözmeleri beklenmektedir. Geometri ve ölçme öğrenme alanına ilişkin temel geometrik kavramları, iki ve üç boyutlu şekillerin özelliklerini bilmeleri ve bunlarla ilgili problemleri çözmeleri beklenmektedir. Veri İşleme konusuna ise uygun veri ile tablo ve grafikler hazırlaması ve bunları yorumlaması beklenmektedir. Olasılık öğrenme alanında ise öğrencilerden, bir olaya ait olası durumları ve farklı olasılıklara sahip olayların olma olasılıklarını hesaplamaları beklenmektedir. Bu kapsamda, Milli Eğitim Bakanlığı (2017) tarafından yayınlanan örnek sorularda da bu öğrenme alanlarına yönelik sorular olduğu ve bu soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında uygulama düzeyinde yer aldığı görülmektedir (MEB, 2017).

Öte yandan, bu tür sınavlarda sorulan soruların daha çok Bloom Taksonomisinin bilişsel öğrenme seviyeleri göz önünde bulundurularak hazırlandığı görülmektedir (Ralph, 1999; Thompson, 2008). Bloom'un orijinal Taksonomisi bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme olmak üzere altı basamaklardan oluşmaktadır. Bu basamaklar hiyerarşik olarak basitten karmaşığa ve somuttan soyuta göre sıralanmıştır (Bümen, 2006; Krathwohl, 2002). Ancak zaman içerisinde yapılan eleştiriler doğrultusunda bilgi basamağının hem eylem hem de isim özelliği taşımasından dolayı Anderson ve Krathwohl (2001) öncülüğünde Bloom Taksonomisi geliştirilerek iki boyuttan oluşan Yenilenmiş (Revize edilmiş) Bloom Taksonomisi olarak karşımıza çıkmıştır (Anderson ve Krathwohl, 2014, Krathwohl, 2002). Buna göre Yenilenmiş Bloom taksonomisinde isim ögesi Bilgi Boyutu, eylem ögesi de Bilişsel Süreç Boyutu olarak tanımlanmıştır. Bilgi boyutu; "olgulara dayanan bilgi", "kavramsal bilgi", "işlemsel bilgi" ve "bilgi ötesi bilgi"den oluşurken bilişsel süreç boyutu ise "hatırlamak", "anlamak", "uygulamak", "analiz etmek", "değerlendirmek" ve "sentez yapmak" basamaklarından oluşmaktadır.

Literatürde merkezi yerleştirme sınavlarında yer alan soru tiplerini inceleyen araştırmaların genelde Bloom Taksonomisi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Arı ve Gökler 2012; Özmen, 2005; Köğçe ve Baki, 2009; Özer Keskin ve Aydın, 2011; Sönmez, Koç ve Çiftçi, 2013;

Dursun & Aydın-Parım, 2014; Dalak, 2015; Kala, 2015 ve Bindak, 2017; Keleş ve Hacısalihoğlu Karadeniz, 2015; Topçu, 2017). Ancak bu çalışmalar kapsamında, liseye geçiş sınavında yer alan matematik sorularını irdeleyen sınırlı sayıda çalışma göze çarpmaktadır (Dalak, 2015; Karaman ve Bindak, 2017). Bu bağlamda, örneğin Dalak (2015) çalışmasında temel öğretimden orta öğretime geçiş sınavlarında yer alan sorular ile sekizinci sınıf öğretim programında yer alan kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda Dalak (2015), matematik soruları ile kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre en az %50 düzeyinde uyumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine, Karaman ve Bindak (2017) ise çalışmalarında ilköğretim matematik öğretmenlerinin sınav soruları ile temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavındaki matematik sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre dağılımını incelemiştir. Araştırma sonucunda, temel eğitimden merkezi orta öğretime geçiş sınavındaki matematik sorularının daha çok kavramsal ve bilgi türünde olduğu ve bilişsel süreç boyutunda da kavrama ve uygulama düzeyindeki sorulardan oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Dursun ve Aydın-Parım, (2014) da çalışmalarında üniversiteye giriş sınavında sorulan matematik sorularını Bloom'un sınıflandırması çerçevesinde karşılaştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda üniversite giriş sınavındaki matematik sorularının Bloom'un bilişsel basamaklarından uygulama basamağı göz önünde bulundurularak hazırlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yukarıda değinilen sınırlı çalışmalara katkı sağlaması amacı ile yürütülen bu çalışmanın temel amacı da 2018 yılında uygulanmaya başlanan Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının bilişsel düzeyler ve öğrenme alanları bağlamında irdelemek ve bu soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi kapsamında hangi bilgi düzeyini ve hangi bilişsel süreçleri ölçtüğünü ortaya çıkarmaktır.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda değinilen araştırma sorularına da yanıt aranacaktır:

- 1) 2018 Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının öğrenme alanlarına göre dağılımı nasıldır?
- 2) 2018 Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının alt öğrenme alanlarına göre dağılımı nasıldır?
- 3) Matematik dersi öğretim programının öğrenme ve alt öğrenme alanlarındaki örnek soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı nasıldır?
- 4) 2018 Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı nasıldır?

2. Yöntem

Bu araştırma, 2018 yılında uygulanmaya başlanan Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularını bilişsel süreçler ve öğrenme alanları bağlamında belirlenmesi amacıyla yapılan nitel bir çalışmadır. Araştırmanın verileri; nitel

araştırma yöntemi çerçevesinde doküman analizi ile elde edilmiştir. Doküman, toplumsal yaşamla ilgili olguların yazılı metinler şeklinde kayıt edilmesi olarak ifade edilebilir. Bu yazılı metinler ya da dokümanlar; günlük, mektup, anılar, fotoğraflar gibi kişisel kayıtlar veya resmi evraklardan oluşmaktadır. (Hitchcock ve Hughes, 1995). Bu çalışmada da doküman incelemesi olarak matematik dersi öğretim programı ve 2018 yılı Liseye Geçiş Sınavında (LGS) yer alan 20 adet matematik sorusu irdelenmiştir (EK-1).

3. Veri Analizi

Araştırmada, LGS’de yer alan matematik sorularının, öğrenme ve alt öğrenme alanları ile yenilenmiş Bloom taksonomisine göre dağılımı betimsel istatistik yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle, iki araştırmacı her bir sorunun hangi kategoride yer aldığını belirlemiştir. Daha sonraki aşamada ise, iki araştırmacının yaptıkları çözüm kontrol edilerek ortak bir uyuma ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yapılan analiz sürecinin güvenilirliğini test etmek amacıyla sorular, konu alanında uzman altı kişinin görüşüne sunulmuştur. Son olarak, birbirine en uyumlu iki uzman arasındaki uyumaya bakılarak kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplanmıştır. Bunun için Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen şu formül kullanılmıştır:

$$\text{Güvenirlilik} = (\text{Görüş Birliği}) / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})$$

Bu formüle göre iki araştırmacının da aynı kodladıkları konu sayısı (32), toplam konu sayısına (40) bölünerek kodlayıcılar arası güvenilirlik 0,80 olarak hesaplanmış ve analizle ilgili genel bir ortak anlayışa varılmıştır (Miles & Huberman, 1994). Bir sonraki aşamada ise bireysel kodlamadan sonra, araştırmacılar bir araya gelerek oluşturdukları tabloları karşılaştırmışlardır.

4. Bulgular ve Tartışmalar

Bu bölümde, araştırma soruları bağlamında elde edilen bulgular tablolar halinde sergilenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmanın ilk alt amacı olarak LGS 2018’deki matematik sorularının öğrenme alanlarına ilişkin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

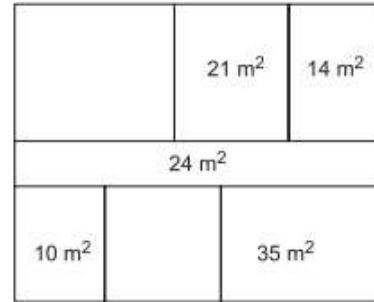
Tablo 1 incelendiğinde LGS sınavında en çok “Geometri ve Ölçme” öğrenme alanında sorulara (%55) yer verilmiştir. Ayrıca, “Sayılar ve İşlemler” öğrenme alanı soruların %35’ini, “Cebir” öğrenme alanı soruların %25’ini, “Olasılık” öğrenme alanı ise soruların %5’ni oluşturmaktadır. “Veri İşleme” öğrenme alanında ise herhangi bir soru yer almamaktadır. Öte yandan, bazı soruların (S3, S4, S5, S11, S17) ise birden fazla öğrenme alanında yer aldığı da Tablo 1’den açıkça görülmektedir. Buna sebep olarak, birçok soruda öğrenme alanlarının iç içe geçtiği gösterilebilir. Bu kapsamda sorulan sorulardan biri Şekil 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. LGS 2018’deki Matematik Sorularının Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	Soru Kodları	Yüzde %	Frekans (f)
Sayılar ve İşlemler	S2,S3,S4,S6,S9,S17,S20	%35	7
Cebir	S3,S5,S10,S11,S14	%25	5
Geometri ve Ölçme	S1,S4,S5,S6,S7,S8,S11, S12,S17,S18,S19	%55	11
Veri İşleme	-	-	-
Olasılık	S5	%5	1
TOPLAM	20	%120	24

Şekil 1: “Sayılar ve İşlemler” ve “Geometri ve Ölçme” öğrenme alanlarına yönelik bir soru örneği

4.

Yukarıda her bir bölümü dikdörtgen şeklinde olan dikdörtgen biçimindeki kat planı üzerinde bazı bölümlerin alanları verilmiştir.

Bu dikdörtgenlerin her birinin kenar uzunlukları metre cinsinden birer doğal sayı olduğuna göre alanı verilmeyen bölümlerin alanları toplamı en az kaç metrekaredir?

- A) 36 B) 54 C) 64 D) 76

Şekil 1’e göre öğrencilerden sorunun çözümünde iki öğrenme alanında da yetkin olması beklenmektedir.

Araştırmanın ikinci alt amacına göre 2018 Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının alt öğrenme alanlarına göre dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

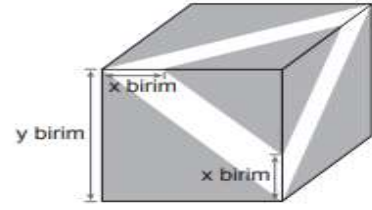
Tablo 2. 2018 LGS'deki Matematik Sorularının Alt Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Soru Kodları	Yüzde%	Frekans (f)
Sayılar ve İşlemler	Karekök	S2,S6,S17	%15	3
	Çarpanlar ve Katlar	S4	%5	1
	Oran-Orantı	S3	%5	1
	Rasyonel Sayılarla İşlemler	S9	%5	1
	Üslü İfadeler	S20	%5	1
Cebir	Cebirsel İfadeler	S11	%5	1
	Doğrusal Denklemler	S5	%5	1
	Denklemler Sistemleri	S3,S10,S14	%15	1
Geometri ve Ölçme	Alan Ölçme	S1,S4,S5,S6,S8,S17	%30	6
	Dönüşüm Geometrisi	S7	%5	1
	Geometrik Cisimler	S11,S12,S19	%15	3
	Üçgenler	S8,S18	%5	1
Veri İşleme	Veri Analizi	-	-	-
Olasılık	Basit Olayların Olma Olasılığı	S5	%5	1

Tablo 2'ye göre soruların en çok "Alan Ölçme (%30)" alt öğrenme alanından hazırlandığı görülmektedir. Daha sonra sırası ile "Karekök" (%15), "Denklemler Sistemleri" (%15), "Geometrik Cisimler", "Üçgenler" (%10) alt öğrenme alanlarında sorular göze çarpmaktadır. Diğer taraftan "çarpanlar ve katlar", "oran-orantı", "rasyonel sayılarla işlemler", "üslü ifadeler", "cebirsel ifadeler", "doğrusal denklemler", "dönüşüm geometrisi", "basit olayların olma olasılığı" alt öğrenme alanları ise soruların %5'lik kısmını oluşturmaktadır. Bunların yanında "veri analizi" konusuna dair herhangi bir sorunun sorulmadığı görülmektedir. Ayrıca, bazı soruların (S3,S4,S5,S8,S11,S17) birden fazla alt öğrenme alanında yer aldığı da Tablo 2'den açıkça görülmektedir. Bu kapsamda sorulan sorulardan biri Şekil 2'de yer almaktadır:

Şekil 2: "Cebirsel ifadeler" alt öğrenme alanı ile "Geometrik cisimler" alt öğrenme alanlarına yönelik bir soru örneği

11.

Küp şeklindeki kutunun tüm yüzlerine şekildeki gibi eşit büyüklükte şeritler yapıştırılıyor ve şeritler dışında kalan üçgen biçimindeki bölgeler boyanıyor.

Buna göre, boyanan bölgenin alanını birimkare cinsinden gösteren cebirsel ifade aşağıdakilerden hangisidir?

- A) $6y^2 - 6xy + 3x^2$
 B) $3y^2 - 6xy + 6x^2$
 C) $6y^2 - 6xy - 3x^2$
 D) $3y^2 - 6xy - 6x^2$

Şekil 2'ye göre öğrencilerden cebirsel ifadeler alt öğrenme alanında ve geometrik cisimler alt öğrenme alanında yetkin olmaları beklenmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt amacına göre Matematik Dersi Öğretim Programındaki öğrenme ve alt öğrenme alanlarına ait örnek soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3'e göre, yenilenmiş Bloom taksonomisindeki bilişsel süreçler boyutu kapsamında hazırlanan soruların yalnızca "Uygulama" ve "Analiz Etme" basamaklarında yer aldığı görülmektedir. Buna göre "Uygulama" basamağında sekiz soru yer alırken; "Analiz Etme" basamağında ise 12 soru bulunmaktadır.

Soruların "Uygulama" ve "Analiz" basamaklarında yer alması, temel sebeplerinden biri: öğrenme ve alt öğrenme alanlarının iç içe, diğeri ise; çeldiricilerin sık olmasıdır. Geçmiş yıllarda yapılan TEOG sınavlarında sorular "Bilgi", "Kavrama" ve "Uygulama" basamaklarında yer alırken; LGS'de en alt basamak olarak "Uygulama" basamağındadır. LGS matematik soruları kazanımlara uygun ve anlaşılır (14. soru hariç) bir dille hazırlanmıştır.

Tablo 3. Matematik Dersi Öğretim Programındaki Öğrenme Ve Alt Öğrenme Alanlarına Ait Örnek Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki Bilişsel Süreç Boyutuna Göre Dağılımı

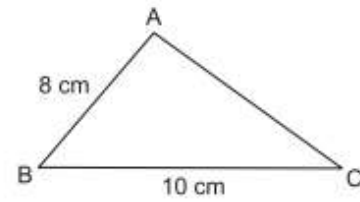
		Bilişsel Süreç Boyutu						
Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Analiz Etme	Değerlendirme	Sentez Yaratma	
Sayılar ve İşlemler	Karekök	-	-	1	2	-	-	
	Çarpanlar ve Katlar	-	-	-	1	-	-	
	Rasyonel Sayılar	-	-	1	-	-	-	
	Üslü İfade	-	-	1	-	-	-	
Cebir	Cebirsel İfadeler	-	-	1	-	-	-	
	Doğrusal Denklemler	-	-	-	1	-	-	
	Denklemler Sistemleri	-	-	1	2	-	-	
Geometri ve Ölçme	Alan Ölçme	-	-	-	6	-	-	
	Dönüşüm Geometrisi	-	-	1	-	-	-	
	Geometrik Cisimler	-	-	1	2	-	-	
	Üçgenler	-	-	1	1	-	-	
Veri İşleme	Veri Analizi	-	-	-	-	-	-	
Olasılık	Basit Olayların Olma Olasılığı	-	-	-	1	-	-	
	Toplam	-	-	8	12	-	-	

Birden fazla kazanımın bir arada kullanılmasıyla oluşan sorular yer almaktadır. Güncel hayatla ilişkilendirilmiş, yoruma dayalı, çeldiricilerin yer aldığı ve öğrenci tarafından fazla işlem gerektiren sorulardan oluştuğu görülmektedir.

Bu kapsamda sorulan sorulardan uygulama düzeyine ilişkin bir örnek Şekil 3'te yer almaktadır:

Şekil 3:Uygulama düzeyine ilişkin bir örnek soru

18.

ABC üçgeninde $m(\widehat{BAC}) > m(\widehat{ABC})$, $|AB| = 8$ cm ve $|BC| = 10$ cm'dir.

Buna göre $|AC|$ 'nin santimetre cinsinden alabileceği kaç farklı tam sayı değeri vardır?

- A) 5 B) 6 C) 7 D) 8

Şekil 3'e göre öğrencilerden üçgenlerde kenar bağıntı özelliklerini bilmeleri ve soruda bu kuralı uygulamaları beklenmektedir.

Analiz düzeyine ilişkin bir örnek ise Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4:Analiz Etme düzeyine ilişkin bir soru örneği

17. Alanı 118 m^2 olan bir evin dikdörtgen biçimindeki odaları ve salonu dışındaki bölümlerinin toplam alanı 34 m^2 dir. Salonun alanı, metre-kare cinsinden bir tamkare sayıdır ve odaların alanları toplamından küçüktür.

Bu salonun kısa kenarının uzunluğu $\sqrt{18}$ m olduğuna göre uzun kenarının uzunluğu en fazla kaç metredir?

- A) $7\sqrt{2}$ B) $6\sqrt{2}$ C) $4\sqrt{2}$ D) $3\sqrt{2}$

Şekil 4'e göre sorunun çözümü için öğrencilerden, geometrik cisimleri, alan kavramını, tam kare ifadeleri ve karekök konusunu çok iyi bilerek soruyu çözmeleri ve en fazla uzun kenarın kaç metre olacağını tahmin etmeleri beklenmektedir.

Araştırmanın son amacında ise 2018 Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki bilişsel süreç boyutuna göre dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır.

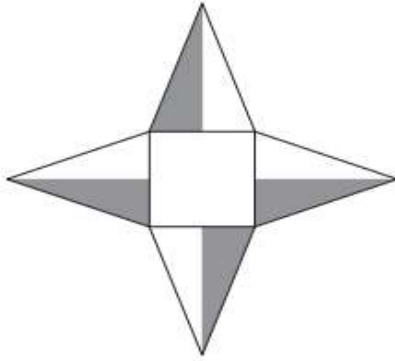
Tablo 4. 2018 LGS Matematik Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Dağılımı

Bilişsel Süreç Boyutu														
Bilgi Boyutu	Hatırlama		Anlama		Uygulama		Analiz etme		Değerlendirme		Sentez yapma		Toplan	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Olgusal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kavramsal	-	-	-	-	1	5	1	5	-	-	-	-	2	10
İşlemsel	-	-	-	-	7	35	11	55	-	-	-	-	8	90
Üst bilişsel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	0	0	0	0	8	40	12	60	0	0	0	0	20	100

Tablo 4'e göre bilgi boyutunda hazırlanan soruların %10'u kavramsal bilgi ve %90'ı ise işlemsel bilgi düzeyindedir. Bu kapsamda sorulan sorulardan biri örnek olarak Şekil 5'te verilmiştir:

Şekil 5: Kavramsal bilgi düzeyine ilişkin bir soru örneği

14.

Beyaz kartondan yapılmış bir kare dik piramidin dış yüzünün bir kısmı griye boyanıyor. Bu kare dik piramidin açılımı yapıldığında dış yüzü yukarıdaki gibi görünüyor.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi bu piramidin görünülerinden biri olamaz?

Şekil 5'e göre sorunun çözümü için öğrencilerin kare piramidin ne olduğunu kavramaları ve buna uygun olarak çözüme ulaşmaları beklenmektedir.

Bunun yanında bu soruların hiç birinin olgusal bilgiyi ve üst bilişsel bilgiyi ölçen sorular olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan bilişsel süreç boyutu göz önünde bulundurulduğunda ise LGS sorularının %60'ının analiz etme ve %40'ının da uygulama basamağında olduğu görülmektedir. Ancak bu soruların hiçbirinin hatırlama,

anlama, değerlendirme ve sentez yapma basamaklarını kapsamadığı yine Tablo 4'den açıkça görülmektedir. Bu kapsamda sorulan sorulardan biri Şekil 6'da örnek olarak verilmiştir:

Şekil 6: Analiz düzeyine ilişkin bir soru örneği

8. Bir kenarının uzunluğu 10 m olan kare şeklindeki bir bahçenin sadece köşelerinde birer sulama sistemi vardır. Her bir sulama sistemi, bulunduğu köşeye uzaklığı en fazla 4 m olan kısma kadar sulama yapabilmektedir. Bu bahçenin sulama yapılamayan kısmında tabanı kare şeklinde olan bir çardak bulunmaktadır. Bu çardağın tabanının köşegeni ile bahçenin köşegeni çakışiktır.

Taban köşegeninin uzunluğu metre cinsinden bir doğal sayı olan bu çardağın taban alanı en fazla kaç metrekaredir?

- A) 18 B) 48 C) 52 D) 72

Şekil 6'ya göre sorunun çözümü için öğrencilerin geometri konusunu çok iyi bilmeleri ve çardağın taban alanının kaç metre olabileceğini hesaplamaları beklenmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, 2018 yılında uygulamaya başlanan Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularını bilişsel düzeyler ve öğrenme alanları bağlamında irdelemek ve bu soruların Yenilenmiş Bloom taksonomisi kapsamında hangi bilgi düzeyini ve hangi bilişsel süreçleri ölçtüğünü ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda Liseye Geçiş Sınavı matematik sorularının en çok "Geometri ve Ölçme" öğrenme alanı göz önünde bulundurularak hazırlandığı; ancak "Veri İşleme" öğrenme alanında ise hiçbir soruya yer verilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Liseye Geçiş Sınavı matematik sorularının alt öğrenme alanlarına göre dağılımı incelendiğinde ise en çok "Alan Ölçme" alanında sorulara yer verildiği; ancak, "Veri İşleme" konusunda ise hiçbir soruya yer verilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre soruların tüm öğrenme alanlarına yönelik olmadığı görülmektedir. Ancak matematik dersi öğretim programının 8. Sınıf öğrenme alanları ve konu dağılımları incelendiğinde tüm öğrenme alanlarına ait kazanımların olduğu ve sınav sorularının dağılımlarıyla kazanımlar arasında tam bir uyum olmadığı söylenebilir.

Yine, araştırmadan elde edilen diğer önemli bir bulgu ise matematik dersi öğretim programının öğrenme ve alt öğrenme alanlarında yer alan soruların yalnızca "Uygulama" ve "Analiz" basamaklarında olduğudur. Ancak hatırlama, anlama, değerlendirme ve sentez yapma basamaklarında ise hiçbir soruya rastlanmamıştır. Buna göre sınav sorularının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ölçme, değerlendirme yorumlama düzeylerini ölçmeye yönelik olduğu araştırmadan açıkça görülmektedir.

Bu sonuç Ubuz ve Sarpkaya'nın (2014) çalışmasıyla da benzerlik göstermektedir. Ancak literatürde, bu çalışmayla benzerlik göstermeyen araştırmalara da rastlanmaktadır (Karaman ve Bindak, 2017; Köğçe ve Baki, 2009; Biber ve Tuna, 2017; Çintaş Yıldız, 2015). Bu durumun araştırmanın yapıldığı örneklerden kaynaklandığı söylenebilir.

Son olarak araştırmada Liseye Geçiş Sınavı matematik sorularının bilgi düzeyi açısından kavramsal ve işlemsel bilgi düzeyinde olduğu ancak olgusal bilgi ve üst bilişsel bilgi düzeyinde olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Karaman ve Bindak'ın (2017) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir

Bu araştırma elde edilen sonuçlardan yola çıkarak, yapılacak sınavlarda soru türlerinin matematik öğretim programlarında yer alan bütün kazanım ve öğrenme alanlarına göre düzenlenmesi; ayrıca, soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında yer alan tüm düzeylere göre hazırlanması önerilebilir.

Kaynakça

- Anderson, L.W. (Ed.), Krathwohl, D.R. (Ed.), Airasian, P.W., Cruikshank, K.A., Mayer, R.E., Pintrich, P.R., Raths, J., & Wittrock, M.C. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives (Complete edition). New York: *Longman*.
- Anderson, L.W., & Krathwohl, D. R. (2014). Öğrenme öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama: Bloom'un eğitimin hedefleri ile ilgili sınıflamasının güncelleştirilmiş biçimi (Çev. D. A. Özçelik). Ankara: *Pegem Akademi*.
- Arı, A. ve Gökler, Z. S. (2012). İlköğretim fen ve teknoloji dersi kazanımları ve SBS sorularının Yeni Bloom Taksonomisine göre değerlendirilmesi. http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2414-30_05_2012-16_57_22.pdf adresinden 15 Ağustos 2018 tarihinde indirilmiştir.
- Biber, A. Ç ve Tuna, A. (2017). Ortaokul matematik kitaplarındaki öğrenme alanları ve Bloom Taksonomisine göre karşılaştırılmalı analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 36(1): 161-174.
- Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31(142), 3-14.
- Çintaş Yıldız, D. (2015). Türkçe Dersi Sınav Sorularının Yeniden Yapılandırılan Bloom Taksonomisine Göre Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(2):479-497.
- Dalak, O. (2015). TEOG sınav soruları ile 8. sınıf öğretim programlarındaki ilgili kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep*.
- Dursun, A. ve Aydın Parım, (2014). YGS 2013 matematik soruları ile ortaöğretim 9. sınıf matematik sınav sorularının Bloom Taksonomisine ve öğretim programına göre karşılaştırılması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 17-37. <http://ebad-jesr.com>
- Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa Birliği sürecinde Türk eğitim sistemi: sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 66-80.
- Hitchcock G. ve Hughes D. (1995). Research and the Teacher: A Qualitative Introduction to School Based Research (2nd Ed.), London: *Routledge*.
- Kala, A. (2015). KPSS biyoloji alan bilgisi sorularının alan bilgisi yeterlikleri çerçevesinde Yenilenmiş Bloom Taksonomisi ile analizi: 2013 yılı örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul*.
- Karaman, M., Bindak, R. (2017). ilköğretim matematik öğretmenlerinin sınav soruları ile teog matematik sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizi, *Curr Res Educ* (2017), 3(2) · 51-65.
- Keleş, T. ve Hacısalıhoğlu Karadeniz, M. (2015). 2006-2012 yılları arasında yapılan ÖSS, YGS ve LYS matematik ve geometri sorularının bloom taksonomisinin bilişsel süreç boyutuna göre incelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6(3): 532-552
- Köğçe, D. ve Baki, A. (2009). Matematik öğretmenlerinin yazılı sınav soruları ile ÖSS sınavlarında sorulan matematik sorularının Bloom taksonomisine göre karşılaştırılması, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 70-80.
- Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview, *Theory into practice*, 41(4), 212-218.
- MEB (2018). Matematik dersi (5-8. Sınıflar) öğretim programı, <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329> adresinden 04 Haziran 2018 tarihinde indirilmiştir.
- MEB (2018). Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınava ait soru ve cevap anahtarları. [Online]: [Dsgm.meb.gov.tr/www/2-haziran-2018-tarihinde-yapilan-sinavla-ogrenci-alacak-ortaogretim-kurumlarina-iliskin-merkez-sinava-ait-soru-ve-cevap-anahtarlari/icerik/317](http://dsgm.meb.gov.tr/www/2-haziran-2018-tarihinde-yapilan-sinavla-ogrenci-alacak-ortaogretim-kurumlarina-iliskin-merkez-sinava-ait-soru-ve-cevap-anahtarlari/icerik/317) adresinden 04 Haziran 2018 tarihinde indirilmiştir.
- MEB, (2017). 2017-2018 Öğretim yılı 8. sınıflar için uygulanacak sınav ait örnek sorular kitapçığı (sayısal bölüm) https://www.meb.gov.tr/sinavlar/dokumanlar/2017/ornek_sorular_sayisal_2017.pdf adresinden 15 Ekim 2018 tarihinde indirilmiştir.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook.(2nded). Thousand Oaks, CA: *Sage*.
- Özer Keskin, M. ve Aydın, S. (2011). Seviye belirleme sınavı 6. sınıf fen ve teknoloji testinde çıkan biyoloji sorularının revize edilmiş taksonomiye göre incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 727-742.
- Özmen, H., (2005). 1990-2005 OSS Sınavlarındaki kimya sorularının konu alanlarına ve Bloom taksonomisi'ne göre incelenmesi, *Eurasian Journal of Educational Research*, 21, 187-199.
- Ralph, E. G. (1999). Developing novice teachers' oral-questioning skills, *Mcgilljournal of Education*, 34(1), 29-47.
- Sönmez, Ö. F., Koç, H. ve Çiftçi, T. (2013). ÖSS, YGS ve LYS sınavlarındaki coğrafya sorularının Bloom

Taksonomisi bilişsel alan düzeyi açısından analizi. *Karadeniz Araştırmaları*, 36, 257-275.

Şad, S. N. ve Şahiner, Y.S. (2016). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş (TEOG) sistemine ilişkin öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri. *Elementary Education Online*, 2016; 15(1): 53-76.

Thompson, T. (2008). Mathematics teachers' interpretation of higher-order thinking in Bloom's Taxonomy. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 3(2), 96-109.

Topçu, E. (2017). TEOG tarih sorularının yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre analizi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (9):321-335.

Ubuz, B., ve Sarpkaya, G. (2014). The Investigation of Algebraic Tasks in Sixth Grades in Terms of Cognitive Demands: Mathematics Textbook and Classroom Implementations. *Elementary Education Online*, 13(2), 594-606.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: *Seçkin Yayıncılık*

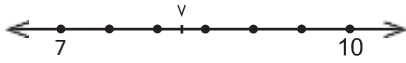
EK-1

1. Kenarlarının uzunlukları 6 cm ve 8 cm olan bir dikdörtgene benzer olacak şekilde, kenar uzunlukları santimetre cinsinden doğal sayı olan bir dikdörtgen çizilecektir.

Çizilecek bu dikdörtgenin alanı 48 santimetrekareden büyük olacağına göre en az kaç santimetrekaredir?

A) 96 B) 108 C) 144 D) 192

2.

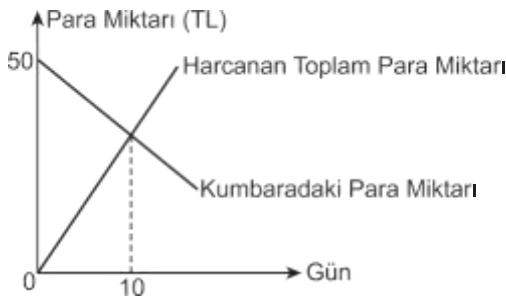
Yukarıdaki sayı doğrusunda 7 ile 10'a karşılık gelen noktaların arası 6 eş parçaya ayrılmıştır.

Buna göre A noktasına karşılık gelen sayı aşağıdakilerden hangisi olabilir?

A) $\sqrt{94}$ B) $\sqrt{88}$ C) $\sqrt{79}$ D) $\sqrt{68}$

3. Ahmet her gün kumbarasından aynı miktarda para alarak harcıyor. Ahmet'in kumbarasındaki para miktarı ve harcadığı toplam para miktarını gösteren doğrusal grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik: Kumbarada Bulunan ve Harcanan Toplam Para Miktarı

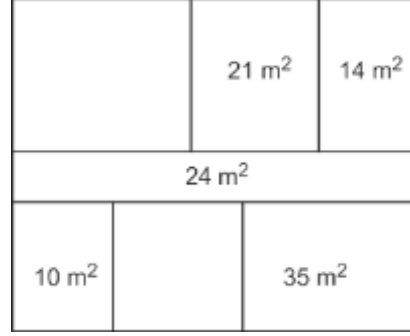

Grafiğe göre Ahmet'in kumbarasındaki para

kaçıncı günde biter?

A)20 B) 25 C)30 D) 35

4.

Yukarıda her bir bölümü dikdörtgen şeklinde olan dikdörtgen biçimindeki kat planı üzerinde bazı bölümlerin alanları verilmiştir.

Bu dikdörtgenlerin her birinin kenar uzunlukları metre cinsinden birer doğal sayı olduğuna göre alanı verilmeyen bölümlerin alanları toplamı en az kaç metrekaredir?

A) 36 B) 54 C) 64 D) 76

5. 21 000 m²lik bir arsa ortaklar arasında paylaşılacaktır. Paylaşım için arsanın tamamı 250 m², 500 m² ve 1000 m²lik bölümlere ayrılıyor. Toplam bölüm sayısı ortakların sayısına eşittir. Her bir bölüm numaralandırılıyor ve bu numaralar özdeş kartların üzerine yazılarak boş bir torbaya atılıyor. Arsanın ortakları arasında çekilecek kura ile bu bölümlerin sahipleri belirlenecektir.

Bu kurada torbadan çekilecek ilk kartın üzerinde yazan numaranın; alanı 250 m², 500 m² ve 1000 m²olan bölümlerden birine ait olma olasılıkları eşit olduğuna göre bu arsanın kaç ortağı vardır?

A) 24 B) 36 C) 48 D) 60

6. Altan ve Can, defterlerine kenar uzunlukları santimetre cinsinden doğal sayı olan birer kare çiziyorlar. Altan'ın çizdiği karenin alanı kenar uzunlukları 7 cm ve 9 cm olan bir dikdörtgenin alanından büyük, Can'ın çizdiği karenin alanı ise bu dikdörtgenin alanından küçüktür.

Buna göre Altan ile Can'ın çizdiği karelerin alanları arasındaki fark en az kaç santimetrekaredir?

A) 8 B) 15 C) 32 D) 39

7.

Etkileşimli çalışmalar oluşturulabilecek bir programlama dilinde istenen hareketler tanımlı blokların uygun şekilde yerleştirilmesiyle elde edilmektedir. Bu programlama dilinde bulunan bazı bloklar ve tanımları aşağıda verilmiştir.

yönüne dön → Karakterin hangi yönde hareket edeceğini belirler. (0: yukarı, 90: sağ, 180: aşağı, -90: sol)

adım git → Karakteri belirtilen birim kadar hareket ettirir.

Örnek:

1. şekil: 1 birim yukarı, 1 birim sağ, 1 birim aşağı, 1 birim sol hareketleri.

2. şekil: 2 birim sağ, 2 birim aşağı hareketleri.

Kareli kâğıtta verilen 1. şekildeki (-3, -1) noktasına yukarıdaki bloklarla belirtilen hareketler yukarıdan aşağıya doğru uygulandığında 2. şekildeki (2, 5) noktası elde edilmiştir.

Buna göre K (-1, 5) noktasına aşağıdaki hareketlerden hangisi uygulanırsa L(-4, -1) noktası elde edilir?

8. Bir kenarının uzunluğu 10 m olan kare şeklindeki bir bahçenin sadece köşelerinde birer sulama sistemi vardır. Her bir sulama sistemi, bulunduğu köşeye uzaklığı en fazla 4 m olan kısma kadar sulama yapabilmektedir. Bu bahçenin sulama yapılamayan kısmında tabanı kare şeklinde olan bir çardak bulunmaktadır. Bu çardağın tabanının köşegeni ile bahçenin köşegeni çakışıktır.

Taban köşegeninin uzunluğu metre cinsinden bir doğal sayı olan bu çardağın taban alanı en fazla kaç metrekaredir?

A) 18 B) 48 C) 52 D) 72

9. $0,00013 \cdot 10^a$ ifadesinin değeri 1000'den büyüktür.

Buna göre a'nın alabileceği en küçük tam sayı değeri kaçtır?

A) 8 B) 7 C) 6 D) 5

10. Aşağıdaki tabloda bir lokantada satılan ve her gramında eşit kalori bulunan yemeklerin kütle ve kalorileri verilmiştir.

Tablo: Yemeklerin 100 Gramındaki Kalori Miktarları

Yemek	Kalori
Çorba	45
Pilav	72
Nohut	40

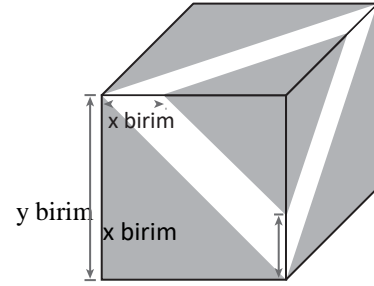
Lokantadaki yemekler her bir tabakta 100 gram yemek

olacak şekilde satılmaktadır.

Bu lokantadan toplam 538 kalori değerinde 10 tabak yemek siparişi verildiğinde kaç tabak nohut siparişi verilmiş olur?

A) 2 B) 3 C) 4 D) 5

11.

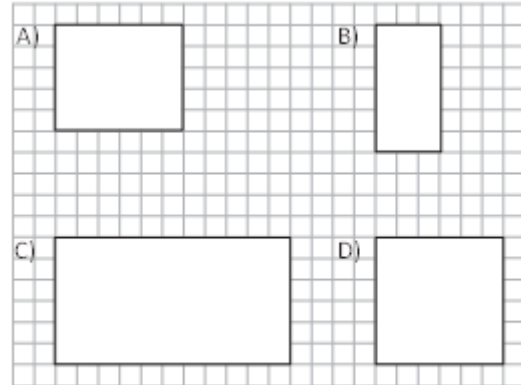
Küp şeklindeki kutunun tüm yüzlerine şekildaki gibi eşit büyüklükte şeritler yapıştırılıyor ve şeritler dışında kalan üçgen biçimindeki bölgeler boyanıyor.

Buna göre, boyanan bölgenin alanını birimkare cinsinden gösteren cebirsel ifade aşağıdakilerden hangisidir?

A) $6y^2 - 6xy + 3x^2$
 B) $3y^2 - 6xy + 6x^2$
 C) $6y^2 - 6xy - 3x^2$
 D) $3y^2 - 6xy - 6x^2$

12. Kareli kâğıtta verilen aşağıdaki dikdörtgenlerden üçü aynı üçgen dik prizmaya ait yüzlerdir.

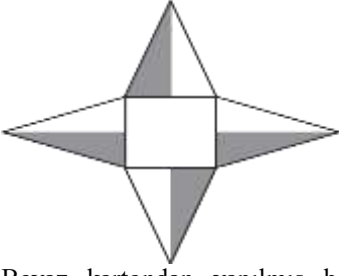
Buna göre hangisi bu üçgen prizmanın bir yüzü olamaz?

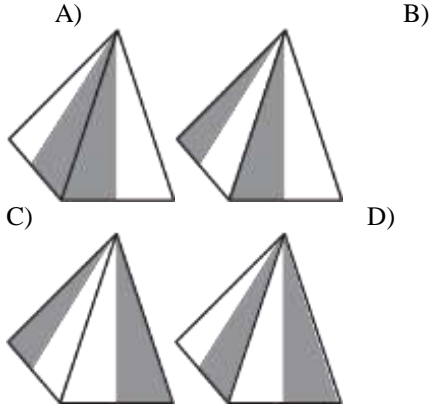
13. Aşağıdakilerden hangisi $3x^2 - 6xy + 3y^2$ cebirsel ifadesinin çarpanlarından biridir?

A) $3x$ B) $y - x$
 C) $x + y$ D) $3y^2$

14.

Beyaz kartondan yapılmış bir kare dik piramidin dış yüzünün bir kısmı griye boyanıyor. Bu kare dik piramidin açınımlı yapıldığında dış yüzü yukarıdaki gibi görünüyor. Buna göre aşağıdakilerden hangisi bu piramidin görünümlerinden biri olamaz?

15. İki farklı yüzme kursuna ait ücretler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo: Kursların Ücretleri

Kurslar	Kayıt Ücreti (TL)	Aylık Ücret (TL)
1. Kurs	310	40
2. Kurs	130	55

Yüzme kursuna katılan bir kişi bir defalık kayıt ücreti ve devam ettiği her ay için aylık ücret ödemektedir.

Tabloda ücretleri verilen kurslardan birine katılmak isteyen bir kişinin en az kaç ay kursa devam etmesi durumunda 1. kursa katılması daha ekonomik olur?

A) 8 B) 9 C) 13 D) 14

16. Bir telefon şirketi müşterilerine fatura ödemelerinde iki indirim seçeneği sunmaktadır.

1. seçenek: Fatura tutarında %10 indirim

2. seçenek: Fatura tutarında 4 lira indirim

1. seçeneği tercih eden bir müşteri 2. seçeneği tercih etmiş olsaydı 3 lira daha fazla ödeme yapacaktı.

Buna göre bu müşterinin fatura tutarı kaç liradır?

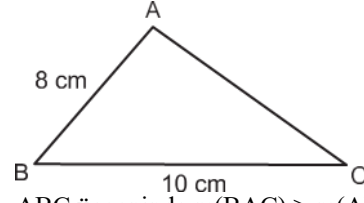
A) 10 B) 30 C) 50 D) 70

17. Alanı 118 m² olan bir evin dikdörtgen biçimindeki odaları ve salonu dışındaki bölümlerinin toplam alanı 34 m²'dir. Salonun alanı, metrekare cinsinden bir tamkare sayıdır ve odaların alanları toplamından küçüktür.

Bu salonun kısa kenarının uzunluğu 18 m olduğuna göre uzun kenarının uzunluğu en fazla kaç metredir?

A) $7\sqrt{2}$ B) $6\sqrt{2}$ C) $4\sqrt{2}$ D) $3\sqrt{2}$

18.

ABC üçgeninde $m(\text{BAC}) > m(\text{ABC})$, $|AB| = 8$ cm ve $|BC| = 10$ cm'dir.

Buna göre $|AC|$ 'nin santimetre cinsinden alabileceği kaç farklı tam sayı değeri vardır?

A) 5 B) 6 C) 7 D) 8

19. Bir kargo şirketi gönderilen kargonun kilogram cinsinden kütlesi ile desimetreküp cinsinden hacmini hesaplıyor ve hangisine göre kargo ücreti fazla ise o ücreti alıyor. Bu kargo şirketine ait ücret tarifesi Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1: Kütlelerine Göre Kargo Ücreti

Kütle (x kg)	Ücret (TL)
$0 < x \leq 3$	5
$3 < x \leq 6$	6,50
$6 < x \leq 10$	8

Tablo 2: Hacimlerine Göre Kargo Ücreti

Hacim (y dm ³)	Ücret (TL)
$0 < y \leq 9$	5,50
$9 < y \leq 18$	7
$18 < y \leq 30$	9

Buse bu kargo şirketi ile Tablo 3'te yarıçaplarının uzunlukları, yükseklikleri ve kütleleri verilen dik dairesel silindirik şeklindeki kargoları yollamıştır.

Tablo 3: Kargolara Ait Bilgiler

Kargo	Yarıçapının Uzunluğu (cm)	Yüksekliği (cm)	Kütlesi (kg)
1. kargo	12	20	4
2. kargo	15	18	6

Buna göre Buse bu kargolar için kaç lira ödeme yapmıştır? (r yerine 3 alınız.)

A) 12 B) 12,50
C) 13 D) 13,50

20. 400 metrelik düz bir yarış pistine başlangıç noktasına uzaklıkları metre cinsinden 2'nin pozitif tam sayı kuvvetleri olacak şekilde yerleştirilebilecek en fazla sayıda engel yerleştiriliyor. Bu pistte 8 atletin yarıştığı bir engelli koşusunda yarışmacılardan biri 20. metrede, bir diğeri 50. metrede yarışı bırakıyor.

Diğer yarışmacılar yarışı tamamladığına göre yarış bittiğinde atletlerin her birinin üzerinden atladığı engel sayılarının toplamı kaçtır?

A) 57 B) 63 C) 64 D) 72

Araştırma Makalesi • Research Article

Sanat Eğitimi Dersi Alan Öğretmen Adaylarının Sanat Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Algıların Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi

Examining, Through Metaphors, The Perceptions Of The Art Term Of The Prospective Teachers Who Take Art Education Course

Yahya Hiçyılmaz,^{a*} Yahya Adanır^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Van/Türkiye
ORCID: 0000-0003-3453-9998

^b Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Rektörlük, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2915-2334

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 21 Ekim 2018

Kabul tarihi: 08 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Sanat kavramı

Metafor

Sanat eğitimi

Algı

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; sınıf öğretmenliği ve okul öncesi öğretmenliği bölümünde sanat eğitimi dersi alan öğretmen adaylarının “sanat” kavramına yönelik algılarını belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubu, 2017-2018 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde sanat eğitimi dersi alan 2. ve 3. sınıflarda öğrenim gören toplam 100 öğretmen adayından oluşmaktadır. Veri toplamak amacıyla “ Sanat... gibidir; çünkü...” şeklinde görüşme formu hazırlanmıştır. Bu doğrultuda toplanan nitel veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda 7 farklı tema belirlenmiştir. Bu temalar; özgürlüğün bir simgesi olarak sanat, yaratıcılığın bir ifadesi olarak sanat, duyguların bir ifade aracı olarak sanat, yönlendirici, eğitici ve öğretici yönüyle sanat, hazın bir kaynağı olarak sanat, yaşamın bir parçası olarak sanat ve yansıtıcı bir özellik olarak sanat şeklinde isimlendirilmiştir. Buna bağlı olarak öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforlar temel alındığında, sanat kavramının birden fazla ve farklı metaforlarla açıklandığı görülmüştür.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2018

Received in revised form 21 October 2018

Accepted 08 November 2018

Keywords:

Art concept

Metaphor

Art education

Perception

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the perceptions of the "art" term of the prospective teachers who take art education course in the elementary education and early childhood education. The study group consists of a total of 100 teacher candidates who are studying in the 2nd and 3rd classes of art education course in Muş Alparslan University Faculty of Education in the spring semester of 2017-2018 academic year. In order to collect data, an interview form as "Art is like a/an ..., because ..." was prepared. Qualitative data collected in this direction were analyzed using content analysis method. As a result of these analyzes, 7 different themes were determined. These themes are classified as; art as a symbol of freedom, art as an expression of creativity, art as a means of expressing emotion, art as a means of directing, educating and teaching, art as a source of pleasure, art as a part of life and art as a reflective feature. Accordingly, based on the metaphors of the prospective teachers, the concept of art has been revealed with multiple and different metaphors.

1. Giriş

Yaşamımızın bir parçası haline gelen sanat, insan hayatının her döneminde varlığını sürdürmüştür. Sanat, tarih öncesi dönemde mağaralarda yaşayan insanların yaptıkları ilkel resimlerden 21. yüzyılın modern sanatına kadar uzanan

kültürel hareket tarihinin tamamını kapsar. Dolayısıyla sanat değişime açık bir olgu olarak ifade edilebilir.

Sanat toplumun yapısını bize yansıtır. Bu bakımdan sanat zaman içerisinde kültürel gelişim ve sosyal bağlama göre değişir (Agyeman, 2015). Bu bağlamda tarih boyunca sanatın tanımı üzerine farklı yorumlamalara yer verilmiştir. Tolstoy

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: yahya-04@windowslive.com

(1995) sanat, yaratıcılığın ve hayal gücünün etkileşimi ile elde edilen estetik sonuçtur şeklinde ifade etmiştir.

Sanat eserlerinin amacı sanatçıların duygularını yansıtmaları ve temsil etmesidir. Bu açıdan sanatçılar duygu ve düşüncelerini izleyiciye iletme özgürlüğünü sağlayan araç ve materyalleri seçerler (Christodoulou ve Styliaras, 2008). Sanatta araç ve gereçlerin değişmesi başka bir deyişle sanatın biçimlerinin değişmesiyle birlikte izleyicilerin beklentilerinin de değiştiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda sanat, günümüzde farklı tanımlarla ortaya çıkan bir kavram haline gelmiştir.

Sanat eserlerini görsel metafor olarak değerlendiren fikirler bulunmaktadır (Bulut Kılıç ve Altıntaş, 2016). Özellikle resim sanatı bir çok biçimde görsel metaforik anlatım olarak karşımıza çıkmaktadır (Parsons, 2010). Metafor kelimesi etimolojik yapısı “birleşik kelime (meta+ phora) olarak izah edilen “metaphora”ya dayanır. “Meta”, “öte” anlamına gelen, “pğora” ise “taşımak” anlamını çağrıştıran Yunanca kökenli kelimelerdir” (Kılcan, 2017 s.13). Metafor, fikirler arasında bağlantı kurmak soyut fikirleri açıklamak veya duyguları iletmenin kolay ve güçlü bir yol olarak kabul edilir. İnsanların metafor kullanımlarını incelemek, onların duygularını ve tutumlarını açıkça belirlememize yardımcı olur (Cameron ve Maslen, 2010).

Eğitim sürecinin tamamlayıcı bir unsuru olan sanat eğitimi, sanatçı yetiştirmeye yönelik bir eğitim değildir. Daha çok bireyin sanat yoluyla eğitimi yani bireyin estetik eğitimi ile ilgilenmesidir. Bu açıdan okulöncesinden üniversite düzeyine kadar verilmesi gereken eğitim alanlarından biri olmaya devam edecektir (Özsoy, 2003). Bu bağlamda sanat eğitimi alan öğretmen adaylarının sanat kavramına yönelik algılarının incelenmesi onların sanat eğitimine ilişkin düşüncelerini, bakış açılarını ve tutumlarını açıkça belirlememize yardımcı olur. Öğretmen adaylarının sanat kavramına ilişkin algılarını ortaya konulmasında etkili yollardan biri de öğretmen adaylarının bu kavrama ilişkin geliştirdikleri metaforlardır. Bireyler genellikle fikirlerini, inançlarını ve bilgilerini iletme için metafor kullanırlar (Hamilton, 2016). Bireylerin yansıttığı metaforlar bize düşünceleri hakkında tutarlı cevaplar verir (Cameron, 2003). Eğitim ortamında metaforların kullanılması bireylerin ele alınan kavramların karşılaştırma, ilişkilendirme görselleştirme ve yorumlama gibi süreçlerde zihinde organize edilerek öğrenilmesini kolaylaştırabilir. Aynı zamanda öğrenilen kavram hakkında görsel bir imaj sağlar. Bu çerçevede sınıf öğretmenliği ve okulöncesi öğretmenliği bölümünde sanat eğitimi alan öğretmen adaylarının “sanat” kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi amaçlanmıştır.

Literatürde, öğretmen adaylarının belirli konular hakkındaki metaforik algıları üzerinde birçok çalışma ile karşılaşılabilir. Sanat eğitimi (Akdeniz ve Çakırcı, 2017), sanat eğitimi dersi (Kalyoncu, 2013) gibi kavramların dışında farklı kavramları konu alan ve metaforik olarak analiz etmeyi amaçlayan çalışmalarda yapılmıştır (Buchanan, 2015; Eren ve Tekinarslan, 2012; Ekici ve Gökmen, 2014; Bilge, ve Erdogan, 2010; Geçit ve Geçer, 2011; Hamarat, 2016; Hamilton, 2016; Nartgün ve Özen, 2015; Seyitoğlu ve Çakar, 2017; Yılmaz, Göçen ve Yılmaz, 2013). Ancak sanat eğitimi dersi alan öğretmen adaylarının sanat kavramına ilişkin metaforik algılarını belirleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre olumlu yönde katkı sağlayabileceği söylenebilir.

2. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma türlerinden “fenomenoloji” deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni, bize tümüyle yabancı olmayan farkında olduğumuz ancak tam anlamıyla ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2017-2018 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde Sınıf Öğretmenliği ve Okul Öncesi programı kapsamında sanat eğitimi dersi alan 2. ve 3. sınıflarda öğrenim gören toplam 100 öğretmen adayından oluşmaktadır. Çalışma grubunun %46’sı okulöncesi öğretmenliği programında, %54’ü ise sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Öğretmen adaylarının %51’i erkek ve %49’u kadındır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Öğretmen adaylarının sanat kavramına ilişkin sahip oldukları algıları belirlemek amacıyla “Sanat...gibidir; çünkü...” şeklinde görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda boş bırakılan yerlerde yalnızca bir metafor kullanmaları ve bu metaforu tercih etmelerinin nedenlerini yazmaları istenmiştir. Bu doğrultuda doldurulan görüşme formları, araştırmanın temel veri kaynağı olarak kabul edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen nitel veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde belirtilen dört aşama halinde gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Veriler analiz edilmeden önce, toplanan verilerin belirlenen kavram çerçevesinde doldurulup doldurulmadığı kontrol edilmiştir. Bu bağlamda 10 adet form belirlenen yönerge çerçevesinde doldurulmadığından araştırma kapsamı dışına bırakılmıştır. Görüşme formunu dolduran öğretmen adaylarının gerçek kimlikleri gizli tutulmuştur. Erkek öğretmen adaylar EÖA1, EÖA2, kadın öğretmen adaylar KÖA1, KÖA2 şeklinde formüle edilmiştir. Daha sonra öğretmen adayları tarafından verilen ifadeler incelenerek kodlar oluşturulmuştur. Her bir kod bir metafor olarak kabul edilmiştir. Kodlar birbirleri ile ilişkilendirilerek 7 farklı tema belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada, araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla elde edilen metaforların temaları temsil edip etmediğini belirlemek amacıyla iki uzman görüşüne başvurulmuştur. Metaforların ve temaların içinde olduğu bir liste oluşturulmuştur. Söz konusu bu listede kodların temalarile eşleştirilmesi istenmiştir. Karşılaştırma güvenilirliğini sağlamak amacıyla Miles ve Huberman, (2015) tarafından öne sürülen güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Buna göre, Güvenirlik=Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı şeklinde hesaplanmıştır. Bu doğrultuda uzmanlar arasındaki görüş birliğinin % 90 düzeyinde olduğu görülmüştür. Farklı biçimde eşleşen kod ve temalar tartışılarak uzlaşma yoluyla

kod ve temalar oluşturulmuştur. İlgili temalar altında toplanan kodların frekans ve yüzde değerleri alınarak değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Çalışma grubunu oluşturan 100 öğretmen adayı, sanat kavramına yönelik birbirinden farklı 40 metafor geliştirmişlerdir. Bu metaforlar ortak özellikler bakımından 7 farklı tema altında incelenmiştir. Bu temalar; özgürlüğün bir simgesi olarak sanat, yaratıcılığın bir ifadesi olarak sanat, duygusal bir ifade aracı olarak sanat, yönlendirici, eğitici ve öğretici yönüyle sanat, hazın bir kaynağı olarak sanat, yaşamın bir parçası olarak sanat, yansıtıcı bir özellik olarak sanat şeklindedir. Her bir temayı temsil ettiği düşünülen metaforlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlar için örnek ifadeler yer verilmiştir. Öğretmen adaylarının sanat kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların temalara göre dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Sanat Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Temalara Göre Dağılımları

Temalar	Metafor	Cinsiyet		f	%
		Erkek	Kadın		
Özgürlüğün bir simgesi olarak sanat	Kuş	1	1	2	2
	Okyanus	-	1	1	1
	Deniz	1	1	2	3
	Gökyüzü	-	3	3	3
	Ruh	1	-	1	1
	Yıldız	1	-	1	1
Toplam		4	6	10	10
Yaratıcılığın bir ifadesi olarak sanat	İnsan	8	10	18	18
	Hayal	1	2	3	3
	Gökkuşluğu	2	2	4	4
	Bukalemun	1	1	2	2
	Kapalı kutu	-	1	1	1
	Dil	1	-	1	1
	Renk	-	1	1	1
	Gölge	-	1	1	1
Boş kâğıt	-	1	1	1	
Toplam		13	19	32	32
Duygusal bir ifade aracı olarak sanat	Anne	-	3	3	3
	Aşk	2	3	5	5
	Yalnızlık	-	1	1	1
	Huzur	1	-	1	1
Toplam		3	7	10	10
Yönlendirici, eğitici ve öğretici yönüyle sanat	Güneş	2	1	3	3
	Öğretmen	2	1	3	3
	Pusula	-	1	1	1
Öğrenci	2	1	3	3	
Toplam		6	4	10	10
Hazın bir kaynağı olarak sanat	Çikolata	5	2	7	7
	Kahve	1	-	1	1
	Yemek	1	-	1	1
	İlaç	1	-	1	1
Toplam		8	2	10	10
	Kan	-	1	1	1
	Zaman	-	1	1	1
	Su	1	-	1	1

Yaşamın bir parçası olarak sanat	Nehir	2	-	2	2
	Göz	-	1	1	1
	Doğa	6	4	10	10
	Kâinat	3	-	3	3
Toplam		12	7	19	19
Yansıtıcı bir özellik olarak sanat	Hayat	2	-	2	2
	Filim	1	-	1	1
	Futbol	1	-	1	1
	Deneyim	1	-	1	1
Ayna	Ayna	-	3	3	3
	Ay	-	1	1	1
	Toplam		5	4	9

Tablo 1 incelendiğinde kadın ve erkek öğretmen adaylarının en çok insan (%18), doğa (%10) ve çikolata (%7) gibi metaforlar kullandıkları görülmüştür. Tablo incelenmeye devam edildiğinde, yaratıcılığın bir ifadesi olarak sanat şeklindeki temanın öğretmen adayları tarafından en fazla metaforla (%32) ifade edildiği görülmektedir. Aynı zamanda yaşamın bir parçası olarak sanat şeklindeki temanın metaforların %19'u ile ifade edildiği ve özgürlüğün bir simgesi olarak sanat, duygusal bir ifade aracı olarak sanat, yönlendirici, eğitici ve öğretici yönüyle sanat, hazın bir kaynağı olarak sanat şeklindeki temaların ise metaforların %10'u ile ifade edildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte en az metaforla ifade edilen temanın ise yansıtıcı bir özellik olarak sanat (%9) şeklindeki tema olduğu görülmüştür.

Tablo 1'de değinilen tema ve metaforlarla ilgili öğretmen adaylarının ifadelerinden doğrudan alıntılara aşağıda yer verilmiştir.

1- Özgürlüğün Bir İfade Aracı Olarak Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanatçıların sonsuz konu seçimine sahip olabileceği üzerinde durduğu görülmüştür. Ayrıca sanatçıların konuları işleme biçimlerinde özgürce davrandıkları dile getirilmiştir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının sanat kavramını özgürlüğün bir ifade aracı olarak algıladıkları şeklinde yorumlanabilir. Öğretmen adayları bu tema ile ilgili; kuş, okyanus, deniz, gökyüzü, ruh, yıldız şeklinde metaforlar geliştirmişlerdir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat, gökyüzünde süzülen kuşlar gibidir. Çünkü gökyüzünde süzülen kuşlar özgürlerdir. İstedikleri her yere gidebilirler” (KÖA19).

“Sanat, sonu olmayan bir okyanus gibidir. Çünkü derinlere daldıkça sanatçılar gördükleri yeni şeyleri istedikleri şekilde işleyebilirler” (KÖA6).

“Sanat gökyüzü gibidir. Çünkü sanatçı sonsuzluğun içinde istediği konuyu seçebilir” (KÖA12).

2- Yaratıcılığın Bir İfadesi Olarak Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanatçıların ele aldığı farklı konuları ve bu konuları işleme biçimi bakımında özgün davrandıkları üzerinde durdukları görülmüştür. Bu bağlamda ele alınan metaforlar doğrultusunda her bir sanat çalışmasının yaratıcı bir ürün olarak düşünüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Bu tema ile ilgili öğretmen adayları; insan, hayal, gökkuşluğu, bukalemun, kapalı kutu, dil, renk, gölge, boş kâğıt şeklinde metaforlar geliştirmişlerdir. Bu metaforlar birbirileri ile ilişkilendirilerek “yaratıcılığın bir ifadesi olarak sanat” şeklinde isimlendirilmiştir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat insan gibidir. Çünkü sanat biriciktir. Tıpkı insanlar gibi aynı özellikte başka bir benzeri yoktur. Hem psikolojik olarak hem de fizyolojik olarak birbirlerinden farklıdır” (EÖA3).

“Sanat gökkuşağı gibidir. Çünkü güzel renkler bir araya gelerek güzel bir görünüm sağladığı gibi sanatta da renkler bir araya gelerek güzel bir görünüm sağlayabilir (KÖA27).

“Sanat hayal gibidir. Çünkü sanat yoluyla hayalimizdekileri dilediğimiz şekilde sunabiliriz” (EÖA5).

“Sanat bukalemun gibidir. Çünkü sanat eseri özgünlüğün ve farklılığın ta kendisidir. Her renge bürünebilir” (EÖA87).

3- Duygusal Bir İfade Aracı Olarak Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanat eserlerin sanatçıların duygularını ifade edebileceği bir araç olarak algıladıkları görülmüştür. Bu algıların; anne, aşk, yalnızlık, huzur gibi çeşitli metaforlar olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle bu tema “duygusal bir ifade aracı olarak sanat” şeklinde isimlendirilmiştir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat anne gibidir. Çünkü annenin çocuğuna verdiği sevgi gibi sanat da bize benzer bir duygu verir” (EÖA26).

“Sanat aşk gibidir. Çünkü sanat aşk gibi kendisinde farklı duygular barındırır. Ruhu canlandırır” (KÖA33).

“Sanat huzur gibidir. Çünkü sanat eserleri bizi mutlu hissettiren bir ruha getirir” (EÖA9).

4- Yönlendirici, Eğitici ve Öğretici Yönüyle Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanatın insan davranışları üzerinde yönlendirici ve eğitici bir yönü olduğu yönünde görüşler dile getirdikleri görülmüştür. Bu görüşlerin; güneş, öğretmen, pusula ve öğrenci gibi metaforlar olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda bu tema “yönlendirici, eğitici ve öğretici yönüyle sanat” şeklinde isimlendirilmiştir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat öğretmen gibidir. Çünkü öğretmen öğrencilerini yönlendirdiği gibi sanat da izleyicileri yönlendirir (EÖA16).

“Sanat bir pusula gibidir. Çünkü insanlara yol gösterir” (EÖA80).

“Sanat öğrenci gibidir. Çünkü öğrencide sanat gibi şekillenir” (KÖA2).

5- Hazın Bir Kaynağı Olarak Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanatı insanların tat alma ve rahatlatma şeklindeki haz alma yönüne benzettiği görülmüştür. Bu benzetmeler çikolata, kahve, yemek ve ilaç gibi metaforlarla yapılmıştır. Dolayısıyla bu metaforlar “hazın bir kaynağı olarak sanat” olarak adlandırılan tema altına yerleştirilmiştir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat çikolata gibidir. Çünkü çikolata yediğim zaman azda olsa bana farklı bir mutluluk verir. Dolayısıyla kendimi mutlu hissederim. Sanatı da bu şekilde anlatabilirim” (EÖA13).

“Sanat yemek gibidir. Çünkü yemekten nasıl haz alıyorsan sanat da öyledir” (KÖA17).

“Sanat ilaç gibidir. Çünkü rahatsız olan insanları ilaç nasıl rahatlatıyorsa sanat da ruhu rahatlatır” (KÖA43).

6- Yaşamın Bir Parçası Olarak Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanatı insan vücudunda, doğada veya insan yaşamında gerekli olan unsurlara benzettikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu tema “yaşamın bir parçası olarak sanat” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu tema ile ilgili öğretmen adayları; kan, zaman, su, nehir, göz, doğa ve kâinat gibi metaforlar geliştirmişlerdir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat kan gibidir. Çünkü insan vücudunda kan olmadan yaşanması mümkün değilse sanatsız bir toplumda yaşayamaz. Sanat toplumu besler” (KÖA29).

Sanat bir nehir gibidir. Çünkü nehir doğanın ayrılmaz bir parçası olarak yer alıyorsa sanat da toplumun ayrılmaz bir parçasıdır (EÖA95).

“Sanat su gibidir. Çünkü suyun insan dahil bütün canlıların vazgeçilmez bir parçası olduğu bilinmektedir. Bu yönüyle su sanata benzetilebilir” (KÖA9).

7- Yansıtıcı Bir Özellik Olarak Sanat

Bu tema incelendiğinde, öğretmen adaylarının sanatı öğrenme veya deneme yanılma sonucunda tasarlanan bir şeyin hayata geçirilen özelliklere veya direk yansıma özeliği olan unsurlara benzetme yaptıkları görülmüştür. Bu benzetmeler; hayat, film, futbol, deneyim, ayna, ay şeklindeki metaforlarla yapılmıştır. Dolayısıyla bu metaforlar “yansıtıcı bir özellik olarak sanat” olarak adlandırılan tema altında yerleştirilmiştir. Aşağıda üretilen metaforlara ilişkin birkaç örnek verilmiştir.

“Sanat ayna gibidir. Çünkü ayna her şeyi yansıta biliyorsa sanat da insandaki düşünceleri ve duygular yansıtır” (KÖA65).

Sanat film gibidir. Çünkü film sanat gibi yönetmenin hayal dünyasındaki yansımalarıdır. (EÖA50)

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sanat eğitimi dersi alan öğretmen adaylarının “sanat” kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar aracılığıyla incelemeyi amaçlayan bu çalışmada 40 adet metafor elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının en çok kullandıkları metaforların insan (%18), doğa (%10) ve çikolata (%7) olduğu görülmüştür. Sonuç olarak öğretmen adayları, “Sanat” kavramını birçok metafor ile tanımlamaktadır. Buradan hareketle öğretmen adaylarının “Sanat” kavramını daha çok yaratıcılık, haz, yaşamın bir parçası şeklinde algıladıkları söylenebilir.

Yaratıcılık, alışılmışın dışında özgün bir düşünce veya eylem olarak tanımlanır (Artut, 2013). Metaforlar bireylerin düşüncelerini, duygularını veya tutumlarını belirlemede önemli bir yol kabul edilir (Cameron ve Maslen, 2010). Bu bağlamda öğretmen adaylarının “sanat” kavramını daha çok yaratıcılıkla ilişkilendirerek düşüncelerini ifade ettikleri görülmüştür. Yaratıcılığın bir ifadesi olarak sanat şeklinde tanımlanan temanın metafor çeşitliliğinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının “sanat” kavramını daha çok bir ürün olarak sanat eserlerinin orijinal ve farklı üretme yönü üzerinde durdukları söylenebilir. Aynı zamanda öğretmen adaylarının sanat ürünlerine yönelik yaklaşım biçimlerinden birinin de bireylerin eser karşısında aldıkları haz şeklinde algıladıkları belirlenmiştir. Bu hazlar, daha çok insanların yiyeceklerden aldıkları tatlarla benzetilmiştir. Öte yandan öğretmen adaylarının sanatı

yaşamın bir parçası olarak algıladıkları belirlenmiştir. Yaşam için su ve kan nasıl gereklilik arz ediyorsa, insanlar için sanatın da böyle bir gereklilik arz ettiği dile getirilmiştir. Bu sonuca benzer bir sonuç Akdeniz ve Çakırcı'nın (2017) "sanat eğitimi" kavramına yönelik yapmış olduğu araştırmalarında ve Kalyoncu'nun (2012), "Sanat eğitimi dersi" kavramına yönelik yapmış olduğu araştırmada görülmüştür. Buradan hareketle insan hayatının olmazsa olmaz unsurlarından birinin de sanat olduğu söylenebilir.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda oluşturulan temalar ve bu temaların bünyesinde bulunan metaforlar incelendiğinde "sanat" kavramının belirlenen tema ve metaforlarla örtüştüğü söylenebilir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının "sanat" kavramını doğru algıladıkları şeklinde yorum yapılabilir. Ancak "sanat" kavramını temel alan çalışmalar sınırlı sayıda. Bu bağlamda analiz çeşitliliğini sağlamak adına, öğretmen adaylarının "sanat" kavramına yönelik tutumlarını, düşüncelerini belirleyebilecek çok sayıda nicel veya nitel araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Agyeman, C. A. (2015). Artists' perception of the use of digital media in painting (Doctoral dissertation), Ohio University.
- Akdeniz, A., & Çarıkcı, E. Konservatuvar öğrencilerinin 'sanat eğitimi' kavramına ilişkin metaforik algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 59-85.
- Bilge, G. Ö. K., & Erdogan, T. (2010). Investigation of pre-service teachers' perceptions about concept of technology through metaphor analysis. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 9(2).
- Buchanan, J. (2015). Metaphors as two-way mirrors: Illuminating pre-service to in-service teacher identity development. *Australian Journal of Teacher Education*, 40(10), 3.
- Bulut Kılıç, İ., & Altıntaş, O. (2016). Çağdaş sanatta metaforik düşünce. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*. 20(5), 185-202.
- Cameron L (2003). *Metaphor in educational discourse*. London: Continuum Publishing.
- Cameron, L., & Maslen, R. (2010). *Metaphor analysis. Research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*. Oakville, CT: Equinox.
- Christodoulou, S. P., & Styliaras, G. D. (2008, September). Digital art 2.0: art meets "web 2.0 trend. In *Proceedings of the 3rd international conference on Digital Interactive Media in Entertainment and Arts* (pp. 158-165). ACM.
- Ekici, G., Gökmen, A., & Hakan, K. U. R. T. (2014). Öğretmen adaylarının "bilgisayar" kavramı konusundaki bilişsel yapılarının belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3).
- Eren, A., & Tekinarslan, E. (2012). Prospective teachers' metaphors: teacher, teaching, learning, instructional material and evaluation concepts. *International Journal of Social Sciences & Education*, 3(2).
- Geçit, Y. ve Gençer, G. (2011). Sınıf öğretmenliği 1. sınıf öğrencilerinin coğrafya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi (Rize Üniversitesi örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 1-19
- Hamarat, E. (2016). Capturing pre-service social studies teachers' perceptions about the concept of election through metaphor analysis. *Educational Research and Reviews*, 11(5), 174.
- Hamilton, E. R. (2016). Picture This: Multimodal representations of prospective teachers' metaphors about teachers and teaching. *Teaching and Teacher Education*, 55, 33-44.
- Kalyoncu, R. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının "sanat eğitimi dersi" kavramına ilişkin metaforları. *Education Sciences*, 8(1), 90-102.
- Kılcan, B. (2017). *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi*. Pegem Akademi, Ankara
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi. Çev. Ed Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy*). Pegem Akademi: Ankara.
- Nartgün, Ş. S., & Özen, R. (2015). Investigating pedagogical formation students' opinions about ideal teacher, teaching profession, curriculum, responsibility, public personnel selection examination (ppse) and employment: A metaphor study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2674-2683.
- Özsoy, V. (2003). *Görsel sanatlar eğitimi: Resim-iş eğitiminin tarihsel ve düşünsel temelleri*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Parsons, M. (2010). Interpreting art through metaphors. *International Journal of Art & Design Education*, 29(3), 228-235.
- Seyitoğlu, F., & Çakar, K. (2017). Tourism education and internships: a metaphor analysis. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 17(4), 269-280.
- Tolstoy, L. (1995). *What is art?* (R. Pevear and L. Volokhonsky, Trans.). New York, NY: Penguin Books.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, F., Göçen, S., & Yılmaz, F. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algıları: Bir metaforik çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1).

Araştırma Makalesi • Research Article

İlkokul Öğrencilerinin Değişen Davranış, Kişilik ve Tutum Özelliklerinin İncelenmesi

Investigation of Changing Behaviour, Personality and Attitude Characteristics of Primary School Students

Özgür Babayiğit ^{a*}^a Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, 66100, Yozgat/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6123-0609

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 30 Ekim 2018

Kabul tarihi: 13 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Değişim

İlkokul

Öğrenci

ARTICLE INFO

Article history:

Received 11 September 2018

Received in revised form 30 October 2018

Accepted 13 November 2018

Keywords:

Change

Primary school

Student

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ilkökul öğrencilerinin değişen davranış, kişilik ve tutum özelliklerinin incelenmesidir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan fenomenoloji yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını Yozgat il merkezindeki bir ilkökulda görevli 17 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler 2018 yılı mayıs ayında toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile birlikte 17 sınıf öğretmeniyle görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ilkökul öğrencilerinin teknoloji kullanma becerilerinde artış, özgüven artışı, öğrenme kapasitelerinde artış tespit edilmiştir. Ancak saygı ve sevgide azalma, sosyalleşmede problemler, benmerkezcilik, sorumluluk bilincinde azalma belirlenmiştir.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the changing behaviour, personality and attitude characteristics of elementary school students. The research was carried out by case study method which is one of the qualitative research methods. Participants of the study consisted of 17 class teachers working in a primary school in Yozgat province center. Semi-structured interview form was used as data collection tool. The data were collected in May 2018. Semi-structured interview form and 17 classroom teachers were interviewed. In the analysis of the data, content analysis was used. As a result of the research, it was determined that the technology usage skills of primary school students increased self-confidence and increased learning capacities. However, there is a decrease in respect and love, problems in socialization, self-centering and a decrease in the sense of responsibility.

1. Giriş

Toplumlar yaşantıları, tecrübeleri, bilim, teknoloji, inanış gibi nedenlerle sürekli olarak bir değişim içerisinde. Bu değişim tüm bireyleri etkilediği gibi, kuşkusuz ilkökul öğrencilerini de etkilemektedir. Diğer öğrenim seviyelerindeki öğrenciler gibi ilkökul öğrencileri de televizyon, bilgisayar, internet, cep telefonu gibi araçları sıklıkla kullanmaktadır. Bu araçları kullanma durumu ise ilkökul öğrencilerini etkilemekte, onların düşünce yapılarını değiştirmektedir. Bilgi çağının çocuklarını ve yarının yetişkinlerini oluşturacak olan ilkökul öğrencilerinin düşünce yapılarının ve farklı özelliklerinin ortaya çıkarılması son derece önemlidir. Yapılan bu araştırma ile günümüz ilkökul öğrencilerinin davranış, kişilik, tutum özellikleri, düşünce yapıları, belirgin özellikleri betimlenmeye çalışılmıştır. Özellikle toplumsal değişim ve eğitim konusu üzerine

durulmuş, daha sonra özelde ise günümüz ilkökul öğrencilerinin genel özellikleri açıklanmıştır.

Değişen toplumlarda eğitim kültürü aktarmanın yanı sıra yeni nesilleri değişimlere de hazırlamaktadır (Erol, 2011: 109-110). Toplum eğitimi değişime zorlamakla birlikte, eğitim toplumun değişimini sağlayan unsurlardan biridir. Eğitim, bu faaliyeti gerçekleştiren en önemli araçtır (Prensky, 2001: 4; Fidan ve Fidicioğlu, 2010: 146-147). Bilgi teknolojileri, toplumlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bilgi çağına uygun, bilgi toplumuna özgü özellikler dikkate alınarak bireyleri yetiştirmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (Monereo, 2004: 46; Aydın, 2003: 183-184). Bunun yanı sıra, eğitimden beklentiler de çeşitlenmektedir. Küreselleşen dünyada eğitimden, küresel ekonomi için gerekli olan insan gücünü yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Can, 2015: 251). Ayrıca eğitim, bireyin toplumla uyum içinde yaşaması

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ozgur.babayigit@bozok.edu.tr

açısından da önem kazanmaktadır. Eğitim etkinliği, toplumların gelişmesinin temeli olarak görülmektedir (Fidan ve Fidicioğlu, 2010: 146).

Gelişmiş toplumlar değişen toplumlar olduğu için, toplumsal değişimler eskiye oranla çok daha fazla ve hızlı olmaktadır. Değişen toplum eğitimin işlev ve yapılarını değiştirmeye zorlamaktadır (Erol, 2011: 117). Günümüzde, hızlı bir değişim ve dönüşüm, eğitim alanında farklı değişimleri zorunlu hale getirmektedir. Bilgi tabanlı değişim hareketleri bireylerin eğitimden beklentilerini değiştirmektedir (Parlar, 2012: 194). Toplumundaki değişimin eğitime yansdığı, eğitimi de değiştirdiği görülmektedir.

Gelişmiş toplumlarda bilgisayar etkili bir iletişim aracı haline gelmiştir. Bu sebeple bilgisayar temelli eğitimi kullanmak zorunlu olmaktadır (Gündoğar, 2014: 121). Bilgisayarın yanı sıra, televizyon çocuğa ses, renk, yazı unsurlarıyla çocuğun ilgi-kabul çitasını yükseltmektedir. Çocuk daha sonra bu kadar etkili olmayan uyarıcılara ilgi göstermemekte veya ilgisini çok kısa sürede kaybetmektedir (Yılmaz, 2012: 121). Twitter, facebook, bilgisayar, cep telefonu, etkileşimli tahta, internet gibi yirmi birinci yüzyıl teknoloji araç ve ortamları öğrencilere; zengin görseller ile dikkat toplama, derse bağlılıkta artış, bilgiye kolay ve hızlı şekilde erişim sağlama, eğlenerek öğrenme, öğrenme zamanının etkin kullanımı, yaşam boyu öğrenme gibi faydalar sunmaktadır (Boyd ve Ellison, 2007: 212; Prensky, 2009: 3; Günüş, Odabaşı ve Kuzu, 2013: 437-438;).Televizyon izleme, bilgisayar kullanımı, cep telefonu kullanımı gibi işlemler beynin farklı kimyasal tepkimelerde bulunmasına, sosyal-kültürel değerler ve beklentiler oluşturmalarına sebep olmaktadır. Günümüz öğrencileri sadece farklı şeyler düşünmekle kalmamakta, bunun yanı sıra farklı düşünmekle birlikte farklı düşünme yolları kullanmaktadırlar (Jones, 2000: 37-39; Şahin, 2009: 161;Tompkins, 2007: 18; White ve Castello, 2008: 96).Günümüzdeki ilkökul öğrencileri kendini iyi ifade edebilen, sorgulayan, çok yönlü, kolay benimsemeyen, detaylı düşünen kişilerdir. Günümüzde öğrenciler pasif öğrenen olmak istememektedir (Gündoğar, 2014: 122). Günümüz ilkökul öğrencisinin özellikleri incelendiğinde, teknoloji kullanımı ve kişisel özelliklerindeki farklılıklar dikkat çekmektedir.

Pedro (2006: 10-13) tarafından yapılan araştırma sonucunda günümüz öğrencilerinin özellikleri üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar: 1. Alternatif bilişsel beceriler. 2.Kültürel uygulamalar ve sosyal değerlerdeki değişimler. 3. Öğretim ve öğrenmeye ilişkin beklentiler.

1. Alternatif bilişsel beceriler:

- Özellikle basılı olmayan dijital kaynaklara erişme.
- Metin üzerinde imge, hareket ve müzik önceliği vermek.
- Çok görevli işlemlerle rahat hissetmek.
- Durdurulan, doğrusal olmayan bilgi işleme yoluyla bilgi edinmek.

2.Kültürel uygulamalar ve sosyal değerlerdeki değişimler:

- İnternetin daha fazla sosyalleşme imkanı sunmasına karşın, fiziksel izolasyon ve yalnızlık artmıştır.
- Önceleri dinlenmeye ayrılan süre, günümüzde bilgisayar ve internet ile geçirilmektedir.
- Bireyler arası iletişimde kısa sürede yanıt verme alışkanlık olmuştur.
- Çoklu ortamlar, yazılı ürünlerden daha değerlidir.

- Yazma alışkanlıkları, yeni diller meydana getirecek kadar değişime ve özellikle kısaltmaya uğramıştır. Cep telefonlarında kullanılan kısaltma dili, yaşamın diğer alanlarına yayılarak kısaltma dili oluşmuştur.

3. Öğretim ve öğrenmeye ilişkin beklentiler. Günümüz öğrencilerinin aşağıda belirtilen konularda eğitimden ve okullardan yüksek beklenti içerisinde olduğu düşünülmektedir.

- Okullarda sunulan bilgi iletişim teknolojileri cihaz ve hizmetleri türü.
- Kullanılan bilgi iletişim teknolojileri araçlarının türleri.
- Bilgi iletişim teknolojileri kullanım sıklıkları.
- Etkinliklerin çeşitliliği.
- Birlikte çalışma ve sosyal ağ kurma fırsatları.
- Öğrenmenin bireyselleştirilmesi.
- Kullanılan bilgi iletişim teknolojileri araçlarının çoklu ortam ve etkileşimlilik bakımından kalite standartları.

Davranış, kişilik ve tutum konuları ile ilgili bazı temel kavramları tanımlamakta fayda bulunmaktadır. Öz güven, bireyin belirli bir aktiviteyi başarılı bir şekilde yerine getireceğine yönelik inancı ve bireyin kendi yargı, yetenek, güç ve kararlarına güvenmesi demektir (Feltz, 1988: 423).Saygı; değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram demektir (Türk Dil Kurumu, 2018).

Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar incelenirken 2010 yılı alt sınır olarak kabul edilmiştir. Can (2015), Erol (2011), Fidan ve Fidicioğlu (2010), Gündoğar (2014), Günüş, Odabaşı ve Kuzu (2013), Parlar (2012), Yılmaz (2012) tarafından çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bilgi çağını yaşadığımız günümüzde, toplumlar hızla değişmektedir. Bu değişim hiç kuşkusuz ilkökul öğrencilerini de kapsamaktadır. Yapılan bu araştırma ile günümüzdeki ilkökul öğrenci özellikleri açıklanmaya, betimlenmeye çalışılmıştır. Ortaya konulan bulgular ile öğretim programlarını hazırlayan uzmanlara, Milli Eğitim Bakanlığına, çocuk gelişimi uzmanlarına, sınıf öğretmenlerine ve velilere ışık tutması açısından önemlidir. Katılımcı sınıf öğretmenlerinin görüşme sorularına içtenlikle ve samimiyetle cevap verdikleri varsayılmıştır. Bu araştırma 2018 yılı mayıs ayında Yozgat il merkezindeki bir devlet ilkökulunda görev yapan 17 sınıf öğretmeni ile sınırlıdır.

Bu araştırmanın genel amacı ilkökul öğrencilerinin değişen profillerinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda, sınıf öğretmenlerinin 2000 yılından önceki ilkökul öğrencileri ile günümüz yani 2018 yılı ilkökul öğrencilerini kıyaslamaları istenmiştir.

2. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın deseninden, çalışma grubundan, veri toplama aracından, verilerin toplanmasından, verilerin analizinden ve geçerlikten-güvenirlikten bahsedilmektedir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan fenomenoloji yöntemiyle yapılmıştır. Fenomenoloji birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlamaktadır (Creswell,

2013: 77). Fenomenoloji deseni farkında olunan fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 72). Fenomenoloji insanların fenomenleri nasıl tecrübe ettiklerinin metodolojik, özenli ve derinlemesine resmedilmesi ve betimlenmesidir (Patton, 2014: 104; Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 97; Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011: 432). Başka bir tanımla fenomenoloji, bir fenomenin bireylerin ya da belli bir grubun deneyimleri açısından tanımlanmasıdır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 408). Yapılan bu çalışmada fenomenoloji türlerinden deneysel (aşkın ya da psikolojik) fenomenoloji türü tercih edilmiştir. Deneysel (aşkın veya psikolojik) fenomenolojisi araştırmacının yorumlarına daha az ve katılımcıların deneyimlerinin betimlenmesine daha fazla vurgu yapmaktadır (Creswell, 2013: 80). Deneysel (aşkın ya da psikolojik) fenomenoloji bireysel deneyimin temel anlamlarını araştırmaktadır (Patton, 2014: 104). Bu bağlamda çalışmada üzerine odaklanılan olgu mevcut ilkököl öğrencilerinin, 2000'li yıllardaki ilkököl öğrencilerinden farklılık gösteren davranış, kişilik ve tutum özellikleridir. Kısaca bu çalışmadaki olgu değişimdir.

2.2. Katılımcılar

İlkokul öğrencilerindeki değişimi en iyi gözlemleyen kişilerin sınıf öğretmenleri olduğu düşünülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin bu konudaki görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi için en uygun araştırma yönteminin fenomenoloji yöntemi olması nedeniyle, bu çalışmada fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi ile ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2012: 92). Uygun örnekleme yöntemi, zaman, para ve çaba tasarrufu yapmak için kolay olanı yapmak demektir (Patton, 2014: 244). Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 112). Ölçüt örnekleme, belli ölçütleri sağlayan tüm durumları seçmek demektir (Patton, 2014: 243). Araştırmanın katılımcıları, Yozgat il merkezinde bir devlet ilkokulunda görev yapan 17 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt olarak öğretmenlikteki hizmet süresinin en az 20 yıl olarak belirlenmiştir. Bu ölçütün belirlenmesindeki amaç, hizmet yılı fazla olan sınıf öğretmenlerinin deneyim, tecrübe ve gözlemleri sonucunda geçmiş ile günümüzdeki durumu daha iyi kıyaslayabilmeleridir. Katılımcı sınıf öğretmenlerinin demografik özellikleri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Sınıf Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri

Demografik Bilgiler	n	%
Mesleki kıdem		
20-25 yıl	6	35
26-30 yıl	3	18
31-35 yıl	1	6
36-40 yıl	6	35
41-45 yıl	1	6
Yaş		
40-45	4	23
46-50	4	23
51-55	2	12
56-60	4	24

61-65	3	18
Cinsiyet		
Kadın	5	29
Erkek	12	71
Toplam	17	100

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların meslekteki kıdemleri incelendiğinde, 20-25 yıl arası altı öğretmen; 26-30 yıl arası üç öğretmen; 31-35 yıl arası bir öğretmen; 36-40 yıl arası altı öğretmen; 41-45 yıl arası bir öğretmen olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde 40-45 yaş arası dört öğretmen; 46-50 yaş arası dört öğretmen; 51-55 yaş arası iki öğretmen; 56-60 yaş arası dört öğretmen; 61-65 yaş arası üç öğretmen olduğu görülmektedir. Katılımcı sınıf öğretmenlerinin beşi kadın, on ikisi erkektir. Görüşme yapılan erkek sınıf öğretmenlerinin sayısı, kadın öğretmenlerin sayısının iki katından fazladır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımı, görüşme sırasında görüşmeciye yönlenecek bir sorular veya konular listesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 122). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, konuşma süresince farklı sorularla konunun açılmasına, çeşitli boyutların ortaya çıkmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasına yardım etmektedir (Merriam, 2013: 88). Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken öncelikle konu ile ilgili alan yazın incelenmiştir. Alan yazın incelenmesinden sonra oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, eğitimde ölçme ve değerlendirme konusunda uzman bir öğretim üyesine sunulmuştur. Daha sonra sınıf öğretmenliği alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşlerinin ardından yarı yapılandırılmış görüşme formunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ardından, yarı yapılandırılmış görüşme formu pilot görüşme olarak iki sınıf öğretmenine uygulanmıştır. Pilot görüşmeler sonrasında yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümdür. İlk bölümde sınıf öğretmenlerinin demografik özelliklerine yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise ilkököl öğrencilerinin değişen profillerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu sorular şunlardır:

1. İlkokul öğrencilerinin değişen profilleri, özellikleri, kişilik ve karakterleri hakkında neler düşünüyorsunuz?

2. Geçmiş yıllardaki ilkököl öğrencileri ile günümüzdeki ilkököl öğrencileri arasındaki farklılıklar nelerdir?

3. Geçmiş yıllardaki ilkököl öğrencileri ile günümüzdeki ilkököl öğrencilerini teknoloji kullanımı, öğrenme kapasiteleri, okula ve öğretmene karşı saygı ve sevgi yönünden vb. karşılaştırır mısınız?

2.4. Verilerin Toplanması

Fenomenoloji araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşmedir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 409; Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 97; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 74). Veriler 2018 yılı mayıs ayında toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile birlikte, 17 sınıf öğretmeniyle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler, izin alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Görüşmeler,

sınıf öğretmeninin görevli olduğu sınıfta, tenefüslerde gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme ortalama 9 dakika sürmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki görüşme soruları öncelikle kısaca sınıf öğretmenine açıklanmıştır. Daha sonra yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular sırayla görüşme yapılan sınıf öğretmenine sorulmuştur. Yapılan görüşmeler, toplamda 162 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Fenomenoloji araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 75). Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde veriler kodlandıktan sonra, veriler içinde tema ve örüntüler aramak için analitik tekniklere başvurulmaktadır (Glesne, 2012: 255). Ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler, araştırmacı tarafından bilgisayarda yazıya geçirilmiştir. Yazıya dökülen görüşler birden fazla kez okunduktan sonra kodlamalar yapılmıştır. Kodlardan alt temalara, alt temalardan temalara ulaşılmıştır (Creswell, 2013: 82). İçerik analizi sürecinde öncelikle anahtar ifadeler listelenmiştir. Bir sonraki adımda araştırmacı bu önemli ifadelerden hareketle temalar içinde anlam kümeleri, grupları geliştirmiştir. Daha sonra bu önemli açıklamalar ve temalar, katılımcıların deneyimlerine ilişkin betimleyici olarak kullanılmıştır (dokusal betimleme). Yapılan içerik analizi sonucunda ulaşılan kodlar, alt temalar ve temalar Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Ulaşılan Kodlar, Alt Temalar ve Temalar

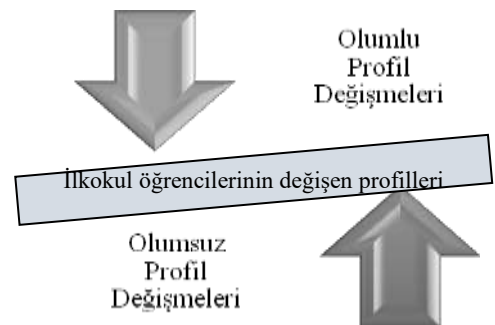
Ulaşılan kodlar	Ulaşılan alt temalar	Ulaşılan temalar
<ul style="list-style-type: none"> • Teknoloji • Cep telefonu • Bilgisayar • Sosyal ağlar • Tablet • Akıllı tahta 	<ul style="list-style-type: none"> • Teknoloji kullanma becerileri 	
<ul style="list-style-type: none"> • Öz güven • Açık söz • Cesaret • Özgür • Hak • Sorgulama 	<ul style="list-style-type: none"> • Öz güven artışı 	<ul style="list-style-type: none"> • Olumlu profil değişimleri
<ul style="list-style-type: none"> • Önbilgilerde artış • Hazır bulunurlukta artış • Kolay öğrenme • Ufuk açıklığı • Zihinsel Faaliyet • Zeki 	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenme kapasiteleri 	
<ul style="list-style-type: none"> • Terbiye • Saygı • Büyüklere saygı • Öğretmene saygı • Paylaşım, • Okul kültürü • Sevgi 	<ul style="list-style-type: none"> • Saygı ve sevgide azalma 	<ul style="list-style-type: none"> • Olumsuz profil değişimleri
<ul style="list-style-type: none"> • Paylaşım • Sosyalleşme • Oyun 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyalleşmede problemler 	

<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal iletişim • Davranış • Okul kültürü • Arkadaşlık 	
<ul style="list-style-type: none"> • Teknoloji • Paylaşım • Ben • Saygısız • Bencil 	<ul style="list-style-type: none"> • Benmerkezcilik
<ul style="list-style-type: none"> • Ders çalışma • Derse hazırlıklı gelme • Şımarık • Çocuksu • Oyun • Sorumluluk • Öğrenme isteği • Kurallara uyma • Hazır • Rahat 	<ul style="list-style-type: none"> • Sorumluluk

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği, Yıldırım ve Şimşek (2006: 257-268) tarafından belirtilenler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. İç geçerlik boyutunda, elde edilen bulgular, katılımcılarla paylaşılmıştır. Katılımcılarla birlikte ulaşılan kodlar ve temalar irdelenmiştir. Dış geçerlik boyutunda, araştırma süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Dış güvenilirlik kapsamında, araştırmanın yöntemi ve aşamaları açık ve anlaşılır biçimde açıklanmıştır. Veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma açık şekilde tanımlanmıştır. Araştırmanın ham verileri saklanmaktadır. İç güvenilirlik boyutunda, araştırma soruları açık bir şekilde belirtilmiştir. Araştırmacının araştırma sürecindeki konumu açık olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın tamamında uzman inceleme yöntemi işe koşulmuştur. Elde edilen veriler temalar altında toplanarak, okuyucunun kolayca anlayabileceği şekilde sunulmuştur.

3. Bulgular ve Yorumlar

Sınıf öğretmenlerinin, ilkökul öğrencilerindeki kişilik, karakter, tutum değişimleri konusundaki fenomenleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu fenomenler, ulaşılan temalar altında sunulmuştur. Yapılan içerik analizi sonucunda iki adet temaya ulaşılmıştır. İlki “Olumlu Profil Değişimleri” ikincisi “Olumsuz Profil Değişimleri” olmuştur. Ulaşılan temalar Şekil 1.’de sunulmaktadır.

Şekil 1. İlkokul Öğrencilerinin Değişen Profilleri

Şekil 1 incelendiğinde, ilkökul öğrencilerinin değişen profilleri ile ilgili olarak iki temaya ulaşıldığı görülmektedir. Bunlar, 1. Olumlu profil değişimleri. 2. Olumsuz profil değişimleridir. Birinci tema olan “Olumlu Profil Değişimleri” temasının alt temaları Şekil 2.’de sunulmaktadır.

Şekil 2. Olumlu Profil Değişimleri

Şekil 2 incelendiğinde, “Olumlu Profil Değişimleri” temasının alt temalarının; teknoloji kullanma becerileri, özgüven artışı, öğrenme kapasiteleri olduğu görülmektedir. İkinci tema olan “Olumsuz Profil Değişimleri” temasının alt temaları Şekil 3’te sunulmaktadır.

Şekil 3. Olumsuz Profil Değişimleri

Şekil 3 incelendiğinde, “Olumsuz Profil Değişimleri” temasının alt temalarının; saygı ve sevgide azalma, sosyalleşmede problemler, benmerkezcilik, sorumluluk olduğu görülmektedir. Bulgular belirtilen temalar ve alt temalar altında sunulmuştur.

3.1. Olumlu Profil Değişimleri

Olumlu profil değişimleri temasında, günümüz ilkökul öğrencilerinin iyi yöndeki profil değişimleri incelenmiştir. 2000 yılı öncesi ilkökul öğrencileri ile 2018 yılı ilkökul öğrencileri kıyaslandığı zaman, pozitif yöndeki değişiklikler açıklanmıştır. Olumlu profil değişimleri teması, alt temalar özelinde açıklanmıştır.

3.1.1. Teknoloji Kullanma Becerileri

Olumlu profil değişimleri temasının ilk alt teması teknoloji kullanma becerileridir. Bu alt temada, mevcut ilkökul öğrencilerinin teknoloji kullanma becerilerindeki artış vurgulanmıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri (Öğretmen 2, 3, 4, 6, 11, 12, 14, 15, 16), mevcut

ilkökul öğrencilerinin teknoloji kullanma becerilerinin geçmişteki ilkökul öğrencilerinden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Zaman geçtikçe ilkökul öğrencilerinin teknolojiyi daha iyi ve etkin olarak kullandıkları dile getirilmiştir. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Geçmiş yıllardaki (2000 yılı öncesi) öğrenci profili ile şimdiki öğrenci profili arasında çok fark var. Öğrenci teknoloji kullanarak okula geliyor (Öğretmen 2).

Teknoloji kullanma yönünden şimdiki öğrencilerim daha iyi durumdadır (Öğretmen 3).

Günümüzdeki öğrenciler teknolojik aletlerden daha fazla yararlanmaktadır (Öğretmen 4).

Günümüzdeki öğrenciler teknolojiyi daha çok ve güzel kullanıyorlar (Öğretmen 6).

Şimdiki öğrenciler teknoloji hastası (Öğretmen 11).

Günümüzdeki öğrencilerin teknoloji ile araları çok daha iyi (Öğretmen 12).

Teknoloji kullanımı olarak çocuklar daha yatkın ve daha beceriklidir (Öğretmen 14).

Her geçen dönemde teknoloji kullanımı artıyor (Öğretmen 15).

Önceden teknoloji imkânları yoktu. Şimdi akıllı tahtaların, akıllı cep telefonları, fotokopi makineleri eğitim ve öğretime büyük katkıları olmuştur (Öğretmen 16).

Öğrencilerin teknolojiyi kullanmaları geçmiş yıllara göre daha da gelişmiştir (Öğretmen 17).

3.1.2. Özgüven Artışı

Olumlu profil değişimleri temasının ikinci alt teması özgüven artışıdır. Bu alt temada, mevcut ilkökul öğrencilerinin özgüvenlerindeki artış vurgulanmıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri (Öğretmen 1, 8, 13, 15), mevcut ilkökul öğrencilerinin, geçmişteki ilkökul öğrencilerine kıyasla daha özgüvenli olduklarını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Geçmiş yıllardaki (2000 yılı öncesi) öğrencilerin özgüvenleri yoktu. Şimdi tam tersi. Özgüvenleri çok yüksek (Öğretmen 1).

Günümüzdeki öğrenciler daha özgüvenli (Öğretmen 8).

Şimdiki öğrenciler eski öğrencilere göre daha açık sözlü ve cesaretlidir (Öğretmen 13).

Her biri özgür olmak istiyor. Daha hareketli, aktif, konuşkan, hakkını sorguluyor ve arıyorlar (Öğretmen 15).

3.1.3. Öğrenme Kapasiteleri

Olumlu profil değişimleri temasının üçüncü alt teması öğrenme kapasiteleridir. Bu alt temada, günümüz ilkökul öğrencilerinin öğrenme kapasitelerindeki artış vurgulanmıştır. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Teknoloji ilerledikçe öğrenme kapasiteleri daha çok gelişiyor. Birinci sınıfta bazı öğrenciler okuryazar olarak geliyorlar. Sayıları daha kolay okuyor, yazıyorlar. Üç ve dört basamaklı sayıları okuyorlar. Normal öğrenciler birinci

sınıfa geldiklerinde sayıları ancak okulda öğreniyorlardı (Öğretmen 2).

Günümüzdeki öğrenciler daha kolay öğreniyorlar (Öğretmen 6).

Teknolojinin gelişmesi ile öğrencilerin ufku daha açık (Öğretmen 8).

Öğrenciler zihinsel faaliyet olarak oldukça ileri düzeydedir (Öğretmen 9).

Şimdiki öğrenciler daha zeki daha şımarık. Algıları güçlü. Öğreniyor ama uygulamıyorlar. Akademik olarak başarılılar (Öğretmen 11).

Öğrenmeye daha hazır halde geliyorlar (Öğretmen 15).

3.2. Olumsuz Profil Değişimleri

İkinci tema olan “Olumsuz Profil Değişimleri” temasında, günümüz ilkökul öğrencilerinin olumsuz özellikleri incelenmiştir. 2000 yılı öncesi ilkökul öğrencileri ile 2018 yılı ilkökul öğrencilerinin kıyaslanması sonucunda, mevcut ilkökul öğrencilerindeki negatif değişimler açıklanmıştır. Bu tema ulaşılan alt temalar bağlamında incelenmiştir.

3.2.1. Saygı ve Sevgide Azalma

Olumsuz profil değişimleri temasının ilk alt teması saygı ve sevgide azalmadır. Bu alt temada, 2018 yılı ilkökul öğrencilerinin saygı ve sevgi değerlerindeki azalma vurgulanmıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri (Öğretmen 1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16), mevcut ilkökul öğrencilerinin aile büyüklerine, öğretmenlere daha az saygı ve sevgi duyduğunu belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Geçmiş yıllardaki (2000 yılı öncesi) öğrenciler daha terbiyeli, daha saygılı idi (Öğretmen 1).

Geçmişteki öğrencilerim öğretmenine ve çevresine karşı daha saygılıydı (Öğretmen 3).

Günümüzdeki öğrenciler fazla teknolojik araç kullandıkları için Saygı-sevgi değerleri oldukça zayıf (Öğretmen 5).

Öğretmene olan saygı maalesef azaldı (Öğretmen 6).

Geçmişteki öğrenciler okula ve öğretmene karşı daha saygılıydı (Öğretmen 7).

Büyüklerine saygı az (Öğretmen 9).

Öğrenci profili her yıl değişim gösteriyor. Daha önceki yıllarda (10-15 yıl) öğrenciler daha saygılı, sevgi dolu idi (Öğretmen 10).

Şimdiki öğrenciler. Başkalarına karşı saygısız ve bencil (Öğretmen 11).

Okula ve öğretmene karşı sevgi ve saygıları var tabi ki ama önceki yıllara göre giderek azalıyor (Öğretmen 12).

Geçmiş yıllardaki öğrenciler şimdiki öğrencilerden daha saygılı ve sevgi duyardı (Öğretmen 13).

Paylaşım, saygı, sevgi, okul kültürüne uyumda biraz daha zorlanma fazla oluyor (Öğretmen 15).

Okula ve öğretmene karşı önceden daha fazla saygı ve sevgi vardı. Öğretmenin imkânları daha iyi olduğu için saygı ve

sevgi fazla idi. Öğrenciler okuduğunda iş gücü sahibi oluyordu. Okumanın imkânları fazla idi. Bu da sevgi ve saygıyı artırıyordu (Öğretmen 16).

3.2.2. Sosyalleşmede Problemler

Olumsuz profil değişimleri temasının ikinci alt teması sosyalleşmede problemlerdir. Bu alt temada, mevcut ilkökul öğrencilerinin sosyalleşmede problemler yaşadığı vurgulanmıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri (Öğretmen 5, 9, 11, 15), mevcut ilkökul öğrencilerinin arkadaşlık kurmada ve bu arkadaşlığı devam ettirmede sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Günümüzdeki öğrenciler fazla teknolojik araç kullandıkları için paylaşım yok. Sosyalleşmede zayıflar. Oyun oynamayı beceremiyorlar (Öğretmen 5).

Sosyal iletişim becerileri oldukça zayıf (Öğretmen 9).

Davranış olarak başarısızlar (Öğretmen 11).

Paylaşım, saygı, sevgi, okul kültürüne uyumda biraz daha zorlanma fazla oluyor. Arkadaşları ile alışana kadar daha fazla problem yaşıyorlar (Öğretmen 15).

3.2.3. Benmerkezcilik

Olumsuz profil değişimleri temasının üçüncü alt teması benmerkezciliktir. Bu alt temada, mevcut ilkökul öğrencilerinin benmerkezcilik duygularının arttığı vurgulanmıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri (Öğretmen 5, 9, 11), mevcut ilkökul öğrencilerinin aşırı kendini düşünen ve bencil olduklarını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Günümüzdeki öğrenciler fazla teknolojik araç kullandıkları için paylaşım yok (Öğretmen 5).

Ben duygusu yüksek (Öğretmen 9).

Şimdiki öğrenciler Başkalarına karşı saygısız ve bencil (Öğretmen 11).

3.2.4. Sorumluluk

Olumsuz profil değişimleri temasının dördüncü ve son alt teması sorumluluktur. Bu alt temada, mevcut ilkökul öğrencilerinin sorumluluk bilincinde azalma olduğu vurgulanmıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri (Öğretmen 3, 8, 9, 10, 12, 13, 14), mevcut ilkökul öğrencilerinin verilen görevleri yerine getirmede sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca zora gelmek istemediklerini söylemişlerdir. Konu ile ilgili olarak görüşme yapılan sınıf öğretmenleri şunları dile getirmişlerdir:

Algulamaları, ders çalışmaları, derse hazırlıklı gelmeleri geçmişteki öğrencilerimde daha iyiydi (Öğretmen 3).

Değişen hayat şartları ile çocuklar daha şımarık. Geçmişteki (2000 yılı öncesi) öğrenciler dersi daha dikkatli dinliyorlardı. Şimdiki çocuklar daha çocuksu. Ders dışında daha çok oyuna önem veriyorlar. Teknoloji ailelerinde bilinçsiz olarak kullanması bunun etkisini gösteriyor (Öğretmen 8).

Sorumluluk yönüyle zayıf olmaları dikkat çekici (Öğretmen 9).

Önceki yıllarda daha çok öğrenme isteği vardı. Verilen bir kitap istekle okunurdu. Şimdiki çocuklar teknolojiye doymuş.

Kitap vb. okumaya hevesi pek olmayan bir profildeler (Öğretmen 10).

Kurallara uyma konusunda çok rahatlar. Sorumluluk sahibi değiller. Araştırma konusunda zayıflar. Hazır bulmak hoşlarına gidiyor (Öğretmen 12).

Geçmiş yıllardaki ilkokul öğrencileri öğrenmeye karşı daha istekliydiler (Öğretmen 13).

Daha rahatlarına düşkünler. Öğretmenin kendilerini ders konusunda sıkmasını istemiyorlar (Öğretmen 14).

4. Sonuç ve Öneriler

Sınıf öğretmenlerinin, ilkokul öğrencilerindeki kişilik, karakter, tutum vb. değişimlerini belirlemek amacıyla fenomenoloji türünde gerçekleştirilen bu çalışmada, sınıf öğretmenlerinin konu ile ilgili fenomenleri, ulaşılan temalar altında sunulmuştur. Bu araştırma sonucunda iki adet temaya ulaşılmıştır. Ulaşılan temalar ve alt temalar şunlardır: Olumlu profil değişimleri: teknoloji kullanma becerileri, özgüven artışı, öğrenme kapasiteleri. Olumsuz profil değişimleri, saygı ve sevgide azalma, sosyalleşmede problemler, benmerkezcilik, sorumluluk.

Yapılan araştırma sonucunda ulaşılan ilk sonuç, günümüz ilkokul öğrencilerinin geçmişteki ilkokul öğrencilerine kıyasla teknoloji kullanma becerilerindeki artıştır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, günümüz ilkokul öğrencilerinin teknoloji kullanma becerilerinin geçmişteki ilkokul öğrencilerinden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Zaman geçtikçe ilkokul öğrencilerinin teknolojiyi daha iyi ve etkin olarak kullandıkları dile getirilmiştir. Yapılan araştırma sonucuyla benzerlik gösterecek şekilde Pedró (2006: 10-13) ve tarafından yapılan araştırma sonucunda günümüz öğrencilerinin özellikle basılı olmayan dijital kaynaklara erişme, önceleri dinlenmeye ayrılan sürenin günümüzde bilgisayar ve internet ile geçirdiğini ve son olarak çoklu ortamların yazılı ürünlerden daha değerli olduğu belirtilmiştir. Deveci, Açık, Gülbayrak, Demir, Karadağ ve Koçdemir (2007) tarafından yapılan araştırma sonucunda ilköğretim öğrencilerin %26'sının cep telefonu kullandığı, %11'inin kendine ait cep telefonunun olduğu, %59,3'ünün bilgisayar kullandığını ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %99,9'u televizyon izlediği vurgulanmıştır. Bennett, Maton ve Kervin (2008: 784) ve Lei (2009: 95) tarafından yapılan çalışmalarda 21. Yüzyıl öğrenci özellikleri arasında teknoloji kullanma becerisindeki artış vurgulanmıştır. Günümüz bilgi, teknoloji ve iletişim çağıdır. İlkokul öğrencilerimizin bu çağa uygun olarak, teknolojik araçları kullanma becerilerindeki artışın iyi bir durum olduğu söylenebilmektedir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer sonuç, ilkokul öğrencilerindeki özgüven artışıdır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri günümüz ilkokul öğrencilerinin, 2000'li yılların ilkokul öğrencilerine kıyasla daha özgüvenli olduklarını belirtmişlerdir. Benzer bir sonuca Ezmeci ve Dilekmen (2016) tarafından ulaşılmıştır. Ezmeci ve Dilekmen (2016) yaptıkları araştırma sonucunda, ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin özgüven düzeylerini yüksek seviyede bulmuşlardır. İlkokul öğrencilerinde bulunan öz güvenin ailelerin yetiştirme tarzıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu durumda ailelerin, öz güvene sahip çocuklar yetiştirdikleri ve bundan yıl sonra bugüne göre daha öz güvenli yetişkinler görülebileceği söylenebilmektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan olumsuz profil değişimlerinin ilki ilkokul öğrencilerinin saygı ve sevgi değerlerindeki azalmadır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, günümüz ilkokul öğrencilerinin aile büyüklerine, öğretmenlere daha az saygı ve sevgi duyduğunu belirtmişlerdir. Oysaki MEB (2015: 2) İlkokul Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında öğrencilere kazandırılması gereken değerler arasında saygı ve sevgi yer almaktadır. Ayrıca adı geçen programda saygı ve sevgi ile alakalı kazanımlar da yer almaktadır. İlkokul öğrencilerindeki saygı ve sevgi değerlerinin azalması geleceğimiz toplumu açısından sakıncalı bir durumdur. Birbirine saygı ve sevgi duymayan insanların robottan farksız olacağı düşünülmektedir. Bireylere saygı ve sevgi duyulmadığı zaman, iletişimde problemler yaşanması kaçınılmaz olabilmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucu, ilkokul öğrencilerinin sosyalleşme problemleridir. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, günümüz ilkokul öğrencilerinin arkadaşlık kurmada ve bu arkadaşlığı devam ettirmede sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırma sonucuyla benzerlik gösterecek şekilde Yılmaz (2012: 121), günümüz öğrencileri ile sağlıklı bir sınıf iletişimi oluşturmanın daha farklı yöntemler gerektirdiğini vurgulamıştır. Benzer bir şekilde Pedró (2006: 12), günümüzde teknolojik araçların daha çok sosyalleşme olanakları sunmasına rağmen, fiziksel izolasyon ve yalnızlığın daha da arttığını dile getirmiştir. Yine benzer bir şekilde Chen ve Peng, (2008: 467), aşırı internet kullanan öğrencilerin, interneti az kullananlara göre daha fazla içe dönük, yalnız, fiziksel olarak hasta ve depresyona girmiş olduklarını belirtmiştir. Ulaşılan sosyalleşme problemleri sonucu ile ilgili olarak, 2000'li yıllarda ve öncesinde oynanan sokak oyunları aklı gelmektedir. 2018 yılında sokaklarda oyun oynayan çocuk görmek neredeyse imkânsız hale gelmektedir. İlkokul öğrencileri evlerinde bilgisayar, cep telefonu, televizyon ile meşgul olmaktadır. Bu durum ise sosyalleşme problemlerine sebep olmaktadır.

Bir başka araştırma sonucu, ilkokul öğrencilerindeki benmerkezciliktir. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, günümüz ilkokul öğrencilerinin aşırı kendini düşünen ve bencil olduklarını belirtmişlerdir. İlkokul öğrencilerinin paylaşım duygusundaki azalma vurgulanmıştır. Bencilik kültürel değerlerimizle bağdaşmayan bir durumdur. Benmerkezcilik ve bencilik yardımlaşmayı, paylaşmayı yok eden unsurlardır. Ulaşılan sonuç çerçevesinde, 2040 yılında, 2018 yılından daha bencil, benmerkezci ve paylaşımsız yetişkinler göreceğimiz düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan son sonuç, ilkokul öğrencilerinde sorumluluk duygusunun azalmasıdır. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, günümüz ilkokul öğrencilerinin verilen görevleri yerine getirmede sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca zora gelmek istemediklerini söylemişlerdir. Oysaki MEB (2015: 2) İlkokul Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında öğrencilere kazandırılması gereken değerler arasında sorumluluk yer almaktadır. Yaşam, sorumluluklar almayı ve bu sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirmeyi gerektirmektedir. Sorumluluk duygusu gelişmeyen insanların ise hayatını ilgilendiren önemli kararları ya alamamakta ya da yanlış kararlar alabilmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar bağlamında, değişen ilkokul öğrenci profilleri kapsamında şu öneriler getirilmiştir:

- Fatih projesi kapsamında tüm dersliklere akıllı tahta yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak 2018 yılı itibarıyla henüz akıllı tahta bulunmayan ilkökuller derslikleri bulunmaktadır. İlkokul öğrencilerinin teknoloji kullanma becerilerini geliştirmesi açısından akıllı tahta bulunmayan sınıflara akıllı tahta takılması önerilmektedir.
- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sadece lise öğrencilerine ücretsiz olarak tablet dağıtılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin teknoloji kullanma becerilerinin geliştirilmesi bakımından ilköğretim öğrencilerine de ücretsiz olarak tablet dağıtılması önerilmektedir.
- İlkokul öğrencilerindeki öğrenme kapasitelerindeki artış kapsamında, öğrencilerin öğrenmelerinin artırılmasına yönelik etkinliklerin geliştirilmelidir. Bu konuda Nunley tarafından geliştirilen basamaklı öğretim uygulamaların etkili olacağı düşünülmektedir. Bu şekilde her bir öğrenci kendi öğrenme kapasitesini sonuna kadar kullanmış olacaktır.
- Bir başka önemli araştırma sonucu, ilkökuller öğrencilerinin sevgi ve saygı değerleri yönünden düşük seviyede olmalarıdır. Bu konuda sorumluluk öncelikle velilere, sonra öğretmene, tüm topluma düşmektedir. Bu değerlerin kazandırılmasına yönelik olarak sevgi ve saygı konulu kitapların okunması, bu konudaki örnek olayların öğrencilere yaşatılması, bu konuyla ilgili filmler izletilmesi önerilmektedir.
- Mevcut ilkökuller öğrencilerinin benmerkezci, paylaşımdan uzak oldukları görülmektedir. Öğrencilerin bu olumsuz özelliklerinin ortadan kaldırılmasında sosyalleşme önemli bir role sahiptir. Öğrencilerin sosyalleşmelerini sağlamak amacıyla, öğretmenlerin ve velilerin; çocuk oyunları, ailelerce piknik gibi etkinlikler düzenlemeleri faydalı olacaktır.
- Bu araştırma ilkökuller öğrencilerinin profillerini belirlemeye yönelik bir çalışmadır. Yapılacak araştırmalarla, ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin değişen profilleri incelenebilir.

Kaynakça

- Aydın, B. (2003). Bilgi toplumu oluşumunda bireylerin yetiştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 183-190.
- Bennett, S., Maton, K. & Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: a critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775-786.
- Boyd, D. M. & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, İ. (2015). Değişen Türkiye'de eğitimin işlevlerini yeniden düşünmek: velilerin ilk ve orta okullardan beklentileri üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 247-266.
- Chen, Y. F. & Peng, S. S. (2008). University students' internet use and its relationships with academic performance, interpersonal relationships, psychosocial

adjustment, and self-evaluation. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 467-469.

- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (Çev. Edt: Ahmet Aypay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3. Baskıdan Çeviri) (Çev. Edt.: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erol, N. (2011). Toplumsal değişim ve eğitim: temel ilişkiler, çelişkiler, tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), 109-122.
- Ezmeçi, F. & Dilekmen, M. (2016). İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin özgüvenleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 513-534.
- Feltz, D. L. (1988). Self-confidence and sports performance. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 16(1), 423-458.
- Fidan, F. & Fidicioğlu, A. (2010). Kutsallıkla tutsaklık arasında bir meslek öğretmenlik: sorunlar, yaklaşımlar ve beklentiler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 146-160.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education* (8th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev.: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A., & Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım* (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gündoğar, F. (2014). Değişen eğitim anlayışı ışığında değişen öğretmen yetiştirme programları üzerine düşünceler. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 2(1), 118-127.
- Günüç, S., Odabaşı, H. F. & Kuzu, A. (2013). 21. yüzyıl öğrenci özelliklerinin öğretmen adayları tarafından tanımlanması: bir twitter uygulaması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(4), 436-455.
- Jones, E. G. (2000). Neurowords 8 plasticity and neuroplasticity. *Journal of the History of the Neurosciences*, 9(1), 37-39.
- Lei, J. (2009). Digital natives as preservice teachers: What technology preparation is needed?. *Journal of Computing in Teacher Education*, 25(3), 87-97.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2015). *İlkokul hayat bilgisi dersi (1, 2 ve 3. Sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Monereo, C. (2004). The virtual construction of the mind: The role of educational psychology. *Interactive Educational Multimedia*, 9, 32-47.

- Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 193-209.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri). (Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Pedró, F. (2006). *The new millennium learners: challenging our views on ICT and learning*. Inter-American Development Bank.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-5.
- Prensky, M. (2009). H. sapiens digital: from digital immigrants and digital natives to digitalwisdom. *Innovate: Journal of Online Education*, 5(3), 1-10.
- Şahin, M. C. (2009). Yeni binyılın öğrencileri'nin özellikleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 155-172.
- Tompkins, A. W. (2007). Brain-based learning theory: an online course design model. *Unpublished Dissertation*, Liberty University.
- Türk Dil Kurumu (2018). *Güncel türkçe sözlük*. www.tdk.gov.tr
- White, L. J. & Castellano, V. (2008). Exercise and brain health—implications for multiple sclerosis. *Part 1—Neuronal Growth Factors*. *Sports Medicine*, 38(2), 91-100. <https://doi.org/10.2165/00007256-200838020-00001>.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2012). Değişen öğrenci, değişen öğretmen. *DEM Dergi*, 2(6), 120-123.

Araştırma Makalesi • Research Article

Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Visegrad Dörtlüsü Örneği*

The Causality Between Current Account Deficit and Economic Growth: The Case of Visegrad Four

Yağmur Sağlam, a** Filiz Erataş Sönmez^b

a Dr. Öğretim Üyesi, Sinop Üniversitesi Boyabat İİBF, İktisat Bölümü, 57200, Sinop/Türkiye.

Orcid ID: 0000-0001-6465-0297

b Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İİBF, İktisat Bölümü, 45300, Manisa/Türkiye.

Orcid ID: 0000-0003-2052-340X

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 October 2018

Received in revised form 27 October 2018

Accepted 15 November 2018

Keywords:

Current Account Deficit

Economic Growth

Panel Data Analysis

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 27 Ekim 2018

Kabul tarihi: 15 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Cari Açık

Ekonomik Büyüme

Panel Veri Analizi

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the causality between current account deficit and economic growth for Visegrad Four (Poland, Czech Republic, Hungary, Slovakia). In this context, an empirical model was developed in the scope of the panel data analysis using annual data for the period of 1993-2015. Firstly, heterogeneity of the variables was investigated using the Delta test, and then cross section dependency and unit root notions were examined respectively by the CDIm test and Hadri-Kurozumi (2012) test. After the existence of the cointegration relationship between the series was proved by using the Durbin H cointegration test, Dumitrescu-Hurlin panel causality test was applied. According to the empirical results, in the long run there is one-way causality from current account deficit to the economic growth in Visegrad Four.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı cari hesap açığı ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi Visegrad Dörtlüsü olarak adlandırılan Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya için belirlemektir. Bu bağlamda oluşturulan ampirik model, 1993-2015 yıllarını kapsayan bir dönem için panel veri analizi ile test edilmiştir. Öncelikle değişkenlerin heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığı sırasıyla Delta ve CDIm testleri ile araştırılmış ve daha sonra Hadri-Kurozumi (2012) birim kök testi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı Durbin-H testi ile ispat edildikten sonra Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi yapılmıştır. Uygulama bulgularına göre uzun dönemde, seçili Visegrad ülkelerinde cari hesap açığından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

1. Introduction

Since the 1980s, with the fast pace of the technological progress, liberalization policies of developing countries are significantly raised the level of integration of the real and financial sectors globally. The main contribution of liberalization is that it helps increasing the national savings, investments and finally enables fast growth. However, it is widely known that liberalizing international capital movements without adequate legislations makes countries fragile and more vulnerable against shocks, causing possible financial crises.

Current account deficit is commonly defined as having more expenses than income, in other words, excess investment above savings. This condition simply refers to the situation that the country is indebted to others. Countries with current deficit are expected to have fragile economies and be effected by the shocks easier. One of the reason is that unlegislated countries with weak macroeconomic indicators are not protected against speculative-sudden with no reason capital outflows and rapid reversal of the continuing capital inflow may cause a financial crisis. Because of the risk of capital flight (loss of confidence by investors), foreign ownership of assets (best assets could be bought by them and reduces long-

*Bu çalışma, ELSSb IV 2018, Riga konferansında sunulmuştur.

**Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: yagmur.saglam@sinop.edu.tr

term income), unbalanced economy, uncompetitive economy, risk of depreciation (imported inflation).

The aim of this study is to analyze the causality relationship between current account deficit and economic growth within Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia using the panel data analysis. First, heterogeneity of the variables was tested by Delta test, then the cross-section dependency in the series was examined. The cointegration within the series was investigated by Durbin H panel cointegration test. Finally, causality relationship was tested by Dumitrescu and Hurlin Causality Test.

The paper consists of four sections. In the first section the theoretical background of the relationship between current deficit and economic growth is investigated. The second section is about the empirical model. The third part includes econometric methodology and general information about the data set. The last part presents the results of empirical model.

2. The Relationship Between Current Deficit and Economic Growth

The current account balance is one of the most important macroeconomic indicators for a country. One reason for its importance is a possible increase of fragility, and due to its effect on market performance expectations, and whether it is sustainability in the long term. It is an important indicator of an economy's health because of its definition. A positive current account balance indicates that your country is a net lender not a borrower or can increase net foreign assets. In addition to this a positive current account means balanced economy but the size of the current account deficit and continuity of this deficit provide negative signs for agents in the market may expect crises.

Another aspect of the relationship between the current deficit and economic growth is fragility of the economy and the possibility of triggering financial crises. Depending on the fragility which is implied by the current deficit, probable negative effect of a financial crisis on economic growth puts a "keep an eye on" mark on the current deficit. The negative effects of current deficit on investments and growth were also stated in the previous literature (see Edwards 2002, and 2004). Moreover, countries which have higher investment rates are less dependent on foreign capital, i.e. they exhibit less current deficit, were claimed to grow faster (Prasad, 2007:161).

There are two main approaches in the literature, which focus on sustainability and causality. Sustainability of a current deficit is naturally critical for financial stability and growth. Although there is not a precise sustainability threshold for a current deficit, the concerns arise when it exceeds 5% of the Gross Domestic Product (GDP). Additionally, exchange rate policies, saving and investment rates, and financial markets' soundness are considered signs of the economic sustainability (Milesi-Faretti and Razin, 1996:65). Sustainability also has two approaches in the literature. The first one is the national point of view which takes into account consumption and investment, and the second view is the international finance standing which debates on the global investors' portfolios (Kee et al., 2011: 308).

The economic growth is roughly stated as the expansion of production frontier. It is also calculated as an increase in the real per capita output net of price changes after a given year.

As their main goal alongside with development, aspects of the growth varies especially across developing countries. There is a colossal literature in economics about this subject. Some of these studies tried to exert the fundamental ingredients of the growth, others focused on causality relationships amongst other variables such as the current deficit. Lastly, a number of studies examined the convergence within groups of countries.

The literature of the causality relationship between current account deficit and economic growth was summarized and showed in a table below (in which time series and panel data analysis are applied):

Table 1: Literature of Empirical Analysis

Authors	Date	Countries	Period	Method	Result
Akbas Lebe and Uzunel	2014	20 Emerging Markets	1990-2011	Emuralmalıoğlu and Kose (2011) Panel Causality Test	Bidirectional causality between current account deficit and GDP, unidirectional causality from short term capital flows to current deficit and GDP were determined.
Yalçınkara and Tenelli	2014	BRICS and MINT Countries	1992-2013	First Generation Cointegration Test	The effect of current account deficit on the stability of sustainable growth rates is more important problem in the MINT countries compared to the BRICS countries in the long run.
Akçay and Erataş	2012	BRIC	1993-2011	Panel Causality Test	There is a relationship from current accounts to economic growth in the BRIC countries.
Hepaktan and Çınar	2012	27 OECD Members	1975-2008	Panel VAR	
Kostakoglu and Dibo	2011	Turkey	1991-2010	VAR	The positive changes in GDP shows that the current account deficit triggered.
Yılmaz and Akarç	2011	Turkey	1980-2010	Granger Causality Test	Unidirectional causal relationship
De Melo et al.	2011	100 Countries	1871-2007	Probit Model	Current account deficits affects economic growth negatively.
Telataş and Terzi	2009	Turkey	1991-2005	VAR and Granger Causality Test	One way causality relationship from growth to current account balance
Kandil and Green	2002	United States	1960-2000	VECM	Real GDP was effective on current account balance.

3. Visegrad Four and Their General Economic Outlook

After communistic block has collapsed in 1989 the Central European Countries started to sign some agreements between each other. One of them is called Visegrad Four (V4) has been signed by Hungary, Czech Republic Poland and Slovak Republic in 15th of February, 1995. This was a declaration of cooperation with common goals about building democracy, freedom, modern market economy and integration into Europe Brazova et al. (2013: 5).

According to Horvath (2004), the Visegrad community may gain better economic and politic results during the negotiations with European Union because of they cannot behave independently from each other according to their agreement. In the first years they achieved many things as a group such as joining the NATO etc. The force behind of the cooperation was being a part pre-communistic history and being a transition economy. The transition started with Poland in 1991 and the country was very successful even by her own and the ambition of Poland forced it to play a key role according to Pehe (2004) to be a part of Central and Eastern Europe. Their slogan was "back to Europe". Czech Republic and Slovak Republic almost even stopped the V4

because of their governmental authorities who preferred not integration but isolation.

In May 2004 they became a member of EU after the enlargement of European Union and they promised to complete their political and financial regulations. Especially foreign policy activities have increased after being a part of EU and Schengen Area. Even Austria and Slovenia wanted to be a part of Visegrad Four or regional partnership (Bilcik and Strazay, 2006: 20). In 2011 the leader of these four countries signed also Bratislava Declaration to highlight the importance of V4 one more time.

The Hungarian economy mostly re-shaped by EU regulations in the beginning of 21st century and had rapid economic growth with high degree of openness. Czech Republic refused to be a part of Eurozone till 2019 because of the government needs special policy to manage balance of payments. When you compare Czech Republic with others they have better human development index and technological advantage thanks to structural changes in export and manufacturing industry. From 2003 till 2009 just after joining the EU, Slovakia had the highest unemployment rate but the lowest inflation rate ever due to being part of also Eurozone. After global financial crisis the Polish growth rate decreased sharply along of export independency and it also lowers the current account imbalances. Slovak Republic imported the gas from Russia but growth rates of energy sector was weak so it shows that EU membership does not affect positively each sector of the countries. In summary all Visegrad countries have current account deficit which means negative current account balance and high level of economic growth (Zhurauliou, 2015: 124-134).

This is why it is important to test the relationship between current account balance and economic growth for the selected countries. This study contributes to the literature in two different way; first there are almost not too many papers written Visegrad countries the written literature and there is a gap to fulfill. The panel data analysis considers heterogeneity and cross-section dependency to not to gain biased results. Especially for regional agreements it is easy to reflect an external or internal shock from one country to another with the dynamics of economy. It is impossible to assume that a demand or supply shock will only affect the country it happened but not the cross-border. Also this study used the most updated data and econometric programs with second generation tests.

4. Data Set and Methodology

The aim of this paper is to determine the causality relationship between growth and current account deficit among Visegrad Four. The empirical model is based on the four countries' annual data of growth rate and current account balance from 1993 to 2015.

The empirical panel data analysis is stated as follows:

$$C.A = f(G)$$

C.A: Current Account Balance (% of GDP)

G: GDP Growth (annual %)

The data set is obtained from World Bank Development Indicators with their natural logarithmic forms which is % of GDP.

4.1. Empirical Results and Evaluation

4.1.1. Heterogeneity

As a starting point, homogeneity of the variables have been examined via delta test. Homogeneity of the variables has an effect on the directions and structures of following unit root and cointegration tests.

Table 2: Delta Test Results

Test	T-Statistics	Prob.
$\tilde{\Delta}$	-0.020	0.508
$\tilde{\Delta}_{adj}$	-0.021	0.508

According to the results on Table 2, the variables in the panel data model are homogeneous. Because probability is not significant and H_0 null hypothesis is not rejected.

4.1.2. Cross-sectional Dependency

It is important to find out the cross sectional independencies for the series which are proven to be heterogeneous with the delta test. The independence of the cross sectional data can also be stated as to whether all the cross sectional data be affected equally by a shock at any time or not.

The CD_{lm} test statistic is to be obtained by the equation above in order to examine the cross-sectional independence. A contemporaneous correlation, low or high, is expected between the residuals.

Table 3: Cross-section Dependence Test (C.A.)

CD Test	T-Statistics	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	32.721	0.000
CD LM 1 (Pesaran 2004)	7.714	0.000
CD LM 2 (Pesaran2004)	-1.765	0.039
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	2.800	0.003

According to the results presented in Table 3, the null hypothesis, cross sectional independence of variable C.A., is rejected. So there is a dependency between the cross sections.

Table 4: Cross-section Dependency Test (G)

CD Test	T-Statistics	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	23.072	0.001
CD LM 1 (Pesaran 2004)	4.928	0.000
CD LM 2 (Pesaran2004)	-2.159	0.015
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	5.013	0.000

The null hypothesis is rejected, because the probability is less than 0.05 for all calculated test statistics. So it's possible to say that there is a dependency between the cross sections composing G.

4.1.3. Stationary

Unit root tests which take into account the cross section dependency are called the second generation unit root tests. One of them is the test which is developed by Hadri and Kurozumi (HK) in 2012. This test is better than Coaugmented Dicky Fuller (CADF) unit root test under the circumstances that you cannot reject null hypothesis of CADF because the hypothesis of HK (2012) claims that there is unit root. The test calculates to different test statistics which are ZA_la and ZA_spc. It assumes that they have normal distribution.

Table 5:HK Unit Root Test Results for All Variables

Level	Constant		Constant and Trend	
	T-stat.	Prob.	T-stat.	Prob.
C.A.				
ZA_spc	3.3610	0.0004	2.0140	0.0220
ZA_la	1.5746	0.0577	4.7237	0.0000
G				
ZA_spc	0.9188	0.1791	1.0536	0.1460
ZA_la	0.8510	0.1974	0.6840	0.2470
First Difference				
C.A.				
ZA_spc	0.9658	0.1671	68.4742	0.0000
ZA_la	1.5294	0.0631	70.3359	0.0000
G				
ZA_spc	3.3881	0.0004	8.8596	0.0000
ZA_la	2.7459	0.0030	8.2895	0.0000

The maximum lag length is 4 and chosen according to Schwarz criteria.

ZA_spc has developed by Sul et al. (2005) and represent long term variance test statistic of augmented KPSS test. ZA_la has developed by Choi (1993); Toda and Yamamoto (1995) and represents augmented KPSS test statistic for panel data. According to table 5 the variables have unit root on their level but after first differences they are stationary. Because of their probability value is under 0.005.

4.1.4. Panel Cointegration

The results, which are obtained from panel unit root tests, are crucial for the panel cointegration tests. While setting up the assumptions for the panel cointegration tests, considering stationarity orders of the variables can change the type of the test. Series taken into consideration exhibit cross sectional dependency, which suggests using second generation panel cointegration tests that takes it into consideration.

Table 6: Durbin-H Test Results

	Test Statistics	Bootstrap Prob.
DH_p	83.938	0.000
DH_g	153.084	0.000

According to the results, null hypothesis is rejected. Bootstrap values was taken into account because of the cross-sectional dependency when the numerical values were being interpreted. The results prove the cointegration among all the cross sections within the panel.

4.1.5. Panel Causality

Dumitrescu and Hurlin (2012) test can be used to estimate for both dependent and independent cross sections (Dumitrescu and Hurlin, 2012:1). This test has similarities to Granger causality test. The test refers to the mean of Wald tests calculated for Granger causality test (Dumitrescu and Hurlin, 2012:1). Dumitrescu and Hurlin test works for both of the cases where there is cointegration or not.

Table 7: Dumitrescu and Hurlin Causality Test Results

Null Hypothesis	Test	Statistic	Prob.
C.A does not Granger cause G	<i>Whnc</i>	1.796700	0.079420*
	<i>Zhnc</i>	1.126704	0.211470
	<i>Ztild</i>	0.784375	0.293300
G does not Granger cause C.A	<i>Whnc</i>	1.434129	0.142659
	<i>Zhnc</i>	0.613951	0.330415
	<i>Ztild</i>	0.365568	0.373156

*represents 10 % statistical significance.

When the results in Table 7 are examined, it is clearly seen that there is one-way causality from current account deficit to growth rate. Because only 0.079420 is under 0.10 and statistically significant.

5. Conclusion

Nowadays, the current account deficit is very important for many countries as a product of the financial globalization. From the late 90s to the latest global financial crisis, many countries exhibit increasing current account deficits. These deficits increase the fragility of the national economies and at the same time they contribute to the economic growth. In case of emerging market countries, the current account deficits have been financed by speculative and debt-increasing resources.

The current account deficit allows a country to consume more than it produces or invest more than it saves. Economic growth can be achieved or increased through foreign capital transfers. The concept of the current deficit can be harmless and useful especially when the financing of the deficit is sustainable.

The results of this study exhibit the cointegration between current deficit and growth. In other words, current account deficit and economic growth tend to move together in the long run. Under this assumption, causality test has been conducted and it shows that there is a unidirectional causality relationship between the economic growth and the current account deficit. In this context, it becomes important for regional agreements and Visegrad Four to find out the reason why only current account balance affects the economic growth but not vice-versa. Possible solutions for current account deficit in Visegrad Four; to raise national savings (with the help of communistic times saving habits especially for elderly people that the population over 65 is really high in Visegrad Four) and shrink the external deficit, complementary policy changes such as; new industry structure (production of tradable goods) and tax service, moving to Eurozone before than it has planned for Hungary and Czech Republic to control monetary policy.

References

Akbaş, Y. E., Lebe, F. & Uluyol, O. (2014). Analyzing the relationship among the GDP - Current account deficit and short term capital flows: The case of emerging markets, *Journal of Management and Economics*, 21(2), 293-303.

Akçay, A. & Erataş, F. (2012). Cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisinin panel nedensellik analizi ekseninde değerlendirilmesi, <http://teacongress.org/papers2012/AKCAY-ERATAS.pdf>, 08.04.2016.

Arellano, M. (2003). *Panel data econometrics advanced texts in econometrics*, Great Britain: Oxford University Press.

Baltagi, B. H., (2013). *Econometric analysis of panel data*, England: John Wiley & Sons Ltd.

Bilcik, V. & Strazay, T. (2006). Functioning of Visegrad four before and after the entry of its members into the EU, Research center SFPA. [cit.1.2.2011]. <http://www.sfpa.sk/sk/>, 11.02.2017.

Breusch, T. & Pagan, A. (1980), "The Lagrange Multiplier Test and its Application to Model Specifications in Econometrics", *Reviews of Economics Studies*, 47, 239-253.

Brazova, V.K., Matczak, P. & Takacs, V. (2013). Regional organization study: Visegrad group, *Analysis of Civil Security Systems in Europe*, Adam Mickiewicz University.

Choi, I. (1993). Improving empirical size of the KPSS Test of stationary. Online Access http://hompi.sogang.ac.kr/inchoi/workingpaper/in_choi-jetem-_revision_2.pdf, 11.02.2017.

De Mello, L., Padoan, P. C. & Rousová, L. (2011). The growth effect of current-account reversals, <http://www.voxeu.org/article/growth-effect-current-account-reversals>, 08.04.2016.

Dumetriscu, E.I. & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels, *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.

Edwards, S. (2002). *Does the current account matter?*, Preventing Currency Crises in Emerging Markets, Sebastian Edwards and Jeffrey A. Frankel, (editors), The University of Chicago Press.

Edwards, S. (2004). Financial ppenness: Sudden stops and current account reversals", *NBER Working Paper*, No: 10277.

Güloğlu, B. & İspir, S. (2009). Yeni gelişmeler ışığında Türkiye'de satın alma gücü paritesi önsavının panel birim kök sınaması, Pamukkale University CASE-Economics Department Publishings.

Güloğlu, B. & İvrendi, M., (2010). Output fluctuations: Transitory or permanent? The case of Latin America, *Applied Economics Letters*, 17, 381-386.

Hadri, K. & Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor, *Economics Letter*, 115, 31-34.

Hepaktan, E. & Çınar, S. (2012). OECD ülkelerinde büyüme-cari işlemler dengesi ilişkisi: Panel veri analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 43-58.

Horvath, P. (2004). Central Europe and its integration efforts, *In Slovenská politologická revue*, číslo 2.

Kandil, M. & Greene, J. (2002). The impact of cyclical factors on the U.S. balance of payments, *IMF Working Paper*, No.45.

Kee, C. H., Wong, S. C. & Siok, K. S. (2011). An empirical study on the convergence of current account in emerging East-Asian countries, *2011 International Conference on Sociality and Economics Development*, IPEDR, 10, 308-312.

Kostakoğlu, S. F. & Dibo, M. (2011). Türkiye'de cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisinin VAR yöntemi ile analizi,

Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, Eskişehir, Turkey.

- Milesi-Ferretti, M. G. & Razin, A. (1996). Current account sustainability, *Princeton Studies in International Finance*, 81, 1-78.
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). Makro iktisat politikalarının tarım sektörü üzerindeki etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir karşılaştırma, Unpublished Doctorate Dissertation, Erciyes University, Institute of Social Sciences.
- Pehe, J. (2004). Will the Visegrad cooperation terminate?, *Visegrad Info*. www.visegradinfo.com, 11.02.2017.
- Pesaran, H. M., (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *Working Paper*, No:0435, University of Cambridge.
- Pesaran, H. M., (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, H. M. & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels, *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Pesaran, H. M., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error crosssection independence, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Prasad, E. S., Raghuram G. R. & Subramanian, A. (2007). Foreign capital and economic growth, *Brookings Papers on Economic Activity*, (1), 153-209.
- Sul, D., Phillips, P. C. B. & Choi, C. Y. (2005). Prewhitening bias in HAC estimation, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67, 517-546.
- Telatar, O. M. & Terzi, H. (2009). Türkiye’de ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisi, *Atatürk Üniversitesi College of Administrative Sciences and Economics Journal*, 23(2), 119-134.
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect, *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-233.
- Yalçınkaya, Ö. & Temelli, F. (2014). Ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: BRICS ve MINT (1992-2013), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(19), 201-224.
- Yılmaz, Ö. & Akıncı, M. (2011). İktisadi büyüme ile cari işlemler bilançosu arasındaki ilişki: Türkiye örneği, *Atatürk Üniversitesi Institute of Social Sciences Journal*, 15(2), 363-377.

Araştırma Makalesi • Research Article

Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Kent Konseyi Algısı*

The Perception Of Students Of The Anadolu University About the “City Councils”

Duru Şahyar Akdemir a**

a Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2374-9770

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mayıs 2018

Düzeltilme tarihi: 20 Ekim 2018

Kabul tarihi: 19 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Kamu Yönetimi

Katılım

Algı

Kent Konseyleri

Anadolu Üniversitesi

ÖZ

5393 sayılı “Belediye Kanunu” ile kurulan kent konseyleri yönetmeliğinin altıncı maddesi kent konseylerinin görevlerini tanımlamaktadır. Bu görevlerden bir tanesinin de “çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak” olduğu belirtilmiştir. Ancak gençlerin kent konseyi gibi yerel katılım mekanizmaları aracılığıyla karar alma süreçlerine katılımları oldukça düşüktür. Bunun nedenlerinden biri de gençlerin yerel karar alma süreçlerine nasıl katılacakları hakkında bilgi sahibi olmamalarıdır. Çalışmada Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin genel olarak kent konseyleri ve özelde ise Eskişehir’de yer alan kent konseylerine yönelik bilgi, algı ve tutumlarının tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olan saha çalışması sonuçlarına yer verilmiştir. 1005 kişiyle anket tekniği uygulanarak elde edilen sonuçlar gençlerin kent konseylerine yönelik algılarının belirlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 May 2018

Received in revised form 20 October 2018

Accepted 19 November 2018

Keywords:

Public Administration

Participation

Perception

City Councils

Anadolu University

ABSTRACT

The sixth article of the Law No. 5393 describes the duties of city councils. One of these duties was stated as "to increase the activities of children, young people, women and the disabled in social life and make them to take an active role in local decision-making mechanisms". However, young people's participation in the decision-making process through local participation mechanisms is very low. One of the reason for this is that young people do not have information about how to participate in local decision-making processes. This study covers the results of the field work carried out in order to determine the knowledge, perception and attitudes of Anadolu University students towards city councils. Within the scope of the research a survey was conducted with 1005 people. The survey results are important for determining the perceptions of young people towards city councils. By the way, city councils in this framework will be able to self-criticize whether they fulfill their duties.

1. Giriş

Katılım kavramının iki boyutu bulunmaktadır. Buna göre ilk olarak siyasal katılım “bireylerin ve grupların ulusal ve yerel düzeyde siyasal yöneticilerini seçmek ve yöneticileri kendi istek ve çıkarları doğrultusunda karar almalarını sağlamaya yönelik gösterdikleri her türlü davranış ve eylem” olarak tanımlanmaktadır. Oy kullanmak ve seçim kampanyalarına

katılmak siyasal katılım örnekleri arasında yer almaktadır. Diğer taraftan yönetsel katılım ise “seçim ve seçime ilişkin faaliyetler dışında kamu hizmetleriyle ilgili temel kararların hazırlanması, olgunlaştırılması, karara dönüştürülmesi ve bu kararların uygulanması aşamalarından birine, bir kaçına veya tamamına, o kararda doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenecek olanların katkıda bulunması” anlamına gelmektedir (Eryılmaz, 2016: 61-62). Ancak birçok kişi

*9-11 Kasım 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi’nde sunulmuş olan “Yerel Karar Alma Mekanizmalarına Üniversite Öğrencilerinin Bakışı: Eskişehir’de Bulunan Kent Konseyleri Örnekleri Üzerine Bir İnceleme” adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Saha araştırması 1709E492 no.lu Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: dsakdemir@anadolu.edu.tr

katılım kavramını sadece siyasal boyutuyla algılamakta ve oy vermenin katılım süreci açısından yeterli bir eylem olduğunu düşünmektedir. Bu durumda oy kullanma şeklinde anlaşılan siyasal katılım gerçekleşmekte ancak “seçim ve seçime ilişkin faaliyetler dışında, kamu hizmetleriyle ilgili kararların” alınması süreçlerine katılım olarak tanımlanan yönetsel katılım gerçekleşmemektedir (Eryılmaz, 2016: 62).

Türkiye’de ilk defa kent konseyleri vatandaşların yönetime aktif katılımlarının sağlanması için bir araç olarak -ya da bir yönetim mekanizması olarak- 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı “Belediye Kanunu” ile kurulmuştur. Yasada kent konseylerinin “kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini” hayata geçirmeye çalışan mekanizmalar olduğu belirtilmektedir (5393 sayılı kanun, 2005, madde 76). Kent konseyleri yönetmeliğinin 6. Maddesinin -ğ- fıkrasında da gençlerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerinin artırılması ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif olarak yer almalarının sağlanması da kent konseylerinin görevleri arasında sıralanmaktadır. Zira yine ilgili yönetmeliğin dördüncü maddesinin -c- fıkrasında kent konseylerinin organları arasında yer alan meclisler ve çalışma gruplarından söz edilirken “kadın ve gençlik meclisleri başta olmak üzere” ifadesi kullanılarak ilgili meclislerin kent yönetiminde aktif yer almak için en önemli araçlar olduğu vurgulanmıştır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006).

Ne var ki gençlerin kent konseyleri aracılığıyla karar alma süreçlerine katılımlarının düşük olduğu değerlendirilmektedir. Bu durumun birden çok nedeni bulunabilir. Söz konusu nedenlerden biride gençlerin kent konseyleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Gençlerin kent konseyleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları onların yerel düzeyde karar alma süreçlerine katılım davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Çalışmada Anadolu Üniversitesi öğrencileri ile yapılan saha araştırmasının sonuçlarına değinilmektedir. Çalışmanın üç temel amacı bulunmaktadır. Bunların ilki Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin kent konseyleri konusundaki genel bilgi, algı ve tutumlarının ölçülmesidir. Çalışmanın ikinci amacı Eskişehir ili özelinde gençler arasında kent konseylerinin bilinirliğinin ölçülmesidir. Üçüncü amaç ise öğrencilerin yerel düzeyde karar alma süreçlerine katılım konusundaki görüşlerinin belirlenmesidir.

2. Türkiye’de Kent Konseylerinin Gelişimi

Kent konseylerinin kurulmasında etkili olan iki önemli gelişme bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1992 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Rio Zirvesi ikincisi ise 1996 yılında gerçekleştirilen Habitat II Konferansı’dır (Zeren, 2017:6-15).

1992 yılında Rio Zirvesi’nin gerçekleşmesine ortam hazırlayan süreç 1970 sonrasında insanın yerküreye vermekte olduğu zararın tartışılmaya açılmasıyla ve dünyanın doğal dengesinin bozulmakta olduğunun fark edilmesiyle başlamıştır (Emrealp, 2005: 13). 1972 yılında Stockholm’de gerçekleştirilen “İnsan Çevresi Konferansı” da “çevrenin taşıma kapasitesine”, “ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre

ile bağlantısına” ve “sürdürülebilir kalkınma” konularına odaklanmıştır (Tosun vd., 2016: 87). Bu konferansın devamı niteliğindeki ikinci konferans ise 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen “Çevre ve Kalkınma Konferansı” olmuştur. Rio Zirvesi olarak da adlandırılan konferansta çevre ve kalkınma sorunlarına değinilmiştir. Zirve sonucunda “Gündem 21”, “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”, “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”, “Ormanların Sürdürülebilir Yönetimi Konusundaki İlkeler Bildirimi” ve “Çevre ve Gelişme Üzerine Rio Bildirgesi” ortaya çıkmıştır (Karasu vd., 2018: 60). Bu belgeler içinde konumuz açısından en önemlisi Gündem 21 adlı belgedir. Gündem 21 belgesinin önsözünde insanlığın önemli bir dönemde olduğu; bu dönemde yoksulluğun, açlığın, hastalıkların arttığından söz edilmiş; ülke içindeki ve ülkeler arasındaki gelir eşitsizliklerinin derinleştiğine ve ekosistemlerdeki bozulmalara dikkat çekilmiştir (Agenda 21, 1992: 3). Bu sorunlarla başa çıkmak içinse “küresel bir ortaklık” tesis etmek gerektiği ve bu kapsamda da ulusların kendi “strateji, plan ve programlarını” oluşturmaları yani kendi Ulusal Gündem 21’lerini oluşturmaları gerektiği dile getirilmiştir (Agenda 21, 1992: 3). Ancak Ulusal Gündem 21’in oluşması öncelikle Yerel Gündem 21’lerin ortaya konulmasına bağlıdır. Zira bu durum Gündem 21 belgesinin “Yerel Gündem 21” ile ilgili bölümü olan 28. Bölümü’nde de belirtilmiştir. Burada Gündem 21’e konu olan sorunların kaynaklarının yerel düzeyde geliştiği dolayısıyla söz konusu sorunların çözümü için de öncelikle yerelden başlayan bir harekete gereşinim duyulduğu ifade edilmektedir. 28. bölümde ayrıca dört temel hedeften söz edilmektedir. Bu hedeflere göre özetle ilk olarak her bir ülkedeki yerel makamlar halkla istişare ederek fikir birliği içinde Yerel Gündem 21’lerini oluşturmalıdır. İkinci olarak, uluslararası toplum da yerel otoriteler arasındaki “işbirliğini artırıcı” istişare sürecini geliştirmelidir. Üçüncü olarak ise, yine işbirliği, bilgi paylaşımı ve koordinasyon sağlamak için yerel birliklerin ve temsilcilerin, dernek temsilcilerinin aralarındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Son hedef ise “kadınların ve gençlerin” karar alma süreçlerinde temsil yetlerinin artırılmasıdır. Bu hedeflere ulaşmak için yerel makamların gerekli önlemleri almaları istenmiştir (Agenda 21, 1992: 285).

Kent Konseylerinin kuruluşunda etkili olan diğer gelişme ise 1996 yılında İstanbul’da gerçekleşmiş olan “BM İnsan Yerleşimleri Konferansı” diğer bir adıyla Habitat II Konferansı’dır. Bu konferansta “kentlere yönelik göçün yavaşlatılması, küçük ve orta ölçekli kentlerin geliştirilmesi” gibi konular üzerinde durulmuş, “demokratik, insan haklarına saygılı, şeffaf, katılımcı ve halka hesap veren yönetimler” hakkında konuşulmuştur (Karasu vd., 2018: 40 ve Çelik, 2013:217). Ayrıca konferansa katılım gösteren ülkelerden “katılımcı bir süreçle” ulusal raporların talep edilmesi ve Türkiye’nin de bu talebi yerine getirmesi katılım ve çok paydaşlı bir yönetim sürecinin Türkiye’nin gündemine gelmesinde neden olmuştur (Tekeli, 2015). Habitat II Konferansı’nın amaçları “Herkes için yeterli konut” ve “Kentleşen bir dünyada sürdürülebilir insan yerleşmelerinin geliştirilmesi” olarak belirlenmiş ve sürdürülebilir kalkınma konusu da temel gündemlerden biri olarak ele alınmıştır (Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu, 1999: 5). Belgede sürdürülebilir kalkınma için “demokrasi, insan haklarına saygı, şeffaf, temsili ve sorumlu hükümet ve yönetimin yanı sıra sivil toplumun etkin katılımı” ilkelerinin hayata geçilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca

konferansın sonucunda kabul edilen “İnsan Yerleşimleri Hakkında İstanbul Bildirgesi” ve “Habitat Gündemi” belgelerinde önceki konferanslarda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde hayata geçirilen eylemler ile sürdürülebilir kalkınma meselelerinin ele alındığından söz edilmiş, kentlerin ve kasabaların “büyümenin motorları” olduğunun altı çizilmiştir (Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu, 1999, 6). Bu çerçevede Habitat II Konferansı, 1992 Rio Zirvesinde ortaya konan “Gündem 21” belgesinin hayata geçirilmesi için yerel yönetimlerin “hayatı” önemini vurgulayan ve kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplumun işbirliğine dikkat çeken bir belge olarak yorumlanabilir (Emrealp, 2005: 23).

Bu gelişmelerin ışığında ülkemizde temel amacı “katılımcılığı yerel düzeyde sağlamak” olan Yerel Gündem 21 (YG-21) uygulamalarına 1997 yılını takiben başlanmıştır (Uslu vd., 2018: 118-119). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın katkılarıyla aşama aşama gerçekleştirilen projeler; “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi”, “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Uygulanması”, “Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla BM Binyıl Bildirgesi Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planının Yerelleştirilmesi Projesi”, “Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Kanalıyla BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerelleştirilmesi Projesi”, “Kent Konseylerinin Güçlendirilmesi ve Yerel Demokratik Yönetişim Mekanizmaları Olarak İşlev Görmelerine Yönelik Eğitim ve Kapasite Geliştirme Desteği sağlanması Projesi” olarak sıralanabilir (Soygüzel, 2012: 5-6). YG-21 kapsamında geliştirilen uygulamalardan biri de kent konseyleridir.

3. Kent Konseylerinin Yapısı ve İşleyişi

Kent konseyleri 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu’nu ile kurulmuştur. İlgili kanunun 76. Maddesi’nde kent konseylerinin işlevleri “kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi”, “kent hak ve hukukunun korunması” ve “sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini” hayata geçirmek olarak belirlenmiştir. İlgili maddede, belediyelerin kent konseylerinin faaliyetlerinin “etkin ve verimli yürütülmesinde” konseylere “yardım ve destek” sağlamakla görevli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kent konseyleri tarafından oluşturulan kararların “belediye meclisinin ilk toplantısında” gündeme alınacağı da yine bu maddede belirtilmiş diğer bir husustur (5393 sayılı kanun, 2005, madde 76). Kent konseyinde oluşan görüşlerin bu şekilde belediye meclisine iletilmesi; kent konseylerinin yerel karar alma süreçlerine katılabilmeleri açısından önemlidir.

2006 yılında çıkarılan ve 2009 yılında bazı maddeleri düzenlenen Kent Konseyleri Yönetmeliği ile kent konseylerinin çalışma usul ve esasları belirlenmiştir. İlgili yönetmeliğe göre kent konseyleri “belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalli idareler genel seçim sonuçlarını izleyen 3 ay içinde”, “mahallen en büyük mülki idare amiri veya temsilcisi, belediye başkanı veya temsilcisi, sayısı 10’u geçmemek üzere illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, mahalle sayısı yirmiyeye kadar olan belediyelerde bütün mahalle muhtarları, diğer belediyelerde belediye

başkanının çağrısı üzerine toplanan mahalle muhtarlarının toplam muhtar sayısının %30’unu geçmemek ve 20’den az olmamak üzere kendi aralarından seçecekleri temsilcileri, beldede teşkilatını kurmuş olan siyasi partilerin temsilcileri, üniversitelerden ikiden fazla olmamak üzere en az bir temsilci, üniversite sayısının birden fazla olması durumunda her üniversiteden birer temsilci, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baroların ve ilgili derneklerin ile vakıfların temsilcileri, kent konseyince kurulan meclis ve çalışma gruplarının birer temsilcisi”nin katılımı ile kurulmaktadır. İlk toplantının gerçekleşmesi için belediye başkanı çağrıda bulunmaktadır (Kent Konseyi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2009, madde 8 ve 5 (2)). Bu çerçevede kent konseyleri sivil toplum örgütlerini, meslek örgütlerini, yerel ve merkezi yönetimi bir araya getiren sivil bir platform olarak düşünülebilir. Kent konseyleri belediyeler tarafından kurulan siyasi kurumlar olarak algılanmaktadır (Soygüzel, 2012: 22). Oysa ilgili kanunda da ifade edilmiş olduğu gibi kent konseyleri sadece ilk seferinde belediye başkanının çağrısıyla oluşan ancak sonrasında genel kurul tarafından seçilen üyeler ile yürütülen bağımsız bir yönetim mekanizmasıdır.

Kent Konseyleri; “Genel Kurul”, “Yürütme Kurulu”, “Kent konseyi başkanı” ve “Meclisler ve çalışma grupları” olmak üzere dört organdan oluşmaktadır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006, madde 9 ve Kent Konseyi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2009, madde 4). Kent konseyinin en yetkili organı olarak Genel Kurul önceki paragrafta belirtilen kişiler ve temsilcilerden oluşmakta ve yılda en az iki kez toplanmaktadır. Yürütme Kurulu ise Genel Kurul tarafından iki yıl için seçilmekte ve en az beş kişiden oluşmaktadır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006, madde 9). Genel kurul tarafından seçilen Kent konseyi başkanının görev süresi de “yürütme kurulunun görev süresiyle paralel olmak üzere ilk dönem için iki yıl, ikinci dönem için üç yıldır” (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2009, madde 7). Son olarak meclisler ve çalışma grupları ise kent konseyleri tarafından “kent konseyinin görev alanına giren konularda” oluşturulan birimlerdir. Bu birimler “yönetişim anlayışına dayalı ve sürdürülebilir kalkınma içinde çeşitli toplumsal kesimlerin kent yönetimine katkıda bulunmalarını, kaliteli ve yaşanılabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almalarını hedefleyen ve gönüllülük esasında oluşmuş ortak yapıları” ifade etmektedir (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006, madde 4). Kent Konseyleri yapısı içinde yer alan en önemli meclisler hiç kuşkusuz kadın ve gençlik meclisleridir. Bu meclislerin önemi; temsil ettiği grupların “yapısal ve toplumsal-kültürel engeller” nedeniyle toplumsal yaşama katılım gösterememelerinden kaynaklanmaktadır ve bu nedenle söz konusu meclislerinin temel amacı “kent konseyi aracılığıyla” kendi gruplarına has “ihtiyaç ve taleplerinin gündeme getirilmesini sağlamaktadır” (Sumbas vd., 2018: 66).

Diğer taraftan kent konseylerinin görevleri ise ilgili yönetmelikte şöyle belirtilmektedir: “Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşerilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak; sürdürülebilir gelişme sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli bir planın hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak; kente ilişkin temel stratejiler ve

faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturulmasına katkıda bulunmak; Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek; Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek; Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak; Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek; Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak; Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak; Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak; Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamak” (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006, madde 12).

Bu çerçevede kent konseyleri yerel düzeyde “kentteki tüm paydaşları” bir araya getiren; toplumda yer alan her kesimin karar alma süreçlerine katılımını sağlayan; kent kültürünü ve hemşerilik ruhunu geliştiren; hesap verebilirlik, şeffaflık, sürdürülebilir kalkınma gibi ilke ve hedeflere ulaşmak için çalışan bir yönetim mekanizması ve “ortaklık modeli” görünümündedir (Bulut, 2013: 86-87).

4. Eskişehir’de Yer Alan Kent Konseyleri

Eskişehir ilinde üç tane kent konseyi bulunmaktadır. Bunlar Eskişehir Kent Konseyi, Odunpazarı Kent Konseyi ve Tepebaşı Sağlık Kent Konseyi’dir.

2009 yılından bu yana çalışmalarını sürdüren Eskişehir Kent Konseyi’nde aktif olarak çalışan Kadın Meclisi ve Gençlik Meclisi bulunmaktadır. Konseyin Afet Çalışma Grubu, Araba Yok Çalışma Grubu, Bağımlılık Çalışma Grubu, Çevre Sağlık Çalışma Grubu, Enerji Çalışma Grubu, Fotoğraf Çalışma Grubu, Gençlik Çalışma Grubu, Hayvan Hakları Çalışma Grubu, İş Sağlığı ve İş Güvenliği Çalışma Grubu, Kültür Sanat Çalışma Grubu, Pazaryerleri Çalışma Grubu, Spor Çalışma Grubu ve Türk Sanat Müziği Çalışma Grubu gibi kendi alanlarında uzmanlaşmış ve gönüllü kişilerden oluşan çalışma grupları bulunmaktadır (Eskişehir Kent Konseyi, 2018).

Odunpazarı Kent Konseyi 2014 yılından bu yana hareketlilik göstermektedir. Odunpazarı Kent Konseyi bünyesinde dört tane meclis bulunmaktadır. Bu meclisler; Kadın Meclisi, Gençlik Meclisi, Çocuk Meclisi ve Spor Meclisi’dir. Konseyin Kadın Meclisi ve Spor Meclisi aktif olarak çalışmalar yürütmektedir. Çocuk Meclisi ve Gençlik Meclisi ise çalışmalarına yeni başlamıştır. Konsey bünyesinde yer alan çalışma grupları ise Sanatçıya Vefa Çalışma Grubu, İnsan Hakları Çalışma Grubu, Çevre Çalışma Grubu, Bisiklet Çalışma Grubu, Tiyatro Çalışma Grubu, Hayvan Hakları Çalışma Grubu, Hamamyolu Çalışma Grubu, Kültür Sanat ve Edebiyat Çalışma Grubu, Afet Çalışma Grubu, Gönül Dostları Çalışma Grubu, Teknolojiyi Nasıl Kullanmalıyız Çalışma Grubu, Geleneksel Sanat Tasarım Çalışma Grubu olarak sıralanabilir (Odunpazarı Kent Konseyi, 2018).

Tepebaşı Sağlık Kent Konseyi’nin¹ kuruluş çalışmaları 1999 yılında başlamıştır ve konsey ilk genel kurulunu 2000 yılında gerçekleştirmiştir. Konsey 2001 yılında “Sağlıklı Kentler Hareketi”ne katılmıştır (Eskişehir Sağlık Kent Profili, 3). Konseyin çalışmaları çevre, sağlık alanlarında yoğunlaşmaktadır. Tepebaşı Sağlık Kent Konseyi’nin de yine Gençlik Meclisi ve Mahalle Meclisi bulunmaktadır.

5. Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Kent Konseylerine Yönelik Algılarının Araştırılması

Kent konseylerinin daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi “demokratik katılımın yaygınlaştırılması”, “uzlaşma kültürünün geliştirilmesi”, “sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına” katkı sağlanması, yönetim ilkelerinin kent yönetiminde hayata geçilmesi gibi önemli görevleri bulunmaktadır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006, madde 12). Bu sıralanan görevlere ek olarak kent konseylerinin “çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak” olarak ifade bulan bir diğer görevi çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki uluslararası kamuoyunda da “gençlerin katılımlarının artırılması” ve “karar alma süreçlerine katılımlarının teşvik edilmesi” konuları üzerinde önemle durulan konular haline gelmiştir (Özer, 2011: 60).

Bu çerçevede “Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin kent konseyi algısı” başlıklı çalışmanın üç temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçların ilki Anadolu Üniversitesi’nde eğitim almakta olan öğrencilerin kent konseylerinin yapısı ve işleyişi gibi konularda genel bilgi, algı ve tutumlarının ölçülmesidir. Çalışmanın ikinci amacı öğrencilerin Eskişehir’de yer alan kent konseyleri konusunda bilgi sahibi olup olmadıklarının belirlenmesidir. Çalışmanın son amacı ise “toplumun en dinamik kesimi” olarak kabul edilen gençlerin yerel karar alma süreçlerine katılım konusundaki düşüncelerinin ve sivil toplum örgütlerine katılım seviyelerinin belirlenmesidir.

Söz konusu amaçlar doğrultusunda Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi’nde, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde, Güzel Sanatlar Fakültesi’nde, Eğitim Fakültesi’nde, Mühendislik Fakültesi’nde, Fen Fakültesi’nde, Hukuk Fakültesi’nde ve İletişim Fakültesi’nde eğitim almakta olan 1005 öğrenciye kapalı uçlu sorulardan oluşan anketler uygulanmıştır. Araştırmanın evreni Anadolu Üniversitesi’nde örgün eğitim almakta olan 23.194 öğrenciyi kapsamaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi kapsamında belirlenen model ise betimsel modeldir. Çalışmada örnekleme yöntemi olarak seçkisiz (rastgele) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma için seçilen gruplar seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme kapsamında belirlenmiştir. Araştırmada nicel çalışmanın sonucunda elde edilen veriler istatistiksel çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Anket uygulamalarının içeriğine bakacak olursak: Anket yöntemi ile katılımcılara üç bölümden oluşan sorular

¹Tepebaşı Belediyesi, Dünya Sağlık Örgütü tarafından başlatılmış olan “Sağlıklı Kentler” hareketine katılmış ve Türkiye Sağlık Kentler Birliği’ne dâhil olmuştur. Bu çerçevede Tepebaşı Sağlık Kent Konseyi’nin yapısı ve işleyişi diğer kent konseyleri ile kıyaslandığında bir takım farklılıklar içermektedir. Bu konuda detaylı bilgi için lütfen bkz: Türkiye Sağlık Kentler Birliği: <http://www.skb.gov.tr/>

yöneltilmiştir. Buna göre ilk bölümde katılımcılara “kent konseyi” kavramını ve “Eskişehir Kent Konseyi”, “Odunpazarı Kent Konseyi”, “Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi” isimlerini duyup duymadıkları sorulmuştur. Ardından kent konseyinin işleyişi ve yapısıyla ilgili ifadelerden oluşan bölümde katılımcılardan “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, bu konuda bilgi sahibi değilim, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum” ibarelerinden kendilerine uygun olanı seçmeleri istenmiştir. Bu bölümde katılımcılara daha önce kent konseyleri konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmedikleri de sorulmuştur. Anket uygulamasının ikinci aşamasında katılımcılara yerel düzeyde karar alma süreçlerine gençlerin katılımı konusundaki algı ve tutumları sorulmuştur. Son olarak ankette katılımcılara demografik sorular yöneltilmiştir. Anket sorularının hazırlanmasında Demir vd. (2015) ve Tosun Karabulut vd. (2016)’un çalışmalarında kullanmış oldukları anket sorularından yararlanılmıştır.

Ayrıca, kent konseylerinin yapısı ve işleyişi ile ilgili maddelerden oluşan bölüme ait hesaplanmış Cronbach-Alfa değeri 0,766 olarak belirlenmiştir.

5. Araştırmanın Bulguları

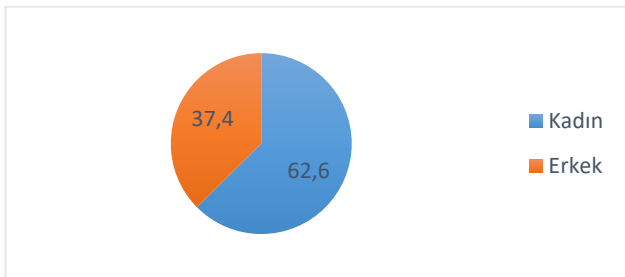
Araştırma sonucunda elde edilen bulgular demografik bulgular ve kent konseyi hakkında bilgi, algı ve tutumlara ilişkin bulgular olarak ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu bulgular şöyle ifade edilebilir:

5.1. Demografik Bulgular

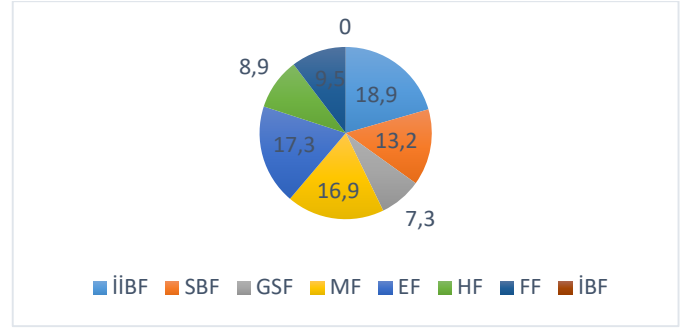
Çalışmaya katkı sağlamış öğrencilerin demografik özellikleri şöyledir:

Katılımcıların %62,6’si kadın, %37,4’ü erkektir. Yine katılımcıların % 18,9’si İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde, %13,2’si Sağlık Bilimleri Fakültesi’nde, %7,3’ü Güzel Sanatlar Fakültesi’nde, %16,9’u Mühendislik Fakültesi’nde, %17,3’ü Eğitim Fakültesi’nde, % 8,9’u Hukuk Fakültesi’nde, %9,5’i Fen Fakültesi’nde ve %8,1’i İletişim Fakültesi’nde eğitim almaktadır. (Bkz. Tablo 1a ve 1b).

Tablo 1a.Demografik Bulgular 1

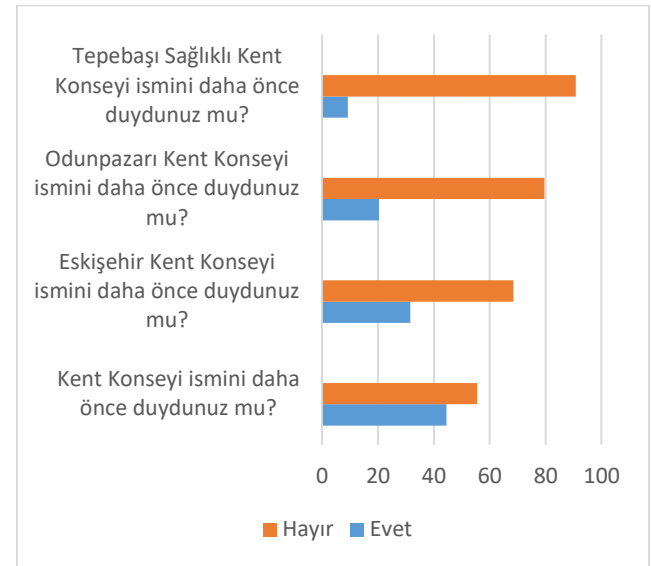
Tablo 1b.Demografik Bulgular 2

5.2. Kent Konseyi Hakkında Bilgi, Algı ve Tutumlara İlişkin Bulgular

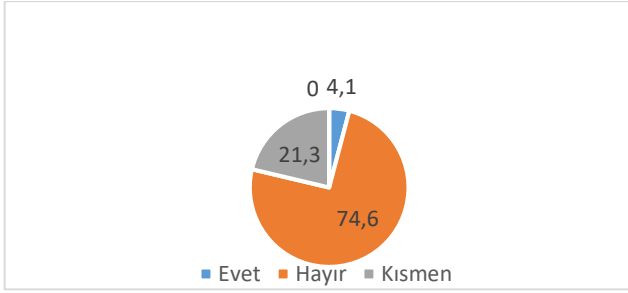
Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi anket çalışmasının ilk kısmında öğrencilere kent konseyi ismini ve ardından “Eskişehir Kent Konseyi”, “Odunpazarı Kent Konseyi” ve “Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi” isimlerini duyup duymadıkları sorulmuştur. Verilen cevaplara göre katılımcıların %55,5’i kent konseyi ismini daha önce duymamıştır. Eskişehir Kent Konseyi ismini duyanların oranı %31,6; Odunpazarı Kent Konseyi ismin duyanların oranı % 20,4 ve Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi ismini duyanların oranı ise % 9,2’dir. Bu göstergeler Tablo 2’de mevcuttur.

Tablo 2. Konsey isimlerini daha önce duydunuz mu?

Bu soruların devamında katılımcılara “Kent konseylerinin işlevleri hakkında bilgi sahibi olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcıların % 4,1’i evet; %74,6’sı ise hayır cevabı vermiştir. Kent konseyinin işlevleri hakkında kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade eden katılımcı oranı ise % 21,3 olarak belirlenmiştir. (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Kent Konseylerinin işlevleri hakkında bilgi sahibi olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Katılımcıların kent konseylerinin yapısı, işleyişi gibi konularda katılım düzeylerini belirleyen ifadelerin bulunduğu kısımda en çok verdikleri cevap “Bu konuda bilgi sahibi değilim” cevabı olmuştur. (Bkz. Tablo 4-5-6). Tek tek ilgili ifadelerle verilen yanıtlara bakacak olursak:

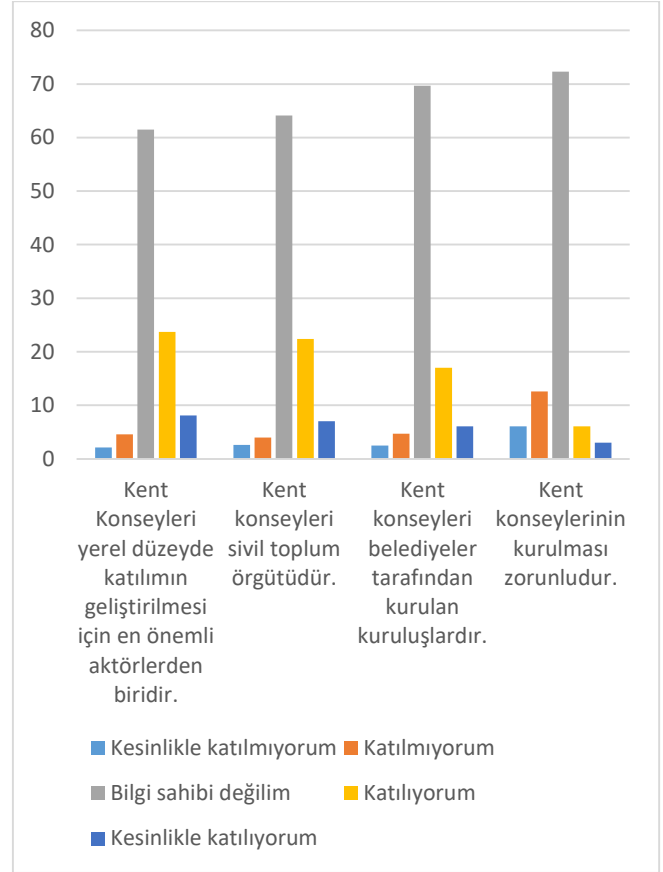
“Kent Konseyleri yerel düzeyde katılımın geliştirilmesi için en önemli aktörlerden biridir” ifadesine olumlu yanıt verenlerin oranı % 31,8; olumsuz yanıt verenlerin oranı ise % 6,7’dir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade etmiş olan katılımcı oranı ise % 61,5 olarak belirlenmiştir.

“Kent konseyi bir sivil toplum örgütüdür” ifadesine olumlu yanıt verenlerin oranı % 29,4, olumsuz yanıt verenlerin oranı ise % 6,6’dır. Ankete katılan kişilerin % 64,1’i bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir.

“Kent konseyleri belediyeler tarafından kurulan kuruluşlardır” ifadesine katılımcıların % 23,1’i olumlu yanıt vermiştir. İfadeye katılmadığını belirten katılımcı oranı % 7,2’dir. Yine bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcı oranı ise % 69,7 olarak belirlenmiştir.

“Kent konseylerinin kurulması zorunludur” ifadesine katıldığını belirten katılımcı oranı % 18,7’dir. Katılımcıların % 9’u ise kent konseylerinin kuruluşunun zorunlu olmadığını belirtmişlerdir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade eden katılımcı oranı ise % 72,3’tür. (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Kent Konseyinin Yapısı

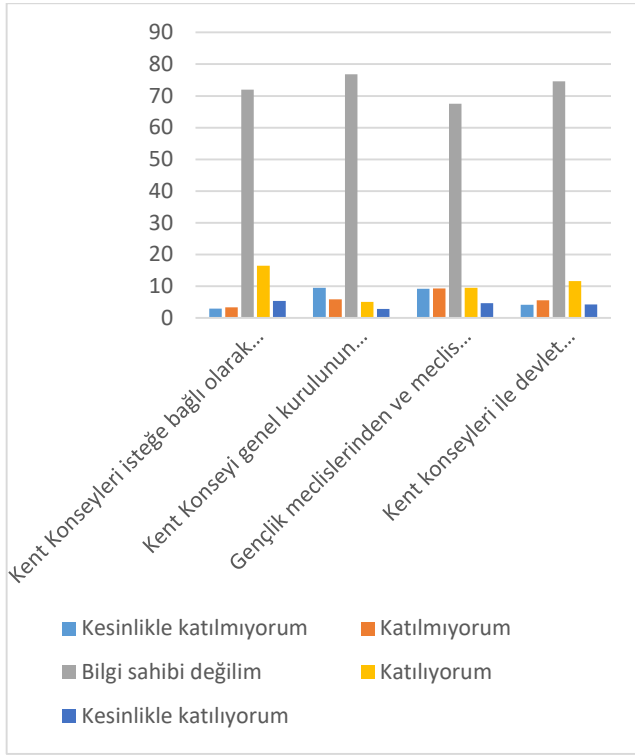
Sonraki ifadeye yer alan “Kent konseyleri isteğe bağlı kurulmaktadır” olumlu yanıt veren katılımcı oranı % 21,9’dur. Bu ifadeye olumsuz yanıt verenlerin oranı % 6,2 olarak belirlenmiştir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcı oranı ise % 72’dir.

“Kent konseyi genel kurulunun kimlerden oluştuğunu biliyorum” ifadesine olumlu yanıt veren katılımcı oranı % 7,8’dir. Diğer taraftan ifadeye olumsuz yanıt verenlerin oranı % 15,4’tür. Yine bu ifade hakkında bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcı oranı ise % 76,8’dir.

Sonraki ifadeye verilen yanıtlara göre “Kent konseyleri bünyesinde yer alan gençlik meclislerinden ve meclis çalışmalarından” haberdar olduğunu belirten katılımcı oranı % 15,1 olarak belirlenmiştir. Bu ifadeye olumsuz yanıt veren katılımcı oranı % 18,5’dir. Bu ifade hakkında bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcı oranı ise % 67,5’dir.

“Kent konseyleri ile devlet yönetimine katılım hakkı arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır” ifadesine olumlu yanıt verenlerin oranı % 15,8, bu ifadeye olumsuz yanıt verenlerin oranı ise % 9,7’dir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade eden katılımcı oranı ise % 74,6’dır. (Bkz. Tablo 5).

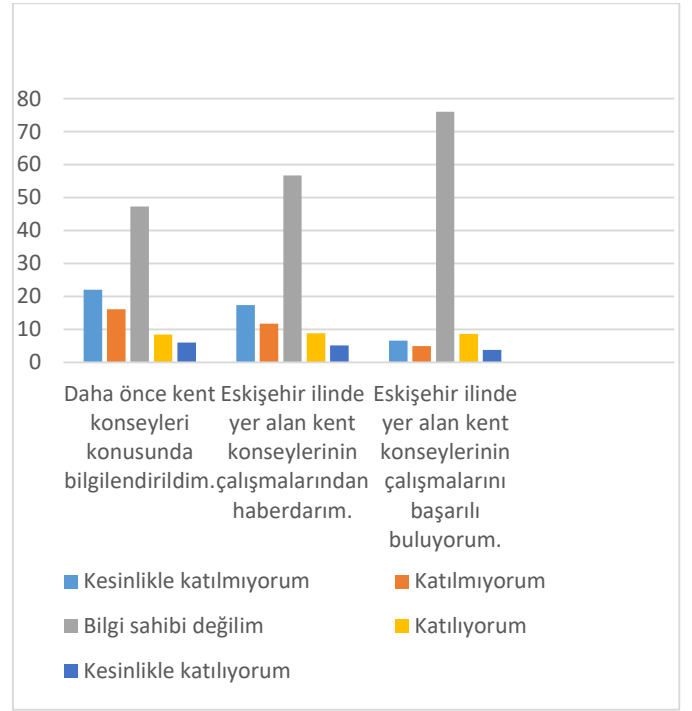
Tablo 5. Kent Konseyinin İşleyişi

“Daha önce kent konseyleri hakkında bilgilendirildim” ifadesine olumlu yanıt veren katılımcı oranı % 14,5 olarak belirlenmiştir. Bu ifadeye olumsuz yanıt verenlerin oranı ise % 38,2’dir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade eden katılımcı oranı ise % 47,3’tür.

“Eskişehir ilinde yer alan kent konseylerinin çalışmalarından haberdarım” ifadesine katılımcıların % 14,1’i olumlu, % 29,2’si olumsuz yanıt vermiştir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcı oranı ise % 56,7’dir.

“Eskişehir ilinde yer alan kent konseylerinin çalışmalarını başarılı buluyorum” ifadesine katılımcıların % 12,5’i olumlu, % 11,6’sı olumsuz yanıt vermiştir. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirten katılımcı oranı ise % 76’dır. (Bkz. Tablo 6).

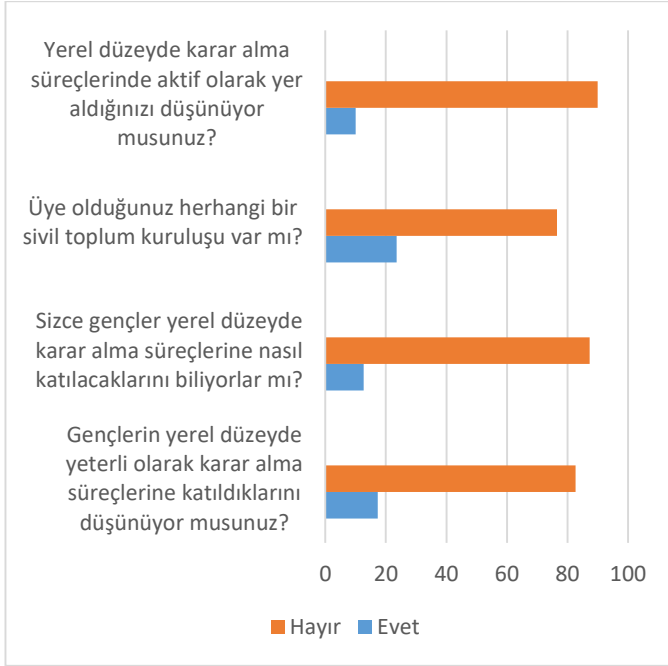
Sonraki aşamada katılımcılara evet ya da hayır cevabı verecekleri sorular sorulmuştur. Bu aşamada elde edilen sonuçlara göre “Gençlerin yerel düzeyde yeterli olarak karar alma süreçlerine katıldıklarını düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcıların % 17,3’ü olumlu yanıt vermiştir. Bu bağlamda katılımcıların % 82,7’si gençlerin yerel düzeyde yeterli olarak karar alma süreçlerine katıldıklarını düşünmemektedirler.

“Sizce gençler yerel düzeyde karar alma süreçlerine nasıl katılacaklarını biliyorlar mı?” sorusuna katılımcıların % 87,3’ü olumsuz yanıt vermiştir. Diğer taraftan bu soruya olumlu yanıt veren katılımcı oranı ise % 12,6 olarak belirlenmiştir.

“Üye olduğunuz herhangi bir sivil toplum kuruluşu var mı?” sorusuna katılımcıların % 23,5’i olumlu, % 76,5’i ise olumsuz yanıt vermiştir. Son olarak “Yerel düzeyde karar alma süreçlerinde aktif olarak yer aldığınızı düşünüyor musunuz?” sorusuna olumlu yanıt veren katılımcı oranı % 10, olumsuz yanıt veren katılımcı oranı ise % 90 olarak belirlenmiştir. (Bkz. Tablo 7).

Tablo 6. Kent Konseyleri ve Bilgilendirilme Faaliyetleri

Tablo 7. Karar alma Süreçlerine Katılım

6. Sonuç ve Değerlendirme

Eroğul (1999: 278-282), bir ülkede katılımın artırılması için dört temel koşul olduğunu ifade etmiştir. Buna göre öncelikle kişilerin kendilerini güvende hissettikleri ve hoşgörünün hâkim olduğu kültürel bir ortamın tesis edilmesi gerekmektedir. İkinci olarak “katılmayı gerçekleştirecek ve yaygınlaştıracak” kadın, çalışan sınıf ve gençler gibi “öznelerin harekete geçirilmesi” gerekmektedir. Katılımın artırılması için üçüncü koşul, eğitimin hem aile içinde hem de okulda katılımcı temeller üzerine inşa edilmesi gerekliliğidir. Dördüncü olarak ise “katılma alanlarının ve olanaklarının alabildiğine çoğaltılması ve çeşitlendirilmesi” gerekmektedir. Katılma alanları ise “yurttaşın kendisiyle ilgili konularda bilgi verilmesi”, “yurttaşın görüşünün sorulması”, “yurttaşın öneri kabul edilmesi” ve “yurttaşın ilgilendiren kararların onunla görüşülerek oluşturulması” gibi durumları kapsamaktadır (aktaran Eroğul, 1999: 283).

Yapısı ve işleyişini göz önünde bulundurduğumuzda kent konseyleri özellikle “yurttaşın öneri kabul edilmesi” ve “yurttaşın ilgilendiren kararların onunla görüşülerek oluşturulması” noktasında vatandaş ile yerel yönetimler arasında köprü vazifesi olabilecek “katılma alanı ve olanağı” olarak karşımızdadır. Ne var ki, bu olanak hakkında özellikle de gençler bilgi sahibi değildirler. Bu da gençlerin katılım davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Anadolu Üniversitesi’nde öğrencilik yapmakta olan gençlerin karar alma süreçlerine katılımlarına ilişkin olarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda ele edilen bulgular şöyledir.

İlk bulgu kent konseylerinin bilinirliklerine ilişkindir. Buna göre, katılımcılar kent konseyleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildirler: Katılımcıların yaklaşık yarısı kent konseyi adını daha önce duymamıştır. Yine, katılımcıların yaklaşık %75’i kent konseylerinin işlevleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Anketin ikinci kısmında yer alan konseylerin yapıları ve işlevleri ile ilgili sorulara verilen yanıtların büyük kısmı da “Bu konuda bilgi sahibi değilim” olmuştur.

İkinci bulgu Eskişehir’de yer alan kent konseylerinin bilinirliklerine ilişkindir. Buna göre; Eskişehir ilindeki kent konseyleri arasında en fazla bilinirliğe sahip kent konseyi: Eskişehir Kent Konseyi’dir. Eskişehir Kent Konseyi’ni Odunpazarı Kent Konseyi izlemektedir. En az bilinirliğe sahip kent konseyi ise Tepebaşı Sağlıklı Kent Konseyi’dir.

Üçüncü bulgu, katılımcıların kent konseyleri hakkında bilgiye erişimleri ile ilgidir: Kent konseyleri, kent konseylerine bağlı meclisler ve çalışma grupları ile ilgili sivil alanda veya akademik eğitim içinde yeterli bilgilendirme veya tanıtım yapılmamıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu kent konseyleri hakkında bilgilendirilmediklerini belirtmişlerdir.

Kent konseylerinin yürütme kurullarında ve genel kurulunda sivil toplum örgütlerinden temsilcilerin bulunduğu daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarına üyelik de kent konseylerinin bilinirliğine etki eden özelliklerden biri olarak görülebilir. Ne var ki katılımcıların yaklaşık % 77’si herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Buradan hareketle çalışmada elde edilen dördüncü bulgu: “Gençler arasında sivil toplum kuruluşlarına üyelik oldukça kısıtlıdır” olarak ifade edilebilir.

Çalışmada elde edilen beşinci bulguya göre gençler yerel düzeyde karar alma süreçlerine nasıl katılacaklarını bilmemektedirler. Zira katılımcıların da yaklaşık % 88’i yerel düzeyde karar alma süreçlerine nasıl katılacaklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Çalışmanın son bulgusu gençlerin yerel düzeyde karar alma süreçlerine katılımlarına yönelik algılarına ilişkindir. Buna göre, gençler yerel düzeyde karar alma süreçlerine yeterli katılım gösterememektedirler. Bu bulgu katılımcıların % 82,7’lik bir oranla ilgili soruya vermiş oldukları “hayır” cevabına dayanmaktadır.

Söz konusu bulgularla birlikte kent konseylerinin “gençlerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerinin artırılması ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif olarak yer almalarının sağlanması” şeklinde ifade bulan görevini göz önünde bulundurduğumuzda kent konseylerinin söz konusu görevi tam anlamıyla yerine getirememiş oldukları görülmektedir. Mevcut durumu değiştirmek için Eskişehir özelinde, kentte yer alan konseylerin bilinirliklerini artırıcı, meclislerini, çalışma gruplarını tanıtıcı faaliyetler içinde bulunmaları gerekmektedir. Yine katılımcı süreçler ve içerici faaliyetler geliştirilerek gençleri katılım süreçlerine dâhil etmeleri gerekmektedir.

Bu noktada birkaç örnek vermek gerekirse: Öncelikli olarak üniversiteler ve kent konseyleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğinden söz edebiliriz. Kent konseylerinin özellikle yürütme kurullarında üniversite temsilcilerinin yer almaları üniversite ve kent konseyleri arasında işbirliğinin gelişmesine katkı sağlayabilir. Konseyler ve üniversiteler arasında işbirliklerinin geliştirilmesi üniversitelerde ilgili konularda seminer, konferans, akademik çalışma ve araştırmaların yaygınlaşmasına yol açabilir. Böylece gençlerin konuya ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerinde artış sağlanabilir.

Ayrıca söz konusu süreç içerisinde gençler arasında yaygın olarak kullanılan sosyal medya ve diğer iletişim araçları yoluyla konsey faaliyetlerinin, etkinlik duyurularının paylaşılması sağlanabilir. Zira günümüzde sosyal medya yerel demokrasinin geliştirilmesine aracılık eden mekanizmalar açısından önemli bir fırsat olarak kabul edilmektedir (Şahin vd., 2015: 203).

Yine kent konseyleri gençlik meclislerinin kente yeni gelen öğrencilere yönelik hem kenti hem de konseyleri tanıtıcı faaliyetler geliştirmeleri sağlanabilir. Bu konuda öğrenci yurtlarında, üniversiteye kayıt alanlarında masalar oluşturularak tanışma ve tanıtm etkinliklerinin düzenlenmesi de gençlerin katılım davranışlarını olumlu yönde etkileyebilecek faaliyetler arasında sıralanabilir.

Kaynakça

Agenda 21 (1992). (Erişim: 12.02.2018), <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

Bulut, Tahsin (2013). *Şeffaf Katılımcı ve Etkin Kent Yönetimleri için Kent Konseyleri*. Bursa: Ekin.

Çelik, A. (2013). “Kent Yönetimi Bağlamında Kent Konseyinin İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), s. 215-229.

Demir, O. ve Cengiz, E. (2015). “Kent Konseylerinin Bilinirliği ve Etkinliği: Gümüşhane Üniversite Öğrencileri ve Çalışanları Örneği”. *II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu 10-11 Nisan 2015 Bildiri Kitabı*, Keskin, E. B. ve Tosun, K. E. (Ed.). s.180-192.

Emrealp, S. (Haz.) (2005). *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı*.İstanbul: IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını.

Eroğul, C. (1999). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara: İmge.

Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe.

Eskişehir Sağlıklı Kent Profili (2018). (Erişim 14.01.2018), <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tepebasi-Sehir-Saglik-Profil.pdf>

Eskişehir Kent Konseyi (2018). Organizasyon Şeması. (Erişim:09.04.18), http://www.eskisehirkentkonseyi.org.tr/org_sema.php

Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu (1999). (Erişim: 21.01.18),

<http://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editedosya/file/dokumanlar/Istanbul%20Deklarasyonu.pdf>

Karasu, M. A.,Çelik, M. L. &Altıparmak, C. (2018). *100 Soruda Kent Konseyi*. Ankara: Seçkin.

Kent Konseyi Yönetmeliği (2006). (Erişim: 02.04.18),

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061008-5.htm>

Kent Konseyi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik(2009). (Erişim: 11.04.18),

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090606-9.htm>

Odunpazarı Kent Konseyi (2018). Organizasyon Şeması. (Erişim: 09.04.18), <http://www.odunpazarikentkonseyi.com/organizasyon-semasi>

Özer, Y. E. (2011). “Gençlerin Toplumsal Yaşama Katılımı ve Yerel Yönetimlerin Rolü”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (1), s. 43-65.

Soygüzel, H. (2012) (Yay. Haz.). III. Türkiye Kent Konseyleri Buluşması - Ulusal Raporu. Türkiye Kent Konseyleri Birliği.

Sumbas, A. ve Ömürgönülşen U. (2018). “Etkin Bir Yerel Paydaş Olma Yolunda Kadın Meclislerinin Karşılaştığı Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Kadın Meclisleri Örneği”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (1), s. 65-82.

Şahin, A., Söylemez, A. & Taşpınar, Y. (2015). “Kent Konseylerinin Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme (Küçükçekmece ve Yenimahalle Kent Konseyleri). İçinde: Keskin, E. B. ve Tosun Karakurt, E. (Ed.), *II Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (s.193-206).Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2.

Tekeli, İ. (2015). “2016 Habitat III Zirvesi'ne Türkiye'nin Hazırlığı Heyecan Vermiyor”. (Erişim: 21.02.18),

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=397&RecID=3657>

Tosun Karabulut, E. Keskin, E. B. ve Selimoğlu, E. (2016). “Yerel Düzeyde Katılımcı Mekanizmalar Olarak Kent Konseylerinin Bilinirlik ve Etkinlik Düzeylerinin Analizi: Bursa Örneği”. *Sosyoekonomi*, 24 (28), s.85-107.

Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği İnternet Sayfası (2018). (Erişim: 14.02.18), <http://www.skb.gov.tr/>

Uslu Aydemir İ. Ve Yılmaz H. H. (2018). “Yerel Yönetimlerde Katılımcılık: Kent Konseylerinin Rolü ve Bir Yapılandırma Önerisi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 27 (1), s. 113-145.

Zeren, H. E. (2017). *Kent Konseyleri, Dünyadaki Görünümü ve Türkiye Analizi*. Bursa: Ekin.

5393 Sayılı Kanun, madde 76, (2005). (Erişim: 25.02.18),

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393-20150404.pdf>

Research Article • Araştırma Makalesi

Understanding the Reasons for Class Repetition in an English Language Preparatory Department

Bir İngilizce Hazırlık Bölümünde Sınıf Tekrarlarının Nedenlerini Anlamak

Ahmet Erdost Yastıbaş^{a*}

^a Öğr. Gör. Dr., Atılım Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Modern Diller Bölümü, İncek/Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1886-7951

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 25 September 2018

Received in revised form: 27 October 2018

Accepted: 20 November 2018

Keywords:

ELPD

Reasons of class repetition

Repeaters

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 27 Ekim 2018

Kabul tarihi: 20 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

İHB

Sınıf tekrarının nedenleri

Sınıf tekrarı yapan öğrenciler

ABSTRACT

Repeaters experienced some unknown difficulties in learning English in the English language preparatory department (ELPD) of a Turkish university. Therefore, the present study aimed to find out what the difficulties were and how the difficulties were experienced. The present study was designed as a hermeneutic phenomenological study. Sixteen students who studied in a level once or more than once participated into the study. The data were collected with semi-structured interviews and content-analyzed. Different strategies like thick description and decentralization were used for the trustworthiness of the study. The findings indicated that six sources led to the students' fear of failure and influenced their perception of education negatively, which resulted in studying in a level many times.

ÖZ

Bir Türk üniversitesinin İngilizce hazırlık bölümünde (İHB), sınıf tekrarı yapan öğrenciler İngilizce öğrenirken bilinmeyen birkaç zorluk yaşamışlardır. Bu nedenle, bu çalışma, zorlukların ne olduğunu ve bu zorlukların nasıl tecrübe edildiğini bulmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, hermeneutik bir olgu çalışması olarak dizayn edilmiştir. Çalışmaya bir seviyeyi bir ya da birden fazla kez tekrar eden on altı öğrenci katılmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmış ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın inandırıcılığı sağlamak için yoğun anlatım ve merkezlesizleşme gibi farklı stratejiler kullanılmıştır. Bulgular, altı unsurun öğrencilerde kalma korkusuna ve eğitim anlayışlarını olumsuz etkilenmesine neden olmuştur ki bunlar katılımcıların bir seviyeyi birden fazla kere tekrar etmelerine neden olmuştur.

1. Introduction

Language learning is under the effect of various factors, and these factors play a significant role in language learning achievement. One of them is self-perception of English which is defined as to what extent a student perceives himself/herself to have English ability (Takahashi, 2008), and which is believed to correlate positively with language achievement, motivation toward language learning, and language proficiency, while negatively correlated with language anxiety/apprehension (Takahashi, 2008, 2009, 2010).

Personality traits can be also considered to cause success or failure in language learning (Ganschow, Sparks &

Javorsky, 1998; Karahan, 2007). According to Karahan (2007), despite knowing the social and economical benefits of learning English, students are not eager and motivated to become active in learning English. The relation of personality traits should also be considered with learning behaviors together with anxiety and motivation, language learning strategies, and attributions. In terms of language learning behaviors, Sheu (2017) claimed that personality traits determine how students learn a language, and personality traits and language proficiency have a direct effect on language achievement, but not motivation and attitude toward language learning. Regarding language learning strategies, students have a pre-dominant personality trait which determines what kind of language

* Corresponding author/Sorumlu yazar
e-posta: ahmederdost@gmail.com

learning strategies is going to be used by them (Obralic & Mulalic, 2017). Despite this finding, Sharp (2008) mentioned that there is not a direct relationship between personality, learning strategies, and second language proficiency. According to Fatemi, Pishghadam, and Asghari (2012), considering the personality traits' relation with attribution, some of personality traits are good predictors of the factors language students attribute their success and failure to.

Attribution is also closely related to language learning strategies. In one of the studies, Sorić and Ančić (2008) found that learning strategies are directly related to the students' attributions for their success and failure in language learning. Successful language learners are aware of and good users of language learning strategies. Yet, unsuccessful language students may be active strategy users, but can not use language learning strategies appropriately due to their lack of certain metacognitive strategies and self-regulatory skills (Vann & Abraham, 1990).

In addition to the above studies, different studies were also made to find out to what language students attribute their success or failure in language learning. In one of these studies, successful students were found to be more likely to attribute their success to internal factors, while unsuccessful learners attributed their failure to external factors (Gosiewska-Turek, 2017). Similarly, Genç (2016) and Sorić and Ančić (2008) indicated that success in language learning is attributed to internal factors, but the attributions of failure in language learning relate with external factors. However, a different study by Thang, Gobel, Nor, and Suppiah (2011) pointed out that external factors are considered to be the most effective attributes for success, while internal attributes are related to failure in language learning. In another study, Mori, Ming, Nor, Suppiah, and Imm (2011) found out that the language students with a high level and/or a high self-perception of English proficiency attributed their success to effort and ability and failure to class- and interest-related activities, while the attributions of lower proficiency students related to lack of effort and ability. Similarly, according to Pishghadam and Zabihi (2011), effort and ability are considered to be the best predictors of high achievement in language learning, while luck and mood are found to be the predictors of low language learning achievement. In addition, Lu, Woodcock and Jiang (2014) stated that effort, luck and task difficulty were the causes of the students for success in language learning, while effort, ability, task difficulty, and luck were the attributions for failure, but teacher-centered and learner-centered educational background did not affect students' attributions.

Besides the above factors, there are several studies which have investigated the effect of English as the medium of instruction (EMI) and English language proficiency on overall academic achievement. On one hand, some of these studies claim that EMI and low English proficiency do not affect students' overall academic achievement a lot (Bani-Salameh, 2017; Dafouz & Camacho-Miñano, 2016; Wilson & Komba, 2012) because Wilson and Komba (2012) expressed that academic achievement is under the effects of different variables. On the other hand, EMI and English proficiency are considered to have a direct effect on

students' overall academic achievement (AlBakri, 2017; Fakeye, 2014; Kinyaduka & Kiwara, 2013) because Rahmat, Min, Sungif, and Yusup (2015) found out that the students with a high English language proficiency can achieve more in other courses. Yet, if students with low English proficiency are instructed in English, this may cause students to not understand what is taught (AlBakri, 2017; Kinyaduka & Kiwara, 2013; Mchazime, 2001) and to drop out (Tahir, Rizvi, Ghazali, Ahmad, & Shafiq, 2017). Therefore, EMI and low English proficiency lower students' overall academic achievement (AlBakri, 2017; Kinyaduka & Kiwara, 2013). Similarly, Ganschow et al. (1998) emphasized that the students' level of language skills may influence their language learning negatively. Besides, linguistic differences may lead to difficulties in language learning because Shabbir and Bughio (2009) found out that several difficulties that Arab students encountered in learning the English language were due to the basic structural differences like writing conventions between Arabic and English.

Some other factors are thought to be involved in achievement in language learning. Gender is one of them and believed to affect language learning achievement because female language students are found to outperform male students in language exams (Główka, 2014; Zoghi, Kazem, & Kalani, 2013). Similarly, age has an effect on successful language learning because it was found to affect language students' uses of learning strategies and encourage them to use more social and functional strategies (Chen, 2014). In addition, Banks (2008) mentioned that language learning difficulties in second language learning can be resulted from deficiencies in native languages. Learner beliefs are also considered to have a possible relationship with strategy use and differ good learners from poor learners (Kayaoğlu, 2013). El-Omari (2016) added that attitude toward English, extracurricular activities, and socioeconomic and social situations directly affect a student's achievement in language learning. In addition, teacher-related issues may cause language students to fail constantly in language exams and to have demotivation attitudes, reluctance and apathy to learn the language (García Gutiérrez & Durán Narváez, 2017). Similarly, Taguchi (2006) told that implicit teachers' beliefs about their students and their expectations of their students' achievement can lead to success in language learning, but not motivation. In addition, Difino and Lombardino (2004), in their study, revealed that native speakers and inexperienced instructors without proper pedagogical training, curricular problems, oversized classrooms, and fast pacing were several potential reasons for language learning failure. Similarly, Sawir (2005) and Turanlı (2009) stated that language learners' prior education experiences might cause some weaknesses, so learners could not learn language well.

Affective factors like anxiety, aptitude, and motivation may also have significant effect on language learning (Ay, 2010; Doğan, 2008; Hemamalini, 2010; Horwitz, 2001; Kao & Craige, 2010; Pappamihel, 2002; Trang, Moni & Baldauf, 2012; Yu-ching Chan & Guo-cheng, 2004). These studies indicated that any type of anxiety in language learning like speaking and listening anxiety was negatively correlated with achievement in language learning, so if language

students are anxious, they can not perform well. Zare and Riasati (2012) also found that language learning anxiety correlated negatively with self-esteem and academic level. Yu-ching Chan and Guo-cheng (2004) revealed and listed low proficiency, fear of negative evaluation, competition of games, anxious personality, pressure from students themselves and their parents, tests, speaking in front of others, spelling, incomprehensible input, and speaking to native speakers as anxiety-provoking sources. As a result of anxiety, language learners could become less self-efficient, which could lead to demotivation (Pappamihel, 2002). Motivation and demotivation to learn a language could create notable differences in terms of achievement in language learning (Ardasheva, 2010; González, 2011; Khodadady & Khajavy, 2013). Therefore, it is suggested in the literature to create stress-free environment by avoiding anxiety-provoking actions (Ay, 2010; Doğan, 2008; Kao & Craigle, 2010). Aptitude for language learning is also a cause of success or failure in language learning (Ganschow et al. 1998; González, 2011).

As aforementioned, various factors determine the success and failure of language students in learning a language. The researcher experienced a similar phenomenon in an ELPD of a Turkish university where he worked as the instructor of English between 2009 and 2014. Some ELPD students had to repeat a level or levels once or more than once every year though every student had to pass each level to graduate from the ELPD because the education medium of the university was 100% English in some faculties like faculty of engineering and 30% in other faculties like faculty of education. This situation-based phenomenon was commonly experienced in the ELPD, yet the essence of the phenomenon was not understood well owing to not knowing what repeaters experienced and how they experienced it/them in this situation.

Besides the explanation of the phenomenon, it is also important to know the higher education context of the phenomenon for understanding the phenomenon better. In the ELPD of the university, there were four sections levelled as elementary, pre-intermediate, intermediate, and upper-intermediate. Each section lasted two months, which was named as a quarter. The ELPD had an intensive English language teaching program in which language skills were taught in a semi-integrated way, grammar was taught separately but in integration with other skills, a language lab program was used for practice, and an extensive reading course was included. It aimed to enable students to learn English to study in their departments through this intensive English language teaching program.

As stated earlier, why some ELPD students failed and had to repeat a level or levels once or more than once was not known. Therefore, the present study aimed to describe this phenomenon by answering the following questions:

1. What do the repeaters experience in learning English, which causes class repetition?
2. How do the repeaters experience them?

2. Methodology

Detailed information about the methodology of the present study was given below in terms of its research design,

participants, data collection tool, data collection procedure, and data analysis

2.1. Research Design

Phenomenological research framework focuses on the lived experiences of some people about a concept or situation and demonstrates what and how they experience to provide the essence of the phenomenon (Creswell, 2007). Similarly, the present study focuses on the lived experiences of several students about class repetition in an ELPD and tries to indicate what and how these students have experienced when repeating a level or levels in the ELPD of a Turkish university to provide the essence of class repetition. In addition, the phenomenological method in the study was hermeneutic, which studies the lived experience as soon as it is experienced and reflects on it to make the phenomenon understandable without aiming to generalize the outcome of the study and try to solve a problem (van Manen, 1990). Like what van Manen (1990) said, the researcher in the present study studied the lived experiences of class repetition as soon as it was experienced, and he reflected on the experience to make the phenomenon - class repetition - more understandable.

2.2. Participants

Criterion sampling was used to choose the participants because it allows any researcher to work with participants who experience the same phenomenon (Creswell, 2007). The participants were chosen depending on the following criterion: Being a student who studied in a level one or more than once in the ELPD of the university.

Sixteen participants (9 female and 7 male) participated into the study. They were 19 years old on average. Five participants repeated a level three times, and the rest studied twice. That is, the first group spent six months in the same level, while the second group spent four months.

2.3. Data Collection Tool

The semi-structured interviews were used to collect the data. The first interviews were designed depending on the aim of the study and had four questions: (a) Which levels (A, B, C, and D) the student studied again, (b) how many times the student studied in the same level, (c) what the student thought about the reasons for this situation, and (d) how these reasons affected the student in learning English. The first and second questions were prepared to provide background information about the participants. Before preparing the third and fourth research questions in the first interview, a literature review was made on the factors which could affect students' language learning. The literature review indicated that several factors including personality traits, self-perception of English ability, attributions, linguistic differences, learning experience, affective factors, and features of language teachers (like being native and non-native and having enough pedagogical training) might affect language learning process. Instead of asking specific questions to the participants based on these factors, general questions were preferred and developed to enable the participants to explain what and how they really experienced in this phenomenon instead of restricting them to these factors.

The second interviews were made for member checking of the initial analysis of the collected data.

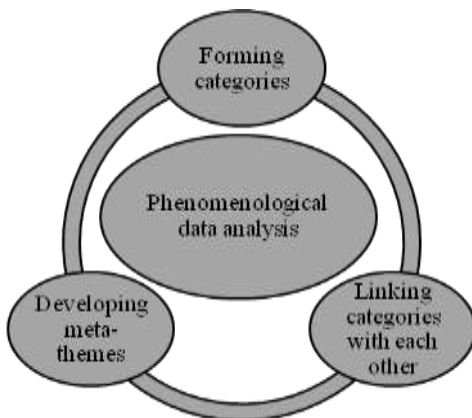
2.4. Data Collection Procedure

A legal permission was taken from the institution. The classes which had the students studying in a level once or more than once were determined, and then the students were informed about the study. Sixteen students became volunteer to participate in the study, and their consent was got. The researcher wanted to make the interviews orally, yet the students got very nervous and did not want to go on. When the researcher talked with the students, they told him that they wanted to answer the interview questions in a written way. As a result, the researcher gave them the printed version of the interviews, and the participants answered the interview questions in class time.

2.5. Data Analysis

The data were analysed according to the techniques mentioned in the study of Bugel (2011) as Figure 1 shows below.

Figure 1. The Steps of Analysing the Phenomenological Data in Bugel’s Study

As mentioned in Figure 1, the selective words and phrases in the interviews were first labelled and coded, so the categories were formed. Second, the labels, codes, and categories were linked with each other. Depending on them, the patterns and themes of the study were derived. Finally, based on the patterns and themes, the meta-themes were developed. This process was cyclical as the researcher had to redo these procedures during the data analysis and inclusive since the study focused on all of the themes revealed during the research and included them in the findings. Consequently, the structural (what the participants experienced) and textural (how the participants experienced what was experienced) analyses of the data were made to provide the essence of the phenomenon under investigation as suggested by Creswell (2007).

2.6. Trustworthiness

Different strategies were employed for the trustworthiness of the study in terms of credibility, transferability, dependability, and confirmability.

To make the study credible, the decentralization of the researcher, building trust with the participants, member checks, thick description, and peer scrutiny were used. As Bugel (2011) and Schumacher (2010) recommended, the researcher decentralized himself by mentioning his beliefs, assumptions, and experiences related to the phenomenon to place the participants in the centre of the study. He built trust with the participants by informing them about the aim of the study and keeping their information confidential. In addition, the data analysis was presented with a thick description, and the researcher enabled each participant to check the initial analyses of the first interviews. He also wanted one of his colleagues with qualitative research background to scrutinize the whole research process.

For the transferability of the study, intensive descriptions of the phenomenon were used as Lincoln and Guba (1985) mentioned. In addition, criterion sampling contributed to the transferability of the study by providing the participants who really experienced the phenomenon under investigation as told by Bugle (2011).

The researcher employed van Manen’s method of phenomenological study to collect, analyse, and report the data so that other researchers can follow the decision trail of this study and come to the same or comparable findings with the researcher of this study, which Table 1 indicates below. This strategy could make a study dependable (Schumacher, 2010; Bugel, 2011).

Table 1. van Manen’s (1990) Method of Phenomenological Study

Categories	Explanation of the Categories
1. The nature of lived experience	Making the lived experience meaningful through reflecting on and interpreting the experience
2. Existential investigation	Exploring the data by collecting data and benefitting from the phenomenological literature
3. Phenomenological reflection	Making a thematic analysis by uncovering thematic aspects of the lived experience and developing essential themes
4. Phenomenological writing	Writing and rewriting by using the language of speaking and various examples

In addition to the audit trail of the study, he used member checks to make the study dependable.

To make the study confirmable, the study was tried to be made credible, dependable, and transferable by using the aforementioned strategies because it is mentioned in the literature that “when credibility, transferability, and dependability are achieved, confirmability is established” (Schumacher, 2010, p. 32).

2.7. Researcher’s Personal Assumptions and Beliefs

The researcher taught several classes in different levels where there were several students who repeated a level once or more than once during five years. To understand

the possible reasons of this situation, a meeting was made with his students in one of his classes and another one with his colleagues by the researcher. According to the meetings with the students and colleagues, it was seen that the students had difficulty in learning English in terms of vocabulary, grammar, and pronunciation. Therefore, it was considered that the students could not improve themselves in vocabulary, grammar, and pronunciation as well as four language skills, which caused them to give up studying. In addition, the students were thought to have negative attitudes toward learning English because of the lack of motivation to and interest in learning English. Besides, they were also observed to not review what they learnt in class and were passive during the lessons. These reasons were considered to create a negative learning experience for the students. Therefore, it was claimed by the researcher that negative attitude and learning experience were two of the reasons leading to this situation. It is believed that the main reason for class repetition was students.

3. Findings

3.1. Themes

Seven themes were found out during the data analysis. They are listed as follow:

1. Educational background
2. Language learning difficulties
3. Passing grade
4. Attendance
5. Instructors' teaching preferences
6. Percentage of English education in the faculties
7. Beliefs, thoughts, and feelings of a student about himself / herself

3.1.1. Theme 1: Educational Background

Two participants mentioned that they did not study English before they registered the ELPD as understood from the excerpts below:

Student 5: I have difficulty because I do not know English and have never took English course before.

Student 10: We do not know English and are not used to it because we did not study English before, so we have difficulty while learning English.

Two participants added that they did not consider their English education at high school as sufficient and efficient. This finding is clearly supported by the quotations below.

Student 6: I graduated from a general high school where English was not paid attention. I did not pay attention to learn it, either. Here as I have to pay attention and English is obligatory, I have difficulty.

Student 9: English education in my high school was not good, so I had difficulty.

As a result, they stated that these two situations influenced them negatively in their classes and led to difficulties in learning English.

3.1.2. Theme 2: Language Learning Difficulties

Most participants wrote that it was difficult for them to learn English because it is different from Turkish in terms of grammar, pronunciation, and vocabulary. Lack of vocabulary avoided some participants making sentences, and though some participants knew the meanings of the words, they could not use them correctly as the statements from the first interview demonstrate.

Student 2: Lack of vocabulary. We can not make full sentences owing to the lack of vocabulary.

Student 7: Although I know the meanings of the words, I have difficulty in using them because the meanings of some words change according to the sentence where it is used... I have difficulty in speaking because I can not make sentences according to the rules while speaking.

In addition, some participants could not learn grammar rules as grammar rules were difficult to learn. Therefore, it was difficult for them to speak in English. Also, the pronunciation of the words caused them not to speak. The followings exemplify these findings:

Student 3: The difficulty I have in learning English is that it is not one of the courses I am familiar with. Learning new things is difficult, and also things including grammar are difficult to learn.

Student 14: First of all, I have difficulty in pronunciation because I could not read and the words are not read as they are written since the pronunciation of some words is difficult and very long.

3.1.3. Theme 3: Passing Grade

Some participants emphasized that passing grade, which was 70, was a barrier that made learning English difficult for them. They stated that the department's passing grade was higher than the ones of most of other departments. The statements of the participants below indicate these findings.

Student 8: Our passing grade is so high that we study in order to pass, but not to learn. This influences our English learning negatively.

Student 13: My second complaint is that our passing grade is 70. In which school is the passing grade 70?

Student 15: The difficulties I encounter in English classes are intensive language teaching program, difficult classes, and also the high passing grade.

According to them, the high passing grade led them to study in order to pass the level, but not to learn.

3.1.4. Theme 4: Attendance

Student 16: I have difficulty in language learning because the hour limit for the absence is not enough.

As the quotation above illustrates, some participants complained about that the department's attendance policy which is that a student cannot come to class for 36 hours during each level, so if the student's absence exceeds 36 hours, he/she fails. They wanted the department to increase the hours of absence.

3.1.5. Theme 5: Instructors' Teaching Preferences

Some participants stated that their instructors started to speak in English in their classes and wanted them to understand the lesson. While doing this, their teachers did not take their educational background into account. Even if they did not understand the lesson, their instructors insisted on speaking in English. To demonstrate:

Student 13: I was a general high school student and our English education at school was bad. I registered here and started to study in level A as a result. From the beginning, I had problems in the lessons because the teachers started to speak English and wanted me to understand them though I was a level A student and could say my name-surname in English difficultly. I can not understand why the teachers always speak English and want a student who start to study in level A and does not know English to understand them...

Consequently, it seems that not using Turkish when necessary caused them to have difficulty in learning English.

3.1.6. Theme 6: Percentages of English Education in the Faculties

Some participants mentioned that they had to take 30% of their courses in English in their faculties, while there were some faculties where students had to take all of their courses in English. Those students mentioned that their faculties were in the first group where 30% of the courses were in English, so there had to be a difference between the first and second group as illustrated by the excerpt below:

Student 15: ... that the passing grade is high causes problems in passing my courses. For example, as my department teaches 30% of its courses in English, my education should be less intensive than the one whose department teaches all of its courses in English because all of his/her courses are in English while two of my courses are in English in my department. That is, I do not like that he and I take the same education. We should pass more easily than them.

Also, some other participants said that there were some departments in which they did not need to know English such as child education. They suggested that the students of such departments should not fail as mentioned in the quotation below.

Student 8: ... Also, nobody has to learn English. I think a person whose department is child education does not need English. There should be the English language preparation department, and nobody opposes that, but there should not be a passing grade. Because of the fear of the passing grade, we do not really want learn English.

3.1.7. Theme 7: Beliefs, Thoughts, and Feelings of a Student about Himself/ Herself

Some participants told in the interviews that they were not interested in English and could not understand English.

Consequently, they did not like studying and learning English, which caused difficulties during their education in the ELPD. The quotations below clearly support these findings.

Student 5: I have difficulty because I do not know English and have never took English course before. But we learn here from the beginning. Despite this, I can not do as it is boring and difficult for me. Because of it, I do not want to study. As I do not study and English knowledge can be forgotten if it is not reviewed, I forget easily.

Student 6: I do not like studying language. I forget what I learned if I do not review it for one day or two days. The main reasons that I have difficulty in learning English is that I am disinterested in English and do not like the course.

3.2. Metathemes

Two metathemes emerged from the thematic analysis of the data collected. They are as follows:

1. Fear of failure
2. Perception of education

3.2.1. Metatheme 1: Fear of Failure

The first metatheme is that the participants were afraid of experiencing failure. It encompasses four themes (e.g., language learning difficulties, passing grade, attendance, and instructors' teaching preferences). The participants mentioned that they could not make sentences because it was difficult to learn grammar rules, new vocabulary, and how to pronounce the words. They compared the passing grade with other universities' passing grades and thought that it was high. Therefore, they studied English to pass, but not to learn. Besides, they wanted the department to increase the absence limit since it affected their learning negatively. Moreover, they criticized their instructors because their instructors generally spoke English in the class and wanted the participants to understand them. According to the participants, all these themes influenced their learning negatively and made them be afraid of failure.

3.2.2. Metatheme 2: Perception of Education

The second metatheme is related to the perceptions of the participants about education. It includes educational background, percentages of English education in the faculties, and personal beliefs, thoughts, and feelings of a students about himself/herself. Some of the participants' statements showed that their educational background related to English education was not sufficient for them. They did not take English education or had English education that was not beneficial for them. This situation affected their personal beliefs, thoughts, and feelings of a students about himself/herself because they did not consider English important, and so they did not study it or were not interested in learning it. The ones whose departments use English as the medium of the education for 30% of their courses were not in favour of having an English education as intensively as other participants whose courses in their departments were in English. The participants believed that

these factors influenced their learning English in a negative way.

3.3. The Essence of the Phenomenon

The participants of the study took English education in one of the ELPD of a Turkish university. As mentioned before, there were four levels (A, B, C, and D), and each level lasted two months. In each level, there were one midterm and final exam to determine whether the students would pass or fail. Most students completed their education in the department after eight months, but some students had to study in a level once or more than once. Failure was what the participants in the study experienced, which led to class repetition.

The participants encountered some difficulties that influenced the lived experience above. The main difficulties were related to the participants' fear of failure and perception of education. The fear of failure resulted from some sub-difficulties including language learning difficulties, passing grade, attendance, and instructors' teaching preferences. In terms of language learning difficulties, the participants stated that it was difficult for them to learn grammar rules, new vocabulary, and how to pronounce the words, so they could not make sentences. According to them, compared with other universities' passing grades, the passing grade of the department was high. This situation resulted in studying English to pass, but not to learn. They also told that obligatory attendance limited their learning English. They mentioned that their instructors usually preferred to speak English in class and wanted the students to understand them, but the participants could not understand the instruction in English. The participants believed that all these difficulties caused them to be afraid of failure.

In addition, the perceptions of the participants about education were related to the participants' educational background, percentages of English education in the faculties, and personal beliefs, thoughts, and feelings about themselves. Some participants wrote that they had not taken English education before and their English education had been bad. They claimed that their educational background, therefore, influenced the way they studied English. That is, as English had not been considered important before, they became uninterested in and demotivated to learn and study English. In addition, the participants whose departments used English as the medium of the education for 30% of their courses were opposed to having an English education so intensively as other participants whose courses in their departments were 100% in English had. The participants, consequently, believed that the negative perceptions of English had a negative influence on their learning English.

4. Discussion, Conclusion and Suggestions

Class repetition is a common phenomenon experienced in almost every educational institution. It is also a very significant phenomenon which has direct effects on the general success of a language teaching program, instructional plans, institutions, teachers, and parents because class repetition lowers the general success of the

language teaching program, creates unexpected changes in instructional plans, forces institutions to work hard for finding out and overcoming possible problems, demotivates teachers, and leads to extra burden on parents' budgets.

Being common, effective, and influential in different aspects of education including language education renders learning the reasons of class repetition obligatory. Similarly, class repetition is a common problem in the ELPD of the Turkish university where the present study was made. The findings of the present study have indicated that there are two main reasons for class repetition: fear of failure and perception of education.

The study has shown that fear of failure is first caused by language learning difficulties. It is known that Turkish (first language of the students) and English (second language of the students) are linguistically different from one another in different aspects including pronunciation, grammar, vocabulary, and syntax. Linguistic differences may hinder students' learning grammar, vocabulary, syntax, and pronunciation as stated by Shabbir and Bughio (2009) in the literature. Students may get very anxious and demotivated to learn English, and so their performances may get affected negatively, which corroborates the finding that anxiety leads to poor performance and failure in the literature (Ardesheva, 2010; Ay, 2010; González, 2011; Doğan, 2008; Hemamalini, 2010; Horwitz, 2001; Kao & Craige, 2010; Pappamihel, 2002; Trang et al., 2012; Yu-ching Chan & Guo-cheng, 2004; Zare & Riasati, 2012). Language learning difficulties indicate that the students in the study may have a low level of English ability and use this an attribution to their failure in language learning. That is, the student in the study may tend to attribute their failure in language learning to an external factor as stated in the literature (Lu et al., 2014; Mori et al., 2011; Thang et al., 2011).

In addition, fear of failure is led by passing grade. The study has revealed that passing grade may create a psychological barrier which may prevent students from studying English, but may also act as an excuse for failure when compared to the passing grades of other ELPDs. Therefore, passing grade can be considered as an anxiety-provoking action which Yu-ching Chan and Guo-cheng (2004) stated is negatively correlated with academic success. Passing grade demonstrates that the students in the study may have a low level of English proficiency and so attribute their failure to an external factor, passing grade. This finding of the study is consistent with the findings of several studies in the literature that low proficiency lowers academic achievement (AlBakri, 2017; Fakeye, 2014; Kinyaduka & Kiwara, 2013; Rahmat et al., 2015). In addition, this finding in the study indicates that the students relate success in language learning to good grades which were found to be the cause of successful language learning by Thang et al. (2011). The students in the study can be considered as low achievers of language learning. Thus, they tend to attribute their failure to external factors, and passing grade in this aspect serves as an external factor for the students. The literature supports this finding because unsuccessful language learners attribute their failure in the literature to an external factor (Genç, 2016; Gosiewska-Turek, 2017; Sorić & Ančić, 2008).

The findings of the study have also demonstrated that attendance is another reason for fear of failure. It seems that obligatory attendance serves as an anxiety-provoking action which reminds students of failure and so discourages them from attending to the classes. As a reminder of class repetition, attendance may be associated with demotivation by students, which causes serious differences in academic achievement in language learning as mentioned in the literature (Khodadady & Khajavy, 2013; Pappamihel, 2002).

Though low proficiency in language is not considered to be very effective in language learning achievement by Bani-Salameh (2017), Dafouz and Camacho-Miñano (2016) and Wilson and Komba (2012), it is thought to be a reason for anxiety by Yu-ching Chan and Guo-cheng (2004). In accordance with this finding in the literature, the study has revealed that fear of failure is also fed by low proficiency. That is, the medium of instruction in any ELPD in Turkey is English, so language instructors are supposed to speak English during their lessons. Therefore, students must have a certain level of proficiency to understand, learn, and study so that they can proceed in their English education. Speaking only English may be tolerated in the repeaters' classes, yet this toleration may change from instructor to instructor. Some instructors may be eager to teach in the first language, while others may go on teaching in the second language. In the second situation, the preferences of instructors may strengthen students' fear of failure because repeaters may have limited language proficiency and can not meet the requirements of an English-based instruction as the findings in the literature support (AlBakri, 2017; Fakeye, 2014; Ganschow et al., 1998; Kinyaduka & Kiwara, 2013; Rahmat et al., 2015). This situation may make the input incomprehensible for students, which is also considered as anxiety-provoking in the literature (Yu-ching & Guo-cheng, 2004). To conclude, fear of failure, together with its sources, leads to anxiety, and anxiety causes poor performances on language exams, failure, and class repetition as stated in the literature (Ay, 2010; Doğan, 2008; Hemamalini, 2010; Horwitz, 2001; Kao & Craigle, 2010; Pappamihel, 2002; Trang et al., 2012; Yu-ching & Guo-cheng, 2004). Besides, this finding of the study indicates that the instructors of the students in the study can be considered as a certain factor leading to fear of failure among the students because it seems that the preference of the instructors (speaking English in the lesson) may have resulted in the students' constant failure in language exams and forming negative attitudes toward the language as García Gutiérrez and Durán Narváez (2017) mentioned. This finding also supports the finding of Taguchi (2006) who stated that success in language learning can be attributed to teacher-related issues by students. In addition, as Genç (2016), and Gosiewska-Turek (2017), and Sorić and Ančić (2008) stated, teachers may be used by the students in the study as one of the external causes of their failure in language learning.

In addition to students' fear of failure, their perceptions of education lead to class repetition as the present study has revealed. According to the findings of the study, perception of education is seriously influenced by students' educational background and beliefs, thoughts, and feelings about themselves. As Sawir (2005) and Turanlı (2009)

stated, students' prior education experiences may affect their language learning negatively. In accordance with this assumption, the present study has revealed that English education is not considered very important by the participants because their prior English learning experiences are negative as a result of the attitude toward English in their high schools (not considering English important by their schools, not studying English regularly, and not taking any English lessons). Therefore, students may be discouraged from learning English if their experiences are negative in a similar case as stated by Turanlı (2009).

In addition, transferring negative learning experience to present learning context may influence students' personality traits negatively. It is because the present study has indicated that transferring negative learning experiences caused the participants to be demotivated to, less self-efficient, uninterested, and unengaged in learning English, so they gave up being willing to study and learn English, which is in line with the literature (Ganschow et al., 1998; Karahan, 2007). There may be several possible reasons for this because personality traits are considered to be in relation with learning behaviors (Sheu, 2017), language learning strategies (Obralic & Mulalic, 2017), and attributions (Fatemi et al., 2012). That is, the students in the study may have pre-dominant personality traits and determine how they can learn what is taught through their personality traits. In addition, their personality traits may prevent them from using certain types of language learning strategies (cognitive and metacognitive strategies) and cause them to be the passive users of language learning strategies. Their personality may also create certain tendencies among the students in the study to attribute their success and failure in language learning to certain reasons like instructors, passing grade, and absence.

As Difino and Lombardino (2004) mentioned, some other factors related to instruction may also lead to failure in language learning. Similarly, the findings of the study have revealed that the percentage of English instruction in different faculties served as another instructional factor which led to failure and class repetition. The study has indicated that students may use the percentage of English instruction as a determiner to decide the intensity of English instruction that they should take in any ELPD. The study has also shown that departments of students may work as an instructional factor which may cause students to question the importance of English for their departments and them to lose their motivation and interest in learning English if they decide it is not important in their departments. These findings are corroborated by what Ganschow et al. (1998) emphasized: students' aptitude for learning a language may have negative effects on their learning the language. This supports the finding in the literature that forming learner behaviors can affect success and failure in language learning (Kayaoğlu, 2013).

All in all, the findings in the study indicate that students are more likely to attribute their failure to external factors as supported in the literature (Genç, 2016; Gosiewska-Turek, 2017; Sorić & Ančić, 2008). This situation may result from the self-protective tendency which may lead to attributing failure in language learning to external factors (Sorić & Ančić, 2008). It may also be the result of low self-perceived

English ability. The findings of the study reveal that the students in the study seem to perceive themselves to have a low level of English ability. As Takahashi (2008, 2009, 2010) explained, low self-perception of English may trigger anxiety and demotivation among the students in the study, and the consequence of this situation is low achievement in language learning. Attributing failure to external factors and low self-perception of English ability, therefore, may prevent the students in the study from using language learning strategies appropriately because they may not be aware of the significance of strategies in successful language learning as found by Sorić and Ančić (2008) or may lack metacognitive and self-regulatory skills as emphasized by Vann and Abraham (1990). Considering age and gender as the factors affecting achievement in language learning, the findings of the study indicate that they are not very effective in successful language learning unlike what Chen (2014) found about age and what Główska (2014) and Zoghi et al. (2013) revealed about gender in relation with achievement in language learning. In addition, these negative issues may cause the students in the study to form negative attitudes toward English, which is believed to affect success in language learning directly (El-Omari, 2016).

To conclude, the aim of the present study is to describe a phenomenon, class repetition in an ELPD of a Turkish university. The study has revealed that fear of failure and perception of education are two main reasons for students to repeat in a level once or more than once. It has also indicated that different sources lead to these two main reasons: language learning difficulties, passing grade, attendance, and instructors' teaching preferences for fear of failure; educational background, percentages of English education in the faculties, and personal beliefs, thoughts, and feelings of a student about himself/herself for perception of education.

In terms of pedagogical implications of the study, any ELPD should consider the situation of repeaters and pay attention to the possible reasons of their failure in language learning. The first possible reason can be the fear of failure. ELPDs should emphasize that the main goal of their English programs is to help students to improve their English skills and proficiency so as to understand and study their majors in their departments. Assessment and evaluation should not be indicated the main goal of learning English. During English lessons, repeaters can be taught test-taking skills to reduce their test anxiety and language learning strategies (cognitive and metacognitive strategies) to deal with linguistic differences between Turkish and English. ELPDs can inform repeaters about the rationale of determined passing grade so that repeaters may not consider passing grade as an external factor leading to failure in language learning. Repeaters can also be informed about why regular attendance is important to learn a foreign language. Depending on the situation of a repeater class, instructors should speak Turkish in cases in which repeaters can not understand the topic studied in the lesson so that repeaters can understand what they study. ELPDs should learn the educational background of repeaters so that they can try to replace students' negative experiences with positive learning experiences by creating well-designed, supportive, and enhancing learning experiences in English

classes. Depending on the percentages of English in the faculties, the intensity of English programs can be modified. That is, if the medium of the instruction is 30% English, ELPD administrators can contact to the related departments, find out what their expectations are from students, and organize English programs accordingly. If such changes are made, repeaters' negative attitudes toward and demotivation to learn English can be prevented.

The study is limited because of its qualitative nature and its small sampling size. Being conducted in a specific teaching context is also another limitation of the study. Therefore, the study does not aim to generalize its findings for other teaching contexts. However, class repetition is a common phenomenon among different language teaching institutions and is also very significant for such institutions as it has direct effects on different aspects of language teaching like language program evaluation. Therefore, the present study suggests that similar studies with the same research methodology should be conducted in different teaching contexts to find out the reasons of class repetition. It also recommends making action research based on the findings of similar studies to improve students' language learning and to minimize the effects of class repetition on institutions. By doing so, the present study foresees that such efforts can result in extensive literature on this phenomenon which can include the reasons and solutions to the problems that the reasons cause so that students' learning a language can be improved, and language teaching-related activities can be made more effective and efficient.

References

- AlBakri, S. (2017). *Effects of English medium instruction on students' learning experiences and quality of education in content courses in a public college in Oman* (Unpublished doctoral dissertation). University of Exeter, Exeter, England.
- Ardesheva, Y. (2010). *English language learners in focus: Predictors of English proficiency and academic focus* (Unpublished doctoral dissertation). The University of Louisville, Louisville, Kentucky, the United States of America.
- Ay, S. (2010). Young adolescent students' foreign language anxiety in relation to language skills at different levels. *The Journal of International Social Research*, 3(11), 83-91.
- Bani-Salameh, H. N. (2018). Teaching language effects on students' performance. *Health Professions Education*, 4(1), 27-30.
- Banks, T. (2008). *Foreign language learning difficulties and teaching strategies* (Unpublished master's thesis). Dominican University of California, San Rafael, CA, the United States of America.
- Bugel, M. J. (2011). "Out of the mouths of sibs"... *A phenomenological study of the experience of being a well school-age child with a traumatic injury* (Unpublished doctoral dissertation). Seton Hall University, New Jersey, America.

- Chen, M. (2014). Age differences in the use of language learning strategies. *English Language Teaching*, 7(2), 144-151.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, California, the United States of America: Sage Publications.
- Dafouz, E., & Camacho-Miñano, M. M. (2015). Exploring the impact of English-medium instruction on university student academic achievement: The case of accounting. *English for Specific Purposes*, 44, 57-67.
- Difino, S. M., & Lombardino, L. J. (2004). Language learning disabilities: The ultimate foreign language challenge. *Foreign Language Annals*, 37(3), 390-400.
- Doğan, A. (2008). Foreign language anxiety affecting secondary school students' English learning. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 139, 48-67.
- El-Omari, A. E. (2016). Factors affecting students' achievement in English language learning. *Journal of Educational and Social Research*, 6(2), 2016.
- Fakeye, D. O. (2014). English language proficiency as a predictor of achievement among EFL students in Nigeria. *Journal of Education and Practice*, 5(9), 38-41.
- Fatemi, A. H., Pishghadam, R., & Asghari, A. (2012). Attribution theory and personality traits among EFL learners. *International Journal of Linguistics*, 4(2), 229-243.
- Ganschow, L., Sparks, R. L., & Javorsky, J. (1998). Foreign language learning difficulties: An historical perspective. *Journal of Learning Disabilities*, 31(2), 248-258.
- García Gutiérrez, C. A., & Durán Narváez, N. C. (2017). Revisiting the concept of self-efficacy as a language learning enhancer. *Gist Education and Learning Research Journal*, 15, 68-95.
- Genç, G. (2016). Attributions to success and failure in English language learning: The effects of gender, age and perceived success. *European Journal of Education*, 2(12), 25-43.
- Główka, D. (2014). The impact of gender on attainment in learning English as a foreign language. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 4(4), 617-635.
- González, D. R. (2011). *The effects of aptitude and motivation on the acquisition of EFL in young learners* (Unpublish master's thesis). Universitat de Barcelona, Barcelona, Spain.
- Gosiewska-Turek, B. (2017). The interdependence between attributions and second language attainments in secondary schools. *Journal of Education Culture and Society*, 1, 109-124.
- Hemamalini, H. C. (2010). English language anxiety in relation to English achievement among the high school students. *Journal of All India Association for Educational Research*, 22(1), 82-88.
- Horwitz, E. (2001). Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112-126.
- Kao, P., & Craigle, P. (2010). Foreign language anxiety and English achievement in Taiwanese undergraduate English-major students: An empirical study. *Hung Kuang Journal*, 61, 49-62.
- Karahan, F. (2007). Language attitudes of Turkish students towards the English language and its use in Turkish context. *Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi: Journal of Arts and Sciences*, 7, 73-87.
- Kayaoğlu, M. N. (2013). Poor and good learners' language beliefs and their influence on their language learning strategy use. *Notivas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 7(1), 36-54.
- Khodadady, E., & Khajavy, G. H. (2013). Exploring the role of anxiety motivation in foreign language achievement: A structural equation modelling approach. *Porta Linguarum*, 20, 269-286.
- Kinyaduka, M. D. & Kiwara, J. F. (2013). Language instruction and its impact on quality of education in secondary schools: Experiences from Morogoro Region, Tanzania. *Journal of Education and Practice*, 4(9), 90-95.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Lu, J., Woodcook, S., & Jiang, H. (2014). Investigation of Chinese students' attributions of English to language learning. *SAGE Open*, 1-15.
- Mchazime, H. S. (2001). *Effects of English as medium of instruction on pupils' academic achievement in social studies in primary schools in Malawi* (Unpublished doctoral dissertation). University of South Africa, Pretoria, South Africa.
- Mori, S., Ming, T. S., Nor, N. F. M., Suppiah, V. L., & Imm, O. S. (2011). Attribution tendency and its relationship with actual and perceived proficiency. *GEMA Online Journal of Language Studies*, 11(3), 199-218.
- Obralic, N., & Mulalic, A. (2017). Correlation between personality traits and language learning strategies among IUS students. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 4(5), 76-84.
- Pappamihel, N. E. (2002). English as a second language students and English language anxiety: Issues in the mainstream classroom. *Research in the Teaching of English*, 36, 327-355.
- Pishghadam, R., & Zabihi, R. (2011). Foreign language attributions and achievement in foreign language classes. *International Journal of Linguistics*, 1, 1-11.
- Rahmat, N., Min, L. S., Sungif, N. A. M., & Yusup, F. N. M. (2015). English language proficiency tests and academic achievement: A study on the Malaysian University English Test as a predictor of technical programme undergraduates' academic achievement.

- Advances in Language and Literary Studies*, 6(1), 114-119.
- Sawir, E. (2005). Language difficulties of language learners in Australia: The effects of prior learning experience. *International Education Journal*, 6(5), 567-580.
- Schumacher, L. A. (2010). *The caregiver's journey: a phenomenological study of the lived experience of leisure for caregivers in the sandwich generation who care for a parent with dementia* (Unpublished master's thesis). University of Iowa, Iowa, America.
- Shabbir, B., & Bughio, M. Q. (2009). Factors affecting the language learning process among Saudi students. *International Research Journal of Arts & Humanities*, 37, 75-81.
- Sharp, A. (2008). Personality and second language learning. *Asian Social Science*, 4(11), 17-25.
- Sheu, P-H. (2017). Examining the relationship of motivation, attitude, anxiety and achievement in English learning among elementary school students. *International Journal of Language and Literature*, 5(2), 174-184.
- Sorić, I., & Ančić, J. (2008). Learning strategies and causal attributions in second language learning. *Review of Psychology*, 15(1-2), 17-26.
- Taguchi, K. (2006). Is motivation a predictor of foreign language learning? *International Education Journal*, 7(4), 560-569.
- Tahir, A. G., Rizvi, A. A., Ghazali, G. A., Ahmad, S., & Shafiq, M. S. (2017). Impact of English medium instruction on the dropout rate of students at government high schools in Lahore. *Saudi Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(3), 194-202.
- Takahashi, A. (2008). Learner's self-perception of English ability: Its relationships with English language anxiety and strength for motivation for learning the language. *Niigata Studies in Foreign Language and Cultures*, 13, 57-69.
- Takahashi, A. (2009). Self-perception of English ability: is it related to proficiency and/or class performance. *Niigata Studies in Foreign Language and Cultures*, 14, 39-48.
- Takahashi, A. (2010). Foreign language writing apprehension: Its relationships with motivation, self-perceived target language ability, and actual language ability. *Niigata Studies in Foreign Language and Cultures*, 15, 89-100.
- Thang, S. M., Gobel, P., Nor, N. F. M., & Suppiah, V. L. (2011). Students' attributions for success and failure in the learning English as a second language: A comparison of undergraduates from six public universities in Malaysia. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 19(2), 459-474.
- Trang, T. T. T., Moni, K., & Baldauf, R. B. (2012). Foreign language anxiety and its effects on students' determination to study English: To abandon or not to abandon? *TESOL in Context Special Edition S3*: November 2012, 1-14.
- Turanlı, A. S. (2009). Students' background differences and approaches to obstacles in learning English: A case study. *Erciyes Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 1-16.
- van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. London, the United Kingdom: Althouse Press.
- Vann, R. J., & Abraham, R. G. (1990). Strategies of unsuccessful language learners. *TESOL*, 24(2), 177-198.
- Wilson, J. & Komba, S. C. (2012). The link between English language proficiency and academic performance: A pedagogical perspective in Tanzanian secondary schools. *World Journal of English Language*, 2(4), 1-10.
- Yu-ching Chan, D., & Guo-cheng W. (2004). A study of foreign language anxiety of EFL elementary school students in Taipei County. *Journal of National Taipei Teachers College*, 17(2), 287-320.
- Zare, P., & Riasati, M. J. (2012). The relationship between language learning anxiety, self-esteem, and academic achievement level among Iranian EFL learners. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 20(1), 219-225.
- Zoghi, M., Kazemi, S. A., & Kalani, A. (2013). The effect of gender on language learning. *Journal of Novel Applied Sciences*, 2(4), 1124-1128.

Araştırma Makalesi • Research Article

Karbondioksit Salınımı İle Büyüme Arasındaki İlişki: 1960-2014 Türkiye Örneği

The Relationship Between Carbon Dioxide Emissions And Economical Growth: 1960-2014 The Case Of Turkey

Salih Öztürk,^a Özge Yüksel^{b*}

^a Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6851-951X

^b Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8162-5760

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 01 Kasım 2018

Kabul tarihi: 20 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Büyüme

CO₂ Salınımı

Yapısal VAR

Etki-Tepki Analizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 September 2018

Received in revised form 01 November 2018

Accepted 20 November 2018

Keywords:

Economic Growth

CO₂ Emission

Structural VAR

Impact-Response Analysis

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomik büyüme ile CO₂ salınımı arasındaki ilişki 1960-2014 dönemi yıllık verileri kullanılarak araştırılmıştır. Özellikle 1990’lı yılların sonları itibariyle çevre kirliliğine bağlı olumsuz gelişmeler bu konuya odaklanılmasını sağlamıştır. Veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmış olup öncelikle ADF ve PP Birim kök testi uygulanarak seriler durağan hale getirilmiştir. Durağan hale getirilen serilere Yapısal VAR (SVAR) analizi uygulanmıştır. Yapısal VAR analizinin yanı sıra çıkan sonuçların yorumlanmasında etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizinden yararlanılmıştır. Analizin sonucu olarak ekonomik büyüme ile CO₂ salınımı arasında pozitif ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

ABSTRACT

In this study, by being used period of 1960-2013 annual frequency data sets, it is examined whether there is a relationship between economical growth and CO₂ emission in Turkey. Especially in the late 1990s, negative developments due to environmental pollution have focused on this issue. The data sets were taken from the World Bank database and firstly series have been stabilized by applying ADF and PP unit root test. Structural VAR(SVAR) analysis is applied to the stabilized series. In addition to the structural VAR analysis, impact-response analysis and variance decomposition analysis are utilized in interpreting the results. As a result of the analysis, positive and significant results are obtained between economic growth and CO₂ emissions.

1. Giriş

Ekonomik büyüme, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında iktisat literatüründe tartışılan en önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Bunun başlıca sebebi savaşın getirdiği büyük ekonomik yıkımla baş etmeye çalışan batı ülkelerinin iktisat politikası yapıcılarının çözüm yolu olarak hızlı bir büyümenin gerekliliğine inanmalarıdır.

Günümüzde de neredeyse tüm ülkelerde makroekonomik hedeflerin ilk sırasında, istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması gelmektedir (Ünsal, 2000: 11). Gelişmiş ülkeler için kaynakların tam çalıştırılmasını sağlamak en önemli sorun iken gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanıp sağlanamayacağı en büyük sorundur. Gelişmiş bir ülke durgun bir ekonomiye sahipse üretim kapasitesi değişmezken, gelişmekte olan veya

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ozgeyukse162@gmail.com

gelişmemiş bir ülkede mal ve hizmet kapasitesi bir sonraki yılda artış içerisindeyse ekonomik büyüme gerçekleşecek ve zamanla toplumun refah düzeyinde önemli gelişmeler meydana gelecektir (Üstünel, 1988: 59). Ekonominin sağlıklı büyümesi; işsizliğin azalması, alım gücünün artışı, gelir ve satış vergisi ödemelerinin artışı, devlet bütçesinde gelirin artışı, yabancı yatırımcıların pay alabilmek adına ülkeye kaynak aktarımında bulunması ve yerel para biriminin talep edilmesi gibi makroekonomik sonuçlar doğurduğu için oldukça önemli bir kavramdır.

Büyümenin yüksek rakamlara ulaşması için kaynakların aşırı ve bilinçsiz kullanımı, üretim sırasında enerji girdisi olarak fosil yakıtların kullanımı gibi çevresel kirlilikleri beraberinde getiren şartlar başlangıçta göz ardı edilmiş, büyümenin olumlu sonuçları yanında önemsiz görülmüştür (Aydın ve Esen, 2017: 102). Fakat gün geçtikçe artan çevresel sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Bunlar arasında çevre kirliliği, tıkanıklık, şehir içi şiddet ve diğer dışsallıklar gibi ekonomik büyümenin olumsuz yönleri gündeme gelmiştir (Bruvöll ve Medin, 2003: 27). Ayrıca kaynakların kıtlığı nedeniyle yüksek büyüme oranlarının devam ettirilememesi de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki büyümenin ortaya çıkardığı olumsuz çevresel etkilere dikkat çekmek için 1968'de İtalya'nın başkenti Roma'da çevreci ekonomistler tarafından kurulan Roma Kulübü, kaynakların sınırlılığının ekonomik büyümeyi en nihayetinde engelleyeceğini savunarak, ileride dramatik ekolojik senaryolardan kaçınmak için sıfır büyüme ile istikrarlı bir ekonomi çağrısında bulunmuşlardır (Dinda, 2004: 433).

Çevre kirliliğinin sonuçlarına esas dikkatin çekildiği dönem ise dünyada ortaya çıkan mevsimsel değişiklikler ve buzul seviyelerindeki değişimin açık bir şekilde gözler önüne serildiği 1990'lı yıllardır. Meydana gelen bu değişikliklerin sebeplerinden biri olarak fosil yakıt tüketimi gösterilmiştir. Fosil yakıtlar, kömür, petrol ve gaz gibi milyonlarca yıl toprak altında gömülü haldeki bitki ve hayvanların organik kalıntılarıyla oluşan, kullanıldıktan sonra tükendiği için yenilenemeyen enerji kaynaklarıdır. Fosil yakıtların kullanımı esnasında meydana gelen kimyasal reaksiyon sonucu pek çok kirlenici gaz salınımı ortaya çıkar. Ancak bunlar içerisinde CO₂ özellikle ayrı bir yerdedir. Çünkü sera gazı etkisinin en önemli nedenlerinden biridir (ECO-Center, 15.10.2017).

Atmosferde yer alan sera gazları güneşten gelen ışınların bir bölümünün atmosfer içinde kalmasını sağlayarak sıcaklığın belli bir düzeyde kalmasını sağlar. Dünyanın ısı dengesini sağlayan bu süreç ise sera etkisi olarak isimlendirilir. Atmosferdeki sera gazının yoğunluğunun artması beraberinde bu gazların ısı tutma özelliği ile birlikte dünya sıcaklığının artmasına yani küresel ısınmaya neden olmaktadır (IPCC, 2007: 96; Hotunoğlu ve Tekeli, 2007: 109).

Küresel ısınma iklim sisteminde önemli etkiler meydana getirmektedir. Sıcaklıkların artması, kuraklıklar, buzulların erimesi, doğal afetlerin artması, deniz seviyesinin yükselmesinin yanı sıra bu değişikliklere bağlı olarak insan sağlığı, tarımsal verimin kaybı, ticaret yollarının değişmesi, su kaynakları ve doğal yaşam üzerinde olumsuz etkilerin olması beklenmektedir. Beklenen bu olumsuz etkilerin ekonomide ortaya çıkaracağı maliyetler nedeniyle aynı

zamanda finans sektörüne de olumsuz yansımaları olacaktır. Doğal afet ya da kuraklıkla mücadele eden bir ülkenin ekonomisinin olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz bir sondur. İklim değişikliği balıkçılık, ormancılık, tarım, sağlık sektörleri dışında turizm, sigorta ve enerji ile ilişkili sektörleri ciddi anlamda etkileyecektir. Tüm bu etkiler başlıca hedefi büyüme olan ülke ekonomileri için adeta bir felakettir (Hekimoğlu ve Altunoğlu, 2008: 6-7; Adaman ve diğerleri, 2011: 689).

Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda önlemler almak amacıyla 1997 yılında imzalanan Kyoto protokolü, çevre ile ilgili uluslararası geçerliliği olan tek protokoldür. Protokole 191 ülke ve AB taraftır. Türkiye 2009 yılında protokolü imzalamış ancak Ek-1 listesinde yer almasından dolayı sera gazı salınım azaltımı konusunda sayısallaştırılmış salınım sınırlandırma/azaltım taahhüdü bulunmamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 13/06/2017).

Büyümenin ortaya çıkardığı olumsuz etkiler, daha çok gelişmiş ülkelerin problemi gibi gözükmemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayabilmeleri için yüksek büyüme oranlarını tutturmaları şarttır. Dolayısıyla büyümenin ortaya çıkardığı çevresel ve diğer olumsuz etkilerin azaltılması daha çok gelişmiş ülkelerin sorunu gibi gözükse de Türkiye gibi ülkelerin hem yüksek büyüme oranlarını tutturmak hem de bu büyüme oranlarının olumsuz etkilerini en aza indirmek gibi bir ikileme karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.

Türkiye büyüyen popülasyonu ve ekonomisi ile artan sera gazı salınımını önlemenin zor olduğu gelişmekte olan ülkelerden biridir. Türkiye'nin CO₂ salınımına ait grafik aşağıda verilmiştir. Grafik 1, 1960-2014 dönemine aittir. Grafikte görüldüğü üzere genel anlamda 1960'lardan günümüze kadar karbondioksit salınımında sürekli bir artış durumu söz konusudur. 1960'da 16.77 milyon ton olan karbondioksit salınımının, 2014 yılına gelindiğinde 307.11 milyon tona kadar yükseldiği görülmektedir. Benzer şekilde kişi başına düşen karbon salınımı da artış içindedir. Aynı yıllarda ABD'nin karbondioksit salınımı Türkiye'nin çok üzerindedir. OECD verilerine göre 1960 yılında ABD'de karbondioksit salınımı 2813.15 milyon ton iken 2014 yılında 5176.21 milyon tona ulaşmıştır. OECD ülkelerinin karbondioksit salınımı ise 2014 yılında 11855.55 milyon tondur. Dünyanın toplam karbondioksit salınımına bakıldığında 2014 yılında 32381.04 milyon ton, 1971 yılında ise 13942.23 milyon tona ulaştığı görülmektedir (OECD,10/04/2017).

Grafik 1. 1960-2014 Dönemi Türkiye İçin Karbondioksit Salınımı (Milyon Ton)

Kaynak: OECD veri tabanı, 2017.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1960-2014 yılları arasındaki büyüme oranı ile büyümenin olumsuz çevresel etkilerinden birisi olan CO₂ salınımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu anlamda en geniş çalışma aralığı olan 1960-2014 dönemi alınmıştır. Etkinin varlığını sınamak amacıyla çalışmada Yapısal VAR (SVAR) analizi kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın devamında literatür özeti verilecek olup Yapısal VAR (SVAR) analizi ile Türkiye’nin büyüme oranı ve CO₂ salınımı arasındaki ilişki araştırılacaktır.

2. CO₂ ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Çevre kirliliği ile büyüme ve buna dayalı olarak kişi başına milli gelir arasındaki ilişki Çevresel Kuznets Eğrisi yardımıyla açıklanmaktadır. Kuznets Eğrisi, 1955’te Simon Kuznets’in ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerine yaptığı çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaya göre, Kuznets ekonomik büyüme ile beraber gelir dağılımının bozulacağını fakat büyümenin devam etmesiyle beraber gelir adaletsizliğinin azalacağını ifade etmiştir. Grossman ve Kruger (1991) ise Kuznets eğrisini çevre ve gelir değişkenlerine uyarlamışlardır. Çalışmalarında Kuznets’in çalışmasına benzer olarak gelir arttıkça çevre kirliliğinin arttığı ancak belirli bir gelir düzeyinden sonra çevre kirliliğinin de azaldığı sonucu ortaya konmuş ve yeni yorumda Kuznets eğrisi Çevresel Kuznets eğrisi olarak adlandırılmıştır. Grosman ve Kruger (1995), yapmış olduğu çalışmada çoğu durumda kişi başına 8.000\$’ı dönüm noktası olarak bulmuştur.

Çevre kirliliği ve büyüme arasındaki ilişki açıklanırken Grossman ve Kruger (1991), ölçek etkisi, bileşim (kompozisyon) etkisi ve teknik etki ile açıklama yapmıştır. Panayotou (2003) bu nedenlerin arasına çevreye olan talebin gelir esnekliğini de eklemiştir. Bahsedilen ölçek etkisi, ekonominin yapısı ve teknoloji değişimsiz üretimde meydana gelen artışların beraberinde artan kirlilik ve çevresel bozulmayı da getirmesidir. Ölçek etkisinin artmasıyla çevrenin olumsuz etkileneceğini söylemek mümkündür. Bileşim (kompozisyon) etkisi, gelir arttıkça ekonominin yapısının değişmesini ifade etmektedir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ile çevre kirliliği artmış fakat sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle beraber kirlilik azalmaktadır. Dolayısıyla bu etkinin artmasının çevreyi olumlu etkilediği söylenebilir. Teknik etki, çevre dostu teknolojilerin üretimi, kullanımı,

adaptasyonunun gelir ile beraber artmasına yönelik olarak açıklanır ve yine çevre üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Akboıstancı, Aşık ve Tunç, 2009: 862). Son olarak çevreye olan talebin gelir esnekliği, gelirin artmasıyla insanların daha yüksek bir yaşam standardı elde edip çevre kalitesine daha fazla özen göstermesiyle ilgilidir. Daha iyi bir çevre talebi, ekonomide çevresel bozulmayı azaltıcı yönde etkiye sahiptir (Dinda, 2004: 435). Konu ile ilgili Türkiye için yapılmış literatür özeti aşağıda verilmiştir.

Azomahou, Laisney ve Van (2005), Türkiye’nin de dâhil olduğu 100 ülke için 1960-1996 dönemi CO₂ salınımı ile kişi başına milli gelir arasındaki ilişkiyi Çevresel Kuznets eğrisi yardımıyla araıtırılmıştır. Çalışmada CO₂ salınımının ekonomik aktivite ile beraber arttığı, zengin ülkelerde kullanılan modern teknolojiler sayesinde CO₂ salınım oranının azaldığı, ekonominin gelişim sürecinin CO₂ salınımını arttırmasına bağlı olarak özellikle gelişmiş ülkelerin küresel ısınmayı azaltmak amacıyla daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Lise (2005), 1980-2003 dönemi boyunca Türkiye için ayrıştırma analizi yaparak CO₂ salınımını açıklayan faktörleri araıtırılmıştır. Analiz sonucu hızlı büyüyen ekonomilerde CO₂ salınımının artışına en büyük katkıyı sağlayan faktör olarak ekonomik büyüme (ölçek ekonomisi) bulunmuştur.

Atıcı ve Kurt (2007), 1968-2000 dönemi için regresyon analizi kullanılarak Türkiye de çevre kirliliği ile liberalizasyon etkileşimini incelemiştir. Buna göre CO₂ salınımı ile kişi başına düşen milli gelir Çevresel Kuznets Eğrisi ile uyumlu davranırken, üretim ve ihracat artışının CO₂ salınımını arttıracağı ortaya konulmuştur.

Başar ve Temurlenk (2007), 1950-2000 yılları arasında Çevresel Kuznets Eğrisini Türkiye için araıtırılmıştır. Gelir ile CO₂ miktarı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın gelir ile CO₂ salınımı arasında ters N biçimli bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

Halıcıoğlu (2009), 1960-2005 yılları için CO₂ salınımı, enerji tüketimi, gelir ve dış ticaret arasındaki dinamik ilişkileri incelemiştir. Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada öncelikle CO₂ salınımının diğer değişkenler üzerindeki etkisi, ardından gelirin diğer değişkenler üzerindeki uzun süreli etkisi araıtırılmıştır. Sonuçlar, CO₂ salınımını en iyi açıklayan değişkenin gelir olduğunu, onu enerji tüketimi ve dış ticaretin takip ettiğini ortaya koymaktadır.

Soytaş ve Sarı (2009), 1960-2000 döneminde Türkiye için CO₂ salınımı, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında Granger nedensellik ilişkisini araıtırılmışlardır. Çalışmalarındaki dikkat çekici sonuç, karbon salınımının enerji tüketiminin Granger nedeni olarak bulunmasıdır. Fakat ters yönlü bir ilişki yoktur. Ayrıca çalışmada gelir ve karbon salınımı arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Arı ve Zeren (2011), Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini test ettikleri çalışmada 2000-2005 verilerini kullanarak panel veri yöntemi ile modeli tahmin etmişlerdir. Çalışmada CO₂ salınımı ile kişi başına milli gelir arasındaki ilişki Kuznets Eğrisi’nde olduğu gibi ters U şeklinde değil N şeklinde bulunmuştur. Böylelikle ekonomik büyümenin yüksek

olduğu düzeylerde de salınımın yüksek olacağı ve aynı zamanda nüfus yoğunluğu ile enerji tüketimini de CO₂ salınımını pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Karaca (2012), Türkiye'nin de dâhil olduğu 37 ülke için ekonomik büyüme ve çevresel kirliliği arasındaki ilişkiyi panel veri (EGLS) yöntemi kullanarak araştırmıştır. Çalışmada sonuçlar Çevresel Kuznets Eğrisi ile uyumlu çıkmayıp N şeklinde bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Altıntaş (2013), 1970-2008 arasında Türkiye'de CO₂ salınımı, kişi başına milli gelir, birincil enerji tüketimi ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Eş-bütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada, değişkenler arasında eş-bütünleşmenin varlığı ve üç değişkenin de CO₂ salınımının nedeni olduğu ortaya konulmuş ve artan enerji talebine karşılık olarak alternatif enerji kaynaklarına yönltilmesinin teşviki için politika yapıcılara görev düştüğü belirtilmiştir.

Çetin ve Şeker (2014), çalışmalarında Türkiye için ekonomik büyüme ile dış ticaretin çevre kirliliği üzerindeki etkisini CO₂ salınımı özelinde 1980-2010 dönemi için ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda ise, ekonomik büyüme ve dış ticaret açıklığı ile CO₂ salınımı arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Ayrıca çevre politikalarının tekrar gözden geçirilmesi önerilmiştir.

Tay Bayramoğlu ve Koç Yurtkur (2016), 1960-2010 dönemi için ekonomik büyüme ile karbon salınımı arasındaki ilişkiyi doğrusal Engle-Granger eş-bütünleşme testi ve Kapetanios, Shin ve Shell (KSS 2006) tarafından geliştirilen doğrusal olmayan eş-bütünleşme analizi ile araştırmışlar ve değişkenler arasında doğrusal olmayan uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Literatür taramalarında konu hakkında farklı sonuçlarla da karşılaşmaktadır. Bu durum uygulanan dönem ve ekonometrik model farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Ekonometrik Model ve Veri Seti

3.1. Model ve Veri Seti

Çalışmada, büyüme ve CO₂ salınımı arasındaki ilişki 1960-2014 yılları arasında Türkiye için SVAR analizi ile incelenmiştir. Çalışmada kullanılan CO₂ salınımı verilerine 1960 yılı itibariyle ulaşıldığı için veriler bu yıldan itibaren alınmıştır. Karbondioksit salınımı bağımlı değişken olarak alınıp aşağıdaki çok değişkenli tahmin denklemine göre değişkenler arasındaki ilişki araştırılmıştır:

$$\ln CO_{2t} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_t + \beta_2 \ln GDP_t^2 + \varepsilon_t \quad (1)$$

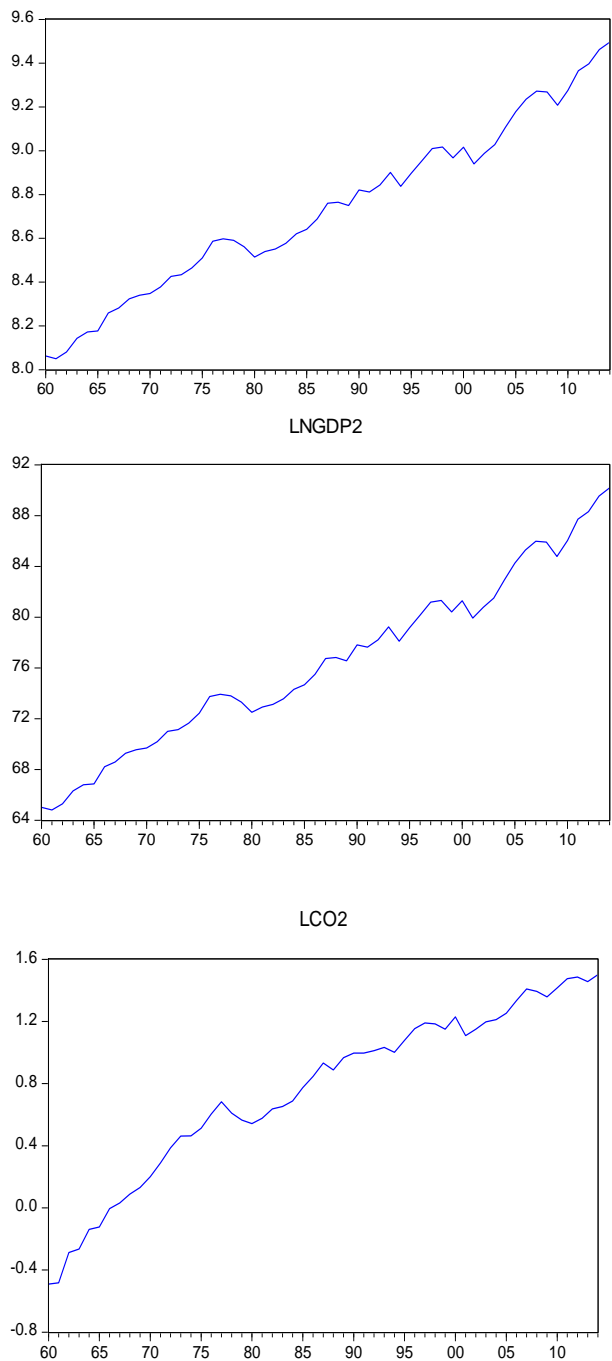
Denklemden CO₂ kişi başına karbondioksit salınımını (metrik ton), GDP kişi başına reel GSYİH (2010 sabit ABD Doları olarak), GDP², kişi başına reel GSYİH'nin karesini temsil etmektedir. ε_t ise normal dağılımlı, sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı hata terimini temsil eden kullanılmıştır. Ayrıca tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. β_0 , modeldeki sabit terimi, $\beta_i, i = 1,2$ parametreleri modelde yer alan her bir bağımsız değişkenin elastikiyetlerini göstermektedir. Çalışmada yer alan tüm değişkenlere ait veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır. Kullanılan bilgiler

Tablo 1'de özetlenmiş olup verilerin zaman serisi grafikleri verilmiştir.

Tablo 1. Verilerin Tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
$\ln CO_2$	Karbondioksit salınımı (metrik ton, kişi başına)	Dünya Bankası
$\ln GDP$	Kişi başına reel GSYİH (sabit, 2010\$)	Dünya Bankası
$\ln GDP^2$	Kişi başına reel GSYİH Karesi	Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 2. Karbondioksit Salınımı, Kişi Başına Reel GSYİH ve GSYİH'nin Karesi Serilerinin Grafikleri

3.2. Birim Kök Testleri

Çalışmada zaman serisi kullanıldığından öncelikle değişkenlerin durağanlığı kontrol edilmiştir. Bunun için ADF ve PP birim kök testleri ile kullanılmıştır. ADF testi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin, bağımsız değişken olarak modele ilave edilmesiyle elde edilir (Enders, 1995: 225). ADF birim kök testinin sabitli, sabitli-trendli ve sabitsiz-trendsiz olarak üç form için formülleri aşağıdaki gibidir:

$$\text{Sabitsiz-trendsiz: } \Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

$$\text{Sabitli: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

$$\text{Sabitli-trendli: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (4)$$

Durağanlık sınaması için kullanılacak olan H_0 hipotezi ve H_1 hipotezi ise aşağıda verilmiştir.

$H_0 =$ İhracat değişkeninde birim kök vardır/ veri durağan değildir.

$H_1 =$ İhracat değişkeninde birim kök yoktur/ veri durağandır.

Çalışmada aynı zamanda Philips-Perron Birim kök testi kullanılarak durağanlık sınaması yapılmıştır. Phillips ve Peron (1988) tarafından geliştirilen modelde Dickey-Fuller'in hata terimleri ile ilgili varsayımını genişletmişlerdir. Bu birim kök testinde aşağıdaki regresyon denklemi göz önüne alınır (Kutlar, 2007: 335):

$$Y_t = \mu + \Phi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$Y_t = \mu + \Phi_1 Y_{t-1} + \Phi_2 \left(t - \frac{T}{2} \right) + \varepsilon_t \quad (6)$$

Denklemlerde T gözlem sayısını göstermektedir. Hata teriminin beklenen ortalaması ise sıfıra eşit olmakla birlikte aralarında içsel bağlantının olmadığı varsayımı gerekli değildir. Dolayısıyla bu testte hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ile heterojen dağılımı kabul edilmiştir.

3.3. Yapısal VAR (SVAR) Analizi

VAR modellerinin temeli birden fazla içsel değişkenin bulunduğu modelde eş anlı denklem sistemlerine dayanmaktadır. Ekonomik analiz ve öngörü için kullanılan bu yöntemler arasında önemli farklar bulunmaktadır. VAR modellerinde ortaya çıkan sorunları gidermek amacıyla Sims (1986), Bernanke (1986) ve Shapiro ve Watson (1988) Yapısal VAR modelini geliştirmişlerdir. Yapısal VAR modelinin amacı ekonomik teoriyi kullanarak bozucu terimlerden (u_{1t}, u_{2t}) yapısal yenilikleri keşfetmektir (Güneş, Gürel ve Cambazoğlu, 2013: 6; Kutlar, 2017: 11). Yapısal VAR modelinde, modele uygulanan kısıtlar iktisat teorisine

dayandırılarak oluşturulur. Model tahmini için, n modeldeki değişken sayısı olmak üzere $(n^2 - n)/2$ tane kısıt gereklidir (Güneş vd., 2013: 7).

Yapısal VAR'da birinci merteben n değişkenli model,

$$\begin{bmatrix} 1 & \beta_{12} & \beta_{13} & \dots & \beta_{1n} \\ \beta_{21} & 1 & \beta_{23} & \dots & \beta_{2n} \\ \beta_{n1} & \beta_{n2} & \beta_{n3} & \dots & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{1t} \\ x_{2t} \\ \vdots \\ x_{nt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \\ \vdots \\ \beta_{n0} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} & \gamma_{13} & \dots & \gamma_{1n} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} & \gamma_{23} & \dots & \gamma_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \gamma_{n1} & \gamma_{n2} & \gamma_{n3} & \dots & \gamma_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{1t-1} \\ x_{2t-1} \\ \vdots \\ x_{nt-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \\ \vdots \\ e_{nt} \end{bmatrix} \quad (7)$$

olarak oluşturulur. Daha kapalı haliyle,

$$Bx_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 x_{t-1} + e_t \quad (8)$$

$$x_t = B^{-1}\Gamma_0 + B^{-1}\Gamma_1 x_{t-1} + B^{-1}e_t \quad (9)$$

şekindedir. OLS metodu kullanılarak varyans/kovaryans matrisi aşağıdaki gibidir.

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \sigma_{11} & \sigma_{12} & \dots & \sigma_{1n} \\ \sigma_{21} & \sigma_{22} & \dots & \sigma_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \sigma_{n1} & \sigma_{n2} & \dots & \sigma_{nn} \end{bmatrix} \quad (10)$$

Matrisdeki her eleman $\sigma_{ii} = \left(\frac{1}{T}\right) \sum u_{1t} u_{jt}$ şeklindedir. Σ matrisi simetrik olduğundan, $(n^2 + n)/2$ eleman içerir (Kutlar, 2017: 12). Tıpkı VAR modelindeki gibi SVAR modelinde de katsayıları yorumlamada etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayırıştırma faydalanılmaktadır (Güneş vd., 2013: 8). Bir modelde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayırıştırma ile belirlenir. Etki-tepki fonksiyonları ise hata terimleri üzerine uygulanan bir birimlik şok karşısındaki oluşan etki yansıtılmaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004: 97).

4. Analiz ve Bulgular

Zaman serisi içeren bir çok ekonometrik analiz, birim kök içeren ve durağan olmayan serilere sahip olabilir. Çalışma için öncelikle değişkenlerin grafikleri incelendiğinde her iki değişkenin de trend içerdiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte çalışmada test hipotezleri aşağıdaki gibi olan durağanlık ADF birim kök testi ve Philips-Perron birim kök testi ile incelenmiş ve grafikte uyumlu sonuçlar çıkmıştır.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları (Düzey Değerleri)¹

Değişkenler	ADF			PP		
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitsiz-Trendsiz	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitsiz-Trendsiz
lnCO ₂	-2.900417	-2.592718	2.095531	-4.279538	-2.745775	1.309622
lnGDP	0.210949	-2.321035	4.993904	0.220807	-2.465149	5.045218
lnGDP2	0.475543	-2.038828	4.954484	0.487222	-2.191982	4.998917

¹*,** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Birim kök testleri düzey değerleri sonuçlarına bakıldığında tüm değişkenlerin birim kök içerdiği yani durağan olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle değişkenlerin birinci

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Fark Değerleri)

Değişkenler	ADF			PP		
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitsiz-Trendsiz	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitsiz-Trendsiz
lnCO ₂	-7.248128*	-8.118039*	-5.196847*	-7.249208*	-8.105536*	-5.303008*
lnGDP	-7.206940*	-7.146160*	-5.129066*	-7.206939*	-7.146003*	-5.320478
lnGDP2	-7.144418*	-7.115135*	-5.129771*	-7.144337*	-7.114924*	-5.314765*

fark değerleri alınarak birim kök içerip içermedikleri tekrar kontrol edilecektir.

Tablo 3'de birim kök testi birinci fark değerleri sonuçları incelendiğinde değişkenlerin tamamının birinci fark alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmektedir. Değişkenlerin tamamı aynı düzey olan I (1)'de durağandır.

Tablo 4. VAR Modeliyle Optimal Gecikme Sayılarının Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	2.13e-09	-1145585	-1134113*	-11.412217*
1	19.83536*	1.98e-09*	-11.34113*	-11.06817	-11.35231
2	11.93789	2.16e-09	-11.06817	-10.64163	-11.13888
3	5.790551	2.71e-09	-10.08223	-10.08223	-10.79258
4	1200520	2.86e-09	-9.702534	-9.702534	-10.62599

Tablo 4 sonuçları incelendiğinde, LR, FPE ve AIC değerlerinin 1. gecikme, SC ve HQ değerlerinin 0. gecikmede minimum değerler verdiği görülmektedir.

Tablo 5. SVAR Uzun Dönem Çarpan Matrisi

	Katsayı	Standart Hata	Z-İstatistiği	Olasılık
C(1)	-0.041427	0.004062	-10.19804	0.0000
C(2)	-0.752123	0.074634	-10.07748	0.0000
C(3)	-0.029658	0.009645	-3.075016	0.0021
C(4)	0.082511	0.008091	10.19804	0.0000
C(5)	-0.062755	0.006834	-9.183342	0.0000
C(6)	0.021429	0.002101	10.19804	0.0000

Matris satırında yazan değerler değişkenleri, sütununda yazan değerler ise şokların değişkenler üzerindeki etkilerini ifade etmektedir. Çarpan matrisinde yer alan katsayılar ise şu şekilde tanımlanmaktadır.

C(1) : Kişi başına reel GSYİH'nın kişi başına reel GSYİH şoklarına tepkisini

C(2) : Kişi başına reel GSYİH'nın karesinin kişi başına reel GSYİH şoklarına tepkisi

C(3) : Karbondioksit salınımının kişi başına reel GSYİH şoklarına tepkisi

C(4) : Kişi başına reel GSYİH'nın karesinin kişi başına reel GSYİH'nın karesinin şoklarına tepkisi

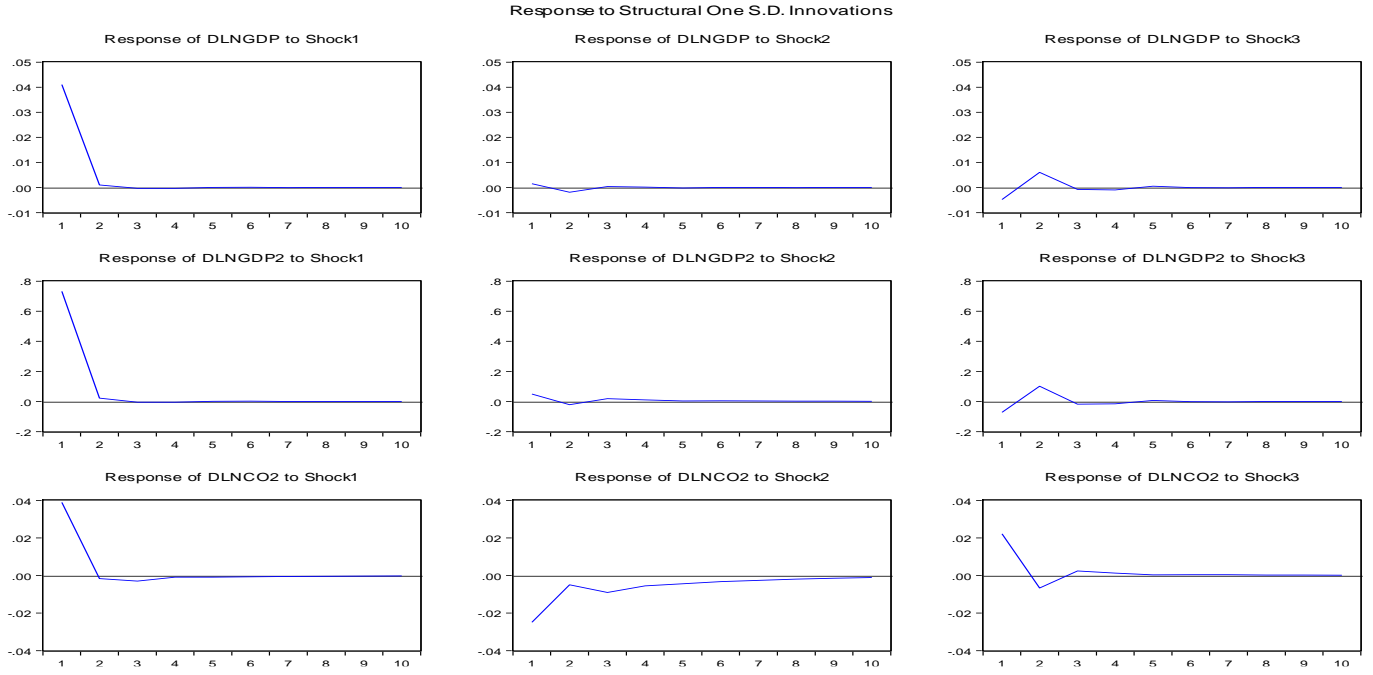
Bu aynı zamanda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olabileceğini akla getirir. Kullanılan değişkenler ile SVAR analizi yapılmadan önce optimal gecikme sayısı belirlenmelidir.

Ancak modelde 1. gecikmede otokorelasyon sorunuyla karşılaşıldığı için 2 gecikme kullanılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

C(5) : Karbondioksit salınımının kişi başına reel GSYİH'nın karesinin şoklarına tepkisi

C(6): Karbondioksit salınımının karbondioksit salınımı şoklarına tepkisini göstermektedir.

Uzun dönem çarpan matrisinin katsayıları yorumlanmamakla birlikte, katsayıların anlamlılıkları ve işaretleri şokların etkileri hakkında fikir vermektedir. Katsayıların anlamlılıkları incelendiğinde; tamamının istatistikî olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkileri etki tepki grafiklerinden yararlanarak da inceleyebiliriz. Etki tepki fonksiyonu; bir değişkendeki bir standart sapmalı şoka karşılık olarak diğer değişkenin nasıl tepki vereceğini göstermektedir.

Grafik 3. SVAR Modeli Etki Tepki Grafikleri

Analizde etki tepki fonksiyonları Yapısal Ayırıştırma ile elde edilmiştir. Buna göre; grafikler incelendiğinde, kişi başına reel GSYİH'daki bir standart sapmalı şoka kişi başına reel GSYİH azalması da olsa iki dönem boyunca pozitif yönde tepki vermiş ve daha sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Yine kişi başına reel GSYİH'daki şoka karşılık gerek kişi başına reel GSYİH'nın karesi gerekse karbondioksit salınımı değişkenleri iki dönem boyunca pozitif tepki göstermiştir. İkinci dönemden sonra kişi başına reel GSYİH'nın karesi değişkeni üzerinde şokun etkisi anlamlılığını yitirirken, karbondioksit salınımının tepkisi üçüncü dönemde negatife dönüşmüş ve daha sonra da şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Burada karbondioksit salınımı değişkeni beklentilere uygun olarak kısa dönemde ekonomik büyümeyle aynı yönde hareket etmiştir. Bu durum enerji ihtiyacının daha çok fosil yakıtlardan karşılanması nedeniyle ekonomik büyümeyle beraber havadaki karbondioksit miktarının arttığını göstermektedir.

Grafiklerde kişi başına reel GSYİH'nın karesindeki bir standart sapmalı şoka kişi başına reel GSYİH az da olsa birinci dönemde pozitif ve ikinci dönemde negatif tepki vermiş ve daha sonra şokun etkisi anlamlılığını yitirmiştir. Yine kişi başına reel GSYİH'nın karesindeki bir standart sapmalı şoka karbondioksit salınımı azalan şekilde onuncu döneme kadar negatif tepki vermiştir. Karbondioksit salınımındaki bir standart sapmalı şoka gerek kişi başına reel GSYİH gerek kişi başına reel GSYİH'nın karesi değişkenleri birinci dönemde negatif ve ikinci dönemde pozitif tepki vermişlerdir.

Etki tepki analizinden sonra, değişkende yaşanan bir şokun ne kadarlık kısmının diğer değişkenlerden kaynaklandığını yüzdelik olarak gösteren varyans ayırıştırması yönteminden yararlanılabilir. Buna göre varyans ayırıştırması tablo sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Varyans Ayırıştırma Tablosu

Dönem	DLNGDP			DLNGDP ²			DLNCO ₂		
	DLNGDP	DLNGDP ²	DLNCO ₂	DLNGDP	DLNGDP ²	DLNCO ₂	DLNGDP	DLNGDP ²	DLNCO ₂
1	98.52	0.13	1.34	98.58	0.45	0.95	57.61	23.63	18.74
2	96.27	0.33	3.38	96.66	0.51	2.81	56.16	23.93	19.90
3	96.24	0.34	3.40	96.54	0.58	2.86	54.54	26.04	19.41
4	96.19	0.34	3.45	96.48	0.60	2.90	53.93	26.81	19.24
5	96.17	0.35	3.47	96.47	0.60	2.91	53.57	27.30	19.11
6	96.17	0.35	3.47	96.46	0.61	2.91	53.38	27.57	19.04
7	96.17	0.35	3.47	96.46	0.61	2.91	53.25	27.73	19.00
8	96.17	0.35	3.47	96.46	0.61	2.91	53.19	27.82	18.98
9	96.17	0.35	3.47	96.46	0.61	2.91	53.15	27.87	18.96
10	96.17	0.35	3.47	96.46	0.61	2.91	53.13	27.90	18.95

Tablo 6 sonuçları incelendiğinde; 1. dönemde kişi başına reel GSYİH değişkenindeki değişimin % 98.52'lik kısmının kendisinden kaynaklandığı, % 0.13'lük kısmının kişi başına reel GSYİH'nin karesinin şoklarından, % 1.34'lük kısmının da karbondioksit salınımı şoklarından kaynaklandığı görülmektedir ve bu durum 10. Dönemin sonuna kadar büyük ölçüde aynı kalmıştır. Yine 1. dönemde kişi başına reel GSYİH'nin karesindeki değişimin % 98.58'lik kısmı kişi başına reel GSYİH şoklarından, % 0.45'lik kısmı kendisinden, % 0.95'lik kısmı karbondioksit salınımı şoklarından kaynaklandığı ve bu durumda büyük ölçüde değişmeden 10. dönemin sonuna kadar devam ettiği görülmektedir. Son olarak karbondioksit salınımında 1. dönemdeki değişimin % 57.61'lik kısmının kişi başına reel GSYİH şoklarından, % 23.63'lük kısmının kişi başına reel GSYİH'nin karesinin şokundan ve % 18.74'lük kısmının da kendisinden kaynaklandığı, bu durumda diğerleri gibi 10. dönemin sonuna kadar devam ettiği söylenebilir. Ayrıca varyans ayrıştırma tablosundan görüldüğü üzere çalışmada içsela doğru sıralama CO_2 , GDP , GDP^2 şeklindedir.

Çalışmanın buraya kadar ki kısmında kişi başına reel GSYİH ve kişi başına reel GSYİH'nin karesinin yer aldığı değişkenlerin karbondioksit salınımı üzerindeki etkileri SVAR analiziyle araştırılmış, yapılan etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemlerine ilişkin sonuçlar tablolar ve grafikler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Analizi yapılan model sonuçlarının güvenilirliği açısından modelin hata terimlerine ait testlerin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla Otokorelasyon-LM ve White Değişen varyans testleri yapılacaktır. Yapılan bu testlere ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Otokorelasyon-LM Testi ve White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-İstatistiği	Olasılık
1	10.98158	0.2770
2	11.88002	0.2202
3	2.644271	0.9767
4	11.17593	0.2638

White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Ki-Kare	df	Olasılık
74.99689	72	0.3814

Olasılık değerleri incelendiğinde, tahmin edilen modelde hem otokorelasyon hem de değişen varyans sorununun olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla yapılan modelin güvenilir olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Dünyamız sanayi devriminden itibaren günümüze kadar gelen süreçte büyüme politikalarına bağlı olarak üretim sisteminin neden olduğu kirlenme ve ekolojik sorunlarla karşı karşıyadır. Öyle ki, fosil yakıt kullanımının neden

olduğu sera gazı etkisi insan sağlığını, iklimi ve dünya düzenini etkileyecek ciddi boyutlara ulaşmıştır. Çevre ile ilgili kuruluşlar konunun ciddiyetine dikkat çekmek adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Konuyla ilgili ilk uluslararası nitelik taşıyan anlaşma ise 1997 yılında Birleşmiş Milletler öncülüğünde imzalanan Kyoto anlaşmasıdır. Anlaşmanın kısmi bağlayıcılığına rağmen sera gazı salınımının artışı devam etmesi konunun güncelliğini korumasına da neden teşkil etmektedir.

Küresel ısınmanın etkileri ve çevresel felaketlerle ilgili yapılan çalışmalar gelişmiş ülkeler başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde de yankı uyandırmış ve insanlar ile hükümetlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Gelişen çevre bilinci ile beraber hükümetler büyümenin yanında gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya başlayarak çevreye verilen zararın önüne geçmeyi amaçlamıştır. Çünkü tek başına büyüme yeterli değildir. Büyümenin sürdürülebilir olması önemlidir. Çevre göz önünde bulundurulmaksızın yapılan uygulamalar sadece insan sağlığını değil tarımsal üretimi de etkileyecektir. Dolayısıyla ekonomi de tüm bu sorunlardan üzerine düşen payı alacak ve olumsuz etkilenecektir.

Bu çalışmada 1960-2014 dönemi verileri kullanılarak kişi başına gelirin karbondioksit salınımı ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada zaman serisi kullanılması kaynaklı olarak öncelikle değişkenlerin durağanlığı kontrol edilmiş ve birinci fark durağan olduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak uygulanan SVAR analizi sonuçlarında karbondioksit ile büyüme arasında anlamlı ve pozitif sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Gelir ile karbondioksit salınımının pozitif yönlü hareketinin mevcudiyeti özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve ekonomik büyümeyi hedefleyen bir ülkede büyümenin karbondioksit salınımını artırıcı etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca nüfus artışının yoğun olmasının CO_2 salınımı faktörünü etkileyebileceği gözden kaçmaması gereken bir durumdur. Tüm bunlar ise karbondioksit salınımının azaltılmasına yönelik uygulamalara geçilmesinin gerekliliğini gösterir. Bu kapsamda yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirici teşvikler, motorlu taşıtlar vergisinde oran farklılaşmaları, negatif dışsallıklar için vergi sisteminde düzenlemeler yapılabileceklerden bazılarıdır. Ayrıca düşük karbonlu enerji üretimi, kamu binalarında enerji verimliliği gibi yeşil altyapıya yönelik kamu harcamaları artırılabilir, inovasyonu desteklemek adına AR-GE çalışmalarına yatırım yapılabilir, geçişi kolaylaştırıcı uygulamalar tercih edilerek süreç kolaylaştırılabilir, çevre bilincini arttırmak için faaliyetler tercih edilebilir. Bu anlamda bireylere olduğundan çok daha fazla hükümete görev düşmektedir. Zira başta vergi sistemi olmak üzere pek çok uygulamanın yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Her ne kadar hane halkı, firmalar ve hükümetler için çevreye duyarlılık adına yapılan uygulamaların ek maliyetleri yoğun rekabet ortamında bir külfet gibi görülüp yeterli düzeyde uygulanmasa da insan sağlığı ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakılması adına ülkelere önemli görevler düşmektedir.

Kaynakça

- Adaman, F., Karalı, N., Kumbaroğlu, G., Or, İ., Özkaynak, B. & Zenginobuz, Ü. (2011). What Determines Urban Household' Willingness to Pay for CO₂ Emissions Reductions in Turkey: A Contingent Valuation Survey. *Energy Policy*, 39(2), 689-698.
- Akbostancı, E., Türüt Aşık, S. & Tunç, G. İ. (2009). The Relationship Between Income And Environment in Turkey: Is There An Environmental Kuznets curve?. *Energy Policy*, 37(3), 861-867.
- Altıntaş, H. (2013). Türkiye'de Birincil Enerji Tüketimi, Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 263-294.
- Arı, A. & Zeren, F. (2011). CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 37-47.
- Atıcı, C. & Kurt, F. (2007). Türkiye'nin Dış Ticareti ve Çevre Kirliliği: Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(2), 61-69.
- Aydın, C. & Esen, Ö. (2017). The Validity of Environmental Kuznets Curve Hypothesis for CO₂ Emissions in Turkey: New Evidence From Smooth Transition Regression Approach. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 101-116.
- Azomahou, T., Laisney, F. & Van, P. N. (2006). Economic Development and CO₂ Emissions: A Nonparametric Panel Approach. *Journal of Public Economics*, 90(6), 1347-1363.
- Başar, S. & Temurlenk, M. S. (2007). Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-12.
- Bruvoll, A. & Medin, H. (2003). Factors Behind Of Environmental Kuznets Curve. *Environmental and Resource Economics*, 24(1), 27-48.
- Çetin, M. & Şeker, F. (2014). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaretin Çevre Kirliliği Üzerinde Etkisi: Türkiye için Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2), 213-230.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey. *Ecological Economics*, 49(4), 431-455.
- ECO-Center. *Fosil Yakıtlar(Petrol, Doğalgaz ve Kömür)*.(Erişim:15.10.2017), <http://www.uni-europa.eu/index.php/tr/2-uncategorised/808-2-1-fossil-fuels-petroleum-natural-gas-and-coal-4>.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometrics Time Series*. Canada: John Wiles and Sons.
- Engle, R. F. & Granger, C. W. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1991). *Environmental impacts of a North American free trade agreement* (No. w3914), *National Bureau of Economic Research*.
- Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1995). Economic Growth and The Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Güneş, S., Gürel, S. P. & Cambazoğlu, B. (2013). Dış Ticaret Hadleri, Dünya Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru İlişkisi, Yapısal VAR Analizi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 1-17.
- Halıcıoğlu, F.(2009). An Econometric Study of CO₂ Emissions, Energy Consumption, Income and Foreign Trade in Turkey. *Energy Policy*, 37(3), 1156-1164.
- Hekimoğlu, B. & Altındeğer, M. (2008). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. (Erişim: 13/06/2017), https://samsun.tarim.gov.tr/Belgeler/Yayinlar/Kitaplarimiz/kuresel_isinma_ve_iklim_degisikligi.pdf.
- Hotunoğlu, H. & Tekeli, R. (2007). Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var Mı?. *Sosyo Ekonomi*, 2, 107-125.
- IPCC (2007).Climate Change 2007: Synthesis Report. IPCC Fourth Assessment Report (AR4). (Erişim: 10/04/2017),http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm.
- Karaca, C. (2012). Ekonomik Kalkınma ve Çevre Kirliliği İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 139-156.
- Kutlar, A. (2007). *Ekonometriye Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growthand Income Inequality. *The American Econometric Review*, 1-28.
- Lise, W. (2005). Decomposition of CO₂ Emissions Over 1980-2003 in Turkey. *Energy Policy*, 34(14), 1841-1852.
- OECD (2015). *Air and GHG Emission*.(Erişim: 10/04/2017), <https://data.oecd.org/air/air-and-ghg-emissions.htm>.
- Özgen, F. B. & Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi. *METU Studies in Development*, 31(1), 93-114.
- Panayotou, T. (2003). Economic Growth and The Environment. *Economic Survey of Europe*, No.2.
- Soytaş, U. & Sarı, R. (2009). Energy Consumption, Economic Growth, and Carbon Emissions: Challenges Faced By An EU Candidate Member. *Ecological Economics*, 68(6), 1667-1675.

Tay Bayramoğlu, A. & Koç Yurtkur, A. (2016). Türkiye’de Karbon Emisyonu Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Doğrusal Olmayan Eş-Bütünleşme Analizi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 31-45.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2011). *Kyoto Protokolü*. (Erişim: 13/06/2017), <http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa>.

Ünsal, E. M. (2000). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Üstünel, B. (1988). *Ekonominin Temelleri*. Ankara.

Araştırma Makalesi • Research Article

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının “İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri” İle İlgili Görüşleri

Physical Education Teacher Candidates' Views on Ideal Physical Education Teacher Qualifications

Aylin Çelen,^{a*} Devrim Bulut^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü, 14280, Bolu/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7299-8306

^b Arş. Gör. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü, 14280, Bolu/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8871-6182

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 28 Ekim 2018

Kabul tarihi: 20 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Beden eğitimi

Beden eğitimi öğretmeni adayları

İdeal beden eğitimi öğretmeni

ÖZ

Bu araştırma, beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni niteliklerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubunu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü'nde öğrenim gören 163 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Çoban ve Turan (2006) tarafından geliştirilen “İdeal Beden Eğitimi Öğretmeninin Nitelikleri Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmenin nitelikleri ölçeğinden elde ettikleri puanlar cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Fakat öğretmen adaylarının puanları arasında sınıf seviyesi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuç olarak araştırmada, beden eğitimi öğretmeni adaylarının genel olarak ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken niteliklerin çoğunun farkında oldukları belirlenmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 September 2018

Received in revised form 28 October 2018

Accepted 20 November 2018

Keywords:

Physical education

Ideal physical education teacher

Physical education teacher candidates

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine physical education teacher candidates' views on ideal physical education teacher qualifications. Survey model was used in this study. The sample group was composed of 163 teacher candidates from Abant İzzet Baysal University, Department of Physical Education Teacher. The data were collected by using “Ideal Physical Education Teacher Qualifications Scale” which was developed by Coban and Turan (2006). As a result of the study, it was found that there was no statistically significant difference between the physical education teacher candidates' scores according to the gender variable. However, there was a statistically significant difference between the scores of teacher candidates according to the class level variable. In addition to the study results, it was determined that physical education teacher candidates are generally aware of most of the qualifications that an ideal physical education teacher should have.

1. Giriş

Toplumların yetiştirdiği bireylerin gelişimi eğitime bağlıdır. Mugenda ve Mugenda (1999)'ya göre eğitim, geniş çapta insan haklarının temel kanunu olarak kabul edilen, sağlık ve gücün bir kaynağı ve aydınlanmanın anahtarı olarak tanımlanır (Akt: Kosgei, Jairo, Odera ve Ayugi, 2013). Eğitimin başarılı ve nitelikli olabilmesi için içerdiği tüm unsurların üst düzey niteliğe ve donanıma sahip olması

(Taşkaya, 2012) ve bunun yanında eğitim unsurlarından biri olan öğretmenlik mesleğinin de doğru orantılı olarak nitelikli ve donanımlı olması beklenmektedir. Milli Eğitim Temel kanununda (2012) öğretmenlik ifadesi “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği” olarak tanımlanmaktadır.

Öğretmenlerde aranan niteliklerin ve yeterliklerin belirlenmesi Milli Eğitim Bakanlığı'na yapılmaktadır. 9

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: aylin_celen@hotmail.com.tr

Haziran 2017 tarihinde Öğretmen Strateji Belgesi'nde öğretmen yeterliklerinin ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi kararı alınmış ve Milli Eğitim Şûraları'nda pek çok kez bu konuya vurgu yapılmıştır. 2015-2019 MEB Stratejik Planı ise, öğretmenlik mesleki gelişimine yönelik Okul Temelli Mesleki Gelişim Modeli (OTMG)'nin yaygınlaştırılması, hizmet içi planlamalarında öğretmen yeterliklerinin dikkate alınması gibi hedeflere yer verilmiştir (MEB, 2017).

Nitelikli öğretmen yetiştirilmesi hususunda MEB'in yanı sıra yapılan araştırmalar da konunun önemine vurgu yapmaktadır. Çetin (2001), iyi bir öğretmende aranan nitelikleri zihinsel yeterlik, alan bilgisi, akademik hazırlık, gelişim ve öğrenim bilgisi ile istenilir kişilik özellikleri olarak ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Erden (1998) etkili bir öğretmende olması gereken özellikleri, kişisel ve mesleki boyutta incelerken; Komarraju (2013) öğrenci motivasyonu için ideal öğretmen özellikleri üzerine yaptığı araştırmasında öğretmenin kişisel özelliği olarak şefkatli, sempatik, bilgili, kendinden emin ve cesaretlendirici olması gerektiğini; bir diğer araştırma "İdeal öğretmen kimdir?" sorusu üzerine, ideal öğretmenin sahip olması gereken iki büyük özelliğin varlığı üzerinde durarak bunlardan ilkinin kişisel özellikler, diğerinin ise konu öğretimi bilgisi (Arnon ve Reichel, 2007) olduğunu ifade etmişlerdir. Walker (2008) ise araştırmasının sonucunda nitelikli aday öğretmenlerde bulunması gereken özellikleri; pozitif, ileri dönük, beklenti sahibi, yaratıcı, adil, bireysel donanım sahibi, aidiyet hissine sahip, şefkatli, esprili, saygılı, affedici ve yanlışlarını kabullenen şeklinde 12 başlık altında toplamıştır.

Nitelikli, üretken, çağdaş, günümüz gereksinimlerini karşılayan, bilim ve sanata değer veren, milli ve manevi değerlerimizi kavramış bireyler yetiştirmek için, aynı zamanda öğretmenlerin de kendi nitelik ve yeterliliklerinin farkında olması ve bunları devamlı geliştirme çabası içinde olması gerekmektedir (Karabulutlu ve Pulur, 2017).

Öğretmenlik mesleğinin kalitesinin artırılması, ilk önce öğretmenlerde bulunması gereken nitelik ve yeterliklerin tespit edilmesi ve bu nitelik ve yeterliklerin, öğretmen adaylarına kazandırılması ile mümkündür. Çünkü eğitim ve öğretimin sürecinin tüm boyutlarıyla aktif ve verimli bir yapıya sahip olması, ancak bu süreçte önemli bir rol üstlenen öğretmenlerin mesleğin gerektirdiği nitelikleri ve yeterlikleri yerine getirmeleri ile mümkün olabilecektir.

Her öğretmenlik branşının toplum fertlerinin yetiştirilmesinde önemli bir rolü vardır. Eğitimin tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçası olan beden eğitimi öğretmenliği de sağlıklı, yapıcı, yaratıcı, üretken, mutlu, iyi ahlaklı ve dengeli bir kişilik eğitiminde, beden ve ruh sağlığının iyileştirilmesinde gerekli olan branş alanlarından biridir (Dinçer, 2012) Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (2012) eğitimin genel amaçlarından biri "Türk Milleti'nin bütün fertlerini, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler yetiştirmek" olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda genel eğitimin bir parçası olan beden eğitiminin önemi, kanunun bu maddesinde de

ayrıca vurgulanmaktadır. Başar ve Coşkun (2017)'ün yapmış oldukları araştırmada, beden eğitimi ve spor derslerinin en az diğer dersler kadar eşit oranda önem arz ettiğini ve öğrencilerinin psikomotor becerileri gelişimi yanında bilişsel, duygusal ve sosyal beceriler kazandıklarını ifade ederek bu dersin önemine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda günümüz beden eğitimi öğretmenliği mesleğinin, mesleki eğitimlerinin yanı sıra, özel alan yeterliklerine sahip olmasının hem öğretmenler, hem de öğrenciler açısından önem taşıdığı söylenebilir (Karabulutlu ve Pulur, 2017).

Öğretmenin davranış ve kişiliği, öğrencilerin sınıftaki davranışlarını ve kişilik gelişimini etkiler (Solakumur, Kul, Ünlü ve Mühlüm, 2017). Saçlı, Bulca, Demirhan ve Kangalgil (2009)'in yapmış oldukları araştırmada beden eğitimi öğretmenleri için önerilen kişisel niteliklerden ilk üçünü "eleştiriye açık olma", "öğrenciyi her konuda anlama" ve "geniş bakış açısına sahip olma"; Taşkaya (2012) ise anlayışlı olma, öğrenciyi eşit davranma, kendini geliştirme olarak ifade etmişlerdir. Aynı şekilde, bir beden eğitimi öğretmenin kişiliği ve sergilediği davranışlar öğrencilerin beden eğitimi dersine olan ilgilerini ve başarılarını da etkilemektedir (Çoban ve Turan, 2006). Beden eğitimi öğretmeni derse başlamadan önce dersin ön hazırlıklarını tamamlamalı, araç gereçlerini temin etmeli, etkinlikleri çeşitlendirmeyi bilmeli, zaman yönetimine hâkim olmalı ve özellikle öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmalıdır. Bu durum, beden eğitimi öğretmenin kişisel nitelikler kadar sınıf içinde kullanılan öğretim stratejilerine de önem vermesi gerektiğinin göstergesidir.

Öğretmenlerin mesleki ve öğretimsel özellikleri aldıkları eğitim ile doğru orantılıdır. Beden eğitimi öğretmenlerinin yetiştirilmesinde Spor Bilimleri Fakülteleri, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulları ve ayrıca bazı üniversitelerde Eğitim Fakülteleri içerisinde yer alan birimler de beklenen nitelikte öğretmen yetiştiren kurumlardır. Bu kurumlarda öğrenim gören öğrenciler aday öğretmen olarak öğrenimleri boyunca edindikleri yaşantıları uygulama fırsatı bulmaktadır. Bu fırsatlar beden eğitimi öğretmen adaylarının gelişimi ve kendilerini mesleki yaşama hazırlama konusunda önem arz etmektedir.

Lisans eğitimleri boyunca mesleki yaşantılarına hazırlanan beden eğitimi öğretmeni adayları, edindikleri tecrübeleri ile ideal öğretmen olma nitelikleri hakkında bir takım görüşlere sahip olmaktadır. Öğretmen adaylarının ideal öğretmen nitelikleri ile ilgili sahip oldukları bu görüşlerinin belirlenmesi son derece önem arz etmektedir. Bu görüşler doğrultusunda bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler ile öğrencilerin kendi görüşleri arasındaki farklar ortaya çıkabilir. Bu farkların oluşması durumunda öğretim elemanlarının lisans eğitimi süresince verilen derslerin içeriğinde değişikliklere gitmesi ve öğretmen adaylarının ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın; beden eğitimi öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni nitelikleri ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırma, beden eğitimi öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni nitelikleri ile ilgili görüşlerini

belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç altında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- (i) Öğretmen adaylarının ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken niteliklere yönelik görüşleri nasıldır?
- (ii) Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni niteliklerine ilişkin görüşleri; cinsiyet ve öğrenim görmekte oldukları sınıf seviyesi değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

Bu bölümde, çalışmada kullanılan araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, beden eğitimi öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni niteliklerine ait görüşlerini belirleyebilmek için tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2013) tarama modellerinin, geçmişte ya da halen varolan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımları olduğunu ifade etmektedir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü'nde 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde öğrenim görmekte olan 163 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde "kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi" kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi ile araştırmacı yakın ve erişilmesi kolay bir durum seçtiği için, bu örnekleme yöntemi araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının yaş aralığı 18 ile 29 arasında değişmekte olup grubun yaş ortalaması 20.89 ± 1.92 'dir. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyet ve sınıf değişkeni hakkındaki bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Cinsiyet ve Öğrenim Görmekte Oldukları Sınıf Dağılımı

	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
1.Sınıf	15	9,2	26	16,0	41	25,2
2.Sınıf	17	10,4	26	16,0	43	26,4
3.Sınıf	15	9,2	25	15,3	40	24,5
4.Sınıf	16	9,8	23	14,1	39	23,9
Toplam	63	38,6	100	61,4	163	100

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının 63'ünün kadın ve 100'ünün ise erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmada yer alan öğretmen adaylarının %25,2'si birinci sınıfta, %26,4'ü ikinci sınıfta, %24,5'i üçüncü sınıfta ve %23,9'u ise dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve ideal beden eğitimi öğretmeni nitelikleri ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyet ve öğrenim görmekte oldukları sınıf bilgilerinin belirlenebilmesi için araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri Ölçeği: Beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni niteliklerine yönelik görüşlerini belirlemek amacı ile Çoban ve Turan (2006) tarafından geliştirilen "İdeal Beden Eğitimi Öğretmenin Nitelikleri Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0.96'dır. Beşli likert tipi olan ölçekte toplam 64 madde bulunmaktadır. Ölçekte, 5 "tamamen katılıyorum", 4 "katılıyorum", 3 "kısmen katılıyorum", 2 "katılmıyorum" ve 1 "hiç katılmıyorum" şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek; konu alan hâkimiyeti (KAH): bilişsel ve psikomotor boyut, öğretmenlik meslek bilgisi (ÖMB): sınıf yönetimi ve iletişim, öğretimi planlama ve öğretim yöntem teknikleri, araç-gereç (öğretim materyali) kullanımı, ölçme ve değerlendirme, beden eğitimi ile ilgili genel kültür ve genel kültür olmak üzere 8 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ise 0.97 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada yer alan öğretmen adaylarına, çalışmada kullanılan "İdeal Beden Eğitimi Öğretmenin Nitelikleri Ölçeği" araştırmacılarından biri tarafından elden dağıtılmıştır. Ölçeğin dağıtılması sonrasında ölçek ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır. Öğretmen adayları tamamen gönüllük esasına dayalı olarak çalışmaya katılmışlardır.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi işlemlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler için kullanılan istatistikî işlemlerde SPSS 17,0 paket programı kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmaya katılan beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni nitelikleri ölçeğinin alt boyutlarından ve ölçeğin tamamından aldıkları puanların ortalama ve standart sapmaları Tablo 2'de sunulmuştur. Her alt boyutun içerdiği ifade sayısı farklı olduğundan tabloda yer alan ortalamaların anlaşılabilir olabilmesi ve karşılaştırma yapılabilmesi için, alt boyutlardaki toplam puanlar ilgili alt boyutta yer alan ifade sayısına bölünerek ve ölçeğe ait toplam puan ortalaması ise, ölçekten alınan toplam puanın ölçekte yer alan ifade sayısına (64) bölünerek tüm ortalamalar 5 üzerinden sunulmuştur.

Tablo 2. Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri Ölçeği'nden Aldıkları Puanlara Ait Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	n	$\bar{X} \pm ss$
KAH: Bilişsel Boyut (Teorik)	163	4,50 ± 0,48
KAH: Psikomotor Boyut (Uygulama)	163	4,64 ± 0,51
ÖMB: Sınıf Yönetimi ve İletişim	163	4,62 ± 0,47
ÖMB: Öğretimi Planlama ve Öğretim Yöntem Teknikleri	163	4,60 ± 0,46
ÖMB: Araç-Gereç Kullanımı	163	4,58 ± 0,54
ÖMB: Ölçme ve Değerlendirme	163	4,61 ± 0,50
Beden Eğitimi İle İlgili Genel Kültür	163	4,66 ± 0,49
Genel Kültür	163	4,69 ± 0,44
Toplam	163	4,61 ± 0,39

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmen adaylarının, ölçeğin alt boyutları ve toplamından aldıkları puan ortalamaları göz önünde bulundurulduğunda; öğretmen adaylarının ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler olarak tüm alt boyutların son derece gerekli olduğunu belirttikleri söylenebilir. Tüm alt boyut ortalamalarının çok yüksek olmasına rağmen, ortalamalar kendi içinde kıyaslandığında, öğretmen adayları ideal bir beden eğitimi öğretmenin en çok “genel kültür” ve “beden eğitimi ile ilgili genel kültür”e sahip olması gerektiğini düşünürken, en az ise “konu alanı hakimiyeti: bilişsel boyut” a sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler ile ilgili görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar t testi ile karşılaştırılmış ve bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri İle İlgili Görüşlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Kadın		Erkek		T	p
	n	$\bar{X} \pm ss$	n	$\bar{X} \pm ss$		
KAH: Bilişsel Boyut (Teorik)	63	4,49±0,42	100	4,51±0,51	,281	,779
KAH: Psikomotor Boyut (Uygulama)	63	4,71±0,37	100	4,59±0,58	-1,477	,142
ÖMB: Sınıf yönetimi ve iletişim	63	4,65±0,34	100	4,59±0,54	-,786	,433
ÖMB: Öğretimi planlama ve öğretim yöntem teknikleri	63	4,61±0,45	100	4,61±0,47	-,060	,952
ÖMB: Araç-gereç kullanımı	63	4,59±0,46	100	4,57±0,59	-,289	,773
ÖMB: Ölçme ve değer.	63	4,65±0,39	100	4,60±0,56	-,640	,523

Beden eğitimi ile ilgili genel kültür	n	$\bar{X} \pm ss$	T	Kadın		Erkek	
				n	$\bar{X} \pm ss$	n	$\bar{X} \pm ss$
Genel kültür	63	4,68±0,44	100	4,70±0,43	,284	,777	
Toplam	63	4,63±0,31	100	4,60±0,44	-,464	,643	

Tablo 3 incelendiğinde, beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmenin nitelikleri ölçeğinin tüm alt boyutlarından ve ölçeğin tümünden elde ettikleri puanlar karşılaştırıldığında kadın ve erkek adaylar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($p>0.05$). Bir başka ifadeyle, kadın ve erkek öğretmen adayların ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler ile ilgili görüşleri birbirine benzerdir.

Beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler ile ilgili görüşlerinin sınıf değişkeni açısından ele alındığında farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi yapılarak belirlenmiş ve bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının İdeal Beden Eğitimi Öğretmeni Nitelikleri ile İlgili Görüşlerinin Sınıf Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

	Kadın	Erkek	F	p
KAH: Bilişsel Boyut (Teorik)	G.A.	2,518	3	,839
	G.İ.	34,476	159	,217
	Top.	36,993	162	
KAH: Psikomotor Boyut (Uygulama)	G.A.	2,241	3	,747
	G.İ.	40,033	159	,252
	Top.	42,274	162	
ÖMB: Sınıf Yönetimi ve İletişim	G.A.	,823	3	,274
	G.İ.	34,816	159	,219
	Top.	35,639	162	
ÖMB: Öğretimi Planlama ve Öğretim Yöntem Teknikleri	G.A.	1,163	3	,388
	G.İ.	32,719	159	,206
	Top.	33,882	162	
ÖMB: Araç-Gereç (Öğretim Materyali) Kullanımı	G.A.	1,003	3	,334
	G.İ.	46,460	159	,292
	Top.	47,463	162	
ÖMB: Ölçme ve Değerlendirme	G.A.	,552	3	,184
	G.İ.	39,789	159	,250
	Top.	40,341	162	
Beden Eğitimi ile İlgili Genel Kültür	G.A.	,834	3	,278
	G.İ.	38,160	159	,240
	Top.	38,994	162	

Genel Kültür	G.A.	,487	3	,162		
	G.İ.	30,266	159	,190	,853	,467
	Top.	30,753	162			
Toplam	G.A.	,916	3	,305		
	G.İ.	23,769	159	,149	2,043	,110
	Top.	24,685	162			

*p < 0,05

Tablo 4 incelendiğinde beden eğitimi öğretmeni adaylarının, öğrenim görmekte oldukları sınıf değişkeni açısından, ideal beden eğitimi öğretmeni nitelikleri ile ilgili görüşleri karşılaştırıldığında konu alanı hâkimiyeti: bilişsel boyut ve konu alanı hâkimiyeti: psikomotor boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmıştır ($p < 0,05$). Ortaya çıkan bu anlamlı farkın hangi sınıf düzeyleri arasında olduğunu belirleyebilmek için Tukey analizi yapılmış ve her iki alt boyutta da farkın birinci ve dördüncü sınıflar arasında dördüncü sınıflar lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Sınıflar arasında ortalamalar karşılaştırıldığında; konu alanı hâkimiyeti: bilişsel boyutta birinci sınıf öğrencilerinin ortalaması $4,32 \pm 0,49$ iken dördüncü sınıf öğrencilerinin ortalamasının $4,66 \pm 0,39$; konu alanı hâkimiyeti: psikomotor boyutta birinci sınıf öğrencilerinin ortalaması $4,46 \pm 0,49$ iken dördüncü sınıf öğrencilerinin ortalamasının $4,79 \pm 0,26$ olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyut ve ölçeğin toplam puanlarının sınıf değişkeni açısından karşılaştırılmasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($p > 0,05$).

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmeni özellikleri ile ilgili görüşlerinin incelendiği bu çalışmada, genel bir değerlendirme yapıldığında öğretmen adaylarının ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken özelliklerin tümüne “katılıyorum” ile “tamamen katılıyorum” yanıtlarını verdikleri belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle, bir beden eğitimi öğretmenin bilişsel ve psikomotor konu alanı hâkimiyeti, sınıf yönetimi, öğretimi planlama, öğretim yöntem ve teknikleri, araç-gereç kullanımı, ölçme ve değerlendirme, genel kültür ve beden eğitimi ile ilgili genel kültür vb. bilgi ve becerilerine sahip olması gerektiği tüm beden eğitimi öğretmeni adayları tarafından bilinmektedir. Beden eğitimi öğretmeni adaylarının ideal beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken niteliklerin farkında olmaları, öğretmen olduklarında bu özellikleri hayata geçirmeleri yönünden umut vericidir. Bir beden eğitimi öğretmeni bu özelliklere sahip oldukça etkili bir beden eğitimi öğretimi gerçekleştirebilecek ve bu sayede beden eğitimi ve spor alanında daha bilinçli ve daha donanımlı kuşaklar yetiştirebilecektir. Ayrıca öğretmen adaylarından özellikle birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin genel olarak ideal beden eğitimi öğretmeni niteliklerini bilmeleri, beden eğitimi öğretmenliği bölümlerini bilinçli olarak tercih ettiklerinin bir göstergesi olabilir. Araştırmanın bu bulgusu, Çalışkan, Işık ve Saygın (2013)’in öğretmen adaylarının ideal öğretmen algılarını belirledikleri çalışmasındaki bulgular ile birbirine benzerdir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan ölçekte yer alan “genel kültür” alt boyutuna ait ifadelerin ortalaması, diğer alt boyutlara kıyasla daha

yüksek bulunmuş ve öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken özellikler arasında en önemlisi genel kültür bilgisi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bu bulgusu, Arnon ve Reichel (2007) tarafından yapılan çalışma bulgusu ile paralellik göstermektedir.

Beden eğitimi öğretmenliği bölümünde öğrenim gören kadın ve erkek öğretmen adaylarının ideal beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler açısından görüşlerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bir başka deyişle kadın ve erkek öğretmen adaylarının ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler ile ilgili düşünceleri birbirine benzerdir. Çalışmanın bu bulgusu Kelly (2007)’nin yapmış olduğu çalışma bulgusu ile paralellik gösterirken; Çoban, Devocioğlu, Aysan ve Zirek (2009) ve Çakmak (2009)’ın yapmış olduğu çalışma bulgusu ile farklılık göstermektedir. Çoban, Devocioğlu, Aysan ve Zirek (2009) cinsiyet değişkenine göre, öğrencilerin ideal beden eğitimi öğretmenin niteliklerine ilişkin görüşleri arasında kadın ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde etmişlerdir. Yapılan araştırmanın sınıf öğretmeni adayları üzerinde yürütülmüş olması araştırmalar arasındaki bu farklılığa neden olmuş olabilir. Çakmak da (2009) öğretmen adaylarının etkili öğretmen nitelikleri konusundaki düşüncelerini belirlediği çalışmada, kadın ve erkek öğretmen adayları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde etmiştir. İki araştırma arasındaki bu farklılık, Çakmak’ın (2009) yapmış olduğu araştırmanın sayısal ve sözel alanlarda öğrenim gören öğretmen adayları üzerinde yürütülmesinden ve ideal beden eğitimi öğretmeni özelliklerini değil de genel olarak etkili öğretmenlik niteliklerini belirlemek amaçlı farklı bir ölçme aracı kullanılmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Beden eğitimi öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri sınıf değişkeni açısından ideal beden eğitimi öğretmeni nitelikleri ile ilgili görüşleri karşılaştırıldığında ise Konu Alanı Hâkimiyeti: Bilişsel Boyut (Teorik) ve Konu Alanı Hâkimiyeti: Psikomotor Boyut (Uygulama) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmıştır. İki alt boyutta oluşan bu farkın birinci ve dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları arasında dördüncü sınıflar lehine olduğu belirlenmiştir. Dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının birinci sınıfta öğrenim gören adalara kıyasla ideal bir beden eğitimi öğretmenin bilişsel ve psikomotor konu alanı hâkimiyetine daha fazla sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Beden eğitimi öğretmenliği bölümünde birinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının beden eğitimi alanına daha yeni giriş yapmaları, alanla ilgili teorik ve uygulamalı dersleri daha henüz pek fazla görmemeleri ve bu nedenle alanı daha tam anlamıyla tanınamaları nedeniyle bu fark ortaya çıkmış olabilir. Ayrıca dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının Özel Öğretim Yöntemleri, Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması gibi derslerde bilişsel ve psikomotor anlamda konu hâkimiyetinin etkili ders işleyebilmek için son derece gerekli olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmeleri bu farkın diğer bir nedeni olarak gösterilebilir. Ayrıca çalışma bulgularına paralel olarak Demirhan, Coşkun ve Altay (2002) tarafından yapılan bir çalışmada da; beden eğitimi öğretmeni adayları dördüncü sınıf öğrencilerinin ideal bir beden eğitimi öğretmeninde

bulunması gereken en önemli niteliğin “mesleki bilgi ve becerilerde yeterli olma” şeklinde belirledikleri tespit edilmiştir.

Çalışma bulgularına bakılarak öğretmen adaylarının üniversite öğrenimleri boyunca aldıkları derslerde ideal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikleri son derece etkili olarak öğrendikleri sonucuna ulaşılmıştır. İdeal bir beden eğitimi öğretmenin sahip olması gereken nitelikler konusunda öğrencilerin farkındalıklarının yüksek olması ileride mesleğe başladıklarında bilişsel, duyuşsal ve devinışsel anlamda bir bütün olarak gelişmiş öğrenciler yetiştirmeleri açısından son derece önemlidir. Beden eğitimi öğretmeni adayları üzerinde bu tür çalışmalar çeşitli aralıklarla yapılarak, adayların ideal bir beden eğitimi öğretminde bulunması gereken niteliklerin ne derece farkında oldukları belirlenmeli ve eğer gerekirse lisans dersleri içerikleri bu özelliklere daha fazla vurgu yapacak şekilde güncellenmeli ve öğretim elemanlarının da öğretmen adaylarına bu niteliklere dikkat ederek model olmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Arnon, S. & Reichel, N. (2007). Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 13(5), 441-464.
- Başar, M. A. & Coşkun, A. (2017). Secondary school students' opinions about physical education course. *International Journal of Science Culture and Sport*, 5(4), 263-273.
- Çakmak, M. (2009). Öğretmen adaylarının “etkili öğretmen” nitelikleri konusundaki düşünceleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 74-82.
- Çalışkan, M., Işık, A. N. & Saygın, Y. (2013). Öğretmen adaylarının ideal öğretmen algıları. *İlköğretim Online*, 12(2), 575-584.
- Çetin, Ş. (2001). İdeal öğretmen üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 149.
- Çoban, B., Devecioğlu, S., Aysan, H. A. & Zirek, O. (2009). Eğitim fakültesi ilköğretim sınıf öğretmenliği bölümü ikinci sınıf öğrencilerinin ideal beden eğitimi öğretmeni niteliklerine ilişkin görüşleri. *I. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Çanakkale.
- Çoban, B. & Turan, M. (2006). Öğrenci görüşlerine göre ideal beden eğitimi öğretmenin nitelikleri: Ölçek geliştirme çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 149-161.
- Demirhan, G., Coşkun, H. & Altay, F. (2002). Beden eğitimi öğretmenlerinin niteliklerine ilişkin görüşler. *Eğitim ve Bilim*, 27(123), 35-41.

- Dinçer, T. (2012). *Edirne ilinde görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin liderlik davranışlarının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne:Trakya Üniversitesi.
- Erden, M. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul:Alkım Yayınları.
- Karabulutlu, Z. & Pular, A. (2017). Beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki yeterliği ve eğitimlerinin özel alan yeterliklerine etkisinin incelenmesi. *Sportmetre*, 15(3), 171-178.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 25. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kelly, S. N. (2007). High school band students' perceptions of effective teaching. *Journal of Band Research*, 42(2), 57-70.
- Komaraju, M. (2013). Ideal teacher behaviors: Student motivation and self-efficacy predict preferences. *Teaching of Psychology*, 40(2), 104-110. doi:10.1177/0098628312475029
- Kosgei, A., Jairo, M. K., Odera, O. & Ayugi, M. E. (2013). Influence of teacher characteristics on students' academic achievement among secondary school. *Journal of Education and Practice*, 4(3), 76-82.
- MEB (2017). *Öğretmenlik Mesleki Genel Yeterlikleri*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Milli Eğitim Temel Kanunu 1973, Yayımlandığı R.Gazete: 14574, Yayımlandığı Düstur: 5(12); 2342 (24.06.2012).
- Saçlı, F., Bulca, Y., Demirhan, G. & Kangalgil, M. (2009). Beden eğitimi öğretmenlerinin kişisel nitelikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 20(4), 145-151.
- Solakumur, A., Kul, M., Ünlü, Y. & Mülhim, M. A. (2017). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin yansıtıcı düşünme eğilimlerinin ve yansıtma yeteneklerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(Special Issue 2), 294-307.
- Taşkaya, S. M. (2012). Nitelikli bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin öğretmen adaylarının görüşlerine göre incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 283-298.
- Walker, R. J. (2008). Twelve characteristics of an effective teacher: A longitudinal, qualitative, quasi-research study of in-service and pre-service teachers' opinions. *Educational Horizons*, 87(1), 61-68.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çalışanların İç Girişimcilik Eğilimlerinin Örgütsel Bağlılıklarına Etkisinde Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzının Aracılık Etkisi: İstanbul’da Bankacılık Sektörü Örneği

The Mediating Effect of Democratic-Participative Management Style on the Effect of Employees’ Intrapreneurship Tendencies’ on Their Organizational Commitments: Banking Sector Case in Istanbul

Türker Tuğsal^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sermaye Piyasaları ve Portföy Yönetimi Bölümü, 34485, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7585-4989

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 19 Ekim 2018
Kabul tarihi: 23 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

İç Girişimcilik
Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı
Örgütsel Bağlılık
Bankacılık Sektörü
JEL Kodları: L26, M10, L20, D23

ARTICLE INFO

Article history:

Received 15 August 2018
Received in revised form 19 October 2018
Accepted 23 November 2018

Keywords:

Intrapreneurship
Democratic-Participative Management Style
Organizational Commitment
Banking Sector
JEL Codes: L26, M10, L20, D23

ÖZ

Çalışmanın amacı, çalışanların iç girişimcilik eğilimlerinin örgütsel bağlılık düzeylerine etkileri ve örgütsel bağlılıklarında örgütlerindeki yöneticilerine ilişkin demokratik-katılımcı yönetim tarzı algılarının aracılık etkisini araştırmaktır. Araştırmanın evreni, bankacılık sektörüdür. Örneklem verileri, İstanbul’daki banka şubelerinde çalışan 215 kişinin katılımıyla oluşturulmuştur. Araştırmada iki ayrı hipotez için iki ayrı yöntemden yararlanılmıştır. İç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi hiyerarşik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık rolü ise yapısal eşitlik modeli analizi ile yapılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar; iç girişimciliğin proaktiflik boyutunun duygusal bağlılık üzerinde etkisi olduğunu; iç girişimciliğin proaktiflik ve yenilikçilik boyutlarının ise devam bağlılığı üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışmada gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık rolünün bulunmadığı anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

The purpose of the study is to investigate the impact of employees’ intrapreneurship tendencies on their organizational commitment levels and the mediating effect of democratic-participative management style perceptions about their managers. The universe of the research is the banking sector. The sample data is formed with the participation of 215 people working in bank branches in Istanbul. Two separate methods have been used in the research for two separate hypotheses. The effect of intrapreneurship on organizational commitment is analyzed by hierarchical regression method. The mediating role of the democratic-participative management style is analyzed by structural equation model analysis. The results obtained from research findings indicate that; the proactivity dimension of intrapreneurship has an effect on affective commitment; while the proactivity and the innovation dimensions of intrapreneurship have effects on continuance commitment. According to the results of mediating analysis, it seems that the democratic-participative management style does not have a mediating role.

1. Giriş

Teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmeler günümüzde yeni buluşlara imkân vermektedir. Hemen hemen her gün, yeni bir buluşun, yeni bir hizmetin ya da endüstriyel bir ürünün haberi çıkmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin global rekabet edebilirliklerinin “yenilik” yapabilmeleri ile mümkün olabileceği düşünülmektedir. Yenilik; teknolojik yenilik, ürün veya hizmette yenilik, üretim süreçlerinde yenilik,

stratejilerde yenilik, yönetim tekniklerinde yenilik, işletme politikalarında yenilik biçiminde olabilmektedir. Yenilik planlaması ve icrası bakımından insan tarafından yapıldığı için işletmelerde girişimci ruhun oluşturulması gerekmektedir. Günümüzde bürokratik örgütlerde bile girişimci düşünce sistemlerinin geliştirilmesi tartışılmaktadır. Girişimci düşünce sistemlerinin geliştirilebilmesi, kurum içi girişimcilik veya iç girişimcilik ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: t.turker@gmail.com

kurum içindeki girişimcilik, temelinde iç girişimciliği ifade etmektedir.

İç girişimcilik açısından örgütlerde çalışanların otonomi sahibi olmaları ya da diğer bir ifadeyle özerk veya özgür davranabilmeleri yenilik yapabilmelerinde çok önemlidir. İç girişimciliği sağlamak için örgütlerin sağlaması gereken kaynakların başında özerklik gelmektedir. Böylelikle fikir üreten, katma değer sağlayan beyin işçisi olarak çalışana verilen değer artacağı; çalışanın kendini daha değerli, daha saygın hissedeceği düşünülmektedir. Örgütteki nitelikli çalışanların bağlılığı ve söz konusu bu çalışanların örgütte tutulabilmesi, işletme açısından verimlilik, kalite, kârlılık ve diğer hususlar açısından çok önemlidir.

İşletmelerde yeniliklerin üretilmesinde önemli olan iç girişimcilik ile ilgili bu noktada örgütler açısından önem arz eden bir husus, yeniliklerin değişim gerektirdiğidir. Örgütlerin değişime kapalı olması halinde, iç girişimciler olarak çalışanların örgüte bağlılıklarının düşük olacağı ileri sürülmektedir. Girişimcilik ruhu olan iç girişimci çalışanların, otoriter veya baskıcı yönetim tarzı değil; demokratik, katılımcı yönetim tarzı benimseyeceği düşünülmektedir. Bir örgütte özerk bir örgüt iklimi ve demokratik, katılımcı bir yönetim felsefesi olmazsa, çalışanların örgütsel bağlılığının azalacağı ve işten ayrılma niyetinin artacağı ileri sürülmektedir.

Bu kavramsal çerçevede; çalışanların iç girişimcilik eğilimleri dikkate alınarak örgütlerine karşı duygusal, devamlılık ve normatif bağlılıklarının düzeylerine etkileri ve örgütlerindeki yöneticilerine ilişkin demokratik-katılımcı yönetim tarzı algılarının, örgütsel bağlılıklarında etkisi olup olmadığı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde teorik altyapı ve kavramsal çerçeve açıklandıktan sonra, araştırmanın metodolojisi, çalışmaya konu olan örneklem verilerinin analizi, araştırma bulgularının yorumlanması, tartışma ve sonuçlar ifade edilmektedir.

1.1. Kavramsal Yapı ve Literatür Taraması

Araştırmaya konu olan üç kavramsal yapı; iç girişimcilik, yönetim tarzı ve örgütsel bağlılıktır. İç girişimcilik literatürü tarandığında birçok farklı tanımlama yapıldığı görülmektedir. Yaygın tanımlamalardan birine göre; Kuratko, Montagno ve Hornsby (1990, s. 50) iç girişimciliği, şirket içerisindeki girişimcilik olarak ifade etmektedirler. Tanımlamalar yapılırken iki eğilim dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi; iç girişimciliğin var olan bir işletmedeki çalışanlar ile ve çalışanların bireysel özellikleriyle ilgili olduğudur (Pinchot, 1985; Ross, 1987). İkinci eğilim ise iç girişimcilik süreci ve girişimci örgütlerin özellikleri ile ilgilidir (Covin ve Slevin, 1991; Kuratko, Hornsby, Naffziger ve Montagno, 1993). Literatürde genellikle şirket içi girişimcilik olarak tanımlanan iç girişimcilik kısaca; “entrepreneurship in enterprise” yani “girişim içinde girişimcilik” olarak tanımlanabilir.

Girişimciliğin belirleyicileri olarak demografik, kişilik özellikleri, kültür ve girişimcilik yönelimi ile ilgili birçok araştırma bulunmaktadır (Davidsson ve Honig, 2003; Hamilton, 2000; Krueger vd., 2000; Uzun ve Dirlilik, 2007; Güler ve Tınar, 2009; Çetinoğlu ve Büber, 2012; Dinçer, Yıldırım ve Dil, 2012; Şişman, Gemlik ve Yozgat, 2012).

Yapılan önceki araştırmalar incelendiğinde, iç girişimciliği açıklayan boyutların yenilik, risk alma, proaktif davranma, özerklik olduğu görülmektedir (Miller ve Friesen, 1983; Knight, 1997; Morris ve Kuratko, 2002). Araştırmacılar, bu boyutlardan yenilik boyutunu, yeni ürün, hizmet, teknoloji yaratma süreci olarak (Covin ve Slevin, 1991; Knight, 1997); risk alma boyutunu iş fırsatlarını kazanca dönüştürebilmek için zarar olasılığını göze almak (Covin ve Slevin, 1991; Morris ve Kuratko, 2002); proaktiflik boyutunu, girişimi ilk başlatan olma olarak (Covin ve Slevin, 1991; Knight, 1997; Morris ve Kuratko, 2002); özerklik boyutunu ise bir iş fikrini başarmak için özgür davranabilmek (Culhane, 2003) olarak tanımlamaktadırlar. Girişimcilik ve iç girişimcilik açısından yeniliklerde öncü olma bağlamında önemli olan proaktiflik boyutu; “olayları akışına bırakıp gerçekleştirilince tepki göstermek yerine; işaretleri, değişimleri, sorunları ve ihtiyaçları anlamlandırıp geleceğe yönelik vizyoner eylemler geliştirme” olarak tanımlanabilir.

Örgütsel bağlılık, Çekmecelioğlu (2006:155) tarafından; işe duyulan ilgi, sadakat ve örgütsel değerlere duyulan inancın bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Örgütsel bağlılık ile ilgili olarak en çok kabul gören ve araştırmalarına en çok ilgi gösterilen Meyer ve Allen'e göre (1997) örgütsel bağlılık; devam bağlılığı, duygusal bağlılık ve normatif bağlılıktan oluşmaktadır. Bireyin ihtiyaçlarını giderebilmek ve yaşamını sürdürebilmek için çalışması gerekliliği söz konusudur. Bu durumun bir sonucu olarak, devam bağlılığı; çalışmanın maddi zarar görmemek için örgütten ayrılamaması olarak ifade edilmektedir. Duygusal bağlılık; bireyin kendisini gerçekleştirebilme motivasyonu sonucunda örgütüne duyduğu bağlılık olarak tanımlanabilir. Normatif bağlılık; çalışanların örgütte kalmalarının sebebinin örgüte duydukları minnet duygusu ve ahlaki değerler olarak hissetmeleridir.

Meyer ve Allen (1997); duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılığın, örgütsel bağlılığın bileşenleri olduğunu ve çalışanların örgütsel bağlılığının, bu bağlılıklardan herhangi biri ya da birkaçını farklı düzeylerde içerebileceğini belirtmektedir. Konu ile ilgili örnek olarak; evli ve çocuklu bir kişi evini geçindirmek, ailesini iyi koşullarda yaşatmak, çocuğunun okul ve diğer masraflarını karşılamak üzere çalışmak zorunda iken, kendisine iş verildiği için borçluluk duygusu duyarak normatif bağlılığı yüksek olabileceği gibi; bu çalışanın işini kaybetmemek için devam bağlılığı yüksek olması gösterilebilir. Aynı çalışanın işini severek yaptığı için yüksek iş tatmini sağlaması ve böylelikle duygusal bağlılığın da artması beklenebilir. Ak ve Sezer (2017) kâr amacı olmayan kamu sektöründe; örgütsel bağlılığı yüksek kamu çalışanlarının, daha etkin ve kaliteli kamu hizmetleri sağlayacağını ileri sürmektedir. Daha güncel bir araştırmada Ak ve Sezer (2018) örgütsel güven ve kararlara katılım gibi hususların, kamu sektöründe etkin kullanılması durumunda, kamu sektöründeki çalışanların örgütsel bağlılıklarının artabileceğini savunmaktadır.

Literatürde örgütsel bağlılık düzeyini etkileyen faktörler dikkate alındığında, iç girişimciliğin desteklenmesi için gerekli faktörlerden katılımcı yönetim ile yetkilendirme ve otonomi dikkat çekmektedir. Ayrıca, Karcioğlu ve

Kaygın (2013), dönüştürücü liderlerin, takipçilerini girişimciliğe yönlendirdiğini ve işletme yöneticilerinin dönüştürücü liderlik davranışı ile girişimciliği geliştirmeye çalışmaları gerektiğini ifade etmektedirler. Thornberry (2001, s. 526) de iç girişimciliğin, yeniliği teşvik eden hiyerarşiden uzak örgütlerde olabileceğini savunmaktadır. Vasilev ve Todorova'nın (2016) aktardığına göre yenilik ve inovasyonun yüksek seviyelerde olduğu Microsoft, GE, Google gibi teknoloji sektörü şirketlerinin çalışanları, işle ilgili sorumluluklarını nasıl yapacaklarına kendileri karar verebilmektedirler. Yöneticiler, demokratik-katılımcı yönetim tarzı benimseyerek emir vermek yerine astlarını karar verme süreçlerine dâhil etmektedirler. Rolková ve Farkašová'nın (2015, s. 1384) aktardığına göre işletmelerde demokratik yönetimin dört ana unsuru; bağlılık, özerklik, özyönetim ve adanmışlık olarak sıralanmaktadır. İlgili literatür ışığında (Culhane, 2003; Karcıoğlu ve Kaygın, 2013; Meyer ve Allen, 1997; Thornberry, 2001; Vasilev ve Todorova'nın, 2016) araştırmanın hipotezleri kavramsal çerçevede şu şekilde geliştirilmiştir:

h_{1a}: Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının duygusal bağlılık üzerinde etkisi vardır.

h_{1b}: Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının devam bağlılığı üzerinde etkisi vardır.

h_{1c}: Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının normatif bağlılık üzerinde etkisi vardır.

h_{1d}: İç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık etkisi vardır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Teorik alanyazın bağlamında yöneticilerin yönetim tarzı olarak demokratik-katılımcı yönetim tarzı benimsemelerinin girişimcilik üzerinde etkisi olabileceği; hatta iç girişimciliğin engellenmesi durumunda çalışanların örgütsel bağlılığının azalmasını engelleyen aracı rolü olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede demokratik-katılımcı yönetim tarzının önemli olduğu düşünülmektedir. Meydan (2011) ise örgütsel güven ve örgütsel bağlılığın da ölçülerek iç girişimcilik konusunun daha iyi açıklanması gerektiğini ifade etmektedir.

Literatür incelendiğinde iç girişimcilik, örgütsel bağlılık ve demokratik-katılımcı yönetim tarzı ilişkisinin araştırılması gerektiği, literatürde bu alandaki boşluğun henüz yeterince doldurulmamış olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da iç girişimciliğin örgütsel bağlılığa etkisi araştırılmış olup; iç girişimciliği destekleyen yönetim tarzı olarak demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık etkisi olup olmadığı araştırılmıştır.

2. Yöntem

Araştırmanın yöntemi ile araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, katılımcılardan verilerin toplanması ve işlenmesi ile araştırma probleminin çözümü ve yorumlanması ifade edilmektedir (Karasar, 2008). Araştırmanın yöntemi nicel araştırma yöntemidir. Bu bölümde araştırma modeli ve verilerin analizi açıklanmaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Karasar (2008) tarama ve deneme olarak iki araştırma modeli olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacına ve koşullarına uygun olan model deneme modelidir. Deneme modeli ile araştırmacının kontrolü altında sebep-sonuç ilişkilerini belirlemek amacıyla, denenceler (hipotezler) oluşturularak, olayların muhtemel sebeplerine ilişkin yargılar sınamaktadır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bankacılık sektörü oluşturmaktadır. Bankacılık sektörünün tercih edilme sebebi, görece diğer sektörlerden daha kurumsal bir yapıya sahip bir sektör olmasıdır. Kurumsallık çerçevesinde istihdam edilen çalışanların daha uzun süre çalışmış olan, tecrübeli orta yaş üzeri bireyler olacağı varsayılmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde örnekleme oluşturan katılımcıların demografik yapısı bu varsayımı desteklememektedir. Bunun sebepleri bu araştırmanın konusu olmadığı için araştırılmamış olmakla birlikte, ekonomik konjonktür çerçevesinde ve bankaların kârlılık hedefleri doğrultusunda, insan kaynakları politikalarının bir gereği olarak değerlendirilebilir. Örneklemin demografik yapısı araştırma öncesinde bilinemediği için, örneklemin iç girişimciliği ve örgütsel bağlılığı ne düzeyde temsil edebileceği; katılımcıların demografik özellikleri ve doğru kabul edilen yanıtları ölçüsünde değerlendirilmektedir. Evreni temsil edeceği düşünülen örneklem verileri İstanbul'daki banka şubelerinde çalışan 215 kişinin katılımıyla Aralık 2017 ile Ocak 2018 zaman aralığında web tabanlı anketlerle tesadüfi örneklem yöntemiyle toplanmıştır. Katılımcıların yarıya yakın bölümünü yeni mezun ve ilk iş tecrübesine sahip kişiler olarak tanımlanabilecek 19-29 yaş grubu oluşturmaktadır. Cinsiyet dağılımının homojen yapıda olduğu söylenebilir (%47 kadın, %53 erkek). Belirtilen gibi katılımcıların yarıya yakın bölümünün 19-29 yaş grubundaki yeni mezun ve ilk iş tecrübesine sahip kişiler olmasının bir sonucu olduğu düşünüldüğünde bekâr katılımcıların sayısının daha fazla olması (125 bekâr, 90 evli) normal karşılanabilir. Araştırmanın örneklemini oluşturan sektör dikkate alındığında, mesleki yeterlilik ve bankacılık mevzuatının bir uzantısı olarak katılımcıların tamamına yakını yükseköğretim ve üzeri eğitim düzeyindedir. Katılımcıların aylık gelir durumlarına bakıldığında yarıya yakın çalışanın (%47) 3,500TL'nin altında geliri olduğu; diğer yarıya yakın (%51.1) kesimin de 3,501TL ve üzerinde geliri olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Frekans ve Yüzde Tablosu

N (215)	n	%
Yaş		
19-29	98	45.6
30-39	72	33.5
40-49	38	17.6
50 yaş ve üzeri	7	3.3
Cinsiyet		
Kadın	101	47

Erkek	114	53
Medeni Durum		
Evli	90	41.9
Bekâr	125	58.1
Öğrenim Durumu		
Lise	3	1.4
Yüksekokul	81	37.7
Lisans	107	49.7
Lisansüstü	24	11.2
Aylık Gelir Düzeyi (TL)		
0-2,000TL	47	21.9
2,001-3,500TL	54	25.1
3,501-6,000TL	72	33.4
6,001-10,000TL	32	14.9
10,001TL ve üzeri	6	2.8
Kayıp veri	4	1.9

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada Durmaz'ın (2011) geliştirdiği İç Girişimcilik Ölçeği, Kurt ve Terzi'nin (2005) geliştirdiği yönetim tarzları ölçeğinin Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı alt ölçeği ve Allen ve Meyer'in Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nin revize edilmiş 18 maddeli ölçeği (Meyer, Allen & Smith, 1993, s. 548) kullanılarak web tabanlı anket oluşturulmuştur. Yanıtlar; 1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlikleri daha önceki araştırmalarda sağlanmıştır; bununla birlikte bu araştırmada güvenilirlik ve geçerlilik analizleri tekrar yapılarak sonuçlar Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Araştırmada öncelikle veriler, kontrol edilmiştir ve analize hazırlanmıştır. Analiz sonuçlarını ve araştırmanın güvenilirliğini etkileyebileceği düşünülen kayıp veriler değerlendirildiğinde; veri setinde sadece aylık gelir durumu beyanında 4 kayıp veri tespit edilmiş, söz konusu veriler analizi etkileyecek oranda olmadığı için veri setinden çıkarılmadan mevcut verilerle analizin yapılması uygun görülmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, kodlanarak bilgisayara yüklenmiştir. Çalışmada iki ayrı hipotez için iki ayrı yöntemden yararlanılması, araştırmanın yöntemi açısından daha uygundur.

İç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi, SPSS 20.0 istatistik paket yazılımı yardımıyla hiyerarşik regresyon yöntemiyle; demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık rolü ise SPSS AMOS 22.0 istatistik paket yazılımı yardımıyla yapısal eşitlik model analizi uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak ölçeklerin güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiş, daha sonra ise faktör analizleri yapılmıştır. Hipotezlerin test

edilmesi için regresyon ve yapısal eşitlik modeli analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri ve İstatistik Sonuçları Tablosu

	İç Girişimcilik Ölçeği	Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı Ölçeği	Örgütsel Bağlılık Ölçeği
Cronbach's α	.892	.947	.755
Standart Maddelere Dayalı Cronbach's α	.893	.947	.763
\bar{x}	71.921	29.357	54.674
Varyans	182.709	92.288	117.464
SS	13.517	9.607	10.838

Ölçeklerin güvenilirlik analizleri sonucunda Cronbach's α değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Ölçeklere ilişkin ortalama, standart sapma ve varyans değerleri, Tablo 2'de sunulmaktadır. Güvenilirlik analizlerinden sonra ölçeklerin yapı geçerliliklerini belirlemek için açıklayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Analizlerde, varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Faktör analizi için ön koşullar olan Keiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği ve Bartlett's küresellik testi sonuçlarının çalışmada istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

İç girişimcilik ölçeğinin açıklayıcı faktör analizi sonucunda Eigen değeri 1 ve üzerinde olan 3 faktörde yüklem olduğu görülmektedir. 9 ve 19 numaralı maddeler faktörde yüklenmediği için çıkarılmıştır. Özgün ölçek maddeleri karşılaştırılarak açıklanan ilk faktör proaktiflik olarak ifade edilmektedir. İkinci faktör özerklik, üçüncü faktör yenilikçilik olarak isimlendirilmektedir. Faktörlerden proaktiflik, iç girişimciliği %33.622 varyans ile açıklarken, özerkliği %12.989 ve yenilikçiliği ise %7.146 varyans ile açıklamaktadır. Üç faktör, iç girişimciliği birikimli olarak %53.758 varyans ile açıklamaktadır.

Tablo 3. İç Girişimcilik Ölçeğinin Faktör Analizi ve İstatistik Sonuçları Tablosu

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Birikimli Varyans (%)
Proaktiflik (9 madde)				
IG7	.842			
IG21	.808			
IG14	.806			
IG13	.804			
IG15	.796	7.061	33.622	33.622
IG3	.759			
IG8	.681			
IG2	.568			
IG5	.476			

Özerklik (8 madde)				
IG6	.774			
IG12	.774			
IG10	.712			
IG4	.611			
IG11	.597	2.728	12.989	46.611
IG20	.589			
IG18	.552			
IG1	.548			
Yenilikçilik (2 madde)				
IG17	.844			
IG16	.722	1.501	7.146	53.758
Ölçeğin genel güvenilirliği (Cronbach's α): .893				
Açıklanan toplam varyans: 53.758				
Keiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: .891				
Bartlett Küresellik Testi χ^2 : 2068				
sd: 210				
p: .000				

Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ölçeğinin açıklayıcı faktör analizi sonucunda, Eigen değeri 1 ve üzerinde olan tek bir faktörde yüklemeye olduğu görülmektedir. Çıkarılan madde bulunmamaktadır. Tüm maddeler faktörde yüklenmiştir ve 9 madde, tek faktörü açıklamaktadır. Söz konusu 9 madde ile demokratik-katılımcı yönetim tarzı %70.802 varyans ile açıklanmaktadır.

Tablo 4. Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı Ölçeğinin Faktör Analizi ve İstatistik Sonuçları Tablosu

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Birikimli Varyans (%)
Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı (9 madde)				
DKYT6	0,918			
DKYT9	0,893			
DKYT4	0,869			
DKYT2	0,866			
DKYT3	0,855	6.372	70.802	70.802
DKYT5	0,853			
DKYT8	0,846			
DKYT1	0,738			
DKYT7	0,711			
Ölçeğin genel güvenilirliği (Cronbach's α): .947				
Açıklanan toplam varyans: 70.802				
Keiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: .947				
Bartlett Küresellik Testi χ^2 : 1617				
sd: 36				
p: .000				

Örgütsel bağlılık ölçeğinin açıklayıcı faktör analizi sonucunda Eigen değeri 1 ve üzerinde olan 3 faktörde yüklemeye olduğu görülmektedir. 13 numaralı madde faktörde yüklenmediği için çıkarılmıştır. Özgün ölçek maddeleri karşılaştırılarak açıklanan ilk faktör duygusal bağlılık olarak; ikinci faktör devam bağlılığı ve üçüncü faktör normatif bağlılık olarak isimlendirilmektedir. Duygusal bağlılık boyutu örgütsel bağlılığı %31.107 varyans ile açıklarken, devam bağlılığı %18.295 ve normatif bağlılık %7.038 varyans ile açıklamaktadır. Üç faktör örgütsel bağlılığı birikimli olarak %56.439 varyans ile açıklamaktadır.

Tablo 5. Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Faktör Analizi ve İstatistik Sonuçları Tablosu

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Birikimli Varyans (%)
Duygusal Bağlılık (6 madde)				
OB4	0,872			
OB3	0,850			
OB5	0,778	5.599	31.107	31.107
OB1	0,661			
OB2	0,602			
OB6	0,577			
Devam Bağlılığı (5 madde)				
OB15	0,758			
OB17	0,748			
OB16	0,701	3.293	18.295	49.402
OB18	0,655			
OB14	0,518			
Normatif Bağlılık (6 madde)				
OB8	0,846			
OB9	0,811			
OB7	0,720	1.267	7.038	56.439
OB12	0,621			
OB10	0,619			
OB11	0,439			
Ölçeğin genel güvenilirliği (Cronbach's α): .755				
Açıklanan toplam varyans: 55.741				
Keiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: .857				
Bartlett Küresellik Testi χ^2 : 1778				
sd: 153				
p: .000				

3. Araştırma Hipotezleri ve Bulgular

Araştırmanın ilk hipotezi demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının duygusal bağlılığa etkisini test etmektedir.

H_{1a}: Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının duygusal bağlılık üzerinde etkisi vardır.

Tablo 6'da sunulan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında modelin 1. aşamada $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu ve değişimi %35.4 oranında açıkladığı görülmektedir. Duygusal bağlılık üzerindeki etkilere bakıldığında iç girişimciliğin proaktiflik boyutu ($p < .05$) ile demokratik-katılımcı yönetim tarzının ($p < .001$) etkili olduğu, fakat diğer bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. h_{1a} kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 6. Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı ve İç Girişimcilik Boyutlarının Duygusal Bağlılığa Etkisinin Analizi ve İstatistik Sonuçları Tablosu

DKYT ve İG boyutlarının Duygusal Bağlılığa Etkisi				
1.Aşama				
Değişkenler	β	SD	t	p
Sabit (Duygusal Bağlılık)	-	.058	-.195	.846
Proaktiflik	.234	.091	2.597	*
Özerklik	.073	.059	1.239	.217
Yenilikçilik	.007	.061	.121	.904
Demokratik-Katılımcı YT	.354	.095	3.744	***
R^2	.354			
Düzeltilmiş R^2	.337			
ΔR^2	.354			
ΔF	21.264			
p	.000			
Karelerin Toplamı	70.949			
Ortalamaların Karesi	14.190			
F	21.264			

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Araştırmanın ikinci hipotezi demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının devam bağlılığına etkisini test etmektedir.

h_{1b} : Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının devam bağlılığı üzerinde etkisi vardır.

Tablo 7'de sunulan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında modelin 1. aşamada $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu ve değişimi %22 oranında açıkladığı görülmektedir. Devam bağlılığı üzerindeki etkilere bakıldığında iç girişimciliğin proaktiflik boyutu ($p < .001$) ile yenilikçilik boyutunun ($p < .05$) etkili olduğu, fakat diğer bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. h_{1b} kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 7. Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı ve İç Girişimcilik Boyutlarının Devam Bağlılığına Etkisinin Analizi ve İstatistik Sonuçları Tablosu

DKYT ve İG boyutlarının Devam Bağlılığına Etkisi				
1.Aşama				
Değişkenler	β	SD	t	p

Sabit (Devam Bağlılığı)	-	.060	-.656	.513
Proaktiflik	.372	.095	3.759	***
Özerklik	-.066	.062	-1.014	.312
Yenilikçilik	.144	.064	2.472	*
Demokratik-Katılımcı YT	.044	.099	.424	.672
R^2	.220			
Düzeltilmiş R^2	.200			
ΔR^2	.220			
ΔF	10.932			
p	.000			
Karelerin Toplamı	39.895			
Ortalamaların Karesi	7.979			
F	10.932			

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Araştırmanın üçüncü hipotezi, demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının normatif bağlılığa etkisini test etmektedir.

h_{1c} : Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının normatif bağlılık üzerinde etkisi vardır.

Demokratik-katılımcı yönetim tarzı ve iç girişimcilik boyutlarının normatif bağlılığa etkisi modeli istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > .05$). Normatif bağlılık üzerinde iç girişimciliğin ve demokratik-katılımcı yönetim tarzının istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. h_{1c} reddedilmektedir.

Tablo 8. Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzı ve İç Girişimcilik Boyutlarının Normatif Bağlılığa Etkisinin Analizi ve İstatistik Sonuçları Tablosu

DKYT ve İG boyutlarının Normatif Bağlılığa Etkisi				
1.Aşama				
Değişkenler	β	SD	t	p
Sabit (Normatif Bağlılık)	-	.072	-.046	.963
Proaktiflik	-.071	.112	-.646	.519
Özerklik	-.014	.073	-.189	.850
Yenilikçilik	-.199	.076	-2.659	**
Demokratik-Katılımcı YT	.170	.118	1.478	.141
R^2	.040			
Düzeltilmiş R^2	.015			
ΔR^2	.040			
ΔF	1.610			
p	.159			
Karelerin Toplamı	8.230			
Ortalamaların Karesi	1.646			

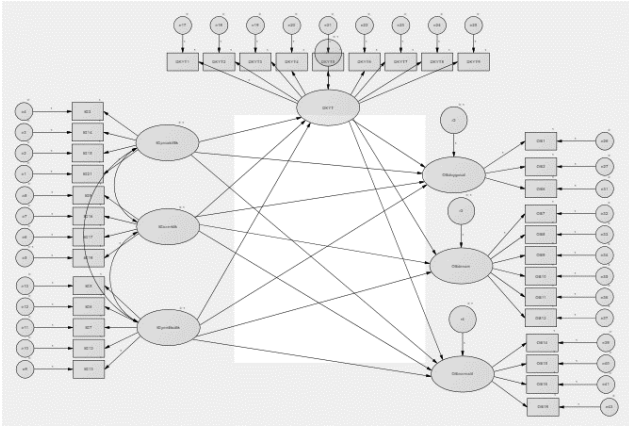
F 1.610

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Hiyerarşik regresyon analizi ile iç girişimciliğin ve demokratik-katılımcı yönetim tarzının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi araştırıldıktan sonra; iç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık rolü olup olmadığı yapısal eşitlik modeli ile araştırılmıştır.

h_{1d}: İç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık etkisi vardır.

Yapısal eşitlik modeli ile analiz, SPSS AMOS 22 istatistik paket program yazılımı yardımıyla yapılmıştır. Aracılık modeli için yol analizi Şekil-1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. İç Girişimciliğin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinde Demokratik-Katılımcı Yönetim Tarzının Aracılık Rolünün Yol Analizi

Araştırmanın modelinde anlamlı olmadığı tespit edilen yolların modelden çıkarılması gerekmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011, s. 109). Her bir yol bir ilişkiyi temsil ettiği için ve her bir ilişkinin çıkarılması sonucunda anlamlılık düzeyleri etkileneceği için; anlamlı olmayan yolların hepsi bir anda çıkarılmamaktadır.

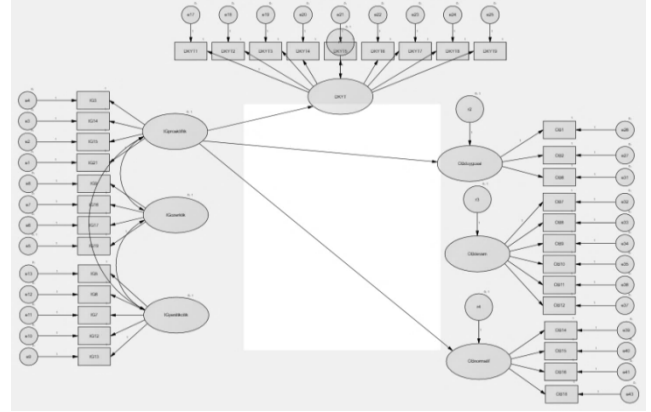
Dolayısıyla, tahmin değerlerine bakılarak modelden sırayla birer birer çıkarılarak analiz tekrarlanmaktadır. Analizde tahmin değerlerine bakılarak anlamlılık düzeyi düşük olan yollar sırayla (yenilikçilik, özerklik, demokratik-katılımcı yönetim tarzı) çıkarılmıştır.

Tablo 9. Modellere İlişkin Uyum Endeks Değerleri

Model Uyum Endeksleri	İlk model	Uyum endeksleriyle iyileştirilmiş model
$\Delta\chi^2$	7662.807	6909.17
p	.000	.01
sd	217	221
$\Delta\chi^2/sd$	5.236	4.97
RMSEA	0.08	0.08
IFI	0,9	0,91
CFI	0,95	0,95

İlk modele ilişkin model uyum endekslerine ve karşılaştırmalı uyum endeks değerlerine bakıldığında dikkat edilecek olursa modelin yeterli uyum sağlamadığı görülmektedir

($\Delta\chi^2=7662.807$; $p=.000$; $sd=217$; $\Delta\chi^2/sd=5.236$; $RMSEA=0.08$; $IFI=0.9$; $CFI=0.95$). Model iyileştirilmesi yapıldıktan sonra ise; $\Delta\chi^2$; $\Delta\chi^2/sd$ ve IFI değerlerinin kabul edilebilir sınırlara yükseldiği görülmektedir ($\Delta\chi^2=6909.17$; $p=.01$; $sd=221$; $\Delta\chi^2/sd=4.97$; $RMSEA=0.08$; $IFI=0.91$; $CFI=0.95$).

Şekil 2. Aracılık Rolü Yol Analizinin Uyum Endeksleriyle İyileştirilmiş Modeli

Model kabul edilebilir değerler ile son şeklini aldıktan sonra yapılan analiz sonucunda AMOS metin özetindeki tahminler incelendiğinde; standartlaştırılmış dolaylı etkiler (Standardized Indirect Effects) aracılık etkisinin sonucunu göstermektedir. Standartlaştırılmış dolaylı etkilere bakıldığında iç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde demokratik-katılımcı yönetim tarzının istatistiksel olarak anlamlı aracılık etkisi bulunmadığı görülmektedir. Böylelikle h_{1d} hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 9. Aracılık Analizinin Standartlaştırılmış Dolaylı Etkiler Sonuçları

	Proaktif	Özerk	Yenilik	DKYT
Demokratik-Katılımcı YT	0	0	0	0
Duygusal Bağlılık	0	0	0	0
Devam Bağlılığı	0	0	0	0
Normatif Bağlılık	0	0	0	0

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde ilk olarak; iç girişimciliğin proaktiflik boyutu ve demokratik-katılımcı yönetim tarzı arttığında, duygusal bağlılığın arttığı görülmektedir. İkinci olarak; iç girişimcilikte proaktiflik ve yenilikçilik arttıkça, devam bağlılığı artmaktadır. Araştırmada Türk kültürü ve bankacılık sektörü çerçevesinde katılımcıların iç girişimcilik eğilimlerini en yüksek açıklayan boyut proaktifliktir. Dolayısıyla, farklı örneklemelerde ve farklı kültürlerde iç girişimciliği açıklayan boyut farklı olabilir. Bu araştırma çerçevesinde iç girişimciliğin proaktiflik boyutu; “olaylara tepki göstermek yerine; işaretleri, değişimleri, sorunları ve ihtiyaçları anlamlandırıp geleceğe yönelik vizyoner eylemler geliştirme” olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda proaktif çalışanların duygusal bağlılığı artabilir.

Üçüncü bir bulgu ise normatif bağlılık üzerinde iç girişimciliğin ve demokratik-katılımcı yönetim tarzının etkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda, çalışanların örgütte kalmak için örgüte minnet duydukları ve evrensel ahlaki değerlere bağlı olduklarını söylemek doğru olmamaktadır. Araştırmadaki son bulgu ise; iç girişimciliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde demokratik-katılımcı yönetim tarzının aracılık etkisinin bulunmadığıdır.

Araştırma bulgularının daha önce gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile karşılaştırılması durumunda; yapılan önceki araştırmalarda (Miller ve Friesen, 1983; Knight, 1997; Morris ve Kuratko, 2002) iç girişimciliği açıklayan boyutların yenilik, risk alma, proaktif davranma, özerklik olduğu görülmektedir. Söz konusu bu araştırmada risk alma boyutunun açıklanamadığı; yine önceki araştırmalardan farklı olarak iç girişimciliği açıklayan en güçlü faktörün yenilikçilik değil, proaktiflik olduğu görülmektedir. Buradaki farklılığın, Türk toplum yapısından kaynaklanabileceği ve bunda bankacılık sektörünün yapısal özelliklerinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bulgudan hareketle Hofstede'nin ifade ettiği kültür tipleri referans alınarak; iç girişimcilik ile kültür tiplerini konu alan daha kapsamlı bir araştırma yapılması önerilebilir.

Karacıoğlu ve Kaygın (2013), Thornberry (2001), ve Vasilev ve Todorova'nın (2016) iç girişimciliğin teşvik edilmesi için önem atfettiği demokratik-katılımcı yönetim tarzının duygusal bağlılık üzerindeki etkisi; yöneticilerde idealleştirilmiş etki/karizma, ilham verme, bireysel ilgi gibi özellikler ile açıklanabilir. Buna karşılık, demokratik-katılımcı yönetim tarzı ile iç girişimciliğin özerklik ve yenilikçilik boyutunun duygusal bağlılıkta etkili olmaması, bankacılık sektöründe mevzuatın katı ve sert kurallara tabi olması nedeniyle özerk bir çalışma alanının ortaya çıkamaması ile açıklanabilir.

Katılımcıların demografik yapısı dikkate alınarak tartışılması gereken bir husus da çalışanların yarıya yakınının yeni mezun ve ilk iş deneyimi olduğu varsayılabilir 19-29 yaş grubu çalışanların örgütte kalmak için örgüte karşı minnet duygusu düzeylerinin ve ahlaki değerlere bağlılık düzeylerinin çok düşük olabileceği düşünülmektedir. Y kuşağı ya da milenyal olarak adlandırılan bu yaş grubunun, değerlere bağlılığının düşük olması sebebiyle normatif bağlılık üzerinde etkisi olmadığı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda kuşaklar arası karşılaştırma yapılması önerilebilir.

Araştırmanın sonuçları değerlendirilirken bazı kısıtların dikkate alınması gerektiğini ifade etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki; araştırmanın bankacılık sektöründe yapılmış olmasıdır. Sektörün yapısı ve çalışma ortamı düşünüldüğünde, örneklemin çeşitlendirilmesi ve benzer araştırmaların sektör farklılaştırarak diğer işletmelerde de tekrarlanması, sonuçların geçerliliği ve güvenilirliği bakımından önemlidir. Örneklemin teşkil eden bankacılık sektörü ile ilgili olarak; görece diğer sektörlerden daha kurumsal bir yapıya sahip bir sektör olması sebebiyle bankacılık sektörünün tercih edildiği dikkate alınmalıdır. Kurumsallık çerçevesinde istihdam edilen çalışanların daha uzun süre çalışmış olan, tecrübeli orta yaş üzeri bireyler olacağı varsayılmış olmasına rağmen; araştırmanın yapıldığı dönemde örneklemin oluşturulan katılımcıların demografik yapısının bu varsayımı desteklemediği dikkat çekmektedir.

Bunun sebepleri bu araştırmanın konusu olmadığı için araştırılmamış olmakla birlikte, günümüz ekonomik konjonktür çerçevesinde ve bankaların kârlılık hedefleri doğrultusunda, insan kaynakları politikalarının bir gereği olarak yeni mezun bireyleri çalışma tercihleri ile yorumlanabilir. Örneklemin demografik yapısı araştırma öncesinde bilinemediği için, örneklemin iç girişimciliği ve örgütsel bağlılığı ne düzeyde temsil edebileceği; katılımcıların demografik özellikleri ve doğru kabul edilen yanıtları ölçüsünde değerlendirilmektedir.

Araştırmanın bir diğer kısıtı ise katılımcıların algıları ölçülerek, kesitsel veri kullanılarak analiz yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla, gelecekte yapılacak araştırmalarda gözleme dayalı ve tutum ölçen yöntemler kullanılması bulguların karşılaştırılmasına ve güvenilirliğin artmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ak, M. & Sezer, Ö. (2017), Türk kamu sektöründe örgütsel bağlılığın etkileri, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 3(2), 111-119.
- Ak, M. & Sezer, Ö. (2018), Kamu kurum ve kuruluşlarında örgütsel bağlılığın unsurları: Teorik bir değerlendirme, *International Journal of Academic Value Studies*, 4(19), 266-272.
- Covin, J.G. & Slevin, D.P. (1991), A conceptual model of entrepreneurship as firm behavior, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16 (1), 7-25.
- Culhane, J. H. (2003). *The entrepreneurial orientation-performance linkage in high technology firms: An international comparative study*. Thesis for The Degree of Doctor of Philosophy, Graduate School of The University of Massachusetts Amherst.
- Çekmecelioğlu, H. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *İş, Güç - Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.
- Çetinoğlu, T. & Büber, R. (2012). OSTİM organize sanayi bölgesinde girişimcilik açısından kültür ve kişilik özelliklerinin analizine yönelik bir alan araştırması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 33.
- Davidsson, P. & Honig, B. (2003). The role of social and human capital among nascent entrepreneurs. *Journal of business venturing*, 18(3), 301-331.
- Dinçer, M.A.M., Yıldırım, M. & Dil, E. (2012). Firmının tercih ettiği stratejinin belirlenmesinde girişimci tipinin etkisi üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 7(2), 241-261
- Durmuş, I. (2011). *Psikolojik güçlendirme algısının iç girişimcilik üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Güler, B.K. & Tınar, M.Y. (2009). Measuring the entrepreneurial level of the businessmen: The relationship between personal traits and

- entrepreneurial level. *Ege Academic Review*, vol. 9(1), 95-111.
- Hamilton, B.H. (2000). Does entrepreneurship pay? An empirical analysis of the returns to self-employment. *Journal of Political economy*, 108(3), 604-631.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 18.baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karcıoğlu, F. Ç. & Kaygın, E. (2013). Girişimcilik sürecinde dönüştürücü liderlik anlayışı: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3).
- Knight, G. (1997). Cross-cultural reliability and validity of a scale to measure firm entrepreneurial orientation. *Journal of Business Venturing*, 12 (3), 213-225
- Krueger Jr, N.F., Reilly, M.D. & Carsrud, A.L. (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. *Journal of business venturing*, 15(5-6), 411-432. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(98\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(98)00033-0)
- Kuratko, D. F., Hornsby, J.S., Naffziger, D.W. & Montagno, R.V. (1993). Implementing entrepreneurial thinking in established organizations. *S.A.M. Advanced Management Journal; Corpus Christi* 58(1), 28.
- Kuratko, D.F., Montagno, R.V. & Hornsby, J.S. (1990). Developing an intrapreneurial assessment instrument for effective corporate entrepreneurial environment, *Strategic Management Journal*, 11 (5), 49-58.
- Kurt, T. & Terzi, A.R. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin yöneticilik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi. *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 33 (166).
- Meydan, C.H. (2011). İş tatmini ve öz yeterliliğin örgüt içi girişimciliğe etkisi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 25-40.
- Meydan, C.H. & Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Meyer, J. P. & Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Meyer, J.P., Allen, N.J. & Smith, C.A. (1993). Commitment to organizations and occupations: extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538-551.
- Miller, D. & Friesen, P.H. (1983). Strategy-making and environment: The third link. *Strategic Management Journal*, 4 (3), 221-235.
- Morris, M. H. & Kuratko, D. F. (2002). *Corporate entrepreneurship: Entrepreneurial development within organizations*. Orlando, Florida: Harcourt College Publishers.
- Pinchot, G. (1985). *Intrapreneuring*, New York: Harper and Row.
- Rolková, M. & Farkašová, V. (2015). The features of participative management style. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1383 – 1387.
- Ross, J. (1987). Corporations and entrepreneurs: Paradox and opportunity. *Business Horizons*, 30(4), 76-80.
- Şişman, F.A., Gemlik, N. & Yozgat, U. (2012). The assessment of viewpoint to core competence understanding of successful companies in developing countries (The case study of Turkey). *International Journal of Business and Social Science*, 3(6), 25-31.
- Thornberry, N. (2001). Corporate entrepreneurship: Antidote or oxymoron?. *European Management Journal*, 19(5), 526-533.
- Uzun, E. & S. Dirlik (2007). KOBİ sahiplerinin girişimcilik, kişilik ve liderlik özelliklerinin değerlendirilmesi: Muğla ilinde ampirik bir araştırma, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 133-148.
- Vasilev, A. & Todorova, T. (2016). Some transaction cost effects of authoritarian management. *Econstor*, <https://www.econstor.eu/handle/10419/145297>

Araştırma Makalesi • Research Article

R Programlama Dili İle Pazar Sepet Analizi: Muş İl Merkezindeki Bir Süpermarkette Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarının Tespiti Üzerine Bir Uygulama

Market Basket Analysis with R programming Language: An Application on consumer purchasing behavior of a Supermarket in Muş

Emrah Bilgiç^{a*}

^a Dr.Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Güzeltepe, Muş
ORCID: 0000-0002-9875-2299

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 05 Kasım 2018

Kabul tarihi: 23 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Birliktelik Kuralları Analizi

R Programlama Dili

Satın alma Davranışı

ÖZ

Bu araştırma, Veri Madenciliği tekniklerinden biri olan Birliktelik Kuralları Analizi'ni, Muş ilinde faaliyet gösteren bir süpermarkete ait verilere R programlama dilini kullanarak uygulamaktadır. Perakende sektöründe tüketicilerin tercihlerini, satın alma davranışlarını anlamak, en uygun üretim ve pazarlama stratejileri geliştirebilmek açısından çok önem arz etmektedir. Çalışma, araştırmaya konu olan firmaya faydalı sonuçlar sağlamakla kalmayıp, hem araştırmacıların hem de perakendecilerin sahip oldukları verileri gelişmiş algoritmalarla analiz edebilmeleri için çalışma boyunca detaylı bir şekilde kodları paylaşılan R programlama dilini kullanmaya teşvik edici niteliktedir. Ayrıca birçok çalışmadan farklı olarak ürünler arasındaki ilişkiler bulunurken çok genel ürün gruplarıyla çalışmak yerine daha ayrıntılı ürün gruplarıyla çalışılmıştır. Analizler sonucunda en güçlü satın alma davranışının; yumurta alan müşterilerin manav reyonundan da alışveriş yaptığı kuralı olduğu tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2018

Received in revised form 05 November 2018

Accepted 23 November 2018

Keywords:

Association Rules Analysis

R Programming Language

Purchasing Behaviour

ABSTRACT

This study applies one of the tools of Data Mining, Association Rules Analysis by using R programming language for a grocery located in the city Mus/Turkey. Understanding consumers' preferences and behaviors is very crucial for the companies in terms of constructing optimal production and marketing strategies. In addition to providing useful information to the company, this study will also encourage researcher and retailers to use R language for analyzing data with advanced algorithms. Furthermore, while finding the relationships between the products, detailed product groups are used rather than general product categories. The results of analyzes indicate that the most powerful purchasing behavior is the rule of: the customers purchased eggs also purchased some fruit or vegetable from the greengrocery.

1. Giriş

Günümüzde bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi ile beraber firmalar çok daha kolay ve düşük maliyetli bir şekilde ilgilendikleri verileri elde edebilmekte, depolamakta ve analiz edebilmektedir. Örneğin, mağazalardan veya internet sitelerinden yapılan alışveriş işlemleri firmaların veri tabanlarına anında akmakta ve çeşitli paket programlar ile analiz edilebilmektedir. Günümüzde büyük çaptaki verileri (Big Data) analiz edebilmek, faydalı ve ilginç çıkarımlarda bulunabilmek amacıyla Büyük Veri Bilimi'nin

bir parçası olan Veri Madenciliği teknikleri halen yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Perakende mağazalar veya e-ticaret sitelerinden alışveriş yapan müşterilerin satın alma davranışlarını belirleyebilen Birliktelik Kuralları Analizi, en çok kullanılan Veri Madenciliği tekniklerinden biri olup, birbirleri ile yüksek korelasyona sahip ürünleri tespit etmektedir. Büyük Veri çağı ile tüketicilere ait gerçek hayat verilerinden yararlanılarak önemli ve faydalı bilgiler elde edilmesine yönelik araştırmalar giderek önem kazandığından, Birliktelik Kuralları Analizi, özellikle pazarlama ile alakalı çalışmalarda

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: dr.emrahbilgic@gmail.com

(Lee, Park ve Moon, 2013; Nengsih, 2015; Kaur ve Kang, (2016); Guo, Wang ve Li, 2017; Chiang, 2018) çok yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Birliktelik Kuralları Analizi ayrıca sağlık alanındaki çalışmalarda, web sayfalarını tıklama analizleri vb. önemli Veri Madenciliği uygulamalarında da kullanılmaktadır (Aggarwal, 2015, s.93).

Bu çalışmada Muş il merkezinde faaliyet gösteren yerel bir süpermarkete ait satış verileri R programlama dili kullanılarak Birliktelik Kuralları Analizi ile analiz edilecektir. Bu sayede, müşterilerin satın alma davranışları bir başka ifade ile hangi ürünleri birlikte satın aldıkları tespit edilecek ve bu bulgularla firma kârını arttırmaya yönelik pazarlama faaliyetlerine yön verilecektir. Analizlerde kullanılan kodlar, R dilinin kullanılabilirliğini göstermek amacıyla ve hem perakendecileri hem de araştırmacıları dili kullanmaya teşvik etmek amacıyla açıklamalı bir şekilde paylaşılacaktır. İlgili literatürün güncel durumunu tespit etme amacı da taşıyan çalışma şu kısımlardan oluşacaktır: İlk bölümde güncel çalışmalara yer verildikten sonra ikinci bölümde Birliktelik Kuralları Analizi ayrıntılı bir şekilde ele alınacak, daha sonra üçüncü bölümde uygulamaya geçilecek ve dördüncü, sonuç bölümüyle de çalışma sonlandırılacaktır.

1.1. Literatür Taraması

Birliktelik Kuralları Analizi (BKA), Veri Madenciliği tekniklerinden biri olup, büyük veri setlerindeki veri noktalarının ilginç birlikteliklerini (ilişkilerini, bağımlılıklarını) keşfetmeyi amaçlamaktadır. Analize girdi sağlayan işlem (transaction) verileri bir perakende mağazasından elde edilecek her bir satın alma kaydından (bir satın almada diğer bir deyişle bir sepette tek bir ürün veya binlerce ürün yer alabilir) oluşmaktadır. Sadece perakende uygulamalarında değil, daha önce vurgulandığı gibi metin madenciliği ve web tıklama analizleri gibi farklı uygulamalarda da karşımıza çıkmaktadır (Giudici, 2005 s.90; Cios, Pedrycz, ve Swiniarski 2007, s.289; Aggarwal, 2015, s.93).

Pazar Sepet Analizi (Market Basket Analysis), BKA'nın en çok bilinen uygulaması olup, bir perakende mağazasından, müşterilerin işlemlerini (satış fişleri) analiz ederek birlikte satın alınmış ürünleri tespit etmektedir. Buradaki sepet kavramı, alışverişte kullanılan sepetleri veya alışveriş arabalarını ifade etmektedir. Pazar Sepet Analizi mağaza yerleşim planlaması, ürün çeşitlendirme, çapraz satış, raf dizaynı, katalog dizaynı, müşteri segmentasyonu, satın alma süreçleri gibi birçok önemli karar alma süreçlerinde destek sağlamaktadır. (Berry ve Linoff, 1997, s.287; Özcan ve Esnaf (2010), Çil, 2012; Leskovec, Rajaraman, ve Ullman, 2014, s.202).

BKA kullanılarak son yıllarda yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Pehlivanoğlu ve Duru (2015), ortaokul öğrencilerinin sosyal ağları kullanımı hakkında yapmış oldukları çalışmada, 28 sorudan oluşan anket verilerini BKA kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda "Facebook'a günde 2 saat girenler bunun kendilerini engellediğini düşünüyor ve günde 1 saat ders çalışıyorlar" gibi kurallar elde edilmiştir.

Güllüoğlu (2015), yapmış olduğu çalışmada, müşteri profillerini Apriori algoritması kullanılarak ortaya çıkan birliktelik kuralları ile ilişkilendirmiş ve en sık tercih edilen

ürün gruplarını cinsiyetlere göre ve yaş dağılımlarına göre belirlemiştir. Çalışmada İstanbul'daki bir süpermarketin 300 müşterisine ait satış verileri kullanılmıştır.

Tekin vd.(2015), Konya'daki bir süpermarketten elde ettikleri bir yıllık, toplamda 962 bin satış fişinden oluşan veri setini kullanmışlardır. Bu veri seti ile müşterilerin ürün kategorileri bazındaki satın alma davranışları Apriori algoritması ile incelenmiş ayrıca sonuçlar firmanın pazarlama faaliyetlerini desteklemek için ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Örneğin et ürünlerinin ve günlük gıdaların ilişkili olduğu ürün grubu taze sebzeler iken, hazır giyim grubunun ise bisküvi grubu olduğu tespit edilmiştir.

Kokoç vd. (2016), en uygun tesis yerleşim planlamasının etkin ürün/hizmet üretimi için çok önemli olduğunu vurgulayıp, bir hastane için BKA kullanarak tesis yerleşimi için bir uygulama gerçekleştirmişlerdir. Apriori algoritmasının verdiği sonuca göre, "ambulans girişi" ve "yeşil alan" kuralı en yüksek güven değerine sahiptir.

Akgün (2016), yazılım hata tespiti amacıyla yapmış olduğu çalışmada, geliştirilen yazılım projelerinden toplanan verilerdeki hataların tespiti için, veri madenciliği tekniklerinden BKA ile yazılımcı-hata ilişkilerini içeren kuralların çıkartılması sağlamıştır.

Ertuğrul vd. (2016), birliktelik kuralları analizini, çok boyutlu ölçekleme analizi ile beraber raf dizaynı için kullanmışlardır. 750 müşterinin 16 farklı bisküvi satın alımlarını içeren veri setinde Apriori algoritması kullanılarak bisküviler için raf dizaynı yapılmıştır.

Öztürk ve Tanrısevdi (2017), pazarlama stratejileri geliştirmek amacıyla Kuşadası'nı ziyaret eden kruvaziyer gemi yolcularına ait verileri, BKA ile analiz etmişlerdir. 408 turiste ait anket verilerinin analizi sonucunda en küçük destek değeri % 30 olan ve en küçük güven değeri % 80 olan; kruvaziyer seyahate karar vermede en çok etkilenen faktör "kendi kararı" olan ve medeni durumu "evli" olan ziyaretçilerin %82 olasılıkla seyahat eşlikçileri "eşleri"dir gibi 76 adet kural belirlenmiştir.

Huseyinov ve Aytaç (2017), 9835 işleminden ve 169 ürün kategorisinden oluşan bir veri setine Apriori ve Eclat algoritmalarını uygulamışlardır. En çok satılan ürünlerin ve güven değeri %50'nin üzerindeki kuralların tespit edildiği çalışmada R programlama dili kullanıldığına vurgu yapılmış fakat paketler ve kodlar hakkında bilgi verilmemiştir.

Özçalıcı (2017), ikinci el araç piyasası için yaptığı araştırmada, bir e-ticaret sitesinden iki yüz binin üzerindeki otomobile ait 73 farklı değişkenden oluşan veri setini web kazıma yöntemi ile bir araya getirmiştir. Apriori algoritmasını kullanabilmek için değerleri tekrardan düzenlenen değişkenler ile destek değeri %10 ve güven değeri %70'in üzerinde olan 100 kural tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda şuna benzer sonuçlar çıkarılabilir: fiyatı 30 000 TL ile 50 000 TL arasında (50 000 TL dâhil) bir araç satın alınmak istenirse, araçlarda büyük olasılıkla ABS, elektrikli ön cam, merkezi kilit, CD çalar, elektrikli ayna ve manuel vites donanımları yer alacaktır.

Sözen vd. (2017), mobilya sektörü için yapmış oldukları çalışmada anket verileri toplayarak, verilere BKA uygulamışlardır. 74 mobilya kullanıcısına yapılan ve demografik bilgilerin yanı sıra mobilya hakkındaki soruların

(fiyat, estetik, dayanıklılık vb.) yer aldığı anketlerin BKA ile analizi sonucunda; örneğin evli kişiler mobilya satın alırken daha çok estetiğe önem vermektedir gibi kurallar elde edilmiştir.

Budak vd. (2018), bir web sitesinin ziyaretçilerinin ihtiyaçlarını ve web sitesinin tasarım ve içerik anlamında bu ihtiyaçları giderecek biçimde yenilenmesini web madenciliği ile tespit etmek amacıyla BKA uygulamasını gerçekleştirmişlerdir. Bir üniversitenin bir aylık web günlük dosyasının kullanıldığı çalışmada, veri temizleme işlemi yapıldıktan sonra elde edilen yaklaşık 39 bin satır veri (ziyaretçi IP, erişim zamanı, istek, kullanıcı adı, arana kelime gibi veriler) BKA ile analiz edilmiştir. “Yatay Geçiş” (1177kez), “Harç” (889 kez) ve “Ders Programı” (600 kez) gibi kelimelerin en çok kullanılan kelimeler olduğu ayrıca elde edilen güçlü kuralların ise şu şekilde olduğu ortaya çıkmıştır: “Yatay Geçiş Başvuruları”nı arayanların %60’ı “Yatay Geçiş” kelimesini de aratmıştır. Yine “Ders Programı” ve “Yatay Geçiş” kelimelerini arayanların %60’ı “Harç” kelimesini de aratmıştır.

Sağın ve Ayvaz (2018), bir bilgisayar firmasına ait 50 binin üzerindeki satış işlemini analiz etmiştir. 293 farklı ürünün yer aldığı veri seti 13 ana kategori ve 93 alt kategoride tekrar düzenlenmiş, ayrıca veri seti algoritmaların karşılaştırılması için iki parçaya ayrılmıştır. Apriori ve FP-Growth algoritmalarının kullanıldığı çalışmada eşik değerleri olan %40’lık güven düzeyi ve %50’lik destek değeri ile Apriori algoritmasıyla 24 kural, FP-Growth algoritması ile 2 kural tespit edilmiştir. Sonuç olarak FP-Growth algoritmasının daha hızlı çalıştığı fakat kuralları elde edebilme açısından Apriori algoritmasının daha üstün olduğu tespit edilmiştir.

Bilgiç ve Çakır (2018), İstanbul’da faaliyet gösteren bir süpermarket zincirine ait 175 mağazanın yaklaşık 150 bin müşterisinin 600 bin kadar işlemlerini ve mağazaların bulunduğu bölgelerin sosyo-ekonomik yapısını analiz etmişlerdir. İki farklı yaklaşımla kümelere ayrılan süpermarket mağazaları için ilk yaklaşımda sosyo-ekonomik verilerle mağaza kümelemesi yapılırken, ikinci yaklaşımda müşterilerin satın alma davranışları BKA ile tespit edilerek mağaza kümelemesi yapılmıştır. Son olarak iki yaklaşım karşılaştırılmıştır.

Bilindiği üzere Büyük Veri çağı ile hem insanların hem de firma ve kurumların hayatına Bulut Sistemler de girmiştir. Günümüzde, Veri Madenciliği, Veri Analitiği, Büyük Veri Analizi gibi isimlerle adlandırılan veri analizi konusu bulut sistemlerde de kendisine alan bulmuş ve bu yönde araştırmaların sayısı hızla artmaktadır. Dolayısıyla, büyük miktarlardaki verilerle pazar sepet analizini yüksek performanslı yapabilmek için bulut teknolojilerinden de yararlanılmaktadır. Son günlerde yapılan bir çalışmada, Yıldırım ve Birant (2018) bulut bilişimde BKA’ni ayrıntılı bir şekilde incelemişlerdir.

2. Yöntem

Bu çalışmada Veri Madenciliği tekniklerinden biri olan ve çok yaygın olarak, farklı amaçlar için kullanılan Birliktelik Kuralları Analizi uygulanacaktır. Ayrıca birliktelik kuralları analizi için Apriori algoritması tercih edilmiştir.

2.1. Birliktelik Kuralları Analizi

Birliktelik Kuralları Analizinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesine geçmeden önce bazı tanımlamaları yapmak gereklidir. D bir süpermarkete ait satış işlemlerinin veri tabanı olsun ve bu veri tabanındaki her bir müşteriye ait satış işlemleri (satış fişi) T olsun. $I = \{I_1, I_2, \dots, I_m\}$ bir ürün kümesi ise, $T \subseteq I$ olur.

Bir birliktelik kuralı $A \Rightarrow B$ şeklinde gösterilmektedir. Kuralın solunda yer alan nesneye/ürüne sol taraf, sağındakine sağ taraf denir. Bu ifade basitçe $Sebze \Rightarrow Meyve$ olarak düşünüldüğünde, ifadenin sebze alan müşterilerin meyve de aldığı anlamı taşıdığı açıktır. Kuralın sol tarafında birden fazla ürün yer alabilir. $A \Rightarrow B$ kuralında, $A \subset I, B \subset I$ ve $A \cap B = \emptyset$ ’dir.

Bir kuralın minimum destek ve minimum güven değerini sağlaması zorunludur. Destek ve güven değerini kısaca özetlemek gerekirse, öncelikle her bir kuralın destek, güven ve kaldıraç isimli, üç değeri mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan destek değeri (s), D veri tabanındaki satış fişleri arasında yer alan $A \cup B$ fişlerinin oranıdır bu da hem

A ’yı hem B ’yi içeren fişlerin, bütün fişlere oranına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla destek değeri, ilgili ürünler arasındaki bağıntının ne kadar sık olduğunu gösterir.

Diğer bir değer olan güven (c), A ’yı içeren fişlerin ne kadarının B ’yi de içerdiğini gösterir. Bu değer bir koşullu olasılık değeridir. Güven değeri kuralın kuvvetini belirtir. Bu iki değer dışında daha önce belirtildiği gibi bir de kaldıraç değeri hesaplanmaktadır.

$$\text{destek}(A \Rightarrow B) = P(A \cup B)$$

$$\text{güven}(A \Rightarrow B) = P(B|A)$$

$$\text{kaldıraç}(A \Rightarrow B) = \frac{\text{güven}(A \Rightarrow B)}{\text{destek}(B)} = \frac{\text{destek}(A \Rightarrow B)}{\text{destek}(A) \cdot \text{destek}(B)}$$

Destek, güven ve kaldıraç değerleri, bir kuralın kullanılabilirliği (gücü) ve kesinliği açısından o kuralın kalitesini ölçen değerlerdir. Daha önce belirtildiği gibi destek değeri, bir veri kümesinde, bir kuralın sol ve sağ tarafında yer alan ürünlerin birlikte kaç fişte (işlemden) yer aldığını tespit ederken güven değeri ise, kuralın sol tarafındaki ürünü içeren fişlerin kaçının aynı zamanda sağ taraftaki ürünü de içerdiğini belirtir (Cios, Pedrycz, ve Swiniarski 2007, s.290). Güven değeri bir kuralın, sağ tarafında hangi öğenin yer alacağını öngörmeye ne kadar iyi olduğunun derecesini de ölçer. Fakat sağ taraftaki öğeler çok bilindik öğeler ise kural bizim için ilgi çekici olmayabilir. Bu sebeple kuralın ilginç olup olmadığının ölçüsü olan kaldıraç değeri farklı olarak kuralın tamamını rassal olarak seçilmiş olan sağ taraf öğeleri ile karşılaştırır. Dolayısıyla, bir kuralın güven derecesi ile birlikte, kaldıraç derecesinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kaldıraç değerinin 1'den büyük olması kuraldaki ürünler arasındaki birlikteliğin pozitif olmasını, yani A ve B ürünlerinin beklenenden daha fazla birlikte görüldüğünü ve kuralın ilgi çekici olduğunu, 1'den küçük olması ise aralarında negatif korelasyonun olmasını ifade eder. Dolayısıyla kaldıraç değeri 1'den düşük kurallar dikkate alınmaz. Değerin tam 1'e eşit olması durumunda hiçbir korelasyonun mevcut olmadığına, bağımsızlığa işaret eder. Kaldıraç değeri ayrıca kuralın şans olarak mı ortaya çıktığını veya aksine, gerçekten beklenen ve iyi bir kural mı olduğunu belirlemektedir. Kaldıraç ismini almasının sebebi ise şu şekilde açıklanabilir: Örneğin iki ürünlü bir kuralda kaldıraç değeri 1'den büyükse bir ürünün satışı diğer ürünün satışını yükseltebilmektedir. Son olarak bu üç değer hakkında söylenmesi gereken şey bu değerlerin sınır değerlerinin analistler veya alanındaki uzman kişilerin belirlemesi gerektiğidir.

Genel olarak, birliktelik kuralı analizi iki aşamadan oluşmaktadır (Aggarwal, 2015, s.98; Han vd., 2011, s.231).

1. Kullanıcı tarafından daha önce belirlenen bir destek düzeyinin (minimum destek değeri) üzerindeki bütün sık ürün kümeleri tespit edilir.
2. Sık ürün kümelerden güçlü birliktelik kuralları oluşturulur; kurallar kullanıcı tarafından belirlenen minimum bir destek ve güven değerinin üzerinde olmalıdır.

2.1.1 Apriori Algoritması

Birliktelik kuralları araştırmacılar tarafından, Apriori (Agrawal ve Srikant, 1994), FP-Growth Algorithm (Han, Pei ve Yin, 2000) ve Eclat (Zaki, Parthasarathy ve Li, 1997) gibi algoritmalar kullanılarak bulunmaktadır. Bu çalışmada da kullanılacak olan Apriori algoritması en çok kullanılan algoritma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Agrawal'ın 1993 yılında başladığı çalışmalar 1994 yılında Srikant ile birlikte yayınladığı Apriori algoritması ile meyvesini vermiştir. Algoritma, k adet ürün kümesinin $k+1$ adet ürün kümesi için kullanıldığı, en basit kuraldan başlayıp bu kurala tek tek ürünler ekleyerek ilerleyen aşamalı bir tekniktir. Bu algoritma, verilen bir ürün kümesindeki önceden belirlenmiş bir destek değerinin üzerinde değer alan alt ürün kümesini seçerek (ilk etapta sık tekli ürünler seçilir) ve o destek değerinin altındaki diğer ürünleri ise göz ardı ederek işe başlar. İlk adımdan geçen ürünler, iki öğeli ürün kümelerini oluştururlar. Bu ürün kümelerinin hesaplanan destek değerleri de ilk başta belirlenen destek değeriyle karşılaştırılır, altında kalan ürün kümeleri yine göz ardı edilirler. Fakat göz ardı edilen bu ürün kümeleri ileride iki ürünlü kurallar için (kuralların sağ tarafları için) birer adaydırlar. Bu süreç, belirlenen destek değerine ulaşıncaya kadar sık ürünleri birleştirir, en sonunda ise artık hiçbir sık k -ürün küme bulunamaz hale gelir. Sık ürün kümelerinin tespitinden sonra ise artık kural bulma işlemine geçilir. Daha önceden belirlenmiş olan minimum bir destek değeri ve ayrıca bir güven değerinin üzerindeki birliktelik kuralları bulunur (Aggarwal, 2015, s.100; Giudici, 2005, s.93).

3. Uygulama

Bu bölümde Muş il merkezinde faaliyet gösteren yerel bir süpermarket işletmecisine ait veriler bu çalışmanın uygulama bölümüne konu olacaktır. Firmanın, gizlilik ilkeleri sebebiyle sağladığı sadece 634 müşteriye ait alışveriş işlemi analizlerde

kullanılacaktır. Her ne kadar müşteri sayısı az olsa da firmanın kıymetli müşterileri olan bu müşteriler 47 ana ürün üzerinden toplamda 16382 işlem gerçekleştirmişlerdir. Bu rakamlar sepet ortalamasının yaklaşık 25 ürün olduğunu göstermektedir. Analizlere başlamadan önce bir müşterinin aynı ürünü birden fazla alımlarını R programındaki ilgili paketin değerlendirmeye almadığını, eş (duplicate) alımları sadece tek bir alım gibi değerlendirdiğini hatırlatmakta fayda vardır. Örneğin ham veri setinde "manav" ürünleri 16382 işlemde 4424 defa yer almışken, manav reyonundan birden fazla ürün alan müşterilerin birden fazla manav kayıtları tek bir kayda düşürüldüğünde, manav ürünlerinin sayısının 465'e düştüğü, böylece 634 müşterinin yarısından fazlasının (%73'ü) manav reyonundan alışveriş yaptığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablolarda, sırasıyla firmanın sağladığı ham veri setinden bir kesit (Tablo 1) ve 46ana kategoride manuel olarak kodlanmış ürünler (Tablo 2) yer almaktadır. Bu kodlamanın daha önceki yapılan birçok çalışmadan farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Çünkü geçmiş çalışmalarda araştırmacılar ürünleri çok genel kategorilere (süt ürünleri, gıda, gıda dışı gibi) ayırmakta iken bu çalışmada daha detaylı bir gruplandırma, kodlama tercih edilmiştir. Çok genel kategorilerde kodlama sonucu elde edilecek birliktelik kuralları da çok genel olacaktır. Bu sebeple daha detaylı bir kodlama tercih edilmiştir ve ortaya çıkan ilişkiler daha anlamlı olacaktır. Çok daha büyük veri setleriyle analiz yapabilecek olan firmalar daha detaylı (örneğin manav reyonundaki ürünleri domates, elma, salatalık... gibi kodlamak) kodlama tercih edebilirler. Bunun sonucunda elde edilecek kurallar da çok daha detaylı olacak ve müşteri satın alma davranışlarının tespitinde fazlasıyla yol gösterici olacaktır.

Tablo 1. Firma Tarafından Sağlanan Ham Veriden Bir Kesit

Ürün	Fiş No	Barkod
005980 ÖNCÜ SALÇA DOMATES 830 GR TNK	1	8693891195843
005980 ÖNCÜ SALÇA DOMATES 830 GR TNK	1	8693891195843
005974 ÖNCÜ SALÇA BİBER TATLI 700 GR	1	8693891195942
005524 DURU NAT.SABUN 640 GR NAT.OLIVE ZEYTİN YAPRAKLI	1	8690506474195
019682 ÜRT-EKMEK SOMUN	2	2900631
019165 M-LİMON YATAK	3	2800428
019169 M-ÜZÜM BEYAZ	5	2800432
008709 KNORR ÇORBA KREMALİ TAVUK CORBASI	6	8690637018626
000024 COLGATE 100 ML ÜÇLÜ ETKİ	6	7891024132173
008702 KNORR ÇORBA EZOGELİN 65 GR	6	8690701053072

Tablo 2. 46 Ana Ürün Grubu

Manav	Kozmetik	Zeytin	Su	Baharat	Kahve
Peynir	Yumurta	Tavuk	Tuzlu bisk.	Soğuk içecek.	Çikolata
Sos	Deterjan	Sucuk	Çerez	Tatlı bis.	Tuz
Şeker	Sigara	Peynir	Yoğurt	Helva	Konserve
Fırın	Ev alet	Reçel	Margarin	Gevrek	Balık
Diş	Dondurma	Süt	Et	Kâğıt ü.	Elektronik
Çay	Şekerleme	Giyim	Meyve s.	Donmuş gıda	
Yağ	Elektrikli ev alet	Bebek	Krema	Oyuncak	

3.1. En çok Satılan Ürünlerin Tespiti

Bu bölümde en çok satılan ürünler ve ürün gruplarının tespiti yapılacaktır. R programlama dilindeki *Arules* paketinde (Hahsler, Gruen, ve Hornik, 2005) bulunan *apriori* işlevi bu görevi yapabilmektedir. Aşağıdaki kod ile "Fisno" ve "urun" isimli sütunlara sahip veri seti R ortamına aktarılmış, her bir fişteki ürünler tanımlanmış ve veri seti işlevi ile matris şekline (satırlarda fiş numaraları sütunlarda ürünler ve matris değerleri 0-1 olacak şekilde) dönüştürülmüştür. *apriori* işlevi ile destek değeri %10'dan fazla olan (müşterilerin %10'undan fazlası) en çok satan ürünler tespit edilmiştir. Son olarak en çok satan ilk 20 ürün/ürün grubu ekrana yazdırılmış ve Tablo 3'de gösterilmiştir.

```
pera <- read.csv("hazir.csv",header=TRUE,sep=";")
aggpera <- split(pera$urun,pera$Fisno)
perahazir <- as(aggpera,"transactions")
peracok <-
apriori(perahazir,parameter=list(support=0.1,target="frequent"))
top20 <- sort(peracok)[1:20]
inspect(top20)
```

Tablo 3. En Çok Satılan Ürün veya Ürün Grupları

Ürün	Destek	Sayı
{manav}	0.733439	465
{yumurta}	0.705047	447
{manav,yumurta}	0.55836	354
{kozmetik}	0.430599	273
{fırın}	0.422713	268
{deterjan}	0.399054	253
{fırın,manav}	0.353312	224
{kuru gıda}	0.337539	214
{tavuk}	0.335962	213
{kozmetik,manav}	0.332808	211
{fırın,yumurta}	0.33123	210
{deterjan,manav}	0.33123	210
{şekerleme}	0.328076	208
{ev aletleri}	0.323344	205
{deterjan,yumurta}	0.321767	204
{kozmetik,yumurta}	0.320189	203
{tavuk,yumurta}	0.294953	187
{manav,tavuk}	0.290221	184
{fırın,manav,yumurta}	0.285489	181
{kuru gıda,yumurta}	0.280757	178

Müşteriler tarafından en çok satın alınan ürün veya ürün grupları incelendiğinde (destek değeri en yüksek ürünlere göre sıralama yapıldığından bazı ikili, hatta üçlü alımların destek değeri de yüksek olabilmektedir) Tablo 3 elde edilmiştir. Eğer en çok satılan tek ürünler incelenmek istenirse aşağıda gösterilen kod yazılmalıdır. Bu kod sonucunda elde edilen ürünlerin 10 tanesi Tablo 4'de gösterilmiştir.

```
tekli <- apriori(perahazir,parameter=list(support=0.1,
target="frequent",maxlen=1))
> inspect(sort(tekli))
```

Tablo 4. En Çok Satılan (Tekli) Ürün Listesi

Ürün	Destek	Fiş sayısı
{manav}	0.733439	465
{yumurta}	0.705047	447
{kozmetik}	0.430599	273
{fırın}	0.422713	268
{deterjan}	0.399054	253
{kuru gıda}	0.337539	214
{tavuk}	0.335962	213
{şekerleme}	0.328076	208
{ev aletleri}	0.323344	205
{peynir}	0.27918	177

3.2. Kuralların Tespiti

BKA hakkında Bölüm 2'de detaylı bilgi verilirken vurgulandığı gibi, sık satılan ürün veya ürün grupları birliktelik kurallarını oluştururlar. Herhangi bir kısıt koymaksızın (sol tarafta kaç ürün olduğunu belirtmeksizin) *apriori* komutu ile (*target* komutunu kullanmadan) destek değeri %10 ve güven değeri %50 tutulduğunda toplam 689 kural ile karşılaşmaktadır. Daha fazla müşteri ile yapılacak analizlerde kural sayısının binlerle, hatta on binlerle ifade edilmesi doğaldır.

689 kuralı tek tek incelemek yerine *inspect* ve *sort* komutları ile istenilen değere göre (destek, güven veya kaldırıcı) kurallar sıralanabilmektedir. Aşağıdaki komutlar ile kaldırıcı değeri en yüksek olan 20 kural Tablo 5'de verilmiştir. Bunu yapmanın ve daha fazla bilgi etmenin başka bir yolu da vardır. İlerleyen bölümde yeni kodlarla bu yol gösterilecektir.

Daha önce vurgulandığı gibi, kaldırıcı değerleri en yüksek kurallar, en ilgi çekici kurallardır. Görüldüğü üzere kaldırıcı değeri en yüksek olan kurala göre (sol tarafı iki ürünlü kural); ev aletleri reyonundan ve fırından ürün alan müşteriler peynir satın almışlardır. Firmaların uzman pazarlama ekipleri bu gibi kuralları farklı pazarlama faaliyetleri tasarlamak için kullanabilmektedir (Baralis vd., 2011; Aguinis, Forcum ve Joo, 2013).

```
perarules <-
apriori(perahazir,parameter=list(supp=0.1,conf=0.50))
inspect(sort(perarules,by="lift",20))
```

Tablo 5'in dördüncü kuralı olan, {reçel}=>{peynir} kuralını açıklamak gerekirse; %11'lik destek değeri: Reçel ile peynir alan müşterilerin oranının tüm müşteriler (analizde 634 müşteri mevcuttur) arasında %11 (yaklaşık 70 müşteri) olduğunu ifade etmektedir. %56'lık güven değeri ise: Reçel alan müşterilerin % 56'sının peynir de aldığını belirtmektedir. Ayrıca 2,02'lik kaldırıcı değeri de şu şekilde açıklanabilir: Eğer bir müşterinin peynir aldığı biliniyorsa, o

müşterinin reçel de alacağı beklentisinin (expectation) % 202 arttığını gösterir.

Tablo 5. Kaldıraç Değeri En Yüksek İlk On Kural

Kural	destek	güven	kaldıraç
{ev aletleri,fırın} => {peynir}	0.11	0.60	2.14
{deterjan,fırın,manav,yumurta}=>{peynir}	0.10	0.58	2.09
{fırın,kuru gıda}=> {peynir}	0.10	0.57	2.03
{reçel}=> {peynir}	0.11	0.56	2.02
{deterjan,evaletleri,yumurta}=>{kurugıda}	0.11	0.68	2.01
{deterjan,fırın,yumurta} => {peynir}	0.11	0.56	1.99
{deterjan,fırın,manav} => {peynir}	0.11	0.55	1.96
{süt,yumurta} => {peynir}	0.10	0.55	1.96
{deterjan,peynir} => {kuru gıda}	0.11	0.66	1.96
{deterjan,ev aletleri,manav}=> kurugıda}	0.11	0.66	1.96
{fırın,kozmetik,manav}=> {peynir}	0.11	0.54	1.95
{deterjan,ev aletleri} => {kuru gıda}	0.12	0.66	1.95
{ev aletleri,kurugıda,manav}=>{deterjan}	0.11	0.77	1.94
{sos,yumurta} => {kuru gıda}	0.10	0.65	1.93
{evaletleri,kozmetik,yumurta}=>{deterjan}	0.11	0.77	1.92
{fırın,kuru gıda,yumurta}=> {tavuk}	0.10	0.64	1.92
{evaletleri,kurugıda,yumurta}=>{deterjan}	0.11	0.76	1.91
{deterjan,fırın} => {peynir}	0.12	0.53	1.90
{ev aletleri,kozmetik} => {kuru gıda}	0.12	0.64	1.90
{yağ} => {kuru gıda}	0.10	0.64	1.89

Aynı kurallar, destek ve güven değerine göre sıralanmak istenirse aşağıdaki kod yazılır ve Tablo 6 elde edilir.

```
perarules <-
apriori(perahazir,parameter=list(supp=0.1,conf=0.50))
inspect(sort(perarules, by=c("supp", "conf")))
```

Tablo 6. Destek Ve Güven Değeri En Yüksek İlk 15 Kural

Kural	destek	güven	kaldıraç
{yumurta}=> {manav}	0.56	0.79	1.08
{fırın} => {manav}	0.35	0.84	1.14
{kozmetik} => {manav}	0.33	0.77	1.05
{deterjan} => {manav}	0.33	0.83	1.13
{fırın} => {yumurta}	0.33	0.78	1.11
{deterjan} => {yumurta}	0.32	0.81	1.14
{kozmetik} => {yumurta}	0.32	0.74	1.05
{tavuk} => {yumurta}	0.29	0.88	1.25
{tavuk} => {manav}	0.29	0.86	1.18
{fırın,yumurta} => {manav}	0.29	0.86	1.18
{kuru gıda}=> {yumurta}	0.28	0.83	1.18
{deterjan,yumurta}=>{manav}	0.28	0.87	1.18
{kuru gıda} => {manav}	0.27	0.80	1.10
{ev aletleri} => {manav}	0.27	0.82	1.12
{şekerleme} => {manav}	0.26	0.80	1.09

Tablo 6'dan izlendiği gibi bazı kurallarda üç hatta dört ürün yer alması söz konusu olabilmektedir. Eğer araştırmacı veya firma yöneticileri sadece iki ürünlü kuralları incelemek istiyorsa aşağıdaki komutları yazmalıdır. Bu komutlar sonucunda elde edilen kuralların destek ve güven düzeyine göre en yüksek olan ilk 20'si Tablo 7'de verilmiştir.

```
perarules <-
apriori(perahazir,parameter=list(supp=0.1,conf=0.50,minlen=2,maxlen=2))
inspect(sort(perarules, by=c("supp", "conf")))
```

Tablo 7. Sadece İki Ürün İçeren Kurallar

Kural	destek	güven	kaldıraç
{yumurta} => {manav}	0.56	0.79	1.08
{fırın} => {manav}	0.35	0.84	1.14
{kozmetik} => {manav}	0.33	0.77	1.05
{deterjan} => {manav}	0.33	0.83	1.13
{fırın} => {yumurta}	0.33	0.78	1.11
{deterjan} => {yumurta}	0.32	0.81	1.14
{kozmetik} => {yumurta}	0.32	0.74	1.05
{tavuk} => {yumurta}	0.29	0.88	1.25
{tavuk} => {manav}	0.29	0.86	1.18
{kuru gıda} => {yumurta}	0.28	0.83	1.18
{kuru gıda} => {manav}	0.27	0.80	1.10
{ev aletleri} => {manav}	0.27	0.82	1.12
{şekerleme} => {manav}	0.26	0.80	1.09
{ev aletleri} => {yumurta}	0.25	0.78	1.10
{şekerleme}=> {yumurta}	0.25	0.75	1.06
{deterjan} => {kozmetik}	0.24	0.61	1.42
{peynir} => {yumurta}	0.24	0.84	1.19
{peynir} => {manav}	0.23	0.82	1.12
{deterjan} => {fırın}	0.23	0.57	1.34
{çay} => {manav}	0.22	0.84	1.15

Tablo 7'den izlendiği gibi manav, yumurta ve fırın ürünleri ile kurallarda sıkça karşılaşılması rastlantı değildir. Tablo 3'de bu ürünlerin firmanın en çok satan ürün grupları olduğu tespit edilmişti. En güçlü kural olarak karşımıza yumurta satın alan müşterilerin manav reyonundan da alışveriş yaptığı kuralı çıkmıştır. Firma bu tespitler ışığında daha önce de vurgulandığı gibi pazarlama stratejileri geliştirebilir.

Araştırmacılar veya firma yöneticileri kurallarda sıkça karşılaşılan bazı ürünleri analiz dışında tutmak isteyebilirler. Örnek olarak yumurta, manav ve fırın ürün gruplarının dışarıda tutulması ile geri kalan kuralları elde etmek için aşağıdaki komutlar kullanılmış, sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

```
perarules <- apriori(perahazir,
parameter=list(supp=0.1,conf=0.50),appearance=list(none=
c("yumurta","manav","fırın"),default="both"))
```

Tablo 8. Yumurta, Manav ve Fırın Dışındaki Kurallar

Kural	destek	güven	kaldıraç
{deterjan} => {kozmetik}	0.24	0.61	1.42
{kuru gıda}=> {deterjan}	0.21	0.62	1.56
{kuru gıda} => {kozmetik}	0.20	0.58	1.35
{ev aletleri} => {deterjan}	0.18	0.57	1.43
{şekerleme} => {kozmetik}	0.18	0.55	1.28
{tavuk} => {deterjan}	0.18	0.54	1.35
{ev aletleri} => {kozmetik}	0.18	0.56	1.29
{şekerleme} => {deterjan}	0.17	0.52	1.30
{tavuk} => {kozmetik}	0.17	0.51	1.18
{tavuk}=> {kuru gıda}	0.17	0.50	1.49
{çay} => {kozmetik}	0.17	0.62	1.44
{peynir} => {kozmetik}	0.16	0.58	1.35
{peynir} => {deterjan}	0.16	0.58	1.46
{ev aletleri} => {kuru gıda}	0.16	0.50	1.49
{çay} => {deterjan}	0.16	0.60	1.50
{peynir} => {kuru gıda}	0.15	0.53	1.56
{çerez} => {deterjan}	0.14	0.62	1.54
{peynir} => {ev aletleri}	0.14	0.51	1.57
{kozmetik,kurugıda}=>{deterjan}	0.14	0.70	1.76
{tatlıbisküvi}=>{kozmetik}	0.14	0.57	1.32

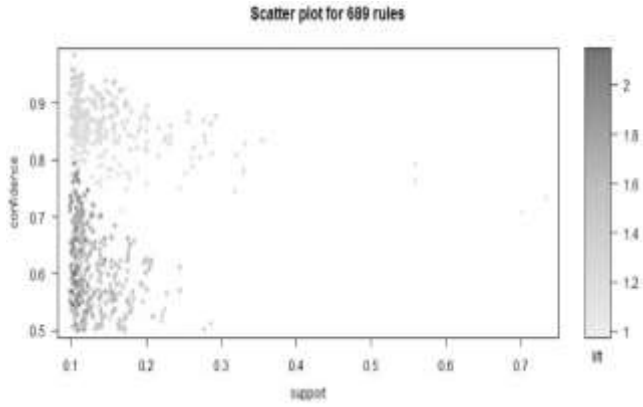
R programlama dili ile elde edilen kuralların görselleştirilmesi de söz konusudur. Örneğin *arulesViz* paketi (Hahsler ve Chelluboina, 2012) ile Kuralların Tespiti (Bölüm 3.2) bölümünde elde edilen 689 kural aşağıdaki gösterilen komutlar ile Şekil 1’de görselleştirilmiştir.

```
library(arulesViz)
plot(perarules)
```

Bu şekil kuralların destek, güven ve kaldıraç değerlerini göstermekte, kurallara ait destek ve güven değerlerinin dağılımları hakkında da bir fikir sunmaktadır. Görüldüğü gibi kurallar arasında güvenilirliği yüksek olanların destek değerleri yüzde 10 seviyelerindedir. Bayardo, Jr. ve Agrawal’a (1999) göre en ilginç kurallar, şekilde kalın noktalarla gösterilen hat boyunda yer alan kurallardır. Analizcinin amacına göre aşağıdaki komutla şekildeki destek, güven ve kaldıraç yerleri değiştirilebilir. Komut kaldıraç değerinin yerini güven değerinin alması için oluşturulmuştur. Daha ayrıntılı görselleştirmeler için Hahsler ve Chelluboina’ya (2011) başvurulabilir.

```
plot(perarules, measure = c("support", "lift"), shading = "confidence")
```

Şekil 1. Elde edilen 689 kuralın görselleştirilmesi

Daha önce *inspect* ve *sort* komutları ile incelediğimiz kuralların daha kolay ve güzel bir yöntemle de araştırılabileceği vurgulanmıştı. *Arulesviz* paketi, Xie (2016) tarafından oluşturulmuş *DT* paketini kullanarak, kuralları tıpkı bir Excel sayfasında filtreleme yapar gibi, interaktif şekilde araştırılabilmektedir. Bu görevi gerçekleştirebilmesi için programa aşağıdaki komut girilir ve Şekil 2 elde edilir.

```
> inspectDT(perarules)
```

Şekil 2. Elde edilen kuralların tablolaştırılması

Itemset	Support	Confidence	Lift
{}	0.787	0.787	1.000
{}	0.733	0.733	1.000
{}	0.523	0.729	1.001
{}	0.529	0.716	0.999
{}	0.587	0.610	1.140

Firma hangi ürünlerle hangi ürünlerin birlikte satıldığını öğrenmek istediğinde (örneğin deterjan ile hangi ürünlerin birlikte satıldığını) yapması gereken basitçe LHS (sol taraf kuralı) kısmına deterjan yazmaktır. Elde edilen tablo aşağıda Şekil 3’de gösterilmiştir. Ayrıca bu interaktif tablo ile de kurallar destek, güven veya kaldıraç değerlerine göre sıralanabilmekte ve en yüksek kaldıraç değerli

kural (müşteriler ufak ev aletleri reyonu ile fırın reyonundan aldıkları ürünlerle birlikte herhangi bir peynir ürününü satın aldığı) tespit edilebilmektedir.

Şekil 3. Deterjan ürünü seçildiğinde elde edilen kurallar

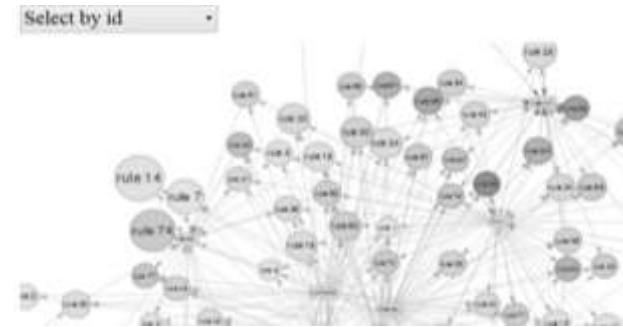
Itemset	Support	Confidence	Lift
{}	0.238	0.726	1.177
{}	0.244	0.651	1.422
{}	0.226	0.765	1.037
{}	0.222	0.686	1.144
{}	0.216	0.670	1.121
{}	0.188	0.689	1.281
{}	0.186	0.648	1.281

Pakette kuralların ilişki ağını gösteren grafik de mevcuttur. Grafik temelli teknikler her bir ürünün yer aldıkları kurallardaki diğer ürünlerle olan ilişkilerini göstermektedir.

```
plot(perarules, method = "graph", engine = "htmlwidget")
```

Yukarıdaki komut ile elde edilen kurallar ağının ilk görüntüsü Şekil 4’te verilmiştir. Daha sonra kurallar ağının merkezine doğru imleç yardımıyla yaklaşım sağlanmıştır (Şekil 5). Görüldüğü gibi satış frekansları en yüksek olan ürünler (deterjan, manav, yumurta, fırın...) grafikte göz önündedir.

Şekil 4. 689 kuralın ilişki ağı

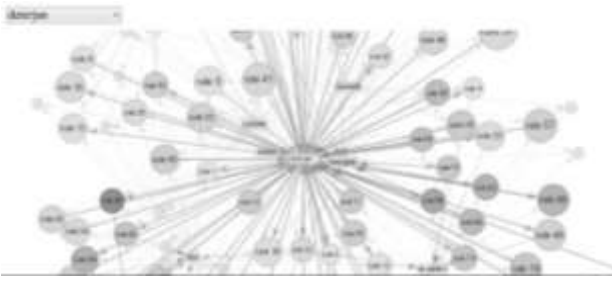

Şekil 5. İlişki ağına imleç yardımıyla yaklaşma (zoom)

Aşağıdaki son şekilde (Şekil 6) ise, Select by ID kısmında deterjan ürünü seçildiğinde karşılaşılan ağ verilmiştir.

Şekil 6. Deterjan ürününün yer aldığı kuralların ilişki ağı

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Muş il merkezinde faaliyet gösteren yerel bir süpermarket işletmecisinin 634 müşterisine ait alışveriş işlemleri Pazar Sepet Analizi ile incelenmiştir. Bu amaçla kullanılan Apriori Algoritması ile en çok satılan ürünlerin manav reyonundaki ürünler olduğu tespit edilmiştir. Gerçekten firmanın manav ve fırın reyonları şehirde kalitesi ile ön plana çıkmaktadır. Fırın ürünlerinin satışı ise 4. sıradadır. Ayrıca yine Apriori ile elde edilen kurallara göre manav ve fırın ürünleri en çok yumurta, kozmetik ürünleri, tavuk ve kuru gıda ürünleri ile birlikte satılmıştır.

Büyük marketler için yüzlerle ifade edilen müşterilere ait analizler yapmak elbette ki genel çıkarımlar için yol gösterici olmamaktadır. Bu çalışmada kullanılan yöntem ve analizlere ait R programlama dili kodları büyük veri setleri ile de çalışmaya uygundur. Bu doğrultuda, analizlere konu olan yerel perakendeci ile sonuçlar paylaşılacak, müşterilerin daha detaylı satın alma davranışları ve ayrıca satın alma bazlı müşteri segmentasyonu yapabilmek amacıyla, gelecekteki çalışmalar için birkaç bin müşteri veya birkaç haftalık veri seti paylaşımı için firmadan talepte bulunulacaktır.

Çok daha büyük veri setleriyle analiz yapabilecek olan bu firma ve başka perakende firmaları daha detaylı (örneğin manav reyonundaki ürünleri domates, elma, salatalık... gibi kodlamak) kodlamayı da tercih edebilirler. Bu sayede müşterilerin daha detaylı ve belirgin satın alma davranışları tespit edilebilecektir. Bu çalışmada geçmiş çalışmalardan farklı olarak detaylı ürün gruplandırması kullanılmıştır. Son olarak çalışma R programlama dilinin ilgili alanda kullanılabilirliğini gösterebilmek açısından kullanılabilir kodları detaylı bir şekilde incelemiş ve paylaşmıştır.

Kaynakça

Aggarwal, C. C. (2015). *Data Mining: The Textbook*. Springer.

Agrawal, R., & Srikant, R. (1994). Fast Algorithms For Mining Association Rules. In *Proc. 20th int. conf. very large data bases, VLDB* (Vol. 1215, 487-499).

Aguinis, H., Forcum, L. E., & Joo, H. (2013). Using market basket analysis in management research. *Journal of Management*, 39(7), 1799-1824.

Akgün, A., & Çizel, B. (2016). Günlük Tur Programları Oluşturmada Veri Madenciliği: A Grubu Seyahat Acentası Örneği. *Turar Turizm & Araştırma Dergisi*, 6(1), 73-87.

Baralis, E., Cagliero, L., Cerquitelli, T., Garza, P., & Marchetti, M. (2011). CAS-Mine: providing personalized services in context-aware applications by means of

generalized rules. *Knowledge and information systems*, 28(2), 283-310.

Bayardo Jr, R. J., & Agrawal, R. (1999, August). Mining the most interesting rules. In *Proceedings of the fifth ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery and data mining* (pp. 145-154). ACM.

Berry, M. J. & G. Linoff. (1997). *Data Mining Techniques: For Marketing, Sales, And Customer Support*: John Wiley & Sons, Inc.

Bilgiç, E., & Çakır, Ö. (2018). Comparing Clusterings: A Store Segmentation Application. *Erusosbilder*, 32(44), 41-57

Budak, V. Ö., Kartal, E., & Gülseçen, S. (2018). Site-içi Aramalar ve Apriori Algoritması Kullanılarak Web Sitesi Ziyaretçilerinin İhtiyaç Tespitine Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 11(2), 211-222.

Chiang, W. Y. (2018). Applying Data Mining For Online Crm Marketing Strategy: An Empirical Case Of Coffee Shop İndustry in Taiwan. *British Food Journal*, 120(3), 665-675.

Cios, K. J., Pedrycz, W., Swiniarski, R. W., & Kurgan, L. A. (2007). *Data Mining: A Knowledge Discovery Approach*. Springer Science & Business Media.

Ertugrul, I., Oztas, T., Oztas, G. Z., & Ozcil, A. (2016). Shelf Layout With Integrating Data Mining And Multi-Dimensional Scaling. *European Scientific Journal*, ESJ, 12(10).

Guo, Y., Wang, M., & Li, X. (2017). Application Of An Improved Apriori Algorithm in a Mobile e-Commerce Recommendation System. *Industrial Management & Data Systems*, 117(2), 287-303.

Gulluoglu, S. S. (2015). Segmenting customers with data mining techniques. *Digital Information, Networking, and Wireless Communications (DINWC)*, 2015, 154-159.

Giudici, P. (2005). *Applied Data Mining: Statistical Methods For Business And Industry*. John Wiley & Sons.

Hahsler, M., & Chelluboina, S. (2011). Visualizing Association Rules: Introduction to the R-extension Package arulesViz. R project module, 223-238.

Hahsler, M., & Chelluboina, S. (2012). arulesViz: Visualizing Association Rules and Frequent Itemsets. R package version 0.1-5.

Han, J., Pei, J., & Kamber, M. (2011). *Data Mining: Concepts And Techniques*. Elsevier.

Han, J., Pei, J., & Yin, Y. (2000). Mining Frequent Patterns Without Candidate Generation. In *ACM sigmod record* (Vol. 29, No. 2, pp. 1-12). ACM.

Huseyinov, I., & Aytaç, U. C. (2017). Identification of Association Rules İn Buying Patterns Of Customers Based on Modified Apriori and Eclat Algorithms by Using R Programming Language. In *Computer Science and Engineering (UBMK)*, 2017.

Kaur, M., & Kang, S. (2016). Market Basket Analysis: Identify The Changing Trends Of Market Data Using

- Association Rule Mining. *Procedia Computer Science*, 85, 78-85.
- Kokoç, M., Aktepe, A., Ersöz, S., & Türker, A. K. (2016). Improvement of Facility Layout By Using Data Mining Algorithms And An Application. *International Journal of Intelligent Systems and Applications in Engineering*, 4(Special Issue-1), 92-100.
- Lee, D., Park, S. H., & Moon, S. (2013). Utility-Based Association Rule Mining: A Marketing Solution For Cross-Selling. *Expert Systems with applications*, 40(7), 2715-2725.
- Leskovec, J., A. Rajaraman & J. D. Ullman. (2014). *Mining Of Massive Datasets*: Cambridge University Press.
- Michael Hahsler, Bettina Gruen and Kurt Hornik (2005), arules - A Computational Environment for Mining Association Rules and Frequent Item Sets. *Journal of Statistical Software* 14/15.
- Nengsih, W. (2015). A Comparative Study On Market Basket Analysis And Apriori Association Technique. *In Information and Communication Technology (ICoICT)461-464*, IEEE.
- Özcan, T. & Ş. Esnaf. (2010). Perakende Endüstrisinde Raf Alanı Tahsis ve Mağaza Yerleşim Optimizasyonuna Bütünleşik Bir Model Önerisi. *İÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi*. 1.1, 55-63.
- Özçalıcı, M. (2017). Predicting Second-Hand Car Sales Price Using Decision Trees and Genetic Algorithms. *Alphanumeric Journal*, 5(1), 103-114.
- Öztürk, G., & Tanrısevdi, A. (2017) Uluslararası Kruvaziyer Ziyaretçilerine Ait Özelliklerin Birliktelik Kuralı Modeli İle Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 131-148.
- Pehlivanoglu, M. K., & Nevcihan, D. (2015). Veri Madenciliği Teknikleri Kullanılarak Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Ağ Kullanım Analizi: Kocaeli İli Örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(2).
- R Core Team (2018). R: A Language And Environment For Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/>
- Sagin, A. N., & Ayvaz, B. (2018). Determination of Association Rules with Market Basket Analysis: Application in the Retail Sector. *Southeast Europe Journal of Soft Computing*, 7(1).
- Sözen, E., Bardak, T., Peker, H., & Bardak, S.(2017).Apriori Algoritması Kullanılarak Mobilya Seçimde Etkili Olan Faktörlerin Analizi. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6(3), 679-684.
- Tekin, M., Y. Köse, Ö. Koyuncuoğlu & E. Tekin. (2015). The Analysis of Product Categories and Sales Relationships among Valuable Customers through Data Mining and Its Application to a National Retailer through Association Rules and Cluster Analysis. *International Interdisciplinary Business-Economics Advancement Conference*, 180.
- Yıldırım, P., & Birant, D. (2018). Bulut Bilişimde Veri Madenciliği Tekniklerinin Uygulanması: Bir literatür taraması. *Pamukkale University Journal of Engineering Sciences*, 24(2).
- Zaki, M. J., Parthasarathy, S., Ogihara, M., & Li, W. (1997, August). New Algorithms For Fast Discovery Of Association Rules. *In KDD (Vol. 97, pp. 283-286)*.
- Xie, Y., Cheng, J., Allaire, J. J., Reavis, B., Gersen, L., & Szopka, B. (2015). DT: a wrapper of the JavaScript library 'DataTables. R package version 0.1.' Available at <http://CRAN.R-project.org/package=DT> [Verified 1 March 2016].

Araştırma Makalesi • Research Article

İktisat Okullarında Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal Kriz Yaklaşımı: Türkiye’de 2001 Finansal Krizi Üzerine Post Keynesyen Bir Analiz

Market Failures In Economic Schools and Financial Crisis Approach: A Post Keynesian Analysis On The 2001 Financial Crisis In Turkey

Ömer Tuğsal Doruk ^{a*}

^a Dr., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
ORCID: 0000-0002-2382-1042

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Eylül 2018
Düzeltilme tarihi: 03 Kasım 2018
Kabul tarihi: 27 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Finansal Kriz
Piyasa başarısızlıkları
Karşılaştırmalı Finansal Kriz Analizi
Türkiye 2001 Finansal Krizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23 September 2018
Received in revised form 03 November 2018
Accepted 27 November 2018

Keywords:

Financial crisis
Market failures
Comparative financial crisis analysis
The Turkish 2001 financial Crisis

ÖZ

Finansal kriz yaklaşımı, makro iktisadi analizde iktisat okulları tarafından farklı varsayımlara dayanmaktadır. Bu çalışmada finansal kriz yaklaşımı, Post Keynesyen iktisat okulu çerçevesinde Türkiye ekonomisinde yaşanan en ağır finansal krizlerden birisi olan 2001 finansal krizi açısından karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Genel itibarıyla Post Keynesyen iktisat okulunun Türkiye ekonomisinde 2001 finansal krizini açıklamada alternatif bir yaklaşıma sahip olduğu ve krizin ana nedenlerini daha iyi açıkladığı görülmektedir.

ABSTRACT

Financial crisis approach in the macroeconomic analysis is based on the different assumptions of economic thought schools. In this paper, the financial crisis approach is investigated for the 2001 financial crisis, which is one of the most severe financial crises the Turkish economy experienced, in the Post Keynesian economic thought framework in a comparative way. Generally, the Post Keynesian economic thought has a more comprehensive and alternative approach for the 2001 financial crisis in the Turkish economy and described the main reasons for this crisis in a better way.

1. Giriş

Makro iktisadi analizde finansal kriz yaklaşımı, finansal krizlerin yaşandığı dönemlerde oldukça ilgi çeken ve aynı zamanda literatürde üzerinde uzlaşma olmayan bir konu olma özelliğindedir. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizleri sırasında yaşanan stagflasyon sorununa Keynesyen reçeteler ile çözüm bulunamaması üzerine Yeni Klasik iktisat okulunun ana önermeleri eşliğinde *a priori* finansal kriz yaklaşımı benimsenmiştir. 1970’li yılları takip eden süreçte baskın olan arz yanlı politikaların etkisiyle finansal

piyasalarda deregülasyonların tercih edilmesi de Yeni Klasik iktisat okulunun finansal kriz yaklaşımının benimsendiğini göstermektedir.

1970’li yıllardan itibaren makroiktisadi analizde başlayan dönüşüm beraberinde finansal kriz ve finansal krizlere neden olan piyasa başarısızlıklarına karşı olan yaklaşımları ve varsayımları da bu dönüşüm etrafında şekillendirmiştir. Keynesyen politikaların stagflasyona çözüm sunamaması üzerine Keynesyen iktisatta Yeni Keynesyen ve Post Keynesyen ayrımı, Yeni Klasiklerin varsayımlarının giderek

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: o.doruk@auc.edu.tr

ön plana alınmasına neden olmuştur. Ancak 2008 finansal krizi ile birlikte makro iktisadi analiz ve finansal kriz ilişkisi tekrar gündeme gelmiştir. Lavoie (2016) 2008 finansal krizinin tahmin edilmesinde ve krizin oluşum aşamasına ilişkin olarak makroiktisadın da kendi içerisinde bir kriz yaşadığını belirtmektedir.

Çalışmada 2001 finansal krizi Post Keynesyen iktisat yaklaşımı ile Türkiye ekonomisi açısından özgün bir çerçevede ele alınırken Post Keynesyen iktisadın finansal kriz yaklaşımı da Yeni Klasik iktisat ve Yeni Keynesyen iktisat okulları ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Bu noktada Türkiye’de yaşanan 2001 finansal krizinin farklı açılardan ele alınması, çalışmanın kendine özgün bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bu açıdan Türkiye eksenli finansal kriz literatürüne zengin bir katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde finansal kriz yaklaşımları Yeni Keynesyen, Yeni Klasik ve Post Keynesyen iktisat okulları çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’de yaşanan 2001 finansal krizinin altında yatan etkenler Post Keynesyen çerçevede incelenmektedir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise; genel çıkarımlar yer almaktadır.

2. Finansal Kriz Yaklaşımları

2.1. Yeni Klasiklerde Finansal Kriz Yaklaşımı

Yeni Klasik iktisat okulunun finansal krizlere yaklaşımının temelinde piyasa düzenini bozan dışsal şoklar yer almaktadır. Yeni Klasik iktisat okulunda piyasaların serbest bırakılması yaklaşımı baskındır (laissez faire yaklaşımı). Piyasa düzenini bozucu herhangi bir dışsal şok durumunda piyasanın kendi dengesine geleceği belirtilmektedir. Diğer bir deyişle Yeni Klasik iktisat okulunda finansal krizler tamamen rastlantısal bir olgu olma özelliğindedir.

Ortodoks ya da ana akım paradigma olarak da adlandırılan Yeni Klasik iktisat okulunda kriz yaklaşımı, krizlerin ‘rastlantısal’ ve konjonktürel olaylar olarak nitelendirilmesine dayanmaktadır. Yeni Klasik iktisatçılar, krizlerin oluşumu açısından rasyonel beklentiler teorisi çerçevesinde oluşan kararlarda dinamikleri bozan dışsal şokların ve görünmez el mekanizmasında piyasaya olan dışsal (çoğunlukla devlet müdahalesine bağlı olan) şokların piyasa dinamiklerinin bozması üzerinde durmaktadır (Keen, 2013). Yeni Klasik iktisatçılar, piyasa başarısızlıklarının dışsal olduğu ve devletin gerekli (ya da zorunlu) olmadıkça piyasaya müdahale etmediği bir yaklaşımı savunmaktadır.

Yeni Klasik iktisat okulunda aynı zamanda Klasik Dikotomi’nin yeri oldukça önemlidir (Romer, 1993). Klasik Dikotomi, parasal faktörlerin kısa vadede reel faktörleri etkileyebilmesi ancak uzun vadede reel faktörler üzerine bir etkide bulunamayacağı varsayımı olarak tanımlanmaktadır (Romer, 1993). Dolayısıyla, Yeni Klasik makro iktisadi analizde paranın yansızlığı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Klasik Dikotomi, tam bilgi dağılımı ve rasyonel bireyler ile finansal krizlere yaklaşımın ana öğelerini oluşturmaktadır. Yeni Klasik iktisatta bu varsayımlar altında finansal krizler sadece rastlantısal olgular olmaktadır. Örneğin, kısa vadede para yanılmasıyla sahip olan bireyler, rasyonel birey ve bilginin tam dağılımı varsayımları altında

kısa vadeli bu yanılmasıyla farkına vararak, uzun vadede bu şoku piyasa dinamikleri vasıtasıyla giderecek yapıdadır. Johnson vd. (2001: 409)’ne göre Klasik Dikotomi’de istihdam düzeyi ve çıktı düzeyi reel faktörler tarafından belirlenirken, enflasyonun parasal faktörler tarafından belirlendiğinin altını çizmektedir. Aynı zamanda tam rekabet piyasası, piyasaların temizlendiği fiyat düzeyi varsayımı (market clearing) ve piyasaların tam istihdam düzeyinde çalışması Klasik Dikotomi’nin önemli varsayımlarıdır. Bu noktada ana akım iktisatta Klasik Dikotomi’nin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yeni Klasik iktisatçıların finansal krize rastlantısal ve dışsal olarak yaklaşmasının arkasında Klasik Dikotomi’nin önemli bir payı bulunmaktadır.

2.2. Yeni Keynesyen İktisatta Finansal Kriz Yaklaşımı

1970’li yıllarda Keynesyen doktrine olan güven kaybı, Keynesyen iktisatçılar cephesinde huzursuzluk yaratmış ve Keynesyen kanatta ayrılmalara neden olmuştur. Keynesyen doktrin; Keynes’in görüşlerini devam ettirmeye yönelik paradigmayı destekleyen Post Keynesyen İktisat Okulu ve Keynesyen Doktrini yeni bir kulvarda farklı eklentiler ile harmanlayan Yeni Keynesyen İktisat Okulu olarak ikiye ayrılmıştır. Keynesyen kanadın modern temsilcilerinden biri olan Yeni Keynesyen iktisat okulunda finansal krizler, piyasadaki yetersizlikler ve eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

Yeni Keynesyen iktisatta piyasa başarısızlıklarından birisi olan asimetrik enformasyon sorunsalı, bu soruna dayalı ters seçim, ahlaki risk, sürü psikolojisi gibi piyasa başarısızlıkları politika seçim sorunlarından kaynaklanabilmektedir. Bu sorunların temelinde piyasalardan kaynaklı yapısal sorunlar bulunmaktadır (Stiglitz, 2010). Yeni Keynesyen iktisatta asimetrik enformasyon, piyasa başarısızlıklarının altında yatan temel nedenlerden birisidir. Asimetrik enformasyon, anlaşmadan önce ve sonra olarak ikiye ayrılmaktadır. Anlaşmadan önceki safhada meydana gelen asimetrik enformasyon problemi ters seçim (adverse selection) sorunu olarak tanımlanmaktadır. Genellikle anlaşma taraflarından birisinin anlaşma öncesi yetersiz bilgiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ahlaki risk ise asimetrik enformasyon sorununa dayalı ve işlem sonrasında oluşan bir piyasa başarısızlığı olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki risk, piyasalarda borç alan tarafın kredi amacının dışında, muhtemelen risk taşıyan ve borç veren tarafından istenmeyen işlemler yapması olarak tanımlanmaktadır (Mishkin, 1996: 3). Kredi alanların *ex ante* (işlem öncesi) bireysel enformasyonu ile yüksek risk grubu içerisinde olması ve kendilerini düşük risk grubunda yer alan bireyler gibi göstermesi finansal piyasalarda ahlaki riskin baş göstermesine neden olmaktadır (Barro, 1990’dan akt: Hung ve Lee, 2010: 63).

Yeni Keynesyen iktisatta temsili iktisadi ajan (identical agent) yaklaşımı altında tahmin edilen modeller altında finansal kriz yaklaşımında da tutarsızlıklar meydana gelmektedir. Yeni Keynesyen iktisatçılar tarafından sıkça kullanılan Dinamik Stokastik Genel Denge (DSGD) modelleri de piyasa başarısızlıklarını tahmin etme noktasında oldukça güçlü çözümlerdir. DSGD modellerinin en önemli özelliklerinden birisi kısa vadede işgücü ve reel piyasalarda nominal dengesizliklere izin vermesidir (Christiano vd.,

2018). Bu noktada kısa vadeli şokların Yeni Keynesyen modellerde finansal krizlere neden olduğu yaklaşımı Yeni Keynesyen DSGD modellerde *a la Friedman* bir yaklaşımın varlığını göstererek aktif para politikasını kısa vadeli şokları gidermek amacıyla politika aracı olarak görmektedir. Christiano vd. (2018) bu noktada kısa vadeli faiz oranları üzerinden iş çevrimlerine olan müdahale aracının Yeni Keynesyen DSGD modellerinde baskın olduğunu belirtmektedir¹.

2008 finansal krizinde finansal piyasalarda kısa vadeli nakit ihtiyacı ile ortaya çıkan finansal inovasyonlar ve bu finansal inovasyonlardan kaynaklı bilgi asimetrisinin piyasalara ciddi zararlar verdiği yorumu Yeni Keynesyen çerçevede önemli bir yorumdur. Kredi derecelendirme kuruluşlarının bu durumu kendi çıkarları çerçevesinde kullanması, piyasalarda belirsizlikten kaynaklı belirsizliğin suni olarak giderilmesine neden olmuştur. Bu noktada Yeni Keynesyen iktisatçılar *a la Stiglitz* bir bilgi asimetrisi analizi sunmaktadır. Asensio (2013) Yeni Keynesyenlerin aşırı deregüle edilmiş piyasalardan kaynaklı bilgi asimetrisi sorunu yaklaşımında bir nebze başarılı olduklarını belirtmektedir. Ancak Asensio (2013)'ya göre finansal krize neden olan yapının Stiglitz (2010) tarafından ifade edilen tam rekabet piyasası olmayan bir piyasada fazla verilen teşvikler, yatırımcının bilgi asimetrisinden dolayı finansal araçları tam olarak algılayamamasından kaynaklı risklerin neredeyse tamamının yatırımcılara aktarılmasından kaynaklıdır. Bu analizde bu riskler de Yeni Keynesyen iktisat tarafından dışsal faktörler olarak kabul edilmektedir (detaylı bilgi için bkz. Asensio, 2013).

2.3. Post Keynesyen İktisatta Finansal Kriz Yaklaşımı

Post Keynesyen İktisat Okulunda piyasa başarısızlıkları yaklaşımı esas itibariyle geleceğin tahmin edilememesinden yani temel belirsizlik (fundamental uncertainty) yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Crotty (2009)'e göre Yeni Keynesyen iktisatçıların analizlerinin temeline oturttukları ancak tam olarak özümseyemedikleri bilgi eksikliği, Post Keynesyen temel belirsizlik yaklaşımında önemli bir yere sahiptir. Post Keynesyen iktisat ile Yeni Keynesyen iktisadi analizler arasındaki en temel ayrımlardan birisi de bilgi eksikliği yaklaşımıdır. Post Keynesyen iktisatta tam belirsizlikten kaynaklı panik ya da rasyonel olmayan tercihler finansal kriz dönemlerini ifade eden iktisadi ajan davranışı olarak ön plana çıkmaktadır (Galbraith, 1993; Minsky, 1992). Post Keynesyen makroiktisadi analizlerde Say Kanunu, etkin piyasa hipotezi ve rasyonel birey yaklaşımı açık bir şekilde reddedilmektedir (Lavoie, 2016). Yeni Klasik iktisatta ise dışsal şok yaklaşımında *a priori* piyasa başarısızlığı ve belirsizlik yaklaşımları reddedilmektedir (Asensio, 2013).

Post Keynesyen iktisatta belirsizlik yaklaşımında *ergodik olmayan zaman yaklaşım* son derece önemli bir varsayım olma özelliğindedir. Post Keynesyen iktisatta ergodik olmayan zaman yaklaşımı, temel belirsizlik altında elde edilen bilgiler çerçevesinde karar vermeyi finansal krizlerin temeline alan bir yaklaşımdır. Ergodik olmayan zaman

yaklaşımında geçmişteki bilgiler, gelecek hakkında tam bilgi vermemektedir. Keynes (1936) Genel Teori'de iktisadi ajanların uzun dönemde yapabilecekleri tahminlerin çoğunluğunda güven düzeylerinin altını çizmektedir. Keynes tarafından davranışsal temellere dayandırılan bu yaklaşımda temel belirsizlik altında iktisadi ajanların karar vermeleri ve beklentilerinin altının çizilmesinin ana nedenlerinden birisi ergodik olmayan zaman yaklaşımıdır.

Yeni Klasik iktisat okulunda ergodik zaman yaklaşımının geçmişteki tarihi ve konjonktürel olguları göz ardı etmesi, zamanı tekrarlı ve sistematik olaylardan ibaret olarak görmesi ve iktisadi olguları bu çerçevede yorumlaması Post Keynesyen iktisatta ciddi bir eleştiri konusu olmuştur. Bu neden ile Post Keynesyen iktisatta zaman geri döndürülemez bir olgudur (Davidson, 1972; Dunn, 2002; Allsopp, 2006). Dolayısıyla Post Keynesyen iktisatta geçmiş bilgiler vasıtasıyla geleceğin tahmin edilmesi, iktisadi aktiviteler açısından elverişli bir durum olmamaktadır. İktisadi ajanların, *a priori* tam rekabet piyasasında saf ya da tam bilgi dağılımının olduğu ve işlem maliyetinin olmadığı piyasadaki gelişmelerin tümünden haberdar olması, Ortodoks iktisat okullarının yaklaşımında ve ergodik zaman paradigmasında önemli yer tutan bir varsayımdır. Ancak Post Keynesyen yaklaşım, Klasik Dikotomi'yi reddederek belirsizliği ergodik olmayan zaman yaklaşımı ile piyasa başarısızlıklarının temeline oturtmaktadır.

Post Keynesyen iktisat okulunda bireylerin ya da girişimcilerin piyasadaki temel belirsizliğin üstesinden gelebilmesi, piyasada elde edinebildiği bilgiler düzeyindedir. Başka bir deyişle bireyler ya da girişimciler piyasada bilgi elde edebilme kapasitesine göre iktisadi kararlar alabilmektedir (Gezici, 2007). Post Keynesyen iktisatçılara göre piyasalardaki düzensizlik ve bilgi asimetrisi piyasalardaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır ve piyasaların temel karakteristik özelliklerinden birisidir. Post Keynesyen iktisatta belirsizlikten kaynaklanan iktisadi ajanların kararları genel itibariyle davranışsal temelli bir analize oturtulmaktadır. Bu noktada Minsky, Keynes, Galbraith ve Davidson'un Post Keynesyen finansal kriz analizine/yaklaşımına katkısı önemli düzeydedir.

Palley (1993)'e göre Keynesyen belirsizlik ve iktisadi ajan davranışı arasındaki ilişkiyi yatırım ve tasarruftaki dinamiklerdeki sapmalara bağlamaktadır. Dolayısıyla Keynesyen iktisadın ilgilendiği ana sorunlardan birisi olan talep bu sapmalardan oldukça ciddi anlamda etkilenmektedir. Efektif talep olarak adlandırılan bu yaklaşımda belirsizliğin rolü oldukça önemlidir. Efektif talep teoreminde firmaların *ex ante* (beklenen) beklentileri ile *ex post* (gerçekleşen) beklentileri arasındaki farkın, üretime, işgücüne katılmaya olan doğrudan etkisi geçerlidir. Belirsizlik altında firmaların yatırım kararları *ex ante* beklentiler ile *ex post* beklentilere eşit ya da büyük ise firma, ekonomide yatırımına devam edecektir, aksi durumda piyasadan çekilme ya da yatırımını azaltma kararı olacaktır. Bu karar ise doğrudan üretimin azalmasına, talep yetersizliğine ve işsizliğe neden olacaktır. Efektif talep yaklaşımında *ex ante* beklentiler, belirsizlik koşulları altında risk olgusuna göre belirlenmektedir. Firmaların iktisadi kararları efektif talep teoremine göre Modigliani ve Miller (1958) tarafından savunulan kesin koşullar altında oluşmamaktadır. Tam rekabet piyasasının olmadığı ve bilgi dağılımının piyasadaki ajanlar tarafından eşit paylaşılması, firmaların yöneticilerinin de önemli

¹ Stiglitz (2017)'e göre finansal krizin DSGD modelleri içerisinde stokastik olan model kısmını yani belirsizliği modelleme aşaması önemli sorunlara sahip olan DSGD modelleri 2008 krizini tahmin etmede oldukça tutarsızdır.

düzeyde karar alma aşamasını etkileyen faktörlerdir. Dolayısıyla, Post Keynesyen makro iktisadi analizde toplam talebin belirlenmesinde belirsizlik ve bu belirsizlik ortamında iktisadi ajanların elde edebildiği bilgiler sonucundaki davranışları önemli bir rol oynamaktadır². Keynes'in efektif talep yaklaşımı belirsizlik nedeni ile kısa dönemlidir ve efektif talebin, ülke ekonomilerindeki istikrarsızlıkları ya da konjonktürel dalgalanmaların anlaşılması açısından Post Keynesyen çerçevede önemli varsayımlardan birisidir.

Jespersen (2009: 111) Yeni Klasik iktisat okulu ile Post Keynesyen iktisat okulu arasındaki farklılıkları aşağıdaki gibi özetlemektedir;

- Yeni Klasik iktisat okulunda tam bilgiye dayalı bir yaklaşım mevcut iken Post Keynesyen iktisat okulunda iktisadi ajanlar belirsizlik altında kararlar almaktadır.
- Yeni Klasik iktisatta makro iktisadi gerçeklik, bireysel kararların bir sonucu olarak görülmektedir. Post Keynesyen iktisatta ise makroiktisadi gerçeklik, belirsizlik ve tam bir bütünlük³ ile ilişkilidir.
- Yeni Klasik iktisatta uzun dönemli iyi tanımlanmış bir denge durumu mevcut iken Post Keynesyen iktisatta kesin olmayan uzun dönemli denge mevcuttur.
- Yeni Klasik iktisatta makroekonomik sistem bazı dengesizliklere rağmen kendini dengeye getiren bir yapıya sahiptir. Post Keynesyen iktisatta makroekonomik gelişme için tarihsel gelişim önemli bir belirleyici faktördür.

Wolfson (1996: 448-455), Post Keynesyen iktisat okulunda piyasa başarısızlıklarının temelinde temel belirsizliği oturarak oluşabilecek piyasa başarısızlıklarının altını çizmektedir. Bu piyasa başarısızlıklarından ilki, kredi alıcı ile kredi verenin gelecek beklentilerinin farklı olması (asimetrik beklentiler) sayılmaktadır. Diğer bir piyasa başarısızlığı ise geleceğin belirsizliğinden dolayı kredi veren ve alanın riskleri yani belirsizlik altında kredi reytinglerinin ve bankanın kredi verme isteğinin belirlenmesi ancak gelecekteki öngörülerin muhtemelen gerçekleşmemesi sayılmaktadır. Diğer bir piyasa başarısızlığı ise finansal kırılganlıktır. Finansal kırılganlık, kredi verenin borcunun yükselmesi ve borç vadesinin kısılması ile piyasalarda likiditenin azalması olarak ifade edilmektedir.

Post Keynesyen iktisat okulunda önemli bir iş çevrimi sayılan Hyman Minsky (1992)'e ait finansal istikrarsızlıkhipotezinde Post Keynesyen piyasa başarısızlığı yaklaşımının temel varsayımlarını görmek mümkündür. Minsky (1992), finansal

²Keynes(1936) efektif talep teoremindeki yaklaşımı; $Z(\text{Toplam arz})$ 'nin N sayıda kişinin istihdamı sonucu oluşan arz fiyatı; $Z=\emptyset N$, D ise N sayıda kişinin istihdamı sonucu girişimcinin elde edeceği gelir $D=f(N)$ olarak ifade etmektedir. D ile Z 'nin kesiştiği nokta ise efektif talep noktası olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada Post Keynesyen makro iktisadi analizde talep odaklı yaşanan sıkıntılar beraberinde işsizlik ve arzda ciddi daralmaları da beraberinde getirmekte ve finansal krizin reel sektörden kaynaklı nedenlerine öncülük etmektedir. Kriz zamanlarında arz azalması sonucu işsizliğin artması olgusu efektif talep teoremi vasıtası ile daha iyi anlaşılabilir.

³ Burada kast edilen tam bütünlük yaklaşımı bireyin toplum içerisindeki rolü, toplumsal olgulardan etkilenmesi gibi varsayımlara sahip olan ve metodolojik bireyciliği reddeden organiklik yaklaşımına dayanmaktadır (Doruk, 2011).

istikrarsızlık hipotezi yaklaşımının temelinde kar beklentilerini Kaleckiye çerçevede oturarak, istikrarsızlıkta oluşabilecek sıkıntıların kar beklentileri ve borç düzeyleri arasındaki gelişmelere bağlı olduğunu belirtmektedir. Kar beklentileri, yatırımcı için bir anlamda belirsizlikten kaynaklı sorunları gidermek için *güvenli bir liman* olarak görülmektedir. Nitekim Minsky (1992)'nin analizinde iş çevrimlerini ortaya çıkaran olgular karlılık ve borç arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Minsky (1992)'nin yaklaşımında kapitalist bir ekonomide istikrarsızlıkların temel belirsizlik altında istikrarsız olacağı varsayımı yapılmaktadır. Böyle bir varsayımın altında yatan ana neden ise iktisadi ajanların davranışlarıdır. Belirsizlik altında iktisadi ajanların *euphoria*⁴ dönemine bağlı olarak optimist yaklaşımları iş çevrimini oluşturmaktadır (Minsky, 1992; Keen, 2013).

Post Keynesyen iktisatta finansal piyasalardaki iktisadi ajan davranışı Post Keynesyen iktisadın kurumsalcılık (institutionalist) yaklaşımında daha çok davranışsal kökenlere inen bir yapıya sahiptir (daha detaylı bilgi için bkz. Davidson, 2007; Dow, 2008).

Davidson (2002) iktisadi ajanların piyasalarda belirsizlik altında finansal varlık tutma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. İyi organize olmuş finansal piyasalarda iktisadi ajanlar bu varlığı herhangi bir belirsizlik durumunda hızlı çıkış stratejisi amacıyla kullanmakta ve bu strateji hızlı varlık satışlarına neden olmaktadır. Bu yaklaşım banka iflaslarını (bank runs) ya da ani varlık satışlarını (fire asset sales) tetikleyerek finansal krizlere neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu belirsizlik finansal piyasalarda varlık fiyatlarında ciddi azalmalara neden olmaktadır⁵.

3. 2001 Finansal Krizin Post Keynesyen Analizi

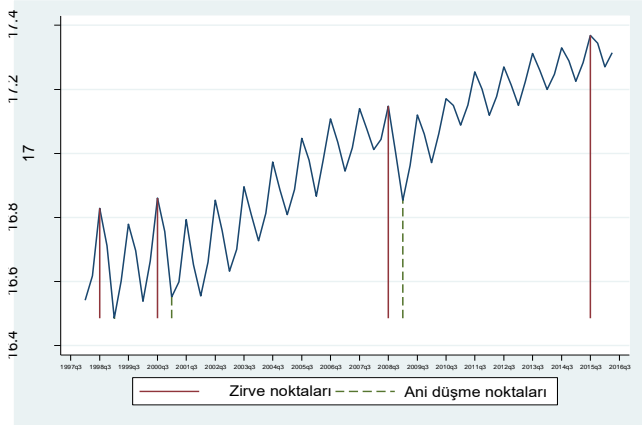
Türkiye ekonomisinde yaşanan 2001 finansal krizi, genelde finansal piyasalarda özeld bankacılık sektöründe başlayıp daha sonrasında tüm ekonomiyi kontrol altına alan bir yapıdadır. 2001 finansal krizi sonrasında önemli banka birleşmeleri, Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu (TMSF), Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) gibi finansal regülatörlerin kurulması ile bankacılık sektörünün sağlam bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. 2001 finansal krizinin incelenmesi bakımından çalışmada reel sektördeki belirsizlik-yatırımlar ve iş çevrimi ilişkisi kullanılarak Post Keynesyen çerçevede 2001 finansal krizi incelenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ve geç sanayileşen bir ülke konumunda olan Türkiye ekonomisi için yatırımların büyüme ve kalkınma açısından uzun vadeli kritik durumu, kısa vadede iş çevrimlerinin derinleşmesi açısından oldukça önemlidir.

Post Keynesyen çerçevede Türkiye'de yaşanan 2001 finansal krizinin incelenmesi açısından GSYİH içerisinde zirve (peak) ve ani düşme (turning) noktalarının tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmada bu noktaların tespiti açısından Harding ve Pagan (2002) yöntemi kullanılmıştır. Harding ve Pagan (2002) tarafından kullanılan yöntem, iş çevrimlerinde (ya da finansal kriz hesaplamalarında) Okun

⁴ Euphoria dönemleri, Minsky (1992)'nin iş çevrimlerinde önemli bir yer tutan, iktisadi ajanların beklentilerini iyimserlik altında oldukça iyimser tuttuğu dönemler olarak tanımlanmaktadır.

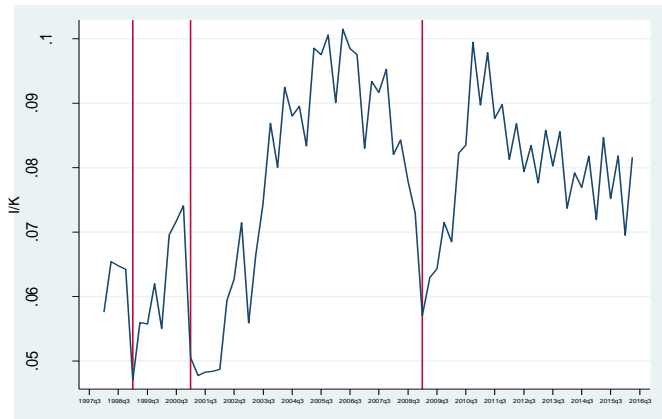
⁵ 2008 finansal krizinin temelinde ani varlık satışlarının yer aldığı literatürde önemli düzeyde yer alan bir varsayımdır. Detaylı bilgi için bkz. Gorton (2010).

tarafından iki çeyrek negatif büyüme oranının saptanması vasıtasıyla resesyon dönemlerinin tespit edilmesine dayanmaktadır. Harding ve Pagan (2002) tarafından kullanılan yöntemde zirve durumları $\{\Delta y_t > 0, \Delta y_{t+1} < 0, \Delta y_{t+2} < 0\}$ durumunda; ani düşme dönemleri ise $\{\Delta y_t < 0, \Delta y_{t+1} > 0, \Delta y_{t+2} > 0\}$ olarak belirlenmektedir. Harding ve Pagan (2002)'ın yöntemi, Amerika Ulusal Ekonomi Araştırmaları Bürosu (NBER-National Bureau of Economic Research) ve Bry ve Boschan (1971) 'a dayanmaktadır. Bu yöntem, iş çevrimi hesaplamasında kırpma yöntemine dayalı olarak bu noktaları elde etmektedir. Şekil 1'de GSYİH'nin ani düşme noktaları içerisinde açıkça 2001 finansal krizinin yaşandığı dönemlerin de yer aldığı görülmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından TCMB EVDS(2018) verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

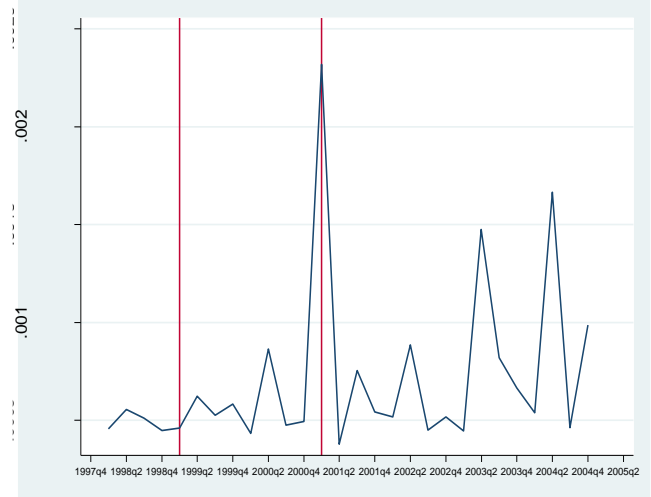
Şekil 1. GSYİH için Harding ve Pagan (2002) Yöntemi'ne dayalı zirve ve ani düşme noktaları, reel GSYİH, 1998Q1-2016Q2

Kaynak: Yatırım oranı, yazar tarafından TCMB EVDS(2018) verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Yatırım oranı yatırımların sermaye stokuna bölünmesiyle elde edilmiştir. Sermaye stoku; doğrusal envanter yöntemine göre hesaplanmıştır (Aşınma oranını ifade eden $\delta = \%7$ olarak alınmıştır. Sağlık kontrolü için $\%5$ alınsa da sonuçlar arasında çok az fark olduğu görülmektedir. Tüm sonuçlar yazardan istenilebilir.) Kırmızı çizgiler, Şekil 1'de yer alan ani düşme noktalarını göstermektedir.

Şekil 2. Yatırım oranının GSYİH'nin ani düşme noktalarındaki gelişimi, 1998Q1-2016Q2, reel

Şekil 2'de yatırım oranının iş çevrimlerinin ani düşme noktalarındaki gelişimi görülmektedir. Bu noktada yatırım oranının Post Keynesyen iktisatçıların da ifade ettiği gibi iş çevrimlerinin ani düşme noktalarında azaldığı görülmektedir. Özellikle Türkiye'de yaşanan 2001 finansal krizinin Post Keynesyen çerçevede açıklamasının başarılı bir açıklama olduğu görülmektedir. Şekil 3'te yer alan belirsizlik hesaplamaları da bu çerçeveyi doğrulamaktadır.

Kaynak: Koşullu varyans, yazar tarafından TCMB EVDS(2018) verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplama aşamasında aylık olarak alınan toptan sanayi fiyatları endeksinin büyüme oranının GARCH (1,1) hesaplaması sonucunda elde edilen koşullu varyansın üçer aylık ortalaması, uygulamalı literatürde sıkça kullanıldığı üzere belirsizliğin temsili değişkeni (proxy) olarak kullanılmıştır. Çalışmanın analiz kısmının 2001 finansal krizinin Türkiye için araştırılması olduğundan serinin 2004 yılsonunda bitmesi üzerine grafikte 2009 krizi raporlanmamıştır. Kırmızı çizgiler, Şekil 1'de yer alan ani düşme noktalarını göstermektedir.

Şekil 3. Belirsizlik oranının ani düşme noktalarındaki gelişimi, 1998Q1-2004Q4

Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'te yer alan hesaplamalar özetlenecek olursa, belirsizlik altında yatırımların azalması ve iş çevriminin ani düşme noktasına ulaşması aynı çeyrek içerisinde yaşanılarak, bir anlamda 2001 finansal krizinin Türkiye ekonomisinde yaşandığı dönemin Post Keynesyen açıklamasını yatırım kanalı üzerinden yapan bir sonuca ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Finansal kriz yaklaşımı, son yaşanan 2008 finansal krizinin tahmin edilememesinden kaynaklı olarak Lavoie (2016) tarafından da vurgulandığı üzere makro iktisatta bir kriz ortaya çıkarmıştır. Bu neden ile çalışmada finansal kriz yaklaşımı, Post Keynesyen, Yeni Klasikler ve Yeni Keynesyen makro iktisadi analiz ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Post Keynesyen makroiktisadi analizde piyasa başarısızlıkların temelinde belirsizlik ve iktisadi ajanların davranışları temelinde yer alırken Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen iktisatta temsili ve rasyonel iktisadi ajan temelinde dışsal bir finansal kriz yaklaşımı bulunmaktadır.

Bu çalışma, iktisat okullarının finansal krizlere yaklaşımını karşılaştırmalı olarak analiz edilmesinin yanı sıra Türkiye ekonomisi için 2001 finansal krizinin açıklanmasında Post Keynesyen iktisadın daha başarılı bir açıklama gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Belirsizlik altında Türkiye’de 2001 finansal krizinin yatırımların azalmasıyla birlikte oldukça ciddi bir iş çevrimine neden olduğu görülmektedir.

Bu çalışma özet olarak finansal krizleri açıklamada son dönemde makro iktisadın da kendi krizini yaşadığı bir dönemde Post Keynesyen iktisat okulunun 2001 finansal krizinde Türkiye ekonomisini açıklamasının altını çizmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar özetlenecek olursa Post Keynesyen iktisatta finansal kriz yaklaşımında tam belirsizlik altında finansal sorunların reel sektördeki göstergelere sızması Klasik Dikotomi’nin reddine dayanan bir yaklaşımın ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye’de yaşanan 2001 finansal krizinin ise belirsizlik ve bu belirsizlikten kaynaklı sorunların yatırımlar kanalından oldukça ciddi bir iş çevrimine neden olduğu ve bu döngünün Post Keynesyen çerçevede açıklanmasının oldukça makul olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de yaşanan 2001 finansal krizini açıklama açısından Post Keynesyen iktisadın görece olarak diğer iktisat okullarına göre daha başarılı bir alternatif olduğu yorumlanabilir.

Kaynakça

- Allsopp, V. (2002). Trust, Time and Uncertainty. İçinde: S.C. Dow & J. Hillard (Ed.) *Post Keynesian Econometrics, Microeconomics and the Theory of the Firm* (s.81-96), Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Asensio, A. (2013). The Achilles' Heel Of The Mainstream Explanations of the Crisis and a Post Keynesian Alternative. *Journal of Post Keynesian Economics*, 36 (2), 355-380.
- Bry, G. & Boschan, C. (1971). *Cyclical Analysis of Time Series: Selected Procedures and Computer Programs*. NBER: New York.
- Crotty, J. (2009). Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the ‘New Financial Architecture’. *Cambridge Journal of Economics*, 33 (4), 563–580.
- Christiano, L.J; Eichenbaum, M.S. ve Trabandt, M. (2018). On DSGE Models. *Journal of Economic Perspectives*, 32 (3), 113-140.
- Davidson, P. (1972). *Money and the Real World*, London: Macmillan.
- Davidson, P. (2002). *Financial Markets, Money and the Real World*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Davidson, P. (2007). *John Maynard Keynes*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Doruk, Ö. T. (2011) .Post Keynezyen İktisadi Birey ve Post Keynezyen İktisat Metodolojisinde Krizlerin Dinamikleri Üzerine Yazınsal Bir İnceleme: 1929 ve 2008 Krizi Karşılaştırması. İçinde:İ. Şiriner., F. Morady, J. Mika, M. Aydın, Ş.A., H. Kapucu, ve E. Doğan (Ed.) *Politik İktisat, Kriz ve Kalkanma* (s.87-106). Londra: IIOPEC Publication.
- Dow, S. (2008). Mainstream Methodology, Financial Markets, and Global Political Economy. *Contributions to Political Economy*, 27(1), 13–29.
- Dunn, S.P. (2002). A Post Keynesian Approach to the Theory of the Firm. İçinde: S.C. Dow & J. Hillard (Ed.) *Post Keynesian Econometrics, Microeconomics and the Theory of the Firm* (s.60-80), Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Galbraith, J.K.(1993). *A Short History of Financial Euphoria*. Houghton Mifflin: Boston.
- Gezici, A. (2007). *Investment under Financial Liberalization: Channels of Liquidity and Uncertainty*. Ph.D. Dissertation, University of Massachusetts Amherst.
- Gorton, G. (2010). E-coli, Repo Madness, and the Financial Crisis. *Business Economics*, 45(3), 164-173.
- Hung, F.-S. & Lee, C.-C. (2010). Asymmetric Information, Government Fiscal Policies, And Financial Development. *Economic Development Quarterly*, 24(1), 60-73
- Jespersen, J. (2009). *Macroeconomic Methodology A Post-Keynesian Perspective*. Edward Elgar: Cheltenham
- Johnson, L.E; Ley, R., & Cate, T. (2001). Keynes' Theory of Money and His Attack on the Classical Model. *International Advances in Economic Research*, 7 (4), 409-418.
- Keen, S. (2013). Predicting the ‘Global Financial Crisis’: Post-Keynesian Macroeconomics. *Economic Record*, 89(285), 228-254.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Money, Interest and Employment*. London: Macmillan
- Lavoie, M. (2016). Understanding the Global Financial Crisis: Contributions of Post-Keynesian Economics. *Studies in Political Economy*, 97, 58-75.
- Minsky, H. P.(1992). The Financial Instability Hypothesis. Levy Institute Çalışma Tebliği no. 74.
- Mishkin, F. S.(1996). Understanding Financial Crises : A Developing Country Perspective. NBER Çalışma Tebliği no.5600
- Modigliani, F. & Miller, M. H. (1958). The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *The American Economic Review*, 48 (3), 261-297.
- Palley, T.I. (1993). Uncertainty, Expectations, and the Future: If We Don't Know the Answers, What Are the Questions? *Journal of Post Keynesian Economics*, 16(1), 3-18.
- Romer, D. (1993). The New Keynesian Synthesis. *The Journal of Economic Perspectives*, 7 (1), 5-22
- Stiglitz, J. (2010). Risk and Global Economic Architecture: Why Full Financial Integration may be Undesirable. NBER Çalışma Tebliği no. 15718.
- Stiglitz, J. (2017). Where Modern Macroeconomics Went Wrong. (Erişim: 08.11.2018)
- <https://www.ineteconomics.org/uploads/papers/Where-Modern-Macroeconomics-Went-Wrong.pdf>

- Wecker, W. (1979). Predicting the Turning Points of a Time Series. *Journal of Business*, 52, 35-50.
- Wolfson, M. H. (1996). A Post Keynesian Theory of Credit Rationing. *Journal of Post Keynesian Economics*, 18(3), 443-470.

Araştırma Makalesi • Research Article

Philosophical Issues Arising from Dual Nature of Light in Young's Double-Slit Experiment

Young'ın Çift Yarık Deneyinde Işığın Düalist Davranışından Kaynaklı Açığa Çıkan Felsefi Sorunlar

Ayhan Aksakallı,^a Ümit Turgut,^b Rıza Salar^{c*}

^a Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Fizik Öğretmeni, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6281-5828

^b Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Fizik Eğitimi A.B.D., Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2122-2812

^c Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Fizik Eğitimi A.B.D., Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6577-0821

ARTICLE INFO

Article history:

Received 18 December 2017

Received in revised form 12 October 2018

Accepted 27 November 2018

Keywords:

Nature of light

Young's double-slit experiment

Philosophy of quantum mechanics

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Aralık 2017

Düzeltilme tarihi: 12 Ekim 2018

Kabul tarihi: 27 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Işığın Doğası

Young Deneyi

Kuantum Felsefesi

ABSTRACT

This study aims to present a perspective regarding the philosophical issues arising from the dual nature of light in Young's double-slit experiment. In this regard, a summary of Young's double-slit experiment was presented, the effect of the mathematical equations of the experiment on the existing philosophical was questioned, and the ontological and epistemological concerns arising from this experiment were discussed. To realize this discussion, the opinions of several philosophers of quantum mechanics were considered and an attempt made to establish a relationship between them.

ÖZ

Bu makalenin amacı Young'ın çift yarık deneyinde ışığın düalist davranışından kaynaklı açığa çıkan felsefi sorunlara bir bakış sergilemektir. Bunun için Young'ın çift yarık deneyinin kısa bir özeti verilerek deneye ait matematiksel denklemlerin hâlihazırda mevcut felsefeye etkileri sorgulanırken diğer yandan bu deneyin yol açtığı ontolojik ve epistemolojik kaygılar tartışılmaktadır. Bu tartışmayı yapabilmek adına ise konu ile ilgili kuantum mekanikçilerin ve filozofların görüşleri dikkate alınıp aralarında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

1. Introduction

*"I don't like it,
and I'm sorry I ever had anything to do with it."
Erwin Schrödinger*

Whether light is a particle, or a wave is one of the most paradoxical problems in quantum mechanics. In fact, this paradoxical structure, referred to as wave-particle duality, has been discussed for a very long time.

Paul Davies (1984) says that this unsurprising and even Einstein who created essential changes in the space-time continuum and challenged the classic and deterministic argument agrees with him. Even if wave-particle duality reveals many data contrary to general assumptions makes it difficult to understand this theory, it makes it more essential to investigate the wave-particle duality from a philosophical perspective (Taslaman, 2008). Since this investigation entails duality dualistic principle of ontology, the problem emerges as a philosophical issue (Kamözüt, 2005). The

* Corresponding author/Sorumlu yazar
e-posta: rizasalar@atauni.edu.tr

paradoxical nature of the wave–particle duality has become so influential, in a philosophical sense, that the opinions of many famous philosophers who hold a mechanic-deterministic view have been shaken (Taslaman, 2008).

Among them is Galileo, one of the primary figureheads of modern science, who may even be considered the progenitor of the concept of nature as a quantifiable phenomenon. In other words, Galileo saw nature from a qualitative perspective and regarded any results derived from the qualitative values as real. Galileo's world was based on God, nevertheless it remained one of an essentially anthropocentric nature (Collingwood, 1960). Perspectives within Galileo's world limit modern science and the understanding of theology in nature (Işıklı, 2012). In the Galileo's world, where God and man are the primary concerns, the mechanistic view becomes dominant; however, the problem of a whole comprised of singularities becomes fuzzy over time. In the Galileo's worldview, wherein the mechanistic view is dominant, a 'structural problem' emerges regarding the system's holistic data while calculating the locations of particles within that system. This problematical structure shows itself as fuzzy and uncertain and, in quantum physics, emerges as Heisenberg's uncertainty principle; a principle claiming that conjugate properties cannot be simultaneously quantified (Işıklı, 2012). This situation is also apparent in Descartes's mind–body distinction. According to Descartes (1996), the mind and body order appears as two distinct objects that present themselves as space and time. While space presents itself as geometry, time arises as arithmetic. Descartes says that the reason for the single to be single is itself and advocates that the source of all occurs as itself. Descartes often evokes God in his discourse and bases the ontological reason of creature on the ontological reason of another creature. Einstein agrees with Descartes, advocating that mind and body cannot be comprehended equally. Within his special and general relativity theories, Einstein created his own duality by saying that space and time are two important, yet distinct, phenomena; nevertheless, both support one another. Similarly, Spinoza's thoughts that mind and body are two different reflections of a single essence (Warburton, 2004) and, in particular, that space and thought are two different appearances of the same creature can be considered as the first step towards conjugate properties (Işıklı, 2012). Newton (1998) thought that light, per its nature, should be considered as a particle, though he nevertheless encountered and experienced some contradictions regarding this opinion. Considering the zeitgeist, optical events such as diffraction and interference may have lead Newton to think that light should be considered to be a particle. The idea that light can be a particle was perpetuated by John Dalton (Sekmen, 2006), though opinion has since shifted toward perceiving light as a wave due to its wave-like characteristics unveiled in the work of Dutch physicist Christiaan Huygens Huygens. Maxwell's electromagnetism in particular, gave strength to the idea that light should be a wave (Sears, Zemansky, Young & Freedman, 2014). All these developments reveal that, within the light's particle–wave duality both sides seem to be irreconcilably opposed. However, when we consider that there are experimental results supporting both opposite claims, we notice that we fall into a mistake when using the word "seems like". Findings from quantum theory

suggest that not only light, but also other subatomic particles, behave like a wave; this repeats the misconception caused by the aforementioned term "seem like". One of the most significant experiments on the dualist behavior of light was the double-slit experiment, considered to be the 'heart' of quantum physics by Richard Feynman (2001).

2. Young's Double-Slit Experiment

It has taken such a long time to replace Newton's theory with a new one because the interactions at the atomic level are so strange. Nevertheless, the formulation of a theory that can explain all these strange behaviors, and one that seems entirely contrary to common sense was developed in 1926. This skewed and maddening theory was called quantum mechanics. The meaning of the quantum word already pointed out nature's nonsensical behaviors; namely, its idiosyncratic characteristics.

The theory of quantum mechanics explains numerous details and, more specifically, successfully describes the whole of chemistry and the various characteristics of objects therein. However, it also presents a problem regarding the interactions of light and matter. We are unable to predict which slit a single photon pass will through. Probability is all we can propose. Hence the question arises: "Does physics, as a science with such a great certainty, turn out to be a science that can only speculate on probabilities without certainty?" The answer is, yes, unfortunately, this is the case; nature only allows us to calculate probabilities. Nonetheless, this does not mean the collapse of one of the three main sciences (Feynman, 1949). Young's double-slit experiment calls to mind Richard Feynman, as perhaps the one who suffered most from this and who was the best instructor on quantum mechanics in the final two decades. What made Feynman special in the quantum mechanical world was that he developed a quantum version of electromagnetism, quantum electrodynamics. While quantum physicists such as Heisenberg and Dirac were required to work within an unstable environment, wherein the logical relationship between concepts could not be easily revealed, physicists such as Feynman has all the pieces of the puzzle and the logic of sequencing those pieces was apparent to them (Gribbin, 2011). Feynman writes that Young's double-slit experiment is the cornerstone of quantum theory in the chapters related to quantum mechanics of his book titled *Lectures*, asserting: "Because this is not a phenomenon that can be explained by any classical prediction".

3. The Experiment Process and Probability Principles Emerged

Let us consider a kind of curtain, for example, a wall with two small holes in it and a further, second, wall on one side of the first wall that serves as a kind of a detector. The detector should have a background on which light and dark strips will form if we conduct the experiment using light. Alternatively, if we conduct the experiment with electrons, a wheeled detector can be used in order to understand how many electrons fall into a particular area of the curtain.

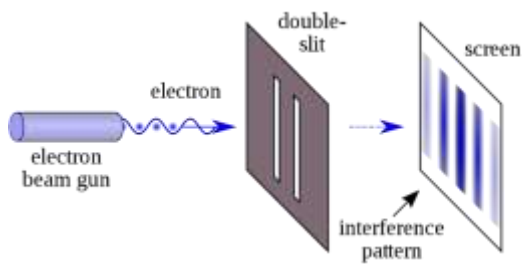

Figure 1. The double-slit experiment (from the wikipedia.com)

We should remember that there is a photon or electron source on the other side of the first wall; the wall with two holes in it. Now, let us consider the prosaic meaning of electrons and photons in daily life rather than per their quantum structures. Let us imagine that we place all the experiment equipment within a water vessel. Each wave developed by the wave source creates a regular pattern consisting of a peak and a trough on the background due to the interference created by passing through the hole. Now, if we cover one of the holes, it is obvious that there will be a change in the height of the waves on the background. The biggest waves will be those nearest to the hole, as one might expect. The intensity of a wave, the magnitude of the energy it carries is proportional to the square of the height, the amplitude (A^2). However, the situation becomes more complicated when both holes are open. When both holes are open, a great peak is formed between them with a lesser intensity on both sides of this peak. That is to say, the destructive interference of the two wave groups has resulted in them demolishing one another. Consequently, a low and high wave pattern is repeated on the background. Mathematically, when the two holes are open, the result given is the square of the sums of the two amplitudes, not the sum of their squares. The intensity of waves with amplitudes A and B are found to be $I = (A+B)^2$ rather than $I = A^2+B^2$ (Gribbin, 2011). When the waves are sent through both holes, the total energy is different from the sum of the energy for each wave, which increases fourfold by showing a tensor increase; this is found to be $I = A^2+B^2+2AB$. Here we can say that the extra term is due to the interference of the two waves. The term (A^2+B^2) is called a 'wave function' or 'amplitude' and consists of complex numbers. The wave function is denoted by Ψ . The Ψ function as a variable in Schrödinger's equation is related to the particular particle it describes. If Ψ is considered as a wave, the construction of its interference pattern is unsurprising; besides, it is an easy analysis to consider that Ψ behaves the amplitude of the wave and Ψ^2 behaves as the intensity. Since Ψ wave function contains more than one probability it concerns superimposition. However, the square of the absolute, $|\Psi|^2$ gives information about the system since Ψ does not make any sense by itself (Close, 2006).

Born, the progenitor, indicated that the wave function is nothing but a probability. Therefore, Born describes Ψ wave function as a probability amplitude $\Psi(x, t)$ in the x dimension with t representing time and values ranging from 0–1. $|\Psi|^2$, described as the probability density, provides information regarding the current possibilities of the system in question. Such probabilities show themselves as breaking the principle of non-contradiction, one of the basic principles of logic. Niels Bohr puts this strange situation in

the following words: "There is no quantum world. There are only abstract descriptions" (Pais, 2000). In this case, Ψ_1 and Ψ_2 represent the wave functions of the probability of electron interference through the 1st and 2nd slit. When one of the holes is covered, the counts obtained from the open hole within a minute, or the probability of electron interference are indicated by the square of the absolute value of these quantities. This result leads to the conclusion that electrons do not display classical particle behavior and furthermore, if they did, they would be unable to create an interference pattern in the double-slit experiment. The double-slit experiment falsifies the theory that the phenomena called electrons and photons pass through the first or second slit in such an experiment. As Feynman (2001) reported, "...it is not possible to design a device that can detect through which slit an electron will pass and that does not have a devastating effect on the electron's interference system. No one was able to figure out a way to prevent this".

If an experiment is conducted in a way that determines which option is to be used, the probability that the particular phenomenon will occur is different; indeed, the probability of the event is the sum of the probabilities within each option; there is no interference (Close, 2006). Young's double-slit experiment yields options that are difficult for us to accept as accepted electrons pass through both holes simultaneously. If we understand through which hole the electron passes, it seems like the electrons are mocking us by destroying the interference pattern, almost as if they understood what we were trying to observe. Within the double-slit experiment, electrons do not allow us to understand their nature, they merely indicate that we are only able to observe the boundaries they determine. In this regard, Young's double-slit experiment reveals a hard-to-believe result; it seems as if electrons have consciousness (Zohar & Marshall, 1990).

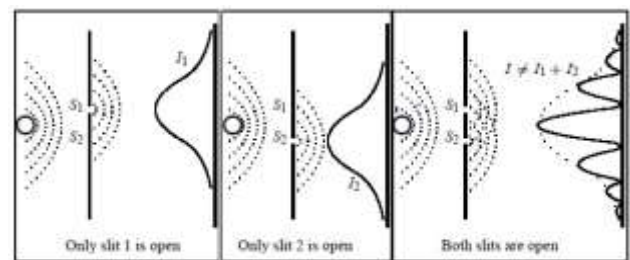

Figure 2. The probability density of interferences in single and double-slit experiments. (from the physics.stackexchange.com)

Within a situation such as that of the aforementioned wave function, superimposition, and existence in two places at the same time emerge as exemplars of the strangeness of the quantum world and as philosophical problems that must be resolved.

4. Discussion

Those objects from which the sensory organs obtain their information are those objects that exist in the macro world; our perceptions measuring such objects had been a 'known fact' until the paradox of Young's double-slit experiment emerged. In other words, the classical physics had been built on a deterministic approach that is based on the mere

perception of our sensory organs and prior to the discovery of the dualistic behavior of light as illuminated by Young's experiment. Thus, principles of classical logic were adopted without comparing virtual and actual values, in a way that does not account for the concept of probability (Öner, 2000). The double-slit experiment underlines the inevitable fact that our organs and more precise measuring instruments adapted to replace them are inadequate when it comes to measuring quantum systems. In fact, the most sensitive measuring instruments are incapable of measuring the quantum system through classic, deterministic logic (Öner, 2000). In this regard, one of the most problematic issues posed by the results of Young's double-slit experiment is the measurement problem. This situation emerges as a primitive theoretical situation that needs to be interpreted in terms of the quantum theory (Koç, 1983) because quantal measurements are quite different from daily measurements that our common sense can predict. In other words, measurements within a quantum system are quite different (Işıklı, 2012). Therefore, the interpretation of these measurements should be performed ontologically–epistemologically, in a way that one completes another. Through such an approach the ontic interpretation describes the location of measurement within the physical universe along with its empiric content, while the epistemic interpretation expresses the nature of information obtained by the measurement and the meaning of this information to the theory (Koç, 1983).

Young's double-slit experiment reveals that measurements need to be interpreted in the quantum theory and make it necessary to revise the probability density to evolve into a singular state according to the observation within the quantum philosophy. The Copenhagen interpretation, in particular, contains philosophical interpretations of quantum physics and it appears that quantum mechanics reduce or evolve to a singular case; this is difficult for nature to explain (Capra, 2010).

Furthermore, as what is expressed as a system is, axiomatically, there is no chance to return to the initial conditions through experiment or observation. Since the measurements take the system only to the initial point, it is therefore impossible for that system to reach the same results in a subsequent stage. Therefore, Young's experiment claims that a description should be made by in particular considering reversibility issue ontologically (Işıklı, 2012). Another significant result of Young's double-slit experiment is that the observation of phenomena turns them into ordinary objects. In fact, such an observation develops a different perspective in terms of describing ourselves within the natural world and finding our place within it. The relationship between Young's double-slit experiment and observations inevitably lead us to the entropy principle, the second law of thermodynamics. Although Young's double-slit experiment does not accept classic measurements, even when such a measurement is performed it seems impossible to return the system to its initial conditions that created the system itself, this is because the entropy change is at a linear level. Linear irregularity obviously rejects such a situation. Neumaier & Westra (2011) upholds that this situation stems from the mathematics used to describe both classic and quantal

systems; that is, mathematical language causes a measurement problem.

There are many systems, such as mathematical, mechanical, and physical systems, all of which present themselves according to the user's aims and objectives. Of these systems, the atomic system differs from other classical systems due to the chaotic behavior of atoms. In this regard, an atomic system simultaneously emerges as a quantum system and, similarly, Young's double-slit experiment (which, in fact, is a serious quantum system establishing contextuality among an electron, a photon, a detector, and an observer) is an example of a quantum system. All the probabilities within such a system are expressed by a virtual or imaginary situation called a wave function. One of the strange and surprising lessons learned from Young's double-slit experiment was that an imaginary situation's realization in the used background in order to see the actualizations. A superposed quantum system, a system which contains multiple possibilities, transforms itself into a singular state in the background and presents itself to us as real (Gribbin, 1995).

Niels Bohr, a quantum philosopher who drew attention to this phenomenon, internalized wave function reduction so much that he was constantly mentioning it as a physical reality, and investigated it as a philosophical problem that could and needed to be resolved. He was especially concerned with the question of how human knowledge could contact this reality as opposed to deliberating over whether such a reality exists or not. From the results of Young's double-slit experiment and the philosophical expansions of Niels Bohr, the primary philosophical problems that we seem to face are: "Who is the observer?", "are there any interactions between the observed and observer?", and "are those devices used to make such observations a part of the quantal system? As Neumaier (2011) stated, starting points that are both defined and detected at the initial stage present a double phenomenon. A conscious act reduces the phenomenon to a single virtual phenomenon. According to, Neumaier's ideas, Young's double-slit experiment creates a mismatch between theory and practice the main reason for this mismatch was found to be the measurement problem. The reduction of those phenomena with multiple probabilities into a single case entitled with Young's double-slit experiment caused the following questions to become a topic of discussion (Işıklı, 2011):

"Who is the observer?"

"What is the actual nature of the observer?"

"Is direct observation possible?"

"What is the relationship dimension between the observer and observed?"

"What is the place of consciousness in this process?"

"Is the observable really observable?"

"What is reality?"

Principally, Young's double-slit experiment transforms the question "Who is the observer?" into: "Is it possible that other beings can also be observers apart from human with consciousness?" Furthermore, questions such as "Can we

consider any counter used as a background or detector within Young's double-slit experiment to be an observer?" become particularly important in terms of enlightening the many quantum-mechanical mysteries. Additionally, an important reality emerges regarding following question: "Does Young's double-slit experiment about the inevitable relationship between the observed and observer set a limit to the possibility of describing the atomic objects' behaviors independent from human who is a conscious being or the observation devices?" Another paradoxical structure presenting a further question in Young's double-slit experiment is the impossibility of the observer to go behind the observation devices used and to see what is really there. The results of Young's double-slit experiment reveal a new epistemological problem in the philosophy of nature regarding absolute discrimination between the phenomenon of observation and the behavior of the object observed (Crease & Goldhaber, 2014). This problem becomes particularly significant within the positivist approach and in trying to explain reality through sensory experience; it forces scientists dealing with quantum phenomena to develop a new epistemology and ontology (Fischer, 1998).

Such paradoxical predictions about reality, as revealed by Young's double-slit experiment, were voiced by Sartre, one of the pioneers of existentialism. In particular, the definition of reality as two separate existence areas that are self-existence (the existence of phenomena) and being-for-itself (the existence of pre-reflection cogito) (Durgun, 2015) can be considered as exemplars of when positivism was interrupted. The electrons or photons used in Young's double-slit experiment simultaneously passing through double-slit or a single slit while forming an interference pattern have forced us to reconsider classical logic and its various principles; the law of "the excluded middle" in particular must be fully reconsidered (Omnes, 1994).

When we consider Newton's argument, especially regarding the formation of a single photon or electron, interference does not seem to be possible on its own terms, according to the arguments of classical logic; this is because an electron's or photon's splitting-up and subsequently interfering with itself appears to contradict this law.

One of the striking results of Young's double-slit experiment is that it changed the understanding of an "objective reality independent of the observation" described in the classical argument. Since the classical argument has an understanding that observation does not disturb the objects that belong to micro-universe, that the argument upholds that an object can only reach to reality by means of observation. Therefore, the result produced by any instrument that the subject uses to experience reality will itself be considered a reality. On the other hand, quantum predictions do not consider the relationship between subject and reality in the same way as the classical paradigm does. At least it suggests the conclusion that reaching such a reality is not as simple as stated. Additionally, any instrument used to describe the micro-universe will disturb any object belonging to that micro-universe; subsequently, the results collected by the subject collects with the help of instruments will be far from reality (Işıklı, 2012).

Another result that Young's double-slit experiment revealed is the fuzzy reality that exists during the reduction of a wave function. This reality is different from the classical ontology of positivism. Classical ontology states that the things it perceives as reality can be described using a mathematical language. However, the fuzzy reality cannot be transformed into a mathematical language. In this respect, the fuzzy reality seems to be more metaphysical in nature. Considering, in particular, the circumstances that cause the formation of this reality, we remember Derrida's philosophy that the circumstances that make metaphysics possible are metaphysics themselves (Kant, 2004). The fuzzy view revealed by Young's double-slit experiment seems to have simultaneously doubled those problems that need to be discussed in philosophy. Richard Feynman also supporting the philosophical problems revealed as saying "the heart of quantum uncertainties passes through Young's double-slit experiment" (Close, 2006).

Another philosophical problem revealed by Young's double-slit experiment is the fuzzy logic that revealed itself with fuzzy reality. Such fuzzy logic leads to the conclusion that the phenomena must be interpreted with a different point of view than usual; from this a new logical argument emerged from the many quantum arguments with the reinterpretation of the law of "the excluded middle" showing that more than one possibility can be possible at a single time (Omnes, 1994).

5. Conclusion

In this study, a step was taken to find out the philosophical arising from the dualistic nature of light according to Young's double-slit experiment. We do not believe that the steps taken herein will completely eliminate these philosophical concerns. Our study only aims to draw attention once again to quantum physics and Young's double-slit experiment that lies at the heart of quantum physics. In this regard; Young's double-slit experiment shows that light behaves as both as a wave and as a particle. In particular, experimental results show that light's dualistic behavior forms of the basic arguments of quantum theory. The double-slit experiment has given a new dimension to reality. The question "is there a relationship between dualism and reality" has become a current issue with the dualistic behavior of light in this experiment. The characteristics of waves and particles that comprise such dualistic behavior show themselves at the moment of measurement. An amplitude, and the statistical values based on this amplitude, are all we have before the observation itself; in other words, prior to the observation, the virtual data show themselves as doxa and are unimaginable. The measurement problem due to the dualistic behavior of light introduces several principles gleaned from Young's double-slit experiment; indeed, the fact that nothing could be drier and more barren than these principles (Omnes, 1994) has been evidenced by Young's double-slit experiment. The principles of Young's double-slit experiment infiltrated deep into our feelings, so much so it is as if they are controlling us. We, as the ones living in this world, cannot hold our worldview and the laws that we touch and express with ordinary words superior to the arrogant laws of the double-slit experiment. Such an arrogant experiment inevitably overturns the traditional epistemological

assumptions. As a result of Young's double-slit experiment, a feeling has been created that the existence of the hidden variables governing objects we see in our environment, and what we use to make sense of them, has been proved. However, this does not mean that we can fully examine the philosophical consequences of Young's experiment. Young's double-slit experiment has interrupted usual thinking patterns which claim that common sense is only a consequence of nature's laws which possess their own logical structures. Young's double-slit experiment has demonstrated the difficulty of having necessary perspectives to get rid of the aforementioned logical structures by challenging our limits of toleration. With its many-faceted philosophical and epistemic-ontological consequences, Young's double-slit experiment has the greatest arrogance among all experiments; indeed, it almost screams at us:

"Come mortals, come and see the river in which nothing can be washed for a second time under the same conditions in the same place, look at the thing that creates and is changed infinitely and now attempt to reduce all of this in a simple annexure of mathematics where time is taken out from the mathematics in your hand and which was made sovereign by the fuzziness" (Omnes, 1994).

References

- Capra, F. (2010). *The Tao of physics: An exploration of the parallels between modern physics and eastern mysticism*. Shambhala Publications.
- Close, F. (2006). *The New Cosmic Onion: quarks and the nature of the universe*. CRC Press.
- Collingwood, R. G. (1960). *The idea of nature* (Vol. 31). Oxford University Press.
- Crease, R. P., & Goldhaber, A. S. (2014). *The quantum moment: how Planck, Bohr, Einstein, and Heisenberg taught us to love uncertainty*. WW Norton & Company.
- Davies, P. (1984). *God and The New Physics*. Simon and Schuster, New York, s. 100.
- Descartes, R. (1996). *Discourse on the method: And meditations on first philosophy*. Yale University Press.
- Durğun, S. (2015). Effects of Quantum Theory on Sartre's Existentialism. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Philosophy*, 24.
- Feynman, R. P. (1949). Space-time approach to quantum electrodynamics. *Physical Review*, 76(6), 769.
- Feynman, R. P. (2001). The character of physical law (messenger lectures, 1964).
- Fischer, F. (1998). Beyond empiricism: policy inquiry in post positivist perspective. *Policy studies journal*, 26(1), 129-146.
- Gribbin, J. (1995). *Schrodinger's Kittens and the Search for Reality*. Universities Press.
- Gribbin, J. (2011). *In search of Schrodinger's cat: Quantum physics and reality*. Bantam.
- Işıklı, Ş. (2011). *Kuantum mekaniği ilkelerinin felsefi içerimleri*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Işıklı, Ş. (2012). *Kuantum Felsefesi*. (1. Baskı). Ankara: Birleşik Yayınevi. (In Turkish)
- Kamözüt, C. (2005). Consistency of Realistic Interpretations of Quantum Mechanics. Unpublished Master Thesis in Middle East Technical University, Ankara.
- Kant, I. (2004). *Immanuel Kant: Prolegomena to Any Future Metaphysics: That Will Be Able to Come Forward as Science: With Selections from the Critique of Pure Reason*. Cambridge University Press.
- Koç, Y. (1983). *Doğa'nın Kuantum Mekaniksel Betimlemesi ve Ölçme Sorunu*. (1.Basım) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. (In Turkish)
- Neumaier, A. & Westra, D. (2011). *Classical and Quantum Mechanics Via Lie Algebras*. University of Vienna, Austria.
- Newton, I. (1998). *Mathematical Principles of Nature Philosophy and his Systems of the World* (translated by A. Motte, revised and annotated by F. Cajori).
- Omnes, R. (1994). *Philosophie de la science contemporaine*. Gallimard.
- Öner, M. Y. (2000). *Diyaletik: Olasılıktan Determinizme Doğru*. (3.Baskı). İstanbul: Belge Yayıncılık. (In Turkish)
- Pais, A. (2000). *The Genius of Science: A Portrait Gallery*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Sears, F. W., Zemansky, M. W., Young, H. D., & Freedman, R. A. (2014). *Sears and Zemansky's University Physics: With Modern Physics: Technology Update*. Pearson.
- Sekmen, S. (2006). *Parçacık Fiziği: En Küçüğü Keşfetme Macerası*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık. (In Turkish)
- Taslaman, C. (2008). *Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı*. (2.Baskı). İstanbul: İstanbul Yayınevi. (In Turkish)
- Warburton, N. (2004). *Philosophy: the basics*. Routledge.
- Zohar, D., & Marshall, I. N. (1990). *The quantum self: Human nature and consciousness defined by the new physics*. New York, NY, US: William Morrow & Co.

Araştırma Makalesi • Research Article

Bölgesel Kalkınma Politikalarındaki Dönüşüm: Yeni Bölgecilik Yaklaşımı ve Türkiye Yansımaları

Transformation in Regional Development Policy: New Regionalism Approach and It's Reflections in Turkey

Asena Gizem Yiğit,^a Selen Işık Maden^{b*}

^a Araş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, 32100, Isparta/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4064-8250

^b Dr.Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 32100, Isparta/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3998-855X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 23 Eylül 2018
Kabul tarihi: 27 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Yeni bölgecilik
Geleneksel bölge yaklaşımı
Bölgesel kalkınma

ÖZ

Kalkınmanın dinamik bir olgu olması, zaman içinde hedef ve stratejilerin de değişmesine neden olmaktadır. II. Dünya Savaşı'na kadar uzanan dönemde iktisadi analizlerde mekân yerine zaman kavramına önem verilmiştir. Kalkınmanın temelinde yer alan bölgesel kalkınma, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında mekânlar arasında gözlemlenen kalkınma farklılıkları nedeniyle iktisatçıların ve politika yapımcıların dikkatlerini çekmiştir. Mekânsal temelli olarak açıklanmaya çalışılan bu eşitsizlik uygulanan politik yaklaşımlarda da önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Merkezîyetçilikten uzaklaşarak giderek yerleşmeye dönük geliştirilen teorik ve politik yaklaşımlar hem yeni kuramların hem de yeni kurumsal oluşumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Geleneksel Bölgecilikten, Yeni Bölgecilik akımına geçişte yaşanan teorik dönüşümler incelenirken bu dönüşümlerin Türkiye'deki bölgesel kalkınma politikaları üzerinde yaratmış olduğu yansımalar ortaya konmaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 May 2018
Received in revised form 23 September 2018
Accepted 27 November 2018

Keywords:

New regionalism
Traditional Regional Approach
Regional Development

ABSTRACT

As a result of development's being a dynamic concept, aims and strategies differ globally within time. In the period that extending to the 2nd World War, in economic analysis the concept of time emphasized instead of the concept of location. Regional development which takes places in the center of development, has took the attention of economists and politicians because of observed development difference across locations in post period of 2nd World War. This inequality which is tried to be explained in basis of location, brought important transformations in political approaches applied. The theoretic and political approaches which is developed intended for localization by moving away from centralisation, provided arising of both new theories and new institutions. In this study, on the one hand, the theoretical transformation which experienced during the transition period from Traditional Regionalism to the New Regionalism is being analysed, on the other hand reflections which this transition has created upon regional development policy in Turkey are revealed.

1. Giriş

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için yıllar boyunca üzerinde dikkatle çalışılması gereken ortak bir sorunu ifade etmektedir. Bu durum, bölgesel kalkınma kavramını doğurmuş ve her ülke farklı yaklaşım ve araçlarla bu evrensel alana dâhil olmuştur. Alan ekonomisi olarak da

bilinen bölgesel kalkınma kavramı, zaman içinde giderek daha da önem kazanmıştır.

Geleneksel bir anlayışla fiziksel sınırlar içinde kalan yer olarak düşünülen alan kavramı, küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte içeriğini genişleterek çok da farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde bölgesel kalkınma kavramı da zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Bölge temelli analizler Von

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: selenmaden@sdu.edu.tr

Thünen, Walter Christaller, Auguste Lösch, Alfred Weber'e kadar uzansa da bölge biliminin asıl kurucusu olarak Walter Isard anılmaktadır. Kavram ilk defa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, 1950'li yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya atılmıştır ve daha sonra çok sayıda bilim insanı bölgesel kalkınma literatürüne katkıda bulunmuştur (Tüylüoğlu ve Karakaş, 2006: 196-197). Özellikle savaşın getirdiği ekonomik yıkımları onarmak ve bölgeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla bölgesel planlamalar önem kazanmaya başlamıştır. Bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkların getirdiği demografik bozulma ve sanayinin daha güçlü olduğu kesimlerde görülen yoğun göç bu açığı daha da büyütülmüştür. 1970'lere gelindiğinde bu konu neredeyse bütün Avrupa'nın gündeminde olmakla kalmayıp kalkınma ajanslarının kurulması sürecine de hız kazandırmıştır.

Bölgesel kalkınma çalışmaları, Türkiye'de de 1960'lı yıllarda Kalkınma Planları ile başlamıştır. Bölgesel gelişmenin sağlanarak, bölgeler arasındaki farkların dengeli biçimde kapatılması için hızlı sonuçlar veren politikalar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için de bölgesel kalkınma planlarının yanı sıra, KÖY (Kalkınmada Öncelikli Yöre), teşvik ile yatırım uygulamaları, Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) kurulması, sosyal sorumluluk projeleri ve kırsal kalkınma projeleri gibi araçlar kullanılmıştır.

Kaynak kullanımının etkinsizliği ve kaynak yetersizliği, iklim şartlarının zorluğu, jeolojik ve jeofiziksel özellikler, pazarlara olan uzaklık ve yerleşim yapısı gibi sıkıntıların meydana getirdiği bölgeler arası gelişmişlik farklılığını minimize etmek için uygulanan geleneksel bölgesel kalkınma stratejileri dünya genelinde yetersiz kalmış, Türkiye'de ise yeterince başarıya ulaşamamıştır. Değişen piyasa koşullarına uyum sağlama ihtiyacı, rekabet anlayışının değişmesi, yaşanan hızlı teknolojik dönüşüm, geleneksel bölgeciliğin yerine yeni bir bölge yaklaşımını benimsemeyi zorunlu hale getirmiştir. Değişimler ilk olarak kalkınma ekonomisi ile başlamış, daha sonra bölgesel kalkınma stratejilerinin hedefleri, faaliyet yapısı ve araçları ile devam etmiştir. Böylece kalkınma planlarını oluşturan kurumsal yapıların da gelişmesi ve değişmesine zemin hazırlanmıştır. Öyle ki bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı yukarıdan aşağıya planlama anlayışından, aşağıdan yukarıya planlama anlayışına evrilmiştir. Yenidünya düzeninde, yerel dinamiklerin önemi kalkınma ve gelişme açısından daha da artmıştır.

2. Geleneksel Bölge Anlayışı ve Kalkınma Planlarına Yansımaları

Birçok farklı tanımla yapılabilmekle birlikte, bölge kavramı iki ana akımda ele alınabilir. Bunlar; geleneksel bölge kavramı ve küreselleşmeyle şekillenen yeni bölge kavramıdır. Bu tanımlardan geleneksel anlayışa göre: "Bölge, yan yana gelmiş birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir." Küresel anlayışa göre tanım ise: "Bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir" (Apan, 2004: 40).

Avrupa'da geleneksel anlayışa dayalı bölgesel kalkınma yaklaşımının -Roma Anlaşması'nın hedefleri

doğrultusunda- bölgeler arasındaki farklılıkları gidermeye çalışmak amacıyla başlatıldığı bilinmektedir. Avrupa Tek Senedi'nde de bu amaç için kesin ve net araçlar belirtilmemiş olmasına karşın resmi olarak bölgesel kalkınma kavramı yürürlüğe konulmuştur. Bu aynı zamanda ekonomik ve sosyal uyumu sağlayabilmek amacıyla bölgesel politikaların geliştirilmesi gerekliliğinin de kabulünü ifade etmektedir (Paxton, 1992: 213). Paul Krugman, 1991'de yayınladığı "Geography and Trade" adlı çalışmada ilk kez Yeni Ekonomik Coğrafya kavramını kullanmış ve bu kavramı ölçek ekonomisi ve kümelenme yaklaşımlarıyla destekleyerek açıklamaya çalışmıştır. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisinde önceki geleneksel teorik varsayımların aksine üretim faktörlerinin hareketliliği ve taşıma maliyetlerinin varlığı ortaya konulmuştur. Yine bu teoride belirli bölgelere odaklanan kalkınma yaklaşımı ön plana çıkarken, ticari engellerin olmadığı bir model kurgulanmıştır. Krugman, belirli bir bölgede gerçekleşen sektörel yoğunlaşmanın uzun vadede geliri artıracağını savunmaktadır (Krugman, 1991). Sonrasında ise bölgesel kalkınma kavramına uygun olarak, bölgelerin sınıflandırılması, istatistikî analizlerin yapılması, farkların belirlenerek bölgelere en uygun politikaların düzenlenmesi amacıyla Bölge Birimleri Sınıflandırması anlamına gelen NUTS Bölgeleri kurulmuştur (Güler, 2005: 147).

Türkiye'de ise Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kalkınma hamlelerine büyük önem verilmiştir. Ancak bölgesel kalkınma yaklaşımının 1960 sonrası planlı dönemle birlikte başladığı söylenebilir. Planlı dönem öncesi bazı bölgesel raporlar hazırlanmış olsa da sistemli yaklaşımların planlı dönemde ağırlık kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967), bölge planlamasının "kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan firelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacağı" belirtilmiştir. İkinci Kalkınma Planı'nda (1968-1972) milli plandan bağımsız olarak bölgesel anlamda başka bir plan düzenlenemeyeceği dile getirilmiş olsa da Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977) KÖY (Kalkınmada Öncelikli Yörelere) uygulamasını hayata geçirmesi açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bölgesel Planlama açık ve net olarak Beşinci Kalkınma Planında (1985-1989) ele alınmış, bunun için DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) görevlendirilmiştir. "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademeleşmesi" çalışmasıyla birlikte 16 bölgeyi bir ayırım benimsenmiştir. Böylelikle ilk kez bir planda bölgesel bir ayırma yer verilmiştir. Altıncı Kalkınma Planında her ne kadar bu 16 bölge bir kenara bırakılıp KÖY uygulamasına ağırlık verilmiş olsa da Yedinci Kalkınma Planında (1996-2000) "Bölgesel Dengelerin Sağlanması" başlığı altında, bölgesel gelişme ve il planlama ile ilgili önemli düzenlemelere yer verilmiştir (DPT, 1964). Yine bu plan çerçevesinde Avrupa Birliği müktesebatına uyum teşvikiyle beraber NUTS bölgeleri kurulmuştur. Sekizinci Kalkınma Planında (2001-2005), Avrupa Birliğine uyum süreci için çalışmalara hız kazandırılması, bölgesel kalkınma alanında da kendini göstermiştir. Teknoloji ve AR-GE gibi alanlarda teşviklerin verilmesi, eğitim sisteminin daha kaliteli bir hal alması ve yeni sanayi odaklarının oluşturulma çabaları bu planda öne çıkan bölgesel kalkınma göstergelerindedir (DPT, 2000).

Bu plandan sonra bölgesel kalkınma boyut değiştirmiş ve zaman içinde de büyük değişiklikler göstermeye başlamıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planında, teşvikler önemli oranlarda artırılmış, bu sayede yatırım artışı ve istihdam verilerinin düzeltilmesi amaçlanmıştır. KÖY uygulamasına bağlı yerlerdeki işletmeler için bazı gelir vergisinde ve SSK prim ödemelerinde indirimle gidilmiştir. Yine özellikle bu bölgelerdeki il özel idareleri ve belediyelerin, projeleri için özel ödenekten desteklenmesine devam edilmiştir (DPT, 2006).

2.1. Geleneksel Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları

Bölgesel Kalkınma Politikaları, 1929 Büyük Buhran sonrasında, özellikle kalkınma iktisadının yeniden yükseldiği dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Keynesyen politikalar ön planda olup, kalkınma politikalarına da bu çerçevede yön verilmiştir. Bu dönemde benimsenmiş olan ulus-devlet anlayışı gereği de bu ortama zemin hazırlanmış, bölgeler, ülkelerin alt parçaları olarak görülmüştür. Bununla birlikte 1950-1960'lı yıllarda korumacı-müdahaleci iktisat politikalarına geçilmiştir. Bu dönemde büyüme öncelikle mikro düzeyde ele alınmış, sürdürülebilir büyümenin sağlanması için ise ülke içindeki geri kalmış bölgelerin kalkındırılması gerekliliği benimsenmiştir. Bundan dolayı da bölgelere planlı bir müdahale gerekliliği önemle vurgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki kalkınma yaklaşımlarını genel iki başlıkta incelemek mümkündür.

2.1.1. Keynesyen Bölgesel Büyüme Yaklaşımı

1929 Buhranı sonrasında özellikle önem kazanan kalkınma kavramı literatürde geniş yere sahip olmuştur. Özellikle bölge kavramı, her ne kadar iktisatçıların kullandığı bölge kavramı ile birebir uyumuna da, kalkınma ile beraber anılmaya başlanmış, bölgelerarasındaki uyumsuzluğu gidermek, kalkınma ve büyümenin tabanını oluşturmuştur. 1950 ve 1960'lı yıllarda ise talep yönlü iktisat politikaları benimsendiğinden Keynesyen politikalar daha da ön plana çıkmış ve özellikle kalkınma planlarının ayrılmaz parçası olmuştur. 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoklarına kadar da bu anlayış devam etmiş, bu iki önemli olaydan sonra yaşanan stagflasyona reçete olarak iktisat politikalarında neo-liberal yaklaşımların etkisi görülmüştür (Aktakaş, 2006: 30; Kaya, 2007: 62)

Keynesyen büyüme modelinde, kalkınmanın temelinde bölgesel kalkınma gerekliliği yatmaktadır. Keynes'in analizine göre makroekonomik sorunlar (özellikle işsizlik, enflasyon ve durgunluk) yurtiçi üretimin satın alma miktarındaki dalgalanmalarla doğrudan ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomide eksik istihdamdan kurtulmak için ise toplam talebin artırılması gerekmektedir. Toplam talebin artması ise yatırımları tetikleyecek ve bu şekilde büyüme gerçekleşecektir (Göktaş: 2005: 66).

Keynesyen tabanlı birçok büyüme modeli bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlilerden biri Harrod-Domar Büyüme Modeli'dir. Bu model yatırım ve tasarruflar üzerine kurulu bir büyüme modelidir. İki önemli varsayım üzerine kurulmuş bu modelde, birinci varsayım, üretimin sermayeye bağlı olmasıdır. İkinci varsayım ise sermaye birikiminin gelire bağlı olmasıdır. (Taban, 2010:

23-24). Ancak Keynesyen politikada başarı, merkezi hükümetin sahip olduğu maddi güç ile doğrudan ilişkilidir. Buna bağlı olarak 1970'li dönemde krizlerden sonra yaşanan, sıkıntılı süreçte, bütçe yapıları zayıflamış ve Keynesyen temelli bölgesel kalkınma stratejileri işlemez hale gelmiştir. Özellikle bölgesel geliri yükseltmek ve istihdamı arttırmak amacı taşıyan bu politikalar verimliliği geri planda tuttuğundan dolayı sürekli kamusal desteğe ihtiyaç duyan yerel ekonomilerin oluşmasına neden olmuştur. 1973 Krizi sonrasında ise bu durum, yavaş yavaş yerini yeni politika anlayışına bırakmaya başlamıştır.

2.1.2. Neoklasik Bölgesel Büyüme Teorisi

Keynes'in Klasik İktisat Teorisi'ne yaptığı eleştirinin bir analizi olarak ortaya çıkan Neoklasik Büyüme Teorisi, ekonominin tam istihdama ulaşması için gerekli şartlara bağlıdır. Özellikle Solow ve Swan'ın (1956) öncülüğünde gerçekleşen bu akımın temel varsayımlarında ölçeğe göre sabit getiri ve sermaye verimliliğine göre azalan trend söz konusudur. Ayrıca yine bu varsayımlara göre nüfus oranı da sabit olarak artmaktadır. Sınırlı devlet müdahalesini benimsemiş olan bu teoriye göre, iki temel öngörü söz konusudur. Bunlardan ilki gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerden daha çok tasarruf eden ülkenin, daha fazla sermaye yoğun ve zengin olacaktır. Bununla birlikte model azalan verimlerle açıklandığından, ekonomik büyümeyi etkileyen asıl unsur, nüfusta ve teknolojiye bağlıdır. (Kar vd, 1998: 3)

Diğer bir öngörü ise teknolojik düzeyin her ülkede aynı olması varsayımından hareketle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzun dönemde birbirini yakalayacak olmasıdır. Yakınsama Hipotezi de denilen bu hipoteze göre sermayenin getirisinin yüksek olduğu fakir ülkelere doğru bir akış olmaktadır ve sermayenin işgücünden daha hızlı arttığı bir ekonomide, teknolojinin sabit olduğu varsayıldığından, faiz hadleri düşecek, buna bağlı olarak da fakir ülkeler zengin ülkelere göre daha hızlı büyüyeceklerdir (Kibritçioglu, 1998: 207). Ancak bu öngörüler haricinde modelin zayıf tarafları da söz konusudur. Küreselleşmeye açık ve hazır olmayan yerel ekonomilerin kırılabilirliğe mahkûm edilmiş olması modelin açıklama gücünü zayıflatmıştır. Bu zayıflama karşısında yükselen İçsel Büyüme Teorilerinin Neoklasik yaklaşıma getirdiği eleştiriler de Solow modelinin geçerliliğini azaltması yönünden önem arz etmektedir.

3. Yeni Bölgeciliğe Geçiş

Küreselleşme hareketinin özellikle 1990 sonrasında ivmelenmesi, beraberinde yerelleşme olgusunu da ön plana çıkarmıştır. Bu hareket aynı zamanda hem siyasi hem de ekonomik değişimlerin temelini oluşturmuştur. Sanayi toplumunun yerini bilgi toplumunun almaya başlaması, fordist üretimden esnek üretime geçiş aşaması ve modernizmin yerini post-modern düşünceye bırakması, bu değişimleri tetikleyen hareketler olmuştur (Tekeli, 1962: 30).

Bölgeler arası eşitsizliğin artmasına neden olan sorunlu bölgelerin, kalkınma ve ekonomik büyümeye olan negatif etkisi halen daha çözülememiş bir sorun olma özelliğini taşımaktadır. Gelir düzeyinin düşüklüğü, işsizlik oranındaki artışlar, göç, sürdürülebilir yerel rekabetin sağlanamaması

yeni politikalara ve yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesi olmuştur (Danson, 1999'dan akt. Erzi,2004: 7). Bu sorunlar, geçmişte deneyimlenmiş geleneksel yaklaşımın yerine, daha rekabetçi, yenilikçi ve önceliği yerel bölgelerin kalkınmasına ağırlık veren yeni bölgesel politikaların oluşmaya başlamasına yol açmıştır. Tüm bunların ışığında gündeme gelen yeni yaklaşım Yeni Bölgecilik Yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Erzi, 2004: 5). Yeni bölgecilik yaklaşımı, daha önceki dönemlerde uygulanmakta olan gerek Keynesyen gerekse Neoklasik yaklaşımdan daha fazlasını içeren; sosyo-ekonomik ve kurumsal çerçeveleri de dikkate alan bir anlayışla ele alınmaktadır. Bir başka ifadeyle bölgeleri başarıya götürecek faktörleri ele alan bu yaklaşım, üretim faktörlerinin hareketliliği gerçeği çerçevesinde, diğerlerinden nasıl daha üstün bir performans gösterdiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yeni Bölgecilik yaklaşımını diğer geleneksel yaklaşımlardan ayıran bir diğer önemli nokta da, geleneksel yaklaşımların bölgelerin başarı performansını açıklamakta yetersiz kalması ve bölge başarısını sadece ekonomik faktörlere dayandırmasıdır (Okcu vd., 2005: 2-4). Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımlarıyla yeni bölgecilik yaklaşımları arasındaki 3 temel fark bulunmaktadır: (Dulupçu vd, 2010: 242). İlk olarak, geleneksel bölgesel kalkınma anlayışının temel hedefi bölgesel gelişme iken bu anlayış yeni bölgecilikte yerini bölgesel yeniliğe bırakmaktadır. İkinci olarak, geleneksel bölgesel kalkınmada temel kaynak olarak "bölgeler arası yeniden dağıtım" kullanılırken yeni bölgecilikte yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesine odaklanılmaktadır. Son olarak da, yeni bölgeciliğin bilgiye ve bilgi üretimine yönelik kaynaklara ve yenilikçiliğe vurgusu belirgin bir şekilde kendini göstermektedir.

3.1. Yeni Bölgecilik Yaklaşımları

Yeni bölgecilik yaklaşımını oluşturan iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlar; içsel büyüme yaklaşımı ve cazibe merkezi yaklaşımıdır.

3.1.1. İçsel Büyüme Yaklaşımı

Neoklasik iktisat görüşünün temelinde yer alan Solow'un 1956 yılında ortaya koyduğu dışsal büyüme teorisinin aksine 1980'li yıllardan itibaren büyümeyi içselleştiren farklı bir sistem benlik kazanmaya başlamıştır. İçsel Büyüme yaklaşımına göre fiziki sermaye haricindeki diğer bileşenlerde, eğer ki birikim artarsa, bu durum faktör gelirlerinin de artacağını savunmaktadır. Diğer bir adı olumlu dışsal etkiler olan bu sava göre bilginin yaygınlaştırılması veya kamu alt yapı inşaatı gibi faaliyetlerin sonucu olarak ortaya çıkan etkiler, sermayenin marjinal verimliliğindeki düşüşe karşı olabilirse içsel olarak kabul edilmektedir (Göktürk, 2006: 2). Neoklasik ve Keynesyen politikaların değerini kaybetmeye başladığı 1980'lerde bölgesel kalkınmaya yönelik olarak içsel dinamiklere vurgu yapan çalışmalar ve görüşler yankı bulmaya başlamıştır.

Başlıca savunucuları; P. M. Romer, R. J. Barro, R. E. Lucas ve G. Mankiw olan İçsel Büyüme Teorileri, teknolojik ilerlemeye olduğu kadar, eğitim, AR-GE ve beşeri sermaye gibi faktörlere de öncelik verilmesini savunur. İçsel

büyüme modellerine yönelik yapılan çalışmalarda öncü isimler Romer ve Lucas olmuştur. Lucas büyümenin asıl aktörü olarak beşeri sermayeyi kabul etmektedir. (Lucas, 1988: 17). Romer'in teorisine göre ise kapalı bir ekonomiye sahip az gelişmiş ülkelerde büyümenin sağlanabilmesi için beşeri sermayenin arttırılması gerekmektedir. Romer'in teorisine göre, bir ekonomi ne kadar fazla beşeri sermaye stokuna sahip ise o kadar hızlı büyümektedir (Romer, 1990: 99). Arrow büyümeyi yaparak öğrenmeye dayandırmıştır. Arrow'a göre öğrenme zaman içinde deneyimlenerek kazanılmaktadır ve bir problemin çözümü olarak kendini göstermektedir (Arrow, 1962: 155). Mankiw ise daha önce Solow tarafından ortaya atılan büyüme modeline beşeri sermaye değişkenini ekleyerek modeli beşeri sermaye yönünden açıklamaya çalışmıştır. İçsel büyüme teorisinin ise içsel büyüme olarak adlandırılmasının temel nedeni ekonomik büyümenin içsel güçlere bağlı olduğunu kabul etmesidir ve Neoklasik yaklaşımın yakınsama hipotezinin aksine kabul ettikleri kavram iraksamadır (Doğan, 2010: 45).

İçsel büyüme yaklaşımına göre bölge, içinde kullanılmayan değerli, birçok kaynağı bulunan ekonomik bir sistemin en alt kaynağıdır. Ekonomik büyümeye ve kalkınmaya öncülük eden ise öncelikle bölgesel anlamda değerlendirilmesi gereken bu kaynaklardır. Bundan dolayı ortaya çıkan bu yeni paradigmaya göre, bölge yapısının güçlendirilmesi, yeni iş kültürünün oturtulması ve buna bağlı olarak ilgili bölgeye yatırımcı çekilmesi, beşeri sermaye, sistem kalitesi, geliştirilebilir networkler ve öğrenme stratejileri gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (Ertugal, 2005: 3). Bu kapsamda değerlendirildiğinde İçsel büyüme yaklaşımlarının Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulmasına da öncülük ettiği söylenebilir. Dünya'da ilk kez 1950'li yıllardan itibaren kurulan kalkınma ajanslarının öncelikli amacı, merkezi hükümetin hazırladığı kalkınma planlarına bilgi temin etmek, bu planların uygulanabilirliğini kontrol etmektir. Ancak 1980'lerde artan küreselleşme hareketleri sonucunda artan yerel rekabet ile birlikte yerel aktörlerin bölgesel kalkınma stratejilerine aktif olarak katılmasını teşvik etmek amacıyla görevlendirilmişlerdir. Avusturya, Belçika, İrlanda ve Fransa kalkınma ajansları ile ilk kez 1950'li yıllarda tanışırken, Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya 1960'larda, Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve Danimarka ise 1980'lerde tanışmıştır (Özen, 2005: 5).

3.1.2. Cazibe Merkezleri Yaklaşımı

Cazibe Merkezi Yaklaşımı 1960'lı yıllarda gündeme gelmiş, Kalkınma Kutupları Teorisi ile paralel bir yapı göstermiştir. Bu teori, Fransız ekonomist François Perroux'un 1940'lı yıllarda geliştirdiği bir teori olup, ekonomik kalkınmanın bir ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda başlamadığını savunmaktadır. Perroux'a göre ekonomik kalkınma, uygun koşullara sahip belli bölgelerde yoğunlaşmaya başlar ve belli bir yoğunluğa ulaştıktan sonra ekonominin tümüne yayılır (Dinler, 2012: 272). Kalkınmanın belli bir bölgede başlamış olması bir tesadüf değil kalkınmanın ön koşulu olarak görülmektedir. Dolayısıyla kalkınmanın belirli sektör ve belirli bölgelerde başlamış olması, tesadüfi bir gelişmenin ötesinde ekonomik kalkınmanın bir koşulu olarak görülmektedir. Kalkınma kutupları, bu özelliğiyle dengesiz kalkınma teorileri içinde

yer almaktadır. Yine bu teoriye göre, devlet, bölgesel yapıyı dönüştürmek için belirlemiş olduğu cazibe merkezi adı verilen kentlere kamu yatırımlarını yoğun bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu amaç doğrultusunda aynı zamanda kamu yatırımlarının yaratacağı bu yığılma ekonomisinin bölgenin tamamı için yaratacağı yeni iş imkânları, üretim kapasitesinin artması gibi dışsallıklar sayesinde bölgesel ölçekte bir refah artışı sağlanması hedeflenmektedir. Kalkınma Kutupları Teorisi, yerleşim birimlerinin çoğunda kullanılan bir gelişme modelidir. Teşvik ve sübvansiyonlar sonucunda bölgede refah artışı ve büyüme beklenmektedir. Modelin alt yapısındaki aktörleri ise girişimcilerdir (DPT, 2000).

Cazibe Merkezleri Yaklaşımına temel oluşturan bir başka teori Birikimli Nedensellik Teorisi'dir. İsveçli iktisatçı Myrdal tarafından ortaya atılan bu teoriye göre gelişmişlik farkları fazla olan iki ülkenin serbest ticareti söz konusu olursa, hem bu iki ülke arasında ekonomik entegrasyon sağlanamaz hem de büyük ülke istihdam koşulları nedeniyle emek göçü alır. Bunun bir diğer nedeni ise küçük ülkenin sanayisinin, gelişmiş ülkenin sanayisi ile rekabet gücünün olmamasından kaynaklanmaktadır. Dengesiz büyüme teorilerinden olan bu teoriye göre bu gibi farklılıkları önlemek için hükümetler serbest piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale ederek bölgesel kalkınma planları uyguladılar. Dengesiz kalkınma yaklaşımına katkı yapan bir diğer araştırmacı olan Hirschman (1959) 'a göre, sektörler arası bağıllık katsayısı en yüksek olan sektöre öncelik verilmelidir ve bu şekilde diğer sektörler etkilenmelidir. Diğer bir deyişle Hirschman'a göre iç piyasanın sınırlı olması nedeniyle, az gelişmiş ülkelerde çok sayıda sektöre eş zamanlı yatırım yapılması mümkün olmadığından ekonomide en çok gelişme sağlayabilecek sektörler yatırım yapılması gereklidir. İlk olarak bu sektörler yatırım yapıldığında ekonomide etkinlik sağlanabilir ve tüm ekonomi hızla gelişebilir. Hirschman'a göre yatırım yapılacak bu sektör seçilirken başka sektörleri tamamlayıcı nitelik taşımasına dikkat edilmelidir (Dinler, 2001: 407).

3.2. Dünya'da Yeni Bölgeselcilik İçin Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış ve Türkiye'de Yeni Bölgeselcilik Çalışmaları

Yeni Bölgeselcilik kavramı, yerel kaynakların tam anlamıyla harekete geçirilebilmesi amacıyla çözüm önerileri sunmaktadır. Bunun sağlanması için ise girişimci kentler, öğrenen bölgeler, Ar-ge faaliyetleri, yenilikçilik ve ağ tabanlı yönetim gibi kavramlar gündemde yer almaya başlamıştır (Erkut ve Gönül, 2010: 381). Bu yaklaşımda, bölgelerin uluslararası alandaki rekabet çabalarının yalnızca piyasaya dayandırılmasından dolayı ortaya çıkan aksaklıklar gün yüzüne çıkarılarak, devletin rolü tekrar değerlendirilmeye alınmıştır. Buna göre devletin rolü ise 1950-1960'ların bölgesel kalkınma yaklaşımlarından farklı olmuştur (Çakmak ve Erden, 2004: 83). Diğer bir deyişle, devlet güdümünden tamamen bağımsız bir model yerine, bölgesel ve yerel girişimleri dikkate alan bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımı, küresel anlamda, devletçi stratejilere tepki niteliği gösteren Neoliberalizm yaklaşımının bir uzantısı olarak kendini göstermiştir. Öyle ki Neoliberal politikalarla göre ülkeler arasındaki mal ve hizmetler ile para ve sermaye hareketleri

üzerindeki devlet etkisi kaldırılmalıdır. Buradaki önemli husus, devletin yok sayılması değil piyasayı daha etkin bir hale getirecek yönetim mekanizmasının kurulması varsayımdır. Bu yüzden de devlet, küresel politikaların belirlenmesinde ve bu politikaların uygulanmasında baş aktördür (Şimşek, 2017: 181).

Küresel kalkınma bağlamında bu gelişmelerle beraber minimal devlet anlayışı ortaya çıkmış ve bu durum yeni bölgeselcilik yaklaşımına zemin hazırlamıştır. Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımı, dünya genelinde Washington Uzlaşması ile beraber önem kazanmaya başlamış, "eksiklerinin" tamamlanarak geliştirilen İkinci Washington Uzlaşması ile birlikte de devam etmiştir. Washington Uzlaşması kavramı ilk olarak John Williamson tarafından 1989 yılında kullanılmış olup IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların düşüncelerini yansıtmaktadır. 1980'li yılların başlarından itibaren yapısal uyum programları dâhilinde IMF ve Dünya Bankası'nın üyelerine uygulattığı politikalara verilen isimdir (Williamson, 2004, akt. Erakbaş,2008). Bu uzlaşılarda yer alan maddeler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Neo Liberal İktisat Politikaları

Birinci Washington Uzlaşması	İkinci Washington Uzlaşması
Maliye Disiplini	Yolsuzluğa karşı önlemler
Kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi	Esnek işgücü piyasaları
Vergi Reformu	DTÖ anlaşmaları
Finansal serbestleştirme	Finansal kurallar ve standartlar
Tek tip ve rekabetçi döviz kuru	İhtiyatlı sermaye hesapları açılması
Ticaret serbestleştirme	Aracı olmayan döviz kur rejimi
Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına açıklık	Bağımsız merkez bankası
Özelleştirme	Enflasyon hedeflemesi
Deregülasyon	Sosyal güvenlik ağları
Mülkiyet haklarının güvence altına alınması	

Kaynak: Rodrik, 2006: 978

Yeni bölgeselcilik yaklaşımının temelini oluşturan yeni kalkınma yaklaşımında, büyümenin nasıl arttırılabileceği sorusu yerini yaşam standartlarının nasıl yükseltilebileceği konusuna bırakmıştır. İlk olarak ekonomik kalkınmanın doğal çevreye etkisi şeklinde tartışılan bu konu zamanla yaşam kalitesini de kapsayacak şekilde tekrar ele alınmıştır. Bu değişim de yeni politikalara geçilmesine neden olmuştur (Pike, Rodrigez ve Tomaney 2006; Pike, Rodrigez ve Tomaney, 2011).

AB bölgesel politikalarına da yansıyan yeni kalkınma stratejileri üçüncü dönemi, 18 Şubat 2004'te Avrupa Konseyi tarafından 2007-2013 dönemi için kabul edilen "Yeni Uyum Ortaklığı: Yakınsama, Rekabetçilik ve İşbirliği" raporu ile başlamıştır. Bu dönem günümüz bilgi ekonomisinde bölgesel gelişmeyi sağlayacak bileşenlerin esas alındığı dönemdir. Yeni politikalar, üç temel amaç çerçevesinde şekillenmiştir. Bunlardan ilki; özellikle az gelişmiş bölgelerde istihdam ve büyüme koşullarının iyileştirilmesidir. Bu amaca ulaşılabilmesi için beşeri ve fiziksel sermayeye yatırımın yanı sıra, bilgi toplumunun

geliştirilebilmesi için yeniliklerin yapılması ve ekonomik ve sosyal değişimin teşvik ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu politikaların ikinci önceliği ise, rekabet edebilirlik ve istihdam ile ilgilidir. Bu önceliğin amacı ekonomik değişimin sağlanmasıdır, yani diğer bir deyişle yatırımcı için çekiciliğin artırılarak yeni istihdam alanları yaratacak yatırımların yapılmasıdır. Yeni dönemin üçüncü önceliği ise Avrupa bölgesel ortaklığıdır. Öncelikli amaç Birliğin dengeli ve uyumlu bir süreçte kalkınmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, bölgelerarasında sınır ötesi, uluslararası ve ulusal düzeydeki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik projeler geliştirilecektir. (Kumral, 2008: 9) Böylece bilgiye dayalı artan getiri söz konusu olacaktır. Bu amaçlar doğrultusunda AB uyum süreci içinde, mikrodan makro düzeye doğru kalkınma stratejileri geliştirilmekte ve yeni bölgeselcilik zemininde yükselmeye çalışılmaktadır. Bunun için akıllı uzmanlaşma, rekabet ve inovasyon stratejileri (RIS), öğrenen bölgeler ve kümelenme gibi kavramlar da önem kazanmıştır.

Akıllı Uzmanlaşma kavramı ilk olarak Dominique Foray ve Bartvan Ark tarafından ortaya atılmış olup, “Knowledge for Growth” uzman grubu tarafından 2006-2009 yıllarında geliştirilmeye başlanmıştır (Foray, 2009: 19 akt: Kutgi ve Maden, 2017: 3). Son yıllarda ise AB ülkeleri ekonomik kalkınma ve büyüme stratejilerini akıllı uzmanlaşmayı temel alarak oluşturmaktadır ve 2014-2020 yıllarını kapsayan üçüncü nesil inovasyon stratejileri de yine akıllı uzmanlaşmaya bağlı olarak geliştirilmektedir. Avrupa 2020 Stratejisinin de temeli olarak görülen bu kavramı akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme oluşturmaktadır. Geleneksel yaklaşımlardan iki yönüyle ayrılan bu yaklaşımın ilk özelliği yenilik sistemi, diğer özelliği ise bu stratejinin hangi yöntemlerle işlendiğidir. Bölgenin evrimini, miras alınan yapılarını, adaptasyonunu ve bölgede medyana gelen değişiklikleri bir bütün olarak ele almasını ifade eden yenilik sistemi, bilgi yoğun alanların belirlenmesi yöntemiyle dinamik olarak uygulamalara konu olmasını önermektedir. Akademik ve araştırma işbirliği ile etkin rol oynayan bölge oyuncuları, bilginin en iyi şekilde işlenmesi, mevcut yerel fırsatların belirlenerek, teknoloji ve pazar alanlarının oluşturulması ve bununla birlikte de katalizör görevi görerek ekonomide yeniliğe olanak sağlamaları açısından önem teşkil etmektedir (McCann ve Ortega-Argiles, 2011: 2). Bu yanı sıra değerlendirildiğinde akıllı uzmanlaşma sadece teknoloji lideri bölgelerin değil, diğer bölgelerin de mukayeseli üstünlükte etkin olduğu faaliyetlere yoğunlaşarak avantaj sağlayabilmesine vurgu yapmaktadır. Akıllı uzmanlaşma stratejinin temel unsurlarının başında bölgenin kendini bilmesi gelmektedir. Diğer bir deyişle bölgenin en iyi neyi yapabileceğini keşfetmesi büyük önem taşımaktadır. Daha sonraki süreçte ise uzmanlaşmanın hangi seviyede yapılacağı önem arz etmektedir. Eğer söz konusu uzmanlaşmanın seviyesi çok yüksek tutulursa, uzmanlaşma tek bir sektöre yönelik olarak dönüşüm gösterir ve bu şekilde geleneksel politikalarla paralel seviyede bir politikaya dönüşür. Akıllı uzmanlaşmada asıl önemli olan sektörün tamamında değil bazı faaliyetlerde uzmanlaşmaya gidilmesidir. Öncelik verilmesi gereken bu faaliyetler ise bölgenin mevcut faaliyetlerini destekleyici yenilikçi potansiyele sahip olan faaliyetlerdir. Akıllı uzmanlaşma ile ilgili temel unsurlardan bir diğeri uzmanlaşmış çeşitliliğe izin veren bir yenilik sisteminde ortaya çıkabilecek yeni faaliyetlerin keşiflerine

izin veren bir strateji olmasıdır. Seçilmiş bölgesel veya sektörel alanlardaki uzmanlaşma zaman içinde çeşitliliğe dönüşerek yüksek oranda avantaj sağlayacaktır. Tüm bunlarla beraber akıllı uzmanlaşma stratejilerinin hedeflerinin de ölçülebilir olması önem arz etmektedir. Başarı ve başarısızlığın doğru olarak belirlenebilmesi için geri bildirim sağlığı olması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Kumral, 2015: 8-12).

Bilgiye dayalı ekonomi ve bilgi stratejilerinin öneminin artış gösterdiği bu süreçte inovasyon kavramı da kendi benliğinden daha büyük anlamlar kazanmaya başlamıştır. Yenilikçilik anlamıyla hem bir süreç hem de bir sonuca karşılık gelen inovasyon, bölgelerin gelişimi ve rekabeti, buna bağlı olarak ise ülkelerin kalkınma ve büyümesini temsil eder hale gelmiştir. Özellikle kalkınma planlarında da fazlasıyla üstünde durulan bu kavram, giderek politika halini almıştır.

Bölgesel inovasyon stratejisi bölgelerin yenilikçiliğini artırma noktasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu strateji; Avrupa Yenilikçi Bölgeler Ağı (IRE), Bölgesel İnovasyon Stratejileri (RIS) ve İnovasyon Aktarım Merkezleri (IRC) gibi ana karakterlerden oluşmaktadır. Bunlardan, Avrupa Komisyonu tarafından da desteklenen IRE (Avrupa Yenilikçi Bölgeler Ağı), bölgelerarası işbirliğinin sağlanması, yenilikçilik politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması ve bu konuda çalışan diğer bölgelerin deneyimlerini paylaşmak amacıyla kurulmuştur. Bir diğer ana karakter olan IRC (İnovasyon Aktarım Merkezleri) ise Avrupa genelinde kurulmuştur ve temel amacı uluslararası teknoloji transferine destek sağlamaktır (Gök, 2006: 3-4). Türkiye’de de uygulama alanı bulan RIS, bölgelerin yenilikçiliklerini arttırmaları adına yeni stratejiler üretilmesi veya mevcut altyapının inovasyon politikaları ile doğru şekilde kullanılmasının sağlanması için yararlanılan bir politikadır. Dengeli kalkınma stratejilerinden biri olan RIS, 1994 yılında AB’de benimsenmiş ve iki amaca yönelik olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu amaçlardan birincisi, kamuda yoğunlaşan Ar-Ge sürecinin özel kesime aktarılabilmesi, ikincisi ise Amerika ve Japonya ile AB’nin arasındaki teknoloji açığının kapatılmasıdır.

Birçok AB üyesi ülke RIS kapsamında önemli başarılar göstermiş olsa da 2012 yılına gelindiğinde kamu katılımındaki yetersizlikten dolayı birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu durum da RIS3 adı verilen yeni bir modellemenin ortaya çıkmasına ortam yaratmıştır. 2012 yılında gündeme gelen akıllı uzmanlaşma (RIS3) stratejisinin bünyesinde yer alan öğeler aşağıdaki gibidir:

1. Ulusal ve bölgesel anlamda öncelikli olan yatırımların desteklenmesi,
2. Bölgesel bağlamda üstünlüklerin öne çıkarılması,
3. Teknoloji yanında uygulamaya yönelik yeniliklerin desteklenmesi,
4. Paydaş katılımının sağlanması,
5. Kanıta dayalı girişimciliğin özendirilmesi yanında izleme ve değerlendirme süreçlerinin güçlendirilmesi.

RIS ve RIS 3 süreçlerinin arasında farklılıklar bulunmaktadır. RIS yaklaşımı gelişmekte olan sektörlerin

öne çıkarılmasını, başarısızlık yaşanması durumunda temel nedenin firmanın veya bölgenin uygun aktif yapıya sahip olmaması olarak açıklamaktadır. RIS3 stratejisi ise, içinde bulunulan kümelenme yapısından hareketle, aktiflerin tanımlanmasını, güçlü olduğunuz yönlerin yüksek katma değer alanlarına yoğunlaştırılmasını hedeflemektedir. Bahsi geçen bu dinamikler Avrupa Birliği'nin 2020 Hedefleri olarak algılanmaktadır.

Türkiye'de ise Onuncu Kalkınma Planı'nda bölgesel alanda yenilikçilik ön planda tutularak yüksek katma değerli küme oluşumlarının teşvik edileceği, bu kümelerdeki işletmeler arası işbirliklerinin artırılacağı, kümelerin uluslararası piyasalarla bütünleşmelerinin güçlendirileceği ve desteklerde merkezi ve bölgesel düzey uyumunun gözetileceği ifade edilmektedir. RIS stratejisi ise il olarak Mersin Bölgesinde uygulanma fırsatı bulmuştur. (CKA, 2017) Türkiye'de gelişmeler özellikle tam anlamıyla Onuncu Kalkınma Planı ile kendini göstermeye başlamıştır. Onuncu Kalkınma Planının (2014-2018) hedeflerinde bölgesel kalkınma planlarının önemi, daha fazla çalışma ve uygulama gerektirdiği, uluslararası alandaki rekabet göz önüne alındığında, hem milli planların hem de bölgesel planların yeni gelişmelere uyarlanması açısından farklılaştırılmaya ve geliştirilmeye gidilmek istenmesi yer almaktadır. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesinde daha yenilikçi çalışmalar hedeflemiş olan bu planda şehirlerin düzensiz ve dengesiz büyümesi, barınma, altyapı, güvenlik ve trafik gibi sorunların üzerinde durularak, bu sorunların önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Özellikle kentsel dönüşüm çabalarının arttırıldığı bu planda kentlerin daha yaşanabilir yerler olması hedeflenmiştir. Yine kentsel dönüşüm ve sanayi dönüşümü arasındaki ilişki ilk defa bu planda dile getirilmiştir. (DPT, 2013: 65).

4. Sonuç

Ülkemizde 2000'li yıllara kadar olan süre zarfında kalkınma politikaların merkeze yönelik düzenlenmesi, bölgesel anlamda yerel aktörleri arka planda bırakmıştır. İlk kalkınma planlarından itibaren ele alınan bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hedefi, kalkınmada öncelikli yöreler uygulaması, devlet yardımları, kırsal kalkınma projeleri veya bu amaçla kurulan kalkınma ajansları hedeflenen sonuçları istenilen düzeyde verememiştir. Durumun böyle bir hal alması da kaynak yetersizliği ve bölgesel örgütlenmede eksikliği gündeme taşımıştır.

Kalkınma planlarındaki bölgesel örgütlenme eksikliğini giderilmesine yönelik yeni hedefler, yeni stratejileri de beraberinde getirmiştir. Dünya genelinde Washington Uzlaşması ile gündeme gelen Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımı Neoliberalizmin getirdiği minimal devlet anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ve zamanla yayılmaya başlamıştır. Sonrasında Avrupa Yenilikçi Bölgeler Ağı (IRE), Bölgesel İnovasyon Stratejileri (RIS) ve İnovasyon Aktarım Merkezleri (IRC) gibi ana karakterlerden oluşan bölgesel inovasyon stratejileri de bölgelerin yenilik anlayışının geliştirilmesi için önemli bir paya sahip olmuştur. Türkiye'nin ise bölgesel kalkınma politikalarında değişikliklere gitmesinin en büyük nedenlerinden biri AB uyum sürecinde bulunması olmuştur. Bu kapsamda ilk olarak Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda bölgesel kalkınma

politikalarının geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu hedef kapsamında girişimci kentler, öğrenen bölgeler, Ar-ge faaliyetleri, yenilikçilik ve ağ tabanlı yönetim gibi kavramlar üzerinde yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Yeni bölgeselcilik yaklaşımının da temelini oluşturan kalkınma yaklaşımında, büyümenin nasıl arttırılacağından çok yaşam standartlarının nasıl yükseltilebileceği konusu üzerinde durulmuş, öğrenen bilgi toplumu ön plana çıkmıştır. Devletin doğrudan dahil olması durumu ve sağladığı yardımların yerini yaşam kalitesi ve işgücünün arttırılması, güçlü yönlerin ön plana çıkarılması gibi amaçlar için yapılan yatırımlar almaya başlamıştır. Diğer bir deyişle mekânın önemini arttırmak amacıyla yenilikçilik, öğrenme, ağ ilişkileri kurma gibi unsurlar ön plana alınmıştır. Rekabet edebilirlik ve sürekli öğrenme, buna bağlı olarak da dengeli kalkınma hedefi doğrultusunda yerel kalkınma araçları çeşitlendirilmiştir.

Kaynakça

- Aktakaş, B.G (2006).Bölgesel Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, s.30
- Apan, A. (2004). Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 13, Sayı4, Ekim, 39-58
- Arrow, K. J.(1962). The Economic İmplications of Learning by Doing. Review of Economic Studies, 29, p.155
- CKA, http://www.cka.org.tr/dosyalar/RIS_Mersin_Ar-Ge_ve_Inovasyon_MDA.pdf, Ulaşım Tarihi: 12.01.2018)
- Çakmak, Hatice K. & Erden, L. (2004). Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye'den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(3), s.83
- Danson, M.,Whittam, G., (1999). Regional Governance, Institutions and Development, Regional Research Institute, West Virginia University
- Dinler, Z. (2001).Bölgesel İktisat, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s.407
- Dinler, Z. (2010).Cumhuriyetimizin Kuruluşundan Günümüze İzlene Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları, Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri: Kalkınma Ajansları, ed. Birol Akgül & Nispet Uzay. Bursa: Ekin Yayınevi, s.53
- DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, Ankara.
- DPT, IX Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara, 2006, s.46
- DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1968-1972), Ankara, 1968, s. 263-268
- DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1985-1989), Ankara, Yayın No: 1974, s.161,163.
- DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara 2000, s.63.
- DPT, X Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara, 2013, s.65
- Dulupçu, M. A., Sungur, O. Keskin, H. (2010). Bölgesel Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de Kalkınma

- Planlarına Yansımaları: Kalkınma Planlarının Yeni Teoriler Açısından Değerlendirilmesi. 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara
- Erakbaş, M. <http://blog.erakbas.com/washington-uzlasmasi-ve-imf-turkiye-iliskileri/>, Ulaşım Tarihi: 10.01.2018
- Erkut, G. ve Gönül, D. (2010). Türkiye'de ve Dünya'da Bölge Planlama Politikalarının Evrimi ve İzmir Kalkınma Ajansı Deneyiminden Yansınlar./Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri: Kalkınma Ajansları, ed. Birol Akgül & Nispet Uzun. Bursa: Ekin Yayınevi, s.381
- Ertugal, E. (2005). Europeanisation of Regional Policy and Regional Governance: The Case of Turkey, *European Political Economy Review*, s.3.
- Erzi, G. (2004). Türkiye'nin Bölgesel Gelişim Süreci ve Yeni Bölgecilik, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.15
- Foray., David P.A ve Hall., B.(2009). Smart Specialisation-the Concept, Knowledge Economists Policy Brief n:9. 3. Akt: Kutgi, Demet ve Işık Maden, Selen (2018), Bölgesel Yenilik Sistemlerinde Yeni Bir Yaklaşım: Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi ve Teorik Temelleri, *Dumlupınar sosyal Bilimler Dergisi*
- Gök, T. (2009). RIS Mersin Projesi Üzerine Bir Özet Değerlendirme, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Dergisi*, 47, s. 3
- Göktaş, Ö. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı 2, s. 66.
- Göktürk, A. (2006). Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme-Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış, "Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler", Derin Yayınları, İstanbul, s. 24.
- Güler Birgül A. vd.(2005). Bölge Kalkınma Ajansları Nedir? Ne Değildir?, Paragraf Yayınevi, Ankara, s.147,148
- Hirschman, A. O (1959). *The Strategy of Economic Development*, New Haven
- http://www.cka.org.tr/dosyalar/RIS_Mersin_Ar-Ge_ve_Inovasyon_MDA.pdf,(Ulaşım Tarihi: 12.01.2018, s.8-13)
- Ildırar, M. (2004). Bölgesel Kalkınma ve Gelişim Stratejileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ekim, Ankara
- Kar, M. ve Ağır, H. (1998). Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi), KSÜ Yayınları, s.3.
- Kaya, A. ve Bafoil, F. (2009). Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği: Karabük, Valenciennes ve Katowice Karşılaştırmalı Analizi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 280, İstanbul, 2009, s.28
- Kaya, K. (2007). Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ocak-Aralık Cilt 53, Ankara, ss. 207-230.
- Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press
- Kumral, N. (2008). Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar, <https://www.researchgate.net/publication/5012185>, pdf. 6-9, Ulaşım Tarihi: 12.12.2017
- Kumral, N. ve Güçlü, M. (2015). Akıllı Uzmanlaşmaya Yönelik Bölgesel Araştırma ve Yenilik Stratejisi Hazırlama Kılavuzu, <http://www.iibf.ege.edu.tr/economics/papers/wp15-01.pdf>, Ulaşım Tarihi: 12.01.2018, s.8-12
- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, p.17
- Mccann, P., Ortega-Argiles, R. (2011), Smart Specialisation, Regional and Applications to EU Cohesion Policy, *Economic Geography Working Paper* 2011.
- Okcu, M., Dulupçu, M.A. ve Gül, H. (2005). "Türkiye'de bölgeselleşme mi bölgeselcilik mi? ayrımlar ve açılımlar", KEAS'05: Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu-II, 13-16 Haziran, Denizli.
- Özen, P. (2005). Bölge kalkınma Ajansları, TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246_Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf, s.5, Ulaşım Tarihi: 09.12.2017
- Paxton J. (1992). , *European Communities, International Organizations Series Selective, Critical, Annotated Bibliographies*, Volume 1, Clio Press, United States of America, s.213
- Pike, A.,Rodrigez, P. A. And Tomaney, J. (2011). *Handbook of Local and Regional Development*, Routledge.
- Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning From A Decade of Reform, *Journal of Economic Literature*, XLIV (December), p.977
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, p.99
- Şimşek, O. (2017). Washington ve Post-Washington Uzlaşmaları Çerçevesinde Neoliberalizmde Devletin Rolü, *Karatahta İş Yazıları Dergisi Sayı: 7/ Nisan 2017*, s.181
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Bursa: Ekin Yayınevi
- Tekeli, İ., (1972). Bölge Planlama Üzerine, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Tüylüoğlu, Ş. ve Karataş, D. N. (2006). Bölgesel kalkınma ve ekonomik durgunlaşma süreci: Zonguldak örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), s.224.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ortaokullarda Örgütsel Sinizmin Yordayıcısı Olarak Örgütsel Güven*

Organizational Trust as a Predictor of Organizational Cynicism in Secondary Schools

Burcu Uyar,^a Demet Zafer Güneş^{b**}

^a Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, 34307, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4257-8583

^b Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 34307, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1334-7199

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 11 Kasım 2018
Kabul tarihi: 28 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Örgütsel Davranış
Örgütsel Güven
Örgütsel Sinizm
Öğretmen Görüşleri

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı örgütsel sinizm ile örgütsel güven arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. İlişkisel tarama modelindeki araştırmanın evrenini; İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinde bulunan ortaokul öğretmenleri oluşturmakta olup, araştırmanın örneklemini ise n=390 (262 kadın; 128 erkek) ortaokul öğretmenidir. Çalışmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, "Okullarda Örgütsel Güven Ölçeği" ve "Örgütsel Sinizm Ölçeği" kullanılmıştır. Sosyal bilimler için geliştirilen bir istatistik paket programı ile veriler analiz edilmiştir. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, Pearson Korelasyon Testi ve doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada ortaokullarda görev yapan öğretmenlerde örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri arasında istatistiksel açıdan negatif yönde, yüksek bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan regresyon analizi sonucunda ortaokul öğretmenlerinin örgütsel güven düzeylerinin örgütsel sinizm düzeylerini yordama gücü %52 bulunmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 October 2018
Received in revised form 11 November 2018
Accepted 28 November 2018

Keywords:

Organizational Behavior
Organizational Trust
Organizational Cynicism
Teacher Opinions

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine relation between organizational trust and organizational cynicism. The research model is the relational search model. The population of the research is composed of the secondary school teachers in the Kucukcekmece district of Istanbul and the sample of the research is 390 (262 female; 128 male) secondary school teachers. Personal information form, "Organizational Trust Scale at School" and "Organizational Cynicism Scale" were used to gather data. Data were analysed by statistical package program developed for social sciences. Mean, standard, Pearson Correlation Test and linear regression analysis was used to data analysis. There was a statistically significant negative correlation between organizational trust and organizational cynicism levels of teachers working in secondary schools. Furthermore, the regression analysis revealed that organizational trust levels predict organizational cynicism levels.

1. Giriş

Diğer örgütlerdeki benzer biçimde eğitim örgütlerinde okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve diğer çalışanların karakterleri, inançları, hayat görüşleri, değer sistemleri, kültürleri, ilgi ve tutumları çeşitli faktörlerden etkilenmektedir (Kalağan ve Güzeller, 2010). Günümüzde hızla değişen ve farklılaşan çalışma dünyasında sadece

verimlilik ve etkililiğin nasıl artırılacağı değil aynı zamanda çalışanlar için optimum çalışma ortamlarının nasıl olması gerektiği de tartışılmaya başlanmıştır. Ortamların çalışan davranışları ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde; örgütsel güvenin sağlandığı ya da sağlanmadığı çalışma ortamının örgütsel sinizm ile ilişkisinin çalışan davranışını algılamada önemli olduğu düşünülmektedir.

*Bu çalışma, Marmara Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Ortak Yüksek Lisans Programı kapsamında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğretim Üyesi Demet ZAFER GÜNEŞ'in danışmanlığında yürütülen "Öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişki" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: demet.gunes@izu.edu.tr

Son yıllarda yapılan örgütsel davranış araştırmalarının ilgi alanına giren örgütsel sinizm, kişilerin örgütlerine karşı ortaya koydukları olumsuz tutumu ve inancı şeklinde tanımlanmaktadır (Özgener, Ögüt ve Kaplan, 2008; Dean, vd., 1998). Sinizm; hayal kırıklığı ve hüsrana ile şekillenen, genel ve özel bir tavır olduğu gibi; bir kişiye, gruba, ideolojiye, sosyal sözleşmeye, kuruma veya yönetim şekline karşı güvensizlik ve negatif duygular-tavırlar biçiminde de ifade edilmektedir (Andersson ve Bateman, 1997; Wilkerson, 2002-Akt: Wilkerson vd., 2008).

Örgütsel sinizm örgütsel unsurlardan kaynaklanan, çevresel etkenlerle birlikte değişime açık, kişisel ve sosyal deneyimlerle bağlantılı bir kavramdır (Tokgöz ve Yılmaz, 2008; James, 2005). Örgütsel sinizmin üç alt boyutu (bilişsel, duyuşsal ve davranışsal) vardır. Sinizmin bilişsel boyutu bir işyerinde veya kurumda çalışanların buldukları kurum ya da örgütün hakkaniyetli, adil ve dürüst olmaktan uzak olduğuna inanmalarınıdır. Sinizm ile ilgili bilişsel boyut; direkt olarak bilinç yolu ile oluşturulurken duyuşsal boyut o kurum, örgüt ya da işyerine dair oluşturulan duygulardır (Dean vd., 1998). Bu sürecin sonucunda oluşan, örgüte yönelik fiili eylem ve eğilimler ise davranışsal boyut olarak ifade edilmektedir (Helvacı, 2010).

Sinizm özünde güven eksikliği olan bir kavramdır (Fieschi ve Heywood, 2004). Bu nedenle sinizmin örgütlere zarar verdiği ifade edilmektedir (Bibb ve Kourdi, 2004-Akt: Erbaş ve Zaganjori, 2017). Bununla birlikte yapılan araştırmalarda sinizmin örgütsel vatandaşlık davranışını azalttığı (Mete ve Serin, 2015), çalışan bağlılığını düşürdüğü (Türköz, Polat ve Coşar, 2013), çalışanların yaşam doyumlarını azalttığı (Aslan ve Yılmaz, 2013) tespit edilmiştir. Alan yazında örgütsel sinizmin olumsuz bir örgütsel değişken olarak ele alındığı söylenebilir.

Kişilerin hayatının her evresinde gereksinim duyduğu güven olgusu bebeklikten itibaren ailede başlayarak, sosyal ilişkilerde, okulda, ekonomik ilişkilerde ve iş yaşamında yani insanın var olduğu her türlü ilişki ve ortamda istenilen bir olgudur (Erden, 2007). Kişiler arasında oluşan güven sadece hissedilerek anlaşılabilen, içgüdüsel olarak herkes tarafından anlaşılabilen bir kavramdır. Doğası gereği soyut bir nitelik taşımakta olup tanımlanması zor bir kavram olarak ifade edilmektedir (Hoy vd., 2002; Asunakutlu, 2002).

Bireyler arasındaki ilişkilerde güvenin önemi ne kadar fazla ise, kişinin örgüt ile ve örgütün birey ile olan ilişkilerinde de güven önemlidir. Güvenin örgütler için ilişkileri düzenleyen ve bir arada tutan bir bağ görevi yaptığı belirtilmektedir (Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz, 2008; Sağlam-Arı ve Tuncay, 2010). Çalışanların örgütün hedeflerini yerine getirme amacıyla motive eden ve örgütsel yaşamı kolaylaştıran güven; kişinin karşısındaki bireyin kararları, söz ve davranışlarından emin olması ve bu yönde davranmasıdır (Sağlam-Arı ve Tuncay, 2010; Aslan ve Özata, 2009).

Örgütsel güvenin; yöneticiye güven, çalışanlara duyarlılık, yeniliğe açıklık ve iletişim ortamı olmak üzere dört alt boyutu vardır (Yılmaz, 2005). Çalışanların kararlarda söz sahibi olması çalışanlara duyarlılık alt boyutu ile ifade edilir. Yöneticiye güven; yöneticinin güvenilir ve dürüst olacağına dair inanç iken mesajların sağlıklı yürütülmesi

iletişim ortamı alt boyutudur. Çalışanların fikirlerine başvurulması ve bu fikirlerin yeri geldiğinde kullanılması ise yeniliğe açıklık boyutunda ifade edilir (Yılmaz, 2005; Yılmaz ve Sünbül, 2009).

Değişim sonucu ortaya çıkan belirsizliklerin hızlı bir şekilde arttığı günümüz dünyasında güven duygusunun eksikliği sürekli hissedilmektedir (Erdem, 2003). Bununla birlikte insan; güven duygusunu yaşantısının her aşamasında hissetmek ve görmek istemektedir (Yılmaz ve Sünbül, 2009). Okullarda da paydaşlar arasında güvene dayalı sosyal ilişkilerin olmasının okulun işleyişini olumlu yönde etkilediğini belirtilmektedir (Bryk ve Schneider, 2003).

Çalışanların birçok örgütsel ya da kişisel faktör sebebiyle sinik davranışları söz konusu olmakla birlikte güvenin bu faktörler arasında farklı bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu kapsamda öğretmen davranışları ve okulun nasıl işlediğine dair yapılacak araştırmaların önemli olduğu düşünülmektedir. Okullarda, öğretmenlerin güvensiz bir ortamda görev yapmalarının birden çok soruna neden olabileceği (Taşdan ve Yalçın, 2010) ayrıca güvenin oluşmasında etkili olan öncüllerin sinizmin oluşmasında da etkili olduğu (Özler, Atalay ve Şahin, 2010) bilgisinden yola çıkarak araştırmada yanıt aranacak sorular şu şekilde planlanmıştır;

1. Araştırmaya katılan ortaokul öğretmenlerinin örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyi nedir?
2. Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Ortaokullarda örgütsel güven, örgütsel sinizmin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem sayıları, veri toplama araçları, verilerin toplanma süreci ve verilerin analizi kısımlarına dair bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada genel tarama modellerinden betimsel nitelikte ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha fazla değişken arasında değişim olup olmadığını ve bu değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul İli Küçükçekmece İlçesindeki ortaokullarda görev yapan N=1892 öğretmen oluşturmaktadır. Bu çalışmada seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem belirlenirken Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından hazırlanmış olan örneklem büyüklüğü hesaplama tablosundan yararlanılmıştır. Buna göre 0.05 örnekleme hatası ($p = 0.05$ ve $q=0.5$) ile en az $n=330$ öğretmenin katılımı örneklem için yeterli olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle ölçekler $n=390$ öğretmene uygulanmıştır. Araştırmaya katılan ortaokul öğretmenlerinin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Demografik özellikler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	262	67.2
	Erkek	128	32.8
Yaş	20-25	65	16.7
	26-30	168	43.1
	31-35	83	21.3
	36-40	44	11.3
Medeni Durum	41 ve üzeri	30	7.7
	Evli	222	56.9
Eğitim Düzeyi	Bekâr	168	43.1
	Önlisans-	344	88.2
Toplam Hizmet Süresi	Lisans	46	11.8
	Lisansüstü		
	1-5 yıl	210	53.8
	6-10 yıl	91	23.3
	11-15 yıl	49	12.6
	16 yıl ve üzeri	40	10.2

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan 390 öğretmenden 262'si (%67.2) kadın, 128'i (%32.8) erkektir. Medeni durum açısından incelendiğinde, öğretmenlerin 168'inin (%43.1) bekâr, 222'sinin (%56.9) evlidir. Yaş değişkeni açısından, en yüksek oran 26-30 yaş (%43.1) aralığındaki öğretmenlerdedir. Öğretmenlerin eğitim düzeyleri incelendiğinde, 344 kişi (%88.2) önlisans-lisans, 46 kişi (%11.8) lisansüstü eğitim seviyesindedir. Toplam hizmet süresi değişkeni bakımından incelendiğinde 1-5 yıl aralığında 210 öğretmen(%53.8), 6-10 yıl aralığında 91 öğretmen(%23.3), 11-15 yıl aralığında 49 öğretmen(%12.6), 16 yıl ve üzeri 40 öğretmen(%10.2) araştırmaya katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Okullarda örgütsel güven ölçeği ve örgütsel sinizm ölçeği aracılığı ile veriler toplanmıştır. Öğretmenlerin örgütsel güven düzeyini ölçmek için Yılmaz (2005) tarafından okullara uyarlanan "Okullarda Örgütsel Güven Ölçeği" kullanılmıştır. "Örgütsel Güven Ölçeği", Daboval ve arkadaşları (1994) tarafından küçük işletmeler için geliştirilerek bir sempozyumda sunulmuş ve Türkçeye uyarlaması ise Kamer (2001) tarafından yapılmıştır. Yılmaz (2005) tarafından okullara uyarlaması yapılmıştır. Okullarda Örgütsel Güven Ölçeği; 40 maddelik ve dört alt boyuttan oluşan; "Tamamen katılıyorum" (6)' dan "Hiç katılmıyorum" (1)'a doğru puanlanan 6'lı Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı 0.97 bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı 0.98'dir. Ölçek geliştirme çalışmasında alt boyutların güvenilirlik katsayıları "çalışanlara duyarlılık" 0.95; "yöneticiye güven" 0.95; "yeniliğe açıklık" 0.75 ve "iletişim ortamı" alt boyutu ise 0.92 bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları "çalışanlara duyarlılık" 0.93; "yöneticiye güven" 0.97; "yeniliğe açıklık" 0.85 ve "iletişim ortamı" alt boyutu ise 0.94 hesaplanmıştır.

Örgütsel Sinizm Ölçeği ise Brandes ve diğerleri (1999) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye Kalağan (2009) tarafından uyarlanmıştır. "Örgütsel Sinizm Ölçeği" 13 maddelik ve 3 alt boyuttan oluşan; "Tamamen katılıyorum" (5). dan "Hiç katılmıyorum" (1)'a puanlanan 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin tüm maddeleri için Cronbach Alpha İç Tutarlılık Katsayısı 0.93 iken bu çalışmada 0.94 olarak

bulunmuştur. Alt boyutları açısından bakıldığında "bilişsel" boyutta 0.91. "duyuşsal" boyutta 0.95 ve "davranışsal" boyutta 0.87 olan güvenilirlik katsayısı bu çalışmada ise "bilişsel" boyutta 0.89. "duyuşsal" boyutta 0.97 ve "davranışsal" boyutta da 0.85 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacı tarafından 2016-2017 eğitim öğretim yılı mart ayında bizzat toplanmıştır. Veri toplama araçlarını dolduracak öğretmenler için yönerge sayfası hazırlanmıştır. Ayrıca sözlü açıklamalar da yapılarak öğretmenler araştırmacının amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Ölçek formu toplam 450 ortaokul öğretmenine dağıtılmış, 420 tanesi geri dönmüştür. Bazı hatalı ve eksik doldurmalar nedeniyle 30 form analize dâhil edilmemiştir. Toplamda 390 ortaokul öğretmenin görüşleri analize alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde sosyal bilimler için geliştirilen istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılımına ilişkin yapılan analiz sonucunda örgütsel güven için çarpıklık değeri 0.122 basıklık değeri -0.790; örgütsel sinizm için çarpıklık değeri 0.373 basıklık değeri -0.418 olarak hesaplanmıştır. Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.5 . George ve Mallery'e (2010) göre ise ± 2 aralığında yer alması normallik için kabul edilebilir bir durumdur. Buradan hareketle verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. Ayrıca bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olduğu saçılma diyagramı ile kontrol edilmiştir. Analizlerde örgütsel güven ve örgütsel sinizmin ile alt boyutlarının düzeyleri için ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkiyi bulmak için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri ile aralarındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan korelasyon ve regresyon analizlerinin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Güven ve Örgütsel Sinizm Düzeyleri

Alt Boyutlar	n	\bar{X}	SS
Çalışanlara Duyarlılık	390	3.39	1.04
Yöneticiye Güven	390	4.09	1.21
İletişim Ortamı	390	3.89	1.17
Yeniliğe Açıklık	390	3.71	1.21
Örgütsel Güven	390	3.76	1.06
Bilişsel sinizm	390	2.78	.91
Duyuşsal sinizm	390	2.27	1.10
Davranışsal sinizm	390	2.92	.96
Örgütsel Sinizm	390	2.66	.86

Tablo 2 incelendiğinde; ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre, örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık alt boyutuna ilişkin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 3.39$; yöneticiye güven alt boyutuna ilişkin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 4.09$; iletişim ortamı alt boyutuna ilişkin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 3.89$;

yeniliğe açıklık alt boyutuna ilişkin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 3.71$ 'dir. Öğretmenlerin, örgütsel güven boyutunun puanlarının ortalaması $\bar{X} = 3.76$ olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin verdikleri yanıtların örgütsel güven ölçeğinde; yöneticiye güven alt boyutunda en yüksek olduğu söylenebilir. En düşük ortalama ise çalışanlara duyarlılık alt boyutundadır. Öğretmenlerin algılarına göre, örgütsel sinizmin alt boyutlarında en yüksek puan ortalaması davranışsal sinizm ($\bar{X} = 2.92$), daha sonra bilişsel sinizm ($\bar{X} = 2.78$) en düşük iseduyuşsal sinizm ($\bar{X} = 2.27$) alt boyutuna ilişkin puanlarının ortalamasıdır. Öğretmenlerin, örgütsel sinizm boyutunun toplam puanlarının ortalaması $\bar{X} = 2.66$ olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Örgütsel Güven Alt Boyutları ile Örgütsel Sinizm Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Sonuçları

	Bilişsel	Duyuşsal	Davranışsal	Örgütsel Sinizm
Çalışanlara Duyarlılık	r -.629**	-.537**	-.493**	-.639**
Yöneticiye Güven	r -.619**	-.608**	-.508**	-.668**
İletişim Ortamı	r -.675**	-.640**	-.567**	-.724**
Yeniliğe Açıklık	r -.590**	-.563**	-.527**	-.645**
Örgütsel Güven	r -.683**	-.635**	-.560**	-.722**

p<.01

Tablo 3'e göre örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık alt boyutu ile örgütsel sinizmin bilişsel sinizm alt boyutu ($r = -.629$ **, $p < .01$), duyuşsal sinizmalt boyutu ($r = -.537$ **, $p < .01$) ve davranışsal sinizmalt boyutu ($r = -.493$ **, $p < .01$) arasında istatistiksel açıdan negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Örgütsel güvenin yöneticiye güven alt boyutu ile örgütsel sinizmin bilişsel sinizmalt boyutu ($r = -.619$ **, $p < .01$), duyuşsal sinizmalt boyutu ($r = -.608$ **, $p < .01$) ve davranışsal sinizmalt boyutu ($r = -.508$ **, $p < .01$) arasında istatistiksel açıdan negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Örgütsel güvenin iletişim ortamı alt boyutu ile örgütsel sinizmin bilişsel sinizmalt boyutu ($r = -.640$ **, $p < .01$), duyuşsal sinizmalt boyutu ($r = -.640$ **, $p < .01$) ve davranışsal sinizm alt boyutu ($r = -.567$ **, $p < .01$) arasında istatistiksel açıdan negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Örgütsel güvenin yeniliğe açıklık alt boyutu ile örgütsel sinizmin bilişsel sinizmalt boyutu ($r = -.590$ **, $p < .01$), duyuşsal sinizmalt boyutu ($r = -.563$ **, $p < .01$) ve davranışsal sinizmalt boyutu ($r = -.527$ **, $p < .01$) arasında istatistiksel açıdan negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Sonuçlar incelendiğinde sinizmin tüm alt boyutlarında en yüksek korelasyon örgütsel güvenin iletişim ortamı alt boyutundadır.

Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel güven ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında istatistiksel açıdan negatif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($r = -.722$ **, $p < .01$). Buna göre örgütsel güven puanı arttıkça örgütsel sinizm puanlarının azaldığı. örgütsel güven düzeyi yüksek olan öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Örgütsel sinizmin boyutları ile toplam örgütsel güven arasındaki ilişkiye bakıldığında her bir alt boyut ile arasında

istatistiksel açıdan negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Toplam örgütsel güvenin en fazla bilişsel sinizm ile ilişkili olduğu söylenebilir ($r = -.683$ **, $p < .01$).

Tablo 4. Örgütsel Güvenin Örgütsel Sinizme Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Std. Hata	β	t	p
Sabit	4.878	.111	-	43.755	.000
Örgütsel Güven	-.586	.028	-.722	-20.577	.000

R=.72. R²=.52. Adj.R²= .52. F= 423.404. p<.01

Örgütsel güven puanlarının örgütsel sinizm üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerinin örgütsel sinizm düzeylerini yordama gücü % 52 olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri, örgütsel sinizm düzeylerinin % 52'sini açıklamaktadır ($p < .01$).

Tablo 5. Örgütsel Güvenin Bilişsel Sinizm Boyutunda Örgütsel Sinizmi Yordaması

	B	Std. Hata	β	t	p
Sabit	5.00	.124		40.441	.000
Çalışanlara Duyarlılık	-.242	.054	-.277	-4.490	.000
Yöneticiye Güven	-.036	.066	-.048	-.544	.587
İletişim Ortamı	-.359	.067	-.464	-5.364	.000
Yeniliğe Açıklık	-.040	.059	.053	.676	.499

R=.70. R²=49. Adj.R²= .48. F= 90.973. p<.01

Tablo 5'te örgütsel güvenin, bilişsel sinizm boyutunda örgütsel sinizmi yordama durumunu test eden modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($F = 90.973$, $p < .01$). Güvenin alt boyutları bilişsel sinizm alt boyutunda sinizmin %48'ini yordamaktadır ($R^2 = .48$), T değerleri incelendiğinde çalışanlara duyarlılık ve iletişim ortamı alt boyutlarının bilişsel sinizmin anlamlı yordayıcıları olduğu görülmektedir ($p < .01$). β katsayılarına bakıldığında bilişsel sinizm alt boyutunda görece en önemli yordayıcısının iletişim ortamı alt boyutunda yaşanan güven olduğu görülmektedir ($\beta = -.464$).

Tablo 6. Örgütsel Güvenin Duyuşsal Sinizm Boyutunda Örgütsel Sinizmi Yordaması

	B	Std. Hata	β	t	p
Sabit	4.765	.159		29.879	.000
Çalışanlara Duyarlılık	-.089	.069	-.084	-1.286	.192
Yöneticiye Güven	-.159	.085	-.174	-1.868	.062
İletişim Ortamı	-.402	.086	-.429	-4.670	.000
Yeniliğe Açıklık	-.009	.076	-.010	.120	.499

R=.65. R²=42. Adj.R²= .41. F= 69.758. p<.01

Tablo 6’da örgütsel güvenin, duyuşsal sinizm boyutunda örgütsel sinizmi yordamasını test eden modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($F= 69.758$, $p< .01$). Güvenin alt boyutları duyuşsal sinizm alt boyutunda sinizmin %42’sini yordamaktadır ($R^2= .42$), T değerleri incelendiğinde yalnızca iletişim ortamı alt boyutunun duyuşsal sinizmin anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p< .01$).

Tablo 7. Örgütsel Güvenin Davranışsal Sinizm Boyutunda Örgütsel Sinizmi Yordaması

	B	Std. Hata	β	t	p
Sabit	4.800	.149		32.271	.000
Çalışanlara Duyarlılık	-.090	.065	-0.97	-1.388	.166
Yöneticiye Güven	.069	.079	.087	.873	.383
İletişim Ortamı	-.349	.080	-.427	-4.338	.000
Yeniliğe Açıklık	-.134	.071	-.170	-1.902	.058

$R=.58$, $R^2=.33$, $Adj.R^2=.32$, $F= 48.503$, $p<.01$

Tablo 7’de örgütsel güvenin, davranışsal sinizm alt boyutunda örgütsel sinizmi yordamasını test eden modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($F= 48.503$, $p< .01$). Güvenin alt boyutları davranışsal sinizm alt boyutunda sinizmin %32’sini yordamaktadır ($R^2= .32$). Davranışsal sinizmin anlamlı yordayıcısının yalnızca iletişim ortamı alt boyutu olduğu görülmektedir ($p< .01$).

3. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda ortaokul öğretmenlerinin verdikleri yanıtların örgütsel güven ölçeğinde; en yüksek yöneticiye güven alt boyutunda en düşük ise çalışanlara duyarlılık alt boyutunda olduğu bulunmuştur. Örgütsel güven ölçeğindeki puan ortalamaları önceki araştırma sonuçları ile örtüşmektedir (Demirdağ, 2017; Ayduğ ve Ağaoğlu, 2017; Altunay, 2017; Sağlam, 2016; Cemaloğlu ve Kılınç, 2012; Çağlar, 2011; Polat, 2010). Ortaokul öğretmenlerin algılarına göre, örgütsel sinizmin alt boyutlarında en yüksek puan ortalaması davranışsal sinizm, daha sonra bilişsel sinizm, en düşük ise duyuşsal sinizm alt boyutuna ilişkin puanlarının ortalamasıdır. Örgütsel sinizm puan ortalaması diğer araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Güçlü, Kalkan ve Dağlı, 2017; Mete ve Serin, 2015; Sezgin-Nartgün ve Kartal, 2013; Kalağan ve Güzeller, 2010).

Araştırmaya katılan ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel güven ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında istatistiksel açıdan negatif yönde, yüksek ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Örgütsel güven düzeyi yüksek olan öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Farklı örgütlerde yapılan araştırmalarda örgütsel güven ve örgütsel sinizm arasında negatif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur (Mino, 2002; Karcıoğlu, 2013; Türköz, Polat ve Coşar, 2013; Yıldırım, 2014; Karcıoğlu ve Naktiyok, 2015; Cesur-Yeşilçimen, 2015; Reyhanoğlu ve Yılmaz, 2017). Bununla birlikte eğitim örgütlerinde yapılan araştırmalarda da öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif

yönde bir ilişki olduğu yani örgüte duyulan güven arttıkça sinizmin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Polat, 2013; Güler, 2014; Akın, 2015; Yakın, 2017; Dağyar ve Kasalak, 2018). Araştırma sonucu literatürdeki araştırma sonuçları ile örtüşmekle birlikte literatürdeki “güvenin yüksek olduğu kurumlarda sinik davranışlar daha az görülmektedir ya da “güvensiz ortam sinik davranışların sebeplerindedir” (Kalağan, 2009; Özler vd. 2010; Türköz vd., 2013) bilgisi ile de paraleldir. Bu bulgu öğretmenlerde görülecek sinizme dair davranışlarda okul ortamında oluşturulan güvenin önemine dair eğitim yöneticilerine yol gösterebilir.

Toplam örgütsel güvenin görece en fazla bilişsel sinizm ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusunun olası nedeninin; örgütsel sinizmin inanç ile başladığı (Özgener vd., 2008) bilgisine dayanabileceği söylenebilir. Örgütsel güvenin alt boyutlarının her biri ile örgütsel sinizmin alt boyutları arasında da istatistiksel açıdan negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuçlar incelendiğinde sinizmin tüm alt boyutlarında en yüksek korelasyon örgütsel güvenin iletişim ortamı alt boyutundadır. Ayık (2015) araştırmasında örgütsel iletişim ile örgütsel sinizmin duyuşsal, bilişsel ve davranışsal sinizm alt boyutları arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Benzer biçimde Polat (2014) da okullarda kurum içi etkin iletişim ortamı ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Farklı araştırmalarda da etkili iletişimin; örgütteki çalışanları güdülediği (Yılmaz, 2005), çalışanların sinizm algılarını düşürdüğü (Kanbur ve Kanbur, 2015; Tinaztepe, 2012) bulunmuştur. Ayrıca Ayık ve Uzun (2016) ile Quian ve Daniels (2008) araştırmalarında iletişimin örgütsel sinizmi yordadığını rapor etmişlerdir. İletişim ortamı alt boyutunun örgütsel sinizm ile diğer alt boyutlara göre görece yüksek korelasyonu, alan yazındaki araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Bu bulgu ortaokullarda görülecek örgütsel sinizmin azaltılmasında, okulda oluşturulacak iletişim ortamının görece önemini ortaya koymaktadır. Olumlu iletişim ortamında öğretmenlerin motivasyon ve performans düşüklüklerinin azalacağı söylenebilir.

Ortaokul öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerinin örgütsel sinizm düzeylerini yordama gücü % 52 olarak bulunmuştur. Bu bulgu önceki araştırma sonuçları ile benzerdir (Polat, 2013; Türköz vd., 2013; Biswas ve Kapil, 2017). Örgütsel sinizm ile ilgili yapılan çalışmalarda, örgütsel güvenin örgütsel sinizmin öncülleri arasında yer aldığı görülmektedir (Dağyar ve Kasalak, 2018). Örgütsel güvenin her bir alt boyutunun örgütsel sinizmin alt boyutlarını yordamasını test eden modelde; güvenin alt boyutları davranışsal sinizm alt boyutunda sinizmin %32’sini, duyuşsal sinizm alt boyutunda sinizmin %42’sini, bilişsel sinizm alt boyutunda sinizmin %48’ini yordadığı bulunmuştur. Sonuçlar ayrıntılı incelendiğinde örgütsel güvenin; çalışanlara duyarlılık ve iletişim ortamı alt boyutlarının bilişsel sinizmin anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir. Davranışsal ve duyuşsal sinizmin anlamlı yordayıcısı ise örgütsel güvenin iletişim ortamı alt boyutudur. İletişim ortamı alt boyutunun örgütsel sinizmin tüm alt boyutlarının anlamlı yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Hoy vd. (2003)’ e göre okulun örgütsel güven düzeyi, okuldaki ilişkilerin bir ürünüdür. İletişim ortamı alt boyutunun örgütsel sinizmin tüm alt boyutlarının anlamlı

yordayıcısı olması önemli görülmektedir. Okullarda oluşturulacak güven ortamının öğretmenlerin okula karşı olumlu tutumlarını artırabileceği söylenebilir. Örgütsel sinizmin ortaya çıkma nedenleri arasında örgütsel güvenin olduğu bulunmuştur.

Araştırma İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinde görev yapan ortaokul öğretmenlerinin görüşleri ile sınırlıdır. Farklı illerde ve farklı eğitim kademelerinde çalışan öğretmenler ile araştırma tekrarlanabilir. Örgütsel sinizmin, örgütsel güven ile ilişkisi ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Örgütsel sinizm ile ilişkili olabilecek farklı konular ve farklı metodolojilerle araştırmalar yapılabilir. Örgütsel güvenin yüksek olduğu okullarda örgütsel sinizmin azaldığı göz önüne alındığında okul müdürlerinin okullardaki uygulamalarda örgütsel güvenin artmasına dikkat etmeleri önerilebilir. Bununla birlikte okullardaki iletişim ortamının iyileştirilmesi için okul müdürleri, tüm iletişim kanallarını açık tutarak okulda çift yönlü bir iletişim sağlanmasına özen gösterebilirler. Yönetişel iletişim ile ilgili hizmet içi eğitim ve seminerler düzenlenebilir.

Kaynakça

- Akın, U. (2015). Okullarda örgütsel sinizm ve güven ilişkisinin incelenmesi: öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 175-189.
- Andersson, L. M. & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-469.
- Altunay, E. (2017). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel güven ve adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 213, 37-66.
- Aslan, H. & Yılmaz, E. (2013). The study of teachers' general cynicism inclinations in terms of life satisfaction and other variables. *Creative Education*, 4(9), 588-591.
- Aslan, Ş. & Özata, M. (2009). Lider-üye etkileşiminin (LMX) yöneticiye duyulan güven düzeyine etkisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(9), 95-116.
- Asunakutlu, T. (2002). Örgütsel güvenin oluşturulmasına ilişkin unsurlar ve bir değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1- 13.
- Ayduğ, D. & Ağaoğlu, E. (2017). İlkokullarda örgüt sağlığı ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-17.
- Ayık, A. (2015). An analysis of the relationship between organizational communication and organizational cynicism according to teachers' perceptions in Turkey. *Educational Research and Review*, 10(5), 547-555.
- Ayık, A. & Uzun, T. (2016). Okul Müdürlerinin iletişim becerileri ile öğretmenlerin genel ve örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 672-688.
- Biswas, S. & Kapil, K. (2017). Linking perceived organizational support and organizational justice to employees' in-role performance and organizational cynicism through organizational trust. *Journal of Management Development*, 36(5), 696-711.
- Bryk, A. S. & Schneider, B. (2003). Trust in schools: a core resource for school reform. *Educational Leadership*, 60(6), 40-45.
- Cemaloğlu, N. & Kılınç, A.Ç. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin algıladıkları örgütsel güven ve yıldırma arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 137-151.
- Cesur Yeşilçimen, K. (2016). *Hemşirelikte örgütsel sinizm ve örgütsel güven ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çağlar, Ç. (2011). Okullardaki örgütsel güven düzeyi ile öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 1827-1847.
- Çokluk-Bökeoğlu, Ö. & Yılmaz, K. (2008). İlköğretim okullarında örgütsel güven hakkında öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54, 211-233.
- Dağyar, M. & Kasalak, G. (2018). Eğitim örgütlerinde yaşanan örgütsel sinizmin öncülleri ve sonuçları üzerine bir meta-analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-20. doi: 10.16986/HUJE.2018037797.
- Dean, J. W., Brandes, P. & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Demirdağ, S. (2017). Ücretli öğretmen algılarına göre ilköğretim yöneticilerinin örgütsel adalet, örgütsel güven ve yıldırma davranışları arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 132-153.
- Erbaşı, A. & Zaganjori, O. (2017). Sosyal izolasyonun örgütsel sinizm üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(1), 39-52.
- Erden, A. (2007). *Ankara ve Lefkoşa okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin örgütsel güvene ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erdem, F. (2003). *Örgütsel yaşamda güven*. Ferda Erdem (Der). Sosyal Bilimlerde Güven. (ss.153-183). Ankara: Vadi Yayınları.
- Fieschi, C. & Heywood, P. (2004). Trust, cynicism and populist anti-politics. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 1-27.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference*. (10. Baskı.) Boston: Pearson.
- Güçlü, N.; Kalkan, F. & Dağlı, F. (2017). Mesleki ve teknik ortaöğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1): 177-192.

- Güler, S. (2014). *Örgütlerde güven algılamasının örgütsel sinizm üzerine etkisi ve bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Helvacı, M. A. (2010). *Örgütsel sinizm*. H. Basri Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Ed.). Yönetimde yeni yaklaşımlar içinde (ss.383-397). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Hoy, W. K., Smith, P. A. & Sweetland, S. R. (2002). The Development Of The Organizational Climate Index For High Schools: Its Measure And Relationship To Faculty Trust. *The High School Journal*, 86(2), 38-49.
- Hoy, W. K. & M.,Tschannen-Moran. (2003). The conceptualization and Measurement of Faculty Trust In Schools: The Omnibus T-Scale. In W. K.Hoy & C. G. Miskel (Eds.), *Studies in Leading and Organizing Schools* (ss. 181-208). Greenwich: CT.: Information Age Publishing.
- James, M. S. L. (2005). *Antecedents ve consequences of cynicism in organizations: an examination of the potential positive and negative effects on school system*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Florida: The Florida State University.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Kalağan, G. & Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-97.
- Kanbur, A. & Kanbur, E. (2015). Lider-üye etkileşiminin örgütsel sinizme etkisi: algılanan içsellik statüsünün aracılık rolü. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(2). 193-216.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karcıoğlu, M. S. (2013). *Örgütsel ortamda algılanan güven düzeyinin sinizm üzerindeki rolü: Atatürk Üniversitesi idari personeli üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Karcıoğlu, M.S. & Naktiyok, A. (2015). Örgütsel ortamda algılanan güven düzeyinin sinizm üzerindeki rolü: Atatürk üniversitesi idari personeli üzerinde bir araştırma. *AKÜ İİBF Dergisi*, 17(1), 19-34.
- Mete, Y. M. & Serin, H. (2015). Okul yöneticilerinin babacan liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sinizm davranışları arasındaki ilişki. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-2(24), 147-159.
- Mino, C.E. (2002). *Organizational trust, organizational cynicism and organizational commitment during a change initiative*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. California: Alliant International University.
- Özler, D. E., Atalay, C. G. & Şahin, M. D. (2010). Örgütlerde sinizm güvensizlikle mi bulaşır?. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 47-57.
- Özgener, Ş., Öğüt, A. & Kaplan, M. (2008). *İş gören-işveren ilişkilerinde yeni bir paradigma: örgütsel sinizm*. M. Özdevecioğlu ve H. Karadal (Ed.). Örgütsel davranışta seçme konular: organizasyonların karanlık yönleri ve verimlilik azaltıcı davranışlar içinde (ss.53-72). Ankara: İlke Yayınevi.
- Polat, S. (2010). The effect of organizational support; Perception of teachers on organizational trust perception of their schools. *African Journal of Business Management*, 4(14), 3134-3138.
- Polat, S. (2013). The impact of teachers' organizational trust perceptions on organizational cynicism perception. *Educational Research and Reviews*, 8(16), 1483-1488.
- Polat, E. (2014). *Kurum içi etkin iletişim ortamı ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki: öğretmenlerin görüşleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Qian, Y. A. & Daniels, T. D. (2008). A communication model of employee cynicism toward organizational change. *Corporate Communication: An International Journal*, 13(3), 319-332.
- Reyhanoğlu, M. & Yılmaz, H. (2017). Örgütsel güvenin sağlamlasında sinizmin etkisi: havalimanı güvenlik memurları örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 297-317.
- Sağlam-Arı, G. & Tuncay, A. (2010). Yöneticiye duyulan güven ve tükenmişlik arasındaki ilişkiler: Ankara'daki devlet hastanelerinde çalışan idari personel üzerinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 113-135.
- Sağlam, A.Ç. (2016). The effects of vocational high school teachers' perceived trust on organizational silence. *Journal of Education and Training Studies*, 4(5), 225-232.
- Sezgin-Nartgün, S.Ş. & Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sessizlik hakkındaki görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-67.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Baskı) Boston: Pearson.
- Taşdan, M. & Yalçın, T. (2010). İlköğretim Okulu öğretmenlerinin algıladıkları sosyal destek ile örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki Düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(4), 2569-2620.
- Tınaztepe, C. (2012). Örgüt içi etkin iletişimin örgütsel sinizme etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 53-63.
- Tokgöz, N. & Yılmaz, H. (2008). Örgütsel sinizm: Eskişehir ve Alanya'daki otel işletmelerinde bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 283-305.
- Türköz, T., Polat, M. & Coşar, S. (2013). Çalışanların örgütsel güven ve sinizm algılarının örgütsel bağlılıkları üzerindeki rolü. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(2), 285-302. doi: 10.18657/yecbu.55607

- Wilkerson, J. M., Evans, W. R. & Davis, W. D. (2008). A test of coworkers' influence on organizational cynicism, badmouthing, and organizational citizenship behavior. *J. Appl. Soc. Psychol*, 38, 2273-2292.
- Yakın, B. (2017). *Örgütsel güven, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel sinizm ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara:Gazi Üniversitesi.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2014). *Psikolojik sözleşme ihlallerinin örgütsel güven ve örgütsel sinizm ile ilişkisi: Otel işletmeleri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yılmaz, E. (2005). Okullarda örgütsel güven ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 567-580.
- Yılmaz, E. & Sünbül, A. M. (2009). Öğretmenlerin yaşam doyumları ve okullardaki örgütsel güven düzeyi. *Journal of Qafqaz University*, 26(1), 172-179.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Gelişiminde Tartışmalı Konuların Etkisi*

The Effect of Controversial Issues on the Development of Social Studies Teacher Candidates' Critical Thinking Levels

Ahmet Galip Yücel,^{a**} Mehmet Köçer^b

^a Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, 50100, Nevşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9435-7315

^b Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, 50100, Nevşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2794-7483

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 08 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 13 Kasım 2018
Kabul tarihi: 28 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Eleştirel Düşünme
Eleştirel Düşünme Öğretimi
Tartışmalı Konular

ARTICLE INFO

Article history:

Received 08 October 2018
Received in revised form 13 November 2018
Accepted 28 November 2018

Keywords:

Controversial Issues
Critical Thinking
Critical Thinking Instruction

ÖZ

Öğrenciyi derslerde eleştirel düşünmenin çeşitli boyutlarıyla karşılaştırmanın, onlara nitelikli düşünme eğitimi sağlamanın bir yolu tartışmalı konulara derslerde yer verilmesidir. Bu bağlamda araştırmada, eleştirel düşünme modeli aracılığıyla tartışmalı konulara derslerde yer verilmesinin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma, kontrol gruplu ön test son test yarı deneysel desene uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmada gruplar, sosyal bilgiler öğretmen adaylarından oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarının, bir sorun karşısındaki düşünceleri yazılı olarak alınmış ve veriler toplanmıştır. Cevaplar Bütüncül Eleştirel Düşünme Dereceli Puanlama Anahtarı ile puanlanmıştır. Verilerin analizinde istatistiksel analizler kullanılmıştır. Eleştirel düşünme modeli ile tartışmalı konuların derslerde ele alınmasının eleştirel düşünme düzeylerine anlamlı derecede ve olumlu yönde etki ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının, eleştirel düşünmeye yönelik düşünme öğretimine ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

One way for the student to confront with the various dimensions of critical thinking in the lessons and to provide them quality thinking training is to give place to controversial topics in the lessons. In this context, in the research it is aimed to investigate the effect of giving lectures on controversial topics, through the critical thinking model, on social studies teacher candidates' critical thinking levels. The study was conducted in accordance with the comparison group pretest – posttest quasi-experimental design. In the study, the groups were composed of social studies teacher candidates. The opinions of teacher candidates toward a problem were taken in writing and data were collected. The answers were scored through Holistic Critical Thinking Scoring Rubric. In the data analysis section, statistical analyzes were used. As a result of the research, it has been understood that the giving place to the controversial topics in the lesson with a critical thinking model has a significant and positive effect on the teacher candidates' critical thinking levels. In the research it is reached the conclusion that the teacher candidates, need critical thinking instruction.

1. Giriş

Sosyal bilgiler dersi, programda yer alan becerileri öğrencilere kazandırarak demokratik ve etkin vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlar. Bu beceriler arasında yer alan eleştirel düşünme hayatın her alanını etkileyen oldukça karmaşık bir

özelliktir. Bu nedenle öğrencilerin yeterli düzeylerde eleştirel düşünebilmeleri, tesadüfi gelişimler göz ardı edildiği takdirde, eğitim almalarını bağlıdır. Bu durum ise öğretmenlerin eleştirel düşünme yetkinliklerini, sosyal bilgiler programının amaçlarına ulaşabilmesi bakımından önemli hale getirir. Farklı eğitim kademelerindeki

*Bu çalışma, Ahmet Galip Yücel tarafından 2018 yılında Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Mehmet Köçer danışmanlığında hazırlanan "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Gelişiminde Tartışmalı Konuların Etkisi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ahmetyucel@gmail.com

öğrencileri eleştirel düşünme bakımından inceleyen araştırmalar, istenen noktaya gelinemediğini öne sürmektedir (Acun, Demir ve Göz, 2010; Akar, 2007; Bessick, 2008; Gülveren, 2007; İbrahimoglu ve Öztürk, 2013; Öztürk ve Ulusoy, 2008). Bu bağlamda mevcut öğretim yaklaşımlarının, eleştirel düşünme bakımından gözden geçirilmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Paul ve Elder (2002), insanların doğaları gereği düşündüklerini fakat bu düşüncelerin çoğunlukla rastgele, taraflı, çarpıtılmış, yetersiz, bilgiye dayanmayan ya da düpedüz önyargılı olduğunu ileri sürmektedir. Bugün insanlar kişisel yaşamlarında meslek seçimi, eş tercihi, para yönetimi, eğitim gibi birçok farklı alanda bireysel kararlar almak zorunda kalırken, demokratik katılımın bir gereği olarak ise toplumun geleceğinde hayati işlevler üstlenmektedir. Bu sebeplerle rastgele, taraflı, çarpıtılmış, yetersiz, bilgiye dayanmayan ya da önyargılı düşünceler, verilen kararların kalitesini düşürmektedir.

Bugünün modern toplumunda öğrencilerin potansiyellerinin üst sınırlarına ulaşabilmeleri, düşünme ve akıl yürütme becerilerini öğrenmelerine bağlıdır (Baker, Rudd ve Pomeroy, 2001). Bilgi bombardımanı nedeniyle ilgili, güvenilir bilgiler seçilmeli, yorumlanmalı, hazmedilmeli, değerlendirilmeli, bilgiyi değerlendirme yolları öğrenilmeli ve uygulanmalıdır çünkü bilgi, artık bir insandan diğerine aktarılan statik bir haber ya da duyum değildir, dinamiktir ve kişinin kendince yorumlaması, anlaması ve anlamlandırması ile oluşturulur (Halpern, 2002). Facione ve Facione (1996)'a göre eleştirel düşünme; yorumlama, analiz, değerlendirme ve çıkarımda bulunma ile sonuçlanan, amaca dönük, öz düzenlemeli bir karar verme sürecidir. Bu karar verme aynı zamanda, kavramsal, metodolojik, ölçüt temelli ve bağlamsal düşüncelerin ve kanıtların izahına dayalıdır (Facione ve Facione, 1996). Ennis (1985)'e göre ise eleştirel düşünme, neye inanılacağına ya da ne yapılacağına karar vermeye odaklanan mantıklı ve yansıtıcı düşünmedir.

Günümüz dünyasında bireyler onlarca kaynaktan gelen, çok sayıda bilgiyi değerlendirmek zorunda kalmaktadır. Bu bilgilerin büyük bir kısmı ise kişileri, bilgi kaynağının belirlediği düşüncelere yönlendirme amacı gütmektedir. Bu noktada eleştirel düşünme propagandaya ve akıl kontrolü çabalarına yönelik bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir (Halpern, 2002; İbrahimoglu ve Öztürk, 2013). Eleştirel düşünme, çok fazla bilgi içeren bir dünyaya ve bizi ikna etmeye çalışan çok sayıda insana karşı bir savunmadır (Epstein ve Kernberger, 2006) ve temel olarak sorgulamaya dayalı beceriler gerektiren bir düşünme türüdür (Kurt ve Kürüm, 2010). Bu kapsamda doğru kararlar verebilmek ve olgu ya da durum karşısında doğru konum alabilmek için eleştirel düşünebilmek gerekir. Eleştirel düşünmek işinin kendisinin ve diğerlerinin görüşlerini ölçütlere göre değerlendirmesini kapsar (Norris, 1985). Söz konusu ölçütlere dayalı değerlendirme verilecek kararların niteliğini arttıracaktır.

Beceriler ve eğilimler olmak üzere iki temel unsur bulunan eleştirel düşünmenin hayata aktarılmasında üst düzey bilişsel becerilere sahip olmak tek başına yeterli olmamaktadır. Bireyin eleştirel düşünmeye eğilimli olması bu becerilerin kullanılmasında kilit rol üstlenmektedir. Facione (2000)'e göre, eleştirel düşünme becerileri,

düşünmeye yönelik tutarlı bir iç motivasyonla pozitif yönde ilişkilidir ve belirli eleştirel düşünme becerileri belirli eleştirel düşünme eğilimleriyle eşleşmektedir. 1990 yılında Amerikan Felsefe Derneği (The American Philosophical Association) eleştirel düşünme ve bağlı konuları üzerine uzlaşa oluşturmak üzere yaptığı çalışmaların sonuçlarını raporlaştırmıştır. Bu metin, Delphi raporu olarak bilinmektedir. Söz konusu raporda temel eleştirel düşünme becerileri olarak “yorumlama, analiz etme, çıkarımda bulunma, değerlendirme, açıklama ve öz düzenleme” sıralanmıştır (Facione, 2015). Eleştirel olmaya hevesli olma hali eleştirel düşünme becerileri kadar önemlidir (Norris, 1985). Çünkü eleştirel düşünmeye hevesli olma hali olarak ifade edilebilecek eğilimler, becerileri harekete geçiren tetikleyicilerdir. Facione ve Facione (1996)'a göre eleştirel düşünmeyi harekete geçiren eğilimler gerçeğin peşinde olmak, açık fikirlilik, analitiklik, sistematiklik, eleştirel düşünmeye yönelik kendine güven, meraklılık ve olgunluktur.

Öğrenciler; düşüncelerini değerlendirmek ve özellikle davranışlarını, eleştirel düşünmenin bir sonucu olarak değiştirmek için mevcut bildiklerini nasıl kullanacaklarını öğrenmelidir (Norris, 1985). Değişimin hızlanması, karmaşıklığın artması ve tehlikelerin yoğunlaşması geleneksel öğrenme yöntemleri için ölüm çanlarının çaldığını göstermektedir (Paul ve Elder, 2002). Geleneksel yöntemlerin öğrencileri istenilen düzeyde bilişsel olgunluğa taşıyamadığı, eğitim araştırmacıları tarafından sıklıkla tekrarlanan bir savdır. Bu bağlamda eleştirel düşünebilmek ve bilişsel olgunluğa erişmek, birey ve içinde yaşadığı toplum için önemlidir. Facione, Sanchez, Facione ve Gainen (1995)'e göre, bilişsel olgunluk ve eleştirel düşünmeye duyulan güven kişiyi daha sofistike çıkarımlara ve mantıklı açıklamalara götürebilir. Bu nedenle, erken çocukluk çağında eleştirel düşünme eğitiminin verilmesinin, ileride bir dirençle karşılaşılması açısından önemli olduğu (Durr, Lahart ve Maas, 1999) dikkate alınarak, eleştirel düşünmeye yönelik eğitim süreçlerinin tasarlanması bir zorunluluktur. Bilişsel becerilerin, özel olarak tasarlanmış öğretim yoluyla öğrenilebileceği ve bu becerilerin çoklu bağlamlarda çalışıldığı takdirde gerçek dünyada karşılaşılabilecek durumlara uygulanabileceği yönünde çeşitli deneysel kanıtlar bulunmaktadır (Halpern, 2002). Demokratik değerlere ve becerilere sahip vatandaşlar yetiştirmek sosyal bilgilerin öncelikli amaçlarından birisidir. Anayasal demokrasilerde, vatandaşların çoğunluk kurallarını anlamaları ve bunlara katılmaları, azınlık haklarına saygı duymaları, ortak faydayı gözetmeleri, birbirlerinin özgürlüklerini korumaları ve hükümetin boyutunu ve erişimini sınırlandırmaları konusunda eğitim almaları gerektiği yönünde genel bir görüş birliği bulunduğu ifade eden Parker (2012) demokrasi eğitimine işaret etmektedir. Avaroğulları (2015), demokratik vatandaş olmanın gereklerini; işbirliği yapma, sosyal adaleti benimseme, eleştirel düşünebilme, sorunlarda çözümünde şiddetten kaçınma, insan haklarını savunma ve demokratik siyasete katılma olarak sıralamış ve üzerinde anlaşmazlık olan konuların demokratik bir şekilde tartışılması gerekliliğini demokratik vatandaşlık eğitiminin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu belirtmiştir.

Demokrasi çözülmeyi bekleyen sorunlarla doludur. Bu nedenle öğretmenler çocukları sürekli olarak küçük

sorunları işbirliği içinde çözmeye cesaretlendirmelidir (Parker, 2012), çünkü vatandaşlara yönelik beklentilerden biri dünyada ve toplumda üzerinde uzlaşılabilen konuların farkında olmaları ve bu konuların çözümlerine yönelik öneriler sunmalarındır (Ersoy, 2013). Öğrenciler demokrasiyi yaşamak ve sosyal sorunları çözmek için eğitim görmedikleri takdirde, topluma karşı ilgisiz olabilirler. Eğitimde demokratik unsurlar göz ardı edildiğinde, istenen akademik hedeflere ulaşılsa dahi, yıkıcı sonuçlarla karşılaşmak olasıdır. Parker (2012) bu durumu 2. Dünya Savaşı Almanya'sı ile örneklemiştir. İkinci Dünya Savaşı Almanya'sında insanlığa karşı suçlara bulaşan kişiler, iyi eğitilmiş, matematik, fen, edebiyat, bilim, sanat ve mimaride üstün becerilere sahip insanlardı (Parker, 2012). Bu nedenle eğitimde demokrasi vurgusu yapabilecek yöntem ve teknikleri belirleyerek uygulamak bir tercih meselesinden ziyade zorunluluktur. Geleneksel yöntemler içerik odaklıdır ve içerikten çok daha önemli olan öğrenme süreçlerini göz ardı eder (Suryanto, 2015). Öğrenme süreçlerini dikkate alan ve öğrenciyi öğrenme süreçlerinin merkezine konumlandıran yöntem ve teknikler demokrasinin sürdürülebilir olmasına yardımcı olur. Bu amaca yönelik mevcut bir öğretim yöntemi sınıf tartışmalarıdır (Byford, Lennon ve Russell, 2009). Bu nedenle tartışmalı konuların eleştirel düşünmeye olumlu katkılar sağlaması muhtemeldir.

Çeşitli öğretim kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin eleştirel düşünme düzeylerini ele alan birçok araştırma, eleştirel düşünmenin yeterli düzeyde olmadığına işaret etmektedir (Acun, Demir ve Göz, 2010; Akar, 2007; Bessick, 2008; Gülveren, 2007; İbrahimoglu ve Öztürk, 2013; Öztürk ve Ulusoy, 2008). Söz konusu çalışmaların sonuçları göz önünde bulundurularak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilecek uygulamalar çalışmaya değer bulunmuştur. Araştırmada; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I dersi içeriğine eklenen tartışmalı konular ile konu temelli eleştirel düşünme öğretiminin, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki ifadeler araştırma problemleri olarak belirlenmiştir.

1- “Çalışma grubunda yer alan öğretmen adayları ne düzeyde eleştirel düşünmektedir?”

2- “Tartışmalı konulara dayalı olarak hazırlanan ders içeriğinin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerine etkisi nedir?”

2. Yöntem

Bu bölümde; çalışmanın modelinden, çalışma grubundan, veri toplama aracından, verilerin toplanmasından, verilerin analizinden ve işlem sürecinden bahsedilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerini belirleyerek tartışmalı konulara derslerde yer verilmesinin eleştirel düşünme üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, yarı deneysel yöntemlerden, kontrol gruplu ön test – son test desenine uygun olarak tasarlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmada kullanılacak deneysel desenin seçiminde, eğitim ortamlarının deney ve

kontrol gruplarına rastgele atama yapmaya müsait olmaması etkili olmuştur.

Deneysel desenlerde amaç, bir işlemin ölçülebilir sonuçlar üzerinde etkili olup olmadığını belirlemektir (Creswell, 2013). Bu amaçla iki farklı işlemin sonuç üzerindeki etkileri karşılaştırılır. Bu desene göre tasarlanan araştırmalarda etkililiği denetlenecek işlem dışındaki tüm değişkenler kontrol altına alınmaya çalışılır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012). Müdahale süreci sonunda iki farklı işlemin uygulandığı farklı grupların puanları değerlendirilir (Creswell, 2013). Bu araştırmanın deneysel müdahale süreci 7 hafta olarak tasarlanmıştır. Deneysel sürecin öncesinde eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretiminde kullanılacak modele yönelik eğitim çalışmaları yapılmış, devamında deneysel işlem uygulanmış, sonrasında ise farklı işlemler uygulanan grupların puanları değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Kontrol gruplu ön test – son test desenine uygun olarak, çalışmada bir kontrol ve bir deney grubu belirlenmiştir. Deney ve kontrol grubu rastgele atama yapılmaksızın seçilmiştir. Çalışmanın deney grubu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim dalında 4. sınıfta öğrenim gören 31 öğrenciden oluşturulmuştur. Kontrol grubunda ise Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim dalında 4. sınıfta öğrenim gören 32 öğretmen adayı yer almıştır. Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının cinsiyetlere göre dağılımını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı grubunun cinsiyete göre dağılımı

Grup	Kadın	Erkek	Toplam Katılımcı
Deney	22	9	31
Kontrol	16	16	32
Toplam	38	25	63

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada katılımcıların ön test ve son test eleştirel düşünme düzeylerinin hesaplanabilmesi için Facione ve Facione (1994) tarafından geliştirilen “Bütüncül Eleştirel Düşünme Dereceli Puanlama Anahtarı (BEDDPA)” kullanılmıştır. Veri toplama aracının dili İngilizce olduğundan önce çevirisi yapılmış, alan ve dil uzmanlarına sunulmuştur. Üç alan uzmanı, üç Türkçe ve üç İngilizce uzmanı tarafından veri toplama aracının Türkçe formunun aslına uygun olduğu teyit edilmiştir.

Facione ve Facione tarafından (1994), dört düzeyli bir rubrik olarak geliştirilen veri toplama aracında eleştirel düşünme açısından; birinci düzey zayıf, ikinci düzey kabul edilemez, üçüncü düzey kabul edilebilir ve dördüncü düzey güçlü olarak nitelendirilmiştir. BEDDPA eleştirel düşünmeyi belirli eğilimlerce desteklenen üst düzey bilişsel beceriler olarak kabul etmektedir. Facione ve Facione (1994)'a göre BEDDPA makale ve kompozisyon gibi yazılı

metinlerin eleştirel düşünme açısından incelenmesi konusunda etkilidir. Araştırma sürecinde öğretmen adaylarının ön test ve son test aşamalarında yazılı olarak görüşleri alınacağından söz konusu veri toplama aracının araştırma amacına uygun olduğu değerlendirilmiş ve veri toplama sürecinde tercih edilmiştir.

BEDDPA kullanılarak yapılacak bir değerlendirmenin en az iki kişi ile yapılması gerekmektedir. Olası puanlama uyuşmazlıklarında iki puanlayıcı arası tartışma, üçüncü bir puanlayıcıya puanlatma ya da puanların ortalamasını alma yollarından biri izlenmelidir. Bu bağlamda veri toplama aracının kullanım ilkelerine uygun olarak analiz sürecinde oluşan puanlayıcı uyuşmazlıklarında, iki puanlayıcının tartışarak ortak karara dayalı bir puan belirlemeleri yoluna gidilmiştir.

BEDDPA düzeyler arasında zorunlu bir seçim yapmayı gerektiren ve yarım puana müsaade etmeyen bir dereceli puanlama anahtarıdır. Birinci (zayıf) ve ikinci (kabul edilemez) düzeyler bir araya getirilerek üç düzeyli bir yapı olarak da kullanılabilen puanlama anahtarında zorunlu olarak her bir katılımcı için düzeylerden biri seçilmelidir (Facione ve Facione, 1994).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın deneysel müdahale sürecinin öncesinde ve sonrasında, öğretmen adaylarının bilgi sahibi oldukları bir konuda düşüncelerini yazılı bir şekilde alarak veri toplama aracı ile eleştirel düşünme düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Sorunun belirlenmesinde konunun güncelliğini koruyan bir meseleye dönük olması, eleştirel düşünmenin açığa çıkarılmasına elverişli olması ve öğretmen adaylarının konuya yabancı olmamaları dikkate alınmıştır. Bu bağlamda ön test ve son test aşamalarında, öğrencilere güncel bir tartışmalı konuya dayalı bir soru yöneltilerek öğretmen adaylarının ayrıntılı olarak yazılı cevapları alınmıştır. Söz konusu cevaplar BEDDPA aracılığı ile puanlanarak istatistiksel olarak incelenebilecek araştırma verileri elde edilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Toplanan veriler BEDDPA aracılığı ile puanlanarak istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Veri analizinin tüm aşamalarında istatistiksel anlamlılık düzeyi "0,05" olarak kabul edilmiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının eleştirel düşünme puanlarının normal bir dağılım gösterip göstermediğini anlamak üzere veri setine normallik testi uygulanmıştır. Kontrol ve deney gruplarında katılımcı sayıları 50'nin altında olduğundan Shapiro Wilk testine başvurulmuştur. Test sonuçları aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Normallik testi sonuçları

Grup	Test	Shapiro Wilk	
		N	p
Deney Grubu	Ön Test	31	0,002
	Son Test	31	0,002

Kontrol Grubu	Ön Test	32	0,000
	Son Test	32	0,000

Test sonuçlarında her iki grubun ön test ve son test Shapiro Wilk değerlerinin 0,05 değerinden küçük olması ile verilerin normal dağılım göstermediği düşünülerek analiz aşamasında non parametrik testler kullanılmıştır.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğretmen adaylarının süreç içindeki eleştirel düşünme düzeylerindeki değişimlerin anlamlı düzeyde olup olmadığını anlamak üzere Wilcoxon testi gerçekleştirilmiştir. Deney grubunun puanlarını, kontrol grubunun puanları ile karşılaştırmak üzere ise Mann Whitney U testi uygulanmıştır. İki değer alabilen değişkenlerin eleştirel düşünme üzerindeki etkisini incelemek için Mann Whitney U testleri kullanılmıştır.

2.5. Deneysel İşlem

2.5.1. Uygulama Öncesi Hazırlıklar

1. Deneysel süreç içerisinde yapılacaklar, izlenecek ders planları ve eleştirel düşünme öğretimine yönelik bilgiler ön test sonrasındaki derste öğrencilere tanıtılmış ve temel noktalar hakkında gerekli eğitim öğrencilere verilmiştir.
2. Tartışmalı konulara derste yer verilmesi ile elde edilebilecek katkıyı en üst seviyeye çekebileceği düşünülen eleştirel düşünme modeline ilişkin tanıtıcı verileri ve örnek bir düşünme yapısını içeren bir belge çıktısı ihtiyaç duyduklarında kullanmaları için öğrencilere dağıtılmıştır.
3. Öğretmen adayları ile sınıflarında görüşmeler gerçekleştirilmiş, öğrenci seviyesine ve ilgisine uygun olacağı düşünülen tartışmalı konular, öğretmen adaylarının görüşleri de dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu kapsamda ders programına ve haftalık ders planlarına uygun olarak Sevr Antlaşması, Lozan Antlaşması, demokratik – otoriter yönetimler, Atatürk ilkeleri, ekonomik sistemler ve Milli Mücadele dönemi isyanlarının günümüze yansımaları konularına derslerde yer verilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda araştırmacı, her hafta konuya uygun tartışmalı konuyu da içerecek şekilde bir ders planı hazırlamıştır. Ders planlarının hazırlanmasında ders amaçları ile öğrenme çıktıları göz önünde bulundurulmuştur. Dersler Paul (Paul ve Elder, 2002) tarafından geliştirilen eleştirel düşünme modeline uygun olarak yürütülmüştür.
4. Tartışmalı konuların ele alınması sürecinde karşılaşılabilecek zorlukları minimum düzeye indirebilmek için deneysel işlem öncesinde katılımcılarla beraber tartışma kuralları belirlenmiştir. Bu kapsamda; iddiaların kanıt ve argümanlarla desteklenmesi, düşüncesini beyan eden kişinin değil, düşüncenin tartışılması, konuşmalarda akademik ve bilimsel dile uygun ifadelerin kullanılmasına gayret gösterilmesi, hakaret ya da rencide edici sözlere ifadelerde yer

verilmemesi, konuşan kişilerin sözlerini bitirmelerinin beklenmesi ve devletin koyduğu yasal sınırların dışına çıkılmaması genel tartışma kuralları olarak belirlenmiştir.

5. Eleştirel düşünme becerilerinin en azından temel bilgi düzeyi gerektirmesi karşısında, bir sonraki dersin içeriğinin ve ele alınacak tartışmalı konunun bir önceki derste öğretmen adaylarına bildirilmesine karar verilmiştir. Öğretmen adaylarından verilen konu hakkında temel bilgileri öğrenmeleri ve konu üzerinde eleştirel düşünme modeline uygun bir şekilde düşünceleri istenmiştir. Bu sayede öğretmen adaylarının derse eklenen tartışmalı konu hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak sağlamak amaçlanmıştır.
6. Tartışmalı konuların ele alınmasında kullanılacak eleştirel düşünme modeli uygulama başlamadan önce öğretmen adaylarına tanıtılmış, bu modele yönelik öğretim yapılmış ve modelin anlaşılması için modele uygun düşüncelere yönelik örnekler uygulama öncesinde sınıfta tartışılmıştır. Ayrıca modelin unsur ve standartlarını içeren bir model kılavuzu ile modele uygun olarak tasarlanmış bir örnek çıktısı ihtiyaçları halinde kullanmaları için öğretmen adaylarına dağıtılmıştır.

2.5.2 Uygulama Süreci

1. Deneysel süreçte araştırmacı, öğretmen adaylarının fikirlerini özgürce ifade edebilmelerine olanak sağlamak ve tartışma ortamı oluşturabilmek adına tartışmanın eşit bir katılımcısı gibi hareket etmeyi tercih etmiştir. Eleştirel düşünmeye olanak sağlayabilecek iyi fırsatlar ve tartışmanın tıkandığı zamanlar bu durumun istisnaları olarak belirlenmiştir. Böylesi durumlarda araştırmacı zaman zaman katılımcılarla aynı düşüncede olmasına rağmen zıt düşünceleri savunmuş, aykırı sorular sormaya çaba göstererek, öğrencileri faydalı bir gerilim içerisine sokma girişimlerinde bulunmuş ve konuların farklı boyutlarını işaret etmiştir. Araştırmacı böyle anlarda tartışmayı derinleştirmeyi ve Browne ve Freeman (2000)'in eleştirel düşünmeye olanak sağladığını ifade ettikleri gelişimsel gerilimden faydalanmayı amaçlamıştır.
2. Deneysel süreçte yürütülen her dersin ilk aşamasında araştırmacı konuya tartışma, soru – cevap, düz anlatım gibi yöntemlerle giriş yaptıktan sonra, konu açısından önemli temel noktaları vurgulamış ve konunun derse entegre edilen tartışmalı konu ile ilişkisini kurmuştur. Bu aşamadan sonra araştırmacı belirlenen tartışma kurallarına, eleştirel düşünme modeline veya sınıf düzenine aykırı davranışların gösterildiği anlar ile öğretmen adaylarının konularla ilgili ek bilgiye ihtiyaç duydukları anlar dışında tartışmalı konuların konuşulmasına müdahale etmemiştir. Tartışmalı konunun ele alınması sırasında öğretmen adaylarının bilgi eksikliği nedeniyle bariz hatalı sonuçlara yönelindikleri noktalarda

araştırmacı müdahale ederek ek bilgi ihtiyacını gidermeyi denemiştir.

3. Her dersin son 10 – 15 dakikasında konu üzerindeki tartışmalar sonlandırılarak konunun ve tartışmanın değerlendirilmesi yapılmış ve ders boyunca öğretim modeline uygun olmayan tutum ve davranışlar ele alınmıştır. Bu kapsamda araştırmacı “argüman ve kanıt dayalı olmayan iddialar, argüman ve kanıtın yanlış yorumlanması ile ortaya atılan iddialar, hatalı neden – sonuç ilişkileri, ilgisiz bilgiler ve önyargılar” gibi hatalara sebebiyet veren olgular konusunda öğretmen adaylarına açıklamalarda bulunmuştur. Böylece sınıf düzenini ve tartışma sürecini baltalayan ve eleştirel düşünmenin oluşmasına engel teşkil eden davranışları minimum düzeye çekmek için çaba sarf eden araştırmacı, eleştirel düşünmeye olanak sağlayan bir sınıf iklimi oluşturmayı amaçlamıştır.
4. Tartışmalı konuların ele alınması sırasında öğretmen adaylarından araştırmada kullanılan eleştirel düşünme modeline uygun davranışları istenmiştir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının konu hakkında düşüncelerini oluştururken eleştirel düşünmenin unsurlarına uygun davranışları ve sonuç düşüncelerini eleştirel düşünme standartlarına göre gözden geçirmeleri istenmiştir.

2.6. Tartışmalı Konuların Ele Alınmasında Takip Edilen Eleştirel Düşünme Modeli

Richard Paul tarafından geliştirilen modelde (Paul ve Elder, 2002) amaç; bireyin öncelikle akıl yürütmenin unsurlarını ve bu unsurlar gereğince sorulması gereken soruları gözeterek konu üzerinde düşünmesi ve sonrasında düşündükleri ile vardığı sonuçları eleştirel düşünme standartları kapsamında incelemesidir. Paul ve Elder'e göre akıl yürütmenin unsurları amaç, konuya ilişkin sorular, bilgiler, kavramlar, varsayımlar, bakış açıları, çıkarımlar ve sonuçlardır. Sonuç düşünce ve çıkarımların denetleneceği standartlar ise açıklık, kesinlik, hassaslık, ilgililik, derinlik, kapsamlılık, önemlilik, mantığa uygunluk ve doğruluktur.

3. Bulgular ve Yorum

Birinci araştırma problemine yönelik olarak, deneysel müdahaleden önce her iki gruba da ön test uygulanmış, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri belirlenmiş ve Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Bu verilere ilişkin tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Grupların ön test sonuçlarına ilişkin Mann Whitney U tablosu

	Grup	N	S.O.	S.T.	U	z	p
	Deney	31	32,97	1022,00			
Ön test	Kontrol	32	31,06	994,00	466,000	-0,444	0,657
	Toplam	63					

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere deney grubu ile kontrol grubu eleştirel düşünme düzeyleri arasında, ön test aşamasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamaktadır. Deney grubu eleştirel düşünme düzey ortalamasının, kontrol grubu ortalamasına oranla biraz daha yüksek olmasına rağmen her iki grubun ön test puanları birbirine

çok yakındır. Bu bilgiler ışığında araştırmacılar, eleştirel düşünme düzeyleri bakımından, grupların denk olduğu varsayımı ile çalışmayı sürdürmüşlerdir.

Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının BEDDPA düzeylerine göre dağılımlarını gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. BEDDPA'ya göre katılımcı düzeyleri

Grup	Zayıf	Kabul Edilemez	Kabul Edilebilir	Güçlü	N
Kontrol	13	14	4	1	32
Ön Test Deney	12	12	5	2	31
Toplam	25	26	9	3	63

Her iki grupta yer alan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri büyük oranda, BEDDPA düzeylerine göre kabul edilebilir sınırın altında kalmıştır. Bu bağlamda çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının büyük oranda eleştirel düşünemediği bulgusuna ulaşılmıştır.

İkinci araştırma problemine yönelik olarak, deneysel müdahale sonrasında son test uygulanarak çalışma gruplarının eleştirel düşünme düzeyleri belirlenmiştir. Deney grubunun ön test ve son test puanlarındaki değişimi belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen Wilcoxon testi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 5. Deney grubunun ön test - son test puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Wilcoxon testi sonuçları

Puan	Sıralar	N	S. O.	z	p
	Negatif Sıralar	4	10,50	-2,481*	0,013
Son test puanları-	Pozitif Sıralar	16	10,50		
Ön test puanları	Eşit	11			
	Toplam	31			

* Negatif sıralara dayalı

Tablodan anlaşılacağı üzere uygulama sonrasında, deney grubunda yer alan öğretmen adaylarının son testten aldıkları puan ile ön test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($z=-2,481$, $p<0,05$). Söz konusu

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

4.1. Tartışma

Çalışmadan elde edilen bulgular deney ve kontrol gruplarında yer alan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerinin ön test safhasında düşük kabul edilen sınırlarda bulunduğunu göstermektedir ($x=1,90$, $x=1,78$). Alanyazında her seviyeden öğretim kademelerindeki öğrencilere yönelik yapılan çalışmalar, eleştirel düşünme düzeylerinin genel anlamda yetersiz ve düşük düzeyde olduğunu belirtmektedir (Acun vd., 2010; Akar, 2007;

farklılık son test puanı lehinedir. Bu bağlamda uygulama sürecinde izlenen tartışmalı konulara dayalı yöntemin öğrencilerin eleştirel düşünme düzeylerine olumlu yönde ve anlamlı düzeyde etki ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Gülveren, 2007; Bessick, 2008; İbrahimoglu ve Öztürk, 2013; Öztürk ve Ulusoy, 2008). Bu anlamda çalışmanın sonuçları literatürdeki çalışmaların büyük bir bölümü ile paraleldir. Rekabete dayalı bir dünyada eleştirel düşünmenin fark yaratacağı açıktır. Türkiye’de kısa bir süre sonra sosyal bilgiler öğretmenliği yapması muhtemel öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri bu araştırma özelinde yetersiz bulunmuştur. Eleştirel düşünme becerilerine sahip olmayan öğretmenlerin, öğrencilerinin eleştirel düşünmelerine katkı sağlayacaklarını düşünmek dayanıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Söz konusu öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretmenleri olarak görev yapmaları halinde öğrencilerine eleştirel düşünmeyi

kazandırmaları, önlem alınmadığı takdirde, mümkün görünmemektedir.

Literatürdeki bazı çalışmalar Türkiye’de öğrencilerin eleştirel düşünmeye ve bu özelliği kullanmayı gerektiren durumlara maruz kalmadıklarını işaret etmektedir (Yalçınkaya, 2016). Bu olgunun ise eleştirel düşünmeye engel olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de düşünmenin genel anlamda baskılanması, eğitim yaşantıları boyunca süregelen ezberci yaklaşım, merkezi sınavların ezberci yaklaşımı teşvik etmesi, yenilikçi olmayan, öğrenciyi merkeze almayan, düşünme fırsatı vermeyen, işbirliğine yönelmeyen, fikirlerin ifade edilmesine imkân tanımayan öğretim yöntem ve teknikleri ile sonuç odaklı değerlendirme etkinlikleri gibi faktörlerin eleştirel düşünmeye engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Eleştirel düşünme becerileri üst düzey düşünme etkinlikleri gerektirir. Öğretmenler tarafından sıklıkla tercih edilen düz anlatım, üst düzey bilişsel becerilerin kullanılmasına uygun bir zemin hazırlamaz. Zaman ve kaynak eksikliklerine bağlı sorunlar nedeniyle tercih edilen düz anlatım yöntemi, ezbere dönük olması hesaba katıldığında, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kullanmalarına engel olmaktadır. Yine sınavlarda Bloom Taksonomisine göre çoğunluklar bilgi ve kavrama basamaklarında yer alan soruların öğrenciye yöneltilmesi öğrencinin üst düzey bilişsel beceriler kullanmasının önüne geçmektedir. Bu nedenle öğrenci süreç içinde de, değerlendirme aşamasında da üst düzey bilişsel becerileri kullanmamaktadır. Anılan nedenlerin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerinin yetersizliği üzerinde rol oynadığı araştırmacı tarafından düşünülmektedir.

Bugün Türkiye’de toplumsal hayatta hemen hemen her gün görülen birçok olay ve olgu toplumsal düzlemde eleştirel düşünme yetersizliğini akla getirmektedir. Eski nüfus cüzdanlarının yerine almakta olan yeni kimlik kartlarının dağıtımının 2017 yılında biteceği ve belirtilen tarih itibarıyla yeni kimliklerini teslim almayanların cezai işleme tabii tutulacağı söylentisinin binlerce insanın nüfus müdürlüklerine akın etmesine sebep olması bu yetersizliğin yakın zamanlı bir örneğidir (www.bursa.com, 2017). Bunun sonucunda nüfus müdürlükleri rutin görevlerini yapmakta zorlanmış, bu söylentiye inanan insanlar ise günlerce nüfus müdürlükleri kapılarında sıra bekleyerek mağdur olmuştur. Temeli olmayan, doğrulanmış bir bilgiye dayanmayan ve nerden yayıldığı dahi bilinmeyen bu söylenti binlerce insanın sorgulamadan doğru kabul ettiği bir olguya dönüşmüştür. Bu bilgiyi duyan insanlar, bahse konu bilginin ne kaynağını ne de güvenilirliğini sorgulamıştır. Basit bir düşünme etkinliği ile doğru olmadığı kolayca anlaşılabilir bir olgu, resmi bir kurumun işleyişini bozmuştur. Binlerce insanın böylesi basit söylentileri dahi sorgulamadan kabul etmesi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının amaçlı ve iyi planlanan propagandalara açık bir yapıda olduğunu düşündürmektedir. Eleştirel düşünme karşılaşılan bilginin incelenmesine ve değerlendirilmesine yönelik bir süreçtir. Bu yönüyle medya okuryazarlığı ile de yakından ilişkilidir. Bu olguya yönelik olarak Kurt ve Kürüm (2010), eleştirel düşünen kişilerin bilgileri detaylı bir şekilde ele alarak etkili ve amaca dönük kullandıklarını, bilgiye ulaşmak için alternatiflere yöneldiklerini, bilgileri doğrulama çabası içinde olduklarını ve şüphelerine yönelik

kanıt aradıklarını belirtmişlerdir. Benzer olarak Nalçacı, Meral ve Şahin (2016), eleştirel düşünmenin medya okuryazarlığını pozitif yönde etkilediğini iddia etmiş, eleştirel düşünürlerin medyada maruz kaldığı bilgiler karşısında olay ya da durumun özünü anlamaya yönelik sorgulamalar yaptığına dikkat çekmiştir. Karşılaştığı bilgilere şüphe ile yaklaşan eleştirel düşünür medyanın kitleleri etkileme gücünün farkındadır. Eleştirel düşüneyen toplum, Türkiye’yi hem yukarıda bahsi geçen tehditlere karşı savunmasız bırakmakta hem de modern dünya ile rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

2017 yılında Türkiye’de açığa çıkan bir olay eleştirel düşünme sorunlarını çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bir nevi saadet zinciri olarak nitelendirilebilecek olan Çiftlik Bank adındaki oluşuma yaklaşık 79.000 kişi 511,7 milyon TL yatırmış ve sistemin çökmesi sonucu on binlerce kişi mağdur olmuştur (www.haberturk.com, 2017). Sisteme para yatıran vatandaşlar sistemin herhangi bir üretim faaliyetine dayanıp dayanmadığını sorgulamadan hareket etmişlerdir. Sadece yüksek kar vaadi karşısında on binlerce insanın, konu üzerinde hiç düşünmeden yüksek miktarlarda para yatırması Türkiye açısından korkutucu bir durumdur. Kişiler bilgi toplamaya ihtiyaç duymamış, iddiaların ve argümanların doğruluğunu analiz etmemişlerdir. Bu durum Türkiye’nin düşünme problemlerini net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Türkiye’de eleştirel düşünme sorunlarına sadece sıradan vatandaşlar ve öğrencilerde değil, toplumun tüm kesimlerinde rastlamak mümkündür. Eleştirel düşünmenin beceriler ve eğilimlerden ibaret, iki boyutlu bir yapısı olduğu birçok araştırmacı tarafından belirtilmektedir (Cottrell, 2005; Facione, 2000; Halpern, 2002; Norris, 1985). Yine eleştirel düşünmenin kuramsal temellerini oluşturmak üzere yapılmış bir uzlaşma çalışması olan Delphi Projesinde eleştirel düşünme becerilerinin, eleştirel düşünme eğilimleri sayesinde kullanılabilirliği belirtilmiştir (Facione, 2015). Diğer taraftan eleştirel düşünmenin hayata geçirilmesi kavramlara yönelik doğru bir anlayış ile mümkün olabilir. Değerlendirilen olay, olgu ya da konuya yönelik kavramların yanlış yapılandırılmış olması veya düşünen kişinin kavram yanlışlarına sahip olması, elde edilecek sonuçların hatalı olmasına neden olacaktır. Türkiye’de eleştirel düşünmeyi konu edinen akademik çalışmaların azımsanamayacak bir bölümünde eleştirel düşünme becerileri ve eğilimleri arasındaki farka dikkat edilmediği ve bu kavramların sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda, kullanılan eleştirel düşünme tutum ve eğilim ölçekleri ile veri toplayan araştırmacılar çalışmalarının sonuç ve tartışma bölümlerinde doğrudan eleştirel düşünme becerilerine ya da düzeylerine yönelik çıkarımlarda ve yargılarda bulunmuşlardır. Eleştirel düşünme eğilimi olmayan bir bireyin eleştirel düşünme becerilerini kullanmayacağı varsayılabilir ancak söz konusu kişinin bu becerilere sahip olduğunu ya da olmadığını iddia edebilmek ancak bu becerilerin ölçülmesi ile mümkün olabilir. Bu bilgiler ışığında Türkiye’nin eğitim alanında en alt kademedeki en üst kademeye kadar kapsamlı bir eleştirel düşünme planına ihtiyacı olduğunu söylenebilir.

Alanyazında yer alan birçok çalışma eleştirel düşünmenin, bu amaca dönük uygulamalar ve öğretim etkinlikleri ile geliştirilebileceğini öne sürmektedir. Schreglmann ve Karakuş (2017)'a göre eleştirel düşünmeyi geliştirmek için eleştirel düşünmeye uygun uygulamalar geliştirmek gereklidir. Eğmir ve Ocak (2017) ise çalışmalarında eleştirel düşünmeye yönelik hazırlanan öğretimin eleştirel düşünme düzeylerini anlamlı derecede ve olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Reed ve Kromrey (2001), Paul tarafından geliştirilen eleştirel düşünme modelini deneysel çalışmalarında uygulamış ve deney grubunun eleştirel düşünmeye yönelik öğretim sonucunda eleştirel düşünme düzeylerinde anlamlı düzeyde yükselme olduğunu belirtmişlerdir. İbrahimoglu ve Öztürk (2013), sosyal bilgiler dersinde örnek olay kullanımının öğrencilerin eleştirel düşünme düzeylerine etkisini incelemiş ve örnek olay kullanımının eleştirel düşünme üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Eleştirel düşünmeye yönelik yöntemler kullanarak başka araştırmacılar da eleştirel düşünme üzerinde anlamlı gelişimler tespit etmişlerdir (Yang, 2012; Bodur, 2010; Narin ve Aybek, 2010; Tok ve Sevinç, 2010; Bessick, 2008; Aybek, 2007; Kurnaz, 2007). Sayılan bu çalışmaların sonuçları, araştırma bulguları ile paraleldir. Bu çalışmada tartışmalı konuların eleştirel düşünme üzerindeki etkisini incelemek üzere müdahale sürecinde tartışmalı konular Richard Paul modeli aracılığı ile eleştirel düşünme öğretimine uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I dersi kapsamında ele alınmış ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerinde olumlu yönde anlamlı bir gelişim elde edilmiştir ($p=0,013$). Kontrol grubunda ise anlamlı farklılığa rastlanılmamıştır ($p=0,400$). Bu verilere dayanarak tartışmalı konulara eleştirel düşünme öğretimi kapsamında derslerde yer verilmesinin eleştirel düşünmeyi olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Yöntemin etkili olmasında öğretmen adaylarının süreç boyunca aktif olmalarının etkisi olabilir. Eleştirel düşünme aktif katılımı gerektirir (Snyder ve Snyder, 2008). Browne ve Freeman (2000), aktif öğrenmeye dayalı bir tasarımın eleştirel düşünmeye olanak sağladığını öne sürmüşlerdir. Güzel (2005)'e göre tarih konuları eleştirel düşünme öğretimi için elverişlidir. Yine Güzel, eleştirel düşünme becerilerine yönelik öğretimin akademik başarı, sosyal bilgilerle yönelik tutum ve eleştirel düşünme düzeylerinde anlamlı bir gelişime neden olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bu şekilde yürütülen dersler, eleştirel düşünmenin kalıcı olmasını da sağlamıştır. Bu kapsamda eleştirel düşünmeye yönelik öğretim verilen öğrencilerin, eleştirel düşünme eğilimleri de istenilen düzeye çıkarılabilirse, hayatlarının her anında eleştirel düşünmeyi kullanacakları söylenebilir. Anılan nedenlerle eleştirel düşünme öğretiminin mevcut dersler kapsamında dahi uygulanmasının anlamlı gelişimlere neden olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada tartışmalı konuların derste ele alınması süreci Richard Paul tarafından geliştirilen modele uygun olarak yürütülmüştür. Reed ve Kromrey (2001), Paul tarafından geliştirilen eleştirel düşünme modelini deneysel çalışmalarında uygulamış ve deney grubunun eleştirel düşünmeye yönelik öğretim sonucunda eleştirel düşünme düzeylerinde anlamlı düzeyde yükselme olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada deney grubunun kaydettiği anlamlı düzeydeki ilerleme de bu bulguyu destekler

niteliktedir. Başka bir çalışmada Reed (1998), aynı modeli tarih dersinde eleştirel düşünmeyi desteklemek üzere kullandığında öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin tek bir dersle dahi geliştirilebildiği bulgusuna ulaşmıştır. Scanlan doktora tezinde (2006), Richard Paul'un modelini esas alarak yürüttüğü Retorik ve Kompozisyon dersi sonucunda öğrencilerin yazmayı netleştirme, argüman analizi, destekleyici bilgilerin kullanımı, organizasyon ve gramer alanları ile eleştirel düşünme becerilerinde gelişim gösterdiklerini belirtmiştir. Bu bulgular, eleştirel düşünmeyi destekleme konusunda bu çalışmada kullanılan modelin etkili olduğunu göstermektedir. Söz konusu modelin tartışmalı konulara derste yer verilmesi esnasında kullanılmış olması ve netice itibarıyla deney grubunda yer alan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerinde anlamlı düzeyde farklılık görülmesi dikkate alındığında bahsi geçen çalışmaların sonuçları ile bu çalışma uyumludur.

Tartışmalı konular gibi unsurların derslerde öğrencilerce tartışılmasının eleştirel düşünmeye olan olumlu ve anlamlı etkisini destekler nitelikte literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Cantürk-Günhan ve Başer, 2009; Dolapçioğlu, 2015; Gültepe, 2011; Narin ve Aybek, 2010; Savich, 2008; Sevgi ve Şahin, 2017; Uysal, 1998; Yang, 2008; Yıldızbaşı, 2017). Sevgi ve Şahin (2017), çalışmalarında gazete haberlerinin sınıf içinde tartışılmasının eleştirel düşünmeyi anlamlı düzeyde geliştirdiğini tespit etmişlerdir. Çalışmamızın sonuçları ile uyumlu olan bu bulgu aslında eleştirel düşünmenin Delphi projesi sonucunda üzerinde uzlaşı sağlanan altı beceri boyutunu uyarmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü tartışma ilkelerine uygun yürütülen bir tartışma kanıt, argüman ve iddialara yönelik yorumlama, analiz etme, değerlendirme, çıkarımda bulunma, öz düzenleme ve açıklama becerileri gerektirir. Cantürk-Günhan ve Başer (2009), probleme dayalı öğrenmenin eleştirel düşünmeyi anlamlı düzeyde desteklediğini belirtmişlerdir. Bu bulgu da araştırmamız sonuçları ile paraleldir. Probleme dayalı öğretimin amacı öğrencileri gerçek hayat problemleri ile yüz yüze getirmek ve onları araştırma, sorgulama ve tartışma faaliyetlerine yönlendirmektir. Bu yönüyle tartışmalı konularla elde edilebilecek kazanımlar probleme dayalı öğretime benzerdir. Yang (2008) ise, Sokratik sorgulamanın eleştirel düşünme düzeylerine etkisini incelediği çalışmada bu yöntemin eleştirel düşünmeyi anlamlı derecede desteklediğini tespit etmiş, bu sonucu öğrencilerin fikir alışverişinde bulunmalarına ve kendi anlayışlarını değerlendirmelerine bağlamıştır. Savich (2008) benzer olarak etkileşimli ya da sorgulamaya dayalı öğretimin eleştirel düşünmenin gelişiminde anlamlı etkileri olduğunu tespit etmiştir. Tartışmalı konular gibi sınıf içi tartışmalar içeren yöntemlerin eleştirel düşünme üzerinde olumlu etkisinin nedenleri arasında en başta, öğrencinin öğrenme sürecine aktif olarak katılımı gelmektedir. Öğrenciyi aktif kılan yöntemler derse yönelik tutumu olumlu yönde etkilemektedir (İbrahimoglu ve Öztürk, 2013). Hem katılımı hem de derse yönelik tutum ve motivasyonu üst seviyelerde olan öğrencilerin ders kazanımlarına daha kolay ulaşmaları beklenen bir durumdur. Bu kapsamda öğrenciyi aktif kılan tartışmalara ve tartışmalı konulara derste yer verilmesinin, eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine hizmet edeceği açıktır.

4.2. Sonuç

Araştırma sürecinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Sosyal bilgiler öğretmen adayları eleştirel düşünmemektedir.

Öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğini icra ettikleri takdirde öğrencilerine eleştirel düşünmeyi kazandırmaları mümkün görünmemektedir.

Tartışmalı konuları içerecek şekilde düzenlenecek dersler, eleştirel düşünme modellerine uygun yürütüldüğü takdirde öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerini olumlu yönde etkileyebilir.

4.3. Öneriler

Bulguların analiz edilmesinin ve literatürle birlikte değerlendirilmesinin ardından aşağıdaki önerilerin olumlu etkileri olabileceği düşünülmüştür:

- (i) Araştırmada lisans düzeyinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I dersinde tartışmalı konuların ele alınmasının eleştirel düşünme fırsatları yarattığı anlaşılmıştır. Eleştirel düşünme becerileri, tesadüfi ve küçük gelişmeler yok sayıldığında, ancak planlı etkinlikler aracılığıyla geliştirilebilir. Bu bağlamda lisans düzeyinde sosyal bilgiler eğitimi alan dersleri ile tarih temelli derslerde tartışmalı konuların derslere dahil edilebilmesi için ilgili derslerin programlarında düzenlemeler yapılabilir.
- (ii) Araştırmada tartışmalı konuların, bir eleştirel düşünme modeli aracılığı ile ele alınmasının öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerine olumlu yönde etki ettiği anlaşılmıştır. Araştırmacılar bu olumlu etkinin, tartışmalı konuların planlı bir modelle ele alınmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılan eleştirel düşünme modeli, farklı derslere uyarlanarak etkisi değerlendirilebilir.
- (iii) Tartışmalı konuların ele alınmasının, eleştirel düşünme düzeyiyle birlikte eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi incelenebilir.

Kaynakça

Acun, İ., Demir, M. & Göz, N. L. (2010). Öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlilikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 107-123.

Akar, C. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Avaroğulları, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde tartışmalı konularla ilgili bir eylem araştırması. *Education Sciences*, 9(6), 139-150.

Aybek, B. (2007). Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 43-60.

Baker, M., Rudd, R. & Pomeroy, C. (2001). Relationships between critical and creative thinking. *Journal of Southern Agricultural Education Research*, 51(1), 173-188.

Bessick, S. C. (2008). *Improved critical thinking skills as a result of direct instruction and their relationship to academic achievement* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Indiana University of Pennsylvania, Pennsylvania.

Bodur, H. (2010). *İlköğretim ikinci sınıf hayat bilgisi dersinde içerik temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Browne, M. N. & Freeman, K. (2000). Distinguishing features of critical thinking classrooms. *Teaching in Higher Education*, 5(3), 301-309.

Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Byford, J., Lennon, S. & Russell, W. B. (2009). Teaching controversial issues in the social studies: A research study of high school teachers. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 82(4), 165-170.

Cantürk-Günhan, B., & Başer, N. (2009). Probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 7(2), 451-482.

Cottrell, S. (2005). *Critical thinking skills: Developing effective analysis and argument*. Londra: Palgrave Macmillan.

Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.

Dolapçioğlu, S. D. (2015). *Matematik dersinde otantik öğrenme yoluyla eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi: Bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Durr, C. R., Lahart, T. E. & Maas, R. M. (1999). *Improving critical thinking skills in secondary math and social studies classes*. (Yüksek Lisans Eylem Araştırması Projesi, ERIC Document Reproduction Service No. ED434016). Saint Xavier University, Chicago.

Eğmir, E., & Ocağ, G. (2017). Eleştirel düşünme öğretim programının öğrencilerin eleştirel düşünme becerisi ve özdeğerlendirme düzeylerine etkisi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 138-156.

Ennis, R. H. (1985). Goals for a critical thinking curriculum. *Developing minds: A resource book for teaching thinking* içinde (s. 54-58). Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.

Epstein, R. L. & Kernberger, C. (2006). *Critical thinking*. Australia: Thomson/Wadsworth.

- Ersoy, A. F. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tartışmalı konulara katılımını etkileyen etmenler. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 24-48.
- Facione, P. A. & Facione, N.C. (1994). The California Academic Press <https://www.insightassessment.com/Resources/Teaching-Training-and-Learning-Tools/Holistic-Critical-Thinking-Scoring-Rubric-HCTSR> adresinden 10.05.2017 tarihinde erişildi.
- Facione, P. A., Sanchez, C. A., Facione, N. C., & Gainen, J. (1995). The disposition toward critical thinking. *The Journal of General Education*, 44(1), 1-25.
- Facione, N. C. & Facione, P. A. (1996). Externalizing the critical thinking in knowledge development and clinical judgment. *Nursing Outlook*, 44(3), 129-136.
- Facione, P. A. (2000). The disposition toward critical thinking: Its character, measurement, and relationship to critical thinking skill. *Informal Logic*, 20(1), 61-84.
- Facione, P. A. (2015). Critical thinking: What it is and why it counts. <https://www.insightassessment.com/Resources/Importance-of-Critical-Thinking/Critical-Thinking-What-It-Is-and-Why-It-Counts/Critical-Thinking-What-It-Is-and-Why-It-Counts-PDF> adresinden 10.09.2017 tarihinde erişildi.
- Gültepe, N. (2011). *Bilimsel tartışma odaklı öğretimin lise öğrencilerinin bilimsel süreç ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine etkisi*(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gülveren, H. (2007). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve bu becerileri etkileyen eleştirel düşünme faktörleri*(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Güzel, S. (2005). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temele Alan İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Halpern, D. F. (2002). *Thought and knowledge: An introduction to critical thinking*. Londra: Routledge.
- İbrahimoğlu, Z., & Öztürk, C. (2013). Sosyal bilgiler dersinden örnek olay yöntemi kullanımının öğrencilerin akademik başarıya karşı tutum ve eleştirel düşünme becerileri üzerine etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(2), 523-548.
- Kurnaz, A. (2007). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde beceri ve içerik temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri, erişimi ve tutumlarına etkisi*(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kurt, A. A., & Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki: Kavramsal bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 20-34.
- Nalçacı, A., Meral, E., & Şahin, İ. F. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ile medya okuryazarlıkları arasındaki ilişki. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(36), 1-12.
- Narin, N. & Aybek, B. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 336-350.
- Norris, S. P. (1985). Synthesis of research on critical thinking. *Educational Leadership*, 42(8), 40-45.
- Öztürk, N., & Ulusoy, H. (2008). Lisans ve yüksek lisans hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve eleştirel düşünmeyi etkileyen faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 1(1), 15-25.
- Parker, W. C. (2012). *Social studies in elementary education*. Boston: Pearson Education.
- Paul, R., & Elder, L. (2002). *Critical thinking: Tools for taking charge of your professional and personal life*. New Jersey: Financial Times Prentice Hall.
- Reed, J. H. (1998). *Effect of a model for critical thinking on student achievement in primary source document analysis and interpretation, argumentative reasoning, critical thinking dispositions, and history content in a community college history course* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of South Florida, Florida.
- Reed, J. H. & Kromrey, J. D. (2001). Teaching critical thinking in a community college history course: Empirical evidence from infusing Paul's model. *College Student Journal*, 35(2), 201-201.
- Savich, C. (2008). Improving critical thinking skills in history. Oakland University. Education Resources Information Center. ERIC No: ED501311.
- Scanlan, J. S. (2006). *The effect of Richard Paul's universal elements and standards of reasoning on twelfth grade composition*(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Alliant International University, California.
- Schreglmann, S., & Karakuş, M. (2017). Eğitsel arayüz destekli eğitim yazılımlarının eleştirel düşünme ve akademik başarı üzerindeki etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 839-855.
- Sevgi, Y. & Şahin, F. (2017). Gazete haberlerindeki sosyobilimsel konuların argümantasyon yöntemiyle tartışılmasının 7. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri üzerine etkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 156-170.
- Suryanto, I. E. (2015). Analysis of the Reasons of Teaching Controversial Issues on Public Policy to the Senior High School Students. *Journal of Education and Practice*, 6(36), 56-60.
- Snyder, L. G. & Snyder, M. J. (2008). Teaching critical thinking and problem solving skills. *The Journal of Research in Business Education*, 50(2), 90-99.
- Tok, E., & Sevinç, M. (2010). Düşünme becerileri eğitiminin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 67-82.
- Uysal, A. (1998). *Sosyal Bilimler öğretim yöntemlerinin eleştirici düşünme gücünün gelişmesindeki rolü*

(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Yalçınkaya, T. (2016). *Sözdebilim temalı bilimin doğası öğretiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının sözdebilim algılarına ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi*.(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Yang, Y. T. C. (2012). Cultivating critical thinkers: Exploring transfer of learning from pre-service teacher training to classroom practice. *Teaching and Teacher Education*, 28(8), 1116-1130.

Yang, Y. T. C. (2008). A catalyst for teaching critical thinking in a large university class in Taiwan: Asynchronous online discussions with the facilitation of teaching assistants. *Educational Technology Research & Development*, 56(3), 241-264.

Yıldızbaş, H. (2017). *Ortak bilgi yapılandırma modeline dayalı öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

www.bursa.com (2017) <http://www.bursa.com/dedikodunufus-mudurluklerinde-yogunluga-neden-oldu-n319923/> adresinden 20.02.2018 tarihinde erişildi.

www.haberturk.com (2017) <http://www.haberturk.com/6-soruda-ciftlik-bank-on-binlerce-kisi-nasil-dolandirildi-1878297> adresinden 19.03.2018 tarihinde erişildi.

Araştırma Makalesi • Research Article

1998 ile 2018 Yılları Arasında Yürürlükte Olan Yönetici Atama Yönetmeliklerindeki Okul Müdürü Değerlendirme Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Comparison of School Principal Assessment Criteria in the Executive Appointment Regulations Effective between 1998 with 2018

Hüsnü Ergün^{a*}

^a Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Denizli/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-55018019

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 20 Kasım 2018
Kabul tarihi: 04 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Atama
Mevzuat
Okul müdürü
Seçme

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 1998-2018 yılları arasında yürürlükte olan yönetici atama yönetmeliklerindeki okul müdürü değerlendirme ölçütlerini karşılaştırmaktır. Çalışma, doküman incelemesi türünde bir araştırmadır. Araştırmaya konu edilen dokümanlar, Türkiye’de 23.09.1998, 11.01.2004, 13.04.2007, 24.04.2008, 13.08.2009, 28.02.2013, 04.08.2013, 10.06.2014, 06.10.2015, 22.04.2017 ve 21.06.2018 tarihlerinde Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmeliklerdir. Yönetici atama ya da görevlendirmeye ilişkin yönetmeliklere Resmi Gazete’nin internet sitesi üzerinden ulaşılmıştır. İlgili yönetmelikler resmi gazeteden alındığından orijinal olarak kabul edilmişlerdir. Yönetmelik metinleri okunmuş ve bu metinler hakkında yorumlar yapılmıştır. Yönetmelik ekinde yer alan yönetici değerlendirme formları eğitim durumu, yayım araştırma, eser, aldığı ödül/cezalar, son üç yıllık sicil notu, yapılan hizmetler ve diğer hususlar açısından karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda yönetici değerlendirmede, lisans üstü eğitime verilen puan değerinin azaldığı, okul müdürlüğünden beklenen yeterliliklerin net olarak belirlenmediği söylenebilir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 October 2018
Received in revised form 20 November 2018
Accepted 04 December 2018

Keywords:

Appoint
Legislation
School principal
Selection

ABSTRACT

The purpose of this study is to compare the assessment criteria of the school principal that were effective in the executive assignment regulations between 1998&2018. The study is a document review. The documents that are the subject of the research; Turkey on September 23 1998, November 11 2004, April 13 2007, April 24 2008, August 13 2009, February 28 2013, April 04 2013, June 10 2014, June 10 2015, April 22 2017 and June 21 2018 are dated regulations. The regulations related to the appointment of managers have been reached through the website of the Official Gazette. The relevant regulations were accepted as original because they were taken from the Official Gazette. The regulations were read and interpreted. Executive evaluation forms in the annex to the regulation were interpreted with regard to educational status, publication, research, awards, penalties, services, employment record and other issues. As a result of the research, it can be said that the value of the score given to master and doctoral education decreases in the evaluation of managers and the qualifications expected from the school directorate aren't clearly defined.

1. Giriş

Örgüt, üyeleri tarafından kurulan bir koalisyon olarak tanımlanabilir (Bursalıoğlu, 2002: 15). Örgütün çalışanlardan bürokratik beklentileri olduğu gibi, çalışanın da örgütten bireysel beklentileri vardır. Askeri örgütlerde bürokratik beklentiler daha yoğun iken, eğitim örgütlerinde ise bürokratik beklentilerin askeri örgütler kadar yoğun

olması beklenemez (Hoy ve Miskel, 2010: 27). Bu farkın nedenleri olarak, okullarda, emir komuta zincirinin askeri örgütler kadar yoğun olmaması, mesleki uzmanlaşmanın daha yoğun olması, yetki ve sorumluluk paylaşımının daha kolay olması, daha ademi merkezi bir yapı olması sayılabilir (Lunenburg ve Ornstein,2013:28).

* Sorumlu Yazar / Corresponding author
e-posta: husnuergun60@gmail.com

Örgütlerin temel özellikleri; karmaşık, şaşırtıcı, aldatıcı ve anlaşılabilirliklerinin güç olması olarak sıralanabilir (Bolman ve Deal, 2013: 57). Bu durum yöneticilerin siyah kuğu'yu da olasılıkların içine almasını zorunlu hale getirmektedir. Siyah kuğu; sıra dışı olması, olağanüstü etki gücüne sahip olması, beklenmedik olmasına rağmen ortaya çıkışından sonra açıklanabilir ve öngörülebilir bir takım açıklamalar bulmaya yöneltmesi nedeniyle yöneticiler tarafından hazırlıklı olunması gereken olgulardır (Taleb, 2007: 9). Günümüzde örgütlerin içerisinde bulunduğu durum yetersiz kaynaklar, artan rekabet gibi koşullar nedeniyle geçmişte olduğu kadar rahat ve olumlu değildir. Artık mevcut durumu korumak için bile keskin yönetsel beceriler gerekmektedir (Cameron ve Quinn; 2017: 112).

Milli Eğitim Bakanlığı, okul çağına gelmiş tüm bireyleri örgün eğitimden geçirmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında okullar, Milli Eğitim Bakanlığının genel amaçlarını gerçekleştirmesini sağlayan ana unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuldaki insani ve maddi kaynakları bu amaçları gerçekleştirecek şekilde kullanacak kişi okul müdürüdür. Okul müdürlerinin seçimi okul niteliğinin artırılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle okul müdürü seçiminde yönetici değerlendirme ölçütleri önemli bir yer tutmaktadır. Okul yöneticisinin seçiminde titiz davranılmaması durumunda niteliksiz okul müdürleri atanabilir ve bu durum öğrencilerin yetiştirilmesinde nitelik sorununu karşımıza çıkartabilir. Okul müdürlerinin seçimi için yapılan öneriler arasında standardize edilmiş seçim süreci ve özel seçim kriterlerinin tanımlanması da yer almaktadır. Böylece her aday aynı seçim sürecinden geçirilirken, istenilen özelliklere sahip yöneticilerin seçimi de kolaylaşmaktadır (Blazer, 2009: 1). Ülkemizde bu hususlar yönetmeliklerde belirlenmektedir. Türkiye'de 23.09.1998, 11.01.2004, 13.04.2007, 24.04.2008, 13.08.2009, 28.02.2013, 04.08.2013, 10.06.2014, 06.10.2015, 22.04.2017 ve 21.06.2018 tarihlerinde resmi gazetede yayımlanan yönetmeliklerde değişik ölçütler ve yöntemler belirlenmiştir. Örneğin 13.04.2007 tarihli yönetmelikte amirlere %100 takdir hakkı verilirken diğer yönetmeliklerde farklı ölçütler değerlendirilmeye alınmıştır.

Günümüzde okul müdürlüğü, belirsizliğin yoğun olduğu bir ortamda yapılmaktadır. Okulların demografik ve ekonomik özellikleri, merkezileşmesi, hesap verilebilirlikleri, okulun bulunduğu yerleşim yeri, büyüklüğü, kaynakları, öğrenci ve öğretmen oranı gibi değişkenler okul müdürünün rolünü ve işlevini etkilemektedir (Pashiardis ve Brauckmann, 2009: 120, 121). Elbette değişen şartlarla beraber ölçütlerin değişmesi, öneminin azalması artması mümkündür. Okul müdürü seçme ölçütleri belirlenirken okul müdürünün günümüzde hatta gelecekte oynayacağı rolün değerlendirilmesi gerekecektir. Bu ölçütler tüm okullarda geçerli olmayabilir. Aynı ölçütlerin kullanılmasının temel varsayımının her okulda aynı özelliklerde müdürün görev yapmasının mümkün olduğu düşüncesi olabilir. Yapılan bir çalışmada tüm okullara uyan bir okul müdürü profili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Baker, 2001: 124). Türkiye'de yapılan değerlendirme kriterleri arasında müdür adayının misyon ya da vizyon oluşturabilme, iletişim, teknolojik yeterlilik gibi ölçütler bulunmamaktadır. Her okulun gelecek resmi ile bu resme ulaşılmasını sağlayacak yolları farklılık gösterebilecektir. Bir köy okulunun

bulduğu yer ile olmak istediği yer arasında oluşan tablo ile merkezde yer alan bir okulun bulunduğu yer ile olmak istediği yer arasında oluşan tablo farklı olacaktır. Resim ne kadar güzel olursa olun, her iki okul için aynı resmi yapan bir okul müdürünün başarılı görülmesinin doğruluğu tartışılacaktır. Sürekli devamsızlık problemi olan bir okul ile başarı ve devam problemi olmayan bir okulda beklenen gelecek ya da atılacak ilk adımlar farklı olmalıdır.

Dünya değişmektedir. Okullardan beklentiler de yalnızca bugünü anlamayla sınırlı olmamalıdır. Dünyanın ihtiyaç duyduğu yeterlilikleri, bakanlık politikalarını anlayıp öğrencilerin bu doğrultuda yetiştirilmesine uygun ortamlar hazırlayacak okul müdürlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Okul müdüründen vizyoner liderlik özellikleri göstermesi, okulun misyon ve vizyonunu gerçekleştirmek için iletişim becerisinin gelişmiş olması, teknolojinin gerisinde kalmaması, okulunun önünü açacak iyi bir mevzuat bilgisine sahip olması gibi özellikler aranabilir. Oyman ve Turan (2014) tarafından yapılan çalışmada, okul müdürlerinin iletişim, liderlik, mali konular, temel mevzuat ve yapısal süreçlerde eğitime ihtiyaç duydukları; etkili iletişim, eşitlik, dürüstlük, vizyon ve misyon, problem çözme becerilerinde yeterlilik kazandırılmaları gerektiğini ifade etmeleri araştırmacılar tarafından anlamlı görülmüştür (Oyman ve Turan, 2014: 24).

Başarılı bir okul liderinden beklentilerden biri de öğrenci başarısına odaklanan bir misyon ve vizyon geliştirmektir (Bottoms ve O'Neil, 2001: 8). Bunun gerçekleşmesi okul müdürünün okul hakkında bilgi sahibi olmasına bağlıdır. Bunu, okulların planlı gelişim çalışmalarını daha sağlıklı bir şekilde yürütmelerini sağlayarak gerçekleştirebiliriz. Böylece, yeni gelen okul müdürü bir önceki okul müdürünün deneyimlerinden yararlanabilir, işlere sıfırdan başlamak zorunda kalmaz.

Günümüzde, okul müdüründen, okulun vizyonuna ulaşılmasına yardımcı olacak en iyi yaklaşım ve uygulamalar hakkında öğretmenlere, öğrencilere, velilere ve diğer paydaşlara rehberlik etmesi de beklenmektedir (Mathibe, 2007: 538). Okul müdüründen vizyona ulaştıracak stratejiler belirlenmesi, bu stratejilerden paydaşları haberdar etmesi gereklidir. Bunun için okul müdürünün yönetim alanında eğitim görmüş olması ve iyi bir iletişim becerisine sahip olması beklenir.

Gülmez ve Yavuz, (2016: 229) tarafından yapılan çalışmada; okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında eğitim almış olmaları, liderlik becerilerine sahip olmaları, müdür yardımcılığı deneyimlerinin olması, iletişim becerilerinin olması, kendilerini sürekli geliştirmeleri ve günceli takip etmeleri gibi özelliklere sahip olmaları gerektiği ön plana çıkmıştır. Okul müdürlerinin yetiştirilmesinde, okulun amaçları, eğitim ve öğretim kaynakları, müfredat, finansal yapı, insan kaynakları ve değişim yönetimi gibi konular günümüzde önem kazanmaktadır (Oyman ve Turan, 2014: 3). Okul müdürlerinin yetiştirilmesinde önemli olan bu konular atamada da göz önünde bulundurulabilir. Tonga Krallığı'nda okul müdürlerinin insan kaynakları, müfredat yönetimi, fiziksel kaynaklarının yönetimi ile liderlik ve girişimcilik konularında mesleki gelişim ihtiyaçlarının bulunduğu bulgularına ulaşılmıştır (Vete, 1990). Okul müdürleri zamanlarının çoğunu idari ve liderlik görevlerine, müfredat

ve öğretimle ilgili görev ve toplantılara harcamaktadır (Schleicher, 2015: 18).

Okul müdürünün sistemde önemli bir yere sahip olması, seçiminde de belli kriterlerin olmasını gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde kayırmacılık dedikoduları örgütü sarabilecektir. Türkiye’de kayırmacılığın olduğuna ilişkin algılar bulunmaktadır (Aydoğan, 2009; Özkanan ve Erdem, 2015; Kalman, Summak ve Cimen, 2017). Yapılan başka bir araştırmada elde edilen bulgular yönetici adaylarının sözlü sınavda başarılı olmalarının kişisel faktörlerden daha çok çevresel faktörlere bağlı olduğunu, sözlü sınavın yönetici yeterliklerini ölçmede son derece yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (Yolcu ve Bayram, 2015).

Konan, Çetin ve Yılmaz (2017) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin, 10.06.2014 tarihinde yayımlanan yönetmeliğin görevlendirmelerdeki tarafsızlık ve adalet endişelerini gidermediği, yönetici görevlendirmede daha adil, objektif, liyakat esaslarına dayalı bir değerlendirme yapılması gerekliliğini düşündükleri, müdür görevlendirmede kurum standartlarını yükseltecek kriterler belirlenmesi gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Güçlü vd., (2016) tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların okul yöneticisi görevlendirme sürecinde yansızlığın sağlanabilmesi için informal güç odaklarının değerlendirme sürecini etkilememesi gerektiği görüşünde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yönetici atamada temel sorun, belirlenen kategorilere verilen puanlardan ziyade ödüllerin bile kayırmacılık anlayışıyla verilebileceği gerçeğine ilişkindir. Temel sorun güven kültürünün oluşmaması ve eğitimin siyasallaştığına dair düşünce ve eylemlerin olmasıdır (Mazlum, 2018: 9).

18. Milli Eğitim Şurasında; “okul müdürlerinin seçimi ve istihdamında portfolyo, süreç değerlendirme vb. alternatif seçme yöntemleri esas alınarak geliştirilecek mesleki yeterlilikler dikkate alınmalı,” tavsiyesinin hala yönetici atama ve görevlendirmelerde hayata geçirilmediği görülmektedir (MEB, 2010: 5). On Sekizinci Milli Eğitim Şurasında alınan bu karar okul müdürlerinin değerlendirilmesinin değişmesi gerektiğine ilişkin bir beklenti olarak değerlendirilebilir.

2004 yılından 2010 yılına kadar yönetici atama ve görevlendirme ile ilgili olarak yaklaşık 30 adet yönetmelik ve genelge çıkarılmıştır (Taş ve Önder, 2010: 176). Türkiye’de bu tarihten önce ve sonra (23.09.1998, 11.01.2004, 13.04.2007, 24.04.2008, 13.08.2009, 28.02.2013, 04.08.2013, 10.06.2014, 06.10.2015, 22.04.2017 ve 21.06.2018 tarihlerinde) Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmeliklerin sayısının fazla olması da bu değerlendirme kriterlerinde tam olarak netliğe ulaşılamadığını göstermektedir.

Türkiye’de “meslekte esas olan öğretmenliktir” anlayışı benimsendiğinden okul yöneticilerinin öğretmenler arasından seçilmesi yoluna gidilmektedir (Balyer ve Gündüz, 2011: 192). “Meslekte aslanan öğretmenliktir.” anlayışı kaliteli okul yöneticisi yetiştirmenin önünde engel olmayıp, asıl sorunun bu maddeyi referans gösterip değişimin öncülüğünün yapılmaması ve radikal kararların alınmamasıdır (Cemaloğlu, 2005: 266).

21.06.2018 tarihli Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumlarına Yönetici Görevlendirme Yönetmeliğinin 14. maddesinde “yöneticiliğe ilk defa görevlendirme yazılı sınav

ve sözlü sınav sonucuna göre; yöneticiliğe yeniden görevlendirme ise Ek-1’de yer alan Form üzerinden yapılacak değerlendirme sonucu belirlenen puanlar dikkate alınarak puan üstünlüğüne göre yapılır.” ifadesi yer almaktadır. Adı geçen yönetmeliğin devamında yapılacak yazılı sınavda en az 60 alma zorunluluğu bulunmaktadır. Yazılı sınav konuları, okul yönetimi ve halkla ilişkiler, Türkçe ve dil bilgisi, genel kültür, resmi yazışma ve protokol kuralları, değerler eğitimi, eğitim ve öğretimde etik, yaşam becerileri ve sosyal etkinlik ile mevzuat konularından oluşmaktadır. Yazılı sınav sonrası boş bulunan okul müdürlüklerinin üç katı kadar aday yazılı sınav puanına göre sözlü sınava alınmaktadır. Sözlü sınavda yazılı sınav konuları (mevzuat ve genel kültür), bir konuyu kavrayıp özetleme, ifade yeteneği ve muhakeme gücü, temsil kabiliyeti, liyakati, tutum ve davranışlarının göreve uygunluğu, özgüveni, ikna kabiliyeti ve inandırıcılığı, bilimsel ve teknolojik gelişmelere açıklığı yönlerinden değerlendirilmektedir (MEB, 2018). Sözlü sınav konularından bir konuyu kavrayıp özetleme, ifade yeteneği ve muhakeme gücü sözlü sınav yöntemiyle ölçülebilir. Ancak bunun da ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik özelliklerini taşıması gerekmektedir. Sözlü sınav konularındaki diğer hususların sözlü sınav yöntemiyle ölçülmesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir. Temsil kabiliyeti, liyakati, tutum ve davranışlarının göreve uygunluğu, özgüveni, ikna kabiliyeti ve inandırıcılığı, bilimsel ve teknolojik gelişmelere açıklığı gibi kriterler daha uzun bir sürede objektif bir şekilde ölçülebilir. Bu durum, seçilenlerin rastgele seçildiği düşüncesini uyandıracak ve sınava girenlerde torpil bulma isteğini arttıracaktır. Aksi durumda müdürde aranan özelliklerin daha objektif bir şekilde tespit edilmesi halinde müdür olmak isteyen hangi yönünün geliştirmesi gerektiğini bilecek ve bu göreve hazırlanacaktır. Okul müdürü olarak kişiyi sadece bir sınav puanına göre görevlendirmektense belli yetiştirme hususlarına dikkat ederek yetiştirmek daha uygun olabilecektir.

Bu çalışmanın amacı, 1998-2018 yıllarında yürürlükte olan yönetici atama yönetmeliklerindeki okul müdürü değerlendirme ölçütlerini karşılaştırmaktır. Bu amaçla okul müdürü değerlendirme formundaki ölçütler, eğitim durumu, yayım araştırma, eser, aldığı ödül/cezalar, son üç yıllık sicil notu, yapılan hizmetler ve diğer hususlar açısından karşılaştırılmıştır. Taş ve Önder (2010) tarafından yapılan çalışmada, 2004 ve sonrası yıllarda yürürlükte olan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin yönetici atamada getirdiği ortak ve farklı kriterleri belirlemek amaçlanmıştır. Söz konusu araştırmada; yönetmeliklerin temel ilkelerinin karşılaştırması, yönetici olarak atanacaklara ilişkin genel ve özel şartlar incelenmiştir. Bu araştırmada ise, müdür değerlendirme formları incelenirken, değerlendirme formlarının ölçütlerindeki değişimler analiz edilmiştir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmada kullanılan model, üzerinde çalışılan yönetmelikler ve yönetici değerlendirme formları üzerinden toplanan verilerin analizine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma doküman incelemesi türünde bir araştırmadır. Doküman, araştırılmak istenen konu hakkında bilgi sağlayan her türlü yazılı materyaldir (Balcı, 2000: 205). Dokümanlar, araştırmacıların müdahalesi olmadan kaydedilmiş metinleri ve görüntüleri içerir. Belge analizinde hem basılı hem de elektronik materyaller kullanılır. Gündemler, katılımcılar ve toplantı tutanakları; kılavuzlar; kitap ve broşürler; günlükler ve dergiler; etkinlik programları, mektuplar ve not defteri; haritalar ve çizelgeler; gazeteler; basın bültenleri; program önerileri, başvuru formları ve özetler; radyo ve televizyon programı senaryoları; örgütsel veya kurumsal raporlar; anket verisi ve çeşitli kamu kayıtları doküman incelemesinde kullanılır (Bowen, 2009; 27). Doküman incelemesi; dokümana ulaşma, dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi, dokümanların incelenmesi ve anlaşılması, dokümanlardaki verilerin analiz edilmesi, verilerin kullanılması aşamalarından oluşmaktadır (Şimşek, 2009: 43).

2.2. Çalışmanın Kapsamı

Araştırmaya konu edilen dokümanlar, Türkiye’de 23.09.1998, 11.01.2004, 13.04.2007, 24.04.2008, 13.08.2009, 28.02.2013, 04.08.2013, 10.06.2014, 06.10.2015, 22.04.2017 ve 21.06.2018 tarihlerinde Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmeliklerin ekinde bulunan okul müdürü değerlendirme formlarıdır (Meb, 1998; Meb, 2004; Meb, 2007; Meb, 2008; Meb, 2009; Meb, 2013a; Meb, 2013b; Meb, 2014; Meb, 2015; Meb, 2017; Meb, 2018).

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Adı geçen yönetmeliklere Resmi Gazete’nin internet sitesi üzerinden ulaşılarak başlanmıştır. İlgili yönetmelikler resmi gazeteden alındığından orijinal olarak kabul edilmiştir. Araştırma ile Türkiye’de 1998-2018 yıllarında yürürlükte olan yönetici atamaya ilişkin dokümanlarda okul müdürü değerlendirme ölçütleri karşılaştırılmıştır. Bu amaçla okul müdürü değerlendirme formundaki eğitim durumu, yayım araştırma, eser, aldığı ödül/cezalar, son üç yıllık sicil notu, yapılan hizmetler ve diğer hususlar açısından karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Öncelikle yönetmelikler analiz edilmiş ve değerlendirme ölçütleri karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde “yönetici atama ya da görevlendirme yönetmelikleri eklerinde yer alan müdür değerlendirme formlarının değerlendirilmesi” ile ilgili bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi okul müdürü adayının görmüş olduğu yükseköğretimin her yılı için 23.09.1998 tarihli yönetmelikte 5 puan verilirken, 11.01.2004 tarihli yönetmelikte bu durum eğitim alanında görülen yükseköğretimin her yılı için 5 puan, diğer alanlar için ise 4 puan olarak düzenlenmiştir. 13.04.2007 tarihli yönetmelikte her hangi bir değerlendirme formu kullanılmamış olup tamamen amirlerin takdirine bırakılmıştır. Bu tarihten sonra yürürlüğe giren yönetmeliklerde bu ölçüt 1 puan ile değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Eğitim Durumu ile İlgili Ölçütler

		23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
Lisans	Yönetim	5	5		1	1	1	1	1	1	1	1
	Diğer		4									
Anadolu öğretmen lisesi veya öğretmen lisesi mezunu	2											
Öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumu mezunu	2											
Bakanlıkça düzenlenen sertifikalı eğitim (en fazla 6 adet)						0,5						
	Todaie	10										
Lisansüstü öğrenim	Yönetim Y. lisans	10	6		5	5	6	6	3	3	3	3
	Y. Lisans (diğer)	5	4		3	3	4	4	5	2	2	2
	Doktora yönetim	15	10		8	8	10	10	8	5	5	5
	Doktora (diğer)	10	8		5	5	8	8	10	4	4	4

23.09.1998 tarihli yönetmelikte Anadolu öğretmen lisesi veya öğretmen lisesi ya da öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumu mezunu olan okul müdürü adayları bu iki hususta ikişer puan alırken, bu tarihten sonra çıkan yönetmeliklerde bu husus değerlendirmeye alınmamıştır. 23.09.1998 tarihli yönetmelikte TODAİ’de lisansüstü öğrenim gören okul müdürü adayları bu hususta 10 puanla değerlendirilirken bu tarihten sonra yürürlüğe giren yönetmeliklerde bu husus değerlendirmeye alınmamıştır. Okul müdürü adaylarının lisansüstü öğrenimleri; lisansüstü öğrenim master (yönetim alanında), lisansüstü öğrenim master (diğer alanlarda), lisansüstü öğrenim doktora (yönetim alanında) ve lisansüstü öğrenim doktora (diğer alanlarda) ölçütleri ile değerlendirilmiş ve ölçütler her çıkan yönetmelikte daha az puanla değerlendirilmiştir. Örneğin yönetim alanında doktora yapan bir okul müdürü 1998 yılında 15 puan ile değerlendirilirken, aynı okul müdürü 2018 yılında 5 puan ile değerlendirilmektedir. Bakanlık tarafından düzenlenen web tabanlı ve diğer sertifikalı eğitimlerin her biri (en fazla 6 adet) 28.02.2013 ve 04.08.2013 tarihli yönetmeliklerde 0,5 puan ile değerlendirilirken, bu tarihten önce ve sonra yürürlüğe giren yönetmeliklerde bu ölçüt değerlendirilmemiştir. Benzer durum illerde görev yapan ilköğretim/ Eğitim/ Maarif Müfettişlerinin göreve alınma süreçlerinde de görülmektedir. 1999 yönetmeliğinde ilköğretim müfettişliği için eğitim yönetimi lisans mezunu olma zorunluymken daha sonraki yıllarda bu alanda lisans/yüksek lisans/ doktora ile

ilgili herhangi bir zorunluluk ya da ek bir puan verilmediği anlaşılmaktadır (Erkılıç ve Dilbaz, 2015: 13). Okul müdüründen beklentilerden biri, okuluna bir vizyon oluşturmasıdır. Bunun gerçekleşmesi, okul müdürünün ufkunun gelişmiş olmasına bağlıdır. Bu durumun ise, okul müdürünün aldığı eğitimle gelişebileceği söylenebilir. Bu nedenle, okul müdürü adayının almış olduğu yönetim ile ilgili eğitimlerin puan değerinin artırılması daha doğru bir ölçüt olabilir.

Tablo 2. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Yayım Araştırma ve Eser (Tez dahil) İle İlgili Ölçütler

Eser	23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
ISBN normunda	2	2									
Ders ya da meslekle	4	4									
Bilimsel araştırmalar	6	2									
	Ölçüt bulunmamaktadır.										

Tablo 2’de okul müdürü adayının yayım, araştırma ve eserlerine 23.09.1998 tarihli yönetmelikte ve 11.01.2004 tarihli yönetmelikte puan verilirken diğer yönetmeliklerde okul müdürü adayının bu çalışmalarına puan verilmediği görülmektedir. Okul müdürü adayının aldığı eğitim verilen değer düşerken, bu ölçüt de değerlendirmede dikkate alınmamıştır. Oysaki okul müdürünün düşüncelerini paylaşması bir anlamda okul müdürünün vizyonerliğinin, ikna edebilirliğinin anlaşılmasını sağlayabilecektir.

Tablo 3. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Aldığı ödüller ile İlgili Ölçütler

Belgeler	23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
Aylıkla ödül	3	3		8	5		3	3	3	3	3
Takdir	3	2		5	3		2	2	2	2	2
Teşekkür				3	1		1	1	1	1	1
Başarı						1					
Üstün Başarı						4					
Ödül			Ölçüt yok.					5	4	4	4

Tablo 3’te görüldüğü gibi, okul müdürü adayının aldığı ödüller ile ilgili ölçütler 24.04.2008 ve 13.08.2009 tarihli yönetmeliklerde artış gösterirken sonraki yıllarda 1998

yılında yayınlanan yönetmelikteki haline döndüğü söylenebilir. 24.04.2008 tarihinde yayımlanan yönetmelik ile teşekkür belgesine de puan verilmeye başlanmıştır. 13.08.2009 tarihli yönetmelikte başarı ve üstün başarı belgesine puan verilirken, 10.06.2014 tarihinden itibaren ödüllere de puan verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Personeline Başarı, Üstün Başarı Belgesi Ve Ödül Verilmesine Dair Yönergede “ödül” Üstün Başarı Belgesi verilenlere en yüksek devlet memuru aylığının (ek gösterge dâhil) %200’üne kadar yapılabilecek ödemeyi ifade etmektedir. 24.04.2008 tarihinden itibaren ödül alan personele müdürlük adaylığında pozitif ayrımcılık yapıldığı söylenebilir. Bu durum, çalışkan personelin ödüllendirilmesi için olumlu iken, çalışmaları görülmeyen öğretmenlerin müdür olmalarında engel olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Tablo 4. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Son üç yıllık sicil notu ortalaması ile İlgili Ölçütler

	23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
76-89	3			8							
90-100	5	3	Ölçüt yok.	10	%10						

Tablo 4’de görüldüğü gibi, okul müdürü adayının son üç yıllık sicil notu ortalaması ile ilgili ölçütler 23.09.1998 tarihli yönetmelikte 76 ve üstü puanlar için değerlendirilirken 11.01.2004 tarihli yönetmelikte 90 ve üstü puanlar için değerlendirilmektedir. 28.02.2009 tarihli yönetmelikte ise üç yıllık sicil notu ortalamasının %10’u alınmaktadır. 24.04.2008 ve 13.08.2009 tarihinde yayımlanan yönetmeliklerde sicile verilen değer artarken bu tarihten sonra yayımlanan yönetmeliklerde sicil yönetmeliğinin kalkmasının da etkisiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo 5’te görüldüğü gibi, okul müdürü adayının aldığı cezalar ile ilgili ölçütler 23.09.1998 ve 11.01.2004 tarihli yönetmeliklerde dikkate alınmazken, 24.04.2008 ve sonrasında yayımlanan yönetmeliklerde okul müdürü adaylarının değerlendirilmesinde dikkate alınmaya başlanmıştır. Okul müdürünün okulda problem çözücü biri olması gerektiği, aksine problem kaynağı olmaması gerektiği düşünüldüğünde, disiplin cezalarının değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Ancak, görevi dışında bir şeye karışmayan personel ceza almayabilirken, okulunun gelişimi için para toplamaya çalışan bir öğretmen ceza alabilmektedir. Bu durum okul için yapılan fedakârlıkları tartışmaya açabilmektedir.

Tablo 6. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Yapılan Hizmetler ile İlgili Ölçütler

	23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
Öğretmenlik süreler				0,1	0,48	0,48	0,48	0,36	0,36	0,36	0,36
Görevlendirme yöneticilik			1								
Asil Müdürlük		1,3		1,2	0,84		0,96				
Vekil Müdürlük											
Asaleten Müdür Baş Yardımcı		1,1		0,9	0,72	0,96	0,72	0,60	0,60	0,60	0,60
Vekil Müdür Baş Yardımcı											
Asaleten Müdür Yardımcı				1	1,32		0,60	0,48	0,48	0,48	0,48
Vekil Müdür Yardımcılığı				0,8	0,66	0,72					
Yurtdışı görev	2										
Zorunlu hizmet	2										
Öğretmenevi, Sosyal Tesislerde yöneticilik hizmeti	3										

Tablo 6. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Yapılan Hizmetler ile İlgili Ölçütler

	23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
Şube müdürü								0,72	0,72	0,72	0,72
Kurucu müdür,								0,48	0,48	0,48	0,48

Tablo 6’da görüldüğü gibi, 23.09.1998 tarihli yönetmelikte okul müdür adayları “yönetim alanında hizmetiçi eğitim, kurs, seminer; birinci kademe yöneticilikteki toplam hizmeti; ikinci kademe yöneticilikteki toplam hizmeti; üçüncü kademe yöneticilikteki toplam hizmeti; dördüncü kademe yöneticilikteki toplam hizmeti; müdür vekilliğinde geçen süreler; müdür yetkili öğretmenlikte geçen süreler; lisans düzeyinde öğrenim görmüş atölye, laboratuvar ve meslek dersleri öğretmenlerinden, mesleki ve teknik ortaöğretim okul müdürlüklerine başvurular; öğretmenevi, lokal, eğitim merkezi ve sosyal tesislerde yöneticilik hizmeti, zorunlu hizmet bölge kapsamında geçen hizmetleri; yurtdışı görevlerindeki hizmeti değerlendirilmiştir. 11.01.2004 tarihli yönetmelikte alınan hizmetiçi eğitim genelleştirilmiş ve yönetim dışı hizmetiçi eğitimler de değerlendirmeye alınmıştır. Bu tarihten sonra yayımlanan hiçbir yönetici atama yönetmeliğinde hizmetiçi eğitim değerlendirmeye alınmamıştır. 11.01.2004 tarihli yönetmelikte müdür vekilliğinde ve müdür yetkili öğretmenlikte geçen sürelerde değerlendirmeye alınırken 24.04.2008 tarihli yönetmelikten itibaren vekâleten yöneticilikler müdür yardımcılığı, müdür başyardımcılığı ve okul müdürlüğü olarak ayrılmıştır. 1998 yılından itibaren kurucu müdürlük, vekâleten yöneticilik ve müdür yetkili öğretmenlik değerlendirmesine önem verilmiştir. Gerek tecrübe ve gerekse vefa açısından bakılacak olursa yapılan her türlü yöneticilik görevinin değerli sayıldığı söylenebilir. Üstelik bu durum, müdür adaylarının yöneticilik becerilerinin değerlendirilmesi için bir fırsat olarak karşımıza çıkabilmektedir. Okul müdürlüğüne başvuracak bir öğretmenin müdür yardımcılığında geçen süreleri okul müdürünün yetiştirilmesi için bir fırsat olarak görülebilir. Okul müdürü olmak isteyen bir öğretmen, müdür yardımcılığı, müdür baş yardımcılığı, okul müdürlüğü gibi okul yöneticiliği kariyer sıralamasını izlerse her bir basamak bir üst basamağın eğitim yeri olarak hayat bulabilir. Böylece, şube müdürlüğü ve üstü kadrolara yetiştirilecek insan kaynakları havuzu da oluşturulmuş olur.

Tablo 7. Okul Müdürü Değerlendirme Formundaki Aldığı Diğer Hususlar ile İlgili Ölçütler

	23.09.1998	11.01.2004	13.04.2007	24.04.2008	13.08.2009	28.02.2013	04.08.2013	10.06.2014	06.10.2015	22.04.2017	21.06.2018
Takdir puanı	4	10									
Kurucu müdür olarak görev yaptığı eğitim kurumunun müdürlüğü için başvuruda bulunanlar		6		5	5	10	10				
Uzman Öğretmen			Ölçüt yok.	5	3	4	3				
Başöğretmen				8	5	5	5				
Öğretmen Olarak Atanabilecek Nitelikte olma				5	5						
Yatılı kız öğrencisi bulunan eğitim kurumu yöneticilerine başvuran bayan adaylar için						10	5				

Tablo 7’de görüldüğü gibi, okul müdürü adayının “diğer hususlar ile ilgili” ölçütleri için yönetmeliklerde genel olarak takdir puanı; kurucu müdür olarak görev yaptığı eğitim kurumunun müdürlüğü için başvuruda bulunanlar; zorunlu bölge hizmeti kapsamında çalışılan süreler, uzman ve başöğretmenlik; atanmak istediği eğitim kurumunda öğretmen olarak atanabilme; yatılı kız öğrencisi bulunan eğitim kurumu yöneticilerine başvuran bayan öğretmenlere ek puan verildiği görülmektedir.

Tablo 7’de görüldüğü gibi takdir puanı 23.09.1998 ve 11.01.2004 tarihli yönetmeliklerde yer alırken, 13.04.2007 tarihli yönetmelikte ise takdir hakkı %100’e çıkmıştır. Adı geçen yönetmeliğin 12. Maddesinde gerekli şartları taşımaları kaydıyla atama yetkisi valiliklerde bulunanlar için ilçe millî eğitim müdürünün teklifi ve il millî eğitim müdürünün uygun görmesi üzerine vali tarafından atama yapılır. Eğitim kurumunun doğrudan il millî eğitim müdürlüğüne bağlı olması halinde il millî eğitim müdürünün teklifi üzerine vali tarafından atanır. Atama yetkisi Bakanlığa ait olanlar bakımından ise ilgili valiliğin teklifi üzerine Bakanlıkça atama yapılır.” hükmü bulunmakta bunun dışında değerlendirme kriterleri bulunmamaktadır. Farklı yönetmeliklerde sözlü sınav puanı verilerek de bir takdir hakkı oluşturulduğu görülmüştür.

Kurucu müdür olarak görev yaptığı eğitim kurumunun müdürlüğü için başvuruda bulunanlara puan verilmesi 11.01.2004 ve 04.08.2013 tarihleri arasında yayımlanan yönetmeliklerde yer alırken, zorunlu bölge hizmeti kapsamında çalışılan süreler 11.01.2004 tarihli yönetmelikte değerlendirilmiştir. Aslında bu iki husus öğretmenin

fedakârca çalışmasının göz önüne alınması şeklinde değerlendirildiğinde doğru bir hamle iken daha sonraki yıllarda bu ölçütten vaz geçilmiştir. Uzman ve başöğretmenlik için bir sınav yapıldığından ve bu sınava girmeyenler için haksız rekabet oluşturduğundan, bu maddelerin kaldırılması örgütsel adalet için yararlı bir uygulama olmuştur. Atanmak istediği eğitim kurumunda öğretmen olarak atanabilme ölçütü 24.04.2008 ve 13.08.2009 tarihlerinde yayımlanan yönetmeliklerde değerlendirilirken, diğer yönetmeliklerde bu husus müdürlüğe başvuru için ön şart olarak karşımıza çıkabilmektedir. Çalıştığı kurumda öğretmenlik yapamayacak birinin, okulu ve öğretmenleri yönlendirmesi çok başarılı olamayabileceğinden bu uygulama da yöneticilik görevi için yararlı görülmüştür. Yatılı kız öğrencisi bulunan eğitim kurumu yöneticilerine başvuran bayan öğretmenlere ek puan verilmesi 2013 yılında çıkarılan yönetmeliklerde uygulanırken bu bölümlerde sadece bayan öğretmenin atanması, öğrencileri yönlendirme ve etkileme açısından daha olumlu bir yaklaşım olmuştur.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yaşamın sürekli değiştiği bir dünyada okul müdürünün seçimi ile ilgili ölçütlerin değişmemesi beklenemez. Ancak doğru ölçütlerle iyi bir müdür seçimi yapılabilir. Bu ölçütler tarafsızlığı sağlayacak ve müdür niteliğini arttıracak şekilde belirlenmelidir. Adı Millî Eğitim Bakanlığı olan bir bakanlığın her konuda olduğu gibi okul müdürü seçiminde de eğitime önem vermesi beklenmelidir. Ancak ülkemizde 1998 yılından itibaren çıkan okul yöneticilerinin atama ve görevlendirmesiyle ilgili yönetmeliklerde yönetim ile ilgili eğitime verilen değer düşüğü görülmektedir. Bu durum, okulun niteliğinin olumsuz yönde etkilenmesinin, devlet okullarının özel okullar karşısında kan kaybetmesinin nedenlerinden biri olabilir. Devlet okullarının niteliğinin düşüğü algısı, velileri özel okullarda çare aramaya yöneltebilmektedir. Okul müdürlerine, yöneticilerin ihtiyaç duyacakları yeterlilikler eğitim yoluyla kazandırılabilir. Lisansüstü eğitimin yöneticilerin mesleki gelişmelerine olumlu katkısı olduğu, okul müdürlüğünün meslekleşmesinde büyük öneme sahip olduğu ve eğitim yönetimi alanında uzmanlık ve doktora eğitimi alanların doğrudan atanmalarına yönelik bulgu ve önerilerin yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır (Turhan ve Yaraş, 2013; Işık, 2003; Cemaloğlu, 2005). Bu nedenle okul müdürünün aldığı eğitime verilen önemin artırılması gerektiği söylenebilir. Ayrıca okul müdürlerinin eğitimi sürekli hale getirilmelidir (Turhan ve Karabatak, 2015).

2004 yılından sonra yayımlanan okul yöneticilerinin atama ve görevlendirmesiyle ilgili yönetmeliklerde okul müdürü adayının yayım, araştırma ve eserlerine puan verilmemiştir. Oysaki okul müdürünün yaşantılarını kaleme alması, yenilikleri takip edip bunları okulunda uygulaması, sonuçları yayımlaması eğitim sisteminin gelişimine katkı sağlayabilir. Üstelik bu ölçüt okul müdürünün vizyonerliğinin anlaşılmasını sağlayabilir.

Okul müdürü adayının aldığı ödüller istisnasız tüm yönetmeliklerde puanla değerlendirilmektedir. İşler düzenli

gittiğinde, yani duygular işe karışmadan rasyonel karar verildiğinde, ödül anlamlı olabilir. Ancak, yönetenin ve yönetilenin insan olduğu bir ortamda duyguların işe karışmaması neredeyse imkânsızdır. Ayrıca, çalışmalarını görülmeyen öğretmenlerin müdür olmalarında ödül engel olarak karşılıklarına çıkabilmektedir. Türkiye’de kayırmacılığın, özellikle ödül konusunda kayırmacılığın, olduğuna dair algılar bulunmaktadır (Özkanan ve Erdem, 2015; Polat ve Kazak, 2014; Argon, 2016; Barut, 2015; Meriç ve Erdem, 2013). Bu nedenle, ödülün ziyade yöneticilerden istenen özellikler belirlenerek, bu özelliklerin yöneticilerde aranması daha doğru bir yaklaşım olabilecektir. Üstelik her ödül alan öğretmenin iyi bir okul müdürü olmasını beklemek de çok doğru bir yaklaşım olmayabilir.

Okul müdürü adayının son üç yıllık sicil notu ortalaması ile ilgili ölçütler 23.09.1998 tarihli yönetmelikte 76 ve üstü puanlar için değerlendirilirken, 11.01.2004 tarihli yönetmelikte 90 ve üstü puanlar için değerlendirilmektedir. 24.04.2008 ve 13.08.2009 tarihinde yayımlanan yönetmeliklerde sicile verilen değer artarken, bu tarihten sonra yayımlanan yönetmeliklerde sicil yönetmeliğinin kalkmasının da etkisiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sicil notu uygulaması olmaması nedeniyle bu ölçütün değerlendirme dışı bırakılmasının uygun olduğu söylenebilir. Sicil uygulamasının yerine performans değerlendirme uygulaması gelebilir. Ancak, sicil notunda ve günümüzde tartışılan performans denetim sisteminde okul yöneticilerinin tarafsızlık ve objektifliklerine ilişkin öğretmen kaygılarının bulunduğu ilişkin araştırılmaları bulunmaktadır (Aksit, 2006; Koçak ve Arslan, 2018; Kurban ve Tok, 2018). Böyle bir algının olduğu kriterinde okul müdürlüğünün değerlendirilmesinde kullanılması, müdürlük atamalarının objektif olmadığına ilişkin dedikodulara neden olabilecektir.

Okul müdürü adayının aldığı cezalar ile ilgili ölçütler 23.09.1998 ve 11.01.2004 tarihli yönetmeliklerde dikkate alınmazken, 24.04.2008 ve sonrasında yayımlanan yönetmeliklerde okul müdürü adaylarının değerlendirilmesinde dikkate alınmaya başlamıştır. Okul müdürünün okulda problem çözümü biri olması gerektiği, aksine problem kaynağı olmaması gerektiği düşünüldüğünde disiplin cezalarının değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Ancak, yönetici adayı sadece görevini yapıp fazla bir işe yanaşmıyorsa da disiplin cezası almayabilecektir. Oysa günümüzde çalışanlardan örgütlerine daha fazla katkı sunmaları beklenmektedir. Bu katkı zaman zaman yöneticilere yanlışlarını söyleme cesareti gerektirebilir. Yanlışlar karşısında susan, emirlere itaat eden, yaratıcılıklarını örgüt yararına sunmayan biri de ceza almayabilecektir. Zamanında dersine girip çıkan, kıyafet kurallarına uyan, hazırlaması gereken evrakları hazırlayan bir öğretmenin ya da yöneticinin ceza alması beklenmeyecektir. Ancak, bu durum onun yöneticilik özelliklerini taşıdığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Ayrıca ceza, yönetici olması istenmeyen bir kişiye verilebileceğinden belirli suçları işleyenlere verilen disiplin cezaları yönetici değerlendirmede dikkate alınabilir. Örneğin okula bir defa geç kaldığı için uyarma cezası alan bir öğretmenin bu suçu müdürlük yapması yönünde engel değilken, sahte belge düzenleme, öğrenci dövme vb. suçları

işleyenlerin okul müdürü olmasının engellenmesi gerektiği düşünülebilir.

Yönetici atama ya da görevlendirilme yönetmeliklerinde okul müdürü adayının yaptığı hizmetler değerli görülmeyle başlanmış, özellikle asaleten yöneticilik/ vekaleten yöneticilik/kurucu müdür/müdür yetkili öğretmenlik tüm yöneticiler için 2008 yönetmeliğinden itibaren değerli görülmüştür. Bu durumda, gerek tecrübe ve gerekse vefa açısından bakacak olursak yapılan her türlü yöneticilik görevinin değerli sayıldığı söylenebilir. Örgütün, kendi yararına fazladan çalışan kişileri unutmaması, örgütün vefasını gösterebilecektir. Bu durum çalışanın moralini olumlu etkileyebilecektir. Üstelik bu uygulama müdür adaylarının yöneticilik becerilerinin değerlendirilmesi için bir fırsat da olabilir.

Okul müdürü adayının diğer hususlar ile ilgili ölçütleri için yönetmeliklerde genel olarak takdir puanı, kurucu müdür olarak görev yaptığı eğitim kurumunun müdürlüğü için başvuruda bulunması; zorunlu bölge hizmeti kapsamında çalışılan süreler, uzman ve başöğretmenlik, atanmak istediği eğitim kurumunda öğretmen olarak çalışabilmesi yatılı kız öğrencisi bulunan eğitim kurumu yöneticiliklerine bayan öğretmenlerin başvuruda bulunması durumlarına ek puan verildiği görülmektedir. Bu madde de karşımıza sadece bayan olması, okulda girebileceği dersin bulunması, okulda kurucu müdürlük yapması, zorunlu bölge hizmetinde uzun yıllarca çalışmış olması özelliklerinin hiçbiri okul müdürünü iyi ya da kötü olarak tanımlamamıza yetmeyecektir. Bunun yerine okul müdürlüğünden beklentilerin neler olduğu, bu beklentileri karşılayacak okul müdüründe hangi özelliklerin bulunması gerektiğine ilişkin somut kriterlerin konulması daha uygun bir yaklaşım olabilecektir. (Cook, 1988; Gatewood, Feild ve Barrick, 2008; Ployhart, vd., 2006) (akt. Lin, 2013:25) müdür adayları ile yapılan görüşmelerin niteliğini arttırmak için iş tanımının anlaşılır olması, görüşme sürecinin standartlaştırılması, görüşmecilerin eğitilmesi ve üst yöneticilerin de görüşmede bulunmaları sağlanabilir. Türkiye’de de okul müdüründen beklentilerin net olarak ortaya konulması ve komisyonların mülakat eğitimi almış olanlardan oluşturulması gerektiği söylenebilir.

İmam-ı Gazali’ye göre yöneticilerin “adalet ve insafla” hareket etmeleri gerekmektedir. Adalet ve insafla hareket etmenin ölçütlerinden bazılarının ise adil olma, alimlerle çalışma, şefkatli olma, öfkesine sahip olma, ihtiyaç sahipleri ile ilgilenme, nefesine hakim olma olarak sayılmaktadır (İmam-ı Gazali, 2017). Şeyh Edebali, Osman Bey’e nasihatinde de benzer olarak, yöneticide uysallık, şefkatli olma, sabırlı olma, adaletli olma, motive etme gibi özelliklerden bahsetmektedir. Yüzyıllar önce yöneticide; sabır, şefkat, öfke kontrolü, alimlerle işbirliği, çalışanları motive etme gibi özelliklerin arandığı görülmektedir. Elbette günümüzde yöneticilerde sadece bu becerilerin olması yetmeyeceği gibi bu özelliklerin yöneticide olup olmaması gerekliliği de tartışılabilir. Burada ifade edilmek istenen, okul müdürlerinin sahip olması gereken yeterliliklerin net olarak belirlenmesidir. Böylece ölçme işlemi de kolaylaşacaktır. Günümüzde yöneticilerde aranan özellikler ölçme işlemine tam olarak yansıtılmadığından değerlendirmede de sıkıntı çekilmektedir. Öncelikle ölçülecek hususlar belirlenmeli, daha sonra bu ölçütlerin doğru ölçülüp ölçülmediği tartışılmalıdır. Yapılan

çalışmalarda da okul müdürlüğü standartlarının tespit edilmesi gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır (Aslan ve Karip, 2014; Turan ve Şişman, 2000). Ödül ve cezanın hak etmeyenlere verildiği gibi bir düşünce olması, alınan eğitimin değerinin düşürülmesi gibi hususlar, yönetici atamadaki dedikoduları arttırabilmektedir. Günümüzde yöneticilerden sabır, iletişim, vizyonerlik, adil olma, mevzuat bilgisi, teknolojik gelişmeleri takip edebilme gibi nitelikler aranabilmektedir. Balcı (2001) okul müdürlerinden beklenen rolleri; stratejik planlama kapasitesine sahip olma, büyük resmi görebilme, okulu Pazar ilkeleri anlayışı ile yönetebilme, okulu geliştirebilme ve okulun hayat boyu eğitimin bir parçası olmasını sağlama olarak belirtmiştir. Bu hususlar ise kısa sürede ölçülemeyeceğinden, okul müdürleri daha geniş bir değerlendirme sürecine tabii tutulmalı, müdür yardımcılığı yetiştirme aşaması olarak kullanılabilir. Tablo 6'da müdürlük değerlendirme formlarındaki kriterlerinden bazıları müdür yardımcılığı ya da müdür yetkili öğretmenlik gibi görevlerdir. Bu görevler oluşturulacak yönetim kariyer basamaklandırılmalarına yerleştirilerek okul müdürlüğü yetiştirme alanı olarak değerlendirilebilir. Altın ve Vatanartıran (2014) tarafından geliştirilen modelde okul müdürlüğü yetiştirilmesi modelinde okul müdürlerinin öğretmenlikten gelmesi, yüksek lisans ve hizmetiçi eğitimden geçmesi ve stajyer müdürlük aşamalarını önermektedir. Bu araştırmanın önerisi ise yönetici kariyer sistemi oluşturularak okul müdürlüğün yönetici kariyer basamaklarından geçerek gelmesi olarak sunulabilir.

Sonuç olarak atanmak isteyen müdürlerin aldıkları eğitime önem verilmesi gerektiği ve müdür adayından beklenen niteliklerin günümüz yönetim anlayışına uygun olarak belirlenmesi gerektiği söylenebilir. Alınan eğitim okul müdürünün niteliğini arttırabilecektir. Bu nedenle, eğitim yönetimi alanında yüksek lisans ya da doktora yapmış olmanın önemi arttırılmalıdır. Yönetici kariyer sistemi getirilerek yapılan her bir yöneticilik görevinin bir üst yöneticilik için hazırlık ve eğitim süreci haline getirilmesi sağlanmalıdır. Öğretmenken çok başarılı olması ve ödül alması, bir kişinin iyi bir müdür olacağı anlamına gelmeyecektir. Bu nedenle iletişim, organizasyon, liderlik, problem çözme, vizyonerlik gibi okul müdürü ölçütleri ve bunların ölçekleri kullanılmalıdır. Değerlendirme, ölçütleri net olarak belirlenerek bir süreç dâhilinde müdürlük değerlendirme işlemi gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

Akşit, F. (2006). Performans değerlendirmeye ilişkin öğretmen görüşleri (Bigadiç ilköğretim öğretmenleri örneği). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 76-101.

Altın, F. ve Vatanartıran, S. (2014). Türkiye'de okul yöneticisi yetiştirme, atama ve sürekli geliştirme model önerisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 17-35.

Argon, T. (2016). Öğretmen görüşlerine göre ilkokullarda yöneticilerin kayırmacılık davranışları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 233-250.

Aslan, H. ve Karip, E. (2014). Okul müdürlerinin liderlik standartlarının geliştirilmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*, 20(3), 255-279.

Aydoğan, İ. (2009). Favoritizm in the Turkish educational system: nepotism, cronyism and patronage. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 4(1), 19-35.

Baker, L. L. (2001). *Principal selection and the stories superintendents tell. Electronic Teses and Dissertations. Paper 94*, (Erişim: 18.09.2018), <http://dc.etsu.edu/etd/94>.

Balcı, A. (2000). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Balcı, A. (2001). *Etkili okul ve okul geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Balyer, A. ve Gündüz, Y. (2011). Değişik ülkelerde okul müdürlerinin yetiştirilmesi: Türk eğitim sistemi için bir model önerisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(2), 182-197.

Barut, B. (2015). İşyerinde irrasyonel davranışlar: "nepotizm, favorizm, kronizm" algısı üzerine nitel araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(20), 382-394.

Blazer, C. (2009). How to select the best principals. *Information Capsule Research Services*, 818, 1-11.

Bolman, L. G. ve Deal, T. E. (2013). *Organizasyonları yeniden yapılandırmak*. (A. Aypay ve A. Tanrıoğen, Çev.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bottoms, G. ve O'Neil, K. (2001). *Preparing a New Breed of School Principals: It's Time for Action*. Southern Regional Education Board. (Erişim: 18.09.2018), <https://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Documents/Preparing-a-New-Breed-of-School-Principals.pdf>.

Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.

Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: PegemA.

Cameron, K. S. ve Quinn, R. E. (2017). *Örgüt kültürü örgütsel tanı ve değişim rekabetçi değerler modeli*. (T. Kaya, Çev.). Ankara: PegemA.

Cemaloğlu, N. (2005). Türkiye'de okul yöneticisi yetiştirme ve istihdamı: Varolan durum, gelecekteki olası gelişmeler ve sorunlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 249-274.

Erkılıç, T. A. ve Dilbaz, E. (2015). Denetçi rol ve yeterlikleri bağlamında 1999, 2011 ve 2014 müfettişlik yönetmeliklerinin müfettiş yardımcısı atama ve yetiştirme anlayışlarının karşılaştırılması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 7-24.

Güçlü, N., Şahin, F., Tabak, B. Y. ve Sönmez, E. (2016). Türkiye'de okul yöneticisi görevlendirmeye ilişkin yönetici aday görüşleri. *GEFAD*, 36(1), 51-71.

Gülmez, D. D. ve Yavuz, M. (2016). Okul müdürlerinin seçimi ve yetiştirilmesine yönelik bir model önerisi. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 220-233.

- Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2010). *Educational administration theory, research and practice*. (S. Turan, çev.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Işık, H. (2003). Okul müdürlerinin yetiştirilmelerinde yeni bir model önerisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 206-211.
- İmam-ı Gazali (2017). *İmam-ı Gazali'den yönetim sırları*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Kalman, M., Summak, M. S. ve Çimen, I. (2017). Principal assignments in limbo: A qualitative study on the processes and potential outcomes of the recent principal assignment initiative in Turkey. *Educational Process: International Journal*, 6(1), 53-84.
- Koçak, S. ve Arslan, S. Y. (2018). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme uygulamalarına ilişkin görüş ve önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 602-620.
- Konan, N., Çetin, R. B. ve Yılmaz, S. (2017). Okul müdürü görevlendirmeye ilişkin öğretmen görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 147-160.
- Kurban, C. ve Tok, T. N. (2018). Okul müdürlerinin performans denetim sistemindeki rolünün, öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 1-17.
- Lin, Y.-H. (2013). *Principal hiring practices: stories the principals tell*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). USA, Iowa Üniversitesi.
- Lunenburg F. C ve Ornstein A. C. (2013). Eğitim yönetimi. (G. Arastaman, Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Mathibe, I. (2007). The professional development of school principals. *South African Journal of Education*, 27(3), 523-540.
- Mazlum, A. A. (2018). *Milli eğitim sisteminde yönetici görevlendirme sorunsalı: hukuksal açıdan değerlendirme*. (Erişim: 29.08.2018). https://www.researchgate.net/publication/324496549_Milli_Egitim_Sisteminde_Yonetici_Gorevlendirme_Sorunsali_Hukuksal_Acidan_Değerlendirme.
- MEB (1998). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yöneticilerinin atama ve yer değiştirmelerine ilişkin yönetmelik*, (Erişim: 28.09.2018). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23472.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23472.pdf>.
- MEB (2004). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yöneticilerinin atama ve yer değiştirmelerine ilişkin yönetmelik*, (Erişim: 29.08.2018). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070413.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070413.htm>.
- MEB (2007). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yöneticilerinin atama yönetmeliği*, (Erişim: 29.08.2018). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040111.htm>
- &main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040111.htm.
- MEB (2008). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yöneticileri yönetmeliği*, (Erişim: 31.08.2018). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080424.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080424.htm>.
- MEB (2009). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yöneticilerinin atama ve yer değiştirmelerine ilişkin yönetmelik*, (Erişim: 03.09.2018). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/08/20090813.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/08/20090813.htm>.
- MEB (2010). *18. Millî eğitim şurası kararları öğretmenin yetiştirilmesi, istihdamı ve mesleki gelişimi*. (Erişim: 22.09.2018), <https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>.
- MEB (2013a). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yöneticilerinin atama ve yer değiştirme yönetmeliği*, (Erişim: 05.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130228.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130228.htm>.
- MEB (2013b). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumları yöneticileri atama ve yer değiştirme yönetmeliği*, (Erişim: 05.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130804.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130804.htm>.
- MEB (2014). *Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumları yöneticilerinin görevlendirmelerine ilişkin yönetmelik*, (Erişim: 15.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140610.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140610.htm>.
- MEB (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumları yöneticilerinin görevlendirilmelerine dair yönetmelik*, (Erişim: 18.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/10/20151006.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/10/20151006.htm>.
- MEB (2017). *Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına yönetici görevlendirme yönetmeliği*, (Erişim: 18.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170422.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170422.htm>.
- MEB (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumlarına yönetici görevlendirme yönetmeliği*. (Erişim: 27.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180621-8.htm>.
- Meriç, E. ve Erdem, M. (2013). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul yönetiminde kayırmacılık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(3), 467-498.

- Oyman, N. ve Turan, S. (2014). Yeni atanan okul yöneticilerinin okul müdürlüğüne hazırlık ve yetiştirilme programlarına ilişkin düşünceleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(1), 1-31.
- Özkanan, A. ve Erdem, R. (2015). Yönetimde kayırmacı uygulamalar üzerine nitel bir çalışma. *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 7-28.
- Pashiardis, P. ve Brauckmann, S. (2009). Professional development needs of school principals, *Commonwealth Education Partnerships*, 10, 120-124.
- Polat, S. ve Kazak, E. (2014). Okul yöneticilerinin kayırmacı tutum ve davranışları ile öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki. *Educational Administration: Theory and Practice*, 20(1), 71-92.
- Schleicher, A. (2015). *Schools for 21st-century learners: Strong leaders, confident teachers, innovative approaches, international summit on the teaching profession*, OECD Publishing, (Erişim: 18.09.2018), <http://dx.doi.org/10.1787/9789264231191-en>.
- Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 42(1), 33-51.
- Taleb, N. N. (2007). *Siyah kuğu olasılıksız görünenin etkisi*. (N. Arıbaş, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Taş, A. ve Önder, E.(2010). 2004 yılı ve sonrasında yayınlanan eğitim kurumları yöneticilerinin atama ve yer değiştirmelerine ilişkin yönetmeliklerin karşılaştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12), 171-185.
- Turan, S. ve Şıman, M. (2000). Okul yöneticileri için standartlar: Eğitim yöneticilerinin bilgi temelleri üzerine düşünceler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4). 68-87.
- Turhan, M. ve Karabatak, S. (2015). Türkiye’de okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve yurtiçi alan yazında sunulan model önerilerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 2(3), 79- 107.
- Turhan, M. ve Yaraş, Z. (2013). Lisansüstü programların öğretmen, yönetici ve denetmenlerin mesleki gelişimine katkısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (43), 200-218.
- Vete, V. (1990). *Professional development and training needs of school principals in Tonga*. (Erişim: 18.09.2018), <http://ro.ecu.edu.au/theses/1116>.
- Yolcu, H. ve Bayram, A. (2015). Okul yöneticisi seçme sürecini deneyimleyen yönetici adaylarının sözlü sınav yöntemine ilişkin algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 102-126.

Araştırma Makalesi • Research Article

Üretim Endüstrisi Dijital Dönüşüm Süreci Kavramsal İlişki Haritası

The Conceptual Relations Map of Manufacturing Industry Digital Transformation Process

Lütfi Apilioğulları^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Endüstri ve Sistem Mühendisliği Bölümü, 34000, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3389-9094

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Eylül 2018
Düzeltilme tarihi: 08 Kasım 2018
Kabul tarihi: 05 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Endüstri 4.0
Dijital Dönüşüm
Akıllı Fabrika

ÖZ

Üretim endüstrisindeki KOBİ'lerde Endüstri 4.0 / dijitalleşme üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, işletmelerin birçoğu yanlış stratejiler ve uygulamaların sonucu olarak, dijitalleşme konusunda istedikleri ivmeyi yakalayamamakta ve rekabetçi olamamaktadırlar. Bu sonuç, Endüstri 4.0'a geçiş yöntemlerinin bilinmemesi/uygulanamaması, hangi teknolojinin ne zaman/ nasıl kullanılması gerektiğinin anlaşılabilmesi ya da stratejik bakış açısı eksiklikleri gibi etkenlerden kaynaklanabilmektedir. Kısıtlı imkana sahip olan Kobilerin, gelişim gösterip, dijital çağa ayak uydurabilmeleri için etkin bir dijital dönüşüm yol haritasına ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu çalışmada, Kobilerin dijital dönüşüm sürecinde başarılı olabilmeleri için, uygulamaları gereken kavramların birbirleri ile ilişkisi incelenmiş ve genel hatları ile bir yol haritası modeli çıkarılmaya çalışılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 September 2018
Received in revised form 08 November 2018
Accepted 05 December 2018

Keywords:

Industry 4.0
Digital Transformation
Smart Factory

ABSTRACT

Industry 4.0 / digitalization studies are carried out in SMEs in the manufacturing industry. However, as a result of wrong strategies and practices, they cannot catch the momentum they want for digitalization and cannot be competitive. This result may be due to factors such as lack of knowledge or wrong application of the methods of transition to Industry 4.0, the inadequacy of which technology should be used or the lack of strategic perspective. The SMEs, which have limited opportunities, need an effective digital transformation roadmap to develop and keep up with the digital age. In this study, in order to be successful in the process of digital transformation of SMEs, the relationship between the concepts they need to be studied has been explained.

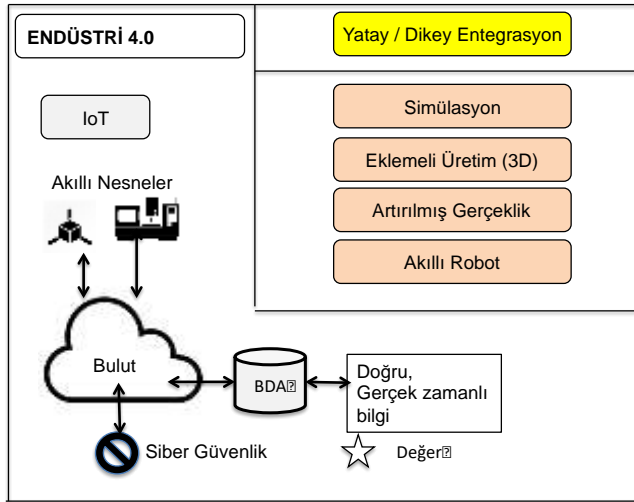
1. Giriş

Üretim endüstrisinde; Endüstri 4.0, Akıllı Fabrika (Smart Factory), Nesnelerin İnterneti (IoT), bulut (Cloud) ve büyük veri (Big Data) gibi kavramlar oldukça sık uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Nesnelerin internetiyle (IoT: Internet of Things); süreçler içinde düşünen, karar veren ve bilgi paylaşan nesneler üzerinden sahadan veriler toplanabilmekte; bilgiye kolay ulaşım ve çalışma esnekliğinin sağlanabilmesi için toplanan bu veriler sanal

depolarda / bulutta saklanmakta (Cloud); bulutta saklanan büyük veriler analiz edilip anlamlı hale dönüştürülebilmekte ve bu sayede operasyonel verimlilik artırılmaktadır (Big Data) (Malavasi ve Schenetti, 2017). Prototip ve kişiselleştirilmiş ürünler 3D yazıcı teknolojisiyle geliştirilip, pazarda hız avantajı elde edilebilmekte (Additive Manufacturing) (Rohen, 2015); üretim süreçlerinde algılayan, öğrenebilen, karar verebilen robotların kullanılmaya başlanması ile zor ve kalite açısından hassas süreçler daha basit hale getirilip, kalite anlamında

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: lutfi.apilioğullari@leanofis.com

maksimum hassasiyet yakalanabilmektedir (Autonomous Robots) (Malavasi ve Schenetti, 2017). İşletme içinde dikey, tedarik zincirinde yatay entegrasyon ile süreç ağları (network) genişletilip; süreç entegrasyonu ile bilgi doğruluğu, güvenilirliği elde edilerek daha çevik süreçler elde edilebilmektedir (Vertical & Horizontal Integration). Sadece ürün değil, aynı zamanda üretim süreçlerinin analizleri simülasyon teknikleriyle yapılabilmekte ve daha verimli süreçler en başta elde edilerek kayıpların oluşmasına izin vermeyecek süreçler tasarlanabilmektedir (Simulation) (Rohen, 2015). Ürün veya hizmetle ilgili tanıtımlar artırılmış gerçeklik teknikleriyle istenilen yere, daha efektif ve hızlı olarak gönderilip maliyet avantajı elde edilebilmektedir

Şekil 1: Endüstri 4.0 ve Bileşenleri

(Augmented Reality) (Vermesan vd., 2015).

Literatüre ve endüstrideki gelişmelere bakıldığında; Dünya sınıfı üreticilerin geleceğin ürünlerini; şimdiye göre daha hızlı, daha hassas toleranslarda, mükemmel yakın kalitede, daha verimli ve güvenli bir şekilde üretebilmek için ciddi efor harcadıkları görülmektedir (Darmois vd.,2015).

Bu çalışmada; dijital dönüşümün sağlıklı olarak gerçekleşebilmesi için gerekli olan bileşenler, uzman görüşleri alınarak altı grup altında toplanmış ve birbirleri ile olan etkileşimleri dematel yöntemi ile irdelenmiştir. 1.Stratejik planlama, 2.Kavramsal Tasarım, 3.Endüstri 3.0 koşullarının sağlanması, 4.Nesnelerin İnterneti (IoT Standartları), 5.Veri Entegrasyonu ve 6. İleri Seviye Üretim standartları olarak gruplandırılmıştır (Apilioğulları, 2018).

2.1. Problemin Tanımı

Dünya sınıfı üreticiler (World Class Manufacturer) önce atölye düzeninden (2.0), fabrika (3.0) seviyesine geçtiler. Şimdilerde ise rekabetin başka bir boyut alacağı yeni döneme ayak uydurmak için endüstri çağından, insan – makine ve diğer kaynaklarının birbirleriyle, kompleks ağlar üzerinden etkileşimli/işbirlikçi bir modelde çalışabildiği dijital çağ seviyesine (akıllı fabrika, endüstri 4.0) geçmeye çalışıyorlar (Apilioğulları, 2018).

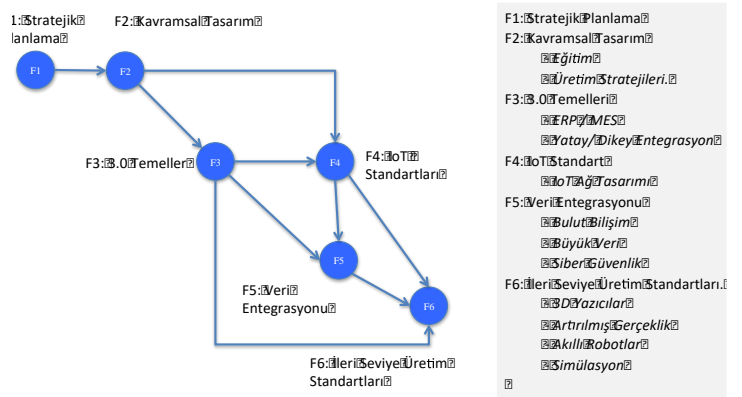
Üretim endüstrisindeki KOBİ'lerde de benzer çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, yanlış stratejiler ve uygulamaların sonucu olarak, dijitalleşme konusunda istedikleri ivmeyi yakalayamamakta ve rekabetçi olamamaktadırlar (Apilioğulları, 2018). Bu sonuç Endüstri 4.0'a geçiş yöntemlerinin bilinmemesi/uygulanamaması, hangi teknolojinin ne zaman/ nasıl kullanılması gerektiğinin anlaşılabilmesi ya da stratejik bakış açısı eksiklikleri gibi etkenlerden kaynaklanabilir (Apilioğulları, 2010). Kısıtlı imkana sahip olan Kobilerin, gelişmiş gösterip, dijital çağa ayak uydurabilmeleri için etkin bir dijital dönüşüm yol haritasına ihtiyaçları bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Kobilerin dijital dönüşüm sürecinde başarılı olabilmeleri için, uygulamaları gereken kavramların birbirleri ile ilişkisi incelenmiş ve genel hatları ile bir yol haritası modeli çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. Dijital Dönüşüm Süreci Önerilen Model

Dijital dönüşüm süreci içi altı katmandan oluşan bir yol haritası modeli önerilmiştir.

Modele bakıldığında, Kobilerin Dijital Dönüşüm sürecinde öncelikli olarak etkin bir stratejiye ve bu stratejiyi destekleyen eğitim / planlama safhalarına ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu adım akabinde 3.0 standartlarının ERP / MES gibi araçlar üzerinden sağlanması gereklidir. Endüstri 4.0 teknolojilerinin temeli olan Nesnelerin İnterneti (IoT) konsepti genel olarak 3.0 standartlarının tesis edilmesinden sonra düşünülmelidir. Endüstri 3.0 koşulları tesis edilmeden kurgulanacak teknolojik yatırımlar, yalnızca daha hızlı yapılabilmesine sebep olabilmektedir. Veri entegrasyonu, genel olarak IoT'nin gelişimine paralel olarak gelişse de – 3.0 standartlarında da bulut bilişim uygulamalarından faydalanılmaktadır. Benzer şekilde ileri seviye üretim standartları da aslında 3.0'dan sonra ya da IoT uygulamalarına paralel olarak düşünülmesi gereklidir.

Şekil 2: Dijital Dönüşüm Yol Haritası (Önerilen Model)

3. Uygulanan Metod

Bu çalışma üç temel kısımdan oluşmaktadır.

1. Literatür araştırması ve uzman görüşleri üzerinden dijital dönüşüm için gerekli olan kavramlar ve izlenmesi gereken yol haritası tartışılmıştır. Çalışma sürecinde ERP (Enterprise Resource

Planning), MES (Manufacturing Executing Systems), Dijital Dönüşüm, Yalın / Çevik üretim yönetimi ve prensipleri konusunda uzman kişilerin görüşlerine başvurulmuştur.

2. Otomotiv, kimya, metal, maden, seramik, IT sektörlerinde ortalama on yıl ve üzerinde çalışma yapmış yönetici ve uygulayıcılar uzman olarak kabul edilerek, dijital dönüşüm için izlenmesi gereken yol haritası model önerisinin / hipotezinin çıkarılmıştır. Önerilen model, uzmanlar ile tartışılmış ve konsensüs sağlanmıştır.
3. Çıkarılan modelin, DEMATEL metodu ile geçerliliği test edilmiştir. DEMATEL metodu için benzer sektörlerde, ortalama on yıl ve üzerinde çalışmış başka uzman görüşlerine başvurulmuş ve önerilen modelin geçerliliği test edilmiştir.

3.1. Dematel

DEMATEL metodu (The Decision Making Trial and Evaluation Laboratory), karmaşık ve birbirine girmiş problem gruplarının çözümünde kullanılması amacı ile Cenevre Battelle Enstitüsü, Bilim ve insan ilişkileri programı tarafından geliştirilmiştir. DEMATEL metodu bu çalışmada kriterler arasındaki ilişki seviyesinin ve ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır.

Adım_1: Direkt ilişki matrisinin elde edilmesi.

Kriterler arasındaki direkt ilişkiler uzman kişiler tarafından, tanımlanmış bir skalaya göre belirlenir. Uzman görüşlerinden elde edilen değerlendirmelerin ortalaması alınarak, direkt ilişki matrisi, Z elde edilir. Çalışmada 0-4 arası bir skala kullanılmıştır. 0: Hiç Etki yok, 4: Çok fazla etki var.

$$X^k = [X_{ij}^k], \quad Z_{ij} = \frac{1}{m} \sum_{k=1}^m X_{ij}^k$$

Adım_2: Normalleştirilmiş ilişki matrisinin elde edilmesi.

Direkt ilişki matrisi Z' ye bağlı olarak normalleştirilmiş ilişki matrisi D aşağıdaki formüle göre elde edilir.

$$D = \lambda * Z$$

$$\lambda = \text{Min} \left[\frac{1}{\max_{j=1}^n \sum_{i=1}^n |Z_{ij}|}, \frac{1}{\max_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Z_{ij}|} \right]$$

$$i, j \in Z\{1, 2, \dots, n\}$$

Adım_3: Toplam ilişki matrisinin elde edilmesi.

Normalleştirilmiş ilişki matrisi elde edildikten sonra, toplam ilişki matrisi T aşağıdaki formüle göre elde edilir.

$$T = \lim_{m \rightarrow \infty} (D + D^2 + \dots + D^m)$$

$$T = \sum_{m=1}^{\infty} D^m$$

$$T = D(I - D)^{-1}$$

Adım_4: Alıcı ve gönderici hesaplamaları.

Toplam ilişki matrisinin sütunları toplamı (R), satırları toplamı (C) olmakla beraber gönderici (R-C) ve alıcı (R+C) hesaplamaları aşağıdaki formüllere göre yapılır.

$$R = \left(\sum_{j=1}^n t_{ij} \right)_{n \times 1}, \quad C = \left(\sum_{i=1}^n t_{ij} \right)_{1 \times n}$$

Adım_5: Kriterlerin ağırlıklarının hesaplanması.

R ve C parametrelerinden her bir kriter için ağırlık aşağıdaki formüle göre faktörü hesaplanır. Bu işlemin ardından her faktörün brüt ağırlığı hesaplanır.

$$w_i = \sqrt{[(R_i + C_i)^2 + (R_i - C_i)^2]}$$

$$Gw_i = \frac{w_i}{\sum_{i=1}^n w_i}$$

4. Literatür Taraması Ve Uzman Görüşleri

Endüstri 4.0 kapsamındaki bileşenler, etkin biçimde dönüşümün sağlanabilmesi için izlenmesi gereken yöntemler / bileşimler altı grupta toplanmış ve kavramsal ilişki biliminde

4.1. Stratejik Planlama

Yönetim biliminde strateji, “bir organizasyonun amacına ulaşmak için izleyeceği yollar”, olarak tanımlanır. Stratejik planlama ise bir organizasyonun ne olduğunu, ne yaptığını ve neden yaptığını şekillendiren ve ona bu konularda kılavuzluk yapan temel kararları, eylemleri geleceğe odaklı olarak üreten bir yönetim aracıdır (Apilioğulları, 2013). Bir başka ifade ile bir işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için gereken eylemlerin planlandığı, beklenen / istenen yere nasıl ulaşılabileceğinin net olarak tanımlandığı ve belirlendiği süreçtir. (4.2)

4.2. Kavramsal Tasarım (4.3)

İşletmelerde yeni dönemde, dijital dönüşümden sorumlu başkanlık bölümleri kurulmaktadır. Bu bölümlerin görevi; firma vizyon ve misyonu doğrultusunda, işletmenin gelecekte daha rekabetçi olabilmesi için gerekli stratejik dönüşüm planlamasını yapmak ve uygulamaktır. Bu süreci gerçekleştirirken ihtiyaç öncelik analizleri yapmakta ve işletme kaynak yetkinliği ve bütçesi doğrultusunda planlar hazırlamaktadırlar. Uygulanabilir ve gerçekleştirilebilir bir plan, dijital dönüşüm için gerekli öncelikli unsurdur (Khan vd., 2016). (4.5)

4.2.1 Eğitim: Dijital çağın (4.4) kontrolü bilgidir ve 4.0'ın temelinde bilgi yönetimi vardır (Apilioğulları, 2018). Teknolojik tabanlı süreç, sistem ve akıllı ürün tasarımı, yeni dönemin uzmanlık gerektiren konularının başında

gelmektedir. İletişim protokolleri, sensörler ve 4.0 teknolojileri, uygulamalı matematik, istatistik, olasılık gibi konulara hakim olmadan, süreç ve ürün tasarımı yeni dönemde pek mümkün olmayacaktır (Black & White Paper, Century Link, 2017). Bunun için hangi teknolojinin, nasıl ve nerede kullanılacağını iyi bilen, eğitilmiş kadrolarınızın olması gereklidir. Bu, işin sistem/teknoloji boyutu olarak tanımlanmaktadır.

Üretimde ideal sistem, mükemmel akış demektir ve akışın tesis edilebilmesi için aynı zamanda doğru yöntemlerin/prensiplerin de iyi bilinmesi gerekir. Teknoloji ne olursa olsun, Yalın üretim felsefesi (verim), Çevik üretim prensipleri (hız) hakkında bilgi sahibi olunmadan, ideal bir üretim sisteminin kurulması oldukça zordur. Dünya sınıfı üreticiler, süreçlerini bu iki felsefe/prensip doğrultusunda yöneterek, rekabet üstünlüğü elde etmektedirler (Malavasi, 2018).

Süreçlerde her daim problem vardır. Sorunlara hızlı atak edip, kalıcı çözüm üretebilmek için sistematik metotlar ve analitik yaklaşımlara ile problemlere bakabilen kadrolara ihtiyaç vardır. DMAIC ve PPS (Practical Problem Solving) metodolojileri endüstride oldukça yaygın kullanılan problem çözme araçlarıdır. Bu metodolojiler (kalite) hakkında bilgi sahibi olunması gereklidir. Süreçleri iyileştirerek, daha çoğu daha azla elde edebilmek ve bunu gerçekleştirirken de hızlı ve kaliteli olabilmek bu yöntemleri bilen, uygulayan insan kaynaklarıyla mümkün olabilir (Black & White Paper, Century Link, 2017).

Prensip, metodolojiler ve teknoloji farklı kavramlardır. Yalın/Çevik üretim prensipleri ile süreçler kurgulanır, yönetilir, akışı sağlanır, kayıplar ve belirsizlik yönetilir. Altı Sigma/DMAIC metodolojileri ile değişkenlik minimize edilir, problemler çözülür. Bu konseptler işin temeli, teknoloji ise bize bunları daha hızlı / doğru yapabilmemize olanak sağlayan bir araçtır (Aitken vd., 2003). 4.0'ın en önemli artışı, karar vermeniz için gerekli olan bilgileri; size gerçek zamanlı ve daha doğru olarak sağlamasıdır (Khan vd., 2016).

4.2.2 Üretim Stratejileri ve Süreç Standartları: Dijital çağ, iş stratejilerine bütünsel bakmayı gerektiriyor. Firmaların değil, tedarik zincirlerinin rekabet ettiği bu çağda (Simchi-Levi ve Kaminski, 2009) tedarikçiden müşteriye kadar olan tüm süreç birbiriyle iletişimde olmalıdır (Apilioğulları, 2014). Müşterinin davranışından hangi ürün geliştirileceğini anlaşılıp, tedarikçilere zamanında malzeme siparişi verilip, yeni ürünün rakiplerden önce piyasaya sunulabilmesi için tüm sürecin iletişimde olması, bunun içinde doğru iş modellerinin öğrenilmesi, kurgulanması gereklidir. Bilginin dönüşüm hızının haftalar mertebesine indiği günümüz koşullarında, yeni sistem ve teknolojiler öğrenilmez, öğretilmez ve uygulanmazsa, rekabet edilebilmesi oldukça güçtür (Stratton ve Warburton, 2003).

Yapılan işin daha hızlı, kaliteli, güvenli ve verimli yapılabilmesi için teknolojiye ihtiyaç vardır (Yusuf ve Gunasekaran, 1999). Tüm ürünlerin aynı stratejiyle

üretilebilmesi mümkün değildir. Bazı ürünler itme, bazıları çekme, bazılarıysa hibrid model (Leagile: Modular product) üretim stratejileri gerektirir (Christopher, 2000). Malzeme – bilgi – süreç ve para akışının en etkin şekilde akabilmesi için, yalın ve çevik prensipler doğrultusunda süreçlerin kurgulanması gerekir. Yanlışı daha hızlı yapmamak, doğruyu hızlı ve etkin yapmak için öncelikle prensipler ve metotlar iyi belirlenmelidir.

Bu bağlamda tüm iş süreçlerinin kavramsal olarak tasarlanması, süreç paydaşlarıyla mutabakata varılması, yazılı hale getirilmesi ve sürecin yazıldığı gibi kurgulanan yapı üzerinden işlediğinin garanti altına alınması oldukça önemlidir (Apilioğulları, 2018).

4.3. Endüstri 3.0 Koşullarının Sağlanması

Endüstri 4.0 konularının en önemlilerinin başında gelen, yatay ve dikey entegrasyonun sağlanabilmesi için sürecin tamamen ERP (Enterprise Resource Planning: Kurumsal Kaynak Planlama) üzerinde yönetilmesi gereklidir (Apilioğulları, 2018). ERP, işletme süreçlerinin standartlar dahilinde, konsolide olarak yönetilmesine olanak sağlayan sistemler bütünüdür. İyi bir ERP olmadan, yeni teknolojilerin sisteme entegre edilebilmesi oldukça zordur. Dünya sınıfı üretici olabilmek için öncelikle; stok yönetiminden üretim planlamaya, maliyet hesaplarından, ürün geliştirme sürecine kadar her şeyin ERP üzerinden yönetilmesi gereklidir.

4.3.1 ERP Entegrasyonu: Ortalama büyüklükteki bir KOBİ'de onlarca iş süreci senaryosu, her senaryonun da 10-200 arasında değişen iş adımı mevcuttur. Bu senaryoların çoğu, her gün/değişik adetlerde gerçekleşir. Buna birde binlerce kalem malzeme, yüzlerce tedarikçi-müşteri, kapasite/üretim planlama gibi süreçleri eklenirse, bu işlemlerin düşük seviye yazılımlarla yapılabilmesi oldukça güçleşir. Bu özelliğe sahip olmayan firmalarda yaşanan en temel sorunların başında mevcut iş süreçlerini, etkin yönetememeleri ve bunun sonucunda oluşan kayıplar gelmektedir (Apilioğulları, 2018). Planlama hataları, stok problemleri, doğru ölçülemeyen performans gibi sorunları bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Benzer şekilde doğru maliyet hesabı ve performans analizi içinde gerçek zamanlı, güvenilir bilgiye ihtiyaç vardır. Dijital çağda; toplam kârlılık değil, müşteri ve ürün ailesi bazında kârlılıklar hesaplanmakta ve firmalar düşük kâr ettikleri alanların sebeplerini inceleyerek, alternatif stratejiler geliştirmektedir. Bu durum, artık klasik muhasebe sistemleriyle değil faaliyet tabanlı maliyetlendirme metotlarıyla süreçlerin yönetilmesini gerektirmektedir.

ERP, Endüstri 3.0 konusudur. Yatay entegrasyon ise Endüstri 3.0/4.0 ve Entegre Tedarik Zinciri modelinin ana temalarından biridir. Yukarıda bahsedilen her şeyi tedarikçi ve müşteriyle paylaşmak, sahadan gerçek zamanlı verileri alıp talep odaklı planlama yapabilmek, ürün geliştirme süreçlerinde tedarikçilerle etkin iletişim kurulabilmesi için yatay / sanal entegrasyonun kurulması gereklidir. Bunun için yüksek güvenilirlikli, genişlemeye açık bir ERP'ye

gereksinim bulunmaktadır. Dolayısıyla, Endüstri 4.0 dönüşümü için öncelikle iş süreçleri standartları belirlenmeli ve tüm süreçlerim ERP üzerinden yürütmesi tesis edilmelidir (Apilioğulları, 2018).

ERP kurulumu ile iş süreçlerinin tamamen standartlar dahilinde işletilebilir. Bugün birçok ERP projesinin patladığını, istenilen sonuçları üretmediğini görmekteyiz. Bu sonucun nedenleri olarak zamanlama, kurgu hatası ve yanlış yönlendirmeleri gösterebiliriz. ERP, kavramsal tasarım kurgusu üzerine işleyen bir yazılımdır. Ne derece doğru kavramsal kurgu yapılır ve sisteme de ne denli az müdahale edilirse, o derece doğru çalışır. ERP sürecinin doğru kurulabilmesi için öncelikle süreçlerin tam olarak tanımlanması gereklidir. Standartlar ve kavramsal tasarım süreci doğru yapılmadan, ERP kurulumunun sağlıklı yapılabilmesi pek mümkün değildir. Ancak, ERP kurulumu oldukça meşakkatli ve uzmanlık isteyen bir süreçtir. Yetkin ve ideal sayıda kadronuzun olmaması, yanlış ERP seçimi, zaman darlığı gibi konular, ERP kurulumlarında istenilen başarının yakalanamamasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, ERP süreci öncesi süreci yönetecek yetenekte kadroların olması, ekiplerin ERP üzerine eğitilmesi, doğru ERP seçimi ve nitelikli danışmanının seçilmesi, başarısızlık riskini en aza indirgeyebilmektedir.

Kısaca, kavramsal tasarımı tamamlanmış iş süreçlerinin, genişlemeye uygun bir ERP üzerinden yönetilmesi, dijital dönüşüm öncesi tesis edilmesi gereken bir diğer temel koşuldur. Standart ve ERP mevcut ise Endüstri 3.0 koşulları sağlanmış demektir. Bu gereksinimler sağlanmadan 4.0 uygulamalarına geçiş, yanlışın daha hızlı yapılmasından başka bir sonuç doğurmayacaktır (Apilioğulları, 2018).

4.3.2 MES Entegrasyonu: Eğitim, standart ve ERP adımlarını hazırlık aşaması olarak adlandırılabilir. Bu aşamadan sonra, ERP ile başlayan fabrika içi dikey entegrasyonun MES (Manufacturing Execution System) ile desteklenmesi gereklidir. Üretim kontrol, izleme ve düzenleme adımlarının sağlıklı yapılabilmesi için sahadan gerçek zamanlı verilerin alınıp/yorumlanabilmesine gereksinim vardır. MES, bu anlamda ERP sistemiyle entegre bir şekilde çalışarak, bu işlevi yerine getiren ideal bir yapıdır.

MES üzerinden süreçlere gerçek zamanlı iş emri, ürün dokümanı, kontrol planı gönderebilir, üretim süreçlerinden bilgi alabilir (üretim adetleri, fire, OEE, vs.), otomatik üretim performans raporları türetebilir, bu bilgileri görsel olarak yayınlatabilir ve kaynaklar daha etkin yönetilebilir. Akıllı fabrika uygulamasının ilk adımı olan MES'ler sayesinde bugün birçok firma gerçek zamanlı OEE analizleri yapmakta, problemleri süreçlerini analiz ederek, zamanında aldıkları aksiyonlarla rakiplerine oranla daha verimli süreçlere sahip olmaktadır.

Endüstri 4.0 üretmekten ziyade, verimli üretmek için düşünülmelidir (Malavasi vd., 2017). Teknoloji ne olursa olsun, hâlâ metal kesilecek, bükülecek ve montaj yapılacaktır. Üretim ve süreçlerin daha etkin yönetilip, hız, kalite ve maliyet anlamında avantaj elde edilebilmesi için

teknolojiye ihtiyaç vardır. Yüzlerce ürün, binlerce malzeme ve onlarca sürecin olduğu, her an her şeyin değiştiği ve kontrol etmenin giderek güçleştiği dinamik üretim ortamında, teknoloji; süreçleri yönetmekten sorumlu, sanal yönetici (Technology: Virtual Manager) olmalıdır. MES bu iş için ideal bir araçtır.

4.3.3 Yatay / Dikey Entegrasyon: ERP ve MES ile birlikte fabrika içi dikey entegrasyon tamamlanabilir. Dikey entegrasyon akıllı fabrika sürecinin yapı taşlarındandır. Üretim süreçlerinin yönetilmesi: iş emri gönderme, sahadan veri toplanma, performans/kalite analizlerinin yorumlanması ve aksiyona geçmek için gerekli olan tüm bilgi, dikey entegrasyon üzerinden sağlanabilir. MES, Endüstri 4.0 teknolojilerinin gelişimine paralel olarak, işletme süreçleri açısından artık olmazsa olmaz bir araç haline gelmiştir. Yalın üretim felsefesinin yapı taşlarından olan Asakai (üretim toplantıları) toplantıları (Apilioğulları, 2010). MES ve 4.0 teknolojileri üzerinden artık dijital olarak yapılmaktadır (Digital Asakai).

Yatay entegrasyon ise süreçlere tedarikçi ve müşterilerinde katılımıyla akıllı zincir (Smart Chain) elde edilebilmesine olanak sağlar. Bu sayede, tedarikçi-üretici ve müşteri, sanal ortamda buluşarak, bilgileri güvenli/doğru şekilde paylaşır, iletişim maksimizasyonu elde eder ve sanki aynı ortamdaymış gibi üretim planlama, ürün geliştirme gibi süreçlerini daha etkin, verimli ve hatasız olarak gerçekleştirebilirler.

4.4. Nesnelerin İnterneti (Iot)

IoT dijital çağın üretim standardıdır (Apilioğulları, 2018). Bilginin, en önemli rekabet unsuru olduğu günümüz koşullarında, teknoloji tabanlı süreçlere sahip olmak oldukça önemli bir rekabet unsurudur (Rohen, 2013).

Bu adıma kadar yapılması gerekenleri Endüstri 4.0 için hazırlık süreci olarak adlandırılabilir. Şu ana kadar olması gerekenlerin kurumsal işletmelerin çoğunda olduğunu görmekteyiz. 4.0 süreci aslında buradan sonra başlamaktadır. Planlama evresi, her dönüşüm sürecinde olduğu gibi burada da yapılması gereken en stratejik iş adımdır. Bu aşamadan sonra; akıllı fabrika, akıllı zincir süreçlerine geçiş için stratejik planların yapılması gerekir (Khan ve Turowski, 2016).

4.4.1 IoT Ağ Tasarımı (IoT Network Design): Üretimde doğru üretimi yapabilmek için bir çok verinin; hazırlanmasına (0. Preperation: İş Emri), ilgili yerlere iletilmesine (1.Transmitting: Doküman, Teknik resim), süreçlerde işlenmesine (2.Processing: Set-up & Parametre & Run), sahadan toplanmasına (3.Capturing: Üretim bilgileri; adet, fire, süre, duruş vs.), analiz edilmesine (4.Analyzing: OEE, vs.), raporlanmasına (5.Reporting:) ve buradan anlamlı sonuçlar çıkararak kararlar alınması (6.Desicion Making) gereksinim vardır. Bu veri trafiği; bir ürün, bir süreç için böyleyken, yüzlerce ürün, yüzlerce prosesin olduğu bir işletmede, üzerine tedarikçiler ve müşterilerin de eklenmesi ile oluşan tedarik zincirinde çok daha kapsamlı bir boyuttadır.

İşletmelerin yaşadıkları sorunların başında, veri trafiğini / bilgi çevrimini etkin yönetememeleri gelmektedir. Bu trafiğin, süreçler arasında entegrasyon (yatay/dikey) olmadan ve büyük veri yönetimi stratejileri geliştirilmeden yönetilebilmesi artık olanak dışıdır. Üretim ortamlarının, giderek daha dinamikleştiği dijital çağda, bilgi yönetimi stratejik öneme sahiptir. Yeni dönem, bilgi yönetimi üzerine şekillenmektedir (Dopico vd., 2016).

Akıllı fabrika; insan, makine ve ortam içinde bulunan nesnelere, yazılım/donanımlar aracılığıyla, birbirleriyle etkileşimli iletişime geçip işbirlikçi bir yapıda çalışabildiği ve birçok akıllı nesnenin özerk olarak kararlar alabildiği sistemler bütünüdür. IoT ile nesnelere kimlik kazandırabilmekte, nesneyi bir varlık haline dönüştürebilmekte ve kimliği (ID) olan bir nesneye her yerden bilgi gönderilip/alınabilmektedir. Üretimin yeni standartları IoT devrimi üzerine kurulmaktadır.

Dijital çağda birçok uygulama IoT ağları üzerinden gerçekleştirilebilecektir. IoT'nin kullanılabilir olmasının en büyük avantajlarından biri gerçek zamanlı veriye, mobil olarak ulaşılabilecek olunmasıdır. Bu sayede gerçek zamanlı analizler yapılabilmekte, daha doğru/hızlı kararlar alınabilmekte ve yakalanabilmektedir.

- Üretimdeki bir makinenin, üzerindeki sensörler ve yazılım algoritmalarıyla arıza yapmadan önce bakım gereksinimini belirtmesi (Smart Process Control),
- Ürünlerin karakteristiklerine göre kendi üretim rotalarını belirleyebilmesi (Smart Routing),
- Kimyasal proseslerin bir sonraki ürüne göre otomatik olarak proses parametrelerini ayarlayabilmesi ya da dış ortam değişimlerine karşı kendini re-Configure edebilmesi (Smart Decentralized Decision),
- Akıllı robotların ortam şartlarına en uygun davranışa analizler sonucunda karar vermesi (Autonomous Robots),
- Ürün ve ürün taşımada kullanılan palet/konteynerlerin izlenebilmesi (Smart Traceability),
- RFID uygulamalarıyla depo operasyonlarında ürün arama, sayma gibi gereksiz işlerin ortadan kalkması (Smart WH Management),
- Ürün geliştirme sürecinde bazı parçaların 3D yazıcılarla üretilmesi (Fast Development),
- Simülasyon teknikleriyle sanal ürünler üzerinden lansmanların ve ürün geliştirme sürecinin yönetilmesi, yapay zekâ algoritmalarıyla akıllı ürünler ve nesnelere üzerinden alınan verilerden anlamlı, yapılandırılmış bilgi türetilerek (ne üretilecek, ne sipariş açılacak, vs.) kapasite, üretim planlama süreçlerinin etkin yönetilmesi (Agile Manufacturing),

Bu bağlamda; dijital dönüşüm bu adımı IoT networke bağlanacak nesnelere, ekipmanların belirlenmesi ve planlanması düşünülmeli gereken ilk adımdır.

- Ağa bağlı olacak nesnelere nelerdir ? (Süreç/Ekipman, Ürün, vs..)
- Bu nesnelere halihazır teknolojileri, mevcudu geleceğe taşımaya uygun mu dur? Değilse; modifikasyon, versiyon yükseltme, yenisi ile değiştirme gibi stratejilerden hangisi uygulanacaktır? Bu işin bütçesi nedir?
- Nesnelere ve sistem arasında ne tür veri trafiği olacaktır ? Ne gönderilmek, ne alınmak ya da ne kontrol edilmek istenmektedir istiyoruz ? (İş emri/döküman göndermek, üretim/fire rakamlarını almak, proses parametrelerini kontrol etmek, verimlilik hesaplamak, ürün izlemek, vs.)
- Network trafiği nasıl yönetilecektir ? Veriler nerede, nasıl depolanacak, nasıl analiz edilecek / raporlanacaktır? Bunlar için ne tür donanım/yazılım ve kurulumlara gereksinim olacaktır ? Bu işin bütçesi nedir?
- IoT Network bakımı/güvenliği nasıl sağlanacaktır? IoT ağ nesnelere yazılım güncellemeleri/ bakım faaliyetleri nasıl yapılacaktır?
- Ve, en önemlisi bu işin sponsoru/yöneticisi kim/ler olacaktır?

4.5. Veri Entegrasyonu (Cloud Computing & Big Data)

Veri yönetiminde, standartlaştırılmış yaklaşım eksikliği endüstriyel çağ işletmelerin en öncelikli sorunlarından biridir (Vermesan, 2015). Üretim ortamlarının son derece dinamik olması ve teknolojik yetersizlikler bunun temel nedenlerindedir (Apilioğulları, 2018).

Dinamik üretim ortamlarında işlerin planlanması ve koordine edilebilmesi, süreç performansının izlenmesi, problemlerin analiz edilebilmesi için sürekli veri üretilir, gönderilir/alınır. Alınan veriler yorumlanır, yeni kararlar alınır, daha sonra yeniden veri olarak üretilir ve gönderilir. İş emirleri, ürün/süreç dokümanları, kontrol planları, üretim verileri, planlı bakım, vs. Ancak sahadan gelen farklı formattaki verilerin (yapılandırılmamış veri), değişik platformlarda saklanması (veri siloları), Excel /Word gibi programlarla analiz ve güncelleme süreçlerinin yapılmaya çalışılması (veri manipülasyonu), iş formlarının/süreç dokümanlarının manuel ya da e-mail yoluyla iletilmesi sonucunda (veri güvenliği), süreçler/bölümler arasında hatalı, geç veri paylaşımı yapılabilmekte, bunun sonucunda istenilen çıktı elde edilememekte, performans ve maliyet kayıpları yaşanabilmektedir (Rohen vd., 2015). Eski ürün dokümanı üzerinden hatalı üretim yapılması (kontrollü kopyanın güncellenmemesi ya da eskisinin hâlâ üretimde olması), yanlış malzeme kullanımı (ürün ağacının güncellenmemesi ya da güncellenen ürün ağacının sahaya iletilmemesi), farklı ürün üretimi (iş ermininin yanlış okunması) veya makinenin bakımsızlık nedeniyle beklenmeyen bir anda arıza yapması (makine duruşlarının zamanında analiz edilmemesi) gibi problemlerin nedenlerinde biri veri yönetimi/iletimi ve analizinde yaşanan sıkıntılardır (poor data management).

Süreçleri yönetebilmemiz için güncel, ulaşılabilir ve gerçek zamanlı veri akışının/analizinin yapılabilmesi son derece

önemlidir. Ancak veri yönetiminde kullanılan ara çözüm bollukları; veri siloları, tekrarlamalı/tutarsız veriler oluşmasına; veriye ulaşamama, yorumlayabilme güçlükleri yanlış ya da geç kararlar alınmasına neden olmaktadır (Malavasi vd., 2017). Bu sorunları giderebilmek için veri yönetiminde standartlaştırılmış yaklaşımın sergilenmesi gereklidir.

4.5.1 Bulut Bilişim (Cloud Computing): Yazılım ve network ağları bizi kendi kurallarına çekiyor. İş süreçlerinin yönetiminde IT teknolojilerini etkin kullanmadan sonuç üretilebilmesi neredeyse imkansız bir hale gelmektedir (Khan ve Turowski, 2016). Ürün geliştirmek için CAD gibi kompleks yazılımlara, üretimi yönetmek için ERP, müşteri ilişkileri için CRM gibi sistemlere, gerek iç gerek dış dünya ile iletişim kurabilmek için de network ekipmanlarına ihtiyaç duyuluyor, ve hiç de azımsamayacak oranda maliyetlere katlanılmaktadır. Lisans maliyetleri, donanım maliyetleri, yönetim maliyetleri.

Bulut Bilişim, gerekli olan bu üç bileşeni, talep edildiği anda, her daim kullanıma hazır ve kullanıldığı kadar ödemek üzere kurgulanmış bir modeldir. Aynen, elektriğe ihtiyaç olduğunda, cihazların prize takılıp – enerji ihtiyacı giderildiği gibi bulut bilişimde de ihtiyaç olan *uygulama, platform* ve *donanım* sanal olarak ulaşılabilmektedir. Elektriğin nasıl üretildiği/dağıtıldığı hakkında bilgi sahibi olunması gerekmediği gibi bulut bilişimde de işin arka planında ne olduğunun bilinmesi gerekmez. İhtiyaç olan depolama alanı, iş süreçlerini yönetmek için gereken donanım/yazılım ve platformlara artık bulut üzerinden ulaşabilmektedir.

Bu bağlamda, depolama işlevi için bulut teknolojileri üzerine inceleme/planlama yapılması ve gerekli tüm bilgilerin ortak/sanal platformlarda saklanması hem veri silolarının ortadan kalkmasına hem de verilerin mobil olarak istenilen yerden ulaşabilmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle ürün dokümanlarının oluşturulması, güncellenmesi ve iletilmesi aşamalarında tek bir depolama kaynağının kullanılması, doküman yönetimi ve güvenirliliği açısından oldukça fayda sağlamaktadır (Rohen vd., 2015).. Benzer şekilde işletme yazılım/platform ve network donanım gereksinimlerinin analiz edilip, bulut üzerinden ilgili servislerin alınması için stratejik planların yapılması da bu aşamada düşünülmesi gereken konulardandır.

4.5.2 Büyük Veri (Big Data): İnovasyonun ana itici gücü bilgidir. Bilgiye ulaşan, analiz eden ve bundan faydalı, anlamlı sonuçlar çıkarabilen işletmeler, her açıdan rekabet üstünlüğü elde etmektedirler.

Nesnelerin İnterneti (IoT: Internet of Things) ile süreçlerin birçok yerinden, farklı formatlarda veriler alınabilmektedir. Bu durum hem veri miktarında hem de hızında artışa sebep olmaktadır. Süreçlerde üretilen, farklı formatta, yapılandırılmamış veriler heterojenik bir veri yapısı oluştururlar (Heterojenik Veri: Birbirine yakın özellik/nitelik göstermeyen veri kümesi). Bu, büyük ve kompleks verinin depolanması, analiz edilmesi ve

raporlanması için yeni kuramlara, metotlara gereksinim vardır. Depolama işi bulut üzerinde gerçekleşir, ancak analiz ve raporlama süreci için farklı yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

Heterojenik veri yapısından, anlamlı bilgi türetebilmek için yeni algoritmalar, modeller ve görselleştirme teknikleri gereklidir. Büyük veri; yüksek hacimde, belirsiz ve çok çeşitlidir. Buradan anlamlı bilgi türetebilmek için analizlere, algoritmalara ihtiyacımız vardır. Veri madencileri, korelasyonlar üzerinden önce verileri gruplar, sonra algoritmalar üzerinden büyük veri akışını analiz ederek/raporlayarak, veriden faydalı bilgi türeterek, doğru karar alınabilmesine destek olurlar. Örneğin; Akıllı ürünler üzerinden müşteri davranışlarını izleyerek, yeni ürün özelliklerinin ne olması gerektiği tespit edilerek, pazara hızlı girme konusunda avantaj elde edilebilir ya da üretim/kapasite planlamaları daha doğru yapılabilir. Üretim verilerinden, süreç performansları gerçek zamanlı analiz edilip zamanında tedbirler/önlemler alınabilir.

Dijital çağın en öncelikli konularının başında; veriden anlamlı bilgi üretmek gelmektedir (Apilioğulları, 2018). Veri yönetiminde standart yaklaşım dijital dönüşümde öncelikli olarak ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Dijital çağda veri analistliği/madenciliği oldukça önemli konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda uygulamalı matematik, istatistik/olasılık gibi teorik konuları çok iyi bilen veri analistlerine ihtiyaç olacaktır.

Veri entegrasyonunun işletme içinde sağlaması akabinde, sürecin tedarikçi ve müşterilere doğru uzatılması planlanmalıdır: Teknoloji tabanlı proses entegrasyonu. Zira, rekabetin tedarik zincirinde oluyor olması ve tedarik zincirinin de her aşamada veri üretiyor olması sonucunda, büyük verilerin, süreç entegrasyonu ile tedarik zinciri bazında analiz edilmesi, yorumlanması zincirin daha çevik, verimli olmasına etki edecektir (Apilioğulları, 2018).

4.5.4 Siber Güvenlik (Cyber Security Data): Nesnelerin giderek artan bir oranda internete bağlanması, bulut teknolojileri ve büyük veri kavramları veri güvenliği / yönetimi konusunu başka bir boyuta getirmiştir. İşletmeler artık tüm verilerinin güvenliğini iç/dış tehditlere karşı korumak zorundadırlar (Malavasi vd., 2017).

4.6. İleri Seviye Üretim Standartları

İleri seviye üretim standartlarına geçişin bazı adımları bu aşamada düşünülebileceği gibi bazı kavramlar, bir önceki aşamada da kapsam içine alınabilir.

4.6.1 Dijitalden – Gerçeğe (3D Printing): Dijital çağda ürün yaşam süreleri kısalmakta, bunun sonucunda kişiselleştirilmiş ürünlere rağbet artmaktadır. Yeni dönemde rekabet, kişiselleştirilmiş ürünleri, seri üretim performansında yapabilmeye, bu da ancak değişiklikleri iyi yönetmeye endekslidir (Stratton ve Warburton, 2003).

Üretim süreçlerinde değişiklik yönetimi oldukça sıkıntılıdır. Üretim süreçlerini, hatları hızlı bir şekilde yeniden ayarlamak, configure edebilmek kolay olmadığı gibi

maliyetlidir de. Endüstriyel çağ işletmelerindeki iletişim, planlama, koordinasyon eksiklikleri (veri eksikliğine dayalı), teknolojik yetersizlik ve düşük bilgi seviyesi, proseslerin esnek olmasını desteklemez (Aitken vd., 2003). Bu durum çeviklik karşısındaki en büyük engellerdendir. Ancak, yeni dönemde üreticiler değişiklikleri sıklıkla yapmak zorunda kalacaklardır. Daha sık ürün geliştirilecek, küçük adetlerle daha sık değişim olacaktır (Towel ve Christopher, 2002). Pazara erken girmek için hızlı ürün geliştirmelidir.

3D yazıcılar, sanal ortamdan fiziksel ürün gerçekleştirerek çevik olabilmemize olanak sağlamaktadır (Towel ve Christopher, 2002). Prototipleri ya da siparişi '1' olan üretimleri hızlıca yapabilmekte (Apiliogullari, 2018), bir yerde sanal olarak yapılan ürün, başka bir yerde fiziksel olarak elde edilebilmektedir. Ancak, bu konuda daha alınması gereken epey mesafe vardır. İşlem hızı ve işlenebilen malzemelerin kısıtlı olması, bu teknolojinin üretim sektöründe henüz istenilen yerde olmasını engellemektedir. Bu bağlamda, bu teknolojiyi araştırmak, takip etmek, öğrenmek ve geleceğe hazır olmak şu aşamada düşünülmeli gereken bir konudur.

4.6.2 Sanallaştırma / Simülasyon (Product – Process - Plant): Dijital ortam üreticilere oldukça kolaylıklar sağlamaktadır. Üreticiler kararlarını, fiziksel ürün üretmeden, geliştirme maliyetlerini çok artırmadan alabilmektedir (Darmois vd., 2002). Simülasyon ve artırılmış gerçeklik uygulamaları ürün geliştirme, servis hizmetleri, pazarlama gibi alanlarda teknoloji temelli firmalarda oldukça sık kullanılmaktadır.

Simülasyon teknikleri 3.0 döneminde de vardı. CAD (Computer Aid Design) yazılımları üzerinden, ürün geliştirme ve testleri sanal ortamda yapılabilmekteydi. Bu süreç, ürünleri fiziksel olarak üretmeden, sanal ortamda test edilmesine olanak sağladığı için hız/maliyet anlamında işletmelere yarar sağlamaktadır. Bu aşamada ilk düşünülmeli gereken konu mevcut teknolojinin ne denli iyi kullandığıdır. Bu tür tasarım ve simülasyon programlarının lisans maliyetlerinin yüksek olması, eğitim konusunda isteksiz davranılması sonucunda, işletmeler istenilen performansı tam olarak elde edememektedirler. Bu bağlamda öncelikli olarak bu konudaki etkinliğin artırılması yönünde politikalar geliştirilmelidir.

CAD ortamlarına oluşturulan ürün dokümanlarının saklanması/yönetimi (ECM: Engineering Change Management) bir diğer önemli konudur. Teknik resimlerin, ürün ağaçlarının revizyon/versiyon takiplerinin etkin takibinin yapılarak, sürekli güncel bilginin hazır ve ulaşılabilir olması için ürün data yönetimi (PDM: Product Data Management) konusunda yatırım yapılması da, yine bu aşamada düşünülmeli gereken bir konudur.

Simülasyon teknikleri artık süreç ve fabrika seviyelerinde de kullanılabilmektedir. Yeni kurulacak bir sürecin davranışını gözlemlemek ya da ideal süreç akışını, insan/makine ve ürün

kapsamında test edebilmek için gelişmiş yazılımlar her geçen gün artış göstermektedir.

4.6.3 Artırılmış gerçeklik (Augmented Reality): Endüstri 4.0'ın çığır açan teknolojilerden biri artırılmış gerçeklik uygulamalarıdır. Yeni ürün lansmanlarının yapılmasında, servis yönetiminde ya da depo/lojistik uygulamalarında örneklerine rastlanmaktadır. Çok yakın bir gelecekte, üretim yönetimin en önemli araçlarından biri olacak bu konu üzerine araştırma yapmak ve zamanı geldiğinde hazır olmak gereklidir.

4.6.4 Robot (Autonomous Robots): Robotların bir çok versiyonu üretim endüstrisinde epeydir kullanılmaktadır. Proseslerde kullanılan kaynak/boya/montaj robotları, akıllı depolama sistemlerinde çalışan robot Craneler (ASRS: Automatic Storage Retrieval System), sahada manyetik şerit üzerinde, katarları çeken robot arabalar (AGV: Automatic Guided Vehicle) gibi bir çok yerde robotları görmekteyiz. Robotlar tekrarlamalı işlerde, standardın, kalitenin ve iş güvenliğinin üst düzeye çıkmasına yardımcı olarak, hız/maliyet anlamında avantajlar getirmektedirler.

4.0 teknolojilerinde yukarıda bahsedilen robotların daha ötesinde bir konsept ile karşı karşıyayız. Akıllı, yani öğrenebilen ve iş ortamında insan ile birlikte çalışabilen robotlar. Hizmet sektöründe bazı örneklerini görmekle birlikte, üretim süreçlerinde akıllı robotların etkin bir şekilde yer almasına biraz daha zaman olsa da, geleceğe hazırlanmak için, mevcut robotların IoT ortamına taşınarak uzaktan yönetebilir olması, olası süreçlerde robot yatırımlarına gidilerek, hem bu teknoloji ile tanışılmasına hem de süreçlerde standartların artmasına katkı sağlayacaktır.

5. Dematel İle Model Güvenirliğin Test Edilmesi

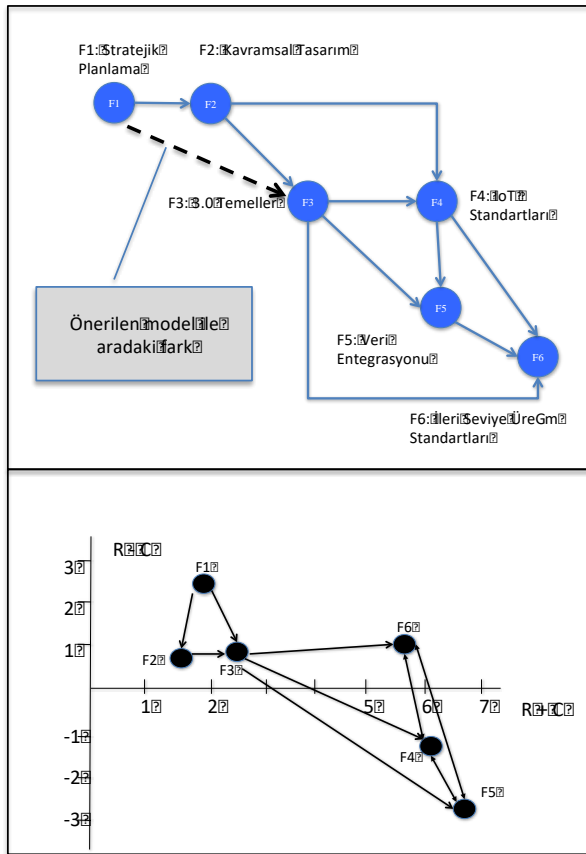
Bu aşamada; önerilen model DEMATEL yöntemi ile güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Farklı sektörlerde çalışan, toplam on bir uzmandan, altı faktörün aralarındaki direkt etkileri, tablo_1'e göre belirlemeleri istemiş, verilen

Z	F1	F2	F3	F4	F5	F6			
F1	0	3,545	2,091	0	0	0			
F2	0	0	2,455	0	0	0			
F3	0	0	0	1,545	0	1			
F4	0	0	0	0	3,364	0,909			
F5	0	0	0	2	0	1,636			
F6	0	0		3,091	3,182	0		ALFA	0,34

T	F1	F2	F3	F4	F5	F6	R	C	R+C	R_C	w	W
F1	0,57	0,55	0,33	0,28	0,21	0,945	0,945	0,945	0,945	0,945	0,75	0,11
F2	0,57	0,39	0,23	0,20	0,15	0,974	0,565	0,539	0,409	0,59	0,06	
F3	0,57	0,39	0,60	0,51	0,38	1,489	0,946	0,435	0,543	0,49	0,10	
F4	0,57	0,39	0,63	0,14	0,53	2,306	0,856	0,163	0,550	0,35	0,25	
F5	0,57	0,39	0,84	0,74	0,58	2,158	0,331	0,489	0,174	0,84	0,27	
F6	0,57	0,39	0,23	0,45	0,56	3,231	2,404	0,635	0,827	0,70	0,22	

puanların ortalamalarından dematel Z matrisi elde edilmiştir (Eq_4.1). DEMATEL Z tablosu, dematel metodunda belirtilen adımlar uygulanarak 'T' matrisi (Eq_4.7), alfa katsayısı) ve alıcı/gönderici puanları (Eq_4.8), faktör ağırlıkları / önem dereceleri (Eq_4.9, Eq_4.10) hesaplamaları yapılmıştır.

Tablo 1: DEMATEL Z ve T Matris

Şekil 3: DEMATEL Sonuç: Ağ ve Sebep / Etki Diyagramı

Tablo_1'den görüldüğü üzere;

- F1 (Strateji) faktörü ana etkileyici, F2 (Kavramsal Tasarım) ikinci etkileyici unsurdur.
- F2 (Kavramsal Tasarım) faktörü sadece F1(Strateji) den etkilenmektedir.
- F3 (3.0 Temelleri) faktörü, hem F1(Strateji) den, hem de F2 (Kavramsal Tasarım) faktöründen etkilenmektedir.
- Önerilen model ile DEMATEL arasında gerçekleşen tek fark buradadır. Bu sonuç modelin geçerliliği yönünde önemli bir kanıttır.
- F4 (IoT) faktörü, F3 (3.0 Temelleri) faktöründen etkilendiği gibi, F2 (Kavramsal Tasarım) faktöründen, F5 (Veri Entegrasyonu) faktöründen ve F6 (İleri Seviye Üretim Teknolojileri) faktöründen de etkilenmektedir.
- F5 (Veri Entegrasyonu) faktörü, F3 (3.0 Temelleri) faktöründen etkilendiği gibi, F6 (İleri Seviye Üretim Teknolojileri) faktöründen, F4 (IoT) faktöründen ve F3 (3.0 Temelleri) faktöründen de etkilenmektedir.
- F6 (İleri Seviye Üretim Teknolojileri) faktörü, F3 (3.0 Temelleri) faktöründen, F4 (IoT) faktöründen ve F5 (Veri Entegrasyonu) faktöründen etkilenmektedir. (R+C) ve (R-C) değerlerine baktığımız zaman $-(R-C)$ değerlerinin etkilenen, $+(R+C)$ değerlerinin ise etkileyen faktörler olduğunu görmekteyiz. F4 (IoT) faktörü ve F5 (Veri Entegrasyonu) faktörler, negatif (R-C) değerine sahip olduğundan etkilenen, diğer faktörler ise etkileyen olarak nitelenebilirler. Faktör ağırlıklarına baktığımız zaman $F5 > F4 > F6 > F1 > F3 > F1$ olduğunu görmekteyiz. Bu durumu Endüstri

4.0'ın IoT ve Veri Entegrasyonu üzerine konuşulduğunun göstergesi olarak algılanabilir.

6. Sonuç ve Tartışmalar

Dijitalleşme konusunda sistematik bir yaklaşım ve bir metodolojinin izlenmesi, dönüşümün daha sağlıklı olabilmesi açısından yarar sağlamaktadır. Stratejik yaklaşım bu aşamada önem arz etmektedir. Ancak, işletmelerin; kendi mevcut durumlarını irdelemeden, yorumlamadan ve standart iş süreçlerini kurgulamadan dijital dönüşüm sürecine başlangıç yapmaları sonucunda istenilen getiri elde edilememektedir. Teknoloji, standartlar üzerine kurgulanması gereken bir araçtır. Standart, binanın temeli; teknoloji ise binayı yükselten kolonlardır. O nedenle, iş standartları belirlenmeden, yapılmaya çalışılan teknolojik değişimler, işletmelerin yanlışı daha hızlı yapmalarına sebep olmaktadır.

Standart belirlemek ve teknolojik değişimin özünde bilgili olmak yatar. Yeni dönemin ve inovasyonun itici gücü bilgidir. Bilgili olmak, standartların belirlenebilmesine, üzerine teknoloji giydirilebilmesine destek olarak akıllı bir sistem elde edilmesine - Akıllı sistem de sürekli bilgi üreterek işletmelerin daha hızlı ve doğru karar alabilmesine olanak sağlar. Dijital çağda rekabet, bilginin gücünden geçiyor.

Kaynakça

- Aitken, J, Childerhouse, P, (2003), The impact of product life cycle on supply chain strategy, *International Journal of Production Economics*, Vol. 85, 127-140.
- Aitken, J, Childerhouse, P, Towill, D, (2003), The impact of product life cycle on supply chain strategy, *International Journal of Production Economics*, Vol. 85, 127-140.
- Apilioğulları, L., (2018). "The Road Map of Digital Transformation", Aura Publishing, ISBN: 978-605-103-381-5, İstanbul
- Apilioğulları, L., 2014, "Lean supply chain and it's effect on company key performance indicators and an industry applications", XII. Logistic and Supply Chain Congress.
- Apilioğulları, L., 2015, "The Effect of Postponement Strategies on Company KPIs", ICOVACS-201, 6th International Conference on Value Chain Sustainability,
- Apilioğulları, L., 2014, "Tedarik zinciri süreçlerinde toplam maliyet ve nakit akış hızı kavramlarının finansal sonuçlar üzerine etkisi", *Loder*, Vol. 76, 20-26.
- Apilioğulları, L., (2010). "Lean transformation: The code of productivity", System Publishing, ISBN: 978-975-322-576-2, İstanbul
- Apilioğulları, L., (2013). "Operational Excellence", System Publishing, ISBN: 978-605-446-355-8, 2017, İstanbul
- Apilioğulları, L., (2017). "The New Dimension on Competition / Value Stream Management", Aura Publishing, ISBN: 978-605-103-343-3, İstanbul

- Black & White Paper, (2017), “Enterprise Digital Transformation Strategies Turning Disruption into Differentiation”, Century Link
- Christopher, M, (2000), The Agile supply chain: Competing in volatile markets, *International Marketing Management*, Vol. 29, No. 1, pg. 37-44.
- Darmois, E., at all, (2015), “IoT Standards Landscape – State of the Art Analysis and Evolution”, River Publisher Series in Communications, ISBN: 978-87-93609-10-5
- Dopico, M., at all, (2016), “A vision of industry 4.0 from an artificial intelligence point of view”, *Int'l Conf. Artificial Intelligence | ICAI'16 |*
- Khan, A., Turowski, K., (2016), “A Survey of Current Challenges in Manufacturing Industry and Preparation for Industry 4.0”, *Proceedings of the First International Scientific Conference “Intelligent Information Technologies for Industry” (IITI'16), Advances in Intelligent Systems and Computing 450*, DOI 10.1007/978-3-319-33609-1_2
- Mila Malavasi, M., Schenetti, G., (2017). “Lean Manufacturing and Industry 4.0: an empirical analysis between Sustaining and Disruptive Change”, Politecnico di Milano
- Rohen, M., (2015), “IoT Driving Digital Transformation – Impact on Economy and Society”, River Publisher Series in Communications, ISBN: 978-87-93609-10-5
- Simchi-Levi, D, Kaminski P, Simchi-Levi, E, (2009). *Designing and managing the supply chain: Concepts, strategies and case studies*, McGraw-Hill, New York
- Silveria, G, Borenstein, D, (2001), Mass customization: Literature review and research directions, *International journal of production economics*, Vol. 72, 1-13.
- Stratton, R, Warburton, R, (2003), The strategic integration of agile and lean supply, *International Journal of Production Economics*, Vol. 85, 183-198.
- Towill, D, Christopher, M, (2002), The Supply chain strategy conundrum, *International Journal of Logistics, Research and Applications*, Vol. 5, No. 3.
- Vermesan, O., at all, (2015) “Internet of Things Cognitive Transformation Technology Research Trends and Applications”, River Publisher Series in Communications, ISBN: 978-87-93609-10-5
- Yusuf, Y, Gunasekeran, A., (1999), Agile manufacturing: The drivers, concept and attributes, *International Journal of Production Economics*, Vol. 62, 33-43.
- Yusuf, Y, Gunasekeran, A, (2004), Agile supply chain capabilities: Determinants of competitive objectives, *International Journal of Production Economics*, Vol. 159, 379-392.

Araştırma Makalesi Research Article

İşletmelerde Etik Değerlerin Uygulanmasının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü

Intermediary Role Of Organizational Justice In Impact Of Applying Ethical Values In Enterprises On Organizational Commitment

Ferit Uslu ^a, Ali Aksoy ^b

^a Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, 49250, Muş/Türkiye
ORCID: 0000-0001-9062-2492

^b Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6234-0631

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 26 Ekim 2018

Kabul tarihi: 05 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Etik

İş Etiği

Etik İklim

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel Adalet

ÖZ

Çalışmamızda etik değerler, örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık konuları ve aralarındaki ilişki ele alınmıştır. Böylece işletmelerde etik değerlerin uygulanmasının örgütsel bağlılığa etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma; giriş, kuramsal çerçeve, araştırma metodolojisi, araştırma bulguları ve sonuç - öneri şeklinde beş bölümden oluşmaktadır. TRB2 bölgesindeki özel hastanelerde çalışan 450 kişiye dağıtılan anketlerden 327 tanesi değerlendirmeye alınarak verileri SPSS 23 ile Amos 21.0 programlarında analiz edilmiştir. Açıklayıcı Faktör - Doğrulayıcı Faktör Analizleri yapılmış, Yapısal Eşitlik Modeliyle faktörler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; etik değerlerin uygulanmasının örgütsel adaleti ve örgütsel bağlılığı pozitif olarak etkilediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca dağıtım adaleti ve bilgisel adaletle, örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 07 September 2018

Received in revised form 06 October 2018

Accepted 05 December 2018

Keywords:

Ethics

Business Ethics

Ethical Climate

Organizational Commitment

Organizational Justice

ABSTRACT

In our study, ethical values, organizational justice and the relation between them are dealt with. Thus, intermediary role of organizational justice in impact of effect of applying ethical values in enterprises on organizational commitment is put forward. Work; It consists of five parts: introduction, theoretical framework, research methodology, research findings and conclusion – suggestion. The questionnaire was distributed to 450 people working in TRB2 private hospitals. 327 of these questionnaires were evaluated and analyzed in SPSS 23 and Amos 21.0 programs. Explicit Factor Analysis and Confirmatory Factor Analysis were performed, and the relationships between the factors with Structural Equation Model were analyzed. According to the analysis results; the application of ethical values positively affects organizational justice and organizational commitment. In addition, there is a positive and meaningful relationship between distribution justice and information justice, organizational commitment, which are sub-dimensions of organizational justice

*Bu çalışma yazarın 218 yılında Prof. Dr. Ali aksoy danışmanlığında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yapılan "İşletmelerde Etik Değerlerin Uygulanmasının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding author

e-posta: f.uslu@alparslan.edu.tr

1.Giriş

Küreselleşme ve hızla artan teknolojik gelişmelere bağlı olarak dünya pazarında sağlam bir yer edinmek ve rekabette güçlü olabilmek için işletmelerin bazı kaynaklara ihtiyaçları vardır. İnsan da bu kaynaklar içerisinde en önemli değerdir. Ancak bu kaynağı en etkili ve verimli kullanan işletmeler başarılı olabilmektedirler.

İşletme yöneticileri, işletme için önemli olan insan kaynağını seçerken ve işletmede çalıştırırken bazı gereklilikleri yerine getirmek zorundadırlar. Her işletmede yöneticilerin örgüt içi düzeni sağlayacak ve herkes için geçerli olacak etik değerler belirlemesi ve bunların uygulanmasını sağlaması gerekmektedir. Çünkü iş hayatındaki uygulamalarda yaşanan sorunların birçoğunun kaynağında etik değerlerin olmayışı veya uygulanmaması yatmaktadır. Ayrıca insanların, kurumların, örgütlerin STK'ların ve devlet organlarının etik ve iş etiği ile ilgili söylem ve beklentileri etik konusuna olan duyarlılığı ve önemi daha da artırmaktadır. Bu durumu dikkate almayan ve gerekli hassasiyeti göstermeyen birey ve/veya kurumların yaptıkları yanlış uygulamalar, aldıkları hatalı kararlar onların saygınlığını azaltmakta, aynı zamanda kaynakların verimli kullanılmamasına da yol açmaktadır.

Örgütsel adalet de etik gibi işletmeler için son zamanlarda sıkça üzerinde durulan ve çalışanlar için önem arz eden bir kavramdır. Örgütsel adalet; yöneticilerin işletmelerde aldıkları kararlar ile ilgili yürütülen süreçleri, bu süreçler ile ilgili yapılan bilgilendirmeleri, çalışmalarını karşılığında işgörenlere yapılan dağıtımları (para, prim, eğitim vb.) ve karşılıklı iletişimi kapsayan oldukça geniş bir algıdır. Haliyle çalışanların örgütsel adalet algılarının da üzerinde durulması ve yöneticilerin bu konuda hassas davranması gerekmektedir. Çünkü bütün çalışanlar işteki kararları ve uygulamaları sürekli karşılaştırırlar. Bu karşılaştırmalar eğer çalışanlara dengesiz sonuçlar veriyorsa etkileri örgütün birçok hayati fonksiyonlarını da belirli oranlarda etkilemektedir (Yılmaz, 2004:3).

Her işletme, çalışanlarının verimli çalışmasını, örgüt yöneticilerine ve diğer çalışanlara güven duymasını, örgüt içerisindeki her süreçte etik ilkelere göre hareket etmesini beklemektedir. Bu beklentiye cevap verecek olanlar da örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanlardır. Dolayısıyla her işletme yüksek performansla çalışmak, kaliteyi artırmak, hataları azaltmak ve maliyetleri düşürmek için çalışanlarının örgütsel bağlılıklarını sağlamaya odaklanmaktadır. Hem etik uygulamalar hem de örgütsel adalet örgütsel bağlılığı sağlamada önemli iki araçtır. Çalıştıkları işletmede etik değerlerin olması, bunların herkes için geçerli olup uygulanması ve çalışanlarda örgütsel adalet algısının yerleşmesi çalışanların örgüte olan bağlılıklarını sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, işletmelerde uygulanan etik değerlerin ve örgütsel adaletin çalışanların örgüte olan bağlılıkları üzerindeki etkisini tespit etmektir. Bu amaçtan hareketle etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet ile ilgili literatür bilgilerine yer verildikten sonra çalışmanın uygulama kısmına geçilmiş ve elde edilen veriler anlatılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise elde edilen sonuçlar ve bunlara yönelik önerilere yer verilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu kısmında, etik, ahlak, iş etiği, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet kavramlarına değinilmiş, örgütsel adaletin alt boyutları ve örgütsel adalet ile ilgili teoriler açıklanmıştır.

2.1. Etik, İş Etiği, Etik İklim

“Töre Bilimi” olarak da anılan etik kavramı, Yunanca ethos sözcüğünden türemiştir (Elgin, 2006: 11). Ethos kelimesi aynı zamanda “karakter” ve “görenek” anlamına da gelmektedir (Halıcı, 2000: 5). TDK Türkçe Sözlüğü (1998) etik için önce “ahlak bilimi”, sonra da “ahlakla ilgili” sözcüklerini kullanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Etik, genel anlamda geçmiş, günümüz ve gelecekte insanların tutum ve davranışlarının iyi ya da kötü, doğru veya yanlış olarak değerlendirilmesini içeren ve dünyanın her yerinde geçerli olan ilke ve kuralların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yatkin, 2008: 213). Etik iyi olanı ve ahlaki yargıları değil, bir şeyin iyi olduğuna dair karara nasıl varıldığını, eylemlerin ahlaki yargılarının nasıl oluştuğunu araştırmaktadır. Etik dil, din, ırk, renk ve coğrafi bölgelerin etkisi altında kalmadan evrensel geçerliliğe sahiptir (Pieper, 1999: 28-29). Bu evrensel değerler arasında sosyal sorumluluk, müşteri odaklılık gibi işletmelerin de faaliyetlerini yerine getirirken göz önünde tuttuğu değerler vardır. İşletmelerin iş ahlakı konusunda yazılı ahlak kuralları-kodları belirlemesi ile ahlaki liderlik ve vizyon geliştirmesi, örgütsel bağlılığı artırırken işgöreni motive edici etki de yaratabilmektedir. Yönetimin çalışanlara örnek olacak etik davranışlar sergilemesi ve etik felsefesini yerleştirmek için iç denetim mekanizmalarını hayata geçirmesi işletme imajını da pozitif yönde etkilemektedir (Tekin, 2017: 819-820).

İktisadi faaliyetlerin sürekli artması, gelişmesi ve toplum hayatıyla entegre olması iktisadi hayatta yaşanan ahlâki sorunların önemini artırarak bu durumda yaşanan sorunların daha dikkatli ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Uygulamalı etiğin bir kolu olarak iş etiği, işverenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesini, iş güvenliğini, işe yeni alımlarda fırsat eşitliğini, malî konularda şeffaflığı, sosyal sorumluluk bilinciyle birlikte çevreye duyarlı olmayı hedeflemektedir. Buna ilaveten çalışanların işverenle ve kendi aralarındaki ilişkileri, karşılıklı sorumluluklarını, toplumsal sorumluluğu da ele alarak bu konuların azami ölçüde iyileştirebilmektedir (Arslan, 2001:7). İş etiği, iş yaşamının kuralları, düzeni, devamlılığı ile insani yargılar ve değerler üzerine yoğunlaşmak, karmaşık ve rekabetin yoğun yaşandığı ekonomik sistemde varlığını sürdürmek için, işletmelerin hedefledikleri nokta ile buldukları konumu görmek ve nereye kadar gideceklerini anlamak için bir rehberdir (Tierney, 1997:7).

Etik iklim, örgütte neyin doğru neyin yanlış olduğunu tanımlayan, etik içeriği olan ve bireylerin genel algılarından oluşan örgütsel uygulama ve işlemlerdir (Cullen, Parboteeah ve Victor, 2003:128). Etik iklim, çalışanlara karşılaştıkları problemler karşısında farklı bakış açısıyla değerlendirmede yardımcı olduğu gibi, kabul edilebilir olan veya olmayan tutumlar hakkında karar vermede de yol göstermektedir (Barnett ve Schubert, 2002:281).

2.2. Örgütsel Bağlılık

Örgütlerin varlıklarına devam edebilmesi için bünyesindeki çalışanlarının örgütte sürekli olmalarına ihtiyaç vardır. Örgütte uzun süreli ve örgüte bağlı bir şekilde çalışılması örgütün güçlü olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu gücü şüphesiz her örgüt istediğinden dolayı örgütler işgörenlerinin örgütten ayrılmamaları ve örgütte kalmaları noktasında her türlü ortamı hazırlayarak onların örgütlerine bağlılıklarını artırma çabası içerisinde. Bunu yapmak için de işgörenlerin çalışma şartlarını ve ücretlerini iyileştirmek, terfilerinin önünü açmak ve motivasyonlarını artırmak gibi yolları izlemektedirler (Çetin, 2004: 90).

Örgütün değerlerine güçlü bir biçimde inanan, örgütün amaçlarına göre çalışan, işverenden gelen emirlere uyan ve bunların hepsini gönüllü bir şekilde yapan çalışanların örgütlerine bağlı oldukları söylenebilir. Bu şartlardaki her kişi örgütün başarısı için kendisini şartlandırarak ondan beklenenden daha fazla çaba gösterirken, örgütte kalma konusunda da kararlı bir tutum içerisinde (Balay, 2000: 3). Çalışanların işle ilgili olumlu tutum ve davranışları, işlerini sevmeleri, iş yerine olan sadakatleri ve işle özdeşleşmeleri örgütsel bağlılığın sonuçlarıdır. Elbette bu saydıklarımızı, çalışanın işine olan psikolojik bağlılığı da desteklemektedir (Demirel, 2009: 116).

Örgütsel bağlılık, örgütlerin varlıklarını koruma ve sürdürme çabalarının temellerinden biridir. Çalışanın örgütsel bağlılığı yüksekse çalışma şartlarına daha uyumlu hareket eder, böylece iş doyumunu ve üretkenliği de artar. Bu süreçte örgüt ve çalışan arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Her çalışan sarf ettiği çaba karşılığında örgütten belli bir ödül veya çıktı beklentisi içindedir. Beklentisine karşılık sağlanması halinde çalışan kendisini örgütüne adanmaktadır. Kendini örgütüne adayanların örgütün başarısındaki katkısı daha fazla olacağından dolayı örgüt de çalışanın aynı oranda ödüllendirecektir (Balcı, 2003:28).

Meyer ve Allen (1997) örgütsel bağlılığın en tanınmış isimlerinden olmakla birlikte örgütsel bağlılık kavramı ilk kez 1956'da Whyte tarafından ele alınmış daha sonraları Morris ve Sherman, Gouldner, Porter, Etzioni, Mowday, Allen, Meyer, Becker gibi pek çok araştırmacının çalışmasına konu olmuştur. Örgütsel bağlılık, kişinin çalıştığı işletme ve işletmenin diğer işgörenleriyle kurduğu içsel yakınlık/bağdır (Uslu ve Tekin, 2018: 126).

Meyer ve Allen psikolojik boyutu üzerinde çalıştıklarından dolayı örgütsel bağlılığı, çalışan ile örgütü arasındaki ilişkilere göre şekillenen ve çalışanın örgütte sürekli olmasını sağlayan bir davranış şekli olarak tanımlamışlar. Genel anlamda Allen ve Meyer gibi birçok araştırmacı da örgütsel bağlılığı “duygusal bağlılık”, “devam bağlılığı” ve “normatif bağlılık” şeklinde üç boyut altında ele alırken bazı araştırmacıların ise bunlara ilaveten “davranışsal bağlılığı” da dördüncü bir boyut olarak ele aldıkları görülmektedir. Bireyler; duygusal bağlılıkta isteyerek, devam bağlılığında ihtiyaçlarından dolayı, normatif bağlılıkta kendilerini zorunlu hissettikleri için, davranışsal bağlılıkta ise çıkar ilişkisine bağlı olarak, örgütte kalmaya devam etmektedirler (Doğan, 2013: 91).

2.3. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet, çalışanların örgüt içinde hissettikleri adalet algısıyla birlikte kendilerinde oluşan değer yargılarıdır (Greenberg, 1990: 399). Beugre ve Baron (2001: 324),

örgütsel adaleti; “bireyin iş arkadaşları, üstleri ve kurumla olan ilişkileri açısından algılamalarını içeren bir sosyal sistemdir” şeklinde tanımlamaktadır. Balı (2001) ise örgütsel adaleti; örgüt içinde iş ve işlemlerin, verilen görev ve ödüllerin ve gösterilen davranışların adil olup olmamasına bağlı olarak bireyde işine karşı oluşan olumlu veya olumsuz tutumlar ve yargılardır, şeklinde tanımlamaktadır.

Örgütsel adalet, elde edilen örgütsel kazanımların dağıtımını ve bu dağıtımın uygulanış metodunun çalışanlar tarafından adil olarak algılanması şeklinde tanımlanabilmektedir (Atalay, 2010: 43). Bir başka tanıma göre örgütsel adalet, örgütlerde uygulanan ödül ve cezaların kimlere ve nasıl uygulandığı kısacası bunların yönetimi ve dağılımı ile ilgili olan sosyal kuralları içeren normlar olarak da ifade edilmektedir (Bilsel, 2013: 6). Her işveren veya örgütteki yönetici bünyesinde çalıştırdığı kişilerin faaliyetleri karşılığında hak ettikleri maddi ve manevi beklentilerini karşılamaktan birinci derece sorumludur. Bu sorumluluğunu adil yönetim konusunda bilinçli ve duyarlı davranarak sağlayabilmektedir.

Örgütsel adalet yaklaşımı, “Eşitlik Teorisi”ne dayanmaktadır. Çünkü eşitlik teorisi, çalışanların örgüte sağladıkları katkı ile örgütün kendilerine sağladığı katkıyı karşılaştırarak oransal olarak eşit olması gerektiğini söylemektedir. Çalışan birey bunları karşılaştırdığı gibi kendi durumunu başka örgütteki çalışanlar ile de karşılaştırmaktadır. Böylece örgüt yönetiminin adil olup olmadığı konusunda bir karara varabilmektedir. Bu karar neticesinde yönetime duyulan güven olumlu ise iş tatmini artan çalışanın iş performansı da artmaktadır. Fakat durum tam tersi ise çalışan işten ayrılma niyetinde olacak ve bunun sonucunda da iş verimi düşecektir (Greenberg, 1990: 401-406). Alan yazında örgütsel adaletin dağıtım, süreç ve etkileşimsel adalet olmak üzere üç boyuttan söz edilir. Etkileşimsel adaletin ise kişilerarası adalet ve bilgisel adalet olmak üzere iki alt boyutu vardır (Atalay, 2010: 43).

Çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerini, örgütün amaçlarına ulaşması yolunda kullanmalarıyla hak ettikleri ile aldıkları ödül arasında doğru orantının olması dağıtım adaletini ifade etmektedir (Özmen vd., 2007:17). Süreç adaleti, çalışanları etkileyen kararların alınmasında kullanılan prosedürlerin adil olup olmadığına dair bireysel algılardaki farklılıklar, ücretlerin adil dağıtılmasına özen gösterme, alınan kararlara katılımın sağlanması, bilgi paylaşımı gibi örgütsel işlemlerin çalışanlara eşit uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Irak, 2004:29). Etkileşim adaleti, karar alındığında bunun bireylere nasıl söylendiği veya söyleneceği ile ilgili adalet algılamasıdır (Özmen vd., 2007: 21).

2.4. Etik, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki

Etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet hem örgütler için hem de çalışanlar için büyük öneme sahiptir. Çünkü bu faktörler, örgütlerin başarısını doğrudan etkilediği gibi çalışanları da etkilemektedir. Bu nedenle bu kavramları ayrı ayrı veya birlikte ele alarak yapılan birçok çalışma olduğu görülmektedir. Bunlardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Bayram'ın (2005) yaptığı çalışmaya göre; örgütlerin başarılı ve sürdürülebilir olmaları için faaliyetlerini etik

değerlere göre yapmaları gerekmektedir. Ayrıca etik ile ilgili eğitimleri ve farkındalığı artırarak, elde edilecek başarının destekleneceği de belirtilmektedir. Yağmur'un (2013) çalışmasına göre ise; etik iklim ve etik liderliğin olduğu örgütlerde çalışanların etik dışı davranışlarının olma ihtimalinin azaldığı, aynı zamanda etik liderliğin de etik iklim üzerinde potitif yönlü etkiye sahip olduğu görülmektedir.

İşletmelerin etik değerlere sahip olması ve bunları uygulamaları örgütün performansına potitif yönde katkı sağlamaktadır. Bu katkı çok yönlü olup çalışanlar, müşteriler ve işletme içindeki bazı faaliyetler üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Kısacası işletmelerdeki etik uygulamalar örgütün performansını artırarak birçok çıktısını olumlu yönde ve uzun süreli etkilemektedir (Bayraktaroğlu ve Yılmaz, 2012:136-137). Etik genel olarak; ahlakla, dinle, inançla, gelenek ve göreneklerle, kültürle bağlantısı olan, bütün kişileri, özel ve kamu işletmelerini ilgilendiren bir kavramdır. Etik, sahip olduğu bu özelliği ve yukarıdaki çalışmalarda da belirtilen sonuçlarından dolayı geçmişten günümüze kadar bütün dünyada bireylerin, toplumların, örgütlerin, devletlerin yaşamları üzerindeki birçok konuda etkisini sürdürmüş ve sürdürmeye devam edecektir.

Örgütsel bağlılığın olduğu işletmelerde; çalışanlar arasında yaşanan çatışmalar azalmakta ve aralarındaki iletişim daha koordineli sağlanmaktadır. Ayrıca örgütsel bağlılığın örgüt kültürünü ve iş tatmininin potitif yönde etkilediği, böylece çalışanların daha etkin ve verimli çalışmalarını da sağladığı görülmektedir (Kavacı vd., 2013:82-83; Erkmek ve Bozkurt, 2011:220; Çelen vd., 2013:407). Örgütsel adaletin işletmeler ve çalışanlar için önemine bakacak olursak; verimli, üretken ve yeniliğe açık olmak, kurum ve çalışan arasındaki ilişki ve iletişimin güçlendirmek, çalışmanı başarıya endeksli güdülemek ve motive etmek için örgütlerde örgütsel adalet algısının yüksek olması gerekmektedir (Küçükkeşmen, 2015:164; Örmeci, 2013:76; Eğilmezkol, 2011:116).

Eser (2007), Topaloğlu (2010) ve Bilgen'in (2014) çalışmalarında; etik ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Başar'ın (2009) çalışmasında ise etik ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan devam ve duygusal bağlılık arasında anlamlı ve potitif bir ilişki, Özyer'in (2010) çalışmasında ise örgütsel bağlılık ve etik arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın düzenleyici aracı rolü tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılık ile arasında ilişki bulunan etiğin, örgütsel adalet kavramıyla da anlamlı ilişkisi bulunmaktadır. Örneğin Meydan ve arkadaşlarının (2015) yaptıkları çalışma ile Mumcu'nun (2014) yaptığı çalışma sonuçlarına göre işletmelede etik değerlerin olması örgütsel adalet algısını güçlendirmektedir. Örgütlerde etik ilkelerin varlığı ve uygulanıyor olması bireylerin örgütsel adalet algıları üzerinde zayıf ama potitif yönde etki etmektedir (Köksal, 2012:121).

Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide, adaletin alt boyutları (dağıtım, işlem ve etkileşim) ile bağlılığın alt boyutları (duygusal ve normatif) arasında potitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu fakat devam bağlılığı ile istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Korkmaz, 2017:82). Benzer çalışmalara baktığımızda; Eğilmezkol (2011), Küçükkeşmen (2015) ve

Uçar'ın (2016) çalışmalarında örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çakıcı'nın (2012) çalışmasına göre ise; etkileşim adaleti ile duygusal bağlılık arasında potitif, etkileşim adaleti ile devam bağlılığı arasında negatit, işlem adaleti ile duygusal ve devam bağlılığı arasında potitif, işlem adaleti ile normatif bağlılık arasında negatit bir ilişki bulunmaktadır. Etkileşim ve dağıtım adaletleri ile normatif bağlılık arasında ise bir ilişki tespit edilememiştir.

İşletmelerde çalışanların etik algılarının yüksek olması örgütsel bağlılıklarını ve örgütsel adalet algılarını artırmaktadır. Aynı zamanda örgütsel adalet algısının yüksek olması da çalışanların örgüte olan bağlılıkları üzerinde etkilidir. Bu nedenle örgütlerin faaliyetleri sırasında ve aldıkları kararlarda etik değerler, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet kavramları büyük öneme sahiptir. Örgütlerin güçlü ve başarılı olmaları için; etik değerlere sahip olmaları, çalışanların örgütlerine bağlı olmaları ve örgütsel adalet algılarının da yüksek olması gerekmektedir. Bu üç faktörün bir arada bulunması örgütlerin rekabet gücünü artırarak rakiperi karşısında başarılı olmalarını sağlayacaktır (Ekiztepe, 2011:82; Uğurlu, 2009:188).

3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu kısmında, araştırmanın amacına, bulgularına ve sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Önemi

Araştırmamıza konu olan üç temel kavram (etik, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet) bulunmaktadır. Bu kavramların örgüt ve çalışanları için önemi ve birbirleriyle ilişkileri düşünüldüğünde bazı problemler ve varsayımlar ortaya çıkmaktadır. Birinci problem, etik değerlerin uygulanmasının örgütsel bağlılık veya örgütsel adalet üzerinde etkisi var mıdır? İkinci problem örgütsel adaletin örgütsel bağlılık üzerinde bir etkisi var mıdır? Üçüncü problem ise, etik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide örgütsel adaletin bir etkisi var mıdır? Bu üç probleme göre karşımıza şu varsayımlar çıkmaktadır; etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet arasında potitif güçlü/zayıf ya da negatit güçlü/zayıf bir ilişki vardır veya ilişki yoktur.

Yukarıda belirtilen problem ve varsayımlardan hareketedilecek olursa araştırmanın amacı, özel hastanelerde uygulanan etik değerlerle birlikte örgütsel adaletin bütün çalışanların örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisini belirlemek ve ölçmektir. Bunun için uygulamanın yapıldığı örgütlerde etik değerlerin uygulanıp uygulanmadığı tespit edilirken çalışanların örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet algıları ortaya konmaktadır.

Örgütsel adaletin, etik ile örgütsel bağlılık arasında aracı role sahip olup olmadığı test edilmeye çalışılmaktadır. Aracılık etkisinden bahsetmek için bazı şartların sağlanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olmasıdır. İkincisi, bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde etkisinin olması, üçüncüsü ise aracı değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olmasıdır (Baron ve Kenny, 1986: 1176-1177).

Günümüz rekabet ortamında örgütlerin güçlü ve başarılı olmalarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında örgütlerin sahip olduğu kaynaklar

gelirken şüphesiz bu kaynakların en önemlisi “insan”dır. Çünkü örgütlerin etkili ve verimli olmalarının yolu çalışanların memnuniyetlerinden geçmektedir. Örgütlerin en önemli unsurları olan insanın bilgi ve becerileri, tutum ve davranışları, inanç ve değerleri ile iletişimdeki etkinlikleri başarıyı belirleyici faktörlerdir. Bu çalışmamızda da örnek aldığımız kurum, hizmet işletmeleri arasında yer alan özel hastanelerdir. Sağlığa verilen önemin ve yapılan yatırımların giderek artması ayrıca bu alanda sunulan hizmetlerdeki en ufak bir hatanın bile bazen geri dönüşünün mümkün olmaması nedeniyle sıfır hata ve maksimum verimle çalışmanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun gerçekleşmesini sağlayacak asli unsurun insan olması nedeniyle de onun örgüte bağlılığını sağlamak gerekmektedir. Bu nedenle çalışanların motive olmalarını sağlayacak ve performanslarını artıracak olan etik ilkelerin ve adaletin örgüt içinde uygulanması ve böylece çalışanların örgütsel bağlılıklarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma TRB2 bölgesinde yer alan (Muş, Bitlis, Van, Hakkâri) dört ildeki özel hastanelerin bütün çalışanlarını kapsamaktadır. Bu dört ilden Hakkâri’de özel hastane bulunmadığından dolayı çalışmamız diğer üç ildeki özel hastanelerde yürütülmüştür. Muş ve Bitlis illerinde birer özel hastane bulunurken Van ilinde ise dört özel hastane bulunmaktadır. Bu hastanelerde çalışan sayısı yaklaşık 1174 civarındadır. Çalışma evreninin geniş olması, sektörün yoğun bir çalışma temposu gerektirmesi ve bazı çalışanların nöbet sistemine göre çalışması sebebiyle kolayda örnekleme yöntemine gidilmiştir. Bazı çalışanlardan

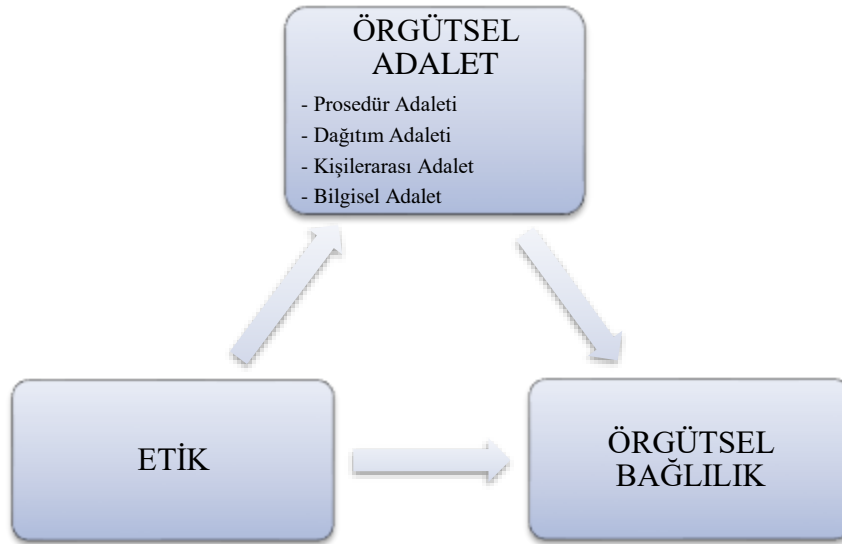
anketlerin geri dönmeyeceği veya gelen anketlerden bazılarının eksik doldurulabileceği ihtimali için 450 anket dağıtılmıştır. Dağıtılan bu anketlerden 341 tanesi geri dönmüştür. Bu duruma göre anketlerin geri dönüş oranı % 76’dır. Analiz öncesi anketlerden 14 tanesi eksik veya yanlış doldurulduğundan dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınan toplam anket sayısı 327 olmuştur. Araştırmanın amacı, yöntemi ve ana kütlesi nazara alındığında anketlerin geri dönüş oranı istatistiksel olarak sonuç almaya elverişli niteliktedir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın kapsamını; etik, örgütsel bağlılık ile örgütsel adalet konularının incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışanlara uygulanan anketteki soruların çalışanların etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet algılarının ölçülmesi için yeterli olacağı varsayılmıştır. Araştırma TRB2 bölgesinde bulunan özel hastaneler ile sınırlı tutulmuştur. Hastane çalışanlarının işlerinin yoğun ve zamanlarının kısıtlı olması ve buna bağlı olarak kendilerine dağıtılan anketi geç doldurmaları veya hiç doldurmamaları çalışmanın kısıtlarından biridir. Araştırmanın diğer bir kısıtı da sonuçlarının bölgeye göre farklılık gösterebileceğidir.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli aşağıdaki gibi belirlenerek YEM (yapısal eşitlik modellemesi) analizi yapılmıştır. Modelde de görüldüğü üzere etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet (prosedür adaleti, dağıtım adaleti, kişilerarası adalet, bilgisel adalet) değişkenleri arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın Hipotezleri:

H1: Etik değerler ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Etik değerler ile örgütsel adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2a: Etik değerler ile prosedürel adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2b: Etik değerler ile dağıtım adaleti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2c: Etik değerler ile kişilerarası adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2d: Etik değerler ile bilgisel adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3a: Prosedürel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3b: Dağıtım adaleti ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3c: Kişilerarası adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3d: Bilgisel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma bir anket çalışmasına dayanmaktadır. Anketteki ölçeklerin oluşturulması için geniş bir literatür araştırması yapılmıştır. Literatür taramasında kaynakların güncel olması ve uluslararası alanda genel kabul görmüş olması gibi hususlara da dikkat edilerek anketler seçilmiştir. Ölçekler, değişkenlerin teorik tanımlarına uygun ifadeler içeren, geçerlilik ve güvenilirlikleri daha önceki çalışmalarda onaylanmış sorulardan oluşturulmuştur. Etik iklim algısını ölçmede, Qualls ve Puto'nun (1989) ölçeğini temel alan Schwepker ve arkadaşlarının da (1997) gözden geçirerek geliştirdiği 7 ifadeden oluşan ve orjinalinin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,89 olan "Etik İklim Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek Likert türü 5'li aralıkta (1= kesinlikle katılmıyorum.... 5= kesinlikle katılıyorum) değerlendirilmiştir. Katılımcıların örgütsel bağlılıklarını tespit etmek amacıyla Meyer ve Allen (1984) tarafından geliştirilen ve üç boyuttan (duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılık) oluşan "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçeğin orjinalinin Cronbach's

Alpha güvenilirlik katsayıları, duygusal bağlılık 0,87; devam bağlılığı 0,75; normatif bağlılığın 0,79'dur. Bireylerin örgütlerine karşı bağlılıklarını birbiriyle ilişkili üç bileşenden oluşan bir yapı olarak kavramlaştıran bu ölçek, içerisinde duygusal bağlılığı ifade eden altı (1, 2, 3, 4, 5, 6. sorular), devam bağlılığını ifade eden altı (7, 8, 9, 10, 11, 12. sorular) ve normatif bağlılığı ifade eden altı (13, 14, 15, 16, 17, 18. sorular) sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların örgütsel adalet algılarını ölçmek için Colquitt (2001) tarafından geliştirilen "Örgütsel Adalet Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek örgütsel adalet algısının dört boyutunu (prosedürel adalet, dağıtımsal adalet, kişilerarası adalet ve bilgisel adalet) birleştiren bir ölçektir. Prosedürel adaletin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,93; dağıtımsal adaletin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,93; kişilerarası adaletin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,92; bilgisel adaletin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,90'dır. Prosedürel adalet boyutu 7 sorudan, dağıtımsal adalet boyutu 4 sorudan, kişilerarası adalet boyutu 4 sorudan, bilgisel adalet boyutu ise 5 sorudan oluşmaktadır. Bu ölçekte de sorular 5'li Likert türü ölçeğe (hiç, çok az düzeyde, az düzeyde, orta düzeyde, yüksek düzeyde) göre değerlendirilmiştir. Verilerin analizi SPSS 23 ve AMOS 21.0 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır.

4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu kısmında; katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler, ölçeklerin güvenilirlik katsayıları, açılımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçları yer almaktadır. Yapılan analizlere göre oluşturulan hipotezler test edilerek kabul veya red'leri yapılmıştır.

4.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmamız özel hastanelerdeki bütün çalışanları kapsamaktadır. Anket dağıttığımız 450 kişiden 341 tanesinden anketlerimiz geri dönmüştür. Yapılan incelemelerde 14 anket eksik ya da hatalı doldurulduğundan dolayı kalan 327 anket değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmamıza katılan 327 kişinin demografik bilgilerine ait veriler aşağıdaki gibidir;

Tablo 1: Katılımcıların Kişisel Bilgilerinin Dağılımı

		n	%
Yaş	18-24	122	37,3
	25-29	96	29,4
	30-34	48	14,7
	35-39	28	8,6
	40-44	17	5,2
	45 yaş ve üstü	16	4,9
Mesleki çalışma süresi	3 yıldan az	155	47,4
	3-8 yıl	126	38,5
	9-14 yıl	41	12,5
	15 yıl ve üzeri	5	1,5
Cinsiyet	Erkek	154	47,1
	Kadın	173	52,9
Medeni durum	Evli	144	44,0
	Bekâr	183	56,0

Eğitim durumu	Lise	128	39,1
	Ön lisans	103	31,5
	Lisans	66	20,2
	Lisansüstü	30	9,2
Göreviniz	Doktor	35	10,7
	Sağlık çalışanı	240	73,4
	İdari personel	52	15,9
Çalışma süresi	3 yıldan az	135	41,3
	3-5 yıl	66	20,2
	6-10 yıl	88	26,9
	11-15 yıl	29	8,9
	16 yıl ve üstü	9	2,8

Araştırmaya katılanların demografik bilgilerinden yaşa bakıldığında; 18-24 yaş aralığında bulunan 122 kişi (%37,3) en büyük paya sahip iken, yaş arttıkça bu sayının düştüğü görülmekte ve bu nedenle 45 yaş ve üstü çalışanların sayısı 16 (%4,9) ile en düşük paya sahiptir. Mesleki çalışma süresi 3 yıldan az olan çalışanların sayısı 155 (%47,4) iken, 3-8 yıl arasında çalışan 126 (%38,5), 9-14 yıl arası çalışan 41 (%12,5) ve 15 yıl ve üzeri çalışanların sayısı ise 5 (%1,5) kişidir. Cinsiyet dağılımında katılımcıların 173'ü (%52,9) kadın olup kalan 154 (47,1) kişi ise erkektir. Medeni duruma bakıldığında katılımcılardan 183 kişi (%56,0) bekâr olup 144 kişi (%44,0) ise evlidir.

Tabloya göre araştırmaya katılanların eğitim durumları şu şekildedir; 128 kişi (%39,1) lise mezunu, 103 kişi (%31,5) ön lisans mezunu, 66 kişi (%20,2) lisans mezunu ve 30 kişi (%9,2) ise lisansüstü mezuniyete sahiptir. Katılımcılarımızın büyük çoğunluğu olan 240 kişi (%73,4) sağlık çalışanlarından oluşurken, 52 kişi (%15,9) idari personel ve kalan 35 kişi (%10,7) doktorlardır. Toplam çalışma sürelerine bakıldığında 3 yıldan az çalışanların sayısı 135 (%41,3), 3-5 yıl arasında çalışan 66 (%20,2), 6-10 yıl arasında çalışan 88 (%26,9), 11-15 yıl arasında çalışan 29 (%8,9), 16 yıl ve üzeri çalışan 9 kişi (%2,8) bulunmaktadır.

4.2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Tablo 2: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Ölçek	KMO	X ²	p
Örgütsel Adalet	0,936	5410,325	0,000
Etik İklim	0,907	1525,915	0,000
Örgütsel Bağlılık	0,838	2769,969	0,000

Ölçeklerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi amacıyla yapılan KMO ve Bartlett testi sonuçları tabloda verilmiştir. Analiz sonucuna göre KMO

Ölçeğin yapı geçerliğini istatistiksel olarak tespit etmek için açıklayıcı faktör analizi tekniği kullanılmaktadır. Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmaktadır. Faktör analizinde evrendeki dağılımın normal olması da beklenmektedir. Bu da Bartlett testiyle incelenmektedir. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun 0.50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Faktör analizi işleminde ölçek maddelerinin faktörlere atanması ya da ölçekten çıkarılması işlemlerinde faktör yükü değerlerine bakılmaktadır. Maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerlerinin yüksek olması beklenir.

4.3. Güvenirlik Analizi

Cronbach's alfa katsayısı 0-1 arasında değişmekte olup, değerlendirme kriterlerine göre "0.00 < 0.40 ise ölçek güvenilir değil, 0.40 < 0.60 ise ölçek düşük güvenilirlikte, 0.60 < 0.80 ise ölçek oldukça güvenilir ve 0.80 < 1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek" olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2005: 96).

Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik Analizinin sonuçları aşağıdaki gibidir;

değerleri 0,500'den büyük ve Bartlett X² testleri anlamlı bulunmuştur. Buna göre ölçekler faktör analizine uygundur.

Tablo 3: Ölçeklerin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyans Oranları

Ölçek	Faktör	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans Oranı	Cronbach' s Alfa
Örgütsel Adalet	Faktör 1	ÖA19	0,819	30,433	0,946
		ÖA17	0,795		
		ÖA14	0,795		
		ÖA16	0,786		
		ÖA13	0,761		
		ÖA20	0,744		
		ÖA18	0,744		
		ÖA12	0,735		
		ÖA15	0,679		
	Faktör 2	ÖA5	0,732	21,358	0,890
		AÖ3	0,723		
		ÖA1	0,703		
		AÖ2	0,695		
		ÖA4	0,674		
		ÖA7	0,660		
ÖA6		0,649			
Faktör 3	ÖA11	0,854	17,805	0,925	
	ÖA10	0,816			
	ÖA9	0,814			
	ÖA8	0,771			
Etik İklim	Faktör 1	E5	0,861	67,990	0,921
		E6	0,860		
		E3	0,837		
		E4	0,824		
		E2	0,817		
		E1	0,785		
		E7	0,783		
Örgütsel Bağlılık	Faktör 1	ÖB18	0,783	26,010	0,860
		ÖB1	0,761		
		ÖB16	0,731		
		ÖB5	0,726		
		ÖB17	0,715		
		ÖB15	0,683		
		ÖB2	0,680		
	Faktör 2	ÖB14	0,543	20,160	0,898
		ÖB11	0,854		
		ÖB10	0,852		
		ÖB9	0,796		
		ÖB12	0,744		
		ÖB8	0,632		
Faktör 3	ÖB4	0,911	16,051	0,779	
	ÖB3	0,888			
	ÖB6	0,855			

Örgütsel Adalet 1. faktör yükleri 0,819 ile 0,679 arasında değişen 9 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %30,433 ve güvenilirlik katsayısı 0,946'dır. Buna göre faktörün güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. 2. faktör yükleri 0,732 ile 0,649 arasında değişen 7 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %21,358 ve güvenilirlik katsayısı 0,890'dır. Buna göre faktörün güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. 3. faktör yükleri 0,854 ile 0,771 arasında değişen 4 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %17,805 ve güvenilirlik katsayısı 0,925'tir.

Buna göre faktörün güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. Etik İklim ölçeği faktör yükleri 0,861 ile 0,783 arasında değişen 7 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %67,990 ve güvenilirlik katsayısı 0,921'dir. Buna göre faktörün güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. Örgütsel Bağlılık 1. faktör yükleri 0,783 ile 0,543 arasında değişen 8 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %26,010 ve güvenilirlik katsayısı 0,860'dır. Buna göre faktörün güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. 2. faktör yükleri 0,854 ile 0,632 arasında değişen 5 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı

açıklama oranı %20,160 ve güvenilirlik katsayısı 0,898'dir. Buna göre faktörün güvenilirlik düzeyi çok yüksektir. 3. faktör yükleri 0,911 ile 0,855 arasında değişen 3 maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %16,051 ve güvenilirlik katsayısı 0,779'dur. Bu verilere göre faktörün güvenilirlik düzeyi yüksektir.

4.4 Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Sonuçları

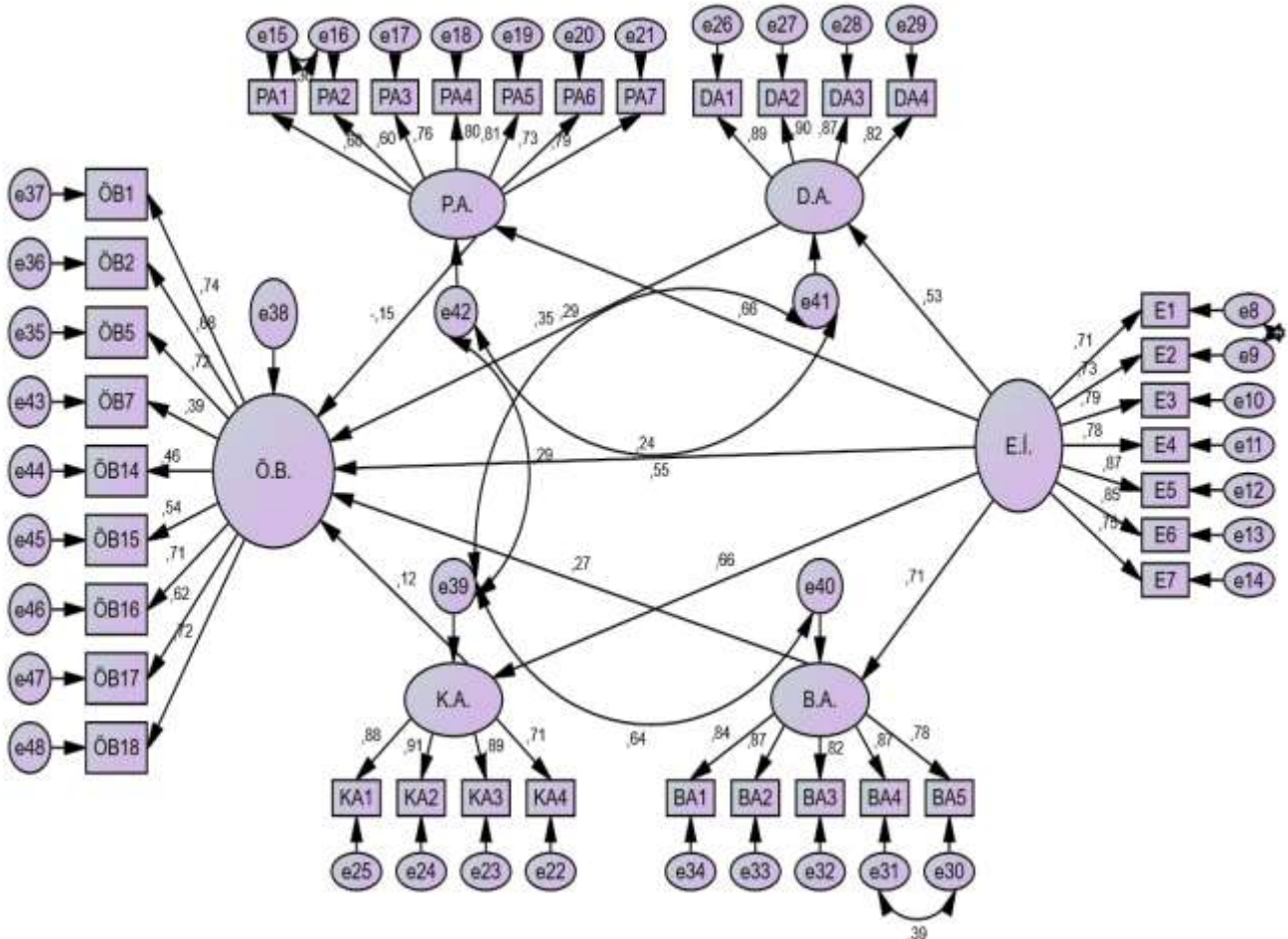
Doğrulayıcı faktör analizinde modelin yeterliğinin belirlenmesi için çok sayıda uyum indeksi kullanılmaktadır. Bunlardan en sık kullanılanları (Şimşek, 2007: 55) Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), İyi Uyum İndeksi (GFI), Düzeltilmiş İyi Uyum İndeksi (AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Ortalama Hataların Karekökü (RMR veya RMS) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü'dür (RMSEA) (Büyüköztürk vd., 2004: 217).

Tablo 4: Ölçeklerin DFA Sonucu Uyum İndeksleri

Kabul Edilebilir Uyum İndeksleri	Hesaplanan Uyum İndeksleri		
	Etik İklim - Örgütsel Bağlılık - Örgütsel Adalet		
$\chi^2/sd < 5$	4,262	2,937	2,842
GFI > 0.90	0,957	0,955	0,876
AGFI > 0.90	0,900	0,913	0,838
CFI > 0.90	0,974	0,957	0,945
RMSEA < 0.08	0,099	0,077	0,075
RMR < 0.08	0,039	0,076	0,059

DFA yapılırken bağımlı değişken olan örgütsel bağlılığın ikiden fazla alt boyutu bulunduğu için oluşturulan modele göre YEM analizi tek modelde yapılamadığı için örgütsel bağlılığın alt boyutları birleştirilerek analiz yapılmıştır. Bunun sonucunda; örgütsel

bağlılık ölçeğindeki 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13 numaralı maddeler çıkarılmıştır. Çalışmada YEM analizi ile model test edilmiş ve sonuçlardan anlamlı olan etkiler tabloda belirtilmiştir.

Şekil 2: YEM Analizi İçin Path Diyagramı

Tablo 5: Modelin Uyum İndeksleri

Kabul Edilebilir Uyum İndeksleri	Hesaplanan Uyum İndeksleri
$\chi^2/sd <5$	2,459
GFI >0.90	0.802
AGFI >0.90	0.772
CFI >0.90	0.902
RMSEA <0.08	0,067
RMR <0.08	0,099

Uyum indeksleri incelendiğinde χ^2/sd , CFI, RMSEA indeksi tam uyum sağlamışken, GFI, AGFI ve RMR indeksleri kısmen uyum sağlamıştır.

Tablo 6: Ölçek Puanlarının Betimleyici İstatistikleri

n=327	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Prosedür Adaleti	7	35	23,70	6,61
Dağıtım Adaleti	4	20	12,61	4,62
Kişilerarası Adalet	4	20	14,96	4,14
Bilgisel Adalet	5	25	18,09	5,18
Etik İklim	7	35	26,91	6,76
Duygusal Bağlılık	3	15	9,87	3,95
Devam Bağlılığı	5	25	15,05	5,55
Normatif Bağlılık	5	25	16,52	4,78

Tabloda katılımcıların ölçek puanlarının betimleyici istatistikleri görülmektedir. Tablodaki verilere göre; Prosedür Adaleti puan ortalaması 23,70 Dağıtım Adaleti puan ortalaması 12,61 Kişilerarası Adalet puan

ortalaması 14,96 Bilgisel Adalet puan ortalaması 18,09'dur. Etik İklim puan ortalaması 26,91'dir. Duygusal Bağlılık puan ortalaması 9,87 Devam Bağlılığı puan ortalaması 15,05 Normatif Bağlılık puan ortalaması 16,52'dir.

Tablo 7: Ölçek Puanlarının İlişkisi

n=327	Normatif Bağlılık	Devam Bağlılığı	Duygusal Bağlılık	Etik İklim	Bilgisel Adalet	Kişilerarası Adalet	Dağıtım Adaleti	Prosedür Adaleti
Prosedür Adaleti	r ,380** p ,000	-,162** ,003	,246** ,000	,565** ,000	,632** ,000	,638** ,000	,629** ,000	1
Dağıtım Adaleti	r ,454** p ,000	-,131* ,018	,241** ,000	,453** ,000	,566** ,000	,582** ,000	1	
Kişilerarası Adalet	r ,443** p ,000	-,157** ,004	,273** ,000	,569** ,000	,788** ,000	1		
Bilgisel Adalet	r ,489** p ,000	-,118* ,033	,217** ,000	,632** ,000	1			
Etik İklim	r ,376** p ,000	-0,076 ,167	,211** ,000	1				
Duygusal Bağlılık	r ,114* p ,039	-,337** ,000	1					
Devam Bağlılığı	r ,138* p ,012	1						
Normatif Bağlılık	r 1 p							

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$ anlamlı ilişki var, $p > 0,05$ anlamlı ilişki yok

Tabloda katılımcıların ölçek puanlarının ilişki testi sonuçları görülmektedir. Ölçek puanlarının ilişkisi için yapılan Pearson korelasyon testine göre;

Prosedür adaleti puanı ile dağıtım adaleti, kişilerarası adalet, bilgisel adalet, etik iklim puanları arasında pozitif yönlü orta kuvvetli bir ilişki, Duygusal

Bağlılık, Normatif Bağlılık puanları ile arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki, Devam Bağlılığı puanı ile arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Dağıtım Adaleti puanı ile Kişilerarası Adalet, Bilgisel Adalet puanları arasında pozitif yönlü orta kuvvetli bir ilişki, Etik İklim, Duygusal Bağlılık ve Normatif Bağlılık puanları ile arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki, Devam Bağlılığı puanı ile arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Kişilerarası Adalet puanı ile Bilgisel Adalet puanı arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki, Etik İklim puanı ile arasında pozitif yönlü orta kuvvetli bir ilişki, Duygusal Bağlılık ile Normatif Bağlılık puanları arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki, Devam Bağlılığı puanı ile arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Bilgisel Adalet puanı ile Etik

İklim, Normatif Bağlılık puanları arasında pozitif yönlü orta kuvvetli bir ilişki, Duygusal Bağlılık puanı ile pozitif, Devam Bağlılığı puanı ile negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Etik İklim puanı ile Duygusal Bağlılık puanı arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki, Normatif Bağlılık puanı ile arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki, Devam Bağlılığı puanı ile negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Duygusal Bağlılık puanı ile Devam Bağlılığı arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki, Normatif Bağlılık puanı ile arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Devam Bağlılığı puanı ile Normatif Bağlılık puanı arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 8: Değişkenler Arasındaki Standardize Regresyon Katsayıları

Etkilenen (Bağımlı)		Etkileyen (Bağımsız)	Katsayı	Std. Hata	P	Kabul Durumu
D.A.	<---	E.İ.	0,532	0,080	0,000*	Kabul
B.A.	<---	E.İ.	0,710	0,074	0,000*	Kabul
P.A.	<---	E.İ.	0,659	0,070	0,000*	Kabul
K.A.	<---	E.İ.	0,662	0,068	0,000*	Kabul
Ö.B.	<---	E.İ.	0,236	0,093	0,009*	Kabul
Ö.B.	<---	D.A.	0,351	0,061	0,000*	Kabul
Ö.B.	<---	P.A.	-0,147	0,102	0,100	Red
Ö.B.	<---	B.A.	0,273	0,103	0,012*	Kabul
Ö.B.	<---	K.A.	0,121	0,111	0,251	Red

* $p < 0,05$ anlamlı etki var, $p > 0,05$ anlamlı etki yok

Etik değerler; Dağıtım Adaleti, Bilgisel Adalet, Prosedür Adaleti ve Kişilerarası Adalet boyutlarını pozitif olarak anlamlı artırmaktadır. Etik değerler, Örgütsel Bağlılığı anlamlı olarak artırmaktadır. Dağıtım Adaleti ve Bilgisel Adalet Örgütsel Bağlılığı anlamlı olarak artırmaktadır. Etik değerlerin, Örgütsel Bağlılığı etkilemesinde Dağıtım Adaleti'nin anlamlı olarak aracılık ettiği belirlenmiştir (Sobel Test İstatistiği=4.009, $p < 0,05$).

Etik değerlerin, Örgütsel Bağlılığı etkilemesinde Bilgisel Adalet'in anlamlı olarak aracılık ettiği

belirlenmiştir (Sobel Test İstatistiği=3.674, $p < 0,05$). Etigin Örgütsel Bağlılık üzerindeki doğrudan etki katsayısı 0,236 olarak hesaplanmıştır. Aracılık etkisi gösteren Dağıtım Adaleti modele eklendiğinde dolaylı etki 0,187 ve Bilgisel Adalet eklendiğinde dolaylı etki 0,194 olarak hesaplanmıştır. Etki düzeyi azaldığından dolayı kısmi aracılık söz konusudur. Ayrıca aracılık doğrudan etki göstermektedir. Yukarıdaki sonuçlara göre oluşturduğumuz hipotezlerin kabul / red durumları şu şekildedir;

Tablo 9: Hipotezlerin Kabul / Red Durumu

Hipotezler	
H1: Etik değerler ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H2a: Etik değerler ile prosedürel adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H2b: Etik değerler ile dağıtım adaleti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H2c: Etik değerler ile kişilerarası adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H2d: Etik değerler ile bilgisayarlı adalet arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H3a: Prosedürel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H3b: Dağıtım adaleti ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H3c: Kişilerarası adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H3d: Bilgisel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi H3a ve H3c hipotezleri reddedilirken diğer ana ve alt hipotezlerin hepsi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı işletmelerde etik değerlerin uygulanmasının örgütsel bağlılığa etkisinde örgütsel adaletin aracı rolünü ortaya koymaktır. Bu noktadan hareketle çalışmanın birinci bölümünde etik kavramı, ikinci bölümde örgütsel bağlılık kavramı, üçüncü bölümünde ise örgütsel adalet kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla oluşturulan modele göre yapılan uygulamalı araştırmayla ilgili bilgiler, elde edilen veriler ve yapılan analizler yer almaktadır. Yapılan araştırmanın sonuçları aşağıdaki gibidir:

Çalışmaya katılan 327 kişiden 173'ü (%52,9) kadın 154'ü (47,1) ise erkeklerden oluşurken bunların 183'ü (%56) bekarıdır. 240 sağlık çalışanı, 52 idari ve 35 doktor çalışmamıza katılmıştır. Katılımcılardan büyük çoğunluğunun yaşı genç olduğundan (18-24 yaş aralığında 122, 25-29 yaş aralığında 96) meslekte ve toplamda 3 yıldan az süreyle çalışanların oranı da ilk sırada yer almaktadır. Eğitim durumuna baktığımızda 128 kişi ile en fazla lise mezunu katılımcı varken 30 kişi ile en az lisansüstü mezunu bulunmaktadır.

Oluşturulan hipotezler test edildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Etik değerlerin uygulanması; dağıtım adaleti, bilgisel adalet, prosedürel adalet ve kişilerarası adaleti pozitif olarak etkilediği gibi, örgütsel bağlılığı da pozitif yönde etkilemektedir. Yine yapılan testlere göre etik değerlerin örgütsel bağlılığı etkilemesinde dağıtım ve bilgisel adaletin anlamlı olarak aracılık ettiği de görülmektedir. Buna göre işletmelerde etik değerlerin uygulanmasıyla birlikte çalışanların örgütsel adalet (dağıtım adaleti, bilgisel adalet, prosedürel adalet, kişilerarası adalet) ve örgütsel bağlılık algıları artmaktadır. Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye baktığımızda ise, dağıtım ve bilgisel adalet ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu anlamlı ilişkiye göre dağıtım ve bilgisel adalet algısı artıkça çalışanların örgütsel bağlılık algıları da artmaktadır.

Yukarıda belirtilen sonuçlara göre işletmelerin yazılı etik ilkelerinin olması ve bunların uygulanması, çalışanların örgüte ve örgüt çalışanlarına güven duymalarını sağlayarak onların örgütsel adalet algılarını da artırmaktadır. Ayrıca etik kural-ilkelerin varlığı ve bunların uygulanıyor olması örgütsel adaleti etkilediği gibi çalışanların örgütsel bağlılıklarını da doğrudan etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, çalışanların motivasyonlarını artırarak yüksek verim elde etmek, performanslarını artırmak, çalışan devir oranını azaltmak ve beklentilerini karşılamak isteyen işletmeler örgütte herkes için geçerli olan ve uygulanan etik kurallar belirlemeli, bunların uygulanmalarını takip ve teşvik etmelidirler.

Ölçek puanlarının ilişkisi için yapılan Pearson korelasyon testine göre;

- Çalışanların prosedür adalet algıları artıkça; dağıtım adaleti, kişilerarası adalet, bilgisel adalet ve etik değerlerin uygulanmasıyla ilgili algıları orta düzeyde pozitif, duygusal bağlılık ve normatif bağlılık algıları yine pozitif yönde ama zayıf

düzye de etkilenmektedir. Prosedür adaletinin devam bağlılığı ile arasında ise negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

- Dağıtım adaleti algısı yüksek olan çalışanların kişilerarası adalet ve bilgisel adalet algıları orta yönlü pozitif etkilenirken, normatif bağlılık, duygusal bağlılık ve etik değerlerin uygulanmasıyla ilgili algıları zayıf yönlü pozitif etkilenmektedir. Dağıtım adaleti, devam bağlılığını ise negatif yönlü ve çok zayıf etkilemektedir.
- Kişilerarası adalet; bilgisel adaleti pozitif yönlü güçlü, etik değerlerin uygulanmasını pozitif yönlü orta, duygusal bağlılığı, normatif bağlılığı pozitif yönlü zayıf, son olarak devam bağlılığını ise negatif yönlü çok zayıf etkilemektedir.
- Bilgisel adalet, etik değerlerin uygulanmasını ve normatif bağlılığı pozitif yönlü orta, duygusal bağlılığı zayıf yönlü pozitif, devam bağlılığını ise negatif yönlü çok zayıf etkilemektedir.
- Örgütte uygulanan etik değerler; normatif bağlılığı zayıf yönlü pozitif, duygusal bağlılığı çok zayıf yönlü yine pozitif, devam bağlılığını ise negatif yönlü çok zayıf bir şekilde etkilemektedir.
- Duygusal bağlılık, devam bağlılığını negatif yönlü zayıf, normatif bağlılığını ise pozitif yönlü çok zayıf etkilemektedir.
- Devam bağlılığı ile normatif bağlılık arasındaki ilişki ise pozitif yönlü çok zayıftır.

Yukarıda belirtilen sonuçlara göre örgütsel adaletin her bir alt boyutunun örgütsel bağlılığın alt boyutları üzerinde ayrı ayrı oranlarda etkisinin söz konusu olduğu gibi, etik uygulamaların örgütsel adaletin ve örgütsel bağlılığın alt boyutları üzerinde de farklı oranlarda etkisi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle işletmelerin bu konularla ilgili genel bir değerlendirme yapmaktan ziyade örgütsel adalet (dağıtım adaleti, süreç adaleti, etkileşimsel adalet) ve örgütsel bağlılığın (duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılık, davranışsal bağlılık) alt boyutlarını ayrı ayrı ele alarak bir değerlendirme yapmaları daha sağlıklı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

İşletmelere yönelik öneriler;

- İşletmelerin etik sorunlarla başa çıkabilmeleri ve çalışanların davranışlarını şekillendirebilmeleri için, örgütte en üst yöneticiden en alttaki çalışana kadar herkesi kapsayan ve herkesin uyabileceği etik ilkeler belirlenmelidir. Kurumsal bir örgüt kimliğiyle oluşturulacak olan bu etik ilkeler, her çalışanın örgüt içinde hangi davranışın doğru, hangi davranışın yanlış olduğunu anlayabilmesini sağlayacak nitelikte açık ve kapsayıcı olmalıdır.
- Örgütü ilgilendiren kararlar alınırken, çalışanlar da bu sürece dâhil edilmeli veya alınan kararlar ile ilgili olarak bilgilendirilmelidir. Böylece katılımcı bir örgüt kültürü oluşturularak çalışanların örgütsel adalet algıları da artırılmış olacaktır. Örgütsel adalet algısının artırılması için aynı zamanda örgüt yöneticilerinin, tutum ve davranışlarını adalet çerçevesinde şekillendirmeleri de gerekmektedir.

- Her çalışana görev tanımında belirtilen iş verilmeli, gereğinden fazla ve karşılıksız çalıştırılmamalı, hak ettiği ücret tam ve zamanında verilmelidir.
- Çalışanın kendini geliştirmesine ve yükselmesine katkı sağlayacak eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.
- Çalışılan ortamın fiziksel özelliklerinde (ısı-ışık ayarları, oda, masa sandalye, elektronik eşyalar, makine ve cihazların seçimi ve kullanımı vb.) çalışanın verimine doğrudan olumlu katkı sağlayacak şekilde seçim ve düzenlemeler yapılmalıdır.
- Örgütü ilgilendiren konularda çalışanların sorunları, talepleri ve şikâyetleri dinlenmeli, çözüm bulunmalıdır. Çalışanlara anlayışlı davranarak, onları dinleyerek ve makul taleplerine olumlu cevap vererek kendilerini değerli hissettirmeleri sağlanırken böylece motivasyonları da artırılabilir. Bunlarla birlikte motivasyonu artırmak için belirli dönemlerde tüm çalışanların bir araya gelebileceği sosyal etkinlikler (kahvaltı, yemek, oyunlar, eğlenceler, yarışmalar vb.) düzenlenmelidir.
- Çalışanların örgütü sahiplenmeleri ve bağlılıklarının artırılması için, örgütün amaçlarına, misyonuna ve vizyonuna uygun ve her çalışanın kabul edip benimseyeceği bir örgüt kültürü oluşturulmalıdır.

Araştırmacılara yönelik öneriler;

- Örnekleme oluşturan sağlık çalışanları yoğun iş temposunda çalışmaktadırlar. Zaman ve maliyet gibi kısıtların olmaması halinde özel hastane çalışanlarının daha uzun süreli incelenmesi ve daha büyük bir örneklemden elde edilecek verilerin analiz edilmesi, konu ile ilgili olarak daha geniş bir perspektif sunacaktır.
- Çalışmamız özel hastane çalışanları üzerinde yapılmıştır. Kamu hastaneleri çalışanları üzerinde bir çalışmanın yapılmasıyla bir genelleme yapılabileceği gibi aynı zamanda elde edilen sonuçlar ışığında özel sektör ile kamu kesimi arasında kıyaslama yapma olanağı da elde edilebilecektir. Ayrıca farklı sektörlerde de benzer çalışmalar yapılarak konu ile ilgili sektörler arası bir karşılaştırma zenginliği sağlanabilir.
- Çalışma TRB2 (Muş, Bitlis, Van, Hakkari) bölgesini kapsadığından tüm Türkiye genelinde yapılmış bir çalışmanın daha sağlıklı sonuçlar vermesi muhtemeldir. Diğer illerde veya bölgelerde de aynı konularla ilgili çalışmaların yapılması etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisinin coğrafik olarak farklılık gösterip göstermediğini test etmeyi sağlayabilecektir.
- Bu çalışmadaki değişkenlere (etik, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet) farklı değişkenler ilave edilerek çok daha ayrıntılı bir sonuç elde edilebilir. Sonuç olarak; Eser (2007), Topaloğlu (2010) ve Bilgen'nin (2014) etik ile örgütsel bağlılığı konu alan çalışmalarında olduğu gibi Mumcu (2014) ile Meydan

vd.'nin (2015) etik ile örgütsel adalet konularını içeren çalışmalarında da etik-örgütsel bağlılık ve etik-örgütsel adalet arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda örgütsel bağlılık ile örgütsel adalet arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Eğilmezkol (2011), Küçükeşmen (2015) ve Uçar (2016)'ın yaptıkları çalışmalarında da benzer şekilde örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Son olarak çalışmamızla benzer şekilde Uğurlu (2009) ve Ekiztepe'nin (2011) çalışmalarında da etik, örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet kavramları arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu sonuçlardan elde edilen bulgulara göre çalışanlar, örgütlerde uygulanan veya uygulanması beklenen etik ilkeleri ve adaleti son derece önemsemekte ve işletmelerine karşı bir bağlılık duygusu hissetmeleri için algılarını olumlu yönde artıracak uygulamaların olmasını arzu etmektedirler. Bu nedenle hızla değişen dünya düzeninde ayakta kalabilmek ve sürdürülebilir olabilmek isteyen her örgütün; çalışanın beklentilerini dikkate alması, bunlardan uygun olanları karşılaması, örgüte olan bağlılığı artırması ve zaman zaman bu konularla ilgili gerekli kontrol ve ölçümleri yapması hayati bir öneme sahiptir.

Kaynakça

- Arslan, M. (2001). İş ve Meslek Ahlakı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Atalay, G. (2010). Örgütsel Adalet, Örgütsel Davranışta Güncel Konular, Bursa: Ekin Basın Yayım Dağıtım.
- Balay, R. (2000). Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcı, A. (2003). Örgütsel Sosyalleşme Kuram Strateji ve Taktikler, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Balı, A. Ş. (2001). Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Barnett, T. ve Schubert, E. (2002). Perceptions Of The Ethical Work Climate And CovenantaRelationships. Journal Of Business Ethics.
- Baron, R.M., ve Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction In Social Psychological Research: Conceptual, Strategic And Statistical Considerations, Journal Of Personality And Social Psychology, 51(6), 1173-1182.
- Başar, D. (2009). Çalışanların Şirket Politikası, Liderlik Davranışları ve Etik Algılamaları İle İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bayram, S. (2005). İşletme Etiği ve Çalışanların Şirketlerinde Mevcut Olan Etik Uygulamalara İlişkin Algılarının Ölçümüne Yönelik Bir Araştırma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Bayraktaroğlu, S. ve Yılmaz, E. S. (2012). İnsan Kaynakları Yönetiminde İş Etiği Uygulamaları ile Örgütsel Performans Arasındaki İlişki: Fortune Türkiye En Büyük 500 Şirket Örneği, İş Ahlakı Dergisi, Kasım 2012, Cilt 5 (10).
- Beugre, C. D. ve Baron, R. A. (2001). Perceptions Of Systemic Justice: The Effects Of Distributive,

- Procedural And Interactional Justice, *Journal Of Applied Psychology*, 31(2), 324-327.
- Bilgen, A. (2014). Çalışanların Etik Liderlik ve Etik İklim Algılamalarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Özel Ve Kamu Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama, Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Bilsel, M. (2013). Örgütsel Adalet Algısının Banka Çalışanlarının Performans ve Motivasyonlarına Etkisi: Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). Güdülenme ve Öğrenme Stratejileri Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Cilt 4 (2), 207-239.
- Colquitt, Jason A. (2001). On The Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of A Measure. *Journal of Applied Psychology*, 86 (3), 386-400.
- Cullen, J.B., K.P. Parboteeah ve B. Victor. (2003). The Effects Of Ethical Climates On Organizational Commitment: A Two-Study Analysis. *Journal Of Business Ethics*.
- Çakıcı, B. A. (2012). Örgütsel Adalet Algısının Bağlılık Üzerine Etkisi: Doğu Karadeniz Bölgesinde Çalışan Hemşirelere Yönelik Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çelen, Ö., Teke, A., Cihangiroğlu, N. (2013). Örgütsel Bağlılığın İş Tatmini Üzerine Etkisi: Gülhane Askeri Tıp Fakültesi Eğitim Hastanesinde Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C13 (3) 399-410.
- Çetin, M. Ö. (2004). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Arasındaki İlişkiye Kavramsal Yaklaşım, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15).
- Doğan, E. Ş. (2013). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ekiştepe, B. (2011). Konaklama İşletmelerinde Etik İklimi, Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Eğilmezkol, G. (2011). Çalışma Yaşamında Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık: Bir Kamu Bankasındaki Çalışanların Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Bağlılık Algılayışlarının Analizine Yönelik Bir Çalışma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Elgin, T. (2006). Meslek Etiği ve Etik Kodu; Jandarma Teşkilatı İçin Etik Kodu Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Eser, G. (2007). Etik İklim ve Yöneticiye Güvenin Örgüte Bağlılığa Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Erkmen, T., Bozkurt, S. (2011). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 31(2) 197-228.
- Greenberg, J. (1990). Organizational Justice: Yesterday, Today And Tomorrow, *Journal Of Management*, 16 (2), 399-432.
- Halıcı, A. (2010). İşletme İşlevleri Açısından İş Etiği ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören İşletmelere Yönelik Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Irak, D. U. (2004), Örgütsel Adalet: Ortaya Çıkışı, Kuramsal Yaklaşımlar ve Bugünkü Durumu, *Türk Psikolojileri Yazıları*, Cilt 7, (13).
- Kavacık, M., Baltacı, F., Yıldız, A. (2013). Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Çatışma ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 5 (3) 73-85.
- Korkmaz, C. (2017), Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Adalet Ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Bir Uygulama, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Köksal, K. (2016). Örgüt Kültürünün Örgütsel Adalet Algısına Etkisinde Etik İlkelere İlişkin Algıların Aracılık Rolü, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Küçükşen, E. (2015). Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Meydan, H. C., Köksal, K., Kara, U. A. (2015). Örgüt İçinde Sessizlik: Örgütsel Etik Değerlerin Etkisi ve Adalet Algısının Aracılık Rolü, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 17 (3).
- Meyer, John P. ve Allen, Natalie J. (1984), Testing The Side-Bet Theory of Organizational Commitment: Some Methodological Considerations, *Journal of Applied Psychology*, 69 (3), 372-378.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1997). A Three-Component Conceptualization Of Organizational Commitment, *Human Resource Management Review*, 1 (5), 61-89.
- Mumcu, A. (2014). Etik İklim ve Algılanan Örgütsel Adalet İlişkisi: Tokat İli Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Örmeci, E. (2013). Örgütsel Adalet Algısının, Örgüte Bağlılık Aracılığıyla Üretkenliğe Aykırı Çalışma Davranışlarına Etkisinde Kuruma Güvenin Rolü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Özmen, Ömür N. T., Arbak Y. ve Özer, Pınar S. (2007). Adalet Verilen Değerin Adalet Algıları Üzerindeki Etkisinin Sorgulanmasına İlişkin Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*. 7 (1).
- Özyer, K. (2010). Etik İklim ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmininin Düzenleyici Rolü Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Pieper, A. (1999). Etiğe Giriş, Çeviren, V. Ataman, S. Gezer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schwepker, C. H. Jr.; Ferrell, O. C. and Ingram, T. N. (1997). The Influence of Ethical Climate on Role Stress in the Sales Force, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25 (Spring): 99-108.

- Şimşek, F. Ö. (2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş (Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları), Ekinoks Yayın Evi, Ankara.
- Tavşancıl, E. (2005). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tekin, Z. (2017). Pazarlama Etiğinde Makyavelizm, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(50), 814-821.
- Tierney, E. P. (1997). İş Ahlakı, (Çev. Günhan Günay), İstanbul: Rota Yayınları.
- Topaloğlu, G. I. (2010) İşletmelerin Adalet ve Etik Algıları Açısından Örgütsel Güven İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Uçar, P. (2016). Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Uğurlu, T. C. (2009). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Yöneticilerinin Etik Liderlik ve Örgütsel Adalet Davranışlarının Etkisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Uslu, F. ve Tekin, Z. (2018). Örgütsel Bağlılıkta Negatif Etki: Tükenmişlik Sendromu, İKSAD VI. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, 126-135.
- Yağmur, A. (2013). Etik Liderliğin ve Etik İklimin Etik Dışı Davranışlara Etkisi: Amprik Bir Çalışma, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Yatkın, A. (2008). Etik Düşünce ve Davranışın Yerel Yönetimlerde Hizmet Verimliliğinin Artırılmasında Rolü ve Önemi: Elazığ Belediyesini Örnek Alan Araştırması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (1), 211-232.
- Yılmaz, G. (2004). İnsan Kaynakları Uygulamalarına İlişkin Örgütsel Adalet Algısının Çalışanların Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

*Bu çalışma yazarın 218 yılında Prof. Dr. Ali aksoy danışmanlığında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yapılan "İşletmelerde Etik Değerlerin Uygulanmasının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding author
e-posta: f.uslu@alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2019 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.472878>

Araştırma Makalesi • Research Article

DeneySEL Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Beslenme Davranışlarına ve Beslenme Öz-Yeterliklerine Etkisinin İncelenmesi*

Investigation on the Effectiveness of Experimental Measurement Based Nutrition Training on the Nutritional Behavior and Nutrition Proficiency of Secondary School Students

Mustafa Özgenel^{a**}, Ferah Özden^b

^a Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 34662, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7276-4865

^b Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, 34303, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9589-9236

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 18 Kasım 2018
Kabul tarihi: 14 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Beslenme,
Beslenme Davranışı,
Beslenme Eğitimi,
Beslenme Öz-yeterlik,
DeneySEL Desen

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 21 October 2018
Received in revised form: 18 November 2018
Accepted : 14 December 2018

Keywords:

Nutrition,
Nutrition Behavior,
Nutrition Education,
Nutrition Self-efficacy,
Experimental Design

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, deneySEL ölçüme dayalı beslenme eğitiminin, ortaokul öğrencilerinin beslenme davranışlarına ve beslenme öz-yeterliklerine etkisini araştırmaktır. Araştırmada, kontrol gruplu ön test-son test deneySEL desen kullanılmıştır. Araştırma, 2017-2018 öğretim yılında, 38 gönüllü öğrenci ile yürütülmüştür. Veriler, Çocuk Beslenme Öz-Yeterlik Ölçeği ve Beslenme Davranış Ölçeği ile toplanmıştır. Veriler bağımsız gruplar t testi yapılarak analiz edilmiştir. Bulgulara göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme davranışları ön test ve son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterirken, beslenme öz-yeterlik ön test ve son test fark puanları anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak, deney grubundaki öğrencilerin beslenme öz yeterlik ortalama puanları, kontrol grubundaki öğrencilerin ortalama puanlarından daha yüksektir. Bu sonuçlara göre belirli bir program dâhilinde öğrencilere beslenme eğitimleri verilmesi önerilebilir.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of experimental measurement based nutrition education on nutrition behaviors and nutrition self-sufficiency of middle school students. In the study, pretest- posttest experimental pattern with control group was used. The research was carried out with 38 volunteer students in the 2017-2018 academic year. The data were collected with The Child Nutrition Self-Efficacy Scale and Nutrition Behavior Scale. The data were analyzed by independent groups t test. According to the findings, the pre-test and post-test difference scores of students nutritional behaviors in the experimental and control groups differed significantly in favor of the experimental group. However, the pre-test and post-test difference scores of nutrition self-efficacy of students did not differ significantly. According to these results, it is recommended to give nutrition training to students within a specific program.

*Bu çalışmanın bir bölümü, II. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi'nde (ICOESS-2018) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.
** Sorumlu Yazar / Corresponding author
e-posta: ozgenelmustafa02@gmail.com

1. Giriş

Sağlık, beden, zihnen ve sosyal yönden tam bir iyi olma halidir (World Health Organization [WHO], 1948). Sağlığı etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. İnsan sağlığını etkileyen en önemli faktörlerden biri beslenmedir. Beslenme, sağlığı korumak, geliştirmek ve yaşam kalitesini arttırmak için yeterli miktarlarda ve uygun zamanlarda vücudun ihtiyacı olan besinleri almaktır (Applegate, 2011). Ayrıca beslenme, bireysel, çevresel, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerle ilişkili olup, birçok değişkene bağlı bir kavramdır. İnsanlar doğru beslenme davranışları geliştirerek, sağlıklı kalmaya önemli bir katkıda bulunabilirler. Örneğin günümüzde kanser, kalp-damar, obezite, diş çürümesi ve diyabet gibi hastalıkların beslenme şekli ile ilişki olduğu kanıtlanmıştır (Yabancı ve Pekcan, 2010).

Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması ([TBSA], 2010) verilerine göre 6-18 yaş grubu çocuk ve gençlerde kısa boyluluk görülme sıklığı Türkiye genelinde %6.8'dir. Kısa boy görülme oranı yaşla birlikte artmaktadır. 6-8 yaş grubunda çocukların %14.9'u kısa boylu iken, 15-18 yaş grubunda bu oranın %20.2'ye yükseldiği görülmektedir. Ayrıca yine 6-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin %8.2'si şişman (obez), %14.3'ü hafif şişman, %14.9'u zayıf ve %3.9'u ise çok zayıftır. Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması ([TBSA], 2017) son araştırma sonuçlarına göre obezite kalp-damar, diyabet, tansiyon, solunum ve kanser gibi hastalıklara neden olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) obeziteyi en riskli 10 hastalıktan biri olarak kabul ederken, ülkemizde kadınların %20.9'u ve erkeklerin %13.7'si obezdir. Veriler değerlendirildiğinde Türkiye'de hafif şişmanlık oranının oldukça yüksek olduğu ve gerekli önlemler alınmaması durumunda beden kitle endekslerinin şişmanlık durumuna kaymasının söz konusu olabileceği ifade edilmiştir. Aynı araştırmada zayıflığın da dikkatle izlenmesi gereken bir sorun olduğu, zayıflık oranının hafif şişmanlık düzeyi ile benzer oranlara sahip olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda erken yaşlarda obezite ve kalp-damar hastalıklarının önlenmesi önemlidir (Frenn, Malin ve Bansal, 2003). Çocukluk döneminde kazanılan sağlıksız beslenme alışkanlığı, ilerleyen yaşlarda bireyler için pek çok hastalık riski oluşturmaktadır. Okulların, çocuklara beslenme alışkanlıkları veya davranışları kazandırmada en az aile, çevre ve diğer faktörler kadar etkili olduğu söylenebilir. Örneğin, okul yemek hizmetlerinde yapılan çevresel ve fiziksel iyileştirmeler ile sınıf içi ve sınıf dışı çeşitli etkinlikler öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir (Edmundson, Parcel, Feldman, Elder, Perry, Johnson vd., 1996). Çocukların beslenme davranışlarını aileden sonra en çok okul ortamının etkilediği, özellikle ergenlik (adölesan) döneminde okulda verilen beslenme eğitiminin yetişkinlik dönemi beslenme davranışlarını belirlediği bilinmektedir (Branen ve Fletcher, 1999). Çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak bilinen ergenlik dönemi (10-19 yaş), insanın büyümesinin ve gelişiminin hızlandığı önemli bir dönemdir (Pekcan, 2004). Büyüme ve gelişimin hızlanması, bireyin beslenme ihtiyacını artırır ve değiştirir. Yine bu dönemde alınması gereken kalori, protein, vitamin ve mineral ihtiyacı artış gösterir. Ancak aynı dönemde

bireylerin beslenirken genellikle yağlı, tuzlu, şeker oranı yüksek, katkı maddeli, işlenmiş hazır gıdaları daha fazla tercih ettikleri belirtilmektedir (Köseoğlu ve Tayfur, 2017).

Özellikle 2000'li yıllardan sonra insanların yaşam biçimindeki değişiklikler, özellikle yüksek kalorili besin tüketiminin artması, hazır yemek yeme alışkanlığının yaygınlaşması, fiziksel aktivitelerin azaldığı bir çevrenin oluşması çocukların dengeli beslenme, sağlıklı bir yaşam biçimi geliştirme ve devam ettirme olasılığını azaltmıştır (Ahrens, Bammann, De Henauw, Halford, Palou, Pigeot vd., 2006). Bu nedenle okullarda verilecek beslenme eğitimleri, okul kantinlerinde satılacak ve okul menülerinde öğrencilere sunulacak yiyeceklerin niteliği öğrencilerin geliştirecekleri beslenme davranışlarının da temelini oluşturabilir (Güler ve Kubilay, 2004). Bu bağlamda ergenlerin, içinde buldukları dönem ve okulda geçirdikleri zaman göz önünde bulundurulduğunda okullarda beslenme eğitiminin verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Beslenme eğitimlerinin amacı, bireylere doğru bilgilere ulaşmalarını sağlayarak sahip oldukları besinleri, beslenme ilkelerine uygun olarak en iyi şekilde tüketmelerini öğretmektir (Rosenbloom, 2007). Beslenmenin birey ve toplum için önemini fark eden ülkelerde bireyleri obezite ve diyabet gibi hastalıklardan korumak, beslenme alışkanlıklarını ve tercihlerini belirlemek, sağlıklı ve düzenli beslenme davranışı kazandırmak amacıyla çeşitli projeler, çalışmalar veya eğitimler yürütülmektedir (Sormaz, 2013). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı ([USDA], 2013), "Ulusal Okul Öğle Yemeği Programı", "Okul Kahvaltı Programı", "Çocuk ve Yetişkin Beslenme Programı", "Yazın Beslenme Programı", "Taze Meyve ve Sebze Programı" ve "Özel Süt Programı" gibi çocuklara sağlıklı yiyecekler sağlayan çeşitli programları yönetmektedir. Bu programların her biri, çocuklara sağlıklı yiyecekler sunmayı, açlık ve şişmanlıkla mücadele etmeyi hedeflemektedir. Benzer şekilde İngiltere'de, İngiliz Beslenme Vakfı (British Nutrition Foundation [BNF], 2018) öğretmenlerin çocukların beslenme alışkanlıklarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığına inanmaktadır. Bu nedenle vakıf, öğretmenlere ücretsiz çevrimiçi eğitim vermektedir. "Food: a fact of life" projesi olarak bilinen bu girişim öğretmenleri beslenme konusunda eğiterek, 3 ile 18 yaş arası çocukları ve gençleri sağlıklı beslenme, yemek pişirme, gıda ve çiftçilik hakkında bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Eğitimler İngiltere, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler'deki müfredata uygun bir şekilde hazırlanmış ve bu ülkelerdeki gönüllü öğretmenler tarafından hala sürdürülmektedir. Türkiye'de beslenme eğitimi ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) ve Sağlık Bakanlığının (SB) gerçekleştirmiş oldukları birçok proje bulunmaktadır. Çocukların sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirebilmesi için "Şarkılarla Besleniyorum" (MEB, 2012), "Beslenebilirim" (MEB, 2012), ilköğretim öğrencilerinde beslenme konusunda farkındalık oluşturmak için "Okulumda Besleniyorum" (MEB, 2012), "Yemekte Denge" (MEB, 2012), "İlköğretim Okullarında Beslenme Eğitimi" (SB, 2012) projeleri gerçekleştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan protokol (21.01.2010) ile "Beslenme Dostu Okul Programı Projesi" devam etmektedir. "Beslenme Dostu Okul Programı Projesi" ile okullarda sağlıklı beslenme konusunda bilinçliliğin artırılması ve bu konuda yapılan iyi uygulamaların desteklenmesi ile okul sağlığının daha iyi düzeylere çıkarılması hedeflenmiştir.

Araştırmalar incelendiğinde dünyada birçok ülkede ve ülkemizde yürütülen ulusal düzeyde uygulanmış ve uygulanmaya devam eden pek çok proje bulunduğu, bu projelerin genellikle ülkelerin bazı bakanlıkları ve sivil toplum örgütleri aracılığı ile yürütüldüğü ve öğrencilerin beslenme davranışlarının istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Yemekhaneleri olmayan okulların bulunması, okul kantinlerinde yapılan iç denetimlerin raporlarının verileri, okullarda doğru beslenme alışkanlıklarının gelişmesi için yeterli ortamların oluşturulmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (MEB, 2010). Literatürde beslenme eğitimi uygulamalarının genellikle okul öncesi dönem için yapıldığı, ergenlik dönemine ait çalışmaların sınırlı olduğu fark edilmiştir. Tespit edilen bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, ortaokula devam etmekte olan öğrencilere Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Beslenme eğitiminin, ergenlik dönemindeki öğrencilerin yedikleri yiyecek türlerini ve içtikleri su miktarlarını, günlük beslenme davranışlarını olumlu yönde değiştireceği, erken yaşlarda okulda kazandıkları beslenme davranışlarını ve öz-yeterliklerini geliştireceği ve bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi, ortaokul öğrencilerinin beslenme davranışlarını ve beslenme öz-yeterliklerini olumlu etkiler.” temel hipotezini test etmektir. Araştırmanın temel hipotezi doğrultusunda aşağıdaki alternatif hipotezler test edilmiştir.

H₁₋₁ Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi, öğrencilerin beslenme öz-yeterlik düzeylerini olumlu yönde etkiler.

H₁₋₂ Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi, öğrencilerin beslenme davranışlarını olumlu yönde etkiler.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırma modeline, deneysel işlem sürecine, çalışma grubuna, veri toplama araçlarına ve verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, nicel araştırma modellerinden, kontrol gruplu ön test-son test deneysel desen kullanılmıştır. Kontrol gruplu ön test-son test deneysel desende gruptaki katılımcılar gruplara yansız-seçkisiz yolla atanır. Ön test yapılarak grupların bağımsız değişkenden aldıkları puanlar karşılaştırılır. Sonraki aşamada deneysel işlem yapılır ve grupların bağımsız değişkenden aldıkları son test puanları tekrar karşılaştırılır (Gliner, Morgan, & Leech, 2015).

Tablo 1. Kontrol gruplu ön test-son test deneysel desen

Gruplar	Ön Test	Deneysel İşlem	Son Test
Deney	Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği ve Beslenme Davranış Ölçeği	Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi	Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği ve Beslenme Davranış Ölçeği
	Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği ve Beslenme Davranış Ölçeği	-----	Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği ve Beslenme Davranış Ölçeği

Tablo 1 incelendiğinde kontrol grubuna herhangi bir beslenme eğitimi verilmediği, deney grubuna Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin verildiği görülmektedir. Öğrencilerin deney öncesi ve deney sonrası beslenme öz-yeterliklerini ve beslenme alışkanlıklarını belirlemek için iki ölçek kullanılmıştır. Deneysel ölçüme dayalı beslenme eğitiminde öğrencilerin; doğru ve yeterli beslenme hakkında bilgilere ulaşmaları sağlanmıştır. Eğitim görsel materyaller, kısa filmler, örnek beslenme uygulamaları ve çeşitli deneylerle desteklenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında İstanbul ili, Ümraniye ilçesinde aynı okulda öğrenim gören 7. Sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Katılımcılar gruplara seçkisiz yolla atanmıştır. Gruplar, seçkisiz olarak 19'u kontrol, 19'u deney olmak üzere 38 gönüllü öğrenciden oluşmuştur. 38 öğrencinin 19'u erkek ve 19'u kız öğrencidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, Amerika'da bir araştırma projesi olan CATCH (Child and Adolescent Trial for Cardiovascular Health) kapsamında çocukların ve gençlerin kalp sağlığını korumayı, iyileştirmeyi ve kardiyovasküler hastalık risklerini azaltmayı sağlamak için geliştirilen ve Öztürk (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan Çocukların Beslenme Öz-yeterliği ve Beslenme Davranış Ölçekleri kullanılmıştır. Bu ölçeklerden ilki, Çocuk Beslenme Öz-yeterlik Ölçeğidir (ÇBÖÖ). Bu ölçek, çocukların kalp sağlığını geliştirici besinleri (az yağlı ve az tuzlu) yemelerini sağlayan öz-yeterliği ölçmektedir. Çocuk Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği, çocukların yiyecek seçimlerinin açıklanmasını kolaylaştıran bir ölçektir. Ölçek, çocukların sağlıklı yiyecekleri tercih edip etmeyeceklerini ölçmeyi amaçlayan 15 maddelik ve 3'lü likert tipi bir ölçektir (“-1=emin değilim”, “0=biraz eminim”, “+1=çok eminim”). Ölçekten -15 ile +15 arasında puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan beslenme öz-yeterliğinin yüksek olduğunu ve daha sağlıklı yiyecekler tercih edildiğini göstermektedir.

Araştırmada kullanılan ikinci ölçek ise Beslenme Davranış Ölçeğidir (BDÖ). Ölçek, çocukların hangi tür besinleri tükettiklerini (az yağlı/ tuzlu veya çok yağlı/tuzlu) tespit edebilmek için bazı besin gruplarının ve seçeneklerinin sunulduğu 14 sorudan oluşan ve sık tüketilen yiyeceklerin görsellerinin kullanıldığı bir ölçektir. Çocuklara karşılaştırılabilir besinler gösterilerek iki besin arasından hangisini daha çok (sık) tercih ettiği sorulmaktadır. Ölçekte sağlıklı besinler için -1 ve sağlıklı besinler için +1 puan verilmekte ve toplam -14 ile +14 aralığında puan alınmaktadır. Ölçekten alınan toplam puanın yüksekliği bireyin sağlıklı beslenme alışkanlığını göstergesi olarak kabul edilmektedir (Parcel, Edmundson, Perry, Feldman, O'Hara-Tompkins, Nader vd., 1995).

2.4. Verilerin toplanması

Çalışmanın yürütüleceği deney ve kontrol grupları ile veri toplama araçları belirlendikten sonra veriler araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Katılımcılara ölçekleri nasıl dolduracakları ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmış ve zaman sınırlaması getirilmemiştir. Katılımcılara araştırmadan istedikleri zaman çıkabilecekleri hatırlatılmıştır. Deneysel işlem ve ölçeklerin uygulanması için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve öğrenci velilerinden gerekli izinler alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Deneysel işlem öncesi ve sonrası kontrol ve deney gruplarının beslenme öz-yeterlik düzeyleri ve beslenme alışkanlıklarını belirlemek için Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği ve Beslenme Davranış Ölçeği ile ön test ve son test yapılmıştır. Grupların, beslenme öz-yeterlik düzeyleri ve beslenme davranışları, bağımlı değişkenine ait ölçümlerin karşılaştırılması için ilişkisiz/bağımsız gruplar t testi (Independent Samples T-Testi) analizi yapılmıştır. İlişkisiz-bağımsız gruplar t-testi deney ve kontrol gruplarından ölçüm sonucu elde edilen puan farklarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2012: 39). Grupların öntest ve sontest puanlarına ait betimsel değerler Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerin öntest puanlarına ait betimsel değerler

	Beslenme Öz-yeterlik	Beslenme Davranışları
N	38	38
Ortalama (mean)	5.657	1.842
Ortanca (medyan)	6.50	2.00
Tepe değer (mode)	3.00	4.00
Standart sapma (Ss)	5.672	4.863
Varyans	32.177	23.650
Ranj	23.00	26.00
En küçük puan	-8.00	-12.00
En yüksek puan	15.00	14.00
Çarpıklık (skewness)	-.434	-.165
Basıklık (kurtosis)	-.533	1.07

Tablo 3. Ölçeklerin sontest puanlarına ait betimsel değerler

	Beslenme Öz-yeterlik	Beslenme Davranışları
N	38	38
Ortalama (mean)	7.263	3.026
Ortanca (medyan)	9.00	4.00
Tepe değer (mode)	12.00	6.00
Standart sapma	5.320	5.010
Varyans (variance)	28.307	25.107
Ranj (range)	18.00	22.00
En küçük puan	-3.00	-8.00
En yüksek puan	15.00	14.00
Çarpıklık (skewness)	-.544	-.007
Basıklık (kurtosis)	-.936	.125

Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde beslenme öz-yeterlik ve beslenme davranışları ölçeklerinden elde edilen ön test ve son test puanlarının araştırmanın amacına uygun analizlerin yapılmasına elverişli olduğu görülmektedir.

2.5. Deneysel İşlem

Ergenlik çağındaki bulunan çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerinin yanında büyüme ve olgunlaşmanın hızlanması, bireyin beslenme ihtiyacının farklılaşmasına neden olmaktadır. Ergenler için düzensiz öğün ve öğün aralarında atıştırma, ev dışında yemek yeme alışkanlığı ve hazır beslenme (fast-food) biçimi, bu dönemdeki beslenme alışkanlıklarının yaygın olarak görülen özelliklerindedir (Demirşen ve Coşansu 2005). Bu bağlamda, Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi, ergenlik çağındaki bulunan öğrencilerin gelişim dönemi özelliklerine uygun bir şekilde tasarlanmış, dikkat çekme ve doğru bilgiye öğrencinin kendisinin ulaşmasını sağlayacak bir eğitim programı olarak planlanmıştır. Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi, aktif öğrenme ve proje tabanlı öğrenme modellerinden ve yapılandırmacı anlayıştan yararlanılarak geliştirilmiştir. Aktif öğrenme, bireyin öğrenme sorumluluğunu üstlendiği, öğretmenin rehberlik ettiği, okuma, dinleme, izleme, arama, düşünme, anlama, yazma ve konuşma gibi öğrenme faaliyetlerine dayalı olarak bireyin deneyimlerine dayanır (Jayawardana, Hewagamage ve Hirakawa, 2001; Mattson, 2005). Proje tabanlı öğrenme, öğrencilerin anlamlı öğrenmelerini ve problem çözme becerilerini kapsayan, öğrencilerin bilgilerini yapılandırmaları için kendi kendilerine çalışmalarına ve kendi ürünlerini ortaya koymalarını sağlayan eğitim ve öğretim modelidir (Saracaloğlu, Özyılmaz Akamca ve Yeşildere, 2006). Yapılandırmacı yaklaşım ise öğrenmenin bilişsel ve sosyal süreçler aracılığı ile birey tarafından gerçekleştirildiğini savunmaktadır (Arslan, 2007). Araştırmanın amacı doğrultusunda öğrencilerin öğrenme sürecinin merkezinde olmasına özen gösterilmiş, verilen eğitimde etkinliklerin ve deneylerin öğrenciler tarafından yapılması sağlanmıştır.

Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin 8 temel hedefi bulunmaktadır. Bunlar (i) Besin grupları ve besinlerin vücuttaki görevlerini öğrenebilme, (ii) yaş gruplarına göre

beslenme ihtiyaçlarını bilme, (iii) doğru beslenme alışkanlıklarını öğrenebilme, (iv) yiyeceklerin etiketlerini okuyabilme, (v) şeker-yağ-tuz gibi yiyecek gruplarını doğru ve yeterli miktarda tüketebilme, (vi) yeteri kadar su tüketebilme, (vii) içinde bulunulan koşulları değerlendirilerek, kişiye özel beslenme stratejisi geliştirebilme, (viii) beden kitle endeksini (BKİ) belirleyebilmedir (Karaağaoğlu, 2007).

Belirtilen hedefler doğrultusunda öğrencilerin içinde buldukları gelişim dönemini de göz önünde bulundurarak, kendi sağlık durumlarını gözden geçirmeleri, beslenme şekillerini değerlendirmelerini sağlayacak, belirli aşamalarında çeşitli deneysel çalışmaları içeren bu eğitim, Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi şeklinde ifade edilmiştir. Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminde bilgi doğrudan verilmemiş, deneysel ölçümlerle öğrencilerin dikkatleri çekilmiş, kendi doğru beslenme şekillerini kendilerinin araştırmaları beklenmiştir. Bu konuda öğrencilere yalnızca rehberlik yapılmış, doğru bilgiye ulaşmaları konusunda yardımcı olunmuştur. Tüm bu veriler doğrultusunda araştırmacılar tarafından geliştirilen Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi Ümraniye’de bir imam hatip ortaokulunda yapılmış, deney grubundaki öğrencilere 4 haftalık bir sürede haftalık 4’er saat olmak üzere toplam 16 saat eğitim verilerek tamamlanmıştır.

Birinci hafta: Deney ve kontrol gruplarına ön testler uygulanmıştır. MEB ve Sağlık Bakanlıklarının programları, işbirliği protokolleri incelenerek hazırlanan eğitim programı hakkında öğrenciler bilgilendirilmiştir. Öğrencilerin beslenmenin tanımı, önemi, sağlıklı ve sürdürülebilir beslenme ile ilgili konularda dikkatleri çekilmiş, onları araştırmaya sevk edecek filmler, beslenme teorileri ve bireylerin beslenme tercihleri gibi konuları içeren araştırmaların sonuçları paylaşılmıştır. Ailelerle iletişime geçilmiş, Sağlık Bakanlığı’nın paylaştığı broşürler velilere dağıtılmıştır.

İkinci hafta: Paketlenmiş hazır besinlerin insan sağlığına etkilerini gösteren deneyler yapılmıştır. Öğrencilerin okula getirdikleri bisküvi, çikolata, cips vb. yiyeceklerin içindekiler bölümünün doğru bir şekilde okunması sağlanmıştır. Kısaltılmış isimlerle içindekiler bölümüne yazılan katkı maddelerinin insan sağlığına olan zararları tartışılmıştır.

Üçüncü hafta: Örnek bir öğle yemeği uygulaması gerçekleştirilmiş, “Hangi besini neden tüketirim?” konulu poster çalışması yapılmıştır. Öğrencileri hazır beslenme alışkanlıklarına iten faktörler tartışılmıştır. Öğrencilerden evde ailelerinden destek alarak sağlıklı atıştırmalıkların nasıl yapılabileceğini araştırmaları, kendi yemek tariflerini bularak videolarını çekmeleri istenmiştir. Beden Kitle İndeksi (BKİ) hesaplaması ve sağlıklı ilişkisi tartışılmıştır. Sınıfta gönüllü öğrencilerin BKİ’leri hesaplanmıştır.

Dördüncü hafta: Öğrencilerin hazırladığı video çalışmalarını sınıfta sunmaları istenmiştir. Örnek yemek tariflerinin videoları izletilmiştir. Farklı ülkelerde yaşayan insanların beslenme davranışları ve hastalık oranları ile ilgili araştırma sonuçları tartışılmıştır. Sağlık bakımından uygun bir akşam yemeğinde bulunması gereken yiyeceklerden örnekler

verilmiştir. Medyanın çocukların beslenme davranışlarını nasıl etkilediği konusu örneklerle tartışılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına son test uygulamaları yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda iki alternatif hipotez ileri sürülmüştür. H_{1-1} : “*Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi öğrencilerin beslenme öz-yeterliklerini olumlu yönde etkiler.*” hipotezini test etmek için deney ve kontrol gruplarının beslenme öz-yeterlik ölçeğinden elde edilen ön test puanları karşılaştırılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ait ön test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilişkisiz gruplar t testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği Öntest Puanları İlişkisiz Gruplar t Testi Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	X	Ss	Sd	t	p
Deney	Öntest	19	5.789	5.987	36	.141	.889
Kontrol		19	5.526	5.501			

Tablo 4 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme öz-yeterlik ön test puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($t_{(36)}=.889$; $p>.05$). Başka bir ifadeyle deney ve kontrol gruplarının beslenme öz-yeterlik ön test puanları birbirine benzerdir. Deneysel işlem öncesi elde edilen bu bulgu (deney ve kontrol grupların bağımlı değişken açısından benzer olması) deneysel araştırmalarda istenen bir durumdur. Yapılan deneysel işlemin etkili olup olmadığını belirlemek için grupların son test puanlarından ön test puanları çıkarılmış, elde edilen bu farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için yapılan ilişkisiz gruplar t testi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Beslenme Öz-yeterlik Ölçeği Öntest ve Sontest Fark Puanları Arasındaki İlişkisiz Gruplar t Testi Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	X	Ss	Sd	t	p
Deney	Fark	19	2.579	3.237	36	1.928	.062
Kontrol	puanları	19	0.632	2.985			

Tablo 5 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme öz-yeterlik son test ve ön test fark puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($t_{(36)}=1.92$; $p>.05$). Ancak grupların fark puanları incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin beslenme öz yeterliği fark puanlarının ($X=2.57$) kontrol grubundaki öğrencilerin fark puanlarından ($X=0.63$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle deney grubundaki öğrencilerin, kontrol grubundaki öğrencilere göre daha sağlıklı yiyecekler tercih ettikleri söylenebilir.

H_{1-2} : “*Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi öğrencilerin beslenme davranışlarını olumlu yönde etkiler.*” hipotezini test etmek için deney ve kontrol gruplarının beslenme davranış ölçeğinden elde edilen ön test puanları karşılaştırılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ait ön test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilişkisiz gruplar t testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Beslenme Davranış Ölçeği Ön test Puanları İlişkisiz Örneklem t Testi Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	X	Ss	Sd	t	p
Deney	Öntest	19	1.684	6.119	36	.198	.845
Kontrol		19	2.000	3.333			

Tablo 6 incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme davranış ön test puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($t_{(36)}=.845$; $p>.05$). Başka bir ifadeyle deney ve kontrol gruplarının beslenme davranışları ön test puanları birbirine benzerdir. Deneysel işlem öncesi elde edilen bu bulgu (deney ve kontrol grupların bağımlı değişken açısından benzer olması) deneysel araştırmalarda istenen bir durumdur. Yapılan deneysel işlemin etkili olup olmadığını belirlemek için grupların son test puanlarından ön test puanları çıkarılmış, elde edilen bu farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için yapılan ilişkisiz gruplar t testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Beslenme Davranış Ölçeği Ön test ve Son test Fark Puanları İlişkisiz Örneklem t Testi Sonuçları

Grup	Ölçüm	N	X	Ss	Sd	t	p
Deney	Fark	19	3.368	5.500	36	2.465	.019
Kontrol	puanları	19	-1.000	5.426			

Tablo 7 incelendiğinde grupların son test ile ön test puanları arasındaki fark puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($t_{(36)}=2.46$; $p<.05$). Deney grubundaki öğrencilerin beslenme davranış fark puanları ($X=3.36$), kontrol grubundaki öğrencilerin fark puanlarından ($X=-1.00$) daha yüksektir. Bu bulgu, deney grubuna verilen deneysel ölçüme dayalı beslenme eğitiminin öğrencilerin beslenme davranışlarını anlamlı bir şekilde ve olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Deneysel araştırmalarda grupların son test puanlarından ön test puanları çıkarılarak elde edilen fark puanlarının anlamlı farklılık göstermesi yeterli değildir. Bu anlamlı farklılığın etki büyüklüğü de hesaplanmalıdır. Etki büyüklüğünü hesaplamak için Eta-kare ve Cohen d formüllerinden yararlanılmıştır. Verilen eğitimin etki büyüklüğü Eta-kare (η^2) 0.14 olarak hesaplanmıştır ($\eta^2=t^2/[t^2+(n_1+n_2-2)]$). Eta-kare etki büyüklüğü değerine göre deney grubundaki öğrencilerin beslenme davranışları puanlarındaki gözlenen varyansın %14’ünü Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimiyle bağlı olduğu söylenebilir. Çalışmada Cohen etki büyüklüğü ise $d=.43$ olarak hesaplanmıştır ($d=(X_1-X_2)/Sd_{pooled}$). Başka bir ifadeyle deneysel ölçüme dayalı beslenme eğitimi öğrencilerin beslenme davranışlarına orta düzeyde etki etmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, ergenlik dönemdeki ortaokul öğrencilerinin gelişim dönemi özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanan Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi’nin öğrencilerin beslenme davranışlarına ve beslenme öz-yeterliklerine etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezleri test etmek için 38 öğrenci ile gerçekleştirilen kontrol gruplu ön test-son test deneysel desen uygulanmıştır. Deneysel işleme başlamadan önce deney ve kontrol gruplarının beslenme davranışlarının ve beslenme öz-yeterliklerinin ön test puanları

karşılaştırılmış ve grupların puanlarının birbirinden anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Daha sonra 4 haftalık ve 16 saatlik deney grubuna deneysel ölçüme dayalı beslenme eğitimi verilmiş, kontrol grubuna herhangi bir eğitim verilmemiştir. Eğitim tamamlandıktan sonra deney ve kontrol gruplarına beslenme davranış ölçeği ve beslenme öz-yeterlik ölçeği tekrar uygulanarak son test puanları elde edilmiştir. Yapılan bağımsız gruplar t testi sonucuna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme öz-yeterlik ön test ve son test fark puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Başka bir ifadeyle Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin, deney grubundaki öğrencilerin beslenme öz-yeterliklerini etkilemediği görülmüştür. Bu bulguya göre “Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin, öğrencilerin beslenme öz-yeterlik düzeylerini olumlu etkiler. (H_{1-1})” hipotezi reddedilmiştir. Bununla birlikte deney grubundaki öğrencilerin beslenme öz-yeterlik fark puanlarının kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme öz-yeterlik fark puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgunun aksine Frenn, Malin ve Bansal (2003) tarafından yapılan araştırmada ortaokul öğrencilerine diyet yağları kontrol edilerek ve fiziksel aktiviteleri artırılarak uygulanan eğitim, öğrencilerin öz-yeterliklerini etkilemiştir. Düşük öz-yeterlik algısı ile yüksek yağlı gıdaların tüketimi ilişkili bulunmuştur. Bununla birlikte beşinci sınıf öğrencilerinin beslenme davranışlarını etkileyen en önemli unsurun beslenme öz-yeterlikleri olduğu belirlenmiştir (Öztürk, 2010). Araştırmalarda ulaşılan bulguların farklılığının iki nedeni olabilir. Bunlardan birincisi beslenmeyi etkileyen değişkenlerin bazılarının hemen değişmediği, değişse bile hemen fark edilemeyeceği unutulmamalıdır (Öztürk Haney ve Erdoğan, 2013). İkincisi, öz-yeterlik, bireyin davranışlarını ve yaşamını etkileyen faktörleri kontrol altına alma yeteneği ile ilgili inancıdır (Bandura, 1994’den akt., Telef ve Karaca, 2012). Beslenme öz-yeterliği ise bireyin sağlıklı besinler tercih edebileceğine yönelik inancı olarak tanımlanabilir (Abusabha ve Achterberg, 1997). Öğrencilerin beslenme öz-yeterliklerinin, verilen eğitim sonucunda değişmemesi, bireyin beslenmeye yönelik inançlarının dört haftalık gibi bir sürede değişmediği veya değişmeyeceği söylenebilir. Çünkü öz-yeterlik olarak ifade edilen beslenme inançlarının hem kısa sürede oluşmadığı hem de sahip olunan bir inancın kısa sürede değişmeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Özetle farklılığın temel nedeni olarak ele alınan bağımsız değişkenin doğasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmada elde edilen diğer bir bulguya göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme davranışlarında, ön test ve son test fark puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin beslenme davranışları arasında anlamlı farklılığın deney grubu lehine olduğu görülmüştür. Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitiminin, öğrencilerin beslenme davranışlarını olumlu yönde ve orta düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulguya göre “Deneysel Ölçüme Dayalı Beslenme Eğitimi, öğrencilerin beslenme davranışlarını olumlu etkiler. (H_{1-2})” hipotezi doğrulanmış ve kabul edilmiştir. Alanda yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, örneğin Yeşilyurt (2017), yaşam temelli öğrenme modeliyle geliştirilen eğitimin deney grubundaki öğrencilere, beslenme farkındalığı kazandırılmasına katkı sağladığını tespit etmiştir. Başka bir araştırmada Kaplan (2011), beslenme eğitiminin, öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını olumlu yönde

değiştirdiği, bilgi düzeylerinin artış gösterdiği ve çalışmada verilen beslenme eğitiminin etkili olduğunu bulmuştur. Goloğlu'nun (2009) yaptığı çalışmada ise sosyo-bilimsel aktivitelerle verilen dengeli beslenme eğitiminin öğrencilerin kavram öğrenmelerini ve öğrencilerin karar verme becerilerinin gelişmesine olumlu etkisi olduğu fark edilmiştir. Obalı (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise okulöncesi altı yaş grubu çocuklara verilen proje tabanlı beslenme eğitiminin, çocukların beslenme bilgi düzeylerini arttırmada geleneksel eğitime göre daha etkili olduğunu belirlemiştir. Sütçü'nün (2006) gerçekleştirdiği deneysel çalışmada drama eğitiminin okul öncesi eğitime devam eden altı yaş grubundaki çocukların beslenme alışkanlıklarına olumlu yönde etki ettiği saptanmıştır. Ünver'in (2004) yaptığı çalışmada, beş-altı yaş okulöncesi dönemi çocukları için besin gruplarına yönelik beslenme eğitimi, deney grubundaki çocukların kontrol grubundaki çocuklara oranla, besin gruplarına ilişkin bilgi düzeyleri ve yemek yeme davranışlarında olumlu yönde gelişmeler olduğu tespit edilmiştir. Story, Lytle, Birnbaum ve Perry (2002) tarafından yapılan araştırmada verilen beslenme eğitimi sonunda, kontrol grubu öğrencileri ile deney grubundaki öğrenciler kıyaslandığında deney grubundaki öğrencilerin öğle yemeğinde, öğün aralarında ve evde sebze-meyve tüketiminin önemli ölçüde arttığı görülmüştür. Lise kız öğrencilerine yönelik okul temelli obezite önleme programı, kız öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını etkilemekle birlikte fiziksel aktivite ve kendilik imajlarını da etkilemektedir (Neumark-Sztainer, Story, Hannan ve Rex, 2003). Bu araştırmada ulaşılan bulgular ile literatürde ulaşılan diğer araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde belirli bir amaç doğrultusunda hazırlanan farklı beslenme eğitimlerinin öğrencilerin beslenme alışkanlıkları, davranışları ve bilgi düzeyleri üzerinde etkili olduğu ve beslenme eğitimi ile ilgili yapılan araştırma bulgularının bu araştırmadan elde edilen bulguyla tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle başta okulöncesi eğitim olmakla birlikte tüm eğitim kademelerinde beslenme eğitiminin önemli olduğu kabul edilmeli ve bu önem öğrencilerin ileri eğitim yaşamlarında göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırma bulgularından hareketle okulların, öğrencilerin sağlıklı beslenme davranışlarını ve öz-yeterliklerini geliştirmeyi ve sürdürmeyi sağlayan kurumlar olmayı hedeflemeleri gerektiği söylenebilir. Okullarda öğrencilerin gelişim dönemleri göz önünde bulundurularak beslenme eğitimi ile bilgilendirme ve farkındalık yaratan yeni proje ve ilgili çalışmalar yapılabilir ve yürütülen diğer faaliyetler desteklenebilir. Çünkü bu projeler ve çalışmalar, büyüme, gelişme ve öğrenmeyi olumlu yönde etkilemesinin yanı sıra, doğru beslenme alışkanlıkları kazandırarak çocukların yetişkinlik döneminde kronik hastalıklara yakalanma riskini de azaltabilir (Yabancı, 2011). Okullarda, daha küçük gruplardan oluşan, farklı öğrenme tekniklerinin bir arada kullanıldığı ve yaş grupları göz önünde bulundurularak, etkililiği test edilebilen uzun vadede sürdürülebilir ve geliştirilebilir beslenme eğitimleri yapılabilir. Bunun gerçekleştirilmesi için de öncelikle öğretmenlere, beslenme konusunda uzman kişilerin de içinde bulunduğu atölye eğitimleri verilebilir. Ayrıca okulda bulunan kantin ve yemekhanelerdeki besinlerin, öğrencilerin sağlıklı ve dengeli beslenmelerini destekleyecek nitelikte olması için yapılan denetimlerin sürekliliği kararlı bir şekilde devam ettirilebilir. Verilen eğitimlerin çocuk ve ergenlik çağındaki öğrencilerin

beslenme davranışlarını ve öz-yeterliklerini etkileme düzeyleri ölçülebilir ve eğitimler düzenlenirken hedef grubun gelişim özellikleri göz önünde bulundurulabilir.

Kaynakça

- AbuSabha, R. & Achterberg, C. (1997). Review of self-efficacy and locus of control for nutrition-and health-related behavior. *Journal of the American Dietetic Association*, 97(10), 1122-1132.
- Ahrens, W., Bammann, K., De Henauw, S., Halford, J., Palou, A., Pigeot, I., ... & European Consortium of the IDEFICS Project. (2006). Understanding and preventing childhood obesity and related disorders-IDEFICS: A European multilevel epidemiological approach. *Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases*, 16(4), 302-308.
- Applegate L. (2011). *Beslenme ve diyet* (H. Özpınar, Çev. Ed.). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
- Arslan, M. (2007). Eğitimde yapılandırmacı yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(1), 41-61.
- Branen, L. & Fletcher, J. (1999). Comparison of college students current eating habits and recollections of their childhood food practices. *Journal of Nutrition Education*, 31(6), 304-310.
- British Nutrition Foundation [BNF]. (2018). *Food a fact of life*. (Erişim: 01.09.2018), <http://www.foodafactoflife.org.uk/Index.aspx>
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirezen, E. & Coşansu, G. (2005). Adölesan çağı öğrencilerde beslenme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 14(8), 174-178.
- Edmundson, E., Parcel, G. S., Feldman, H. A., Elder, J., Perry, C. L., Johnson, C. C., ... & Webber, L. (1996). The effects of the Child and Adolescent Trial for Cardiovascular Health upon psychosocial determinants of diet and physical activity behavior. *Preventive medicine*, 25(4), 442-454.
- Frenn, M., Malin, S., & Bansal, N. K. (2003). Stage-based interventions for low-fat diet with middle school students. *Journal of Pediatric Nursing*, 18(1), 36-45.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A., & Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: Desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım* (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Goloğlu, S. (2009). *Fen eğitiminde sosyo-bilimsel aktivitelerle karar verme becerilerinin geliştirilmesi: Dengeli beslenme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, G. & Kubilay, G. (2004). Bir ilköğretim okulu öğrencilerinin fiziksel bakım sorunlarının belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 26(2), 60-65.

- Jayawardana, C., Hewagamage, K. P., & Hirakawa, M. (2001). Personalization tools for active learning in digital libraries. *MC Journal: The Journal of Academic Media Librarianship*, 8(1).
- Kaplan, B. (2011). *Nevşehir ili Özkonak kasabasında bulunan Cumhuriyet ilköğretim okulu öğrencilerine verilen beslenme eğitiminin etkinliğinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Karağaoğlu, N. (2007). *İlköğretim çocukları ve adolesanlarda beslenme ve beslenme programlarının geliştirilmesi*. (Erişim, 10.03.2018), <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayat-db/dokumanlar/Sunumlar/Yas-Gruplari-ve-Beslenme/Ilkogretim-Cocuklari-ve-Adolesanlarda-Beslenme.pdf>
- Köseoğlu, S. Z. A., & Tayfur, A. Ç. (2017). Adölesan dönemi beslenme ve sorunları (Nutrition and issues in adolescence period). *Güncel Pediatri*, 15(2), 44-57.
- Mattson, K. (2005). Why “Active Learning” can be perilous to the profession. *Academe*, 91(1), 23-26.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2010). *Okul Kantinleri İç Denetim Raporu*. İç Denetim Birimi Başkanlığı, 2010/11. (Erişim: 15.03.2018), http://www.akeo.org.tr/ckfinder/userfiles/files/M_E_B_%20%20%20Okul%20Kantinleri%20I%CC%87c%20Denetim%20Raporu.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012). *Okul sağlığı*. (Erişim: 30.03.2018), http://okulsagligi.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=16
- Neumark-Sztainer, D., Story, M., Hannan, P. J., & Rex, J. (2003). New Moves: a school-based obesity prevention program for adolescent girls. *Preventive medicine*, 37(1), 41-51.
- Obalı, H. (2009). *Okulöncesi eğitimi almakta olan altı yaş grubu çocuklarına verilen proje yaklaşımıyla beslenme eğitiminin beslenme bilgi düzeyine etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Öztürk Haney, M. & Erdoğan, S. (2013). Sağlık davranışı etkileşim modeli: Çocukların beslenme alışkanlıklarını belirlemek için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(4), 218-223.
- Öztürk, M. (2010). *Çocukların beslenme alışkanlıklarının sağlık davranışı etkileşim modeline göre incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Parcel, G. S., Edmundson, E., Perry, C. L., Feldman, H. A., O'Hara-Tompkins, N., Nader, P. R., ... & Stone, E. J. (1995). Measurement of self-efficacy for diet-related behaviors among elementary school children. *Journal of School Health*, 65(1), 23-27.
- Pekcan, G. (2004). Adölesan döneminde beslenme. *Klinik Çocuk Forumu*, 4(1), 38- 47.
- Rosenbloom, A. L. (2007). Physiology of growth. *Annales Nestlé (English ed.)*, 65(3), 97-108.
- Sağlık Bakanlığı (2010). *Türkiye beslenme ve sağlık araştırması (TBSA) 2010: Saha uygulaması el kitabı*. Sağlık Bakanlığı Yayın, (931).
- Sağlık Bakanlığı (2012). *Beslenme dostu okullar programı*. (Erişim: 13.04.2018), <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/okul-sagligi/beslenme-dostu-okullarprogram%C4%B1.html>
- Sağlık Bakanlığı (2017). *Türkiye beslenme ve sağlık araştırması (TBSA) 2017*. (Erişim: 14.11.2018), <https://balikesirism.saglik.gov.tr/TR,43758/2017-yili-turkiye-beslenme-ve-saglik-arastirmasi.html>
- Saracaloğlu, A., Özyılmaz Akamca, G., Yeşildere, S. (2006). İlköğretimde proje tabanlı öğrenmenin yeri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 241-260.
- Sormaz, Ü. (2013). Okul beslenme eğitimi programları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 36-48.
- Story, M., Lytle, L., Birnbaum, A. & Perry, C. (2002). Peer-led, school-based nutrition education for young adolescents: feasibility and process evaluation of the TEENS study. *Journal of School Health*, 72 (3), 121 127.
- Sütçü, Z. (2006). *Drama eğitiminin okul öncesi eğitime devam eden altı yaş grubundaki çocukların beslenme alışkanlıklarına etkisinin analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Telef, B. B. & Karaca, R. (2012). Çocuklar için öz-yeterlik ölçeği; Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 32, 169-187.
- USDA (2013). New meal pattern requirements and nutrition standards, USDA's national school lunch and school breakfast programs. (Erişim: 16.04.2018), <https://www.usda.gov/topics/food-and-nutrition>
- Ünver, Y. (2004). *Beş altı yaş okulöncesi dönemi çocukları için geliştirilecek, besin gruplarına yönelik beslenme eğitimi programlarının, çocukların beslenme bilgisi ve davranışlarına etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- World Health Organisation [WHO]. (1948). “*Designing the road to better health and well-being in Europe*” at the 14th European Health Forum Gastein. (Erişim: 13.04.2018), http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/152184/RD_Dastein_speech_wellbeing_07Oct.pdf
- Yabancı, N. & Pekcan, G. (2010). Adolesanlarda beslenme durumu ile fiziksel aktivite düzeyinin vücut bileşimi ve kemik mineral yoğunluğu üzerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(22).
- Yabancı, N. (2011). Okul sağlığı ve beslenme programları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(3), 361-368.
- Yeşilyurt, D. (2017). *Yaşam temelli öğrenme modeli ile ortaokul 5. sınıf öğrencilerine sağlıklı beslenme*

farkındalığının kazandırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kars.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkmen Öğrencilerin Türkmenistan'da Ortaokullarda Sosyal Bilgiler Kapsamında Okutulan Dersler Hakkındaki Görüşleri

Turkmen Students' Views on Lessons Learned Equivalently with Social Studies in Middle Schools in Turkmenistan

Mehmet Oran ^{a*}

^a Dr., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 64200, Uşak-Türkiye.
ORCID 0000-0001-5995-8430

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 05 Kasım 2018
Kabul tarihi: 17 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Öğretim programı
Sosyal Bilgiler
Türkmenistan

ÖZ

Bu çalışma, Uşak Üniversitesinde öğrenim gören Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın orijinal tarafı Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda okutulan Sosyal Bilgiler kapsamındaki dersler hakkındaki görüşlerini ortaya koyan bir çalışmanın olmaması ve bu çalışmanın bu boşluğu gidermesidir. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden durum çalışması modeli uygulanmıştır. Araştırmada nitel veri analizlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubun oluşturulurken amaçsal örneklem yöntemine başvurulmuştur. Bu bağlamda Uşak Üniversitesinde öğrenim gören toplam 10 Türkmen öğrenciye yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda; Türkmenistan'daki Sosyal Bilgiler ile eşdeğer derslerin bilimsel, açık ve net, ulusal değerleri yansıttığı, diğer ulusların kültürleri hakkında bilgi verdiği, günlük hayatla ilişkili konular içerdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 August 2018
Received in revised form 05 November 2018
Accepted 17 December 2018

Keywords:

Curriculum
Social Studies
Turkmenistan

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the views of the Turkmen students studying at Uşak University about the lessons taught in Social Studies in middle schools in Turkmenistan. The original side of this study is that there is no study which shows the opinions of Turkmen students about the courses in Social Studies in Turkmenistan and this study fulfills this gap. In the study, the case study model was applied from the qualitative research techniques. In this research, descriptive analysis method was used. The aim of the study group was to create a goal-based sampling method. In this context, a semi-structured interview form was applied to 10 Turkmen students studying at Uşak University. At the end of the research; It is concluded that the equivalent lessons of the Social Studies in Turkmenistan are scientific, loud and clear, reflect national values, contain information about the cultures of other nations and the subjects related to daily life.

1. Giriş

Eğitim toplumca belirlenen ve insanlarda istendik yönde meydana gelmesi planlanan etkinlikler bütünü olarak adlandırılırken (Fidan, 2012), öğretim ise belli bir amaç doğrultusunda eğitim kurumlarınca öğrencilerde gerçekleştirilmesi beklenen bilgi aktarma işi olarak adlandırılmaktadır (Güneş, 2014). Eğitim-öğretim, vatanına

ve milletine bağlı, ülkesinin geleceği için çalışan, etkin bir vatandaş yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için de belli bir plan dahilinde olması gerekmektedir, yani bir programının olması gerekir (M.E.B., 2008). Öğretim programı ise; öğrencilere karşılaştıkları sorunlar karşısında sorunların çözümüne yönelik çözüm bulmalarına imkân sağlayan yoldur (Yalar, 2010). Altunöz (2008) öğretim programını; okulun amaçları doğrultusunda öğrencide öğrenilmesi planlanan ders konularının amaçlarını,

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: mehmetoran@gmail.com

içeriğini, öğrenme-öğretme sürecini ve ölçme-değerlendirme yöntemlerini gösteren kılavuz olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada öncelikle Türkmenistan'da eğitim ve öğretim konusu üzerinde durularak öğretim programının yapısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra kendi kültürel kimliğini oluşturmak isteyen Türkmenistan Türkmen kimliğine bürünmüştür ve eğitime önem vermeye başlamıştır. Eğitime verilen önemle birlikte okuma yazma oranı da artmıştır ve ülkede okuma yazma oranı %98 olduğu bilinmektedir. Son yıllarda da Türkmenistan özellikle de tıp alanına büyük önem vererek bu alanda kendilerini geliştirmek istemektedirler (Yılbat, 2001).

Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilere baktığımızda; Türkmenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasından sonra artmıştır ve Türkmenistan Türkiye'yi kendine dost bir ülke olarak görmüştür (Duymaz, 2015). 29.02.1992 tarihinde Aşgabat'ta imzalanan anlaşmayla Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır ve bu anlaşmada her ülke arasındaki siyasi, kültürel, ticari, haberleşme, sağlık, askeri ve eğitim gibi pek çok konu üzerinde durulmuştur. Eğitim alanına dair ilişkilere göz attığımızda; imzalanan bu anlaşmayla her iki ülke eğitim-öğretimde çıkabilecek sorunların giderilmesi için üçer kişiden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar vermiştir. (Rahmanov, 2004). 15 Ağustos 2014 yılında Türkmenistan'ın Türkmenbaşı kentinde imzalanan eğitim anlaşmasıyla birlikte Türkmenistan ile Türkiye arasındaki eğitim ilişkileri daha da artmıştır. Bu anlaşmaya göre; her iki ülke eğitim alanındaki tecrübelerini birbirleriyle paylaşarak resmi olarak birbirlerini tanıyacaklar. Ayrıca eğitim alanında uzmanların hazırlanması, öğrenci değişimleri, bilimsel araştırmaların artırılması vb. konularda düzenlemelere gidilmesi kararı alınmıştır (T.C. Başbakanlık, 2014).

Tablo:1'de Türkmenistan'da ortaokullarda okutulan Sosyal Bilgiler ile eş değer dersler, Oran'ın (2018) "Ortaokul Sosyal Bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarının Azerbaycan ve Türkmenistan'daki Eşdeğer Derslerin Öğretim Programlarıyla Karşılaştırılması" adlı doktora tezinden yararlanılarak tablo şeklinde verilmiştir (Oran, 2018).

Tablo 1. Türkmenistan'da Ortaokullarda Okutulan Sosyal Bilgiler İle Eşdeğer Dersler

5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf
Yaşam İlkeleri	Yaşam İlkeleri	Yaşam İlkeleri	Yaşam İlkeleri
Fiziki Coğrafya	Bölgeler ve Okyanuslar Fiziki Coğrafyası	Türkmenistan Fiziki Coğrafyası	Türkmenistan İktisadi ve Yaşam Coğrafyası
Eski Dünya Tarihi	Ortaçağ Tarihi		Yeni Tarih
		Türkmenistan Tarihi	Türkmenistan Tarihi
			Türkmenistan Devlet ve Hukuk Esasları

Bu çalışmada Uşak Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden Türkmen öğrencilerinin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çalışmamızın ana sorusu şu şekildedir:

Uşak Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkındaki düşünceleri nelerdir?

Bu çalışma Uşak Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkındaki düşüncelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma ileride bu alanda yapılacak olan çalışmalara ışık tutmayı da amaçlamaktadır.

Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan tarafı, Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslere ilişkin düşüncelerini ortaya koyan bir çalışmanın olmaması ve bu çalışmanın bu eksikliği gidermek adına önemli olmasıdır.

Bu araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Uşak Üniversitesinde öğrenimlerine devam eden 10 Türkmen öğrenci ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmaya Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler dâhil edildiği için, araştırma Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler ile sınırlı tutulmuştur.

2. Yöntem

Araştırmanın yöntem basamağında; araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analiz edilmesi yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden durum çalışması modeli uygulanmıştır. Olay incelemesi, örnek olay inceleme yöntemi, örnek olay çalışması, vaka çalışması gibi çeşitli isimlerle karşımıza çıkan durum modeli çalışmasında genelleme amacı taşımak yerine bir konu üzerine derinlemesine bilgi toplamak amaçlanmaktadır. Durum modeli çalışmasında bir konu üzerinde sistematik olarak bilgi toplama, toplanan bilgileri analiz etme ve sonuçları ortaya koymak vardır (Aytaçlı, 2012). Bu bağlamda bu çalışma, Uşak Üniversitesinde öğrenim gören Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkındaki görüşlerini ele alarak konu üzerinde derinlemesine bilgi toplayıp, toplanan bilgileri analiz ederek sonuçları ortaya koymaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu oluşturulurken amaçsal örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir veya elverişli örneklem yöntemine başvurulmuştur. Bilindiği üzere bu örneklem yönteminde kolay olanı seçmek, zaman, çaba ve paradan tasarruf sağlamak ön plandadır (Baltacı, 2018). Amaçsal örnekleme; yapılan çalışmanın amacı açısından derinlemesine araştırma yapmak amacıyla bilgi bakımından zengin durumlar seçilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

Araştırmanın çalışma grubunu Uşak Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden 10 Türkmen öğrenci oluşturmaktadır. Bu seçimde Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin ders kitapları, öğretim programları ve mülakata katılacak öğrencilerin ulaşılabilirliği göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma grubuna ulaşmada öncelikle çalışmaya katılan Türkmen öğrencilerin derslerine giren öğretim görevlileri ile iletişim kurularak öğrencilerin Türkçeyi düzgün kullanıp kullanmadıkları hakkında bilgi toplanılmıştır. Daha sonra araştırma kapsamında Türkmen öğrencilerin sorulara verebilecekleri cevaplar göz önünde bulundurularak çalışma grubu oluşturulmuştur.

Tablo 2. Uşak Üniversitesinde Öğrenim Gören Mülakata Katılan Türkmen Öğrenciler İle İlgili Bilgiler

	Ö. 1	Ö. 2	Ö. 3	Ö. 4	Ö. 5	Ö. 6	Ö. 7	Ö. 8	Ö. 9	Ö. 10
Cinsiyet	K	E	K	E	E	K	E	E	E	E
Bölümü	Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık	Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilgiler	Radyo Televizyon ve Sinema	Matematik Öğretmenliği	Tekstil Mühendisliği	Sosyal Bilgiler	Türk Dili ve Edebiyatı	Hemşirelik	Gazetecilik
Üniversite'deki Yılı	3	6	3	4	4	4	4	4	4	3

Tablo 2'de de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan 10 Türkmen öğrencinin 7'si erkek, 3'ü kızdır. Öğrencilerin Uşak Üniversitesinde okudukları bölümlere ilişkin olarak ise; Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık, Radyo Televizyon ve Sinema, Matematik Öğretmenliği, Tekstil Mühendisliği, Türk Dili ve Edebiyatı, Hemşirelik ve Gazeteciliktir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Uşak Üniversitesindeki yıllarına ilişkin olarak da; 6 öğrenci dört yıldır, 3 öğrenci üç yıldır, 1 öğrenci de altı yıldır Uşak Üniversitesinde öğrenim gördüklerini dile getirmişlerdir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Öncelikle alan yazın taraması yapılarak araştırma ilişkin kitap, tez, dergi gibi bilimsel bilgiler derlenmiştir. Daha sonra araştırma sorusu belirlenmiş ve Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin değerlendirilmesine yönelik Uşak üniversitesinde öğrenimlerine devam eden Türkmen öğrenciye, Sosyal Bilgiler alanında uzman 3 akademisyenin görüşü alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında ilk olarak alan yazın taraması yapılarak araştırma ilişkin bilgi sahibi olunmuştur. Daha sonra araştırma sorusu belirlenmiş ve Türkmen öğrencilere uygulanacak yarı yapılandırılmış mülakat formu

oluşturularak Sosyal Bilgiler alanında uzman 3 akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Mülakat sırasında ise araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin araştırma sorularına verdikleri cevaplar ses kaydına alınarak bilgisayar ortamında Word dosyasına aktarılmıştır. Daha sonra ise araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin sorulara vermiş olduğu cevaplar birbirleriyle ilişkilendirilerek kodlamalar yapılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Çalışmada nitel veri analizlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz; çeşitli veri toplama tekniklerinden elde edilen verilerin belirlenmiş temalara göre yorumlanmasını içeren bir veri analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Verilerin analizi esnasında araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplar ilk önce 59 kodda toplanmıştır, daha sonra ise bu kodlar birbirleri ile ilişkilendirilerek bu sayı 35'e indirilmiştir. Bu kodlardan en önemlileri şunlardır: örf ve âdet, kültür, medeniyet, aile, rehber, saygı, iş birliği, eğitim, iletişim, örnek verme, bakış açısı, coğrafi onum, savaş, sistem, içerik, anayasa, kaza, zararlı alışkanlık. Son olarak kodlamalardan elde edilen veriler özetlenerek yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bulgular bölümde Uşak Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin değerlendirmelerine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

- Araştırmanın 1. sorusu olan "Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin açık ve net olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrenciden 9'u olumlu cevap verirken 1 öğrenci olumsuz cevap vermiştir. Olumlu cevap verenlerden (Ö. 3), "Evet. Mesela dersler verildiği zaman bir dersin üzerinde saatlerce duruyorlar. Mesela bir günde öğretmiyorlar, iki üç güne yayıyorlar, o yüzden hepsi aklımızda kalabiliyor" şeklinde, (Ö. 5), "Şimdiye kadar öğretim programlarıyla ilgili ortaokulda hiçbir sorun yaşamadım. Çünkü açık ve net yazılmış. Mesela açığ kitabı okudunuz, anlayamayacağımız kelimeler varsa, altta dipnot şeklinde kelimelerin anlamı veriliyor" biçiminde, (Ö. 7), "Gerek tarih, gerek coğrafya, gerekse matematik dersleri olsun anlıyoruz. Kendi ana dilimiz olduğu için zorlanmıyoruz anlamakta" şeklinde görüş bildirmiştir. Olumsuz cevap veren (Ö. 10) ise, "Hayır düşünmüyorum. Çünkü nasıl diyeyim, hani ben Türkiye'ye geldim gördüm, ben Türkmenistanlıyım ya, burada baktım ki, nasıl diyeyim dünyaya daha geniş açıdan bakarak öğrenciler öğrenim görüyor. Bizde biraz daha kapalı, konular daha kapalı, açmıyorlar yani" biçiminde görüş bildirmiştir.

Katılımcıların görüşlerinden de anlaşıldığı üzere Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin genel itibarıyla açık ve net olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrenciler Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde dile getirilen ifadeleri anlarken çok zorlanmadıklarını dile getirmişlerdir.

- Araştırmanın 2. sorusu olan “Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin bilimsel nitelikte olduğunu düşünüyor musunuz? sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrencinin tamamı olumlu cevap vermiştir. (Ö. 2), “*Mesela beşinci sınıfta Eski Dünya Tarihi dersimiz var. Bu derste savaşlar anlatılırken savaşların nedenleri ve sonuçları anlatılmaktadır. Coğrafya derslerinde de konular anlatılırken bilimsel ifadeler kullanılıyor*” şeklinde, (Ö. 3), “*Evet tabikide. Hocalar gerektiğinde dersi işlerken bizi müzelere kadar götürüyorlar. Yani resimlerle falan da öğretiyorlar ve birincil kaynak kullanılıyor*” biçiminde, (Ö. 5), “*Evet. Bilimsellik mesela Tarih derslerinde anlaşmalar, savaşlar, kim hangi ülke ile savaşmış, neden savaşmış, bunlar açık şekilde öğretim programlarında dile getiriliyor. Coğrafya derslerinin öğretim programlarında da, bol bol haritalardan yararlanılması bilimsel olduğunu kanıtlar*” şeklinde (Ö. 8) ise, “*Evet evet. Gerek şey olsun, nasıl diyeyim, bilimsel bilgiler verildiğini düşünüyorum. Görsel olarak da hocalar materyallerden yararlanıyor. Harita olsun, sunum olsun hocalar bunları derste kullanarak bilgileri öğrencilere aktarmaya çalışıyorlar*” biçiminde görüş bildirmiştir.

İfadelerinden de anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin tamamı Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin bilimsel bir nitelikte olduğunu söylemişlerdir. Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde yer alan konuların tarihsel kronolojiyle, nedenlere ve sonuçlara dayandırılarak anlatıldığı vurgulanmıştır.

- Araştırmanın 3. sorusu olan “Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin ulusal değerleri yansıttığını düşünüyor musunuz?” sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrenciden 9’u olumlu, 1’i ise olumsuz cevap vermiştir. Olumlu cevap verenlerden (Ö. 4), “*Yansıttığını düşünüyorum. Yaşam İlkeleri dersinde Türkmenistan’ın örf adetleri, giyim kuşamları, yeme içmeleri geçiyor*” şeklinde, (Ö. 6), “*Çok geniş bi kapsamda hani bi bilgi paylaşılıyo o kapsamda. Zaten tarih olarak da Türkmenistan Tarihi vazgeçilmez derslerden biri. Çok iyi bir düzeyde, çok yüksek bir düzeyde verilen derslerden biri yani*” biçiminde, (Ö. 9), “*Tarih derslerinden yola çıkarsak her şey net bir şekilde anlatılıyor. Yememiz içmemiz hakkında bilgiler veriliyor. Burada mesela Uhud tatlısı olarak geçiyor, bizim orada Semeni olarak geçiyor. Mesela onlar hakkında olsun, atalarımızın yaşayışları hakkında olsun bilgiler veriliyor*” şeklinde görüş bildirmiştir. Olumsuz cevap veren (Ö. 10) ise, “*Yeteri kadar yansıttığını düşünmüyorum. Çünkü sosyal dediğimizde, demin de dediğim gibi hani bütün insanlığı alması lazım ama bizde öyle değil yani, pek üstünde ilgi gösterilmiyor, derinlemesine bilgi verilmiyor. Onun için yeteri kadar yansıttığını düşünmüyorum*” biçiminde görüş bildirmiştir.

Katılımcıların söylemlerinden de anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerden bir öğrenci hariç 9 öğrenci Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin ulusal değerleri

yansıttığını ifade etmişlerdir. Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde Türkmenistan’ın örf adetleri, giyim kuşamları, yeme içmeleri gibi konuların da yer aldığı çoğunlukla dile getirilmiştir.

- Araştırmanın 4. sorusu olan “Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin diğer ulusların kültürleri hakkında bilgi verdiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrenciden 8’i olumlu, 2’si ise olumsuz cevap vermiştir. Olumlu cevap verenlerden (Ö. 1), “*Düşünüyorum. Her bir devletin kendi kültürü, kendi yemekleri, kendi şarkıları vardır. Bütün bu kültürler bize anlatılmaya çalışılıyor*” şeklinde, (Ö. 7), “*Bunlarla ilgili, bizim son sınıflara doğru gittiğimizde Dünya Tarihi diye bir dersimiz vardı. Orda yani her şey, uluslararası bilgiler veriliyordu. Avrupa nasıl büyümüş, ya da Afrika hakkında bilgiler veriliyor. Bu ülkelerin, kültürleri hakkında, medeniyetleri hakkında, yeme içmeleri hakkında, giyim kuşamları hakkında bilgiler veriliyor*” biçiminde, (Ö. 8), “*Yani diğer ülkelerin kültürleri hakkında öyle mi diyorsunuz? Bunu daha çok coğrafya derslerinde falan ülkeleri işlediğimiz zaman, dünya Tarihi gibi derslerde hocalar anlatıyor evet. Kültüründen falan bahsediyordu. Yaşamlarından, giyim kuşamlarından, medeniyetleri hakkında bilgi veriliyordu*” şeklinde görüş bildirmiştir. Olumsuz cevap verenlerden (Ö. 4) ise, “*Kültürleri hakkında değil de genelde derslerde sadece isim olarak geçiyor. Detaylara inilip kültürleri hakkında bilgi verilmiyor*” biçiminde görüş bildirmiştir.

Açıklamalarından da anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin çoğu Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin diğer ulusların kültürleri hakkında bilgi verdiğini söylemişlerdir. Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde yer alan konuların diğer ulusların yaşamlarından, giyim kuşamlarından, medeniyetleri hakkında bilgi verildiğini ifade etmişlerdir.

- Araştırmanın 5. sorusu olan “Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde günlük hayatla ilgili konulara yer veriliyor mu?” sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrencinin tamamı olumlu cevap vermiştir. (Ö. 2), “*Mesela beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarda Yaşam İlkeleri dersimiz var. Ama beşinci ve altıncı sınıflarda daha çok bizim günlük hayatımızda nasıl davranmamız gerektiğini öğretilir. Büyüğü görünce saygı duymamız, küçüğü görünce ne yapmamız gerektiği hakkında bize örnekler verir. Ve bi de sekizinci sınıfta Türkmenistan Devlet ve Hukuk Esasları dersimiz var. Orda da bizim hak ve hukuklarımız hakkında bilgi veriyor. Nasıl desem size, hani günlük yaşamda karşıma çıkan sorunlar hakkında bilgi verir. Mesela atıyorum biri önünde bayıldı. Mesela ona nasıl müdahale edeceksin gibisinden bilgi veriliyor. Bu soruya ilişkin cevabım kesinlikle günlük hayatla ilgili veriliyor*” şeklinde, (Ö. 5), “*Mesela Yaşam İlkeleri derslerinde bir öğrenciye alkolün zararları, sigaranın zararları öğretilir. Ve bi de Türkmenistan Devlet ve Hukuk Esasları dersimiz var. O derste de Türkmenistan’ın yasaları, anayasası nedir, maddeleri*

nelerdir onlardan bahsediliyor” biçiminde, (Ö. 7), “Türkmenistan Devlet ve Hukuk Esasları derslerinde veriliyor diyebilirim. Her devletin, her ülkenin kendi hukuku ile ilgili bilgileri edinmesi lazım. O yüzden de hukuk derslerini gördüğümüz zaman günlük hayatla ilgili konular da bunun içine giriyor. Hatta bu dersler başımıza gelen olaylar hakkında bize bilgi de veriyor. Yani diyelim Allah korusun araba kazası oldu, hangi taraf suçlu hangi taraf suçlu değil, bununla ilgili bilgi veriliyor. Yaşam İlkeleri dersinde de sağlıkla ilgili nasıl diyeyim insanın başına gelebilecekler olaylar hakkında bilgiler veriliyor. Bu yüzden günlük hayatla ilgili konulara yer veriliyor” şeklinde görüş bildirmiştir. (Ö. 8) ise, “Evet evet kesinlikle. Yaşam İlkeleri dersinde daha çok anne babaya nasıl davranılması, aileye nasıl davranılması, akrabaya nasıl davranılmasıyla ilgili bilgiler veriliyor. Yaşam İlkeleri dersinde herhangi bir durum olduğu zaman, mesela bir hastalık veya kaza olduğu zaman nasıl müdahale edilmesi gerektiği konuları öğretiliyordu. İşte son sınıflarda hukuk dersleriyle ilgili yasalar falan olsun, kanunlar, maddeler anlatılıyordu” biçiminde görüş bildirmiştir.

İfadelerinden de anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin tamamı Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde günlük hayatla ilgili konulara yer verildiğini vurgulamışlardır. Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde sigaran zararları, alkolün zararları, küçüklere ve büyüklere karşı nasıl davranılmalı, hastalık veya kaza olduğu zaman nasıl müdahale edilmesi gerektiği... gibi konuların yer verildiği ifade edilmiştir.

- Araştırmanın 6. sorusu olan “Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde eksiklik olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünürseniz bu eksiklikler nelerdir? Bu eksiklikleri gidermek için neler yapılabilir?” sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrenciden 8’i olumlu cevap verirken 2’si olumsuz cevap vermiştir. Olumlu cevap verenlerden (Ö. 6), “Öyle bi eksiklik olduğunu düşünmüyorum. Her ülkenin kendi eğitimi olduğu gibi de bizim ülkemizin de kendi eğitim sistemi olduğu için hani her ülkeye göre değiştiği için bizim ülkenin de yeterli olduğunu düşünüyorum” şeklinde, (Ö. 9), “Eksiklikler olduğunu düşünmüyorum. Çünkü bizim derslere bakıldığında baya bi ders görüyoruz. Eski Tarih var, Türkmenistan Tarihi var, tarih ile ilgili çok ders var. O yüzden eksiklik olduğunu düşünmüyorum, çok net anlatılıyor konular” biçiminde, (Ö. 10), “Eksik olduğunu düşünmüyorum. Derslerde verilen konuların saatlerinde eksiklik yok gayet iyi bizim için. Nasıl diyeyim, Türkiye’ye geldim ve baktım hemen hemen aynı şeyler. Demin de söylediğim gibi yapısı açısından herhangi bi eksiklik yok” şeklinde görüş bildirmiştir. Olumsuz cevap verenlerden (Ö. 2) ise, “Kesinlikle. Şöyle düşünüyorum da Türkiye ile Türkmenistan’da okutulan dersleri karşılaştırıyorum, Coğrafya ve Tarih gibi dersler benzer lakin içerik olarak bazı farklılıklar var. Bu farklılıklara baktığımızda Türkmenistan’daki derslerin içeriklerinin yetersiz kaldığını söyleyebilirim. Ayrıca Türki Cumhuriyetler hakkında da yeteri kadar bilgi verildiğini düşünmüyorum. Bu eksiklikleri gidermek için de; Bu konudaki düşüncem, Türkiye’deki

öğretmenler ile Türkmenistan’daki öğretmenler arasında bir iş birliği yapılabilir bunu öneririm, gerçek bu yani. Bi de burdaki okutulan derslerle Türkmenistan’da okutulan dersler arasındaki dengeyi kurması lazım ki, Türkiye’yi daha çok tanıyabilelim. Ya da Müslüman ülkeleri daha çok tanıyabilmek adına olsun iş birlikleri olabilir. Ayrıca Türkmenistan’dan Türkiye’ye, Türkiye’den de Türkmenistan’a gibi ülkeler arasında öğretmenler transfer edilebilir. Mesela Türkmenistan’dan öğretmen gelsin Türkiye’de iki sene öğretmenlik yapsın ve sistemini öğrensin. Ondan sonra burdan gitsin oraya öğretsin sistemi. Yani böyle olmasını tercih ederim” biçiminde görüş bildirmiştir.

Katılımcıların görüşlerinden de anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerden ikisi hariç geri kalanı Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerde eksiklik olmadığını ifade etmişlerdir. Diğer iki Türkmen öğrenci ise olumsuz cevap vererek, Türkiye’deki öğretmenler ile Türkmenistan’daki öğretmenler arasında bir iş birliği yapılabilir diye ifade de bulunarak bu olumsuzlukların giderilebileceğini önermişlerdir.

- Araştırmanın 7. sorusu olan “Genel olarak değerlendirecek olursanız, Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkında olumlu bir düşünceye sahip misiniz? Nedenleri ile açılır mısınız” sorusuna araştırmaya katılan 10 Türkmen öğrenciden 8’i olumlu, 1’i geliştirilebilir derken 1 öğrenci de olumsuz cevap vermiştir. Olumlu cevap verenlerden (Ö. 5), “Bizim Türkmenistan’da ders kitapları çok önemlidir. Bir profesör ders kitabı hazırlar ve Milli Eğitim Bakanlığının emri olmadan o ders kitabı basılmaz. Yani iyice eleştirilir. İyice gözden geçtikten sonra öğrencilere o kitaplar sunulur. O yüzden kitaplarımız açık ve net, öğrenciler kolayca anlayabilir. Bu konudaki düşüncem olumludur” şeklinde, (Ö. 6), “Ben yeterli olduğunu düşünüyorum kendi açımdan, kendi okuduğum dönemde. Hani şu zamanda zaman da geliştiği için daha da yüksek seviyelere yavaş yavaş gidiyor. Okulların yılları uzuyor, hani bizim bitirdiğimiz dönem 10 sene, şuan 12 yıllık. Onun gibi şuan daha da yükselişe gittiğini düşünüyorum ve eksiklik olduğunu düşünmüyorum” biçiminde görüş bildirmiştir. Geliştirilebilir cevabını veren (Ö. 2), “Genel olarak burda da Coğrafya dersleri veriliyor, Türkmenistan’da da veriliyor, lakin Türkmenistan’da çok detaylı bilgiler verilmiyor. O yüzden bu soruya cevabım geliştirilebilir olacak” şeklinde görüş bildirmiştir. Olumsuz cevap veren (Ö. 10) ise, “Dünyaya geniş açıdan bakılmıyor yani. Tek işte atalarımızı ve dünyayı coğrafya derslerinde gösteriyorlar, söylüyorlar. İnsanların yaşamlarına baktığımızda böyle nasıl diyeyim geniş açıdan bakmıyorlar yani. O yüzden de hocaların daha iyi eğitim almalarını ve eğitim aldıktan sonra da ciddi olarak işlerini yapmaları bi çözüm olabilir yani” biçiminde görüş bildirmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan Türkmen öğrencilerin çoğunluğu Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkında olumlu bir

düşünceye sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan bir Türkmen öğrenci Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkında olumsuz görüş bildirirken, bir öğrenci de geliştirilebilir ifadesini kullanmıştır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

4.1. Sonuçlar

Türkiye'de öğrenim gören Türkmen öğrencilerle yapılan görüşmelerden yola çıkarak, Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin değerlendirilmesine ilişkin şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerin açık ve net olduğunu,
- Sosyal Bilgiler dersi kapsamında Türkmenistan'da ortaokullarda okutulan derslerin bilimsel bir nitelikte olduğunu,
- Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerin ulusal değerleri yansıttığını,
- Sosyal Bilgiler dersi kapsamında Türkmenistan'da ortaokullarda okutulan derslerde diğer ulusların kültürleri hakkında bilgi verdiğini,
- Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerde günlük hayatla ilgili konulara yer verildiği,
- Sosyal Bilgiler dersi kapsamında Türkmenistan'da ortaokullarda okutulan derslerin öğrencilere rehber olup öğrencileri geliştirir nitelikte olduğu,
- Genel itibarıyla Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerde eksiklik bulunmadığı,
- Genel olarak Türkmen öğrencilerin Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerin yapıları hakkında olumlu bir düşünceye sahip olunduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan yola çıkarak Türkmenistan'da ortaokullarda Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin açık ve net olduğu, ulusal değerleri yansıttığı, diğer ulusların kültürleri hakkında bilgi verdiği, günlük hayatla ilgili konulara yer verdiği, öğrencilere rehber olup öğrencileri geliştirir nitelikte olduğu ve bilimsel nitelikte olduğu görülmektedir.

4.2. Tartışma

İnsanoğlunun varoluşundan günümüze kadar koruduğu değerleri ve ürünleri nesilden nesile aktarırken eğitime önemli görevler düşmektedir. Çünkü toplumların birbirlerinden haberdar olması, ister planlı olsun ister plansız olsun eğitim süreci ile gerçekleşmektedir (Başar, 2007). Aksi takdirde toplumlar var oldukları tarih sahnesinden silinmeye mahkûmdurlar (Gürgil, 2011).

Toplumlar tarih sahnesinden silinmeyip devamlılığını sürdürebilmeleri için vatandaşlarına hedeflerine uygun beceri ve yetenekleri kazandırabilmelidirler (Nalçacı, 2001). Bu nedenle toplumlar geleceğe güvenle bakabilmek adına vatandaşlarına iyi bir eğitim vermelidirler (Keskin,

2009). Bunun içindir ki her toplum eğitimini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Şüphesiz her ülke gibi Türkmenistan da verdiği eğitimin kalitesini arttırarak ülkenin gelişmişlik düzeyini yukarlara taşımayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Türkmenistan'ın eğitimini geliştirmek adına eserler ortaya konmuştur. Türkmenistan'ın eğitimi üzerine yapılan çalışmalar bazıları şunlardır:

Türk (2010), "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010" adlı eserinde; Türkiye ile Türkmenistan arasındaki eğitim ve ekonomi alanındaki ilişkileri ele alırken, kardeş ülkelerden Türkiye'ye öğrenci getirme projesi olan "Büyük Öğrenci Projesi" nin uygulanmaya konulduğunu ve Türkmenistan gibi Orta Asya ülkelerinde okulların kurulduğunu ifade etmiştir. Türk (2010), araştırmasının sonunda, Türkiye'ye öğrenim görmeye gelen her dört Orta Asya ülkesi öğrencisinden birinin Türkmen öğrenci olduğunu ve bu da yurt dışından Türkiye'ye öğrenim görmeye gelen ülkeler arasında Türkmenistan'ın ilk sırada olduğunu ifade etmiştir.

Savaş (2016), "Türk Dünyasındaki Eğitim Alanındaki Gelişmeler ve Yenilikler" adlı araştırmasında; her yıl 3000'e yakın Türkmen öğrencinin Türkiye'ye üniversitelerde eğitim almak için geldiğini belirterek, Türk Cumhuriyetlerinde bağımsızlık sonrası eğitimde ciddi gelişmeler olduğunu vurgulamıştır. İlk olarak Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilerek yurt dışı öğrenci alışı verişinin hızlandığını, yabancı devletlerle askeri, sağlık, ticari ve eğitim alanlarında anlaşmalar yapılarak milli coğrafya, milli tarih gibi ülkenin kültürünü ve değerlerini anlatan yeni ders kitaplarının hazırlanıp basıldığını ifade etmiştir. Savaş (2016), araştırmasının sonunda, ortak bir kültür geçmişine sahip olan Türk halklarının alfabe birliğini eğitimde daha çok uygulayarak tecrübelerini birbirlerine aktarmaları gerektiği önerisinde bulunmuştur.

Turan (2016), "Sovyet Türkmenistan'ından Bağımsız Devlete Türkmenistan'da Tarih Öğretimi" adlı çalışmasında; Türkmenistan'da SSCB zamanında uygulanan Tarih öğretim sisteminin özellikleriyle Türkmenistan'ın bağımsız olmasından sonra Tarih öğretim sisteminde meydana gelen değişiklikleri ortaya çıkarmak maksadıyla doküman incelemesi ve tarama modeli yöntemlerinden yararlanmış. Ders kitapları ve öğretim programları üzerine yapılan bu araştırmanın sonunda SSCB zamanında Türkmenistan'da da SSCB Tarihi ve Umumi Tarih adlarında iki çeşit Tarih dersi okutulduğu ve SSCB döneminde kullanılan ders kitaplarında ve öğretim programında yoğun siyasi-ideolojik yönlendirme ve tarihin kötüye kullanımının olduğu ortaya konulmuştur. Turan (2016), 27 Ekim 1991'de Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra SSCB'nin ideolojik ve kültürel etkisinden kurtulmaya, kendi ulusal kimliği oluşturmaya dönük politikalar uygulandığı ifade etmiştir. Türkmenistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra SSCB Tarihi dersinin yerine Türkmenistan Tarihi dersi okullarda okutulmaya başlandığını ve SSCB döneminde okutulan Umumi Tarih dersinin ders saati ve içeriği yeniden düzenlendiğini belirtmiştir.

Türkmenistan'ın eğitimi ile ilgili bazı eserler kaleme alınarak Türkmenistan'ın eğitimi hakkında bilgiler verilmiştir. Ortaya konan eserlere baktığımızda genellikle

doküman incelemesi yöntemi kullanılmaktadır. Bizim çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılan tarafı, Türkiye’de öğrenim gören Türkmen öğrencilere yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanarak Türkmenistan’da Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan dersler hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Görüldüğü üzere araştırma uygulanan yöntem bakımından da bu alanda yapılan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Ayrıca bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran ve orijinal kılan bir başka tarafı da, Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerin değerlendirilmesine ilişkin bir çalışmanın olmaması ve bu çalışmanın bu boşluğu gidermeye çalışmasıdır.

4.3. Öneriler

Elde edilen bulgular sonucunda Türkiye’de öğrenim gören Türkmen öğrencilerle yapılan görüşmelerden yola çıkılarak şu önerilerde bulunulmuştur:

- Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerde özel gün ve haftaların öneminden yeterince bahsedilmemiştir. Özel gün ve haftaların önemleri üzerinde daha çok durularak, öğrenciler manevi açıdan daha donanımlı kılınabilir.
- Türki Cumhuriyetler ile birlikte hareket edilerek, Sosyal Bilgiler dersi kapsamında ortak dersler oluşturularak Türk kültürünü anlatan dersler oluşturulabilir.
- Sosyal Bilgiler dersi kapsamında Türkmenistan’da ortaokullarda okutulan derslerin ders kitaplarında içindikiler kısmı kitapların sonunda yer almaktadır. Öğrencilerin derslerin süresini daha çok verimli kullanılması açısından içindikiler kısmı kitapların başında yer verilebilir.
- Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerin ders kitaplarının sonunda kaynakça yer almamaktadır. Ders kitaplarının sonunda kaynakça bölümünün yer alması bilimsellik açısından doğru olacağından ders kitaplarının sonuna kaynakça bölümü eklenebilir.
- Derslerde teorik bilgilerin yanında uygulamaların da sayıları artırılarak derslerin daha iyi anlaşılması sağlanabilir.

Her ülkenin kendine özgü eğitim sistemi vardır ve ülkeler eğitim sistemlerini geliştirmek adına birtakım düzenlemeler yapmak zorundadırlar. Ülkeler eğitim sistemlerinin aksayan yönlerini düzeltmek için öncelikle kendi eğitim sistemleri hakkında bilgi sahibi olup diğer ülkelerin de eğitim sistemlerini araştırarak karşılaştırma yapmalıdırlar. Bu çalışmada Türkmenistan’da ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi kapsamında okutulan derslerin yapıları incelenerek, diğer ülkelerde Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilgiler kapsamında okutulan derslerin yapıları ile karşılaştırılarak programın olumlu ve olumsuz tarafları ortaya konmuştur.

Çalışmanın sonunda ortaya konan öneriler dikkate alınıp gerekli düzenlemeler yapılırsa öğrencilerin derslere katılımının artacağı, öğrencilerin daha donanımlı ve kültürlü olacağı ve derslerin daha verimli kullanılacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Altunöz, S. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler programı hakkında öğretmen ve müfettiş görüşleri (Bolu ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmada örneklem yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Başar, E. (2007). Türkiye’deki eğitimin tarihsel gelişimi. Demirel, Ö. & Kaya, Z. (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Duymaz, A. (2015). Türkmenistan’da kültürel kimliğin kaynağı olarak dede korkut geleneği. *Milli Folklor Dergisi*, 27(107), 19-33.
- Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Güneş, F. (2014). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Gürçil, F. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler programında halk kültürünün yeri: İlköğretim öğrencilerinin halk kültürü uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Keskin, Y. (2009). Türkiye’de ilköğretim programlarında yer alan sosyal bilgiler içerikli derslere ait öğretim programlarının gelişimine tarihsel bir bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 107-130.
- M.E.B. (2008). *Özel eğitim rehabilitasyon merkezi zihinsel engelli bireyler destek eğitim programı*. Ankara: Özel Öğretim Kurumları Genel Kurulu.
- Nalçacı, A. (2001). *Cumhuriyetten günümüze ilköğretim dosyal bilgiler programındaki değişimlerin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Oran, M. (2018). *Ortaokul sosyal bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programlarının Azerbaycan ve Türkmenistan’daki eşdeğer derslerin öğretim programlarıyla karşılaştırılması*. Doktora Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Rahmanov, A. (2004). *Türkiye-Türkmenistan ilişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Savaş, S. (2016). Türk dünyasındaki eğitim alanındaki gelişmeler ve yenilikler. *Journal of Azerbaijani Studies*, 60, 269-283.
- Turan, R. (2016). Sovyet Türkmenistan’ından bağımsız devlete Türkmenistan’da tarih öğretimi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5978- 5997.

- Türk, F. (2010). Türkiye-Türkmenistan ilişkileri 1990-2010. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 57-64.
- T.C.B.K.K.G.M. (2014). <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss663.pdf> adresinden 25.08.2018 tarihinde alınmıştır.
- Yalar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere yönelik bir program modülü geliştirme*. Doktora Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Yılbat, B. (2001). *XIX. yüzyıl seyyahlarına göre Türkmenistan tarihi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Women's Discrimination in Engineering Faculties: A View from Turkey

Mühendislik Fakültelerinde Kadınlara Yönelik Ayrımcılık: Türkiye'den bir Bakış

Fatma Fulya Tepe^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü, İstanbul /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7276-6561

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 12 Kasım 2018
Kabul tarihi: 24 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Türkiye'de Kadın Akademisyenler
Mühendislikte Kadın Akademisyenler
Türk Akademiyasında Kadınlara Yönelik Ayrımcılık

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 August 2018
Received in revised form 12 November 2018
Accepted 24 December 2018

Keywords:

Women Academics in Turkey
Women Academics in Engineering
Women's Discrimination in Turkish Academia

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, akademisyen kadınların Türkiye'de de cinsiyet ayrımcılığına giren hareket ve tutumlara maruz kaldığı hipotezine destek sağlamaktır. Bu çalışma, en iyi fenomenolojik bir araştırma olarak tanımlanabilir. Türk üniversitelerinin mühendislik bölümlerinde çalışan 15 kadın ve bir erkek akademisyenle 2008 ve 2013 yılları arasında yapılan 16 görüşmeye dayanmaktadır. Veri yorumunda yakın okuma tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerde akademisyen kadınlar işe alım ve yükseltmelerde ayrımcılık yaşadıklarını; ayrıca toplumsal cinsiyetleri nedeniyle teşvik edilmeme ve küçümsenme deneyimlediklerini belirtmektedirler. Çalışmanın sonucu Türk üniversitelerinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının boyutu ve doğasını daha iyi anlamak için daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır.

ABSTRACT

The aim of this research is to provide support for the hypothesis that academic women are being subjected to acts and attitudes of a gender discriminatory nature in the Turkish context, too. This study can be best described as a phenomenological research. It is based on sixteen interviews made with fifteen women and one male academic between 2008 and 2013 in engineering departments of Turkish universities. Close reading was used to interpret the data. In the interviews, academic women report that they have experienced discrimination in hiring and promotions, as well as discouragement and belittlement due to their gender. The conclusion is that more research is needed to further understand the extent and nature of gender discrimination at Turkish universities.

1. Introduction

Barriers faced by women in science in the Western world have been documented extensively at least for the last six decades (Lewin & Duchan, 1971; Jones & Lovejoy, 1980; Tripp-Knowles, 1995). However, according to the existing research on academic women in Turkey, women's discrimination in academia is not a major problem (Acar 1983; Köker 1988; Acar 1991; Öztan & Doğan, 2015).

On the other hand, taking the country context into account, one will find that 9.2 per cent of all Turkish women above 25 years old are still illiterate and only 15 per cent have high

school education (İstatistiklerle Kadın 2015, 2016). To further illustrate the burden and indeed the danger of being a woman in Turkey, we may note that 1675 women have been killed since 2010 for reasons such as wanting to divorce, having rejected a male partner, being the victims of sexual assault, and so on (Türkiye'de 2010'dan beri 1675 kadın öldürüldü, 2017). All this might seem unrelated to the more specific situation of women academics, but it goes to prove that women have to deal with oppressive social structures, and given that universities cannot be that much isolated from what is going on in the rest of society, it should also tell us something about what it means to be a Turkish woman academic. Moreover, considering that the male to female

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: fulyatepe@aydin.edu.tr

ratio among Turkish professors is 71 per cent male to 29 per cent female (YÖK, 2016) and 80.9 per cent male to 19.1 per cent female in engineering and technology (European Commission, 2013: 93), the gender disparity in academia becomes even more evident. This situation makes it even less likely that there should be no discrimination against women academics. My research departs from this background and aims to provide support for the hypothesis that discrimination against women exists in Turkish academia. Some suggestions concerning where, when, and how such discrimination takes place will be presented, based on sixteen interviews made with fifteen women academics and one male academic working in engineering faculties.

In this study, inspired by the work of Liisa Husu (2005), I will use the gendered organizations theory of Acker together with the sex discrimination typology of Benokraitis and Feagin. In her theory, Acker identifies the academy as a gendered organization (Acker, 1992a: 567). According to her, “to say an organization or any analytic unit is gendered means that advantage and disadvantage, exploitation and control, action and emotion, meaning and identity are patterned through and in terms of a distinction between male and female, masculine and feminine” (Acker, 1990: 146). Acker describes gendered organizations in terms of four processes. These are (1) the production of gender divisions; (2) the creation of gendered symbols, images and forms of consciousness; (3) interactions between individuals as a site of power relations; and (4) the internal mental work of individuals in relation to their positionality in the gendered organization (Acker, 1992b: 252–253). Gendered processes and practices may be open and overt or deeply hidden (Acker, 1992b: 251). This distinction corresponds to the one made by Benokraitis and Feagin’s distinction between overt, subtle and covert discrimination. According to Benokraitis and Feagin, while “overt sex discrimination refers to an unequal and harmful treatment of women that is readily apparent, visible [sic], and observable and can be easily documented ... (s)ubtle sex discrimination refers to the unequal and harmful treatment of women that is visible but often not noticed because we have internalized sexist behaviour as ‘normal,’ ‘natural,’ ‘acceptable’, or ‘customary’” (Benokraitis & Feagin, 1986: 30). Covert discrimination, on the other hand, refers to “hidden, clandestine, maliciously motivated” unequal and harmful treatment of women that is “very difficult to document” (Benokraitis & Feagin, 1986: 31).

Researchers have been studying the situation of Turkish women academics for the last four decades now (Acar, 1983; Köker, 1988; Acar, 1991a, Acar, 1996, Adak & Cömertler, 2005; Şentürk, 2012; Poyraz, 2013; Ayyıldız Ünnü & Baybars & Kesken, 2014; Öztan & Doğan, 2015; Yenilmez, 2016). Especially early studies made in the 1980s and 1990s but also some later studies were comprehensive and aimed at covering all aspects of the lives of academic women from Turkey. Here only findings related to discrimination against women academics will be presented. Feride Acar was the first researcher who specifically studied women academics in Turkey and some part of her research was about women’s discrimination in academia. Most academic women in Acar’s research understood equality in terms of formal criteria and conditions, and therefore generally reported that there was no discrimination against women at universities. Accordingly, in the research made by Acar and Eser Köker,

women’s discrimination was presented as a phenomenon experienced by only a few young women academics (Acar, 1983; Köker, 1988; Acar, 1991a; Acar, 1996). However, when it came to the informal aspects of the academic life, Acar’s study provides us with the first glimpses of women academics’ discrimination experiences:

Generally, Turkish academic women report having received fair and equal treatment in the academic world, their perceptions thus supporting the optimistic interpretations of the hard data. So far as most women are concerned, discrimination in the university has simply not been their personal experience ... However, it has been argued elsewhere ... that Turkish academic women’s conception of equality was rather ‘formalistic’. Thus only in cases where women conceived of gender equality in more than ‘formal’ terms, could they identify subtle reflections of discriminations as forces acting as barriers to their career advancement. In fact, it was found that such women often complained of exclusion from informal collegiate networks that led to their being less informed and less influential in the academic institutions’ internal politics (Acar, 1991a: 154).

In another article Acar, comparing Turkish and Jordanian women academics, gave more space to the views of those of her respondents who believed that women were being discriminated against at the university:

On the other hand, only a few of the Jordanian respondents and half of the Turkish academic women, mostly those classified as integrators in the latter case, subscribed to a more abstract definition of equality at home or at work. Their criteria included the likelihood of a woman being taken seriously by male colleagues, gaining access to information concerning organizational matters, and wielding influence in decision-making and agenda-setting in the work place. These women identified many signs of discrimination against women in their organizations and were very critical of them (Acar, 1991b: 139).

In short, in the early research on women academics and discrimination at least some respondents distinguished the formal aspects of academic life from the informal aspects and reported discrimination at the informal level. However, findings presented on this issue in related publications are limited to the two paragraphs quoted above. Thus research made in the 1980s and 1990s provides us with little knowledge concerning discrimination against women in universities.

In a later study, Özkanlı and Korkmaz (2000a, 2000b) reported that academic women in Turkey mostly think that there is no gender discrimination as regards academic promotion. However, in the last decade, the scholarly interest in Turkish academic women has increased and two tendencies have become more apparent in the literature: First, at least two researchers have problematized the large gap between the low rate of women professors and the higher rate of women academics in junior and lower academic positions. Based on this difference, Poyraz (2013) and Yenilmez (2016) noted that gender discrimination in academia is indeed an important problem. The findings of Ergöl and others (2012) also belong to this line of research: 27.2 per cent of 246 women research assistants working in a university think that there is sex discrimination in the workplace (Ergöl et al., 2012: 44). Second, low representation levels of academic women at management and decision-making positions at the universities has now been more frequently problematized not just as a side issue but as a problem in its own right (Adak & Cömertler, 2005; Şentürk, 2012; Ünnü & Baybars & Kesken, 2014; Öztan & Doğan, 2015).

As a result, it would be fair to conclude that the literature on women's discrimination in Turkish academia is limited, and that women's underrepresentation especially in higher ranks in engineering disciplines suggests that there is a need for further research in this field. This study is an attempt to satisfy this need.

2. Method

In this section, information on the model of the research, sample group, instrument of data gathering, data gathering and analysis of data will be presented.

2.1. Model of the Research

The present study relies on a qualitative rather than a quantitative research design, focusing on the experiences and perceptions of the informants. In qualitative research, “[r]ather than determining cause and effect, predicting, or describing the distribution of some attribute among a population, we might be interested in uncovering the meaning of a phenomenon for those involved. Qualitative researchers are interested in understanding how people interpret their experiences, how they construct their worlds, and what meaning they attribute to their experiences” (Merriam, 2009: 5). Hence, when we in this study approach the topic of gender discrimination, it is from the perspective of the informants and their perceptions of such discrimination.

While qualitative methods might be considered weak due to their inability to establish quantitatively and statistically valid conclusions, they have an important advantage over purely quantitative methods in that they can uncover aspects of human agency that otherwise tend to be ignored. These aspects of human agency involve individual human beings' perception of themselves and their goals as well as their experience of the environment in which they have to act. Hence, agents' subjective understanding of their reality can be made a part of social research as “qualitative methods are

more concerned with producing discursive descriptions and exploring social actors' meanings and interpretations” (Blaikie, 2009: 204–205).

In interviews informants may open up and disclose sensitive and intimate details about themselves and others that would be very difficult or even impossible to capture in a quantitative study. Accordingly, qualitative studies are well suited for research about gender discrimination as this typically involves sensitive experiences, requiring a bond of trust between researcher and informant as well as flexible techniques of interviewing that could not be achieved by means of a purely quantitative survey. Moreover, since qualitative researchers conceive of reality as at least partly socially constructed, they are also open to the dynamic aspects of agency whereby norms, values, and expectations are formed, maintained, developed, and transformed. Hence, “[t]hey seek answers to questions that stress *how* social experience is created and given meaning. In contrast, quantitative studies emphasize the measurement and analysis of causal relationships between variables, not processes” (Denzin & Lincoln, 2011: 8). Since gender discrimination is centrally about the meanings attached to gender and the social norms and expectations derived from these meanings, it is only reasonable to study this form of discrimination according to qualitative methods. Moreover, the design of the present research can best be described as phenomenological, as it explores the experiences of individuals to clarify phenomena of which we might be aware but of which we do not have a detailed or deep understanding (Yıldırım & Şimşek, 2008: 72)

2.2. Sample Group

In order to find out about the where, when, and how of women's discrimination in engineering faculties, interviews were made with sixteen academics, fifteen women and one male. The research subjects were found with the help of a snowballing method. One of the research subjects was a research assistant / Ph.D. student, three of them were Ph.D.s, two of them were assistant professors, one of them was an associate professor, and nine of them were full professors.

The reason why there is a certain overrepresentation of full professors in the sample is that I thought it more likely that full professors, being at the summit of their careers, would be willing to talk about their experiences of gender discrimination than would academics at lower ranks, given the sensitive nature of the topic. The interviews suggest that this assumption was basically correct. A few women academics were reluctant to think and talk about gender discrimination in relation to themselves. Poyraz (2013) had the same experience with some of her respondents. In my opinion, some of the women professors did not want to talk about gender discrimination simply because they prefer not to see themselves and their academic past in a negative light, that is, in terms of victimhood, but want to build on positive experiences. While this could be seen as a constructive approach when it comes to dealing with negative working conditions, it is certainly an obstacle for researchers who aim to produce interview data on gender discrimination at universities.

Moreover, interviewing nine full professors and one experienced associate professor brings with it an extra

advantage. The data produced carry the quality of historical perspectives and insights. In some interviews, the lived experiences go back to the 1980s. However, the rest of the data, coming from six women academics in the early stages of their careers, reflect more contemporary experiences.

The academics contributing to this research came from different faculties or departments of engineering. There are women academics who are single and there are those who are married, with or without children (one child or two children), with or without a grandchild. The male professor in the sample is married and has a child. Almost all of the academics in this research have international publications.

2.3. Instrument of Data Gathering

The data gathering instrument used in this research is semistructured interview. “[S]emistructured interview is in the middle, between structured and unstructured. In this type of interview, either all of the questions are more flexibly worded or the interview is a mix of more or less structured questions. Usually, specific information is desired from all respondents, in which case there is a more structured section to the interview” (Merriam, 2009: 90). In the interviews in this study, one main question was asked to the research subjects: “Have you ever felt you were treated differently in the university because of your gender?” The answers given to this question were then further probed by the researcher, and the research subjects were encouraged to talk about their experiences.

2.4. Data Gathering

One of the sixteen interviews was made in 2008 and the rest were made in 2012 and 2013. They took place in the offices of the academics at the university except for three interviews which were made in the cafeteria areas of the universities. Except for one interview which was made with two academics at the same time, all interviews were made on a one to one basis. Interviews were recorded and then selectively transcribed. The sixteen interviews that I made lasted in total for more than 12 hours.

2.5. Analysis of Data

In this research, data were analysed with the help of a close reading technique which was structured according to the interpretation strategies of the documentary method (Güvercin & Nohl, 2015). According to this method, the first step is to read the transcribed data while looking for answers to the question “What is being said in this text?” At the second step, attention is paid to how the specific content is expressed in the text. At the third step, the researcher looks for themes in the text. Specific interview pieces are selected to exemplify these themes. Moreover, subject positions and power relations in these interview pieces are uncovered when it is necessary to do so. The analysis carried out in this research can be best described as descriptive analysis.

The data collection of this study takes its point of departure in well-established international research on discrimination against women academics. According to the European Technology Assessment Network’s Report, “irrespective of discipline, proportion of female undergraduates in the discipline, and country, women leave scientific careers in disproportionate numbers at every stage, but particularly

after the post-doctoral level” (Rees, 2001: 243). In this research, too, women’s experiences of discrimination appear to be an early career phenomenon. One woman full professor summarizes the situation like this:

The difficulties are intensely experienced at the early career stage. The first period could be extremely difficult. Indeed, especially the period before becoming a professor. Now perhaps I can relax, knowing that no one can obstruct me. Maybe I am also braver and this makes them shut up. But it wasn’t like this ten or twelve years ago.

The above quote suggests that while women’s experiences of discrimination take place especially in the early stages of their careers, these early stages could last all the way until they become full professors. First at this point, enjoying the external empowerment coming with a full professorship position, women no longer have to fear being the targets of gender discrimination.

In my interviews, academic women report that they experience discrimination in hiring and promotions. They experience discouragement and belittlement based on their gender; moreover, they feel they have to mask their womanhood. Below these experiences will be presented, organized according to the kind of complaint made by the informants.

3. Findings and Comments

3.1. Womanhood as a Disadvantage in Hiring

Formal procedures regulate academic hiring in Turkey and this is generally thought of as a proof of the gender-neutral character of hiring in Turkey. However, the data produced in this research suggest that gender still plays a significant role in hiring from the very beginning of the academic career. For instance, one woman assistant professor wanted to apply for another assistant professorship position in a smaller city. Here she recounts the incident in her own words:

My family lives in an Anatolian town and I thought about transferring to the university there because there is nothing that connects me to the big city here. I tried to get an appointment with the rector. Although I tried very hard, it did not happen. I talked to the vice-rector. He told me that the rector was a very modern man and the fact that I am a woman wouldn’t be a problem, either.

Here, gender was not supposed to work against the woman applicant. However, the very fact that someone thought it necessary to explain to her why it is *not* a problem that she is a woman, suggests that under normal circumstances it *would* be a problem. On the part of the woman applicant, this felt like a threat and an insult that she was not prepared for.

At the research assistant level, applicants have to take an exam to be hired. Also at this level, gendered selection in hiring could be a problem. The experience of one woman full

professor illustrates how gender discriminatory attitudes could be expressed overtly in academia and how this could be discouraging for young female students:

Now at the time I had in my mind to become an academic, but as girls we didn't have any hope about being successful in this. Back then scientific fields were organized in chairs. I don't want to name them since I don't want it to be on record. They would tell us: "Excuse us, we don't hire girls". In the field that I wanted to study there was a similar rumour. But thanks to God, a woman friend who was two years older than me was admitted to this field and I envied her. ... A professor, God bless him, who really helped me much later, told me: "OK, you may join us. But you will leave when I tell you to go." I said "OK, of course". ... They could say: "You will not make me have any problems with you. You will go when I say so." Years later, I talked to some male friends. I heard that none of them was told such a thing. I was probably a bit naïve at the time, too. I thought that these things just happen. ... But back then it also felt heavy on me. But as I said, I cannot deny that this professor later worked on my behalf. He gave me full support later.

This woman professor mentions that academic departments could reject women as research assistants on principle. From this we understand that discrimination is a phenomenon that might be experienced by more than a few women academics. In the best case, when women were accepted, they were accepted conditionally, as in the case of this woman academic. Women were told that they would stay or go depending on the professor's good will. They were expected to be grateful for such a conditional acceptance – and the condition is simply the arbitrary will of the professor. This situation instrumentalizes and humiliates the woman research assistant and her career.

The subject of the above negative experience asked me to note that her professor was very much supportive of her career later on. When we consider this case, we see that one and the same male professor could hold discriminatory attitudes towards women in general and still be supportive of one individual woman. This goes some way to illuminate the complexity of gender discrimination. Discriminatory attitudes do not necessarily imply discriminatory actions. On the other hand, one could speculate about whether the support provided by this professor might be explained by another aspect of patriarchy, namely, that of the protective male father figure who, in exchange for their loyalty and obedience, extends his support also to his "daughters". The quotation also reveals the woman academic's loyalty and gratitude to this male professor: "I cannot deny that this professor later worked on my behalf. He gave me full support later." Such relations of loyalty might also complicate the data collection on women's discrimination in academia,

since women academics might be unwilling to implicate old mentors in gender discriminatory acts or attitudes.

One might think that the situation would be different in women-dominated engineering faculties. However, this is not the case. One woman full professor told me that in the selection and hiring of research assistants, even if the exam scores of the male candidates are a bit lower than the female candidates, the selection committee would choose the male candidates in order to get a gender balance in the number of employees. This suggests that whereas in the past male candidates could benefit from overt prejudices against women, now they can benefit from a gender balance argument, while women academics would still face obstacles relating to the expectation that they should be able to combine the responsibilities of wives and mothers with making an academic career – obstacles that the gender balance argument does not address.

3.2. Womanhood as a Disadvantage in Promotion

Being a woman is not only a disadvantage in hiring, but it could also work as a disadvantage in promotions. For instance, a research assistant at the time, an associate professor now, was discouraged from applying for an assistant professorship position and was instead offered an instructor's position because she had children:

I had finished my Ph.D. and was working for assistant professorship. The head of my department called me only because he was concerned about me and told me "You have two children, and a woman with two children could not do this job, so let's make you an instructor instead". What he really said was: "Don't bother yourself with publications, what is the use of it?" This was bad. ... I told him "No, thanks, I will not take it" and continued to publish. ... While all this was going on, I thought it was all about a mix of good intentions and narrow-mindedness in these people and I never wanted to believe that I was being discriminated against because I was a woman. I was uncomfortable about using these kinds of experiences as excuses.

Here, we see how the university as a gendered organization reveals itself in the words of the head of the department. In this gendered setting, the head of department, under the disguise of protecting her, tries to prevent a woman Ph.D. from climbing up the academic ladder. The woman academic is unwilling to recognize the gender discriminatory nature of his offer at the time it takes place. As it is humiliating to think of herself as the victim of an act of discrimination, she represses the recognition of what is going on. This unwillingness to recognize or outright denial of discrimination is an important obstacle for the elimination of gender discrimination as well as for the collection of data relating to this problem.

Another woman Ph.D. experienced an injustice in her appointment to assistant professorship. Still, she thinks that this negative incident was unrelated to her gender:

As I was going to be appointed to assistant professorship, sad things happened. My appointment was delayed with one year ... They matched me against another person, a male. There were two positions. Neither of us was appointed. Me, with three positive reports and the other friend with three negative reports. ... For six or seven months or perhaps almost for a year, I could not get the position of an assistant professor. With three positive reports, I wasn't appointed. ... I suffered a certain amount of financial loss as a result of this and my pride was hurt as well. The dean at the time even told me not to take this personally. How could I not take this personally? If this was not personal, then what was it? He didn't say anything. He just said that he would certainly take care of this in the next period. And he did, too. He could have fixed it already back then. I was the same then as I was later, when I was appointed. Three positive reports. Then what was it for, the jury of professors who wrote those positive reports?

This woman academic was asked not to take her unjust treatment personally. The "Don't take it personally" response of the professor suggests that the persons responsible for the act of discrimination do not themselves see it as a violation of anyone's rights. It is more like an unfortunate but inevitable side effect of how the system works, and they do not feel obliged to apologize for it. However, this woman academic took it personally. Although she was unwilling to label it as gender discrimination when I asked her if she was treated differently at the university because of her gender, she chose to tell me about this incident. This suggests that there is a gap between her discourse and her deeper beliefs.

While this person was unwilling to present the above incident as a case of gender discrimination, another woman academic provided me with a narrative of an incident which illustrates an overtly gender discriminatory practice in promotions:

Two people, one man and one woman, both good friends of mine, went on parallel career tracks from the beginning. The man got the 3rd degree assistant professorship and the woman got the 5th degree assistant professorship. Then both of them were given the title of associate professor. And then there was a position as associate professor available to the division and it was given to the male. According to what people said, this was done because he was a male. I and

my friends even made this issue public, telling the management that "You are doing this because of the gender identity of the applicants and this is nonsense". That time I was married. My woman friend was divorced. So she was in a worse position than the male – she needed housing. We told the management "Base your selection on a more objective criterion, don't make it on the basis of gender". But nobody took us seriously. This was seen as a natural selection, an exact natural selection. I also think there is such a thought: If a male is appointed, he will be more useful. ... If a woman and a man apply to the same position, the woman can get this position only if she is twice as qualified, academically speaking. ... Especially in a male dominated field like ours.

The gender discrimination in this case begins at the assistant professorship level, when the male is given the more valuable 3rd degree assistant professorship which brings with it a green passport, allowing the holder to go abroad for up to three months without a visa. The woman Ph.D. was given a 5th degree assistant professorship, which does not come with similar benefits. While this might be seen as a minor case of gender discrimination, we see that later, at the associate professorship level, the same woman was discriminated against, again. Both the man and the woman acquired the title of associate professor but only he was given the associate professorship position, in all probability because he was a male and supposed to be the breadwinner of his family. Although the woman was divorced and herself the only breadwinner of her family and in need of housing, this was disregarded and those who questioned the decision were ignored and dismissed.

The same woman professor, who told me about this incident, also mentioned a point which I had heard from other interviewees as well: "If there is a woman and a man who is applying to the same position, the woman needs to be twice as good as the man to get the position". She added that sometimes even this might not be sufficient. This statement obviously differs from the prevailing belief in the literature that there is no gender discrimination against women in Turkish academia.

One may wonder about the coping strategies of Turkish academic women. Although this question was not prominent in my study, it surfaces in the respondents' accounts. For instance, one woman professor who suffered a lot in her early career from gender discriminatory practices, explained how she became a professor:

Maybe others thought that the salary is low and asked themselves "Can one live on this money?" They asked themselves how patient one should be about this. But my husband's work was not bad. My income was not needed in the household. As I am good at dealing with negative conditions, we were

patient and waited for the time when there would be a promotion.

At least in this case, the woman academic used the strategy of patient waiting for promotion. She waited for a time when those people who were likely to discriminate against female academics had retired and the conditions had changed. And in the end, she became a full professor. But for this strategy to work, she still had to rely on the fact that her husband was employed and had a good income. One wonders why the price of being a woman professor should be this high in Turkey.

3.3. Discouragement and Belittlement

Academic women often experience discouragement and belittlement in their work environment, especially in their early career years. The impact of this discouragement and belittlement differs from one case to another and can have detrimental effects on a woman's career, as in the case of this woman professor:

I do not know if it was a coincidence but the other research assistants were male, and the head of the department used to work with male research assistants. They would be one step ahead of us in everything. For instance, they were the first to gain the master degrees and to become senior engineers. ... They were the first to become doctors. We received these degrees later than them. The approach of the head of the department to women was important in these matters. ... He thought that women do not understand much. He could tell a woman something and then ask her "Did you understand?" as if she was slow in catching up. He had such a style. ... I felt this in a few conversations that I had with him when he asked me if I understood, that it was as if he thought I had difficulties in getting his point. Several times I felt there was a warning in this question of his as well [that she did not deserve her academic position].

Although it is possible to think of other reasons for academic belittlement, such as inter-departmental rivalry or personal envy, in this case, as explained by this woman academic, it is certain that the constant target of mistreatment was women. The gendered mistreatment questioned the intelligence of academic women and it corresponded with a delay of their academic titles while male academics were being favoured.

One location where discouragement and belittlement against women take place is departmental meetings. When one woman academic opposed the male professor once in a meeting, she was verbally assaulted due to her gender:

Once I got a very ugly warning from a professor that I liked very much. In the faculty there were meetings and discussions about some new

regulations. It happened in one of these meetings that this professor said "I am used to women's misbehaviour". Maybe he did not use the expression "misbehaviour" but it was a word with that meaning. It was in vain that I tried to explain to him the problem with some of the new regulations. I left the meeting. I left because he was acting in a discriminatory manner. Discrimination against women. When I took part in a discussion like a man, I several times encountered the warning "Your husband stands you well" [meaning that the husband must be a patient man to stand such a wife]. In a very ugly way. Actually this is more like psychological oppression for the purpose of silencing women and I also told this to their faces. ... I don't know if this had any effect on them.

Speaking of how her criticism was labelled as a case of women's misbehaviour, this woman academic was able to see this as "discrimination against women". Still, in the end, it was she who had to leave the meeting. This incident shows how women's discrimination can be firmly embedded in everyday interactions.

There are many lighter versions of discouragement and belittlement taking place in Turkish academic settings. For instance, one woman Ph.D. recounted how women are often given public relations assignments that involve activities like presenting the university at exhibitions and similar events, rather than being given significant academic assignments in the faculty. Another woman Ph.D. experienced belittlement several times. One of these incidents was related to her future post-doc studies:

Another difference which I felt in relation to gender occurred when I told the dean about my wish to do post-doc studies abroad. As he was informing about his views on this, he also took the opportunity to tell me that "They might deceive you abroad". Moreover, he asked me whether my husband would give me permission to go abroad. This was another instance which made me freeze.

The dean's response to this woman Ph.D. implies that he did not think of her as capable of looking after her own interests and this approach can be seen as a case of underestimating and belittling her. Moreover, rather than treating her as an independent researcher, the dean assumes that she is a wife under the patriarchal control of her husband and that she needs his permission to go abroad. Instead of taking a supportive approach to a young woman academic, the dean treats her as a child, and on top of that he emphasizes the patriarchal nature of the marriage culture in Turkey, thereby expressing an even more conservative interpretation of her opportunities.

Belittlement based on the marital status of women academics could prevent access to university benefits. For instance, the

application documents for subsidized housing of the university of one female assistant professor who was single at the time, got lost many times:

When I returned to Turkey after almost 15 years abroad and wanted an apartment for myself the rent would cost me 60–80 per cent of my salary. ... I was desperate. At the age of 30, I was staying with my family, being treated as a child, my comings and goings constantly observed, and so on. I had no time for myself and I was disturbed by all this. To find housing subsidized by the university seemed like the best solution for me. I was applying for this repeatedly but somehow my application forms always disappeared. Now, we had a coffee/tea room and there, after having their meal, came our senior professors. One of them ... was a professor of whom I had a high opinion. ... But when I told him “Professor, whatever I do, this subsidized housing is not happening, it does not work”, out of the mouth of this man came these words: “There are many single male assistant professors in the subsidized apartments of the university. If you make arrangements with one of them, you will both have a subsidized apartment and a husband”. ... Present at the time was also another professor who had earlier told me that “Being an academic here is very easy. You can look after your child as well”. She now turned to me and said: “It is true. This is not a bad solution”, and then they began to laugh. How disappointed, how angry I was. I replied: “Then you give me a list of them and I will start visiting them”.

The experience of this woman academic illustrates how single women are overtly belittled by senior academics and how they become subjected to open mockery in public spaces like a university tea room. Here a woman’s traditional role as a wife and mother is being emphasized rather than her role as a professional academic. Once again it is implied that women cannot manage on their own: they need a husband, even to find subsidized housing for themselves. In other words, patriarchy beats the gender equality that should come with a Turkish university setting. A woman who tries to escape the everyday control of her family to be able to focus on an independent life as an academic cannot expect to find support even within the very academic environment of which she is a part. This also indicates how gender discrimination and gender inequality may attach to university benefits.

3.4. Masking Womanhood

One strategy women use to cope with the male-dominated Turkish academia is to mask their womanhood. For instance, one woman professor told me that she wore make-up at the university first after having reached her thirties, when she

was already married and had a child. Until that time, she left home for the university in the morning, collected her hair, washed her face, and dressed in jeans and a pullover. Women, who applied make-up and dressed in a more conspicuous manner, were underestimated because they were thought of as being looking for men. She conceptualized this situation as “veiling” her appearance. According to her, veiling is not only about covering one’s face or hair; one can veil one’s gender, too. Here one should note how this perceived need to “veil one’s gender” might be at least indirectly related to religious norms and values that support patriarchy. It has been observed that the normalization of the Islamic headscarf is at least potentially problematic to the extent that people are “socialized to endorse religious dictates and practices that attribute secondary status to women” (Arat, 2010: 873). In this research, the veiling metaphor in relation to dressing was also used by another woman professor. One might think that veiling one’s gender at the university would be a phenomenon of the past. But the experience of a woman Ph.D. tells otherwise:

I did not experience anything like sexual harassment in my faculty but I try not to impose my gender on others. For instance, I don’t wear skirts or dresses very often. I really do want to wear them, but at the same time I am reluctant to do it. This is so since when I attempted to dress up like this many years ago, friends asked me if I had “converted”. It is a silly joke suggesting that I used to be a man and had converted to become a woman by wearing feminine clothes. There and then I closed the case of wearing a skirt.

The conversion metaphor used here shows how dress frames one’s gender identity and position in the workplace. By implication, it also points to the ideal of the inconspicuous or even invisible woman, endorsed by a conservative (and patriarchal) understanding of Islam, according to which women should not only cover their heads, but also refrain from using perfume outside their homes and not flirt with men (Arat, 2010: 878). In this interview, the informant herself equals wearing skirts and dresses to “imposing” her gender on others. She avoids unwanted sexualized attention (and also makes it her responsibility to do so) by adapting a non-feminine dress code.

The experiences of these women academics reveal the boundaries of the covert gendered dress codes of the Turkish universities and this, in turn, once again, shows Turkish academia as a gendered institution where women cannot freely express themselves as regards the choice of what to wear. Women are expected to dress in a masculine way not to attract attention from males and not to break the dress code of an institution gendered according to male norms.

4. Conclusion, Discussion and Suggestions

One tentative conclusion that can be derived from this limited qualitative study is that academic women in Turkey are subjected to gender discriminatory actions and attitudes, and that they experience this as an obstacle in their academic life and careers. The gender discrimination in question is

often subtle, manifesting itself in belittling and discouraging reactions to academic women, especially when they try to assert themselves, demanding to be heard in staff meetings or applying for benefits such as subsidized housing. Occasionally, they can be subjected to explicit and overt gender discrimination, as when they are openly told that women are not being hired. Of course, the limited number of interviews do not admit of any generalizations, but the results from this study at least point to the need for further research into the genderized attitudes and expectations that women face in Turkish academia.

According to the existing literature on women academics in Turkey, women are not being discriminated against at universities (Acar, 1983; Köker, 1988; Acar, 1991a; Acar, 1996, Özkanlı & Korkmaz 2000a, Özkanlı & Korkmaz 2000b). This study, based on sixteen interviews, has provided reasons to question this assumption, arguing that women academics face various kinds of gender discrimination. Moreover, illustrations of when, where, and how such discrimination take place in Turkish engineering faculties have been provided. The findings of this study support the idea that the university is, in Acker's terms, a gendered organization (Acker, 1992a: 567).

The women academics interviewed here report that they were discriminated against in hiring and promotions. Women have been discouraged and belittled in their academic environment because of their gender. Sometimes even their intellectual ability has been questioned just because they are women. They have been reduced and diminished in accordance with the norms of patriarchy, being viewed as subjected to the control of their husbands and therefore not qualified for academic opportunities. Sometimes they have been thought of as being in need of a man and at the same time they have been belittled because they are thought of as looking for men. In male-dominated academic contexts, women academics have felt obliged to veil their womanhood. This metaphorical veiling is of course not very far removed from actual religious veiling, since in both cases the covering up of femininity is related to ideals of modesty and decency to which women have to conform if they want to be taken seriously and treated with respect. Here the findings of the present study confirm the concern voiced by Yeşim Arat, (2010) that religious norms may combine with the values of conservative patriarchy to limit the autonomy and agency of women.

The present study also illustrates overt as well subtle gender discrimination as defined by Benokraitis and Feagin (1986). Overt discrimination is exemplified in the refusal to hire women academics, as reported by one informant. Subtle discrimination is exemplified in the discouragement and belittlement reported by other informants. Of course, whether or not these findings are representative of Turkish academia in general cannot be established only on the basis of this limited number of interviews with engineering faculty academics. However, the results of this study are at least sufficient to contradict the prevailing view that there is no gender discrimination at Turkish universities.

The findings of this research show that the universities might not be exempt from the patriarchal values and practices which exist in most of the rest of the society in Turkey and that the idea that universities are gender neutral fortresses

might be false one. Moreover, the results of the present study of discrimination and discriminatory attitudes within Turkish academia suggest a need for further research, specifically aiming at identifying sexist norms and practices that might contribute to women's experiences of gender discrimination. Such a line of research should also aim at placing such norms and practices in a wider social context, allowing researchers to test the hypothesis presented above, that patriarchal and religious worldviews combine to create a background for the gender discrimination that takes place at universities. More interviews with a larger number of informants are also required to further substantiate the findings of this research. It is also important that qualitative research methods are further developed to study gender discrimination at Turkish universities. Instead of just counting the number of male and female academics employed by universities, more effort should be spent on uncovering and analysing normative gender structures at play in academia, that is, how male and women academics are evaluated at their workplace, what academic expectations they have to live up to, what obligations regarding family and academic work, respectively, they are supposed to accept for themselves, and so on.

One recent major trend in women studies is to focus on best practices (see, for instance, Winchester & Browning, 2015; Wagner, 2018). However, as regards discrimination against Turkish academic women, I believe that without knowing more about the various expressions and forms of gender discrimination, it is impossible to devise practices that could improve gender equality. This should be true especially as gender discrimination appears in so many and sometimes subtle varieties. In the Turkish case, the documentation of problems facing academic women because of their gender has barely begun. This study could be regarded as an early step in the direction of conceptualizing and addressing problems relating to gender discrimination at Turkish universities.

References

- Acar, F. (1983). Turkish women in academia: roles and careers. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 10(4), 409–446.
- Acar, F. (1991a). Women in academic science careers in Turkey. In: V. Stolte-Heiskanen, F. Acar, N. Ananieva, & D. Gaudart in collaboration with R. Fürst Dilic (Eds.), *Women in Science, Token Women or Gender Equality* (pp. 147–173). Oxford/New York: Berg.
- Acar, F. (1991b). Role priorities and career patterns: a cross-cultural study of Turkish and Jordanian university teachers. In: S. Stiver Lie & V. E. O'Leary (Eds.), *Storming the Tower, Women in the Academic World* (pp. 129–143). New York: Nichols/GP Publishing.
- Acar, F. (1994). Turkish women in academia. In: *Proceedings of the 7th Annual International Conference: Women in Higher Education*, 6–8 January 1994, Women Studies, The University of Texas at El Paso, Florida, 1–8.

- Acar, F. (1996). Türkiye’de kadın akademisyenler: tarihsel evrim ve bugünkü durum. In: H. Coşkun (Ed.), *Akademik Yaşamda Kadın* (p.78–87). Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi No. 9.
- Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: a theory of gendered organizations. *Gender & Society*, 4, 139–58.
- Acker, J. (1992a). Gendered institutions: from sex roles to gendered institutions. *Contemporary Sociology*, 21, 565–69.
- Acker, J. (1992b). Gendering organizational theory. In: A. Mills & P. Tancred (Eds.), *Gendering Organizational Analysis* (pp. 248–260). Newbury Park, CA: Sage.
- Adak-Özçelik, N., & Cömertler, N. (2005). Türkiye’de Akademi ve Akademik Yönetimde Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 5–22.
- Arat, Y. (2010). Religion, politics and gender equality in Turkey: implications of a democratic paradox? *Third World Quarterly*, 31(6), 869–884.
- Benokraitis, N. V., & Feagin, J. R. (1986). *Modern sexism, blatant, subtle and covert discrimination*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Blaikie, N. (2009). *Designing social research* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). Introduction: the discipline and practice of qualitative research. In: N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research* (4th ed.) (pp. 1–19). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K., & Taşkın, L. (2012). Türkiye’de Kadın Araştırma Görevlilerinin Ev ve İş Yaşamlarında Karşılaştıkları Güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43–49.
- European Commission. (2013). *She figures 2012: Gender research and innovation*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/she-figures-2012_en.pdf
- Güvercin, G., & Nohl, A-M. (2015). Belgesel yöntem ile biyografik görüşmelerin yorumlanması. In: F.N. Seggie & Y. Bayyurt (Eds.), *Niteliksel Arastırma Yöntemleri* (pp. 298–322). İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Husu, L. (2001). On metaphors on the position of women in academia and science. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 9(3), 172–181.
- Husu, L. (2005). Women’s work-related and family-related discrimination and support in academia. *Gender Realities: Local and Global, Advances in Gender Research*. 9, 161–199.
- İstatistiklerle Kadın 2015. (2016). *TÜİK Haber Bülteni*, Sayı: 21519. Retrieved March 3, 2017 from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519>.
- Jones, J. M., & Lovejoy, F. H. (1980). Discrimination against Women Academics in Australian Universities. *Signs*, 5(3), 518–526.
- Lewin, A. Y., & Duchan, L. (1971). Women in Academia. *Science, New Series*, 173(4000), 892–895.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: a guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Özel, A. (2007). The status of female academicians in Turkish universities during the process of EU admission. *Journal of Applied Sciences*, 7(23), 3678–3686.
- Özkanlı, Ö., & A. Korkmaz (2000a). Turkish women in academic life: attitude measurement towards gender discrimination in academic promotion and administration. *Emerging Economies: Academy of Business Administrative Sciences 2000 International Conference Proceedings Book*, St. Bonaventure University Publication, Prague, Czech Republic, 10–12 July 2000, p. 56.
- Özkanlı, Ö., & Korkmaz, A. (2000b). *Kadın akademisyenler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, No:586.
- Özkanlı, Ö. (2007). The situation of academic women in Turkey. *Eğitim ve Bilim*, 32(144), 59-70.
- Özcan, E., & Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 191-221.
- Poyraz, B. (2013). Akademi kadınların cenneti mi?: Ankara Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Rees, T. (2001). Mainstreaming gender equality in science in the European Union: The “ETAN” Report. *Gender and Education*, 13(3), 243-260.
- Şentürk, İ. (2012). Üniversitede kadın olmak: akademik örgütte toplumsal cinsiyet sorunu: nitel bir çalışma. *Kadın/Woman 2000*, 13(2), 13-46.
- Tripp-Knowles, P. (1995). A review of the literature on barriers encountered by women in science academia. *Resources for Feminist Research*, 24(1/2), 28-34.
- Türkiye’de 2010’dan beri 1675 kadın öldürüldü.* (2017). Retrieved February 15, 2017, from www.kadincinayetleri.org
- Wagner, C. Z. (2018). Change from within: using task forces and best practices to achieve gender equity for university faculty. *Journal of Law and Education*, 47(3), 295-379.
- Winchester, H. P. M., & Browning, L. (2015). Gender equality in academia: a critical reflection. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 37(3), 269-281.
- Ünnü, N. A. A., Baybars, M., & Kesken, J. (2014). Türkiye’de kadınların üniversiteler bağlamında yetki ve

karar verme mekanizmalarına katılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 121–133.

Yenilmez-İnce, M. (2016). Women in academia in Turkey: challenges and opportunities. *Journal of Administrative Sciences*, 14(28), 289-311.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

YÖK. (2016). *Öğretim elemanları sayısı özet tablosu, 2015 – 2016*. Retrieved March 3, 2017 from <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Araştırma Makalesi • Research Article

Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Öz-Yeterlik ile Sıkıntıya Dayanma Düzeyi İlişkisi

Relationship between Emotional Self-Efficacy and Distress Tolerance of University Students

Zeynep Akkuş Çutuk^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 22030, Edirne/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8364-4431

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 03 Kasım 2018

Kabul tarihi: 17 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Duygusal Öz-Yeterlik

Sıkıntıya Dayanma

Üniversite Öğrencileri

ÖZ

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin duygusal öz-yeterlik ile cinsiyet, kardeş sayısı, anne baba tutumu, sosyo-ekonomik düzey ve sıkıntıya dayanma düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, 287'si kadın, 103'ü erkek olmak üzere toplam 390 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeği ve Sıkıntıya Dayanma Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada T-testi, tek yönlü Varyans Analizi (One Way Anova), Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, cinsiyetin, kardeş sayısının, anne baba tutumunun ve sosyo-ekonomik durumun duygusal öz-yeterlik düzeyi üzerinde etkisinin olmadığı, duygusal öz-yeterlik ile sıkıntıya dayanma düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu ve sıkıntıya dayanmanın duygusal öz-yeterlik düzeyini anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23 August 2018

Received in revised form 03 November 2018

Accepted 17 December 2018

Keywords:

Emotional Self-Efficacy

Distress Tolerance

University Students

ABSTRACT

In this research, the relationship between university students' emotional self-efficacy and age, the number of sibling, parental attitude, socio-economic level and distress tolerance were investigated. Relational model was used in the research. The research sample consists of 390 students, 287 of whom are female and 103 of whom are male. In this research, Personal Information Form, Emotional Self-Efficacy Scale and Distress Tolerance Scale were used as data collection tools. The data were analyzed with T-Test, One Way Anova Analysis, Pearson Momentler Crossing Correlation Technique and Simple Linear Regression techniques. As a result of this research, there was no significant effect of gender, number of siblings, parental attitude and socio-economic status on emotional self-efficacy, and that there was a significant and positive relationship between emotional self-efficacy and the level of distress tolerance. The level of distress tolerance significantly predicted emotional self-efficacy level.

1. Giriş

Öz-yeterlik, insanların yaşamlarını etkileyen olaylar üzerinde etkili olan performans düzeylerini ortaya koyma yeteneklerine ilişkin inançları olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1994). Öz-yeterlik, bir kişinin hareket tarzını belirleyebilir ve zorlu durumların üstesinden gelmek için göstereceği çabayı ve kararlılık düzeyini etkileyebilir (Bandura, 1982).

Petrides ve Furnham (2001, 2003) duygusal zekanın iki temel yönü olduğunu belirtmiştir: kişisel özellik olarak duygusal zeka (duygusal öz-yeterlik) ve yetenek olarak

duygusal zeka (bilişsel-duygusal yetenek). Petrides ve Furnham (2003) duygusal öz-yeterliliğin, davranışsal eğilimleri ve duygusal işlevsellikle ilgili kişinin kendisine ilişkin algılarını içerdiğini belirtmiştir. Kirk, Shutte, & Hine (2011) duygusal işlevsellikle ilgili benlik algılarının, duygusal öz-yeterliliği içerdiğini, fakat duygusal işlevselliğin aynı zamanda benlik algısının ve diğer eğilimlerin başka yönlerini de içerdiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı, duygusal öz-yeterliliğin, duygusal zekanın bir özelliği veya niteliği olduğunu ve duygusal öz-yeterlik ile aynı kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Öz-yeterlik, belli bir alana özgü işlevselliğin önemli bir yordayıcısı olduğu için, duygusal işlevsellik de öz-yeterlilik, gerçek duygusal

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: zeynepacutuk@trakya.edu.tr

süreçleri ve uyumlu ve uyumsuz duygusal işlevsellikle ilgili sonuçları etkileyebilir (Kirk, Schutte ve Hine, 2008). Muris (2002) duygusal öz-yeterliği, bir kişinin olumsuz duygularla başa çıkabilme yeteneği olarak tanımlar. Duygusal öz-yeterlik inançları, bireylerin olumsuz duygusal durumları önleme (örn., sinirliliğin önlenmesi, olumsuz düşüncelerin bastırılması) veya olumsuz duygusal bir durumu yaşarken normal duygusal duruma geri dönme yeteneği olarak işlevselleştirilir (örn., olumlu bir tutum elde etmek için kendi kendine telkinde bulunma, korktuğunda ya da kaygılı hissettiğinde kendini sakinleştirme) (Bandura, 1997; Muris, 2002).

Sıkıntıya dayanma, olumsuz psikolojik durumları yaşama ve bunlara katlanma kapasitesi olarak tanımlanmıştır (Simons ve Gaher, 2005). Benzer şekilde; Leyro vd., (2010); Brown ve diğerlerine, (2005) göre sıkıntıya dayanma, olumsuz psikolojik ve fiziksel durumlara ya da bu durumlar sonucu oluşan olumsuz duygulanıma katlanma kabiliyeti olarak tanımlanır. Simons ve Gaher'e (2005) göre sıkıntı, bilişsel veya fiziksel süreçlerin sonucu olabilir, ancak, genellikle duygusal deneyimleri hafifletmeye yönelik davranış eğilimleri ile nitelendirilen duygusal durumlarda ortaya çıkar. Sıkıntıya dayanma, olumsuz duygusal durumlar karşısında; dayanma gücü ve caydırıcılık, değerlendirme ve kabul edilebilirlik, dikkati dağıtma ve işleyişini bozma eğilimi ve duyguların düzenlenmesi gibi eylemler sonucu, olumsuz duygusal durumların önlenmesine ya da zayıflatılmasına yönelik değerlendirme ve beklentilerden oluşur (Simons ve Gaher, 2005). Bu anlamda sıkıntıya dayanma, duygusal öz-yeterlik gibi olumsuz duygularla başa çıkabilmeyi sağlamaktadır.

Nelson (1990) yaşamda karşılaşılan zorlukların duygusal iyi oluşun önemli bir yordayıcısı olduğunu, bu zorluklarla başa çıkmanın bunların yarattığı olumsuz etkileri azalttığını ve olumlu duygu durumu ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Duygusal sıkıntıyı olumsuz olarak değerlendiren ve tolere edemeyen bireylerin, aşırı ve kontrol edilemeyen bir endişe eğilimi geliştirme olasılığı daha yüksektir (Huang, Szabó & Han, 2009). Anestis vd. (2007) tarafından yapılan çalışmada düşük sıkıntıya dayanma düzeyi ile aşırı yeme, depresyon, kaygı, dürtüsellik gibi birçok davranışın ilişkili olduğu bulunmuştur. Akça (2016) sıkıntıya dayanma düzeyi arttıkça depresyon, anksiyete ve stres düzeyinin azaldığını belirlemiştir. Kraemer vd. (2013) düşük sıkıntıya dayanma düzeyinin sigarayı bırakmada bir engel olduğunu, Brockman, (2009) bu kişilerin, olumsuz duygularını azaltmak için alkol tüketme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir.

Duygusal öz-yeterlik, kişinin kendi duygusal tepkilerini ve diğerlerinin duygusal tepkilerini değerlendirme becerisi ile ilişkilendirilir. Yüksek düzeyde duygusal öz-yeterliliğe sahip insanlar, genellikle kendilerinin ve başkalarının duygularının büyük ölçüde farkındadır ve onlara karşı duyarlıdırlar. Olumsuz duygusal deneyimlere açık ve bu deneyimleri kabul ederler ve duygularını değiştirebilirler (Saarni, 1999). Ayrıca yüksek düzeyde duygusal öz-yeterliğin bireyin ruh sağlığını koruyucu bir etken olduğu belirtilmektedir (Sahraç, 2007). Duygusal öz-yeterlik, bireyin öz-güveni, zorlu hedeflere ulaşma kabiliyeti ve bu hedeflere ulaşma yolunda göstereceği sabır için oldukça önemlidir (Saarni, 1999). Öz-yeterlik inançları, insanların nasıl hissettiğini, düşündüğünü, kendilerini nasıl motive

ettiğini ve nasıl davrandığını belirler. Bu inançlar, bilişsel, motivasyonel, duygusal ve seçim süreçlerini içerir (Bandura, 1994). Güçlü bir öz-yeterlik duygusu, birçok yönden başarıyı ve kişisel iyi oluşu, artırır. Böylesi etkili bir bakış açısı, kişisel başarıları artırır, stresi ve depresyona karşı yatkınlığı azaltır. Bunun tam tersi, yeteneklerinden şüphe duyan insanlar, kişisel tehdit olarak gördükleri zorlu görevlerden uzaklaşırlar. Onların istekleri az ve hedeflerine olan inançları zayıftır. Bunun sonucu olarak stres ve depresyona daha yatkındırlar (Bandura vd., 1999).

Bandura'ya (1997) göre, öz-yeterlik, duygusal bozuklukların ortaya çıkmasında ve sürmesinde önemli bir rol oynar. Bandura vd., (1999), yaptıkları çalışmada, düşük öz-yeterlik düzeyinin uzun süreli depresyonun yordayıcısı olduğunu bulmuştur. Duygusal öz-yeterlik, hem kaygı hem de depresyon belirtileri ile güçlü ve olumsuz bir şekilde ilişkilidir (Muris, 2002; Tahmassian ve Moghadam, 2011). Başka bir çalışmada, duygusal öz-yeterliliğin, ergenlerde dikkat kontrolü ile duygusal ve davranışsal sorunlar arasındaki ilişkilere aracılık ettiği gösterilmiştir (Muris vd., 2008). Caprara vd., (2008) duygusal öz-yeterlik ile saldırgan davranışlar arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Duygusal öz-yeterlik düzeyi cinsiyete göre incelendiğinde; ilgili alan yazında cinsiyetin duygusal öz-yeterlik üzerinde bir etkisinin olmadığını belirten çalışmalar (Colomeischi ve Colomeischi, 2014) ile birlikte duygusal öz-yeterliliğin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini belirten çalışmalar (Telef ve Karaca, 2011) olduğu dikkati çekmektedir ve bu araştırma kapsamında incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Telef (2011) ve Ceylan (2013) tarafından ergenler üzerinde yapılan çalışmalarda, kardeş sayısının duygusal öz-yeterlik üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Ancak bu çalışma üniversite öğrencileri üzerinde yapıldığından kardeş sayısının etkisi incelemeye alınmıştır.

Anne baba tutumu açısından bakıldığında, ilgisiz anne baba tutumunda, çocuk fiziksel ve duygusal olarak yalnız kalmaktadır. Bu tutumla yetişen çocuklarda özgüven eksikliği, duygu ve düşüncelerini ifade edememe gibi sosyal, duygusal, bilişsel ve birçok alanda gerilik görülebileceği ifade edilmektedir (Sakarya, 2013). Buna karşın anne baba tutumunun, duygusal öz-yeterlik üzerinde etkili olmadığı belirtilmektedir (Ceylan, 2013).

Ailenin gelir düzeyi yükseldikçe, öz-yeterlik inancının arttığı, ekonomik durumun bireyin kendine olan güven duygusunu etkilediği savunulmaktadır (Mengi, 2011). Aksine sosyo-ekonomik düzeyin duygusal öz-yeterlik üzerinde etkisinin olmadığı ifade edilmektedir (Demirdüzen, 2013).

Yukarıda dile getirilen teorik alt yapı ışığında, duygusal öz-yeterlik ile sıkıntıya dayanmanın ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Literatürde bu ilişkiye dönük çalışmaların yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırma ile hem duygusal öz-yeterlik ve sıkıntıya dayanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek hem de duygusal öz-yeterliği çeşitli değişkenlere göre inceleyerek alan yazına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır;

- (i) Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (ii) Üniversite öğrencilerinin kardeş sayısına göre duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- (iii) Üniversite öğrencilerinin algılanan anne baba tutumuna göre duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (iv) Üniversite öğrencilerinin algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (v) Üniversite öğrencilerinin duygusal öz-yeterlik ile sıkıntıya dayanma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- (vi) Üniversite öğrencilerinin sıkıntıya dayanma düzeyi duygusal öz-yeterlik düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür bir düzenlemede, aralarında ilişki aranacak değişkenler, tekil taramada olduğu gibi, ayrı ayrı sembolleştirilir. Ancak bu sembolleştirme (değer verme, ölçme), ilişkisel bir çözümlenmeye olanak verecek şekilde yapılmak zorundadır (Karasar, 1995: 81). Bu modele uygun olarak bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı ve derecesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bağımlı (yordanan) değişkeni, duygusal öz-yeterlik düzeyi, bağımsız (yordayıcı) değişkenler ise cinsiyet, kardeş sayısı, algılanan anne baba tutumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey ve sıkıntıya dayanma düzeyidir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırma, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sınıf Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği, İngilizce öğretmenliği ve Okul Öncesi Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören ve tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 287'si (%74) kadın, 103'ü (%26) erkek olmak üzere toplam 390 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Öğrenciler, 18-38 yaşları arasında olup, yaş ortalaması 20.98 (Ss:1.70)'dir. Katılımcıların bölümlere göre dağılımları ele alındığında; Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlıktan 91 (%23.3), Sınıf Öğretmenliğinden 75 (%19.2), İlköğretim Matematik Öğretmenliğinden 46 (%11.7), Türkçe Öğretmenliğinden 82 (%21), İngilizce öğretmenliğinden 56 (%14.3), Okul Öncesi Öğretmenliğinden 40 (%10.2) öğrencinin yer aldığı görülmektedir.

Sınıf düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde; katılımcıların 112'sinin (%28.7) birinci sınıfta, 128'inin (%32.8) ikinci sınıfta, 89'unun (%22.8) üçüncü sınıfta ve

61'inin (%15.6) dördüncü sınıfta öğrenimlerine devam ettikleri görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeği ve Sıkıntıya Dayanma Ölçeği kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından, örneklem grubunun demografik (cinsiyet, kardeş sayısı, anne baba tutumu, sosyo-ekonomik düzey) özelliklerini belirlemek için 4 sorudan oluşan "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır.

2.3.2. Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeği

Ölçeğin başlangıç madde havuzu, Mayer ve Salovey (1997) ile Mayer, Salovey ve Caruso'nun (2004) çalışmalarına dayanarak Kirk, Shutte ve Hine (2008) tarafından yapılmıştır. Türkçe'ye, Totan, İkiz ve Karaca (2010) tarafından uyarlanmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde eğitim gören 231'i kız, 180'i erkek olmak üzere toplam 411 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçek için duyguları algılama, duyguları düşüncüyü destekleyici olarak kullanma, duyguları anlama ve duyguları düzenleme olarak adlandırılan dört faktörlü bir yapı önerilmiştir. Ölçek, beşli Likert tipinde (1 hiç değil, 5 çok) ve 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin, Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı .96; iki hafta arayla yapılan test-tekrar test iç güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Benzer ve zit ölçekler üzerinden yapılan geçerlik çalışmasında; ölçeğin benzer bir takım ölçekle pozitif yönde, zit bir takım ölçekle ise negatif yönde anlamlı ilişkileri olduğu bulunmuştur (Totan, İkiz ve Karaca, 2010).

2.3.3. Sıkıntıya Dayanma Ölçeği

Sıkıntıya Dayanma Ölçeği, Simons & Gaher (2005) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlaması Sargın ve ark. (2012) ile Akın, Akça ve Gülşen (2014) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada Akın, Akça ve Gülşen (2014) tarafından uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek, dört alt boyuttan (dayanıklılık, yoğunlaşma, değerlendirme ve düzenleme) ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, 5'li likert tipi (1 tamamen katılıyorum, 5 tamamen katılmıyorum) şeklinde bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin iyi uyum verdiği bulunmuştur ($\chi^2=316.43$, $sd=84$, $p=0.00$, $RMSEA=.071$, $NFI=.94$, $CFI=.95$, $IFI=.95$, $RFI=.92$, $GFI=.93$, $SRMR=.053$). Ölçeğin faktör yükleri .27 ile .72 arasında değişmektedir. Ölçeğin, alt boyutlarının iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları; ölçeğin bütünü için .82, dayanıklılık alt boyutu için .62, yoğunlaşma alt boyutu için .66, değerlendirme alt boyutu için .71 ve düzenleme alt boyutu için .61 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test iç güvenilirlik katsayıları; ölçeğin bütünü için .63, dayanıklılık alt boyutu için .60, yoğunlaşma alt boyutu için .62, değerlendirme alt boyutu için .64 ve düzenleme alt boyutu .58 olarak bulunmuştur. Ölçeğin, düzeltilmiş madde toplam korelasyonları .25 ile .59 arasında sıralanmaktadır (Akın, Akça ve Gülşen, 2014).

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının uygulanması 2015-2016 öğretim ikinci yarısında gerçekleştirilmiştir. Uygulama doğrudan araştırmacı tarafından ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçlarından elde edilen veriler, SPSS 22.00 for Windows paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermedikleri Kolmogorov-Smirnov Testi ile test edilmiş ve test sonuçlarına göre değişkenlerin ($p>0.05$) normal dağılım gösterdikleri görülmüştür.

Buna göre, üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı t testi ile incelenmiştir. Araştırmada, duygusal öz-yeterlik ölçeğinden alınan puanlar eşit aralıkta olduğu, dağılım normal, puanlar homojen ve grup sayısı iki olduğu için t-testi kullanılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin duygusal öz-yeterlik düzeyleri ile kardeş sayısı, algılanan anne baba tutumu ve algılanan

sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) ile incelenmiştir. Bağımlı değişkendeki puanlar hem homojen hem de normal dağıldığı ve grup sayıları da ikiden fazla olduğu için Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) tercih edilmiştir.

Öğrencilerin duygusal öz-yeterlik ve sıkıntıya dayanma düzeyi arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyini belirlemek amacıyla da Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Duygusal Öz-yeterliliğin sıkıntıya dayanma düzeyini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı Basit Doğrusal Regresyon Analizi tekniği, Regresyon katsayılarının anlamlılığı için t testi kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, duygusal öz-yeterlik düzeyleri ile cinsiyet, kardeş sayısı, algılanan anne baba tutumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey ve sıkıntıya dayanma düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik yapılan analizlere yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Cinsiyet, Kardeş Sayısı, Algılanan Anne Babanın Tutumu ve Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Dağılımı

Değişkenler	Sayı(N)	Yüzde(%)	
Cinsiyet	Kadın	287	%74
	Erkek	103	%26
	Toplam	390	100
Kardeş Sayısı	Tek Çocuk	18	%5
	İki Kardeş	132	%34
	Üç Kardeş	133	%34
	Dört Kardeş	60	%15
	Beş ve Üstü	47	%12
	Toplam	390	100
Anne Babanın Algılanan Tutumu	İlgisiz	7	%2
	Otoriter	40	%10
	Koruyucu	244	%63
	Demokratik	99	%25
Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzey	Toplam	390	100
	Düşük	15	%4
	Orta	357	%91
	Yüksek	18	%5
Toplam	390	100	

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan toplam 390 katılımcının 287'sinin (%74) kadın, 103'ünün (%26) erkek olduğu görülmektedir.

Kardeş sayısına göre katılımcıların, 18'inin (%5) tek çocuk, 132'sinin (%34) iki kardeş, 133'ünün (%34) üç kardeş, 60'ının (%15) dört kardeş ve 47'sinin (%12) beş kardeş ve üstü olduğu görülmektedir.

Anne babanın tutumuna göre bakıldığında, katılımcıların 7'si (%2) ilgisiz, 40'ı (%10) otoriter, 244'ü (%63) koruyucu ve 99'u (%25) demokratik olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan tüm bireylerin 15'i (%4) sosyo-ekonomik düzeylerinin düşük olduğunu, 357'si (%91) orta olduğunu ve 18'i (%5) yüksek olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2. Cinsiyetlere Göre, Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeğinden Alınan Puanların T-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	Sd	T	P
Kız	287	117.19	13.82	388	.082	.934
Erkek	103	117.05	14.87			

Tablo 2'de görüldüğü üzere, öğrencilerin duygusal öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanlar, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(388) = .082, p > .05$).

Tablo 3. Kardeş Sayısı, Algılanan Anne Baba Tutumu ve Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeğinden Alınan Puan Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

<i>Değişkenler</i>	N	X	S
Kardeş Sayısı	390	2.95	1.04
Algılanan Anne Baba Tutumu	390	3.11	.65
Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzey	390	2.02	.26

Tablo 3 incelendiğinde, duygusal öz-yeterlik ölçeğinden alınan puanların, kardeş sayısına göre $X=2.95$, $Ss=1.04$ olduğu, algılanan anne baba tutumuna göre $X=3.11$, $Ss=.65$ ve algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre $X=2.02$, $Ss=.26$ olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Kardeş Sayısına Göre, Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeğinden Alınan Puanların ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	612.531	4	153.133	.770	.546
Gruplar içi	76608.928	385	198.984		
Toplam	77221.459	389			

Tablo 4'de görüldüğü üzere, öğrencilerin duygusal öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanlar, kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F(4-385)=.770$, $p>.05$).

Tablo 5. Algılanan Anne Baba Tutumuna Göre, Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeğinden Alınan Puanların ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	670.659	3	223.553	1.127	.338
Gruplar içi	76550.800	386	198.318		
Toplam	77221.459	389			

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin duygusal öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanların, anne baba tutumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($F(3-386)=1.127$, $p>.05$).

Tablo 6. Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre, Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeğinden Alınan Puanların ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	89.509	2	44.754	.225	.799
Gruplar içi	77131.950	387	199.307		
Toplam	77221.459	389			

Tablo 6'da görüldüğü üzere, öğrencilerin duygusal öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanlar, sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F(2-387)=.225$, $p>.05$).

Tablo 7. Duygusal Öz-Yeterlik Ölçeğinden Alınan Puanların Sıkıntıya Dayanma Düzeyi İle İlişkisi*

	Sıkıntıya Dayanma Düzeyi	
	Korelasyon (r)	Anlamlılık (p)
Duygusal Öz-Yeterlik	.196**	.000
	N	384

* Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı

** $p<0.01$

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin duygusal öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puanlar ile sıkıntıya dayanma düzeyi arasında ($r=.196$, $p<0.01$) anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Duygusal Öz-Yeterlik İle Sıkıntıya Dayanma Düzeyi Arasındaki Regresyon Bulguları

Değişken	B	Standart Hata	Beta	t	P	R	R²
Sabit	103.853	3.500		29.676	.000	.196	.038
Sıkıntıya Dayanma	.285	.073	.196	3.909	.000		

Tablo 8’de görüldüğü üzere, öğrencilerin sıkıntıya dayanma düzeyinin duygusal öz-yeterlik üzerinde anlamlı ($F(1-382)= 15.28$, $p<.05$) bir etkisi bulunmaktadır. Bu modele göre sıkıntıya dayanma düzeyi duygusal öz-yeterlikteki varyansın %3.8’ini açıklamaktadır ($R=.196$, $R^2=.038$).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, duygusal öz-yeterlik düzeyi ile cinsiyet, kardeş sayısı, algılanan anne baba tutumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey ve sıkıntıya dayanma düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda, duygusal öz-yeterlik ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Konuyla ilişkili yazında, çalışmamızla benzer şekilde, duygusal öz-yeterliliğin, cinsiyetle ilişkisinin olmadığını söyleyen çalışmaların yanı sıra; bizim çalışmamızdan farklı olarak böyle bir ilişkinin olduğunu belirten çalışmalar da vardır.

Bizim çalışmamızla benzer şekilde Özerkan (2007); Üstüner vd., (2009); Colomeischi ve Colomeischi (2014) ve Özkan-Deniz (2015) cinsiyetin duygusal öz-yeterlik üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşın, Telef ve Karaca (2011) ergenlerin duygusal öz-yeterliklerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılıklar gösterdiğini, erkeklerin duygusal öz-yeterliklerinin kızlardan daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde, Bussey ve Bandura, (1999); Muris, (2001); Bacchini ve Magliulo, (2003) ve Landon, Ehrenreich ve Pincus, (2007) yaptıkları çalışmada, erkeklerin duygusal öz-yeterliklerinin kızlardan daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşın Williemse, (2008); Ceylan (2013) tarafından yapılan çalışmada, kızların duygusal öz-yeterliklerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın bulguları, duygusal öz-yeterlik ile kardeş sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Konuyla ilgili yazında, bizim çalışmamızla benzer şekilde, Telef (2011) ve Ceylan (2013) tarafından yapılan çalışmada, kardeş sayısının ergenlerin duygusal öz-yeterlikleri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Anne baba tutumu ile duygusal öz-yeterlik arasındaki ilişkiyle ilgili bulgular incelendiğinde, duygusal öz-yeterliliğin, anne baba tutumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir. Bu bulgu, Ceylan (2013) tarafından yapılan çalışmayla paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmada ergenlerin algılanan anne baba tutumunun, duygusal öz-yeterlikleri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Çalışmamızdan farklı olarak; Demirdüzen (2013) duygusal öz-yeterliliğin alt boyutlarının, anne tutumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini, anne tutumlarını aşırı hoşgörülü ve destekleyici olarak algılayan ergenlerin, düşünceleri destekleyici olarak kullanma duygusal öz-yeterlik düzeylerinin, anne tutumunu aşırı koruyucu algılayanlardan daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşın; duygusal öz-yeterliliğin alt boyutları ile baba tutumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Özkan-Deniz (2015) baba tutumuna göre, duygusal öz-yeterliliğin alt boyutlarından düzenleme öz-yeterliliğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğunu, babasının tutumunu demokratik ve izin verici olarak algılayan ergenlerin, duyguları düzenleme öz-yeterliliklerinin, otoriter olarak algılayan ergenlerden daha yüksek olduğu

bulunmuştur. Ancak algılanan anne tutumu ile duygusal öz-yeterlik ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın başka bir bulgusuna göre, duygusal öz-yeterlik ile sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırmamız, Telef (2011); Ceylan (2013); Demirdüzen (2013) tarafından yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir. İlgili araştırmalarda, sosyo-ekonomik durumun, duygusal öz-yeterlik düzeyleri üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Buna karşın, İkiz ve Sakarya-Çıncı (2016) sosyo-ekonomik düzey ile duygusal öz-yeterlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu, ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanların, düşük olanlara göre duygusal öz-yeterliliğin duygusal destekleme ve duygusal algılama alt boyut puanlarının yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Cinsiyet, kardeş sayısı, algılanan anne baba tutumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey ile duygusal öz-yeterlik arasındaki ilişki konusunda farklı örneklem gruplarında yapılan çalışmada hem ilişki olduğuna hem de ilişki olmadığına dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada bütün değişkenler ile duygusal öz-yeterlik arasında ilişki olmadığı bulunmuştur. Alan yazın ile bu farklılık çalışmanın yapıldığı örneklem grubuyla ilişkili olabilir.

Bu çalışmada, duygusal öz-yeterlik ile sıkıntıya dayanma düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu ve sıkıntıya dayanma düzeyinin duygusal öz-yeterlik üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonucun literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir. Duygusal öz-yeterlik düzeyi arttıkça olumsuz duygusal durumlara dayanma gücünün de arttığı söylenebilir. Simons ve Gaher (2005) ve Huang, Szabó & Han (2009) sıkıntıya dayanma düzeyi düşük olan bireylerin, sıkıntı ve üzüntü verici durumlara başa çıkamadığını ve sıkıntılarını dayanılmaz olarak gördüklerini, aşırı ve kontrol edilemeyen endişe geliştirme olasılığı bulunduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde düşük düzeyde duygusal öz-yeterliliğe sahip bireyler, olumsuz duygusal durum karşısında düşüncelerini kontrol edememekte, daha fazla umutsuzluk yaşamakta ve düşük performans sergilemektedir. Bu bireylerin hedeflerine olan inançları daha az, stres ve depresyona daha yatkındırlar (Bandura vd., 1999; Marat, 2003). Sıkıntı yaratan olumsuz duygusal durumlara dayanan bireylerin kendisinin ve başkalarının duygularını algılama, anlama, destekleme ve düzenleme konularında daha yeterli olduğu söylenebilir. Bu anlamda bu bireylerin duygusal zeka, empati ve iletişim becerilerinin de daha gelişmiş olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Bu çalışmada, duygusal öz-yeterliliğin cinsiyet, kardeş sayısı, algılanan anne baba tutumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler ile ilişkisi incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmada duygusal öz-yeterliliğin farklı demografik değişkenlerle ilişkileri incelenebilir.

2. Bu araştırma, sadece eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrenciler ile yürütülmüştür. Farklı fakültelerden öğrenciler üzerinde benzer çalışmalar yapılarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir.

3. Sıkıntıya dayanma ve duygusal öz-yeterlik kavramlarının birbiriyle ilişkili oldukları kabul edildiğinden, bireylerin bu özellikleri kazanmalarını sağlamak amacıyla ilköğretimden itibaren rehberlik uygulamalarında ya da ders programlarında çeşitli etkinliklere yer verilebilir.

4. Duygusal öz-yeterliği düşük olan diğer bir ifadeyle kendisinin ve başkalarının duygularını anlama, düzenleme, destekleme ve algılama yeterliğinde sorun yaşayan bireylere empati, duygusal zeka eğitimi, sosyal beceri eğitimi, iletişim becerileri gibi duygusal öz-yeterliği geliştirici çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Akça, F. (2016). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin sıkıntıyı tolere etme durumları ile depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi.

Akın, A., Akça, M. Ş., & Gülşen, M. (2014). Sıkıntıyı tolere etme ölçeği Türkçe formu: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(2), 619-630.

Anestis, M. D., Selby, E. A., Fink, E., & Joiner, T. E. (2007). The multifaceted role of distress tolerance in dysregulated eating behaviors. *International Journal of Eating Disorders*, 40(8), 718-726.

Bacchini, D., & Magliulo, F. (2003). Self-image and perceived self-efficacy during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(5), 337-350.

Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147.

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.

Bandura, A., Pastorelli, C., Barbaranelli, C., & Caprara, G. V. (1999). Self-efficacy path ways to childhood depression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 258-269.

Brockman, C. J. (2009). *Urgency and distress tolerance predicting alcohol use, alcohol-related problems, and alcohol use as a coping mechanism*. Master's thesis, University of Central Missouri.

Brown, R. A., Lejuez, C. W., Kahler, C. W., Strong, D. R., & Zvolensky, M. J. (2005). Distress tolerance and early smoking lapse. *Clinical Psychology Review*, 25, 713-733.

Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676-713.

Caprara, G. V., Giunta, L. D., Eisenberg, N., Gerbino, M., Pastorelli, C., & Tramontano, C. (2008). Assessing regulatory emotional self-efficacy in three countries. *Psychological Assessment*, 20(2), 227-237.

Ceylan, İ. (2013). *Ergenlerin benlik saygısı ve duygusal öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Colomeischi, A. A., & Colomeischi, T. (2014). Teachers' attitudes towards work in relation with emotional intelligence and self-efficacy. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 159, 615-619.

Demirdüzen, H. (2013). *Ergenlerin algılanan sosyal destek düzeyleri ile duygusal öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Huang, K., Szabo, M., & Han, J. (2009). The relationship of low distress tolerance to excessive worrying and cognitive avoidance. *Behavior Change*, 26(4), 223-234.

İkiz, F. E., & Sakarya-Çıncı, Ö. (2016). Ergenlerin ruhsal belirtileri ile duygusal öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(14), 333-348.

Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Keskin, G. Ü., & Orgun, F. (2006). Öğrencilerin öz etkililik-yeterlilik düzeyleri ile başa çıkma stratejilerinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 7, 92-99.

Kraemer, K. M., McLeish, A. C., Jeffries, E. R., Avallone, K. M., & Luberto, C. M. (2013). Distress tolerance and perceived barriers to smoking cessation. *Substance Abuse*, 34, 277-282.

Kirk, B. A., Schutte, N. S., & Hine, D. W. (2008). Development and preliminary validation of an emotional self-efficacy scale. *Personality and Individual Differences*, 45(5), 432-436.

Kirk, B. A., Schutte, N. S., & Hine, D. W. (2011). The effect of an expressive-writing intervention for employees on emotional self-efficacy, emotional intelligence, affect, and workplace incivility. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(1), 179-195.

Landon, T. M., Ehrenreich, J. T., & Pincus, D. B. (2007). Self-efficacy: A comparison between clinically anxious and non-referred youth. *Child Psychiatry & Human Development*, 38, 31-45.

Leyro, T. M., Zvolensky, M. J., & Bernstein, A. (2010). Distress tolerance and psychopathological symptoms and disorders: A review of the empirical literature among adults. *Psychological Bulletin*, 136, 576-600.

Marat, D. (2003). Assessing self-efficacy and agency of secondary school students in a multi-cultural context: Implications for academic achievement. Proceedings of the New Zealand and Australian Association for Research in Education Conference, Auckland, <http://www.aare.edu.au/03pap/mar03057.pdf>. (12 Aralık 2012).

Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? P. Salovey ve D. J. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence* (syf. 396-420). New York: Basic Books.

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.

Mengi, S. (2011). *Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin sosyal destek ve öz-yeterlik düzeylerinin okula bağlılıkları*

- ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Muris, P., Mayer, B., Van Lint, C., & Hofman, S. (2008). Attentional control and psychopathological symptoms in children. *Personality and Individual Differences*, 44(7), 1495-1505.
- Muris, P. (2001). A brief questionnaire for measuring self-efficacy in youths. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 23, 145-149.
- Muris, P. (2002). Relationships between self-efficacy and symptoms of anxiety disorders and depression in anormal adolescent sample. *Personality and Individual Differences*, 32, 337-348.
- Nelson, G. (1990). Women's life strains, social support, coping, and positive and negative affects: cross-sectional and longitudinal tests of the two-factor theory of emotional well-being. *Journal of Community Psychology*, 18, 239-263.
- Özkerem, E. (2007). Öğretmenlerin öz-yeterlik algıları ile öğrencilerin sosyal bilgiler benlik kavramları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Özkan-Deniz, B. (2015). Ergenlerde duygusal öz-yeterlik ve sürekli kaygı ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Petrides, K. V., & Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15(6), 425-448.
- Petrides, K. V., & Furnham, A. (2003). Trait emotional intelligence: behavioral validation in two studies of emotion recognition and reactivity to mood induction. *European Journal of Personality*, 17(1), 39-57.
- Saarni, C. (1999). *The development of emotional competence*. New York: Guilford.
- Sahranç, Ü. (2007). *Stres kontrolü, genel öz-yeterlik, durumluluk kaygı ve yaşam doyumu ile ilişkili bir akış modeli*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Sakarya, Ö. (2015). *Ergenlerin ruhsal belirtileri ile duygusal öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sargın A. E., Özdel, K., Utku, Ç., Kuru, E., Yalçınkaya Alkar, Ö., & Türkçapar, M. H. (2012). Sıkıntıya dayanma ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1, 152-161.
- Simons, J. S., & Gaher, R. M. (2005). The distress tolerance scale: development and validation of a self-report measure. *Motivation and Emotion*, 29(2), 83-102.
- Tahmassian, K., & Moghadam, N. J. (2011). Relationship between self-efficacy and symptoms of anxiety, depression, worry and social avoidance in a normal sample of students. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 5(2), 91-98.
- Telef, B. B. (2011). *Özyeterlikleri farklı ergenlerin psikolojik semptomlarının incelenmesi*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Telef, B. B., & Karaca, R. (2011). Ergenlerin öz-yeterliklerinin ve psikolojik semptomlarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 499-518.
- Totan, T., İkiz, E., & Karaca, R. (2010). Duygusal öz-yeterlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanarak tek ve dört faktörlü yapısının psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 71-95.
- Üstüner, M., Demirtaş, H., Cömert, M., & Özer, N. (2009). Ortaöğretim öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1-16.
- Willemsse, M. (2008). *Exploring the relationship between self-efficacy and aggression in a group of adolescents in the peri-urban town of worcester*. Master of Art Thesis. University of Stellenbosch.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sağlık Çalışanlarının Öz Liderlik Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Examination of the Self-Leadership Level of Health Workers in Terms of Socio-Demographic Variables

Cuma Çakmak^{a,*}, Özgür Uğurluoğlu^b

^aArş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06250, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-4409-9669

^bDoç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06250, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-9453-9925

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Eylül 2018
Düzeltilme tarihi: 12 Aralık 2018
Kabul tarihi: 02 Ocak 2018

Anahtar Kelimeler:

Hastane
Sağlık Çalışanları
Öz liderlik

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı belirlemektir. Araştırma, Ankara'daki bir eğitim ve araştırma hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarına yönelik gerçekleştirilmiştir. Anketler yoluyla, araştırma kapsamında 357 sağlık çalışanına ulaşılmış ve bu kişilerden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarıyla ilgili değerlendirmelerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi (standart t testi) ve tek yönlü varyans analizi (F testi-ANOVA) kullanılmıştır. Gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunması durumunda anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak amacıyla Post-hoc testlerinden biri olan Tukey HSD testinden faydalanılmıştır. Analizler sonucunda, öz liderliğin alt boyutlarına ilişkin ortalamalar, çalışanların, cinsiyet, yaş, medeni durum, hastanedeki görev, gelir durumu, sektördeki toplam çalışma süresi ve çalışanların liderlik eğitimi alıp almama durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sonuç olarak, sağlık çalışanlarının sosyo-demografik özelliklerine göre öz liderlik düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 September 2018
Received in revised form 12 December 2018
Accepted 02 January 2019

Keywords:

Hospital
Health Workers
Self-leadership

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether the self-leadership levels of health workers differ according to socio-demographic characteristics. The research was carried out with health workers working in a training and research hospital in Ankara and 357 health workers were reached within the scope of the research. The significance test (standard t test) and one-way variance analysis (F test-ANOVA) were used for the difference between the two means in the study. In the case of significant differences between the groups, the Tukey HSD test, one of the post hoc tests, was used to find out which group resulted in meaningfulness. As a result of the analyzes, averages of the sub-dimensions of the self-leadership differ statistically according to the employees' gender, age, marital status, the duties in the hospital, the income situation, the total working time in the sector and the employees' leadership education. As a result, it has been determined that self-leadership levels differ according to socio-demographic characteristics of health workers.

1. Giriş

Geleneksel liderlik yaklaşımlarının günümüz koşullarına uygun olmadığı düşünülmekte ve liderin, emir veren olarak görüldüğü, takipçilerini ardından sürüklediği klasik liderlik imgesinin günümüz modern toplumlarında, modern

örgütlenmelerinde ve işletmelerinde kendisine yer bulamadığı iddia edilmektedir.

Geleneksel olarak liderlik yaklaşımlarının çoğu, formal liderlik pozisyonlarına kimlerin getirileceği ile ilgilidir. Geleneksel liderlik yaklaşımlarının aksine, Pearce ve Manz

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: cumacakmak@hacettepe.edu.tr

(2005; 130) takipçilerin, liderlik yaklaşımlarının geliştirilmesine dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Liderler, ticari kazanç elde etmenin ötesinde, işgücünün değişen beklentilerini göz önüne almalıdır. Bugünün çalışanları, işlerini, sadece maaştan ibaret olarak görmekten öte kendilerini mutlu eden, yeteneklerini geliştirdikleri bir araç olarak görmektedirler. Nihayetinde, insanlar işleri ile ilgili kararlarda giderek artan derecede kontrol sahibi olmayı beklemektedir. Bu beklenti, liderin, geleneksel liderlikten farklı şekillerde takipçileri ile etkileşime girmesini gerektirmektedir (Yun, Cox, & Sims, 2006: 375).

Günümüz işletmeleri, hayatta kalabilmek ve yaşamlarını sürdürebilmek için her geçen gün gelişen teknolojiye ve küresel çevreye uyum sağlamak zorundadır. Geçen yüzyılın liderlik modelleri, yukarıdan aşağıya bürokratik paradigmanın ürünü olmuştur. Bu liderlik modellerinin, fiziksel üretim odaklı ekonomiler için oldukça etkili olduğu ancak bilgi odaklı ekonomiler için ise uygun olmadığı görülmektedir (Uhl-Bien, Marion, & McKelvey, 2007: 298). Günümüzde, güçlendirilmiş işgücüne doğru bir eksen kayması gerçekleşmektedir. Bu sebeple ortaya birçok soru çıkmaktadır. Geleneksel liderlik model ve yaklaşımlarının günümüz örgütleri için hala uygun olup olmadığı, bu model ve yaklaşımların geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulup duyulmadığı soruları sorulmaktadır. Akademik çalışmalar, liderlik revizyonuna olan gereksinimin artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Örgütlerin büyümesi, liderin üzerine düşen görevlerin artması, örgüt performans ve kârin artırılmak istenmesi gibi nedenler, iş görenlerin liderlik sürecine dâhil edilmesi gerektiğini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla son yıllarda, liderlik literatüründe tartışılan öz liderlik (self-leadership) anlayışının güçlendiği görülmektedir. Tüm dünyada öz liderliğe ilişkin ilginin, araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından kabul gördüğü görülmektedir (Tabak, Sığı, & Türköz, 2013: 214-218; Bligh, Pearce, & Kohles, 2006: 297). Öz liderliğe ilişkin ilginin nedenlerini ise DiLiello ve Houghton (2006: 326); öz liderliğin, 21. yüzyılın zorlukları ile yüzleşmek zorunda olan örgütlerin, örgütsel kapasitelerini artırmaları için umut verici olması, yaratıcı problem çözmeyi teşvik eden sosyal ve psikolojik iklim oluşturmak için önemli örgütsel bir araç olması, öz liderliği teşvik eden bir organizasyonun üyeleri arasında daha yüksek seviyede yaratıcı süreçler yaşanabilmesi, öz liderliğin pratikte uygulanması ile potansiyelin ortaya çıkarılması, yenilikçilik ve yaratıcılığın yüksek düzeyde yaşanması ile açıklamaktadır.

İşletmeler arasında yoğun rekabetin artmasıyla işletmelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri, başarılı olmaları ve değişime ayak uydurabilmelerinin yolu güçlendirilmiş, öz liderlik becerileri sergileyebilen çalışanlardan geçmektedir. Bu çalışanlara olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu sebepten ötürü, beşeri sermayeye yatırım yapılması gerekliliği ortadadır (Doğan & Şahin, 2008: 145). Günümüz örgütlerinin karşılaştıkları bir başka zorluk da çalışanlarının sahip olduğu yeteneklerin nasıl ortaya çıkarılacağına bilinmemesidir. Bu tür örgütlenmelerin çoğu, liderin başkalarına, kendi kendilerinin liderleri (öz lider) olmalarını öğretmekten öte bağlılık ve uyumu teşvik eden yarı askeri bir model ile çalışmaktadır (Manz & Sims, 1991: 19). Çalışanların eğitim düzeylerinin yükselmesi, mesleklerine olan bağlılıkların artması, işlerinde maddi beklentilerin ötesinde başka beklentilerin de ortaya çıkmasından (örneğin,

çalışanın karar alma sürecine dâhil olmayı beklemesi) ötürü klasik yönetim biçimlerinin yetersiz kaldığı görülmekte ve bu yeni duruma uygun liderlik biçiminin öz liderlik olabileceği görülmektedir (Bakan, 2008: 18). Öz liderliğin odak noktası, kişilerin içsel enerjilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu yeni perspektif liderin gücünün yeni bir ölçüsüdür. Burada önemli olan liderin kendisini güçsüz duruma getirmesi değil aksine liderin kişinin, örgüte katkılarını maksimize edecek yeteneklerinin geliştirilmesi için liderlik yapmasıdır (Manz & Sims, 1991: 18-19).

Uluslararası literatür incelendiğinde öz liderliğe önem verildiği görülmektedir (Alves et al., 2006: 341; Bligh et al., 2006: 300; Carmelie, Meitar, & Weisberg, 2006: 76; Houghton & Neck, 2002: 673; Neck & Houghton, 2006: 271; Bryant & Kazan, 2013:111; Houghton, Dawley, & DiLiello, 2012: 217). Ulusal literatürde öz liderlik çalışmalarının yetersizliği konunun öneminin tam olarak anlaşılmasına neden olmaktadır. Özellikle sağlık sektöründe öz liderlikle ilgili yapılan çalışmaların ise (Uğurluoğlu, 2010; Uğurluoğlu, Saygılı, Özer, & Şantaş, 2015; Kayral, 2015) sınırlı olması, sağlık hizmetlerinde öz liderliğin ve öz liderlik ile ilişkilendirilebilecek diğer kavramların (iş doyumunu, iş stresi, performans, vb.) araştırılmasını önemli kılmaktadır. Sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerini belirlemenin ve öz liderlik düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadıklarını ortaya koymanın; sağlık kurumları yöneticilerine çalışanları arasında söz konusu davranışları teşvik etmek konusunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Öz liderlik ile ilgili çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle öz liderlik pratiklerinin çalışma alanlarında uygulanması ile elde edilecek kazanımların net olarak ortaya konmamış olması bir eksiklik olarak görülmektedir.

Bu düşünceler temel alınarak yola çıkılan çalışmada sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutları ile ilgili değerlendirmelerinin sosyo-demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

2. Öz Liderlik Kavramı ve Stratejileri

Öz liderliği ilk olarak Manz (1986) “kişinin bireysel ve örgütsel başarıyı elde etmesi için kendisini motive etmesi ve yönlendirme süreci” olarak tanımlamıştır. Öz liderlik, bireyin kendisini etkilemede kullanılabileceği düşünce ve davranışlar üzerinde yoğunlaşan, kapsamlı stratejiler bütünüdür. Manz (1986) tarafından kavramsallaştırılan öz liderlik, davranışları yönlendirilecek bir dizi bireysel stratejiye ulaşmak için öz düzenleme, öz kontrol, öz yönetim ve biliş kuramları üzerine kurulmuştur. Ayrıca bu stratejilere ulaşmak için doğal ödüller ve yapıcı düşünce modelleri kullanılır (Manz 1986:589-593). Başka bir deyişle, öz liderlik, kişinin performansını kasıtlı olarak etkileme sürecinin yönetilmesi adına zengin bir psikoloji perspektifi sağlar (Neubert & Ju-Chien, 2006: 360). Dahası, öz liderlik, karar verme becerilerini, mesleki verimliliği ve kişisel etkinliği artıran, bireyin kendi kendini algılama ve benlik saygısı üzerinde pozitif yönde etki yapan bir öz-yeterlik geliştirme süreci olarak da tanımlanabilir (Kazan, 1999: 7).

Öz liderlik stratejileri, çalışanların öz liderlik becerilerinin geliştirilmesi, çağdaş organizasyonların dinamik ve karmaşık iş sistemlerinden kaynaklı zorlukların yönetilmesinde önemli bir potansiyel sunar. Daha da önemlisi liderlerin üzerindeki taleplerin azaltılmasının

yolunu açar. Öz liderlik stratejilerinin uygulanması ile uzun vadede çalışanların ihtiyaç duyduğu şekilde kendi yönlerini çizmelerine ve kendilerini yönetecek kapasiteye ulaşmalarına imkân tanınacaktır (Lovelace, Manz, & Alves, 2007: 380).

Öz liderlik, resmi ve hiyerarşik otoriteyle belirlenmiş liderlerin etkisine ve kontrolüne odaklanan geleneksel liderlik ve örgütsel perspektiflere bir alternatif oluşturmaktadır. Bu alternatif liderlik bakışı, ekip halinde çalışan liderlerin geliştirilmesini sağlamakta ve geleneksel otorite figürü olarak ortada duran kahraman lidere daha az bağımlılık yaratmaktadır (Pearce & Manz, 2005: 133). Öz Liderlik Kuramı, liderlik kuramlarını köklü bir değişime zorlamaktadır. Bu kurama göre her insanın kendi kendine liderlik edebileceği varsayılmaktadır. Öz liderlik sadece yöneticiler ile ilgili değil; aksine öz liderlik tüm çalışanlar için geçerlidir. Öz liderliğe göre, herkes liderlik enerjisini kendi liderlik biçiminden almaktadır. Buna göre liderliğin yeni koşulu bireyin kendi geleceğini doğru bir şekilde belirleme, kabiliyetlerini tanıma ve bunları en üst seviyede geliştirmesidir (Göksoy, Emen, & Yenipınar, 2014: 104)

Öz liderlik stratejilerinin temelde üç kategoride incelendiği görülmektedir. Bunlar; 1) davranış odaklı stratejiler (behavior-focused strategies), 2) doğal ödül stratejileri (natural reward strategies), 3) yapıcı düşünce modeli stratejileridir (constructive thought pattern strategies). (Prussia, Anderson, & Manz, 1998: 524; Houghton & Neck, 2002: 673; Neck & Houghton, 2006: 271).

Davranış odaklı stratejiler, etkili davranış ve eylemlerin gerçekleştirilmesine odaklanır (Manz, 1992: 23). Davranış odaklı stratejiler, olumlu duygusal tepkilerle sonuçlanması muhtemel belirli eylemleri veya davranışları seçmeyi içerir (Manz, Houghton, Neck, Fugate, & Pearce, 2016: 377) Davranış odaklı öz liderlik stratejileri, başarısız sonuçlara götüren olumsuz, istenmeyen davranışların bastırılmasını sağlarken başarılı sonuçlara yol açan olumlu, istenen davranışların da teşvik edilmesini sağlar (D'Intino, Goldsby, Houghton, & Neck, 2007: 106). Bireyin öz farkındalığının artırılması temel amaç olmakla beraber, ayrıca hoş olmayan davranışların kontrolünü de içermektedir (Neck & Houghton, 2006: 271). Davranış odaklı stratejiler; bireylerin kendi çalışmalarını daha etkin bir şekilde organize etmelerine ve yönlendirmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış stratejilerdir. Bu stratejiler; kendini gözlemleme, kendine hedef belirleme, ipucu yönetimi (hatırlatıcı belirleme), kendini ödüllendirme, yapıcı kendini cezalandırma, öz eleştiri ve prova stratejilerinden oluşur (Manz & Sims, 1991: 23; Neck & Houghton, 2006: 271).

Davranış odaklı stratejiler iki adımdan oluşmaktadır. İlk adımda, istenmeyen davranış (statüko davranış) olup olmadığı değerlendirilir. İkinci aşamada, kendi kendine hedef belirleme stratejisi ile davranış değişikliğine (istenilen durum) gidilir. Sonrasında, kendini gözlemleme yoluyla, mevcut ve istenilen durum arasındaki tutarsızlık sürekli olarak izlenir. Kendini ödüllendirme ve cezalandırma stratejisi, hedeflenen, sistematik davranış değişikliğinin gerçekleşmesi için kullanılır. İpuçları (örneğin, yapışkan kâğıtlar, notlar vb.) istenilen hedeflere ulaşmada kolaylaştırıcı bir yardım sağlar (Furtner, Rauthmann, & Sachse, 2015: 107). Listeler, notlar, ekran koruyucuları ve motivasyon posterleri, dikkat ve çabanın hedefe ulaşmasında yardımcı olabilecek dışsal ipuçlarına

verilebilecek birkaç örnek arasında sayılabilir (Neck & Houghton, 2006: 272).

Doğal ödül stratejileri, görevin eğlenceli özelliklerine odaklanarak ve bu yanları geliştirerek bireyin yetkinlik ve kendi kaderini tayin etme duygularını artırmayı amaçlamaktadır (Alves et al., 2006: 341). Doğal ödül stratejileri, işin keyif veren ve hoş yönlerini aramakla ilgilidir. Birey, görev performansı ile ilişkili algılarını veya davranışlarını değiştirerek doğal ödül stratejilerini kolaylaştırabilir ve böylece bireyin algılanan yeterlilik, kendini kontrol veya görev sorumluluğu artabilir (Prussia et al., 1988: 524). İnsanların yaptıkları işten hoşlanmaları durumunda daha iyi performans göstereceği düşünülmektedir. Öz liderliğinin önemli bir kısmı, işin kendisinden kaynaklanan potansiyel doğal ödüllerden yararlanmayı gerektirmektedir. Doğal ödüller, çalışma ve kişisel yaşamın bir parçası olarak nasıl geliştirebilir (Manz & Sims, 2001: 94-95) sorusuna aranan cevap doğal ödül stratejileri kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, önemli olan doğal ödüllerin nasıl elde edileceğidir.

Doğal ödül stratejileri, bir göreve ilişkin olumlu deneyime ve elde ettiği sürece odaklanır (Carmelie et al., 2006: 77). Deci ve Ryan'a göre (1985: 1026) yapılan birçok çalışma ödüllerin içsel motivasyonu artırdığını ortaya koymuştur. Doğal ödül odaklı stratejiler, doğal olarak ortaya çıkan içsel, duygusal deneyimlerle olan bağlantılara odaklanır (Manz et al., 2016: 377). Doğal ödül stratejileri, öz liderlik stratejilerinin merkezinde bulunur. İnsanların görevleri ile ilişkili içsel motivasyon sağlamada doğrudan etkiye sahiptir (Furtner et al., 2015: 107). Doğal ödül stratejileri, çalışanın günlük yaşam pratiğinde ve çalışma yaşamında, çalışana yeterli olduğu hissini vermekte, çalışma ve başarıya güdüsünü artırmada kullanılmaktadır. Ayrıca işlerin neşeli yönlerine odaklanarak bireyin performansında bir artış yaşanacağını belirtmektedir (Doğan & Şahin, 2008: 144, Uğurluoğlu vd., 2015: 6). Özetlemek gerekirse, doğal ödül stratejileri, yetkinlik ve kendi kaderini tayin etme hissi yaratmaya yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Dolayısıyla, performansı artıran görevle ilgili davranışların güçlenmesini sağlamaktadır (Neck & Houghton, 2006: 272; D'Intino et al., 2007: 107).

Doğal ödül stratejileri; 1) doğal ödüller üzerine göreve odaklanma, 2) doğal ödüller üzerine düşüncüyü odaklama olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Doğal ödül stratejilerin, birincisi kişinin işine, kendisinden bazı hoş, zevk verici özellikler katmayı gerektirir. Böylelikle, iş kişiye doğal bir ödül olarak görülmektedir. İkinci strateji ise, işin hoş olmayan taraflarından uzaklaşmayı ve işin ilgi çekici taraflarına odaklanmayı gerektirir. Doğal ödül stratejileri kapsamında olan bu iki strateji de, bireyin çalışma gayretini, yeterliliğini olumlu etkilemektedir. Dolayısıyla, motivasyonu yükseltmektedir (Doğan & Şahin, 2008: 143-144). Kişinin soft bir müzik çalması, duvara resimler asma veya kişisel dokunuşlar ile daha keyifli bir çalışma ortamı yaratmaya çalışması bu strateji kapsamında değerlendirilmektedir. Alternatif olarak, bir kişi zihinsel olarak, dışarıda çalışma veya müşterilerle konuşmak gibi işin keyif veren yönlerine bakabilir. Bu gibi doğal ödül stratejileri kullanılarak, işin hoş yönlerine odaklanılır ve böylelikle performans seviyeleri artırabilir (Houghton, Neck, & Manz, 2003: 16).

Öz liderlik, esas olarak bireylerin düşünce kalıplarını yapıcı bir şekilde yönetme süreciyle ilgilidir ve bu da eylemi etkilemektedir. Davranışların içinde alışkanlıklar geliştirildiği gibi düşüncelerin içinde de alışkanlıklar ve kalıplar geliştirilmektedir. Örneğin, zihin, fırsatlar veya engellere yönelik alışkanlıklar geliştirebilmektedir. Zor olan, düşünce kalıplarının, iş yaşamında ve kişisel yaşantıda verimliliği artıracak bir şekilde yönetilmesidir (Manz & Sims, 2001: 108). Yapıcı düşünce modeli, başarılı öz liderlik için önemli bir unsurdur (Manz & Sims, 1991: 26). Yapıcı düşünce modeli stratejileri, uzun vadede öz liderlik becerilerinin sergilenmesinde en umut verici yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir (Doğan & Şahin, 2008: 144). Yapıcı düşünce süreçleri, pozitif düşünme aracılığıyla bireyde olumlu düşünce yaratmayı, işlevsiz inanç ve varsayımların, negatif içsel konuşmanın azaltılması ve bireyin kendisine yönelik pozitif imajın artırılmasını amaçlamaktadır (Alves et al., 2006: 341).

Yapıcı düşünce stratejileri, düşünce kalıplarının daha pozitif olanlar ile değiştirilmesidir. Zihinsel stratejiler aracılığıyla, olumsuz düşünce iyimser kendi kendine konuşma ile değiştirilir. Yapıcı düşünceye ulaşmak için dört zihinsel strateji veya adıma ihtiyaç vardır (Bryant & Kazan, 2013: 111-112);

1. İnanç sistemini iyileştirmek.
2. İstenilen performansı kolaylaştırmak için hayal gücünü kullanmak.
3. Avantaj elde etmek için kendi kendine konuşmayı kullanmak.
4. Yeni ve gelişmiş senaryoların öğrenilmesi ve kullanılması.

Yapıcı düşünce modeli stratejileri, düşünce kalıplarını arzu edilen yollarla kurma ve değiştirmeye odaklanır. Düşünme kalıplarını değiştirmek için dört özel strateji kullanılabilir. Bunlar; kendini analiz etme ve inanç sistemlerinin geliştirilmesi, olumlu performans sergilemeye yönelik zihinsel imge, performansı kolaylaştırmak için olumlu kendi kendine konuşma ve etkisiz olan senaryolar yerine pozitif olanların kullanılması (Prussia et al., 1988: 524). Yapıcı düşünce stratejilerini kullananların, zorluklar karşısında yapıcı yaklaşımlar içerisinde bulunması, alışkanlık haline getirdikleri işlevsel ve fırsat odaklı bir düşünme modeli geliştirmelerinin muhtemel olduğu görülmektedir (Houghton & Jinkerson, 2007: 46).

3. Sağlık Hizmetlerinde Öz Liderlik

Geçmişin sağlık hizmeti tüketicileri, sağlık hizmetlerinde kullanılan yöntemler veya sağlık hizmetinin maliyetleri ile ilgilenmemekte iken mevcut sağlık hizmeti tüketicileri sağlıkla ilgili her türlü bilgiye sahip olmakla beraber kaliteli sağlık hizmeti istemekte ve sağlık hizmetinin uygun bir fiyatla sunulmasını da talep etmektedir. Modern sağlık hizmeti tüketicileri, kendilerinin hasta olarak değil, kaliteli sağlık hizmetini uygun fiyat ile talep eden, bilgiye sahip ve sağlıkla ilgili karar alma sürecine dâhil edilmeyi isteyen rasyonel sağlık hizmeti tüketicileri olarak görülmeyi istemektedir (Griffin, 1998). Sağlık kuruluşlarının günümüz koşullarına ayak uydurabilmesi ve bu koşullara geçişte gerekli değişikliklerin uygulanabilmesi güçlü liderler gerektirmektedir. Çalışanların yüksek performansla çalışabilmesi ve çalıştıkları kurumlarının da müşteri odaklı

olabilmesi için çalışanlarını motive edebilen ve çalışanlarına rehberlik edebilecek güçlü liderlere ihtiyaç vardır (Watson, 2004). Güçlü liderlik, profesyonel özerkliği ve klinik yönetimi güçlendirmekle beraber çalışanların, hastaların ve toplumun ihtiyaçlarına daha fazla odaklanmasına hiyerarşik ve idari sistemlerin ihtiyaçlarına ise daha az cevap vermeye yönelmelerini sağlamaktadır (Solà et al., 2016: 2). Sağlık çalışanlarının; hastaların ve toplumun ihtiyaçlarına odaklanabilmesi ise sağlık kuruluşlarında hiyerarşik liderlik paradigmasının yerine alternatif liderlik yaklaşımlarının uygulanmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, sağlık çalışanları için öz liderlik becerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Sağlık çalışanları ve organizasyonları, liderlik becerilerini sürekli değerlendirip geliştirerek, bireysel büyümeyi teşvik eden ve gelecekteki başarıları için liderleri eğiten bir çalışma ortamı oluşturabilmelidirler.

Sağlık çalışanlarının öz liderlik becerilerinin geliştirilmesi başka bazı faydalar da sağlamaktadır. Öz liderlik, çalışanların işleri ile ilgili algılarında değişiklik yaratmaktadır (Neck & Milliman 1994: 14). Yapılan çalışmalar, örgütte öz liderlik becerilerinin teşvik edilmesi ile çalışanların psikolojik fonksiyonlarında (etkili başa çıkma, dayanıklılık, optimist olma ve kişiler arası dürüstlük, iş doyumunu, etkili iş ilişkileri) ve sağlık statülerinde (iyilik halinin yükselmesi, stresin düşmesi, hastalık semptomlarının azalması) olumlu gelişmelerin yaşandığını ortaya koymuştur (Dolbier, Soderstrom, & Steinhart, 2001: 460). Prussia et al. (1998: 523)'ne göre, öz liderlik performansı artıcı etki yaratmaktadır. Sağlık hizmetleri yüksek performans ve özveri istemektedir. Sağlık çalışanlarının performans düzeylerinin artırılmasında öz liderlik önem taşımaktadır. Carmelie et al. (2006: 75)' a göre, öz liderlik yenilikçi davranışların sergilenmesini sağlar. Sağlık hizmetlerinde spesifik hastalıklara çözüm aramak, insan hayatını kolaylaştıracak buluş üretmek, insan sağlığını ileriye taşımak adına önemli ve anlamlıdır. Sağlık çalışanlarının yenilikçi davranışlar geliştirmesinde öz liderliğin önemli bir rolünün olabileceği ifade edilebilir. Öz liderlik aynı zamanda stresli iş ortamının yönetilmesinde çalışanlara yardımcı olmaktadır (Lovelace et al., 2007: 374). Öz liderliğin stresi azalttığı ve bireyde olumlu etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Öz liderlik eğitiminin stres yönetimine bireysel düzeyde önleyici bir yaklaşım sunduğunu ortaya koyulmuştur (Unsworth & Mason, 2012: 235). Sağlık çalışanlarının günün yirmi dört saati ve nöbet usulü çalıştıkları, insan hayatını belirleyen kararların anlık verilmesinin gerekli olduğu bir iş ortamında çalıştıkları düşünüldüğünde stresli bir işe sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla, öz liderliğin stresli iş ortamlarında çalışan sağlık çalışanlarının iş streslerinin yönetilmesinde sağlık çalışanları ve yöneticilerine yol gösterebileceği söylenebilir. Yonghee ve Youngrye (2013: 462)'nin hemşireler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçlarına göre, hemşirelerin öz liderlik, işe bağlanma ve klinik yeterlikleri arasında anlamlı pozitif ilişkiler ortaya koyulmuştur. Seunghye et al. (2014: 206)'ın hemşireler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışma sonuçlarına göre, öz liderlik, güçlendirme ve iş doyumunu arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler ortaya koyulmuştur. Nam Young ve Sun Young (2011: 216)'ın hemşirelik eğitimi alan öğrencilere yönelik gerçekleştirdiği çalışma sonuçları, öz liderlik, iş doyumunu ve iş stresi arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Öz liderlikle ilgili sağlık çalışanlarına yönelik

gerçekleştirilen çalışmalar öz liderliğin iş doyumunu ve iş stresi ile ilişkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır.

Uğurluoğlu (2010; 175) tarafından Ankara'da özel bir hastanenin çalışanlarına yönelik gerçekleştirilen çalışmaya göre, öz liderlik stratejilerinden olan davranış odaklı stratejiler ve doğal ödül stratejilerinin çalışanların iş doyumunu pozitif yönde etkilerken, yapıcı düşünce modeli stratejilerinin iş doyumunu negatif yönde etkilemektedir. Gaziantep'te özel bir hastanenin sağlık çalışanlarına yönelik gerçekleştirilen bir başka çalışmaya göre, sağlık çalışanlarının öz liderlik becerilerinin, iş doyum düzeyleri ve iş performanslarını etkilemektedir. Ayrıca yapıcı düşünce stratejilerinin iş performansı üzerinde, davranış odaklı stratejilerin ise iş doyumunu üzerinde daha etkili olduğu ortaya koyulmuştur (Kayral, 2015; 113).

Sınırlı olmasına rağmen ulusal ve uluslararası çalışmaların, öz liderliğin sağlık çalışanlarının iş doyumunu ve iş stresi üzerinde etkilerinin olabileceğini ortaya koymaktadır.

4. Gereç ve Yöntem

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, (1) sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerinin saptanması/belirlenmesi ve (2) öz liderlik düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, hastanedeki görev, gelir, çalışma süresi, liderlik eğitimi alıp almama) göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerinin saptanması ve sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesinin söz konusu değişkenlerin öz liderlik stratejilerini etkileyebileceği ve öz-liderlik kavramının anlaşılması ve kullanılması açısından kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Öz liderlik ile ilgili çalışmaların ulusal literatürde az sayıda olduğu söylenebilir. Özellikle sağlık çalışanlarını kapsamına alan çalışmaların ise (Uğurluoğlu, 2010; Kayral, 2015) çok kısıtlı olduğu literatür incelendiğinde görülecektir. Öz liderliğin araştırmacılar tarafından hem bireysel hem de örgütsel anlamda çağdaş bir reçete olarak sunulduğu günümüzde, öneminin anlaşılması ve pratikte uygulanabilirliğinin artırılması için bu çalışmasının önemli olduğu, sağlık çalışanları özelinde yapılması, sağlık sektörü ve sağlık çalışanlarını kapsamına alan gerek uluslararası gerek ulusal çalışmaların sınırlı olmasından ötürü de bir boşluğu doldurmaya yönelik olduğu söylenebilir.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Sağlık çalışanlarının cinsiyet değişkenine göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₂: Sağlık çalışanlarının yaş değişkenine göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₃: Sağlık çalışanlarının medeni durumlarına göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₄: Sağlık çalışanlarının eğitim durumlarına göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₅: Sağlık çalışanlarının hastanedeki görevlerine göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₆: Sağlık çalışanlarının gelirlerine göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₇: Sağlık çalışanlarının sektörde çalışma sürelerine göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H₈: Sağlık çalışanlarının liderlik eğitimi alıp almama durumlarına göre öz liderlik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini; Türkiye'de metropolitan alan içerisinde faaliyet gösteren, kamuya bağlı bir eğitim ve araştırma hastanesinde, 01-31 Mayıs 2017 tarihleri arasında fiili olarak çalışan tıbbi ve idari sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada veri elde etme aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Hastanede 752 hekim, 606 hemşire, 322 diğer sağlık personeli ve 131 idari personel ile toplamda 1811 sağlık çalışanı fiili olarak görev yapmaktadır. Araştırmada olasılıklı örnekleme yöntemlerinden biri olan tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ulaşılmaya gereken örneklem büyüklüğü 318 olarak hesaplanmıştır. Bu örneklem tabakalara oranlanmış ve araştırma kapsamında, 132 hekim, 109 hemşire, 72 diğer sağlık personeli ve 44 idari personel olmak üzere 357 kişiye ulaşılmış ve analizler bu kişilerden elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

4.4. Veri Toplama Aracı

Çalışmada sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerinin belirleyebilmek için *Öz Liderlik Ölçeği* kullanılmıştır. Anderson ve Prussia (1997) tarafından geliştirilen (Self-Leadership Questionnaire-SLQ) daha sonra Houghton ve Neck (2002) tarafından doğrulayıcı çalışmaları yapılan Revize Edilmiş Öz Liderlik Ölçeği'nin (Revised Self-Leadership Questionnaire-RSLQ) Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Tabak vd. (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçek 29 madde 3 alt boyut ve 8 bileşenden oluşmaktadır. Ölçek 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ve 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında değerler alan 5'li Likert tipi ölçek türündedir. Ölçeğin alt boyutları davranış odaklı stratejiler, doğal ödül stratejileri ve yapıcı düşünce modeli stratejileri altında değerlendirilmektedir. Davranış odaklı stratejiler boyutu altında; kendini ödüllendirme, kendini cezalandırma, kendini gözlemleme, hatırlatıcılar belirleme bileşenleri bulunmaktadır. Doğal ödül stratejileri altında; doğal ödüller üzerine düşüncüyü odaklama bileşeni yer almaktadır. Yapıcı düşünce modeli stratejisi altında, kendi kendine konuşma, düşünce ve fikirlerini değerlendirme, kendine hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme bileşenleri mevcuttur.

4.5. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu çalışma Ankara'da faaliyet gösteren bir eğitim ve araştırma hastanesinde görev yapan sağlık çalışanları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri bu popülasyon üzerinden elde edilen örneklemden elde edildiği ve analizlerde bu örneklem üzerinden gerçekleştirildiği için tüm sağlık çalışanlarına genellenemez.

4.6. Verilerin Analizi

Araştırma analizleri SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 21.0 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sosyo-demografik özellikleriyle ilgili tanımlayıcı bulguları ortaya koymak için frekans ve yüzdelerden faydalanılmıştır. Sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarıyla ilgili değerlendirmelerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi (Standart t testi) ve tek yönlü varyans analizi (F testi-ANOVA) kullanılmıştır. Gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunması durumunda anlamlılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak amacıyla Post-hoc testlerinden biri olan Tukey HSD testinden faydalanılmıştır.

5. Bulgular

Bu çalışmanın tanımlayıcı ve hipotezlerine yönelik bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

5.1. Tanımlayıcı Bulgular

Tablo 1'de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarına ilişkin tanımlayıcı bulgular sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	242	67,8
	Erkek	115	32,2
Yaş	≤34	197	55,2
	≥35	160	44,8
Medeni Durum	Evli	240	67,2
	Bekâr	117	32,8
Eğitim Durumu	Lisans öncesi(İlköğretim, lise, ön lisans)	103	28,9
	Lisans	133	37,3
	Lisansüstü	121	33,9
Hastanedeki Görev	Hekim	132	37,0
	Hemşire	109	30,5
Gelir	Diğ. Sağ. Personeli	72	20,2
	İdari Personel	44	12,3
	3000TL altı	110	30,8
Sektörde Toplam	3000-3999TL	112	31,4
	4000TL ve üzeri	135	37,8
Çalışma Süresi	≤10 yıl	207	58,0
	≥10 yıl	150	42,0
Liderlik Eğitimi	Hayır	256	71,7
Alıp Almama	Evet	101	28,3
TOPLAM		357	100

Tablo 1'de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının büyük bir bölümünün (%67,8) kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında; çalışanlarının %55,2'sinin yaşının 34 yaş ve altında, %44,8'inin de 35 ve üzeri yaşta olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanlarının büyük bir bölümü (%67,2) evli olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında ise %28,9'unun lisans öncesi (ilk ve orta öğretim, lise, ön lisans), %37,3 lisans, %33,9'unun lisansüstü dereceleri bulunmaktadır. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %37'si hekimlerden oluşmaktadır. Sağlık çalışanlarının %37,8'i gelirini 4000TL ve üzeri olarak ifade etmiştir. Katılımcıların sağlık sektöründe çalışma süresine bakıldığında, %58'inin 10 yıl ve altında hizmet süresine sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların önemli bir bölümü (%71,7) liderlik konusunda herhangi bir eğitimi almadığını ifade etmiştir.

Tablo 2'de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının Öz Liderlik alt boyutlarına ilişkin Min.-Max., Ortalama ve Standart Sapma değerleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Katılan Sağlık Çalışanlarının Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Min.-Max., Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Min.	Max.	Ort.	SS
Kendini Ödüllendirme	1,00	5,00	3,29	1,00
Kendini Cezalandırma	1,00	5,00	3,10	0,81
Kendini Gözlemleme	1,00	5,00	3,89	0,65
Hatırlatıcı Belirleme	1,00	5,00	3,29	1,02
Doğal Ödül Üzerine Düşüncüyü Odaklama	1,00	5,00	3,80	0,77
Kendi Kendine Konuşma	1,00	5,00	3,24	0,93
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	1,00	5,00	3,89	0,56
Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme	1,00	5,00	3,65	0,71

Tablo 2'de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri bulunmaktadır. Buna göre sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutları içerisinde en yüksek ortalamayı kendini gözlemleme (3,89±0,65), düşünce ve fikirlerini değerlendirme (3,89±0,56) ve doğal ödül üzerine düşüncüyü odaklama (3,80±0,77) bileşenlerine verdikleri görülmektedir. En düşük ortalamayı ise, kendini cezalandırma (3,10±0,81), kendini ödüllendirme (3,29±1,00), hatırlatıcı belirleme (3,29±1,02) alt boyutları almaktadır.

5.2. Hipotezlere İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tablolarda araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının; sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, hastanedeki görev, gelir, sektörde çalışma süresi ve liderlik eğitimi alıp almama) göre öz liderlik bileşenlerine ilişkin değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Cinsiyetlerin Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Cinsiyet		t	p		
	Kadın	Erkek				
	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,25	1,01	3,35	0,06	-0,844	0,399
Kendini Cezalandırma	3,15	0,79	3,00	0,85	1,594	0,112
Kendini Gözlemleme	3,91	0,61	3,85	0,70	0,854	0,393
Hatırlatıcı Belirleme	3,31	1,01	3,26	1,04	0,406	0,685
Doğal Ödül Üzerine Düşüncüyü Odaklama	3,83	0,77	3,72	0,76	1,329	0,185
Kendi Kendine Konuşma	3,25	0,95	3,24	0,88	0,044	0,965
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,94	0,56	3,79	0,57	2,307	0,022*

Hedef						
Belirleyerek						
Başarılı	3,63	0,69	3,67	0,74	-0,489	0,625
Performans						
Hayal Etme						

Tablo 3'te araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını cinsiyetlerine göre karşılaştıran t-testi sonuçları bulunmaktadır. Yapılan analiz sonucunda, öz liderlik alt boyutlarından biri olan düşünce ve fikirleri değerlendirme alt boyutuna ilişkin ortalamaların gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($t=2,307$; $p<0,05$). Kadınların ($3,94\pm0,56$) düşünce ve fikirleri değerlendirme ortalamaları erkeklere ($3,79\pm0,57$) göre daha yüksektir. Cinsiyet değişkeni açısından öz liderliğin diğer alt boyutlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kurulan H1 hipotezi öz liderliğin düşünce ve fikirlerini değerlendirme alt boyutu için kabul edilmiş, diğer boyutları için reddedilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Yaşlarına Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Yaş				t	p
	≤34		≥35			
	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,48	0,95	3,05	1,02	4,087	<0,001*
Kendini Cezalandırma	3,13	0,79	3,07	0,84	0,763	0,446
Kendini Gözleme	3,79	0,67	4,02	0,61	-3,243	<0,001*
Hatırlatıcı Belirleme	3,26	1,03	3,33	1,01	-0,642	0,521
Doğal Ödül Üzerine Düşünceyi Odaklama	3,75	0,81	3,85	0,71	-1,142	0,254
Kendi Kendine Konuşma	3,30	0,93	3,17	0,92	1,377	0,169
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,85	0,61	3,94	0,50	-1,490	0,137
Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme	3,69	0,71	3,59	0,70	1,245	0,214

Tablo 4'te araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını yaşlarına göre karşılaştıran t-testi sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında; kendini ödüllendirme ($t=4,087$, $p<0,01$) ve kendini gözleme ($t=-3,243$; $p<0,01$) alt boyutlarına ilişkin ortalamaların yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Diğer alt boyutlara ilişkin ortalamaların katılımcıların yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği görülmektedir. Buna göre, 34 yaş ve altındaki katılımcıların kendini ödüllendirme ($3,48\pm0,95$) alt boyutuna ilişkin ortalamaları 35 yaş ve üzerindeki katılımcıların ortalamalarına ($3,05\pm1,02$) göre daha yüksek iken 35 yaş ve üzeri katılımcıların kendini gözleme ($4,02\pm0,61$) alt boyutuna ilişkin ortalamaları 34 yaş ve altındaki katılımcıların ortalamalarına ($3,79\pm0,67$) göre daha yüksektir. Dolayısıyla kurulan H2 hipotezi kendini ödüllendirme ve kendini gözleme alt boyutları için kabul edilmiş, diğer boyutlar için reddedilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Medeni Durumlarına Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Medeni Durum				t	p
	Evli		Bekâr			
	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,21	1,00	3,44	1,01	-2,059	0,040*
Kendini Cezalandırma	3,09	0,82	3,13	0,81	-0,363	0,717
Kendini Gözleme	3,90	0,66	3,88	0,65	0,339	0,735
Hatırlatıcı Belirleme	3,24	1,03	3,39	1,00	-1,300	0,194
Doğal Ödül Üzerine Düşünceyi Odaklama	3,78	0,75	3,82	0,79	-0,430	0,668
Kendi Kendine Konuşma	3,23	0,94	3,28	0,92	-0,504	0,614
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,88	0,55	3,91	0,60	-0,456	0,649
Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme	3,60	0,69	3,73	0,74	-1,559	0,120

Tablo 5'te araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını medeni durumlarına göre karşılaştıran t-testi sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında; kendini ödüllendirme alt boyutuna ilişkin ortalamaların medeni durum açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($t=-2,059$; $p<0,05$). Bekâr sağlık çalışanlarının kendini ödüllendirme ortalamalarının ($3,44\pm1,01$) evli sağlık çalışanlarının kendini ödüllendirme ortalamalarından ($3,21\pm1,00$) yüksek olduğu görülmektedir. Diğer alt boyutlara ilişkin ortalamaların medeni durum açısından istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kurulan H3 hipotezi kendini ödüllendirme alt boyutu için kabul edilmiş, diğer boyutlar için reddedilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Eğitim Durumlarına Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları ve Diğer Değişkenler	Eğitim Durumu						F	p
	Lisans öncesi		Lisans		Lisansüstü			
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,19	1,09	3,25	0,98	3,41	0,95	1,451	0,236
Kendini Cezalandırma	3,11	0,85	3,12	0,75	3,08	0,85	0,088	0,916
Kendini Gözleme	3,87	0,73	3,88	0,61	3,92	0,63	0,208	0,812
Hatırlatıcı Belirleme	3,30	1,08	3,31	1,00	3,27	0,99	0,058	0,944
Doğal Ödül Üzerine Düşünceyi Odaklama	3,83	0,81	3,78	0,78	3,79	0,72	0,115	0,891
Kendi Kendine Konuşma	3,21	0,93	3,32	0,90	3,19	0,96	0,706	0,494
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,83	0,64	3,91	0,58	3,93	0,47	0,926	0,397
Hedef Belirleyerek Başarılı	3,60	0,75	3,68	0,66	3,65	0,71	0,460	0,632

*Performans
Hayal Etme*

Tablo 6’da araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını eğitim durumuna göre karşılaştıran ANOVA testi sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında; sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin tüm ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu ve eğitim durumuna göre gruplar arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Dolayısıyla, kurulan H4 reddedilmiştir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını hastanedeki görevlerine göre karşılaştıran ANOVA testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmektedir. Katılımcıların kendini ödüllendirme ($F=7,239$; $p<0,05$), kendini gözleme ($F=3,155$; $p<0,05$) ve hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme ($F=3,286$; $p<0,05$) alt boyutlarına ilişkin ortalamaları hastanedeki görevlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

İstatistiksel açıdan anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı alt boyutlardaki farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için Post hoc testlerinden biri olan Tukey HSD testinden yararlanılmıştır. İdari personelin kendini ödüllendirme ortalamaları ($2,75\pm0,89$) hekim ve hemşirelerin kendini ödüllendirme ortalamalarından ($3,52\pm0,89$; $3,28\pm1,01$) daha düşüktür ($p<0,05$). Kendini gözleme alt boyutunda idari personelin ($3,61\pm0,75$), diğer sağlık personeli ($3,95\pm0,71$), hemşire ($3,94\pm0,60$) ve hekim ortalamalarından ($3,92\pm0,61$) düşük ortalamaya sahip görülmektedir. Son olarak hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme alt boyutunda diğer sağlık personelinin ortalamaların ($3,37\pm0,80$) diğer tüm gruplara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kurulan H5 hipotezi kendini ödüllendirme, kendini gözleme ve hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme alt boyutları için kabul edilmiş, diğer alt boyutlar için ise reddedilmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Hastanedeki Görevlerine Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Hastanedeki Görev								F	p
	Hekim		Hemşire		Diğ. Sağ. Personeli		İdari Personel			
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,52	0,88	3,28	1,01	3,19	1,14	2,75	0,89	7,23	<0,001
Kendini Cezalandırma	3,16	0,82	3,07	0,77	3,11	0,92	3,00	0,69	0,55	0,649
Kendini Gözleme	3,92	0,61	3,94	0,60	3,95	0,71	3,61	0,75	3,15	0,025*
Hatırlatıcı Belirleme	3,33	0,96	3,27	0,97	3,23	1,07	3,35	1,24	0,20	0,893
Doğal Ödül Üzerine Düşüncüyü Odaklama	3,77	0,75	3,81	0,72	3,90	0,79	3,65	0,89	1,07	0,361
Kendi Kendine Konuşma	3,19	0,93	3,28	0,90	3,34	1,03	3,16	0,83	0,59	0,620
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,94	0,48	3,87	0,58	3,95	0,62	3,73	0,63	1,88	0,132
Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme	3,70	0,71	3,62	0,69	3,76	0,65	3,37	0,80	3,28	0,021*

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını gelirlerine göre karşılaştıran ANOVA testi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların kendini ödüllendirme ($F=4,310$; $p<0,05$), düşünce ve fikirlerini değerlendirme ($F=3,189$; $p<0,05$) alt boyutlarına ilişkin ortalamalarının gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre, gelirini 4000TL ve üzeri olarak beyan eden katılımcıların ortalamalarının hem kendini ödüllendirme hem de düşüncelerini değerlendirme alt boyutlarına ilişkin ortalamalarının diğer gruplara göre yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kurulan H6 hipotezi kendini ödüllendirme ve düşüncelerini değerlendirme alt boyutları için kabul edilmiş, diğer boyutlar için ise reddedilmiştir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Gelir Durumlarına Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Gelir Durumu						F	p
	3000TL ve altı		3000-3999TL		4000TL ve üzeri			
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,20	1,02	3,14	1,07	3,48	0,90	4,310	0,014*
Kendini Cezalandırma	3,03	0,88	3,09	0,76	3,18	0,81	1,041	0,354
Kendini Gözleme	3,78	0,75	3,96	0,61	3,93	0,60	2,554	0,079
Hatırlatıcı Belirleme	3,25	1,05	3,25	1,08	3,36	0,95	0,515	0,598
Doğal Ödül Üzerine Düşüncüyü Odaklama	3,86	0,87	3,78	0,68	3,76	0,75	0,562	0,571
Kendi Kendine Konuşma	3,20	0,93	3,30	0,96	3,24	0,91	0,331	0,719
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,78	0,66	3,96	0,56	3,93	0,47	3,189	0,042*
Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme	3,55	0,75	3,68	0,68	3,70	0,70	1,459	0,234

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Toplam Çalışma Sürelerine Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Toplam Çalışma Süresi				t	p
	≤10		≥11			
	Ort.	SS	Ort.	SS		
Kendini Ödüllendirme	3,46	0,95	3,04	1,02	3,946	<0,001*
Kendini Cezalandırma	3,16	0,81	3,03	0,81	1,559	0,120
Kendini Gözleme	3,83	0,68	3,98	0,61	2,032	0,043*
Hatırlatıcı Belirleme	3,25	1,03	3,35	1,00	-	0,367
Doğal Ödül Üzerine Düşüncüyü Odaklama	3,75	0,80	3,85	0,72	1,214	0,225
Kendi Kendine Konuşma	3,32	0,92	3,14	0,93	1,764	0,079
Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme	3,87	0,60	3,92	0,51	0,868	0,386
Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme	3,69	0,71	3,59	0,70	1,316	0,189

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını sektördeki toplam çalışma sürelerine göre karşılaştıran t-testi sonuçları Tablo 9' da görülmektedir. Buna göre; katılımcıların kendini ödüllendirme ($t=3,946$; $p<0,01$) ve kendini gözleme ($t=-2,032$; $p<0,05$) alt boyutlarına ilişkin ortalamaları sektördeki toplam çalışma sürelerine göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Sektörde 10 yıl ve altında çalışma süresi bulunan katılımcıların kendini ödüllendirme alt boyutuna ilişkin ortalamaları ($3,46\pm0,95$), 11 yıl ve üzeri çalışma süresi bulunan katılımcıların ortalamalarından ($3,04\pm1,02$) daha yüksektir. Kendini gözleme boyutunda ise sektörde 11 yıl ve üzeri çalışma süresi bulunan katılımcıların ortalamalarının ($3,98\pm0,61$), sektörde 10 yıl ve altında çalışma süresi bulunan katılımcıların ortalamalarından ($3,83\pm0,68$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, H7 hipotezi kendini ödüllendirme ve kendini gözleme alt boyutları için kabul edilmiş, diğer boyutlar için ise reddedilmiştir.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Liderlik Eğitimi Alıp Almama Durumlarına Göre Öz Liderlik Alt Boyutlarına İlişkin Skorları

Öz Liderlik Alt Boyutları	Liderlik Eğitimi Alıp Almama				t	p
	Hayır		Evet			
	Ort.	SS	Ort.	SS		
<i>Kendini Ödüllendirme</i>	3,22	1,03	3,45	0,91	1,937	0,054
<i>Kendini Cezalandırma</i>	3,17	0,78	2,94	0,87	2,469	0,014*
<i>Kendini Gözleme</i>	3,80	0,65	4,13	0,60	4,346	<0,001*
<i>Hatırlatıcı Belirleme</i>	3,20	1,01	3,53	1,01	2,842	0,005*
<i>Doğal Ödül Üzerine Düşünceyi Odaklama</i>	3,73	0,76	3,97	0,75	2,652	0,008*
<i>Kendi Kendine Konuşma</i>	3,23	0,92	3,28	0,94	0,470	0,638
<i>Düşünce ve Fikirlerini Değerlendirme</i>	3,85	0,56	3,99	0,57	2,106	0,036*
<i>Hedef Belirleyerek Başarılı Performans Hayal Etme</i>	3,57	0,71	3,84	0,66	3,336	0,001*

Tablo 10'da araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını liderlik eğitimi alıp almama durumlarına göre karşılaştıran t-testi sonuçları bulunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların kendini cezalandırma ($t=2,469$; $p<0,05$), kendini gözleme ($t=-4,346$; $p<0,05$), hatırlatıcı belirleme ($t=-2,842$; $p<0,05$) doğal ödül üzerine düşünceyi odaklama ($t=-2,652$; $p<0,05$), düşünce ve fikirlerini değerlendirme ($t=-2,106$; $p<0,05$), hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme ($t=-3,336$; $p<0,05$) alt boyutlarına ilişkin ortalamalarının liderlik eğitimi alıp almamalarına göre istatistiksel olarak farklılaştığı bulunmuştur. Liderlik eğitimi aldığını belirten sağlık çalışanlarının, kendini cezalandırma alt boyutu hariç (bu stratejide liderlik eğitimine sahip olanların kendini daha az cezalandırması beklenir) diğer alt boyutlara yönelik ortalamalarının, liderlik eğitimi almayanlara göre daha yüksek olduğu Tablo 10'de görülmektedir. Bu sonuç, kurulan H8 hipotezinin kendini cezalandırma, kendini gözleme, hatırlatıcı belirleme, doğal ödül üzerine düşünceyi odaklama, düşünce ve fikirlerini değerlendirme, hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme alt boyutları için kabul edilmesini sağlamaktadır.

6. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeylerini ortaya koymak ve öz liderlik düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmak istenmiştir. Bu kapsamda, Ankara metropolitan alan içerisinde faaliyet gösteren bir eğitim ve araştırma hastanesinde çalışmakta olan 357 sağlık çalışanıyla bu çalışma yürütülmüştür.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında, sağlık çalışanlarının öz liderlik alt boyutları içerisinde en yüksek ortalamayı sırasıyla; kendini gözleme, düşünce ve fikirlerini değerlendirme ve doğal ödül üzerine düşünceyi odaklama stratejilerine verdikleri görülmektedir. En düşük ortalamayı ise, kendini cezalandırma, kendini ödüllendirme, hatırlatıcı belirleme stratejileri almaktadır. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Kayral'ın (2015: 151) Gaziantep'te özel bir hastanenin 335 sağlık çalışanıyla gerçekleştirdiği çalışmada, kendini gözleme, doğal ödüller üzerine düşünceyi odaklama, düşünce ve fikirleri değerlendirme stratejilerinin ortalamalarının yüksek kendini cezalandırma, kendini ödüllendirme ve hatırlatıcı belirleme stratejilerinin ortalamalarının ise düşük olduğu görülmektedir. Savunma sanayinde 240 çalışan ile yapılan bir diğer araştırma sonucuna göre, kendini gözleme, düşünce ve fikirleri değerlendirme, doğal ödüller üzerine düşünceyi odaklama stratejilerinin ortalamaları yüksek iken, hatırlatıcı belirleme, kendini ödüllendirme ve kendini cezalandırma stratejileri ise en düşük ortalamalara sahiptir (Özsoy, 2012: 160). Arlı (2011: 105)'nın 7 farklı ilde 404 öğretmenle gerçekleştirdiği çalışmaya göre, katılımcıların öz liderlik algılarının en yüksek olduğu boyut kendini gözleme, en düşük olduğu boyut ise kendini cezalandırma. Sağlık sektörünün insan merkezli olması ve sağlık hizmet sunumunun dikkat isteyen bir çaba olmasından ötürü sağlık çalışanlarının kendilerini gözlemledikleri söylenebilir. Ayrıca karar verirken düşünceleri ve fikirlerini değerlendirmeyi de önemsedikleri ve işlerini yerine getirirken işten kaynaklı doğal ödüller üzerine odaklandıkları anlaşılmaktadır. Sağlık çalışanlarının kendilerini daha az cezalandırdıkları ve başarıları karşısında kendilerini daha az ödüllendirdikleri söylenebilir. Basit veya sembolik de olsa kendini ödüllendirme alışkanlığı edinmek motivasyon ve öz liderlik için önemlidir. Hatırlatıcı belirleme stratejisinde kişinin notlar, listeler, iş ajandaları, klinik karar destek sistemleri vb. şeyler kullanarak işi hakkında yapması gereken şeyleri unutmasını engelleyen yöntemlerin geliştirilmesi hedeflenir. Sağlık çalışanlarının bu stratejiye ilişkin ortalamalarının düşük olması onların daha az hatırlatıcı belirleme stratejisi uyguladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, katılımcıların kendini ödüllendirme, hatırlatıcı belirleme ve kendini cezalandırma stratejilerine yoğunlaşarak öz liderlik becerilerini geliştirebileceği söylenebilir.

Literatüre bakıldığında genel olarak, cinsiyet ve öz liderlik arasında bir ilişki bulunmadığı ifade edilmektedir (Kurman, 2001; Kazan, 1999). Bu çalışmada ise öz liderlik stratejilerinden biri olan düşünce ve fikirleri değerlendirme stratejisi ortalamalarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Özsoy (2012: 182)'un savunma sanayinde çalışan 240 çalışanla yürüttüğü çalışmasına göre, öz liderliğin cinsiyet açısından doğal ödüller üzerine odaklanma, davranış odaklı stratejiler ve yapıcı düşünce

stratejileri boyutlarında farklılaştığını ortaya koymuştur. Öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen bir başka çalışma sonucuna göre katılımcıların kendini ödüllendirme, kendini cezalandırma ve kendi kendine konuşma boyutlarına ilişkin ortalamaları cinsiyete göre farklılaştırmaktadır (Arlı, 2011: 110). Uğurluoğlu (2010: 186) çalışmasında, cinsiyet değişkeninin öz liderlik stratejilerinden olan yapıcı düşünce modeli stratejilerini yordayan bir değişken olduğunu ortaya koymuş ve kadın sağlık çalışanlarının erkek sağlık çalışanlarına göre öz liderlik stratejilerini kullanma olasılıklarının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Literatür bulguları ile kısmen uyumlu olmasına rağmen kadın sağlık çalışanlarının düşünce ve fikirleri değerlendirme ortalamalarının erkeklere oranla daha yüksek olması kadın sağlık çalışanların ilgili boyutta daha çok öz liderlik becerisi sergiledikleri şeklinde yorumlanabilir. Kültürel farklılıklardan ötürü insanların davranış ve düşünce süreçleri birbirinden çok farklı olabilmektedir (D'Intino et al., 2007: 114). Dolayısıyla, bu bulgunun Türkiye'deki çalışmalar ve uluslararası alanda yapılan çalışmalarla farklılık göstermesinin nedeninin kültürel farklılıklardan kaynaklanabileceği söylenebilir.

Bu çalışmada da, öz liderlik stratejilerinden kendini ödüllendirme ve kendini gözlemleme yaşa göre farklılık göstermektedir. Kazan (1999)'ın Amerika'daki bir işletmenin 127 çalışanıyla gerçekleştirdiği çalışma sonucuna göre, yaş ve öz liderlik stratejileri arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, insanların yaşları yükseldikçe öz liderlik algılarının azaldığını ifade etmektedir. Bu çalışmada, 34 yaş ve altındaki katılımcıların kendini ödüllendirme alt boyutlarına ilişkin ortalamaları 35 yaş ve üzerindeki katılımcıların ortalamalarından yüksek iken ve 35 yaş ve üzerindeki katılımcıların kendini gözlemleme alt boyutuna ilişkin ortalamaları 34 yaş ve altındaki katılımcıların ortalamalarından daha yüksektir. Genç sağlık çalışanlarının kendini daha çok ödüllendirdikleri, ileri yaş grubuna sahip sağlık çalışanlarının ise kendilerini daha çok gözlemlediği görülmektedir. İleri yaş gurubunda olan sağlık çalışanlarının tecrübe, bilgi ve birikim sahibi olmaları; genç sağlık çalışanlarına oranla meslekte daha fazla çalışma sürelerine sahip oldukları göz önüne alındığında kendilerini daha fazla gözlemlemeleri gayet doğaldır.

Kazan (1999) çalışmasında, evli ve bekâr çalışanların öz liderlik düzeylerinde anlamlı bir fark olmadığını fakat çalışanların evlilik sürelerinin öz liderlik düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının, kendini ödüllendirme alt boyutuna ilişkin ortalamalarının medeni durum açısından istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bekâr sağlık çalışanlarının kendini ödüllendirme ortalamaları evli sağlık çalışanlarının ortalamalarından yüksektir. Bu durum bekâr sağlık çalışanların ilgili alt boyutta öz liderlik algılarının daha yüksek olduğu ve başarılı durumlar karşısında kendilerini somut veya zihinsel bir şeyle ödüllendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, öz liderlik alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerin katılımcıların eğitim durumuna göre farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Bu bulgu literatürdeki bir çalışmayla benzerlik göstermekte iken diğer çalışmalardan ise farklılaşmaktadır. Orhan (2012: 101) tarafından 274 sporcu ile yapılan çalışmada, öz liderlik

boyutlarına ilişkin puanların sporcuların eğitim durumlarına göre değişmediği ortaya koyulmuştur. Diğer bazı çalışmalarda ise öz liderlik skorlarının eğitim durumuna göre farklılaştığı görülmektedir (Özsoy,2012; Arlı,2011; Türköz, 2010). Bu çalışmada, çalışanların öz liderlik düzeylerinin katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Bunun nedenleri arasında bahsi geçen çalışmaların farklı sektörlerde (savunma, eğitim vb.) gerçekleştirilmiş olması gösterilebilir.

Bu çalışmada, idari personelin kendini ödüllendirme ortalamaları hekim ve hemşirelerin kendini ödüllendirme ortalamalarından daha düşük bulunmuştur. Ayrıca, kendini gözlemleme alt boyutunda idari personel ortalamalarının diğer sağlık personeli, hemşire ve hekim ortalamalarından düşük olduğu görülmektedir. Hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme alt boyutunda ise diğer sağlık personelinin ortalamaların diğer tüm gruplara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum öz liderlik düzeylerinin sağlık çalışanlarının hastanedeki görevlerine göre farklılaştığını göstermektedir. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Türköz'ün (2010: 156) çalışmasında, çalışanların görevlerine göre (alt kademe yönetici, orta kademe yönetici, üst kademe yönetici) öz liderlik düzeylerinin farklılaştığı ortaya konmuştur. Benzer şekilde, Orhan (2012: 102-103) tarafından gerçekleştirilen çalışma bulguları da öz liderliğin katılımcıların görevlerine (subay, astsubay, askeri öğrenci vb.) göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Gelirini 4000TL ve üzeri olarak beyan eden sağlık çalışanlarının hem kendini ödüllendirme hem de düşüncelerini değerlendirme alt boyutlarına ilişkin ortalamalarının diğer gelir gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Geliri yüksek katılımcıların kendisini ödüllendirme ve kendisini gözlemleme düzeyi daha yüksektir. Bu durum öz liderlik düzeyinin gelire göre değişebileceğini göstermektedir. Nitekim geliri yüksek çalışanların başarıları karşısında kendilerini daha çok ödüllendirebilecekleri (kendilerini maddi şeylerle ödüllendirebilecek finansal imkânları olduğundan) ve genellikle yüksek gelire sahip olan grubun hekimler olduğu düşünüldüğünde yaptıkları işleri hassasiyetle yerine getirmeleri gerektirdiğinden düşünce ve fikirlerini de dikkatle değerlendirdikleri söylenebilir.

Sektörde 10 yıl ve altında çalışma süresi bulunan katılımcıların kendini ödüllendirme alt boyutuna ilişkin ortalamaları, 11 yıl ve üzeri çalışma süresi bulunan katılımcıların ortalamalarından daha yüksektir. Kendini gözlemleme boyutunda ise sektörde 11 yıl ve üzeri çalışma süresi bulunan katılımcıların ortalamalarının, sektörde 10 yıl ve altında çalışma süresi bulunan katılımcıların ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Arlı'nın (2011) çalışmasına göre, öğretmenlerin çalışma süreleri arttıkça kendini ödüllendirme, kendi kendine konuşma ile düşünce ve fikirleri değerlendirme davranışlarını sergileme eğilimleri artmaktadır. Özsoy (2012) çalışmasına göre de yapıcı düşünce modeli stratejileri toplam çalışma süresine göre farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada, liderlik eğitimi aldığını belirten sağlık çalışanlarının, kendini gözlemleme, hatırlatıcı belirleme, doğal ödül üzerine düşünceleri odaklama, düşünce ve fikirleri

değerlendirme, hedef belirleyerek başarılı performans hayal etme alt boyutlarına ilişkin ortalamalarının liderlik eğitimi almayanlara göre daha yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Bu bulgu literatür ile benzerlik göstermektedir. Uğurluoğlu'nun (2010: 184) çalışmasında, liderlik konusunda herhangi bir eğitim almayan çalışanların davranış odaklı stratejileri, doğal ödül stratejilerini, yapıcı düşünce modeli stratejilerini kullanma olasılıkları, liderlik eğitimi alan çalışanlara göre daha azdır. Uğurluoğlu vd.'nin (2015) Kırıkkale Devlet Hastanesinde çalışan 450 sağlık çalışanıyla yürüttüğü çalışmalarının analiz sonuçlarına göre, liderlik eğitimi alanların öz liderlik stratejilerini daha fazla sergiledikleri ortaya koyulmuştur. Benzer şekilde bu çalışmada da liderlik eğitimi aldığını beyan eden sağlık çalışanlarının öz liderlik stratejileri ortalamalarının genel olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak sağlık çalışanları ve yöneticilerine aşağıdaki önerilerde de bulunulabilir:

- Sağlık çalışanlarına notlar, listeler, iş ajandası, klinik karar destek sistemleri vb. gibi hatırlatıcılar kullanarak hatırlatıcı belirleme stratejisini aktif bir şekilde kullanmaları önerilir. Başarılı eylemlerini ödüllendirmeleri öz liderlik düzeylerinin artırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca hatalardan ders çıkarılmalı, başarısızlık/hatalar karşısında kendilerini cezalandırmaları önerilir. Örneğin, sağlık çalışanının yaptığı tıbbi hata karşısında kendisine kızarak motivasyonunu doğru yere kanalize etmesi sağlanabilir ve hataların tekrar edilmesinden kaçınılabilir.

- Sağlık hizmet sunumunun dikkat isteyen bir çaba olması sağlık çalışanlarının dikkatli davranmalarını, iyi birer gözlemci olmalarını gerektirir. Bu bağlamda, tüm öz liderlik stratejilerinin içselleştirilmesi fakat kendi gözleme stratejisine daha fazla önem verilmesi önerilir. Ayrıca sağlık çalışanlarının bir müdahale veya bir eylemde bulunmadan önce düşünce ve fikirlerini değerlendirmelerinin kendilerine önemli katkılar sunacağı söylenebilir. Sağlık bakım hizmetlerinde kalitenin artırılması için sağlık çalışanlarının her eylemlerini, her adımlarını atarken düşünce ve fikirlerini değerlendirerek bu adımları atmaları önerilir.

- Evli ve yaşça büyük olan sağlık çalışanlarının genç sağlık çalışanlarına göre daha az öz liderlik düzeylerine sahip olduğu, kendilerini daha az ödüllendirdikleri görülmektedir. Bu grubun öz liderlik becerilerini geliştirecek zihinsel ve davranışsal stratejiler geliştirmeleri, başarıları karşısında kendilerini daha fazla ödüllendirmeleri önerilir. Bu sağlık çalışanlarının öz liderlik becerilerinin geliştirilmesinde bazı örnekler katkı sağlayabilir. Örneğin, başarılarından ötürü tatile çıkılabilir, zihinsel olarak yeni başarılar imgelebilir, kendisini zihinsel olarak tebrik edebilir. Başarıları karşısında motivasyonunu daha da artırabilecek iş ortamlarını yeniden dizayn edebilirler. Olumsuz düşünce ve fikirler ve içsel konuşmalara imkân vermeyebilirler ve kendilerine zaman ayırarak kendileri hakkında gözlemlerde bulunabilirler.

- Hastanedeki görevleri açısından değerlendirildiğinde, idari personelin öz liderlik düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Sağlık yöneticilerinin bu grubun öz liderlik becerilerini geliştirmelerine olanak tanımalı bu konuda eğitimler vermeleri önerilir. Ayrıca idari personelin öz liderlik becerilerini geliştirecek stratejileri kullanmaları önerilir.

- Liderlik eğitiminin öz liderlik düzeyini artırdığı görülmektedir. Genel olarak liderlik, özel olarak ise öz liderlik eğitimlerinin sağlık yöneticileri tarafından teşvik edilmesi ve hastanenin eğitim biriminin düzenli aralıklarla bu eğitimleri düzenlemesi önerilir. Görüldüğü üzere, sağlık çalışanlarının öz liderlik düzeyleri sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda, liderlik eğitimlerinin içeriğinin gruplara göre farklı tasarlanması gerekebilir. Bu konuda eğitim sorumlularının ve sağlık yöneticilerin güncel literatür bilgisi ve konuyla ilgili bilimsel sonuçlar ışığında, farklı gruplara yönelik eğitimler tasarlanabilir.

Bu araştırma sadece bir hastanede yapıldığından sonuçlarının genellenebilirliği açısından kısıtlarının olduğu ifade edilebilir. Gelecekte yapılacak çalışmaların kamu ve üniversite hastanelerinde yapılması ve bu hastanelerle benzer özelliklere sahip özel hastanelerle karşılaştırılmaları önerilmektedir. Bu çalışmada sadece öz liderliğin sosyo-demografik özelliklerle olan ilişkisi test edilmiştir. Öz liderlikle ilgili çalışmaların kısıtlı olması gelecekte yapılacak çalışmaların özellikle de sağlık hizmetlerini temel alan çalışmaların alana ciddi katkılarının olabileceği söylenebilir. Gelecekte sağlık sektöründe yaratıcılık, iş özerkliği, psikolojik faktörler, inovasyon, performans, vb. farklı değişkenlerin öz liderlik ile ilişkilerini esas alan çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alves, J. C., Lovelace, K. J., Manz, C. C., Matsypura, D., Toyasaki, F. & Ke, K. (2006). A Cross-Cultural Perspective of Self-Leadership. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (4), 338-359.
- Anderson, J. S., & Prussia, G. E. (1997). The self-leadership questionnaire: Preliminary assessment of construct validity. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 4(2), 119-143. DOI: 10.1177/107179199700400212
- Arlı, Ö. (2011). *Bazı Öncül ve Ardullarıyla Öz Liderlik: İlköğretim Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu: Ankara.
- Bakan, İ. (2008). "Örgüt Kültürü" ve "Liderlik" Türlerine İlişkin Algılamalar İle Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. *KMÜ İİBF Dergisi*, 10 (14), 13-40.
- Bligh, M. C., Pearce, C. L. & Kohles, J. C. (2006). The Importance of Self-and Shared Leadership in Team Based Knowledge Work: A Meso-Level Model of Leadership Dynamics. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (4), 296-318.
- Byrant, A. & Kazan, A. L. (2013). *Self-Leadership How to Become a More Successful, Efficient, and Effective Leader from the Inside Out*. NewYork: McGrawhill.
- Carmelie, A., Meitar, R. & Weisberg, J. (2006). Self-Leadership Skills and Innovative Behaviour at Work. *International Journal of Manpower*, 27 (1), 75-90.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (1985). The Support of Autonomy and the Control of Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (6), 1024-1037

- D'Intino, R. S., Goldsby, M. G., Houghton, J. D. & Neck, C. P. (2007). Self-Leadership: A Process for Entrepreneurial Success. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 13 (4), 105-120.
- DiLiello, T. C. & Houghton, J. D. (2006). Maximizing Organizational Leadership Capacity for the Future: Toward A Model of Self-Leadership, Innovation and Creativity. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (4), 319-337.
- Doğan, S. & Şahin, F. (2008). Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 139-164.
- Dolbier, C.L., Soderstrom, M. & Steinhart, M.A. (2001). The Relationship Between Self-Leadership and Enhanced Psychological, Health, and Work Outcomes. *Journal of Psychology*, 135(5).469-485.
- Furtner, M. R., Rauthmann, J. F. & Sachse, P. (2015). Unique Self-leadership: A Bifactor Model Approach. *Leadership*, 11 (1), 105-125.
- Göksoy, S., Emen, E. & Yenipinar, Ş. (2014). Öğretmenlerin Öz Liderlik Rollerini ile Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 103-116.
- Griffith J.R. (1998). *Designing 21st Century Healthcare: Leadership in Hospitals and Healthcare Systems*. Chicago, Ill: Health Administration Press.
- Houghton, J. D. & Jinkerson, D. L. (2007). Constructive Thought Strategies and Job Satisfaction: A Preliminary Examination. *Journal of Business Psychology*, 2007 (22), 45-53.
- Houghton, J. D. & Neck, C. P. (2002). The Revised Self-Leadership Questionnaire: Testing a Hierarchical Factor Structure for Self-Leadership. *Journal of Managerial Psychology*, 17 (8), 672-691.
- Houghton, J. D., Dawley, D. & DiLiello, T. C. (2012). The Abbreviated Self-Leadership Questionnaire (ASLQ): A More Concise Measure of Self-Leadership. *International Journal of Leadership Studies*, 7 (2), 216-232.
- Houghton, J. D., Neck, C. P. & Manz, C. C. (2003). Self-Leadership and Superleadership: The Heart and Art of Creating Shared Leadership in Teams. C. L. Pearce, ve J. A. Conger içinde, *Shared Leadership: Reframing The Hows and Whys of Leadership* (s. 123-140). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kayral, İ. H. (2015). Öz liderlik Becerilerinin, Sağlık Çalışanlarının İş Tatminleri ve İş Performanslarına Etkisi. *H.Ü Sağlık İdaresi Dergisi*, 18 (2), 143-159.
- Kazan, A. L. (1999). *Exploring the Concept of Self-Leadership: Factors Impacting Self-Leadership of Ohio Americorps Members*. Doktora Tezi, Ohio State University.Ohio.
- Kurman, J. (2001). Self-Regulation Strategies in Achievement Setting: Culture and Gender Differences. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(4), 491-503.
- Lovelace, K. J., Manz, C. C. & Alves, J. C. (2007). Work Stress and Leadership Development: The Role of Self-Leadership, Shared Leadership, Physical Fitness and Flow in Managing Demands and Increasing Job Control. *Human Resource Management Review*, 17 (2007), 374-387.
- Manz, C. C. & Sims, H. P. (2001). *The New Superleadership Leading Others To Lead Themselves*. San Francisco, California: Berrett-Koehler Publishers.
- Manz, C. C. & Sims, H. P. (1991). SuperLeadership: Beyond the Myth of Heroic Leadership. *Organizational Dynamics*, 19 (4), 18-35.
- Manz, C. C. (1986). Self-Leadership: Toward an Expanded Theory of Self Influence Process in Organization. *Academy of Management Review*, 11 (3), 585-600.
- Manz, C. C. (1992). *Mastering Self-Leadership: Empowering Yourself for Personal Excellence*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ
- Manz, C. C., Houghton, J. D., Neck, C. P., Fugate, M. & Pearce, C. (2016). Whistle While You Work: Toward Model of Emotional Self-Leadership. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 23 (4), 374-386.
- Nam Young, Yang & Sun Young, Moon. (2001). Relationship of Self-leadership, Stress and Satisfaction in Clinical Practice of Nursing Students. *J Korean Acad Nurs Admin*, 17(2). 216-225
- Neck, C. P. & Houghton, J. D. (2006). Two Decades of Self-Leadership Theory and Research. Past Developments, Present Trends, and Future Possibilities. *Journal of Managerial Psychology*, 21(4), 270-295.
- Neck, C. P. & Milliman, J. F. (1994). Thought Self-leadership: Finding Spiritual Fulfillment in Organizational Life. *Journal of Managerial Psychology*, 9(6). 9-16. <https://doi.org/10.1108/02683949410070151>
- Neubert, M. J. & Ju-Chien, C. W. (2006). An Investigation of the Generalizability of the Houghton and Neck Revised Self-Leadership Questionnaire To A Chinese Context. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (4), 360-373.
- Orhan, R. (2012). *Oryantiring Sporcuların Kendi Kendine Liderlik Alguları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Özsoy, İ. (2012). *Örgüt İklimi, Öz liderlik ve İş Tatmininin Ar-Ge Performansına Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pearce, C. L. & Manz, C. C. (2005). The New Silver Bullets of Leadership: The importance of Self- and Shared Leadership in Knowledge Work. *Organizational Dynamics*, 34(2), 130-140.
- Prussia, G. E., Anderson, J. S. & Manz, C. C. (1988). Self-Leadership and Performance Outcomes: The Mediating Influence of Self-Efficacy. *Journal of Organizational Behavior*, 19 (1988), 523-538.

- Seunghye, Choi., Insun, Jang., Seungmi, Park. & Haeyoung, Lee. (2014). Effects of Organizational Culture, Self-Leadership and Empowerment on Job Satisfaction and Turnover Intention in General Hospital Nurses. *J Korean Acad Nurs Adm*, 20(2). 206-2014.
- Solà, Glòria Jodar i; Badia, Joan Gené i; Hito, Pilar Delgado; Osaba, M. Antonia Campo. & García, Jose Luis Del Val. (2016). Self-Perception of Leadership Styles and Behaviour in Primary Health Care. *BMC Health Services Research*, 16(572).1-9. DOI 10.1186/s12913-016-1819-2
- Tabak, A. Sığırı, Ü. & Türköz, T. (2013). Öz Liderlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması Çalışması. *Bilig* (67), 213-246.
- Türköz, T. (2010). *Çalışanların Öz Liderlik Algısının İzlenim Yönetimi Taktiklerini Kullanımlarına Olan Etkileri: Savunma Sanayinde Uygulamalı Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uğurluoğlu, Ö. (2010). Kendi Kendine Liderlik Stratejileri Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1).175-191.
- Uğurluoğlu, Ö., Saygılı, M., Özer, Ö. & Şantaş, F. (2015). Exploring The Impacts of Personal Factors on Self Leadership in A Hospital Setting. *International Journal of Health Planning and Management*, 30 (1), 3-13.
- Uhl-Bien, M., Marion, R. & McKelvey, B. (2007). Complexity Leadership Theory: Shifting leadership from the Industrial Age to the Knowledge Era. *The Leadership Quarterly*, 18 (4), 298-318.
- Unsworth, K. L. & Mason, C. M. (2012). Help Yourself: The Mechanisms Through Which A Self-Leadership Intervention Influences Strain. *Journal of Occupational Health Psychology*, 17(2), 235-245.
- Watson, L. (2004). Self-Leadership: Becoming an Exceptional Leader. *Radiol. Technol.*75(6).457-67.
- Yonghee, H. & Youngrye, P. (2013). Effects of Self-leadership and Job Involvement on Clinical Competence in General Hospital Nurses. *J Korean Acad Nurs Adm* 19(4). 462-469.
- Yun, S., Cox, J. & Sims, H. P. (2006). The Forgotten Follower: A Contingency Model of Leadership and Follower Self-Leadership. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (4), 374-388.

Araştırma Makalesi • Research Article

Serbest Piyasa Politikasının 19. Yüzyıl İngiliz Emperyalizmine Katkısı

The Contribution of Free Market Policy to 19th Century British Imperialism

Orhan Keskintaş^{a*}

^aDr. Öğretim Üyesi, Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Fak. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bil. Böl. 49250. Muş/Türkiye
ORCID: 0000-0002-8210-2232

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Mart 2018
Düzeltilme tarihi: 22 Mayıs 2018
Kabul tarihi: 18.12.2018

Anahtar Kelimeler:

Hegemonya,
Serbest Piyasa Emperyalizmi,
İngiltere,
Teritoryal Strateji,
Kapitalist Strateji

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 March 2018
Received in revised form 22 May 2018
Accepted 18.12.2018

Keywords:

Hegemony,
Free Market,
Imperialism,
Territorial Strategy,
Capitalist Strategy

ÖZ

Bu çalışmada, Sanayi Devrimi ile birlikte kendi imgesinde bir dünya yaratmaya çalışan İngiltere'nin serbest piyasaya dayalı eko-politikasının tarihsel durumunu; 19. yüzyılda savunduğu serbest piyasa düşüncesinin emperyal temelleri incelenmektedir. Serbest piyasanın ulusların zenginliğini oluşturduğuna dair entelektüel çabanın hegemonik bir güce dönüşmeye çalışan İngiltere'nin emperyal ideolojisini oluşturduğu ileri sürülmektedir. 19. yüzyılda kendi çevresinde bir dünya ekonomisi oluşturmaya çalışan İngiltere'nin dönemsel olarak uyguladığı kapitalist ve teritoryal stratejilerinin farklılığı analiz edilmektedir. Çalışmada, dünya ekonomisi oluşturmaya çalışan İngiltere'nin diğer ekonomi biçimlerini ve onların ürettiği ürünleri, hegemon bir güç olarak kendi ekonomik gereksinimleri bağlamında nasıl yapılandırdığı tartışılmaktadır.

ABSTRACT

In this study was aim to analyse the England's historical situation of eco-politics based on free market which was trying to create a World in its own imagination together with Industry Revolution as well as the foundation of thought of free market it defended in the 19th century. It was be claimed that the intellectual effort regarding the belief that free market form the wealth of nation constitutes the emperial ideology of England which was trying to transform into a hegemonic power. The capitalist and territorial strategical differences of England, which was trying to create a World economics in its own axis in the 19th century, was be analysed. In the study, how England which was trying to form a World economics constructed the other economical formats and the products they created in terms of its own economical needs as on hegemonic power was be discussed

1. Giriş

Atlantik, Afrika ve Hindistan ile kurduğu ticaret bağlantısındaki aracı rolünün yanında Sanayi Devrimi ile birlikte imalattan kaynaklanan üstünlüğü, İngiltere'yi dünyanın "atölyesi"ne dönüştürdü. İngiltere'nin dünya ticaretindeki "aracı rolü" ve imalat sektöründeki gücü uluslararası düzende kullandığı retoriğin/ideolojinin değişmesine neden oldu. Bu makalede, İngiltere'nin

savunduğu hegemonik bir değer olarak serbest piyasanın 19. yüzyılda İngiliz Emperyalizmi'ne katkısı çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Makalede ilk olarak serbest piyasa kavramı daha sonra hegemonya kavramı analiz edilmektedir. Daha sonra sırayla, İngiltere'de serbest piyasa ekonomisine yöneltlen iç koşullardaki değişimler değerlendirilmektedir. İngiltere'nin kendi içindeki yaşadığı ekonomik ve toplumsal değişimlere paralel, dünya ekonomisini kendi etrafında iş bölümü ve uzmanlaşma

*. Sorumlu Yazar / Corresponding author
e-posta: o.kesintas@alparslan.edu.tr

temelinde yaratmaya çabalaması incelenmektedir. Kapitalist bir strateji olarak serbest piyasanın İngiltere'nin hegemonik gücünü devam ettirmesi için oynadığı rolü ve "Yüzyıllık Barış"la irtibatı; daha sonra ise İngiltere'nin kendi dünyası etrafında periferileşen ekonomik yapıların oluşturulması değerlendirilmektedir. Son olarak da 1870'lerden sonra özellikle korumacı gümrük tarifelerinin uygulanması ile birlikte İngiltere'nin kurduğu hegemonyanın "son bahar evresine" girmesinin koşulları analiz edilmektedir.

2. Serbest Piyasa ve Ortaya Çıkışı

Liberal düşünörlere göre piyasa, sınırlı devlet, mülkiyetin dokunulmazlığı ve negatif özgürlüğün temelidir; piyasa, liberal değerlerin hem kaynağı hem de hayata geçirilmesinin zorunlu koşuludur. Liberal düşüncenin savunduğı piyasa kavramının gelişmesinde en önemli düşünörlere biri Adam Smith'tir. Adam Smith (1977:321) piyasanın özellikleri ile ilgili gizli el, şeylerin doğal akışı (natural course of things) ve şeylerin doğal düzeni (natural order of things) gibi kavramlar kullanmaktadır. Smith, yünün dalgalı fiyatını değerlendirdiğı bölümde, yünün gerçek ve itibari değerindeki düşüşün, şeylerin doğal akışına (natural course of things) uygun olarak gerçekleşmediğini savunur. Bu doğal akışı genel olarak bozanın şiddet/ zor, hile olduğunu savunur. Bu doğal akışı bozan nedenlerden ilkinin yün ihracatı üzerindeki yasakların, ikinci olarak İspanya'dan yünün gümrüksüz ithalinin ve son olarak İrlanda'dan ihracat yoluyla alınan yünün İngiltere'nin dışında satılmasının yasaklanması olduğunu ileri sürer. Şeylerin doğal düzeni kavramını da "Ulusların Zenginliği" adlı kitapta bir kez kullanmaktadır. Smith (1977:503-504) işlerin doğal akışı ve işlerin bir sıralanışı ile ilgilidir. Bu sıralamada topluluklar ilk olarak tarımla sonra imalat (manufactures) ve en son olarak da dış ticaretle uğraşır, bu şeylerin doğal düzenidir, bu toprakla meşgul olan bütün toplumlar için geçerlidir. Gökten (2013:129) "görünmez el" kavramının Smith çalışmalarında üç farklı anlamda kullanıldığını aktarır. Bu kullanımlardan ilki, "Astronominin Tarihi" isimli çalışmasında "görünmez el", çok tanrılı dinlerin olduğu toplumlarda insanların gök gürlütüsü veya fırtına gibi doğanın düzensiz olaylarını; tanrı, büyü, şeytan gibi görünmeyen bir el tarafından gerçekleştirildiğine inandıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. İkinci kullanımı, "Ahlaki Duygular Teorisi" isimli çalışmasında, ilkinden farklı olarak Smith, insanîyet ve adaletle ilgilenmeyen, kendi çıkarını ve doyumсуuzluğunu düşünen zengin mülk sahiplerinin kötü özelliklerini ifade ederken kullanır. Üçüncü olarak da Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında, Smith (1977: 593) değişim değeri ve topluluğun yıllık geliri arasındaki ilişki bağlamında, her sermaye sahibinin kendi kazancını artırmaya gayret ettiğinde "görünmez bir el" in niyetinde olmayan başka amacı gerçekleştirdiğini savunur. Görünmez el aracılığıyla kendi çıkarı peşinde koşan kişinin toplum çıkarını daha etkin bir şekilde korumuş olduğunu savunur. Bu ifadeler Smith'in (1977:30) iş bölümü ile ilgili düşüncelerini de çağırıştır. Ona göre, ihtiyaçlarımızın karşılanmasını kasap, biracı ve fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını gözetmelerinden elde ederiz. Onların insanlık taraflarına değil, bencilliklerine hitap

ederiz. Smith, kişinin bencilliğinin (self-love) peşinde koşmasının toplumsal yapıda, piyasa dolayımında uyumu ve geliri artırdığını savunur.

Öziş'in (2016:7-24) birçok yorumcuyla paylaştığı görüşe göre, Smithçi piyasanın bu niteliği Hobbes tarafından "Leviathan" kitabı ile üretilen soruna da bir cevap niteliği taşıymaktaydı. Hobbes, "Leviathan" eserinde ilk olarak rekabet, ikincisi güvensizlik, üçüncüsü ise şan ve şerefi insanın doğal özellikleri olarak kabul etmektedir. Bu doğal özellikler, güçlü bir devletin gerekliliğini savunusunda temel rol oynamaktadır. Smith kendi çıkarı peşinde koşan bireyin zorunlu olarak Hobbescu sonuçlar doğurması gerektiğini, merkantilizmin eleştirisinde dile getirir. Smith, Hobbes'tan farklı olarak toplumu birbirine bağlayan (connecting chain) 'yapay' ögelere değil, "insanın doğal özelliklerine" dayanarak uyumun kendiliğinden sağlanabileceğini izah etmeye çalışır. Smith (1977: 51) Hobbes'un dediğı gibi servetin güç olduğunu kabul eder. Ancak Hobbes'un servet ve politik iktidar arasında kurduğu ilişkiyi de eleştirir. Servete sahip olanın mutlak anlamda politik iktidarı ele geçireceğini kabul etmez.

N. Barry (2000: 31) piyasaı "Fiyatların ortaya çıkardığı enformasyonla yönlendirilmiş bireylerin ekonomik hayatın değişiklik ve belirsizliğine kendilerini adapte ettikleri bir keşif yöntemidir." şeklinde tanımlamaktadır. A. Yayla, piyasaı, birey, hane halkı ve şirketlerin oluşturduğu, özgür bir şekilde hareket edilen iktisadi bir model, yapı ve süreç olarak tanımlamaktadır. Yayla'ya göre piyasa, durağan, sabit bir model değil, devamlı bir evrim ve oluşum içinde bulunan, temel özellikleri, özgür birey, sözleşme, mübadele hürriyeti, mülkiyetten oluşan bir modeldir. Ludwig von Mises'e göre pazar ekonomisi üretim araçlarının özel sahipliği altındaki iş bölümüne dayalı sosyal sistemdir. Fuat Savaş ise piyasa ekonomisinin dört temel özelliğı bulunduğunu düşünür: Ferdîyetçilik ve özel mülkiyet, rasyonellik, tam rekabet ve görünmeyen el, en iyinin yaşaması ilkesi (Yayla, 2000:136-145).

M. Friedman (2008: 6-18), 19. yüzyılda gelişen laissez faire düşüncesinin, barışçı ve demokratik bir yapıyı oluşturmayı amaçladığını savunmaktadır. Ona göre "bırakınız yapsınlar" ilkesi ülke içinde devletin ekonomik rolünü azaltıcı, dolayısıyla bireyin rolünü genişletici bir araç olarak desteklenmiştir. Ülke dışında ise dünya uluslarını birbiriyle barışçı ve demokratik yollardan ilişkilendirmenin aracı olarak serbest ticaret desteklenmiştir. Serbest piyasanın barışçıl niteliğini vurgulamak için Friedman, zora dayanmayan takasın piyasanın kaynağı olduğunu ileri sürer. "Hane halkları kendi kaynaklarından mal üretir ve bunu serbest bir şekilde, zora dayanmadan satar... takası kolaylaştıran para gelişti. ...Bireyler herhangi bir takasa girip girmemekte tam anlamıyla özgürdürler.". Takas, malların mübadelesi olarak anlaşılmakta, kavram yansız olarak değerlendirilmektedir. Kavramın yansızlığı, piyasanın kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır. Böylece piyasalarda yapılan işlemlerin kendileri ve sonuçlarının ahlaki ve adil olarak nitelendirilmesinin önü açılmaktadır. Friedman'ın düşüncesindeki piyasanın ürettiğı değişim değeri ile takasının yansızlığı birleşip sonuçta piyasa, değişimin gerçekleştiğı, hiçbir tahakküm ilişkisi içermeyen, değerden bağımsız bir alana dönüşmektedir. Friedman, takası 'gönüllü' ve 'zor'un olmadığı ve değişimin serbest olduğu modern piyasaların

kaynağı olarak görmekte, bu düşünceleri ile Hayek'in 'kendiliğinden doğal düzen' düşüncesi ile bir paralellik teşkil etmektedir. Takas düşüncesi, piyasayı gönüllü ve değerden bağımsız bir şekilde dönüştürürken Hayek'in doğal düzen fikrinde olduğu gibi piyasayı müdahaleden korumayı amaçlamaktadır. Sonuçta Friedman'a göre takas, modern ekonomide "zor kullanmaya gerek olmaksızın koordinasyonu sağlamış olur. Gönüllü takas yoluyla örgütlenmiş toplumun işleyen modellerinden biri, rekabetçi kapitalizm dediğimiz, özgür, özel teşebbüs takas ekonomisidir." (Friedman, 2008: 17). Friedman'ın takasın piyasaları oluşturduğu görüşüne karşılık K. P. Polanyi ise takasın eski çağlardan beri bulunduğu ama bunun piyasaların gelişmesine neden olmadığını savunmaktadır. Polanyi (2006: 103-106) yerleşmiş liberal öğretinin bireyin takas eğiliminden yola çıkarak yerel piyasalar ve işbölümünün buna bağlı olarak dış ticaretin, hatta uzak mesafeli ticaretin gerekliliği sonucuna vardığını oysa tarihsel olgunun aksini kanıtladığını vurgular. Bireysel takas işlemlerinin, başka ekonomik davranışların olduğu toplumlarda piyasanın oluşumuna neden olmadığını ileri sürerek takası emniyet ve güven unsurları içeren geniş kapsamlı ilişkilerin içine yerleştirir. Geleneksel piyasaları, serbest piyasadaki ayıran Polanyi, serbest piyasanın, Sanayi Devrimi'nden sonra geliştiğini savunur. Ona göre geleneksel piyasalar, karşılıklık, yeniden dağılım ve değişim ilkeleri üzerinde faaliyet göstermektedir. Geleneksel piyasalarda ekonomik faaliyetler sosyal ilişkilerin bütünü içine, ondan ayrılmayacak biçimde yerleşmiş piyasa, toplumsal hayatın içinde ve onun bir bölümünü oluşturur. Geleneksel piyasanın ilkesi olan "karşılıklık", mübadeleleri, güven, sadakat ve dayanışmayı içeren bir yapıya yerleştirir. 19. yüzyılda gelişen serbest piyasa ise Polanyi'ye göre piyasaların doğal ve insani boyutlarını ifade eden "karşılıklık" ilkesinin yok olmasına neden olmuştur. Böylece serbest piyasa insani etkinlikten bağımsız kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak düşünülmeye başlanmıştır (Polanyi, 2006: 99-201). C. B. Macpherson da piyasadaki mübadeleyi yansız bir alan olarak kabul etmemekte, onu bir güç transferi olarak değerlendirmektedir. Piyasa Hobbesçu bir düşünceyle, herkesin güç sahibi olmak istediği, birbiriyle rekabet ettiği bir alandır. Sermaye sahibi kişiler diğerlerinin emeğini kullanarak, piyasa yoluyla başkalarının gücünü kendi gücüne dönüştürmektedir (İspir, 2008: 46-47).

Öte yandan kapitalizmin en önemli eleştirmenlerinden Karl Marx piyasadaki toplumsal üretim ilişkilerini gizleyen bir 'örtü' olarak söz etmektedir (Wallerstein, 1996: 78). Proletarya ile burjuvazi arasında artı değerın sömürüsüne dayalı üretim ilişkilerini piyasanın üretimden kaynaklanan gücü örtmektedir. Braudel (1996, 25), piyasa ekonomisini, kapitalizmden ayrı olarak değerlendirmekte ve bu konuda "üç katlı bir resim" sunmaktadır. İlk katta maddi hayat bulunmaktadır, bu insanlardan ve eşyalardan oluşmaktadır. "Bu maddi hayat, insanoğlunun önceki tarihinin seyri boyunca bizzat kendi varlığının bir parçası kaldığı, bir şekilde bedeninin içine aldığı, geçmişin deneylerini ve canlandırıcı tecrübelerini günlük, banal zaruretlere dönüştüren hayattır." Braudel piyasayı da (1996 31-3) maddi hayatın üstünde yükselen kat olarak düşünür. Piyasanın dışındaki şeylerin "kullanım değeri" olduğu halde, pazara dahil olan herhangi bir şeyin "mübadele değeri" kazandığını, iktisadi hayatın olduğu yerin burası

olduğunu savunur. Braudel, (1996:52) piyasa ekonomisinin üstündeki katta yer alan kapitalizm arasında ayırım yapmaktadır. Bu ayırımın, yağın suyun üstünde durduğu gibi açık olamayacağını düşünür. Braudel (1996, 186/97) genel olarak piyasa ekonomisini serbest, rekabetçi ve hiçbir şekilde yönlendirilmeyen özellikler taşıdığını savunmaktadır. Üst katta ise kapitalizm yer almaktadır. Kapitalizm, maddi hayat ve ahenkli piyasa ekonomisinden oluşan altındaki ikili tabakaya dayanmaktadır. Ona göre (1996, 62) "Eğer kapitalizm ile piyasa ekonomisi arasında umumiyetle hiçbir ayırım yapılmıyorsa, bu her ikisinin de Ortaçağlardan bugüne aynı hızla ileri doğru gitmesinden ve kapitalizmin çoğu kez iktisadi ilerlemenin güdüleyici kuvveti yahut çiçeklenmesi olarak sunulmasıdır...Gerçekte her şey maddi hayatın o geniş sırtı üzerinde duruyordu." Braudel (1996 : 98) "Şahsen üzüldüğüm, bir tarihçi olarak o kadar değil de çağımızın bir insanı olarak üzüldüğüm şey, hem kapitalist hem de sosyalist dünyada kapitalizm ile piyasa ekonomisi arasında bir ayırım yapılmasının reddedilmesidir." Braudel (2004:547-549) "Geçen yüzyılın büyük kapitalist yükselişi kuşkusuz, Marx tarafından bile, Lenin tarafından bile, esas olarak sağlıklı bir rekabetçilik olarak tasvir edilmiştir... Lenin " küçük ticari üretim her gün, kendiliğinden her an kapitalizme ve burjuvaziye can vermektedir. Küçük işletmenin ve mübadele serbestisinin sürdüğü yerde kapitalizm ortaya çıkmaktadır" demiyor muydu? Hani şu söz ona ait sayılmaktadır: "kapitalizm köy pazarında başlar." Wallerstein, (1996:250) Braudel'in kapitalizmi anti piyasa (contr march) olarak gördüğünü, piyasa ile tekeller arasındaki ilişkiyi farklı şekilde ele aldığını, rekabet ve tekeli kapitalist piyasanın iki kutbu gibi olarak düşündüğünü, piyasanın da bu kutuplar arasında gidip geldiğini savunduğunu aktarır. "Braudel bunları, aksine birbirleriyle daimi mücadele içindeki iki yapı olarak görmektedir ve "kapitalist" kelimesini bunlardan yalnız birini (tekeller) belirtmek için kullanmayı arzu etmektedir.

Wallerstein, Adam Smith ile Karl Marx'ın rekabetin kapitalizmde normal durum olduğu görüşünü paylaştıklarını, tekelin ise her iki düşünür tarafından istisna, izah edilmesi ve kendisiyle savaşılabilecek bir durum olarak değerlendirdiklerini savunur. Ona göre, bu iki düşünürün piyasa kavramından farklı olarak Braudelyen "piyasa"nın savunmasını yapmak "neticede dünyanın eşitlikçi hale gelmesinden yana olmak gibi geliyor" demektedir.

3. Hegemonya Kavramı ve Uluslararası Sisteme Uyarlanması

Hegemonya, Yunanca "γεμών" (rehber, hükümdar, lider) ve γεμωνία (kural, liderlik) kelimelerinden türetilmiştir. Bir devletin, bir sosyal grubun ya da bir bireyin diğerleri üzerinde üstünlük kurması ya da egemen olması anlamına gelir. Antik Yunan'da hegemon, özgür site devletleri arasında gönüllü yapılan askeri ittifakın liderliği/lideri anlamına gelmektedir. Hegemon kelimesiyle ilişkili bir diğer anlam ise herhangi bir tehdide karşı birçok şehir devleti tarafından yapılan ittifakın sonucunda bunlardan birisinin liderliği anlamına gelmektedir. Bu anlamda uluslararası ilişkilerle ilgili bir kavramdır. Nitekim Herodot, Yunanlıların Pers Devleti ile yaptığı savaşta Atina ve Sparta'nın liderliğini ifade etmek için bu kavramı kullanmaktadır. Hegemon kelimesini Thucydides,

Isocrates, Aristoteles gibi düşünürler de benzer anlamda kullanılmaktadır (Fontana, 2008: 81-82). Kavram Lenin tarafından politik teoriye tekrar kazandırıldı. Gramsci'ye göre bir teorisyen olarak Lenin, politik organizasyonda, mücadelede ve politik teoride... kültürel mücadelenin yönünü belirleyen modern hegemonya teorisinin mimarıydı. Lenin güç olarak devlet ve 1848 "kalıcı devrim" doktrininin çağdaş biçimi olarak hegemonya doktrinini yapılandırdı (Boothman, 2008 :35).

V. Lenin hegemonya kavramını çağdaş siyasal alanda, toplumsal tabanında temel sınıf için bağlaşıklık gruplara dayanma zorunluluğu olarak tarif etmektedir. İşçi sınıfı bakımından, bu grup özsel olarak köylülük olacaktır (Portelli, 1982: 72). Burada hegemonya kavramı Çarlık rejimine karşı demokratik devrimde işçi köylü ittifakının sağlanması amacıyla geliştirilmiştir. İşçi-köylü ittifakının sağlanması köylülerin işçi sınıfının liderliğini kabul etmesi anlamında kullanılmıştır. 1926'dan önce Gramsci'nin yazılarında hegemonya kavramı egemenlik, hâkimiyet anlamına gelmektedir. Lenin'in sloganı olan "dictatorship of the proletariat" etkisi altında kalarak hegemonyayı, müttefikleri yönlendirme ve düşmana karşı gerektiğinde şiddet içeren faaliyetleri yerine getiren komuta eylemleri anlamına gelmektedir. Diktatörlükle birlikte hegemonya kavramı da bu anlamda ilerici bir içeriğe sahiptir. Gramsci'nin düşünsel dünyasında diktatörlükten hegemonyaya geçiş halen bu dönemde net değildir (Hawson, 2008: 25). Gramsci, (2000: 192) Lenin'in hegemonya kavramı ile praxis felsefesine büyük bir katkı yaptığını vurgular. Yeni bir ideolojik alan yarattığı ölçüde, hegemonik bir aygıtın gerçekleştirilmesi, bilinç ve bilgi yöntemlerinin bir reformunu belirler; bu bir bilgi ve felsefe olgusudur. Gramsci, (2000: 169-170) yoldaşlara (comrades) seslenerek, bu benzeri görülmemiş çelişkinin tarih tarafından proletaryanın kaderi olarak ayrıldığını, kapitalizmin gelişmediği ya da işçilerin birlik olmadığı ülkelerde bu çelişkilerin proletarya diktatörlüğü için ciddi tehlikeler barındırdığını savunur. Proletaryanın nesnel olarak yüksek amaçları gerçekleştirmeye ulaştığı bu kapitalist ülkeler açısından çelişki, reformizm, sendikalizm, birlik ruhu ve emek aristokrasisinin katlı yapısını doğurur. Proletarya birleşik çıkarları aracılığıyla bu çelişkileri aşmazsa egemen sınıf olamaz. Egemen olduğunda bile o, sınıfın genel ve sürekli çıkarları için yakın/günlük çıkarlarını feda etmedikçe hegemonyasını ve diktatörlüğünü koruyamaz. Gramsci, (2000:205) evrensel bir motor gücü olarak dominant sınıfın sunulduğunu, bir alt gruplarının çıkarları ile dominant grubun çıkarlarının koordine edilmesi gerektiğini savunur. Gramsci, (2000:249) üstün sosyal grubun belirlemeyi (manifest) iki yol ile yaptığını savunur: egemenlik, (domination) moral ve entelektüel önderlik. Bir sosyal grup, muhalif bir grubu tasfiye etme, hatta silahlı kuvvet eliyle itaate zorlayabilir. Kendine yakın ve müttefik gruplara önderlik eder. Sosyal grup, iktidarı ele geçirmeden önce iktidara gelmenin temel koşulu olan liderliği şüphesiz yapmalıdır. Böylece iktidarı kullandığı zaman egemen olur. İktidarda iken bile liderlik etmelidir. Gramsci (2000:306/310) hegemonya kavramını sivil toplum ve resmi toplum arasındaki ilişkileri analiz etmek için de kullanır. Bu, resmi toplumun (iktidar) sivil toplum arasında ideolojik blok oluşturması şeklinde görünen ilişkiye tekabül etmektedir. Üst yapı arasında meydana gelen bu ilişkiler, politik toplumun sivil toplum

üzerinde ideolojik hegemonya kurması ile sonuçlanır (Portelli, 1982:73-78). Lenin ve Gramsci'nin hegemonyaya yükledikleri anlamlar arasındaki farklar Laclau ve Mouffe'a (2001:130) göre Lenin'de temsil ve önderlik, Gramsci'de ise eklemlenme anlamlarını içermektedir.

Gramsci, hegemonya analizinde ulusal siyasete odaklanmasına rağmen uluslararası ilişkilerin tekil ülkelerdeki toplumsal ilişkilerin bir türevi olduğunu ve bunları takip ettiğini savunmuştur (Kaymak, 2016: 68). Bununla birlikte, Andrew Wells, (2008:123-143) İngiltere'nin Hindistan'ın üzerindeki ilişkiyi rıza ve zora dayanan hegemonya kavramı aracılığıyla analizde sorunlar olduğunu ileri sürer. R. Guha'nın (1977) "*Dominance Without Hegemony*" kitabında ifade ettiği bazı tezleri, 19 yy'da İngiltere'nin Hindistan ve Endonezya'yı sömürgeleştirilmesi açısından değerlendiren Wells, emperyalist hegemonyanın Hindistan ve Endonezya'da sınırlı bir şekilde üretilmesine karşın, rızadan daha çok, zora başvurduğunu ileri sürer. İngiltere'nin bu bölgelerin uluslararası ticaret açısından yeniden yapılandırmayı amaçladığı ekonomik politikalarının, kendi ihtiyaçları ile uyumlu ürünler ekilmesi ve milyonlarca işçinin cebren topraklarından alınıp çay üretimi için başka bölgelere yerleştirilmesi gibi zora (coercion) dayandığını savunur. Ona göre, sömürgecilik durumlarında, zorlamadan rızaya doğru hareket, var olan küresel tarihsel blokta meta ilişkilerinin derinleşmesini ve genişlemesini temsil eder.

Koçak (2006: 38-60) ise Dünya Ekonomik Kuramı analizleri çerçevesi içinde 19 yy. İngiliz emperyalizmini hegemonya kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre ilk evrede hegemonik bir genişleme vuku bulmaktadır. İkinci evreyi hegemonya kriz dönemi oluşturmakta, bu evrede sistem genişlemesinin etkisi altında, büyük güç rekabetinin yoğunlaşması ve düşen hegemonik gücün çeperlerinde yeni hegemonik gücün ortaya çıkması gözlenmektedir. Daha sonraki süreçte bu büyük güç rekabetin tetiklediği, düşen hegemonyanın üzerinde, merkezileşen finansal sistem genişlemesi ile karşılaşılmaktadır. Hegemonyanın çözülmesini ifade eden üçüncü evrede, ikinci evredeki gelişmelerin etkisiyle mevcut sistemin organizasyon yapısının parçalanması, devletlerarası güç mücadelesinin yükselmesi ve yükselen hegemonyanın elinde/merkezinde finansal ve askeri kapasitenin merkezileşmesi süreci gözlemlenir. Yeni hegemonun olduğu dördüncü evrede ise yeni hegemonun çevresinde dünya sistemi yeniden organize edilir.

G. Arrighi, (2000: 54) hegemonya kavramını saf ve basit anlamıyla 'tahakküm' kavramından ayırır. Tahakkümün sahip olduğu güce ilave olarak hegemonya 'entelektüel ve moral önderlik' özelliklerini de içerir. Tahakküm zor üzerine temellenen bir güç ilişkisidir. Oysa hegemonya, güç ile bu gücün kullanımını da meşrulaştıran 'moral' bir meşruiyet zemini sağlar. Arrighi, Gramsci'den alıntı yaparak bir toplumsal grubun üstünlüğünün tahakküm ve "entelektüel ve moral önderlik" olarak iki şekilde kendini belli ettiğini söyler. Arrighi'ye göre hegemonyanın bu tanımı, Machiavelli tarafından rıza ve zor'un bileşimi olarak tanımlanan güç kavramının yeniden formüle edilmiş biçimidir. Arrighi, hegemonya kavramını devletlerarası ilişkileri anlamak amacıyla kullanmaktadır. Ona göre "dünya hegemonyası" kavramı, "devletin hegemonyacı devletler sistemi üzerinde önderlik ve yönetme işlevlerini

yerine getirme gücünü ifade etmektedir.” Hâkim grubun çıplak gücünün üzerine bir şeyler eklendiğinde o gücün hegemonyasından bahsedilebilir. Devletler arası düzende çıkar çatışmalarının eski sistem tarafından çözülemediği durumlarda ‘sistemik kaos’ oluşur. Bu sistemik kaos durumunda var olan çatışmaları yeni bir yapı içinde çözmeye çalışan güç, yeni hegemonyacı devlet olarak ortaya çıkar. Hegemonyacı güç dünya sistemi işleyişini kendi çıkarının gerçekleşmesine bağlı olarak düzenlediği için doğal olarak devletlerarası sistemin genel çıkarı ile hegemonyacı gücün çıkarımı kesiştirir. Hegemon ülkenin, dünya sistemi içinde genel çıkarı temsil ettiği düşünüldüğünden diğer devletler, hegemonyacı devletten dünya sistemi içinde liderlik yapmasını talep etmektedir. Eğer hâkim gücün temel çıkarı temsil ettiği kabul görmüyorsa, hegemonyanın başarısızlığı söz konusudur (Arrighi, 2000: 55-59).

4. 19. Yüzyılda İngiltere’deki Değişimler ve İngiliz Hegemonyasının Özellikleri

Bir hegemonyanın oluşması için hegemonik gücün kendi içinde bir değişim yaşaması gerekir. Ancak kendi sınırları içinde hegemonik bir güç olan devlet, uluslararası düzeyde etkin olabilir. Bir dünya hegemonyası, başlangıçta belli bir sosyal sınıfça kurulan ve pekiştirilen içsel (ulusal) hegemonyanın dışa doğru genişlemesini ya da dışavurumunu ifade eder. Daha sonra hegemon güç, belli bir üretim tarzını uluslararası alana doğru genişletir. Bu süreçte, hâkim üretim tarzı diğer tüm ülkelere sızarak diğer üretim tarzlarıyla bağlantı kurar. Uluslararası alanda hegemon olan devlet, evrensel bir ideolojiye dayalı bir dünya düzeni kurmaya ve onu korumaya çalışır (Kurtbağ, 2007: 47).

Engels, (1974: 44-45) “*Kapitalist sınıf hububat yasasına karşı çıkmak için serbest piyasa adına kentlerdeki yoksulları köylerine gönderiyor, bunları ekmek için dilenenler değil bir istila ordusu gibi bu yasanın taraflarına saldırmayı tehdit ediyordu.*” Engels, bu dönemde, serbest ticaret lehine, İngiltere’nin dâhili ve harici, ticari ve mali politikasının tüm ulusu temsil ettiği düşünülen imalatçı kapitalistler adına yeniden ayarlandığını, bu sınıf adına bütün engellerin kaldırıldığını söylemektedir. “Tüm vergi sistemi değiştirildi, hammaddenin ve işçilerin yaşam araçlarının fiyatları düşürüldü, böylece ücretlerin dondurulması sağlanacaktı. Bu düzenlemelerle İngiltere dünyanın atölyesi haline geldi. Tüm diğer ülkeler İngiltere için İrlandalı gibi olacaktı. Engels (1974:176) bu dönemde İrlandalıların bazı özelliklerini de beceri istemeyen işlerde çalışan, “düzensiz”, “ahlaksız”, “sarhoş” olduğunu ifade eder.

Engels’in ileri sürdüğü gibi İngiltere dünya ölçeğinde hegemonik bir güç olmadan önce içyapısında bir takım değişiklikler yapmıştır. İngiltere’de Sanayi Devrimi’nden önce toprak çevirme hareketi yapılmış ve bu hareket Napolyon Savaşlarına kadar devam etmiştir. Toprak çevirme sürecini denetleyen kurum parlamento olarak görünmesine rağmen, büyük mülk sahipleri bu sürece baştan sona kadar hâkimdi. Toprak çevirme hareketi ile birlikte İngiltere, köy toplumundan piyasa toplumuna geçti. Bunlarla birlikte İngiltere Arrighi’nin “liberal haçlı seferleri” dediği, serbest piyasayı oluşturan bir dizi

değişiklikler daha yaptı. Bunlardan birincisi, 1834 yılında kabul edilen işçileri çalışmaya zorlayan ‘Yoksullar Yasası’dır. Bu kanun piyasa tarafından kabul edilen en düşük ücretten daha düşük olan geçim düzeyini saptamayı ve işçileri düşük ücretle çalışmaya zorlamayı amaçlamaktaydı. Kanunun kişisel sorumluluk getirmesi, aile kurumunun zayıflamasına neden oldu. Dayanışmayı ortadan kaldıran ve herkesin kendinden sorumlu olduğu bir laissez faire rejimi yarattı. Yoksullar Yasası 1. Dünya Savaşı’na kadar yürürlükte kaldı. İkincisi, Bankalar Yasası, son olarak da 1846 yılında tahıl ithalatına korumacı gümrük tarifesi getiren yasa yerine “Tahıl Yasalarına Karşı Tasarı” kabul edildi. Böylece, ücretlerin piyasa tarafından belirlenmesini engelleyen unsurların kaldırılmasıyla birlikte devletin müdahale etmediği bir emek piyasası oluşturmuştur (Gray, 1999: 18-21; Arrighi, 2000: 382).

İngiltere, maliye politikasında da işadamlarına çok az müdahale etmek, vergi politikalarında üst tabaka lehine vergi düzenlemeleri yapmak, kamu harcamaları için gerekli finansmanı borçlanmadan karşılamaya çalışmak gibi bazı düzenlemeler yaptı. İngiliz devleti iç piyasada üretim faaliyetine girmekten kaçındı, Avrupa’da devletin demiryolu inşa etmediği tek ülke olarak uzun bir süre kaldı (Hobsbawm, 2008: 214-216).

İngiltere, içerde liberal bir düzen oluştururken serbest ticareti ulusal düzeyde de hegemon devlet olmanın aracı olarak kullandı. Taşralı sanayicilerin hammaddeye olan ihtiyacı ve gıda ürünlerin fiyatlarının artması sonucu oluşan Chartizm korkusu da iç baskı olarak İngiltere pazarlarını dünyaya açmak zorunda bıraktı. Serbest ticaretle birlikte iç piyasada ürünlerin bollaşması ve fiyatların düşük olmasının sağlanma çabası bir başka açıdan alt sınıfların asayiş sorunu olmalarını engellemeye dönüktür (Arrighi, 2000:393). Bu değişikliklerle birlikte İngiltere kendi piyasasını, kuracağı serbest ticarete dayalı dünya ekonomisine hazır hale getirdi. Böylece, “entelektüel ve moral liderliği”ne kendi iç piyasasını dünya piyasasına açarak meşru bir zemin oluşturmaya çalıştı.

Arrighi (2000: 63) teritoryal strateji ile kapitalist strateji arasında ayırım yapar. Ona göre, teritoryal strateji, gücü toprağın genişliği ve nüfusun büyüklüğü ile düşünen bir anlayıştır. Teritoryal güçler, toprak ve nüfusu güç depoları, zenginlik ve sermayeyi bu toprak genişlemesini sağlayan araç olarak düşünür. Teritoryal mantıkta zenginlik ve sermaye ikinci derecede önemli bir güç unsurudur. Kapitalist stratejide ise amaçlar ve araçlar arasındaki ilişki tamamen tersine dönmüştür; amaç değişken sermaye üzerinde denetimi sağlanması, araç ise toprak ve nüfus üzerinde kontrolün sağlanmasıdır. Arrighi, İngiliz ticaret üstünlüğünün, teritoryalist güç mantığının kapitalist güç mantığıyla yaptığı uyumlu bir senteze dayandığını savunur (Arrighi, 2000: 299).

Teritoryal ve kapitalist strateji ayırma benzer ama farklı bir bağlamda, J. Gallagher ve R. Robinson (1953: 3-7) 19. yüzyıl İngiliz emperyalizmini informal ve formal emperyalizm olarak tasnif etmektedir. Yazarlar, emperyalizmi, bölgeleri genişleyen ekonomiye entegre etme sürecinin yeterli bir politik işlevi olarak tanımlamaktadır. İnfomal emperyalizm, koloni ile sömürgeci güç arasındaki ticari ilişkilerin müdahaleye gerek kalmadan yönetilmesi/ yapılandırılması anlamına

gelmektedir. Formel emperyalizm ise kapitalist strateji ile uyumlu teritoryal strateji kapsamında koloninin direk emperyalist ülke tarafından yönetilmesidir. Yazarlara göre ticaretin güvenliğinin sağlanması için en önemli güç kullanımının sınırlandırılması konusundaki isteklilik, önceki ticari üstünlük ve monopol elde etmeyi amaçlayan merkantilist emperyalizminden farklı olarak İngiliz emperyalizminin 19. yüzyıldaki ayırt edici özelliğidir. Victoria dönemi ortalarında hem formal hem de informal kolonilerde, kıtaların iç sınırlarını ticarete açma ve İngiliz etkisini limanlardan iç kesimlere genişletme için çaba sarf edildi. Bu dönemdeki genel strateji bu alanları İngiltere için hammadde ve gıda sağlayıcı ekonomik uydulara ve İngiliz imalatı için pazarlara dönüştürmektir.

Gallagher ve Robinson'e göre (1953: 3-7) İngiliz sanayi devrimi geliştikçe yeni pazarlar ve arz kaynaklarına daha fazla ihtiyaç duydu. Bu sürece eşlik eden emperyalist eylemin derecesi de buna göre değişti. Orta Victoria döneminde, formal emperyalizmin merkantilist teknikleri Hindistan'da kullanılmak için geliştirildi. Aynı amaçla serbest ticaretin informal emperyalist teknikleri de Latin Amerika'da uygulanmaktaydı. İnfomal ve formal emperyalist teknikler bu dönemde bir bütünün iki parçası gibi görülür. Formal ve informal emperyalizm arasındaki fark, temel bir nitelik değil, derece farkıdır. Bir bölgenin bir statüden diğerine kayma kolaylığı bunu teyit eder. Örneğin son iki yüz yıl içinde, Hindistan formal olan ilişkiden ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra informal ilişkiye geri döndü. Genişleyen ekonomi ile onun formal ve informal bağımlılıkları arasındaki politik bağlantı türü, beklendiği gibi esnek olmuştur. Uygulamada, bölgenin ekonomik değeri, politik yapısının gücü, yöneticilerinin İngiliz ticari ya da stratejik amaçları ile işbirliği yapmaya hazır olmaları, yerel toplumun dış kontrol olmaksızın ekonomik değişime maruz kalma yeteneklerine; yerli ve yabancı siyasi durumların Britanya müdahalesine ne ölçüde izin verdiği ve nihayet Avrupalı rakiplerin İngiliz politikasına ne kadar serbest el koymalarına izin verdiklerine göre değişme eğilimi vardı. Bütün bunlarla birlikte yazarlar, bu dönemdeki İngiliz politikasının mümkün olduğunca ve gerektiğinde informal kontrol ilkesini takip etmek istediğini vurgular. Fakat koşullara bağlı olarak da hem kapitalist stratejiyi hem de teritoryal stratejiyi birlikte de uygulamıştır.

Wood 'da (2003:10-12) kapitalist sistemin anlaşılması için ekonomik ve politik güç ayrımı yapar. Ona göre kapitalizm ekonomik bir küreye/alana sahip olduğundan ekonomik güç ile politik, askeri güç birbirinden ayrıdır. Kapitalistin feodal sistemden farklı olarak devletin askeri ve politik gücüne; üretilen artı değerın kapitalist tarafından el konulması için hukuk gibi devletin düzenleyici işlemlerine ihtiyacı olduğunu savunur. Kapitalizmde zorlama, kişiler ve üstün bir otorite tarafından değil, indirek ve şahsi olmayan piyasa tarafından gerçekleştirilir. Bununla birlikte kapital, sermaye tarafından çerçevelenmiş olan devlete gereksinim duyar.

Emperyalizm tartışmalarındaki teritoryal ve kapitalist teknikleri değerlendiren Ö. Öztürk, (2015:57-58) B. Fine'nin "teritoryal mantığın sermaye mantığının bir antitezi değil, kapitalist teritoryal mantık" olduğu görüşünü savunur. Öztürk'e göre "sermaye diyalektik bir kapsayarak aşma sürecinde, teritoryal mantığı kendi içine almıştır."

Kapitalist öncesi toplumlarda artığin üretildiği başlıca alan olan tarım üzerinde tartışmalar vuku bulmuştu. Kapitalist üretimle birlikte sermaye mantığı egemen oldu, bunun anlamı, teritoryal mantığın ortadan kalkması değil, kapitalist mantığa biçim değiştirerek bağımlı olmasıdır.

İngiltere, içerdeki yasa değişikliklerin amaçları ile uyumlu entelektüel sermayeye dayalı uluslararası düzende ideolojik değişiklikler yapmaya çalıştı. Yasa ve ideolojik düzenlemeler iç ve dışı bir kılmayı amaçlamaktaydı. Böylece, kendi çıkarı ile oluşturmaya çalıştığı dünya ekonomisinin içinde diğer ülkelerin çıkarlarını uzlaştırabileceğini savunuyordu. Bu da onun ayrıca "entelektüel ve moral liderlik" rolünü üstelenmesine neden oldu. İngiltere'nin hegemonik bir değer olarak savunduğu serbest piyasa düşüncesinin işlevine benzer bir şekilde kendisinden önce hegemon güç olan Hollanda'da kolonilerdeki toprak ilhakını meşrulaştıran entelektüel çabalar görüldü. Bu çabalardan biri de Hugo Grotius'tur. E. M. Wood, (2003: 71-73) Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ile irtibatı olan Grotius'un hak, savaş ve mülkiyete konu olan mallar ve işlenmemiş topraklarla ilgili konularda Hollanda ticari emperyalizmine istihdam edilecek fikirler ileri sürdüğünü savunur. Grotius, henüz işlenmeyen ancak işlenebilecek nitelikteki topraklarda tarımsal faaliyet yapmak için farklı kıtalara giden kolonizatörleri, bu amaçtan dolayı, yerel otoritelerin engelleyemeyeceğini savunur. Yerlilerin yabancılara karşı direniş göstermesi durumunda, "haklı savaş" kapsamı içinde savaşılabileceğini savunur. Grotius, Roma hukukunda kullanılan "*res nullius*", prensibinden hareketle örneğin işlenmemiş toprağın ortak mülkiyet olacağını savunur. Bu muhakeme biçimi, Avrupa devletlerinin sömürgeleştirmesinin genel haklılaştırma tarzı olacaktı. Bunlar ışığında, Wood, Grotius'ın ticaret emperyalizmine hizmet eden politik, mülkiyet ve savaşa ait bir teori geliştirdiğini savunur.

Wood (2003:125-127) Marx'ın kapitalizmin dünya geneline yayılması konusunda öngörü sahibi olduğu ama çevresindeki kapitalist olmayan bir dünyadan soyutlanmış, içine kapanık İngiliz kapitalizmi ile ilgilendiğini düşünür. Marx'ın kapitalist analizinin kendi üzerine kapanık bir ülke için geçerli olduğunu ileri süren Wood, bu teoriyi tamamlamak ya da alternatif ileri sürmek adına, Rosa Luxemburg'un kapitalizmin, kapitalist olmayan ekonomik biçimlere ihtiyaç duyduğunu, bunun anlamının kapitalizmin kaçınılmaz bir şekilde militarizm ve emperyalizm olduğunu savunduğın aktarır. Rosa Luxemburg'a göre kapitalizmin temel çelişkilerinden biri, evrensel olma çabasına karşılık bu eğiliminden dolayı parçalanmasıdır. Kendi başına yaşayamayan kapitalizm diğer ekonomik yapılara ihtiyaç duyan bir sistemdir. Wood, kapitalizmin varlığın devam ettirmesinin bu farklı ekonomik yapılara ihtiyaç duyduğu gibi zora, güce, devletlerarasındaki çatışmaya, koloni savaşlarına ve toprağa sahip olma gibi ekonomi dışı güç araçlara da ihtiyaç duyar.

Kaymak (2016: 79) ise İngiltere'nin hegemon bir konuma yerleşirken ideoloji, kurumlar ve maddi güçler terkiplerinden oluşan benzersiz bir tarihsel koşula sahip olduğunu ileri sürer. İngiltere'nin sahip olduğu ekonomik güç ve esnek kurumların sağladığı destekle birlikte, Manchester liberalizmin serbest piyasa ideolojisi ile uyumlu tarihsel blok oluşturduğunu savunur.

5. Sanayi Devrimi ve “Serbest Ticaret Emperyalizm”i

K. Marx sanayi devriminin ekonomik ve toplumsal yapıda meydan getirdiği değişikliği “katı olan her şeyin buharlaştığı” şeklinde dile getirmektedir. “İnsan faaliyetinin neler yaratabileceğini ilk gösteren o oldu. Mısır piramitlerini, Roma’nın su kemerlerini ve Gotik katedralleri kat be kat aşan şaheserler yarattı.” (Marx, 2008: 25). Marx, makinenin icadı ile dünya piyasalarının birbirine bağlanması arasındaki ilişkiye değinerek “Makinenin icadı, Amerika’nın keşfinin hazırlamış olduğu dünya piyasasını kurdu.” demektedir (Arrighi, 2000: 374).

Hobsbawm, İngiltere’nin 18.-19. yüzyılın başlangıcında sahip olduğu sanayi gücünden dolayı “dünyanın atölyesi” olarak anılabileceğini söyler. Bu dönemde kömür, demir, çelik ve pamuk sanayinin temel kollarıdır. İngiltere dünya kömür üretiminin yaklaşık üçte ikisini, demir üretiminin yaklaşık yarısını, çelik üretiminin yedide beşini, pamuklu kumaşın yarısını, madeni eşya üretiminin yüzde kırkını üretiyordu. Dünya’da kullanılan buhar gücünün üçte birine, imalat üretiminin yarısına sahipti. İngiltere üretmiş olduğu bu ürünlerin, kömür hariç, hammaddesini dışarıdan almaktaydı. Daha 1840’lı yıllarda en büyük rakibi ABD’idi (2008: 123-124).

19. yüzyılda İngiliz ekonomisi, kendi imalat ürünlerini ve sermaye, gemicilik, bankacılık ve sigortacılık gibi hizmetlerini, birincil mallarla (hammadde) mübadele edilmesine dayanmaktaydı. Bu mübadele, İngiltere’ye bağımlı olan ve onu tamamlayan ülkelerden oluşan bir dünya ekonomisinin oluşmasına neden oldu. Böylece, İngiltere ekonomisini tamamlayan birkaç ekonomi ortaya çıktı. Bazı ürünlerin sadece satıcısı, bazı ürünlerin de sadece alıcısı İngiltere’ydi. Sözelimi, Amerika İç Savaşı’na kadar güney eyaletlerinde ekilen pamuğun, Avustralya’da yünün, Şili’de nitrat ve bakırın, Peru’da guanonun, Portekiz’de şarabın alıcısı sadece İngiltere’ydi. Daha sonra Arjantin, Yeni Zelanda, Danimarka, Güney Afrika gibi birçok ülke bu sisteme dâhil oldu (Hobsbawm, 2008: 125).

Laissez Faire bu açıdan İngiliz hegemonyası için gerekli bir politikaydı. Çünkü birinci olarak, İngiltere, sanayi mallarını her ülkeden daha ucuza mal edebiliyordu. Sanayi Devrimi ile birlikte verimlilik 300-400 kat kadar artmıştı. İkinci olarak, İngiltere, dünyada olan bazı malları sadece kendisi üretiyordu. Üçüncü olarak, dünyanın en büyük deniz gücü olmasının avantajını kullanarak ulaşımı ve ticareti kontrol ediyordu. Dördüncü olarak, bazı ülkelerin ekonomik yapılarını tamamen kendisine bütünlüştürmüştü. Bu ülkeler sadece Britanya’dan mal alıyor ve sadece ona satabilecek ürünlere sahiptiler. Son olarak, İngiltere, iktisadi açıdan sömürcülere bile ihtiyaç duymayacak kadar ekonomik olarak dünyayı kendine bağlamıştı (Hobsbawm, 2008: 213). Arrighi, böyle bir tablodan hareket ederek sanayi devrimi sırasında İngiliz İmparatorluğu’nun büyüklüğünün siyasal değil, ekonomik olduğunu savunur (Arrighi, 2000:113).

J. Gallagher ve R. Robinson, 19. yüzyıl İngiliz emperyalizminin temelde bir serbest piyasa emperyalizmi olduğunu ileri sürer. Emperyalizmi temelde sömürgelerle ve sömürgecilikle birleştirenler ve bu nedenle de Afrika üzerindeki kışıma ile 19. yüzyıl sonundaki sömürgeci yayılmayı genel bir emperyalizm modelinin temeli haline

getirenlerin yanıldıklarını ileri sürerler. Britanya emperyalizminin bir dönem serbest ticaretin genişletilmesi ve bir başka dönem sömürgelerin ilhakı üzerindeki yoğunlaşmasına karşın, 19. yüzyıl boyunca kendi içsel mantığı açısından temelde hep aynı kaldığını savunurlar. "Britanya'nın siyaseti, denetiminin mümkün olduğunda gayri resmi ve gerekli olduğunda resmi biçimde genişletilmesi ilkesini takip etti. Serbest ticaret imparatorluğunun alışılmış özetini olan 'yönetim değil ticaret' ilkesi, 'mümkün olduğunda gayri resmi denetim yoluyla ticaret, gerekli olduğunda ise yönetim yoluyla ticaret' ilkesi olarak okunmalıdır." (Foster, 2005: 32). “İngiltere sanayi güneşinin etrafında gittikçe artan sayıda hububat ve pamuk üreten İrlandalılar. Ne kadar parlak bir umut.” diyen Engels, (1974:45) serbest ticaretin bütün dünyada yaygınlaşmasının sonucunda, Birleşik Krallık’ta alt gelir ve farklı kültürel grupları sembol düzeyde ifade eden İrlandalı üzerinden bütün dünyanın “İrlandalılaşacağını” savunur.

6. “Yüzyıllık Barış” ve “Serbest Piyasa Emperyalizmi”

Polanyi, 19. yüzyılda Avrupa’da alışılmadık bir şekilde barış ortamının egemen olduğunu söyler. Ona göre 19. yüzyılın siyasal ve ekonomik yapısı dört kurum üzerine dayanıyordu: İlki, büyük devletler arasında yıpratıcı savaş çıkmasını engelleyen güç dengesi sistemi; ikincisi, dünya ekonomisinin eşi görülmedik bir şekilde örgütlenmesini sağlayan altın standardının uygulanması, üçüncüsü, kendi kurallarına göre işleyen serbest piyasanın uygulanması ve son olarak devlet modeli olarak liberal devlet. Bir sınıflandırmaya göre, ilk iki unsur ekonomik, kalanlar ise politiktir. Diğer bir sınıflandırmaya göre, ikisi ulusal, ikisi uluslararası kurumlardır. Polanyi, İngiliz hegemonyasını kuran temel faktörün, güç dengesinin devamının uluslararası altın standardına bağlandığından serbest piyasa olduğunu savunur (Polanyi, 2006: 35).

Polanyi “yüzyıllık barış” dönemini serbest piyasaya (2006: 52) Kennedy (2002: 185-187) ise uzun barış dönemini savaşlara ve savaşlardan duyulan korkuya bağlamaktadır. Ona göre, 1793-1815 yılları arasında büyük savaşların maliyetleri, hem muhafazakârların hem de liberallerin barış ve istikrarı seçmelerine neden olmuştu. Barış ve istikrara, Avrupa Anlaşması ve serbest ticaret sözleşmeleri gibi düzenler de destek sağlamıştı. Ancak Avrupa’da uzun bir barış dönemi olurken bunun maliyetini “az gelişmiş” ülkeler çekti. Avrupalı güçlerin Asya ve Afrika’ya yayılması, bu ülkelerin piyasalarını ele geçirmeyi de içeren savaşlar yoluyla oldu. Kennedy, bu barış döneminden en çok faydalanan ülkenin İngiltere olduğunu kabul eder. Wood, (2003:120) savaşın önceden temel bir motivasyon olduğunu ancak İngiliz kapitalizmin ve endüstrisinin bu oyunu değiştirdiğini savunur. J. Gallagher ve R. Robinson (1953:12-13) orta ve geç Victoria döneminde, politik aktörlerin İngiltere’nin çıkarlarını koruma konusunda informal emperyalist ilişkilerin sürdürülmesi gerektiğini düşündüklerini; informal emperyalist ilişkilerin İngiliz ticaretinin güvenliğini sağlama konusunda başarısız olduğunda formal kolonizasyonu tercih ettiklerini savunur. Gallagher; Robinson, Salisbury ve Gladstone, Knutsford ve Derby ve Ripon, sözde 'emperyalizm' çağında, Afrika’daki İngiliz ticaret bölgelerini güvenli hale getirmek için tüm informal tedbirleri almalarına rağmen sadece bu

politikaların yetersiz olduğundan kaçınılmaz bir şekilde ilhaka karar verdiklerini savunur. Yazarlar, informal tekniklerin 19. yüzyılın ortasındaki koşullar açısından daha yeterli olduğu, ancak İngiltere'nin hegemonik gücüne karşı diğer ülkelerin meydan okumaları karşısında formel emperyalizm daha baskın hale geldiğini ileri sürer.

“Yüzyıllık barış” döneminde İngiltere tarıma dayalı bir toplum olmaktan çıkmış, kent toplumu haline gelmişti. Tarım ürünlerinin bir kısmını dışarıdan ithal etmek zorundaydı. Bu nedenle ithalat hayatı bir konuydu. Londra merkezli yeni bir dünya oluşurken savaş bu dengeleri bozabilirdi. Liberaller, olası savaşların azalması için ülkelerin birbirlerine bağlanması gerektiğini savunuyorlardı. Bu bağlanma ise piyasaların birbirine entegre olması ile mümkündü (Kennedy, 2002: 201-202). Bu dönemde ilginç bir şekilde finans çevreleri de barışın korunmasını istemektedir (Polanyi, 2006: 51). Savaşlar, İngiltere'nin pazara giriş ve çıkışını engellemekte ve iç pazarda ise hammadde eksikliğinin hissedilmesine neden olmaktadır. Napolyon Savaşları ve sonrasında fiyatların artması ve yükselmesi sırasında pamuk ve sermaye malları için yeni piyasaların bulunması küresel ölçekte sağlamalaştırılmadığı anlarda İngiliz devletinin iç ve dış tehditle karşılaştığı kabul edildi. 1812 yılında İngiltere'nin önemli bir pamuk hammadde sağlayıcısı ve pamuk ürünleri için önemli bir pazarı olan ABD'de savaş patlayınca İngiliz sanayi gelişmesinin uluslararası barışa bağlı olduğu ortaya çıktı (Arrighi, 2000:388).

Arrighi, bu dönemde “serbest ticaret emperyalizm”in Westphalia sisteminin yerini almasının gerçek; ama kısmi bir olay olduğunu vurgular. Viyana Kongresi (1815) tarafından kurulan ilkeler, kurallar ve normlar, devletlerarası sistemin üyelerine kendi ulusal ve uluslararası ilişkilerini örgütlemeleri için önemli fırsatlar sağlamıştı. Ancak, serbest ticaret ulus devletlerin egemenliğini sınırlıyordu (Arrighi, 2000: 110). Westphalia Sistemi (1648) devletlerarası sistemde hiçbir yetkenin bulunmaması ilkesine dayanmaktaydı. Oysa serbest ticaret emperyalizmi, devlet içinde ve devletlerarası işleyen yasaların kendi “yasaları” tarafından yönetilen bir dünya piyasasına bağımlı olma ilkelerini getirmiştir. Dünya üstünlüğünü serbest piyasanın metafizik varlığı ile açıklayan İngiltere, devletlerarası sistemde hegemonyasını, serbest piyasa aracılığıyla, güç ve zorun yapabileceğinden çok daha öteye genişletmişti (Arrighi, 2000: 94).

İngiltere, bu dönemde deniz gücü ve sömürge ordularına sahipti. İngiltere'nin ada devleti olması dünya güç mücadelesinde diğer rakiplerine üstünlük sağlamasına neden olmaktadır. Ancak bunlardan daha önemlisi, İngiltere, dünya ekonomisini kendi çıkarı etrafında oluşturmuştu, gücünün temel kaynağı da buydu. İngiltere, hegemonik gücünün, sadece İngiltere'nin ulusal çıkarına değil, aynı zamanda “evrensel” çıkarlara da hizmet ettiğini inandırıcı bir şekilde iddia edebiliyordu. Bu hegemonya iddiasının odak noktası, serbest ticaretle birlikte “ulusların zenginliği” ideolojisiydi (Arrighi, 2000: 96). Kapitalizmin bu dönemde serbest ticaret aracılığıyla uzun bir barışı sağlaması, Engels'in dediği gibi ulus anlamına gelen burjuvazinin çıkarları ile devletin çıkarlarının eşleşmesi ile mümkün olabilmiştir. Braduel'de (1996:63)“*Kapitalizm ancak devlet ile özdeş hâle geldiği zaman, kendisi devlet*

olduğu zaman muzaffer olur.” sözü de benzer bir düşünceyi içerir.

7. Laissez Faire’i Temel Alan Bir Dünya Ekonomisinin Oluşumu

19. yüzyılda İngiltere, serbest piyasa temelinde kendi çevresinde oluşan dünya ekonomisini yaratmaya çalıştı. Bu dünya ekonomisini yaratmak için imalat, verimlilik artışı ve deniz gücü gibi fiziksel, bunların dışında moral ve entelektüel gücü kullandı. İmalat sektöründeki gücü, daha önceki üretim maliyetlerini içselleştirmesine neden olmuştu. Bu da ticarete üstün olmasını sağlamaktaydı. Deniz gücünü de limanların ticarete zorla açmak için Çin örneğinde olduğu ülkeleri ikna edemediği zaman kullandı. Ancak, dünya ekonomisini kendini merkeze alarak yapılandırabilmesi için bunlardan fazlasına ihtiyacı vardı. Bu da devletlerarası sistemin genel çıkarı ile hegemon güç olarak kendi çıkarının kesiştiği konusunda dünyayı “razı” etmesiydi. Bu “rıza”nın kazanılması için dünyaya “entelektüel ve moral önderlik” yapması gerekirdi. Böylece “entelektüel ve moral önderlik” gücün kullanımını meşru hale dönüştürebilirdi.

Bu dünya ekonomisi başlangıçta Latin Amerika, Amerika ve Avustralya gibi bir dizi ülkelerle sınırlıydı. Ancak daha sonra, İngiltere, Osmanlı, Hint ve Çin gibi dünyanın diğer kalan ülkelerini bu dünya ekonomisine katmayı başardı. İngiltere, diğer ülkelerin üretim yapılarını değiştirip “serbest ticaret”e dayalı dünya ekonomisine göre bu ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırıyor (Wallerstein, 2011: ?)

Avrupa ülkeleri ile diğer ülkeler İngiltere ile işbirliği yaparak dünya ekonomisi içinde yer aldılar. Gerçi, İngiltere ile işbirliği yapmanın dışında başka bir alternatifleri de yoktu. Gelişmiş olan Avrupa ülkelerinin hızla sanayileşme sürecine girmiş olduklarından özellikle sermaye ve yatırım mallarına olan talepleri sınırsız genişlikteydi. İngiltere ile işbirliği yapmak onlar için de çok önemliydi. İmalat sektörü makineleşmemiş ülkeler için ise Britanya dışında ihracatlarını yapacakları yer yoktu. 1846 ile 1873 arası dünya için alternatifin olmadığı bir dönemdi. İngiltere’yle serbest ticarete yanaşmayan Çin ve Japonya gibi ülkeler ise gambotlarla ve savaş gemileriyle bu sürece zorla dâhil edilmek istendi (Hobsbawm, 2008:127).

J. Gallagher ve R. Robinson (1953:10) İngiliz yayılcılığı başarılı bir ticaret etkisi olmadan Çin örneğinde olduğu gibi politik üstünlüğe dayandığı anda başarısız olduğunu ileri sürmektedir. İngiliz politikası Çin’in kendi yeterliliğini ortadan kaldırdığı için Çin’de istediği üretimi sağlayamadı. Afyon Savaşı (1840) ve 1857 savaşı sonucunda İngilizler limanlara giriş hakkını genişletmelerine rağmen İngiltere’nin Çin ihracatında bir gelişme olmadı. İngilizlerin Çin politikası kesinlikle ticariydi, politik görüldüğünde bile ticareti korumayı amaçlamaktaydı. Batılı ülkelerin Afyon Savaşı’nı değerlendirme biçimleri uluslararası düzenin ideolojik yapısının bilinçaltını okumamızı sağlar niteliktedir. Magdoff (2005: 110-111), Afyon Savaşları’nın Amerika kamuoyuna, "Afyonla ya da İngilizlerle ilgili bir iş değil, Takdiri İlahinin, etrafındaki dışlanma duvarını yıkarak ve imparatorluğu Batılı ve Hristiyan uluslarla daha yakın bir temas içine sokarak ... Çin'e yönelik merhametli amaçlarına boyun eğdirme yolundaki büyük tasarımının bir

sonucu" olarak açıklandığını aktarır. Ayrıca, Amerika'nın 6. Başkanı John Quincy Adams, Afyon Savaşı ile ilgili, Çin'in ticaret politikasının doğa yasalarına ve Hristiyanlık ilkelerine aykırı olduğunu ileri sürer. "Uluslararası ticaret alışverişin ahlaki yükümlülüğü bütünüyle, Hristiyanlığın komşunu da kendin gibi seveceksin emrine dayanır. Ama Çin, Hristiyan bir ulus olmadığı için, ahalisi de kendisini Hristiyan emrine bağlı hissetmemektedir... Bu kaba saba ve toplumsal olmayan bir sistemdir. Çin İmparatorluğu'nun temel ilkesi ticaretin engellenmesidir. İnsan doğasının haklarına ve ulusların haklarının temel ilkelerine yönelik bu muazzam hakaretin ortadan kalkma vakti gelip çatmıştır."

"Serbest ticaret emperyalizmi"nin etkili olduğu 1840'lı yıllarda İngiltere'de sömürgelerin gerekli olup olmadığı konusunda tartışmalar vardı. Bir kısım İngiliz politikacıları sömürlere ihtiyaç olmadığını söylemekteydi (Kennedy, 2002 198). V. Lenin 1860'tan önceki dönemin serbest piyasaya dayalı kapitalizm olduğunu söylemekte ve yapının 1870'lere kadar gücünü koruduğunu savunmaktadır. Lenin, coğrafi yayılmacılığa uygun fetihlerin olağanüstü ilerleyişinin 1870'den sonra olduğunu ifade etmektedir. Serbest ticaretin en yüksek düzeyine ulaştığı 1840 ve 1860'lı yıllarda İngiltere'yi yöneten bazı burjuva yöneticilerinin sömürge politikasına karşı olduklarını söyleyen Lenin, bu dönemde gerçekte emperyalist politikaya eğilimli olan Disraeli'nin bile 1852 yılında İngiltere'nin sömürgelerinden kurtulmasının yararlı olduğuna dair "Sömürgeler, boynumuza asılmış değirmen taşlarıdır." sözünü aktarır (Lenin, 1979: 80). 1800-1860'lı yıllar, kapitalist stratejinin egemen olduğu ve hegemonyanın serbest ticaret ile sağlandığı dönemdi. Ancak, bu dönemi sadece kapitalist stratejinin egemen olduğu bir dönem olarak ifade etmek doğru değildir. Çünkü İngiltere, Amerika'nın bağımsızlığından sonra başlangıçta pamuk ithalini karşılamak amacıyla Hindistan'a yönelmişti. İngiltere'nin Hindistan'dan hammadde alması ve kendi mamul mallarını Hindistan'da satması kapitalist strateji ile uyumluydu. Ancak, daha sonra İngiltere, Hindistan'ı teritoryal stratejinin bir parçası olarak da düşündü. İngiltere'nin 1800-1860 yıllar dönemini bu açıdan teritoryal güç ile kapitalist gücün uyumlu birlikteliği olarak değerlendirmek daha uygundur. Bu dönem içinde İngiltere dünyanın hem atölyesi hem de antreposuydu. Dünyada üretilen birçok ürün İngiltere kaynaklı olmasının yanında İngiltere özellikle Avrupa ile diğer dünyalar arasında aracılık görevini görmekteydi. İngiltere atölyenin dışında bu dönemde bir mübadele merkeziydi. Arrighi, 19. yüzyılda İngiltere'nin atölye ve antrepo işlevlerinin birbirleriyle çelişkili olmak yerine, aynı dünya piyasasını oluşturan sürecin ters ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren yönleri olduğunu söylemektedir (Arrighi, 2000: 320). Bu dönemde ortak ağ içine çekilmiş daha fazla devlet ve bölge arasında ticari mübadelelerin yoğunluğu artıkça merkezi bir anahtar kutusunun bu akışkanlıkları yönlendirmesine ihtiyaç vardı. Bu işlemlerin devamı için de büyük bir takas odası gerekiyordu. İngiliz sanayisi ve İngiliz deniz gücü bu takas odasının yalnızca bir tane olmasını güvence altına aldı (Arrighi, 2000: 264). İngiltere'nin kurduğu bu küresel ekonomik yapıda serbest ticareti önemli kılan öge, Arrighi'nin tabiriyle İngiltere'nin üretim maliyetlerini içselleştirmesiydi. Önceki hegemonik güç olan Hollanda güvenlik maliyetlerini içselleştirip sadece Amsterdam'ı

dünyanın mübadele merkezi haline dönüştürmüştü. Oysa İngiltere, üretim maliyetlerini içselleştirerek, İngiltere'yi dünyanın bir atölyesine dönüştürmeyi başardı. İngiltere dünyanın atölyesi ve takas odası olması avantajını ancak serbest ticaretin mümkün olmasıyla kullanabiliyordu. Ticaretin serbest olması İngiltere'yi küresel bir ekonominin patronluğuna getirdi. Dünya ekonomisinin İngiltere merkezli örgütlenmesi dünya ekonomik yapısında işbölümünü gerektirmişti. Bu iş bölümünden sanayi malların fiyatları hammaddelere göre ucuz olduğu sürece İngiltere kazançlı çıktı.

İngiltere, kurmuş olduğu dünya ekonomisinin dışında kalan ülkeleri de sistemin içine yerleştirmeye çabaladı. Wallerstein, İngiltere'nin bu çabasını, katılma ve periferileştirme şeklinde iki farklı kategori ile analiz etmektedir. Ona göre 1750 ile 1850'li yıllar, yeni büyük bölgelerin dünya ekonomisine katılmaya zorlandığı yıllardır. Katılım, belirli bir coğrafi bölgede bazı önemli üretim süreçlerinin kapitalist ekonominin iş bölümünü oluşturan çeşitli mal zincirleriyle bütünleşmeleri anlamına gelmektedir. Katılım, bölgenin dünya ekonomi yörüngesine "oturtulmasını" içermektedir (Wallerstein, 2011:144). Bütünleşme ile birlikte, katılan ülke dünya ekonomisinin iş bölümünü kabul etmeye zorlanmakta ve katılım sonucunda kendi üretim tarzlarında bir dizi değişiklikler gözlenmektedir. Bu değişikliklerden birincisi, dünya ekonomisine dâhil olan ülkenin ithalat ve ihracat modellerinin yeniden oluşturulmasıdır. İkincisi, dünya ekonomik sistemine katılan ülkelerin imalat sektörü zayıflamaktadır. Ayrıca, dünya ekonomisine katılan ülkelerin içyapılarında toplumsal, siyasal ve ekonomik bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Sözelimi, katılan ülkede avans sistemi gelişmekte, işgücü piyasası oluşmakta, ücretler düşmekte ve kiralar yükselmektedir (Wallerstein, 2011:164,173).

Serbest ticaret emperyalizminin uygulandığı 1800-1870'li yıllarda dünya ekonomisine katılan ülkelere meydana gelen gelişmeleri ampirik açıdan değerlendirmek serbest ticaret ile emperyalizm arasındaki olguyu anlamak için önemlidir. Bu bağlamda, Hindistan ve Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisine katılımları ile birlikte yaşadıkları ekonomik ve toplumsal değişimleri incelemek faydalı olmaktadır. Hindistan Yasası (India Act, 1784) sırasında konuşma yapan Pitt, amaçlarının işgal olmadığını ve hükümeti işgalden uzak tutmak gerektiğini söylerken amaçlarının ticaret olduğunu söylemektedir (Wallerstein, 2011: 199). 1800'lü yıllardan önce Hindistan, önemli bir tekstil üretim merkeziydi. Bu dönemde Hindistan, dünyanın en büyük pamuklu kumaş üreticisidir. Pamuklu parça malların ihracatı 1828 ile 1840'lı yıllar arasında yüzde elli düştü. Bu düşüşün temelinde İngiltere'nin olduğu açıktır. Wallerstein, 1830 yılında Avam Kamarasında konuşan C. Marjoribanks'ın bu olguya tanıklık eden konuşmasını aktarır. "*Hintli imalatçıları yasaklayıcı yüksek gümrüklerle İngiltere'den uzak tuttuk ve kendi mamul mallarımızın Hindistan'a girmesi için her türlü teşviği verdik. Bencil politikamızla Dakka ve diğer yerlerin yerli imalatçıları ortadan kaldırdık ve ülkelerini mallarımızla doldurduk.*" *Sonuçta H. Lambert, "İngiltere'nin büyük üretim dehası, Hindistan'ı imalat yapan bir ülke olmaktan hammadde ihracı yapan bir ülkeye dönüştürmüştür"* sözüyle bu süreci özetlemektedir (Wallerstein, 2011: 166). Bunun için

İngiltere, Hindistan'ı İngiliz tacının mücevheri olarak değerlendirmektedir (Hobsbawm, 2008:137).

İngiltere, Hindistan'ı yönetmeye başladıktan sonra, Hindistan'ın ihraç malları İngiltere'nin yapılandırdığı dünya ekonomisinin ihtiyaçlarına göre indigo (çivit), pamuk, ipek ve afyon olmak üzere dört temel ürünle sınırlandı. Bu ürünlerden indigonun üretimi için İngiltere Hindistan'da çiftlikler oluşturdu. Ürünlerin üretilmesi için küçük ölçekli üreticilere kredi verdi. Krediler en ufak bir durgunluk işaretinde hemen geri isteniyor ve verilmediğinde ise topraklara el konuluyordu. İngiltere, küçük üreticilerin krediyi alması için baskılar yapıyordu. Borç ödenmediğinde kişi borcuna karşı çalıştırılıyordu. "Borç köleliği", borcun ödenmesine kadar kişinin kendisinin veya soyundan birisinin zorla çalıştırılmasını ifade etmektedir. Hintliler, "borç köleliği"nden dolayı avans almak istemiyordu. Bu baskıların sonucunda 1848'de Hindistan'da ihraç edilmek için yetiştirilen bütün ürünler avansla yetiştirilmekteydi. Ayrıca, Hindistan'da ihracat ürünleri için çalıştırılan işçilerin ücretlerinin çok düşük olması bu ürünlerin üretiminde İngiltere'nin ciddi bir emek arzı problemi ile karşı karşıya kaldı. Bu sorun işçinin zorla çalıştırılmasını gündeme getirmekteydi (Wallerstein, 2011:168- 174). Hindistan'ın dünya ekonomisi ile bütünleşmesinden sonra ilk olarak ithalat ve ihracat kalemlerinde ülke aleyhine olmak üzere değişiklikler oldu. İkinci olarak, Hindistan, dünya ekonomisinin iş bölümüne eklenmiş ve ticaret hadleri bu iş bölümünün sonucu olarak kendi aleyhine dönmüştü. Üçüncü olarak, Hindistan'da geleneksel üretim yapısı değişti, son olarak, mülkiyetin belli ellerde toplanmasını sağlayan avans usulüyle üretim finanse edildi. Hindistan için ifade edilen bu sonuçlar, bu dönemde dünya ekonomisine katılan Osmanlı, Mısır, Çin gibi ülkeler için de geçerlidir.

J. Gallagher ve R. Robinson (1953: 13) herhangi bir ülkelye yapılmak istenen ticaretin başarısız olması başka bölgelerin serbest ticarete zorlanmasına neden olmuştur. Örneğin, İngilizlerin önem verdikleri Rusya ile tahıl ticaretinin başarısız olması, İngiltere'nin Osmanlı üzerinde baskılarını artırdı. Sonuçta, İngiltere, Osmanlı'yı "liberal ticaret politikası"na girmeye zorladı. Wallerstein, (2011:167) Rusya'nın serbest ticaret emperyalizmine direndiğini savunur. Osmanlı'dan farklı olarak Rusya, 1830'lu yıllardan sonra İngiltere'den kendi ekonomisini yüksek gümrük vergileriyle korumaya çalıştı. Teknoloji ithal edip tekstil ürünlerine dayalı bir iç pazar oluşturdu. Bu direnmenin sonucunda Rusya'nın kaderi Osmanlı ve Hindistan'dan farklı oldu.

Hindistan kadar olmasa da Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisine katılımı da trajiktir. 18. yüzyılın birinci yarısında, Osmanlı Devleti Avrupa'ya hala ipek kumaş ve pamuk ipliği ihraç ediyordu. Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırma karşılığında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması (1838), Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu yeni İngiltere dış politikasını ve Osmanlı Devleti'nde imalat sektörünün gerilemesini anlama açısından önemlidir. İsyanın bastırılması karşısında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Osmanlı Devleti'nin iç pazarını ele geçiren ve Lord Palmerstone tarafından 'İngiltere için şaheser' olarak ifade edilen Balta Limanı Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma maddelerinin tamamının ticaretle ilgili olması, İngiltere'nin

dış politikasının bu dönemde iktisadi amaçlara yöneldiğini göstermektedir. Aynı gerçeği Hobsbawm şöyle ifade etmektedir. "Bu dönemde Birleşik Krallık İngiltere'nin tüm dış politikasını iktisadi hedeflere tabi kılmaya çalıştı." (Hobsbawm, 2008: 45). Bu anlaşmayla beraber, anlaşma öncesi cari olan bütün kapitülasyonlar "sonsuzca kadar" kaydıyla onaylandı. Anlaşma, Osmanlı Devleti'nin ithalat ve transit ticaret için % 3, ihracat için de % 12'den yüksek gümrük vergisi koymasını sınırladı. Osmanlı Devleti içindeki bütün tekellere son verilmekle birlikte İngiltere'ye en çok kayırlan ülke statüsü verildi. Bu anlaşmadan sonra üretimde meydan gelen düşmelere ek olarak Osmanlı Devleti'nin ticaretten kaynaklanan gelirlerinde de ciddi bir azalma söz konusu oldu. Sonuçta, Osmanlı İngiltere'nin dördüncü en iyi müşterisi haline geldi. Bu ticaret anlaşması Osmanlı Devleti'nin 1854'de borç alan bir devlet haline gelmesine yol açtı. (Wallerstein, 2011: 193-194). Antlaşmanın etkisi sadece Anadolu ile sınırlı değildi. Antlaşma, Şam ve Mısır'da bulunan imalat sanayisini de etkiledi. Kavalalı Mehmet Ali'nin Suriye'deki "zorla sanayileşme" girişimi bu antlaşmayla beraber başarısız oldu. Ayrıca, Kavalalı Mehmet Ali'nin Nil vadisinde yapmış olduğu fabrikalar bu antlaşmanın etkisi ile çürümeye terk edildi. Osmanlı'nın dünya ekonomisine dâhil olması ile Trakya bölgelerinde pamuk ve mısır gibi peşin satılık ürünlerin üretiminde artış gözlemlendi. Osmanlı döneminde uluslararası piyasa ile irtibat kuracak geniş toprak mülkiyetine dayalı çiftlikler dış ticaretle bağlantılı olarak ortaya çıktı (Wallerstein, 2011: 166-168). Osmanlı Devleti dünya ekonomisine dâhil olduktan sonra imalat sektöründe bir düşüş gözlemlendi. 1856'da bir İngiliz yazar imalat sanayisinin Osmanlı'da "büyük ölçüde gerilediğini" ve artık Osmanlı'nın kendisine daha sonra mamul mallar olarak geri dönecek ham maddeler ihraç ettiğinden söz eder. 1862'de başka bir İngiliz yazar "Osmanlı artık bir imalat ülkesi değildir." demektedir (Wallerstein, 2011: 166). Bu antlaşmadan sonra Osmanlı da bir dizi değişimler gözlemlendi. Elbette, değişimler modernleşme akımı ile irtibatlı olarak düşünülmesi gerekmektedir birlikte anlaşmanın bazı değişimleri tetiklediği ve Osmanlı burjuvazisinin etnik ve dinsel temelini değiştirdiğini söylemek mümkündür. İlk olarak, anlaşmanın Osmanlı Devleti'nin ithalattan kaynaklanan vergi gelirlerini azaltan bir sonucu vardı. Osmanlı malıyesi bu tarihlerden sonra borçlanma yoluna gitmeye başladı. İkinci olarak, geçmişte imalat sektörünü elinde tutan Müslüman ahali yerine, Avrupa'daki üreticilerin pazarı haline gelmiş olan Osmanlı piyasasında genelde Avrupa mallarının distribütörü olan gayri Müslimlerin sermayeye sahip olmasına yol açtı.

J. Gallagher ve R. Robinson (1953:10-14) İngilizlerin Mısır macerasının başlangıcı Hıdivliği Mısır Hükümeti adı altında restore etme, İngilizlerin informal emperyalist ilişkisinde bir uydu olarak düşünülümüştü. Askeri tedbirler bunu başardığında ise silahlı kuvvetler çökilecekti. Fakat İngiltere'nin müdahalesi Mısır'ın yapısını öylesine dağıttı ki informal hegemonyayı imkânsız kıldı. Başlangıçta kaçınılmasına rağmen ülke baştanbaşa işgal edildi. Bu politika Gladstone tarafından bu umutsuzca "Mısır'ı biz yaptık onun hükümeti de bizim." şeklinde özetlendi. İngiltere'nin bu dönemde Arjantin ve Brezilya hükümetleriyle İngiliz yayılcılığını sağlama konusunda iyi işbirliği yaptıklarını savunur. Bu ülkelerde, İngiliz çıkarları adına kaba ve kesin bir müdahaleyi gerektirecek

nedenlerin olmadığını çünkü zaten bu ülkelerin ekonomilerinin yabancı ticarete yeterince bağlı olduğunu ileri sürer.

J. Gallagher ve R. Robinson'a göre (1953:11) İngiliz yayımcılığının en yaygın politik tekniği, zayıf ülkelerle yapılan serbest ticaret ve dostluk anlaşmalarıdır. 1836 ve 1857 yıllarında İran, 1938 ve 1861 Türkiye, 1861 yılında Japonya ile ayrıca bir "lütüf" olarak Zanzibar, Siam ve Fas'tan çekilme anlaşmaları, Afrika kabile reisleri ile yapılan köle karşıtı anlaşmalar, İngiltere'nin bu ülkelerin iç sınırlarına kadar ticareti geliştirmesini sağladı.

Dünya ekonomisine katılım, siyasi yapıların devletlerarası sisteme eklenmesi anlamına gelir. Bu, daha önceden bölgede bulunan devletlerin "devletlerarası sistem içindeki devletlere dönüşmesi"ni zorunlu kılmaktadır. Bu da bütünsel bir iş bölümüne devletin razı olması ve bunu korumak için bazı taahhütlerde bulunması anlamına gelir. Dünya ekonomisine katılım ile birlikte içsel üretim süreçlerini etkileyecek bürokratik yapılar ortaya çıkar. Katılım, diplomatik ve para ağları ile bağlantılı devlet yapılarının ortaya çıkmasına neden olur. Bir devlet, devletlerarası sisteme katıldığı zaman sınır ötesi ticareti, dünya ekonomisinin içsel parçası olur. Bu açıdan, devletlerarası sistem ticareti korumayı üstelenir (Wallerstein, 2011: 187).

8. 1870'lere Gelindiğinde Dünya Ekonomisinin Durumu

İngiltere 19. yüzyıl boyunca 1815 Viyana Düzeni'nin getirmiş olduğu barış ortamında Çin ve Hindistan gibi ülkelerin dışında güç kullanmadan dünyayı yönetebilmişti. Bunu sağlayan temel faktörlerden birisi uluslararası sistemin çıkarı ile kendi çıkarının keşiştiğini iddia eden "entelektüel ve moral" liderliği idi. Ancak, serbest ticarete dayalı ideolojik söylem kapitalist ülkeleri büyük bir depresyona sürükleyen 1873 krizi ile birlikte gücünü kaybetti. 1873 yılındaki krizle birlikte İngiltere, Orta ve Batı Avrupa'daki sanayi devrimi tamamlanmış oldu. Sanayi devriminin temel maddesi pamuk iken bu tarihten sonra demir ve çelik, pamuğun yerini aldı. Bu dönemin öne çıkan özelliği sermayenin kendisini karteller ve tröstler şeklinde yeni bir biçimde örgütlemesidir. Krizle beraber, rekabetçi kapitalizmin yerini korumacı gümrük duvarları ile desteklenen tekelci kapitalizme bıraktığı savunuldu. Ulusal devlet, kapitalist amaçlara hizmet eden bir araç olarak yapılandırılmaya çalışıldı. Ulus devlet, gümrük duvarlarını yükseltiyor ve içerde tekelleşmeyi teşvik ediyordu (Fülberth, 2008: 174-186); (Lenin, 1979: 24-26). 1873'ten sonra teritoryal güç daha baskın olmaya başladı. Lenin, yeni dönemde oluşan emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğunu iddia etti. Ona göre, üretimde yoğunlaşma sonucu tekel oluşmaya başladı ve banka sermayesi ile sanayi sermayesi bu dönemde kaynaştı. Sermaye ihracı meta ihracından daha önemli olmaya, dünyayı kendi aralarında paylaşan tekelci kapitalist birlikler oluşturmaya; son olarak kapitalist devletler dünyayı toprak açısından bölüşmeye başladılar (Lenin, 1979: 90-91). Ayrıca bu dönemde teritoryal egemenlik zenginliğin önemli bir unsuru haline dönüştü. "Sömürgeler İngiltere'nin boynuna asılmış değirmen taşıdır." söylemi yerini, sömürgelerin İngiltere'nin bir mide ve "ekmek" sorunu

olduğu düşüncesine terk etti. 1870'lerde, Birleşik Krallık'ın 40 milyon nüfusunu kanlı bir savaştan kurtarmak için sömürge politikacıları fazla nüfusu yerleştirebilecekleri yeni topraklara ihtiyaç duyuyordu (Lenin, 1979: 81).

N. Buharin de 1870'lerden sonra dünya ekonomisinde yapısal değişiklik olduğunu kabul eder. Ona göre, bu dönemde, sermayede yoğunlaşma ve merkezileşme sonucu olarak iç piyasada tröstleşme ve rekabetin azalması gözlemlendi. Bununla birlikte dış piyasada, kapitalist devlet tröstleri arasında amansız bir rekabet vardı. Buharin, emperyalizmi kapitalist devlet tröstlerinin kendi aralarında mücadelesi olarak değerlendirir. Ona göre sermayede iki süreç birlikte işler: Birinci süreç, sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile birlikte ulusal sermayelerin oluşması ve böylece, içerde sermaye bloku oluşarak kapitalist devlet sermayelerinin ortaya çıkması. İkinci süreç, ulusal sınırdaki sermaye bloku oluşurken sermayenin aynı anda uluslararası nitelik kazanmaya çalışması. Buharin, 1873 krizinden sonraki emperyalizmi, finans kapitalinin bir politikası olarak da kabul eder (Buharin, 1996: 143-156).

1870'lerde, daha önceden kendisi ile ticarete zorladığı bazı Avrupa ülkeleri İngiltere'nin rakibi haline dönüştü. Örneğin Amerika elektrik, Almanya ise yeni yükselen kimya sektöründe ilerlemiştir. Dahası bu gelişmiş ülkeler içinde, sadece İngiltere'nin ticaretin tümüyle serbest olmasında doğal bir çıkarı vardı. Ne ABD ne Almanya ne de Fransa gıda maddesi ve hammaddelerin büyük çaplı ithalatına ihtiyaç duyuyordu. Almanya hariç, bu ülkeler önemli ölçüde gıda ihracatçısı durumundaydı. Ayrıca sanayi ürünlerini satmak amacıyla dış pazara İngiltere kadar ihtiyaçları yoktu. ABD ve Almanya sanayilerinin gelişimleri büyük ölçüde iç pazara dayanmaktaydı. "1880'den sonra dünya ekonomisi İngiltere ile rekabet eden ve onunla tamamlayıcılık ilişkisi içinde olan ülkeler olmak üzere ikiye ayrıldı. Azgelişmiş ülkelerle ilişkisi 1880'den sonra da ekonomik tamamlayıcılık düzeyinde seyrederken gelişmiş ülkelerle İngiltere rekabet etmeye başladı." (Hobsbawm, 2008:127).

1870'lerde İngiltere'nin ihracat gelirleri ulusal gelirin beşte biri kadardı. Dünyanın tam bir antreposu görünümündeydi. İngiliz ekonomisinin giderek artan bir biçimde uluslararası ticarete ve maliyeye bağlı kalmasının stratejik bir zayıflığa yol açması muhtemeldi. Ürettiği mallar için dış pazarlara ihtiyacı olduğu gibi artan bir şekilde kent toplumu olması gıda maddelerinde ithalata bağlı olmasını zorunlu kılıyordu. Bunların ötesinde görünmez kalemleri oluşturan bankacılık, sigortacılık, deniz taşıma yatırım hizmetleri konusunda dünya piyasalarına bağımlılığı daha kritik bir noktadaydı (Kennedy, 2002: 201). 1870'lerde Avrupa ülkeleri serbest piyasayı bırakarak korumacılığa yöneldi. 1876'da Bismarck, iç kargaşayı önleme bununla birlikte tarımsal ve sanayi sektörlerinin çıkarlarını dışarıya karşı korumak amacıyla *laissez faire* politikalarını terk etmek zorunda kaldı. Bismarck için korumacı politikaları kabul etmek sadece toplumsal ve ekonomik taleplere boyun eğmek değil, aynı zamanda Alman Reich'inin gücünü pekiştirmek ve güçlendirmek anlamlarına gelmekteydi (Arrighi, 2001: 394).

R. Hilferding ise bu dönemde korumacı politikaların yaygınlaşması, uluslararası ekonomik coğrafyanın paylaşılması ile sonuçlandığını savunur. Korumacılık

politikalarıyla finans kapitali arasında korelasyon kuran Hilferding, özellikle Almanya’da finans ve sanayi sektöründeki organik ilişkinin Almanya’yı saldırgan bir politikaya ittiğini öne sürer. Hilferding’e göre finans kapitalin üç politik hedefi vardır. İlk olarak olabildiğince geniş ekonomik alana sahip olma ikinci olarak bu alanı koruma duvarları ile rekabete kapatma son olarak işgal edilen bu yerlerde ulusal tekellerin sömürüsüne açma. Hilferding’e göre ekonomik coğrafyanın genişliği finans kapitale birçok avantaj sağlamaktadır. Tekel kurulacak alan ne kadar genişse kar oranı o kadar artacaktır. Yeni işgal edilen yerlerdeki işgücü havuzu işgücü maliyetlerini düşürecektir (Ülman, 2015:31-31).

Krizden önce, devletler İngiltere merkezli bir küresel iş bölümü içinde hapsedilmişlerdi. Ancak 1870’lerde, maddi gelişmelere bağlı olarak rekabet baskılarının yoğunlaşması nedeniyle İngiliz kapitalist sınıfı üretimden finans sektörüne kaymaya başladı. Daha önceden dünyanın atölyesi olan İngiltere, dışarıya göndermiş olduğu sermaye ile dünyanın finans merkezi olmaya başladı (Arrighi, 2000:250).

İngiltere Birinci Dünya Savaşı’na girdiğinde devlet bazı sanayi işletmelerini üstlenmiş, bazı üretimleri kontrol etmeye başlamıştı. Bu dönemde otomobil, bisiklet, saat ve müzik aletlerine konulan vergilerle serbest ticaret duvarında bazı gedikler de facto olarak açılmıştı. 1918’den sonra temel sanayilerin korunması kuramsal bir sorun olmaktan çıkmıştı. İngiltere içinde serbest ticaretin eleştirilmesi daha 1880’lerde “Adil Ticaret Tarafları” tarafından yapılmıştı. Onlara göre İngiltere’nin, diğer ülkelere misillemede bulunmak amacıyla gümrük vergilerini kabul etmesi gerekirdi. Serbest ticarete yönelik olumsuz yaklaşımların temelinde İngiltere’nin eskiden sahip olduğu ekonomik gücün giderek azalması bulunmaktadır. Nihayetinde, serbest ticaret 1931 altın standardı ile birlikte ortadan kalktı. Ancak İngiltere’nin bütün olumsuzluklara rağmen serbest ticareti bu tarihe kadar savunmasında üç temel faktör önemli rol oynamıştır: Bunlardan birincisi, 1873-96 Büyük Buhran’ı devlet ve iş dünyasına yeterince korku salmadan sona ermişti. İkincisi, uluslararası ticarete bağımlı olan İngiltere’nin korumacılıktan zaten fayda sağlayamazdı. Üçüncü ve en önemlisi, İngiliz sanayisi güç kaybederken Londra, finans merkezi olarak güçleniyordu. Londra İş Merkezi 1870-1913 yılları arasında dünya çapında hâkimiyet kurmaya başladı. Bu hâkimiyet ancak sermayenin serbest dolaşması ile mümkündür (Hobsbawm, 2008: 208-225).

J. Gallagher ve R. Robinson’e göre (1953:12-15) ekonomik emperyalizmi kabul edenler, 19. yüzyılın sonunda kolonizasyonun artması ve serbest ticaretin (free trade) azalması, sömürgeci güçlerin kendi yatırımlarını korumaya çabalaması, sınırsız toprak isteği sonucu bizi politik bir değişikliğe olduğuna inandırmaya çalışır. Bu açıklamaların tartışmalı olduğunu söyleyen yazarlar, teritoryal stratejinin bu dönemde yoğunlaşmasına rağmen İngiliz gümrük politikasının değişmediğini ileri sürmektedir. Ayrıca, İngiltere’nin yabancı yatırımları formal emperyalizmin bir unsuru olarak kullanması da eskiden beri devam eden bir politikaydı. Yazarlara göre, İngiliz devlet adamların 1887’den önce ve sonra teritoryal stratejilerini genişletme konusunda çok istekli olduklarını söylemek mümkün değildir. 19. yüzyılın sonlarındaki genişlemenin en derin anlamını bulmaya çalışan tarihçi, Afrika ormanları ve

çalışlarındaki iddialardan ziyade, emperyalizmin başarılı bir şekilde geliştiği, formal ve informal emperyal yapıların olduğu ve ürün verdiği, Hindistan, Latin Amerika, Kanada ve diğer yerlere bakmalıdır. Emperyalizmin sözde genişlemeci çağdaki başlıca işi, Afrika’nın kalan marjinal bölgelerinin geniş ilhaklarından ziyade, dünya ekonomisiyle zaten bağlantılı olan alanların daha yoğun bir şekilde gelişmesiydi. En iyi buluntular ve ödülleri zaten yapılmıştı; Tropikal Afrika’da emperyalistler, varilinin tabanını sadece kazıdılar.

9. Sonuç

Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere merkezli yeni bir dünya kurulmaya çalışıldı. Bu sermaye imparatorluğun tesisi ve imalat sanayisinden kaynaklanan gücünü avantaja çevirebilmek için ticaretin serbestliğine ihtiyaç duymaktaydı. 1815’te Viyana Düzeni ile birlikte, İngiltere Avrupa’da serbest ticareti tehdit eden savaş yerine barışçıl düzene kavuştu. “Yüzyıllık barış” piyasalar sayesinde gerçekleşti. İngiltere’nin kurduğu bu ekonomik sisteme dâhil olan ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapıları İngiltere’nin ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden yapılandırıldı. İngiltere tasarladığı dünyanın bir imgesini ekonomik ve politik normlar ve deniz kuvvetleri ile yaratmaya çalıştı. Serbest piyasa emperyalizmi malların dolaşımı için kapitalist strateji açısından barışçıl bir düzene ihtiyaç duymasına rağmen, R. Luxemburg’un ifade ettiği gibi, zor, hile ve devlet gücü kullanan kapitalizmin bütün tarihi boyunca geçerlidir. “Sömürü amaçları için uygun üretken güçleri bulmaya mahkum olan sermaye tüm dünyanın altını üstüne getirir, üretim araçlarını dünyanın her köşesinde arayıp gerekirse zor kullanarak...elde eder.” (Brewer, 2011: 77). Yüzyıllık barış, İngiltere’nin imgesindeki bir dünyayı yaratmayı hedefliyordu, bunda bile zor ve devlet gücünü dünya sistemine katılma ve periferileştirme amacıyla kullandı.

Sanayi Devrimi’nin gerçekleştiği İngiltere, devrimden önce Hollanda ve daha sonra Fransa ile yaptığı “Yedi Yıl Savaşları”nı kazanarak (1756-1763) dünyanın hegemonik gücü olmuştu. Fransa İngiltere ile bu mücadelesinin sonunda karasal bir güç olarak kaldı. İngiltere, Hollanda ve Fransa’nın güç dengesi açısından kendisi karşısında gerilediği bir dünya düzenini kendi ekonomik üretim yapısı ve siyasal çıkarları açısından yeniden oluşturmaya çalıştı. Bu mücadele sonucu İngiltere, uluslararası ticareti tek başına kontrol etmeye ve mübadele merkezi olmaya başladı. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere hem uluslararası ticari akışları sağlayan aracı hem de üretimi yapan imalatçı bir ülke konumuna geldi. Üretimden kaynaklanan gücü doğrultusunda, kendisinin çevresinde bir dünya ekonomisi oluşturmaya çalıştı. Bunu gerçekleştirmek için İngiltere’nin elinde dünyanın birçok bölgesine müdahale edecek bir donanma ve kendi içinde iş bölümünü zorunlu kılan bir dünya ekonomisi oluşturmak için piyasa ideolojisi gibi iki temel stratejik araç bulunmaktaydı. Güç ve ideoloji, kapitalist ve teritoryal stratejinin iki temel unsuru olarak İngiltere merkezli bir dünya için yapılandırıldı.

1870’lerde İngiltere’nin hegemonyasının en önemli ayağı olan “ideolojik ve moral önderliği” dünya tarafından kabul görmedi. Serbest ticarete karşı Almanya gibi ülkeler tarafından gümrük duvarları konulmaya başlanmasına

rağmen, İngiltere kurmuş olduğu dünya ekonomisinde, ulusal çıkar açısından bağlandığı serbest ticareti sürdürmeye çalışmıştır. İngiltere bu amaçla serbest ticaret düşüncesini 1931 yılına kadar terk etmedi. Gerçekte 1931 yılına gelindiğinde Hobsbawm'ın dediği gibi, "serbest ticareti bırakan İngiltere olmadı, dünya Londra'yı terk etti."

Kaynakça

- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl*. R. Boztemur. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Barry, N. (2000). *Birey, Cemaat, Piyasa*. A. M. Aktaş. (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Boothman D. (2008) Hegemony Political and Linguistic Sources for Gramsci's Concept of Hegemony, *Hegemony Studies in Consensus and Coercion*, Edited by Richard Howson and Kylie Smith, New York, p.33-50.
- Braudel, F. (1991). *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*. M. Özel. (Çev.). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Braudel, F. (1996) *Medeniyet ve Kapitalizm*. M. Özel. (Çev.). İstanbul: İz Yayıncılığı.
- Braudel, F. (2004) *Maddi Uygarlık, Dünyanın Zamanı*. M. A. Kılıçbay. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Brewer, A. (2011). *Marksist Emperyalizm Teorileri*. C. Aksoy. (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yay.
- Buharin, N. (1996). *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*. U. S. Akalın. (Çev.). 2. Baskı, İstanbul: Bağlam Yay.
- Engels F. (1974) *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*. O. Emre. (Çev.). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Fontana, B. (2008) Hegemony and Power in Gramsci. *Hegemony Studies in Consensus and Coercion* Edited by Richard Howson and Kylie Smith by Routledge, New York p.79-106
- Foster, J. B. (2005). *Sömürsüz Emperyalizm*. Ç. Çıdamlı. (Çev.). Sömürsüz Emperyalizm Eserin İçinde Önsöz, s. 29-44. İstanbul: Devim Yayınları.
- Friedman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. D. Erberk; N. Himmetoğlu. (Çev.). İstanbul: Plato Film Prod.
- Fülberth, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. S. Usta. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Gallagher J.& Robinson R. (1953) The Imperialism Of Free Trade *The Economic History Review* Second Series, Vol. VI, No. I p.2-15.
- Gramsci, A. (2000) *The Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935*. Edited By David Forgacs New York University Press, New York.
- Gökten Y. S. (2013) Piyasa: Adam Smith Versus Karl Polanyi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, S.127-137 127.
- Gray, J. (2000). *Sahte Şafak*. G. Ç. Güven. (Çev.). İstanbul: Om Yay.
- Hobsbawm, E. J. (2008). *Sanayi ve İmparatorluk*. A. Ersoy. (Çev.). Ankara: 4. Baskı, Dost Kitabevi Yay.
- Howson R. (2008) Hegemony in the Preprison Context, *Hegemony Studies in Consensus and Coercion* Edited by Richard Howson and Kylie Smith p.16-32.
- İspir, N. (2008). *Liberal Demokrasi Eleştirileri*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Kaymak, M. (2016) Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz Ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, 2016, s. 63-92.
- Kennedy, P. (2002) *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. B. Karanlıkçı. (Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- Koçak Y. E. (2006) Power And Decline In The British And American Hegemonies: A Wallersteinian Analysis, *Social Sciences Of Middle East Technical University*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kurtbağ, Ö. (2007). *Eleştirel Uluslar arası İlişkiler Yaklaşımı Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi*. Yayınlanmamış Dok.Tezi (Erişim:13.04.2012). <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/3595/4483.pdf/>
- Lenin, V.İ. (1979). *Emperyalizm*. C. Süreyya. (Çev.). İstanbul: 7. Baskı, Sol Yay.
- Laclau E. & Chantal M. (2001). *Hege(manoya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. A. Kardam. (Çev.). İstanbul: 1. Baskı. İletişim Yay.
- Luxemburg, R. (1986). *Sermaye Birikimi*. T. Ertan. (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Magdoff, H. (2005). *Sömürsüz Emperyalizm*. Ç. Çıdamlı. (Çev.). İstanbul: Devim Yayınları,
- Marx, K. (2008). *Komünist Manifesto*. H. İlhan. (Çev.).Ankara: Alter Yayınları.
- Öziş M. (2016). Güç/Zor ve "Piyasa Ekonomisi" Bağlamında Adam Smith'in "Merkantil Sistem" Eleştirisi, *Mülkiye Dergisi*, 40 (4).
- Öztürk, Ö. (2015). Yeni Emperyalizmi Yeniden Düşünmek, *Emperyalizm Teori ve Güncel Tartışmalar* ed. A. Bekman; B. A. Özden, İstanbul: Habitus Kitap. s.49-84.
- Polanyi, K. (2006). *Büyük Dönüşüm*. A. Buğra. (Çev.). İletişim Yay. 5. Baskı, İstanbul.
- Portelli H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. K. Somer. (Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Smith, A (1977) *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, edited by Edwin Cannan, Chicago University Of Chicago Press.
- Ülman, B. (2015).Klasik Emperyalizm Kuramları: 20. Yüzyıl Başında Dünyayı Anlamak İçin Bütüncül Bir Çerçeve, *Emperyalizm Teori ve Güncel Tartışmalar* ed. A. Bekman B. A. Özden, İstanbul: Habitus Kitap. s.19-48.
- Yayla, A. (2000). *Özgürlük Yolu*, Ankara: 2. Baskı, Liberte Yay.
- Wallerstein, İ. (1996). *Tarihsel Kapitalizm*. N. Alpay. (Çev.). İstanbul: 2. Baskı. Metis Yayıncılık.

- Wallerstein I. (1996) Braudel'in Kapitalizm Tahlili: Herşey Tepetaklak. M. Özel. (Çev.). *Medeniyet ve Kapitalizm İçinde, İstanbul: İz Yayıncılık*, s. 235-253.
- Wallerstein, I. (2011). *Modern Dünya Sitemleri III.* L. Boyacı. (Çev.). İstanbul: Yarın Yay.
- Wells A. (2008) Hegemony, Imperialism, And Colonial Labour, *Hegemony Studies In Consensus And Coercion* Edited By Richard Howson And Kylie Smith p. 125-141.
- Wood E. M. (2003). *Empire Of Capital.* New York: Verso.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sağlık Hizmetlerini Yönetmek Neden Zordur?: Teorik Tartışmalar

Why Is It So Hard To Manage Healthcare?: Theoretical Discussions

Mehtap Çakmak Barsbay^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Karaman/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7609-6254

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 12 Aralık 2018

Kabul tarihi: 25 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Sağlık Hizmeti

Sağlık Kurumları

Sağlık Yönetimi

ÖZ

Kamuda sağlık hizmeti sunan kuruluşlar, diğer kamu kuruluşlarından farklı olarak kendine münhasır, spesifik özelliklere sahiptir. Sağlık hizmeti sunan kuruluşlar, farklı mesleklerden uzmanların işgücünü, tıp teknolojisini ve basit sarf malzemeden robotik özellikli tıbbi cihazlara kadar geniş perspektifte maddi kaynağı kullanırlar. Ayrıca, yoğun emek, aşırı uzmanlaşma ve sermaye yoğun teknolojinin kullanılması sağlık kurumlarına özgüdür. Sağlık hizmetleri sunumunda disiplinler arası takım çalışması ihtiyacı gittikçe yaygınlaşmakta, örgütsel ve profesyonel sınırların katkısıyla geniş çapta zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sağlık kurumlarının kültürel, işlevsel ve örgütsel özellikleri bağlamında diğer örgüt türlerinden farklılaşma noktalarını tartışmaktır. Örgütü yapısal, kültürel ve işlevsel bakımdan ele alan teori ve yaklaşımların, bazı sınırlılıklarına rağmen sağlık kurumları yönetiminde kullanımının faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2018

Received in revised form 12 December 2018

Accepted 25 December 2018

Keywords:

Health Services

Healthcare Organizations

Health Administration

ABSTRACT

Public health service organizations have distinctive and unique characteristics. They use a wide range of resources, which mainly consist of professional healthcare workers, medical technology, basic consumables, and robotic medical devices. Further, continued high labor intensity, high specialization and capital-intensive technology are specific to healthcare organizations. Moreover, need for interdisciplinary team work is increasingly prevalent, and there has been a great deal of challenge supported by organizational and professional boundaries. It is the purpose of the study to discuss the differentiation points of healthcare services and organizations in terms of cultural, functional and organizational characteristics. Although there are some limitations of theoretical approaches which places the most emphasis on the structural, cultural and functional characteristics of the organization, they could be involved in the management of healthcare organizations.

1. Giriş

Sağlık hizmeti sunan örgütler, eski devirlerdeki şifa merkezleri olmaktan çıkıp karmaşık organizasyonlara evrilmiştir (Bate, 2000). Bu örgütler, hizmeti sunabilmek için farklı mesleklerden uzmanların işgücünü, güncel tıp teknolojisini, basit sarf malzemeden nano ve robotik özellikli tıbbi cihazlara kadar geniş perspektifte maddi kaynağı kullanmaktadır. Bu nedenle, sağlık harcamaları artış göstermektedir (Cutler ve McCellan, 2001). Türkiye’de sağlık hizmetlerine toplam ülke bütçesinden ayrılan pay, yaklaşık %5 dolayındadır. Sağlık istatistiklerine göre Türkiye’de sağlık hizmetleri, 2018 yılı itibariyle toplam 581.698 sağlık insan gücü tarafından

sunulmakta olup bu sayı, sağlık sektöründeki çalışanların 2/3’ünü oluşturmaktadır. Sağlık insan gücünün 1/3’ünü ebe ve hemşireler; 1/4’ünü ise hekimler oluşturmaktadır. Sağlık kurumlarında farklı meslekteki sağlık çalışanlarının, ekip halinde ve disiplinler arası uyum içinde hizmet sunmaları gerekir (Leggat, 2007). Sağlık örgütlerinin sayısı, genel bir eğilim olarak yıllar bazında artmaktadır. Türkiye’de 2017 verilerine göre 571’i özel hastane olmak üzere toplam 1518 hastane, 25.198 aile hekimliği birimi, 5.320 sağlık evi, 2.618 112 acil yardım istasyonu faaliyet göstermektedir. Sağlık örgütlerinin sayısındaki artışa bağlı olarak sağlık hizmetlerine erişim olanağı artmaktadır. Kişi başına sağlık hizmetlerine müracaat, son 15 yılda yaklaşık üç katına yükselerek birinci

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mehtapcakmak@gmail.com

basamak sağlık kurumlarına yıllık 2,8; ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarına ise 6 kez gerçekleşmiştir. Toplam müracaatların yaklaşık 1/10'ü özel sektör sağlık kuruluşlarına yapılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2018).

Kamuda sağlık hizmeti sunan kuruluşlar, diğer kamu kuruluşlarından farklı olarak kendine münhasır, spesifik özelliklere sahiptir (Kavuncubaşı, 2000). Yoğun emek, aşırı uzmanlaşma ve sermaye yoğun teknolojinin kullanılması sağlık kurumlarına özgüdür. Sağlık hizmetleri sunumunda disiplinler arası takım çalışması ihtiyacı gittikçe yaygınlaşmakta, örgütsel ve profesyonel sınırların katkısıyla geniş çapta zorluklar ortaya çıkmaktadır (Raelin, 1999; Dickinson ve Ham, 2008; Leggat, 2007). Bu nedenle sağlık örgütlerini yönetmenin bazı yönlerden zorluklarının bulunduğu ileri sürülebilir. Bu çalışmada, sağlık kurumlarının diğer örgüt türlerinden farklılaşma noktaları kültürel, işlevsel ve örgütsel özellikleri bağlamında tartışılmaktadır.

2. Sağlık Kurumlarının Kültürel Özelliklerinin Neden Olduğu Zorluklar

Sağlık örgütleri, farklı mesleğe sahip uzmanların ekip halinde çalışmalarının ve yüksek düzeyde koordinasyonun gerektiği kurumlardır. Her ne kadar maliyet artırıcı bir unsur olarak ele alınsa da değişimin ve yenilikçi uygulamaların izlenerek hizmet kalitesinin ve sağlık meslek mensuplarının performansının artırılması gereği ortaya çıkmaktadır (Goes ve Park, 1997).

Farklı meslek mensupları arasında özellikle doktorlar, klinik bakım ekibinin önemli bir bileşeni olup diğer personele kıyasla daha yüksek nüfuza ve güce sahiptir (Degeling vd., 2003). Bu nedenle, hekimlerin sahip olduğu mesleki özerklik (Kılıç vd., 2008), klinik süreçlerin yönetimini (Şahin, 1999) ve yönetsel müdahaleleri zorlaştırmakta ve kurumlarda çatışma ortamını (Dickinson ve Ham, 2008) yaratabilmektedir. Sıklıkla gözlemlenen çatışma türleri, hiyerarşinin ve prosedürlerin fazlalığı, iş stresi, yöneticilerin risk almaktan imtina etmeleri, çalışanların yeterince değer görmemesi, yöneticilerin sorun çözmemesi, her mesleğin beklentilerinde farklılık olması ve kurumsal kültürün oluşmaması şeklinde sınıflandırılmaktadır (Gemlik vd., 2015). Çatışmalar çoğunlukla, yöneticinin örgütsel bağlılığına dayanan kurumsal kültürle, profesyonelleri sosyalleştirmeye dayanan profesyonel kültür arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır (Raelin, 1999, 19).

Sağlık kurumlarında, sağlık profesyonelleri ve yöneticiler, profesyonel kültür ve görev kültürü olmak üzere örgütün iki farklı kültürünü oluşturmaktadır (Thorne, 2002). Sağlık profesyonelleri faaliyetlerini uzmanlık bilgisini, yöneticiler ise makamlarını kullanarak sürdürmektedir. Bu durumda bilgi, üstün konuma yerleşerek güce sahip olmaya aracılık etmektedir (Galbraith, 1967). Sağlık kurumlarında güç, bilgi ve beceriye sahip olma ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, sağlık örgütlerinde yöneticilik yapmak isteyenlerin gücü elde edebilmeleri için, yönetim eğitimi olarak temel becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Santos ve Eisenhardt, 2005).

Sağlık kurumlarında, farklı mesleklerin görev yapması nedeniyle mesleki kültürler arasında etkileşim bulunmaktadır (Raelin, 1999). Sağlık örgütleri, zayıf bağlarla birbirinden ayrılmış ve silolarda, farklı alt kültürlerin bir arada bulunmaya devam ettiği (Bate, 2000), birbirinden ayrı alt organizasyonlar topluluğudur. Literatürde sağlık kurumlarında hâkim olan kültürel yapıları inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Sağlık

kurumlarında farklı departmanlarda çalışanların, rekabet gruplarına evrildiği ve birbirinden farklı kültürel özelliklere sahip olduğu iddia edilmektedir (Raelin, 1999). Her grup meşruiyet bakımından kendini diğerlerinden farklılaştırmaktadır (Kouzes ve Mico, 1979).

Sağlık kurumlarında siyasi, yönetsel ve hizmet olmak üzere üç farklı alan bulunmaktadır. Siyasi alandakiler, politika geliştirerek seçilmişlerin talep ve beklentilerini karşılamaktadır. Yönetsel alan, hesap verebilirlik doğrultusunda kaynakları etkin ve verimli kullanarak örgütsel amaçlara ulaşmada rol almaktadır. Hizmet alanı ise uzmanlık bilgisini kullanarak meslek etiği ve özerklik doğrultusunda en iyi hizmetin üretilmesini ve sunulmasını sağlamaktadır. Sayılan üç farklı alan, sınırları dahilinde hizmet ederek meşruiyeti tesis edecek mekanizmalar geliştirme eğilimindedir (Kouzes ve Mico, 1979). Dahası, her alanın ayrı gündeminin olması, gruplar ve alanlar arası bağlantısızlığı ve iletişimsizliği ortaya çıkarmaktadır (Edmonstone, 1986). Bu durumda, alanlar arasında çıkar çatışmaları ortaya çıkabilmektedir (Dickinson ve Ham, 2008). Artan çatışmaların çözülememesi durumunda, kurumsal vizyon oluşması ve örgütsel amaçların yerine getirilmesi sektöre uğrayabilecektir.

Sağlık kurumlarında alan farklılığına yönelik örnekler bulunmaktadır. Yönetim pozisyonuna gelen hekimler, alan değiştirmeleri nedeniyle sıklıkla hizmet alanından izole edilmekte ve meslektaşlarıyla bazı engellemelere maruz bırakılmaktadır (Loh, 2013; Edmonstone, 1986).

Sağlık kurumlarında farklı kültürlerin bulunması nedeniyle karşılaşılan sorunların ve güçlüklerin aşılmasında takım çalışması ve iş birliği (Leggat, 2007) stratejisinin önemine dikkat çekilmektedir. Yöneticinin kontrol ve profesyonellerin özerklik ihtiyacı yüzünden ortaya çıkan potansiyel çatışmayı yatıştırma önerilen diğer bir strateji ise profesyonel yönetici mekanizmasının kullanılmasıdır (Raelin, 1999). Bu mekanizma, yönetim ve profesyoneller arasındaki etkileşimli dinamiklerden ortaya çıkan kooptasyonun (Pfeffer, 1973) pratiğe yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Bazı çalışmalarda takım çalışmasından ziyade profesyonellerin ve yöneticilerin bireysel inisiyatif kullanma kapasitelerinin güçlendirilmesine (Raelin, 1999) artan oranda vurgu yapılıyor olsa da sağlık hizmetleri sunumunda görev alan meslek mensuplarına, iş birliğine ve takım çalışmasına yönelik eğitim verilmesi faydalı olacaktır.

3. Sağlık Hizmetlerinin İşlevsel Özelliklerinin Neden Olduğu Zorluklar

Genel olarak hastalıklardan korunma, hastalıkların önlenmesi ve hastalıkların uygun şekilde tedavi edilmesi bağlamında sağlık kavramı tanımlanmaktadır (Fişek, 1985). Dünya Sağlık Örgütü, sağlık hizmetleri sistemini, sağlık kurumlarında, farklı meslek grubu üyesi sağlık personelinin yararlanarak toplumun gereksinme ve istemlerine göre değişen amaçları gerçekleştirmek, böylece bireylerin ve toplumun sağlık bakımını her türlü koruyucu ve tedavi edici etkinliklerle sağlamak üzere ülke çapında örgütlenmiş kalıcı bir sistem olarak tanımlamış ve sağlık hizmetlerini koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici olmak üzere üç grupta incelemiştir (WHO, 2011; Çakmak, 2016). Sağlık hizmetlerinin diğer hizmetlerden farklı niteliklerine, literatürde sıklıkla benzer şekilde vurgu yapıldığı görülmektedir. Sağlık hizmetleri, hizmet sektörünün genel niteliklerine sahip olmakla beraber

spesifik özelliklere sahiptir (Kavuncubaşı, 2000). Ayrıca, tıbbi hizmetlerin çekirdekte yer aldığı bir hizmet alanı olarak bazı özelliklerle karakterize bir yapı sergilemektedir (Bannerman vd., 1983). Sağlık hizmetleri çoğunlukla, dış denetime tabi olup toplumun özel beklentilerini karşılamak durumunda kalmaktadır (Ginter vd., 2018: 10). Ancak, bu beklentilerin karşılanması, sağlık hizmetinin bazı nitelikleri nedeniyle her zaman mümkün olamayabilmektedir.

Sağlık hizmetlerinde sunulan hizmetin niteliğini, miktarını ve kalitesini belirleyen taraf, hizmeti alan değil, hizmeti sunan hekimlerdir (Taner ve Antony, 2006). Bunun nedeni, hizmetten faydalananların, uzmanlık bilgisi gerektiren sağlık ve tıp konularında yeterli bilgi düzeyinde bulunmaması, diğer bir ifade ile sağlık okuryazarlığı düzeyinin düşük olmasıdır (Akbulut, 2015). Hizmetten yararlananların sahip olduğu bilgi, tedavi sürecine müdahaleyi gerektirebilecek düzeye ulaşmadığından, taraflar arasındaki bilgi seviyesi simetrik görünümde değildir. Diğer yandan, tıbbın mesleki özelliği, hizmetin içeriğine doğrudan müdahaleye ve manipülasyona imkân tanımamaktadır. Ayrıca sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyacın zamanlaması kontrol altına alınmamaktadır. Dolayısıyla ertelenemez ve başka bir hizmet, sağlık hizmetini ikame edemez. Fiyatlar düzeyindeki artışa bağlı olarak talebin azalacağı yönündeki genel beklentinin aksine, sağlık hizmetlerinin fiyatındaki artış, talebi büyük ölçüde etkilememektedir (Folland vd., 2007). Hizmet endüstrisi olan sağlık kurumlarında üretim ve tüketim aynı anda gerçekleştiğinden (Özcan, 2013: 25) sunulan hizmet, üretildikten sonra stoklanacak ve piyasaya arzı ileri tarihlere bırakılabilecek nitelikte değildir.

Sağlık örgütlerinde, alanlarında uzmanlaşmış meslek mensupları hizmet vermektedir. Bu nedenle personel giderleri, kurumların toplam giderleri içinde önemli paya sahiptir (Williams vd., 1995). İleri uzmanlık seviyesi, sağlık kurumlarında kullanılan sermaye yoğun teknoloji ile birleştiğinde, sağlık hizmetlerinin arzı pahalı hale gelmektedir. Ayrıca, sağlık profesyonelleri arasında işlevsel bağımlılık yüksektir. Bu nedenle, sağlık kurumlarında farklı meslek gruplarının üyeleri arasında koordinasyon ve iş birliği gerekmektedir (Kavuncubaşı, 2000). Her meslek grubunun mesleki önceliği ve hedefi farklılaştığından, uygun motivasyon araçlarının kullanılması gereği ortaya çıkmaktadır (Leggat, 2007).

Sağlık kurumları, sistem yaklaşımının bir tezahürü olarak alt sistemlerden (Bertalanffy, 1968) oluşan karmaşık örgüt yapısına sahiptir. Ayrıca, sağlık kurumlarında farklı hiyerarşiler bulunmaktadır (Bate, 2000). Şöyle ki, sağlık hizmetini sunan sağlık/tıp mesleği mensupları ve ana hizmetin sunum yeri olan klinik/polikliniklerden sorumlu tıbbi yönetim ile genel ve destek hizmetlerden sorumlu işletme yönetimi eş zamanlı sürdürülmektedir. Bu sebeple, sağlık kurumları yönetimi, diğer örgüt yapılarının yönetiminden farklı bir yerde durmaktadır. Ayrıca, sağlık kurumlarında gerçekleştirilen faaliyetler, standart özellikte olmayıp değişkenlik gösterebilmektedir. Her ne kadar kanıta dayalı tıp uygulamaları ve klinik uygulama rehberleri yaygınlaşmış olsa da sunulan sağlık hizmetinin standartlaştırılmaması nedeniyle, her hasta için özellikli adımların izlenmesi gerekebilmektedir. Ayrıca sağlık hizmetleri, hatalara karşı duyarlıdır.

Sağlık kurumlarında bireysel ve kurumsal performansın kantitatif ölçümü her zaman kolay değildir. Sağlık hizmetlerinde performans, sağlık statüsünün artırılması genel

amacına ulaşmak bakımından araçsal değer taşımasına rağmen amaçsal değer (Sen, 1999) taşıyan bir kavrama büründürülmektedir. Ayrıca, sağlık hizmetinden faydalananların sayısı belirgin değildir. Örneğin aşı uygulamalarında, pozitif dışsallıklar nedeniyle sadece aşı yapılan kişi değil toplum korunmuş olacağından, aşından faydalananların sayısı belirsizdir. Sağlık Bakanlığının yayınladığı sağlık istatistiklerine göre, 2002 yılında aşılama hızları %72 ile %82 arasında iken 2017 yılında aşılama hızları artarak %93 ile %96 seviyesine gelmiştir. Aşı ile önlenebilir bulaşıcı hastalıkların prevelansının azaltılması sonucu toplumun genel sağlık düzeyi iyileşeceğinden, toplumu ilgilendiren hizmet bileşenlerine yönelik performans ölçümü zor olabilmektedir.

Hizmetin kalitesinin sayısallaştırılması da bir başka sorunlu bileşendir. Her ne kadar sağlık hizmetlerinde kalitenin ölçülmesine yönelik olarak Servqual (Parasuraman vd., 1988; Camgöz-Akdağ vd., 2013) ve Servperf (Cronin ve Taylor, 1992) gibi ölçeklerle bilimsel araştırmalar yapılsa da memnuniyet ölçümünde asgari bekleme süresine riayet edilmeden yapılan bu araştırmaların sonuçları sorgulanmaktadır (Fitzpatrick ve Hopkins, 1983). Verimlilik ve performans ölçümlerinde, standardize edilemeyen tedavi seçeneklerinin birbiri cinsinden ifade edilerek analize katılması (Çakmak vd., 2009), verimlilik ve performans ölçümlerinin sonuçlarını tartışmaya açık hale getirmektedir.

Sağlık hizmetleri, teknolojinin gelişmesiyle doğru orantılı olarak değişime uğrayan hasta merkezli bir sektörel yapıda ve çok bileşenli bir model dahilinde sunulmaktadır (Swan, 2009). 10 yıl önce bilim kurgu olarak nitelenen sağlık uygulamaları, sağlık hizmetleri 3.0 gibi yaklaşımlar, teknoloji ile yenilikçi müdahalelerin keşfi ve ulaşılabilir hale gelmesiyle hem hizmet sağlayıcıları hem de ödeme kuruluşlarını dönüşüme uğratmaktadır (Pillay, 2018). Kan şekeri ölçen saat, göz damlası yerine kullanılabilecek lensler, kalp krizini tespit eden telefon uygulamaları gibi akıllı sağlık uygulamaları, üç boyutlu doku ve organların üretilmesi (Medgadget, 2017), enfeksiyöz hastalıklarda, meme kanseri tespitinde, kardiyovasküler hastalıkları tespit etmede binlerce değişkeni bir arada değerlendirme ve anlamlandırma potansiyeline sahip yapay zekânın kullanımı (Pillay, 2018), e-sağlık uygulamaları, girişimsel olmayan retina taraması ile Alzheimer hastalığının erken tanınması gibi biyoteknoloji uygulamaları ve sağlık bilişimindeki yenilikler, sağlık hizmetlerinde değişim yönetimini zorunlu kılmaktadır. Bu değişimler, hizmetin sunulduğu örgütlerin sınırlarını genişletmektedir.

Diğer yandan, sağlık hizmeti ihtiyacının karşılanmasında uzaktan hizmet alma imkânı ortaya çıkmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, çok sayıda, yeni ve güçlü sağlık araçlarının üretilmesini sağladığı için geleneksel sağlık hizmeti sunucularının rollerinde değişikliğe neden olabilmektedir. Örneğin dermatoloji uygulamaları ile etkilenen alanın fotoğrafının çekilip görüntüsünün yüklenmesi ile tanı konulabilmekte ve tedavi sürecine dair izlenecek adımlarla ilgili talimatlar alınabilmektedir (Pillay, 2018).

Gelecek birkaç yılda hastaların, sağlık okuryazarlığının artması ile hizmet talep edenden hizmet üreten rakiplere doğru evrileceği (Zeckhauser ve Sommers, 2013) öngörülmektedir. Bir diğer faktör olarak, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sağlık hizmetlerine yansması ile birlikte karar destek sistemleri, uzaktan sağlık hizmeti sunulması, planlama ve kaynak tahsisinde bilgi işlem ve sayısal teknolojilerin

kullanımı, sağlık verilerinin yönetimi alanlarında gelişmeler ve yenilikler ortaya çıkmaktadır (Jemal vd., 2015).

Sağlığın işlevsel özelliklerindeki bu değişimler, hizmetin sunulduğu örgüt yapısının yeniden ele alınmasını, koşullara göre tasarımının esnek hale getirilmesini gerekli kılmaktadır. Teknolojik çözümlerin kullanılabilirliğinin artması ve kullanıcılarca hızla benimsenmesi, sağlık insan gücü sayısındaki yetersizlik nedeniyle artan kapasite sorunları, biyomedikal araştırmalardaki ilerlemeler ve bilimsel bilginin artması, sağlık hizmetlerinin sunumu ve organizasyon yönetiminde değişimi tetiklemektedir.

4. Sağlık Kurumlarının Örgütsel Yapısının Neden Olduğu Zorluklar

Sağlık kurumlarının tüm organizasyonel birimleri, genellikle anatomik bölümler, organlar, tıbbi teknolojiler veya hastaların yaş grupları temelinde oluşturulmuştur (Montgomery, 1990). Diğer yandan hekim ve hemşireler, aldıkları eğitimin sonucu olarak söz konusu kriterlere göre uzmanlık alanlarına ayrılmaktadır. Uzmanlığa dayalı yapılandırılan sağlık örgütü, literatürde farklı kategoriler dahilinde incelenmektedir. Sağlık kurumlarının örgütsel yapısı işleyen çekirdek, stratejik üst kademe, orta düzey, teknik düzey ve destek düzey olmak üzere beş temel bileşenden oluşmaktadır. Bu modele göre, basit yapılanmalı örgütlerde en önemli bileşen stratejik üst kademe iken, makine bürokrasi örgütlerinde teknik düzey ve profesyonel bürokrasinin hâkim olduğu örgütlerde işleyen çekirdektir (Mintzberg, 1980). Görüldüğü gibi öne çıkan bileşen, örgüt türüne göre farklılaşmaktadır.

Geleneksel basit yapılanmalı örgüt, makine bürokrasisinin egemen olduğu örgüt, profesyonel örgüt, bölümlere ayrılmış/çeşitlendirilmiş örgüt ve adhokrasi tipi örgüt sınıflaması çerçevesinde sağlık kurumları, profesyonel bürokratik örgüt yapısına sahiptir (Mintzberg, 1980). Bu nedenle sağlık kurumlarında, temel bileşen işleyen çekirdek olup tıp ve sağlık meslek mensuplarından oluşmaktadır. Profesyonel bürokrasiler, makine bürokrasilerinden farklı olarak, çıktılar yerine profesyonellerin becerilerinin standartlaşmış olduğu, mesleki özerkliğin bulunduğu, örgütün yapısal bileşenleri arasında entegrasyonun zayıf olduğu örgütlerdir. Makine bürokrasisi örgütlerde ise katı ve kuralların hâkim olduğu örgüt yapısı, bilgiye dayalı, esnek ve koşullara bağlı bir yapının varlığına çoğunlukla izin vermemektedir. Bu eğilimin karşı tarafında konumlandırılması mümkün olan koşul bağımlılığı kuramına göre, her yerde geçerli olabilecek bir sağlık örgütü yapısı (Olden, 2016), her zaman istendik sonuçları ortaya çıkarmayacağı gibi, ideal örgüt yapısı ve örgüt içi unsurlar yere, zamana ve koşullara göre değişebilecektir.

Sağlık kurumlarında görev yapan tıp ve sağlık meslek mensupları, eğitimleri ve mesleki hedefleri bakımından yöneticilerden farklılık göstermesine rağmen bu ayrım, sağlık kurumlarında görev yapılan departmanlar düzeyinde geçerliliğini yitirebilmektedir. Sağlık kurumlarında işlevsel bölünmeye dayalı departmanlarda sunulan hizmetlerde destek personeli görev yapmaktadır. Bu bakımdan yönetim fonksiyonlarının yerine getirilmesi sırasında yöneticiler güçlüklerle karşılaşmaktadır. Sağlık hizmeti, ekip çalışmasını gerektirse de mesleki hedeflerin farklılığı örgütsel amaçlara ulaşılmasını sektöre uğratabilmektedir. İlaveten özerklik, sinerjiyi zorlaştırdığı gibi çatışmaya dayalı rekabete neden olabilmektedir (Kılıç vd., 2008). Psikiyatristler ve klinik psikologlar, fizyoterapistler ve fizik tedavi uzmanları

arasındaki mesleki çatışma en bilinen örnekleridir (Çakmak, 2016).

Profesyonel ve yönetici ayrımına vurgu yapan “çift başlı ejderha” (Drucker, 1980) metaforu, geleneksel örgüt yapısı yerine profesyonel örgüt yapısının varlığına işaret etmektedir. Yönetim ve profesyonel ayrımı, yönetimin profesyonellerin mesleki alanına müdahale etmeleri durumunda belirginleşmekte ve yönetim güçlükleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda birbirine yakın düzeyde güç ve otoritenin kullanıldığı örgüt yapılanmaları ön plana çıkmakta ve bunlar, birleşik profesyonel örgütler olarak adlandırılmaktadır (Scott, 1982). Görüldüğü gibi farklı yapısal özelliklere sahip sağlık örgütlerini yönetmenin zorluğunun, aşırı iş bölümüne dayalı uzmanlaşmadan ve profesyonelleşmenin hiyerarşik otoriteyi zayıflatmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu açıdan, sağlık örgütlerinde yönetim, hekimlerin, uzmanların, profesyonellerin, farklı mesleklerin koordinasyonunun sağlanması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, gittikçe artan sağlık harcamaları baskısı (Embertson, 2006) altında olan yöneticiler, tıbbi süreçlere müdahale edebilmektedir (Mintzberg, 2002). Değinilen yapısal nedenlerle sağlık örgütleri, biçimsel olarak diğer örgüt türlerinde rastlanmayan yönetim zorlukları ile karakterize bir görünüm sergilemektedir.

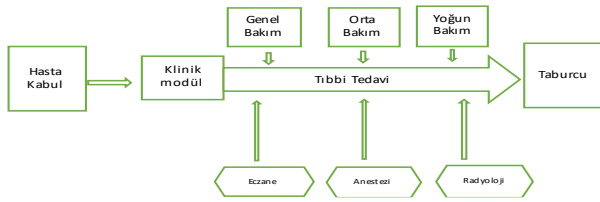
Geleneksel olarak sağlık kurumları, klinik departmanları (iç hastalıkları, cerrahi vb.) destekleyecek şekilde işlevsel birimler olarak organize edilmektedir (Montgomery, 1990). İşlevsel bölünmeye dayalı örgütsel yapının ortaya çıkardığı personelin uzmanlaşması, özellikle hekimlerin lehine olacak şekilde katı bir hiyerarşi ve kararlarda hekim otonomisi ile kendini göstermektedir. Bu ayırıcı hiyerarşi, hekim yöneticilerin (klinik şefliği gibi) genellikle ve aşırı şekilde otoriter liderlik davranışı göstermelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, sağlık kurumlarının bu tür organizasyonel yapıdan kaynaklı olarak işlevsel bölümlere ayrılmış, merkezi, esnek ve etkin olmayan şekilde faaliyet gösterdikleri iddia edilmektedir (Kuntz ve Vera, 2007). Bu nedenle, sağlık kurumları için profesyonel bürokrasinin riskli bir şablon olduğu, bu örgütleri bölümlere ayrılmış adhokrasi şeklinde yapılandırmanın daha uygun olacağı savunulmaktadır (Unger vd., 2000).

Profesyonellerin çoğu organizasyonlarda hizmet sunduğundan, organizasyonlar da yapı itibariyle uzmanlık özerkliğini ve etik standartları tehdit ettiğinden (Raelin, 1999) dolayı şu soru öne çıkmaktadır. Organik ve esnek yapılı, bir diğer ifadeyle sınırları muğlak örgütler sağlık sektörü için uygun çözüm müdür?

Nüfusun yaşlanması, kronik hastalıkların yaygınlaşması ve ortalama ömrün uzaması gibi toplumsal değişimlerin yanı sıra bilim ve teknolojiye dayalı ilerlemeler, merkezi, genel ve tedavi edici bakımdan, dağıtılmış, kişiselleştirilmiş ve önleyici bakıma doğru eksen kaymasını gerektirmekte; aynı zamanda, mümkün hale getirebilmektedir (Romero vd., 2011). Ülkeler, yasal düzenlemeler yoluyla zaman zaman bu organizasyonel yapıyı destekleyecek adımlar atabilmektedir. Hatta, Almanya gibi gelişmiş ülke pratikleri ile Türkiye gibi gelişmekte olan ve Güney Afrika gibi gelişmemiş ülkelerdeki sağlık organizasyonlarının yapılanması benzerlik gösterebilmektedir.

Sağlık kurumlarının, işlevsel bölümlere ayrılmış yapı yerine pazar koşullarının kullanımına imkân verecek, esnek ve etkin yapılar şeklinde modern organizasyonlara dönüştürülmesi stratejisi son yıllarda tartışılmaktadır. Bunlardan biri olan

modüler sağlık örgütü yapısı, performans üzerindeki olumlu etkileri bağlamında son 10 yılda literatürde yer bulmaktadır. Tanı İlişkili Gruplar (DRG) temelinde, vaka şiddetine göre hastanelerin organizasyonel yapılarının belirlendiği uygulamalar ve ülke örnekleri bulunmaktadır. Benzer şekilde örgüt teorisinde, esnek örgüt yapılarına olan ihtiyacı tanımlayan ve tartışan şebeke/ağbağ örgütler, bilgi ekonomisi/çağrı örgütleri, adhokratik yapılar, karmaşık/kaotik yapılar literatürde dikkat çeken anahtar kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, sistem yapısını alt sistemlere ayırarak alt sistemlerin birbirleriyle daha gevşek ilişkiler sürdüreceği yeni yapılanma önerileri (Şekil 1) ortaya konulmaktadır.

Şekil 1 Bir Sağlık Kurumunda Klinik Modül Yapısı (Kuntz ve Vera, 2007)

Modüler yapılanmanın benimsenmesi durumunda, birimlerin birbirine hizmet vermelerinin karşılığı olarak transfer harcamaları/fiyatlamaları gibi finansal konular ortaya çıkmaktadır. Örneğin ameliyat edilen bir hasta hem cerrahi hem de anestezi hizmeti alacağından hizmeti finanse eden kuruluşlarca yapılan ödemeden elde edilen gelirin, cerrahi ve anestezi hizmetine paylaşımı ve bu iki birimin birbirine verdikleri hizmetin fiyatının belirlenmesi gerekecektir (Kuntz ve Vera, 2010). Bu durumda süreçlere ve süreç adımlarına odaklanarak katma değer oluşturmayan faaliyetlerin elimine edilmesi ve/veya bu faaliyetlere ayrılan sürenin minimum düzeyde tutulması gerekecektir. Bu amaca dayanan yalın yönetim anlayışı 21. yüzyılda sağlık kurumlarında dikkat çekmeye başlamıştır. Ancak çalışmalar, sağlık kurumlarındaki hiyerarşik organizasyonel yapının yalın yönetimi sekteye uğratabileceğini göstermektedir (Leggat vd., 2018). Sağlık örgütlerinde, işlevselliğe dayalı bir yapı yerine, örgütün içinde bulunduğu yasal çevresi, yapının merkezi ya da desantralize olması, yönetim kültürü, izleme ve değerlendirme kriterlerinin niteliği gibi çok bileşenli kriterleri kullanma alternatifi değerlendirilebilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, sağlık kurumlarının kültürel, işlevsel ve örgütsel özellikleri bağlamında diğer örgüt türlerinden farklılaşma noktaları, bu açılardan sağlık kurumları yönetimine yaklaşmanın nasıl bir değer katabileceği teorik çerçevede incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, örgütü yapısal, kültürel ve fonksiyonel bakımdan farklı açılardan ele alan teori ve yaklaşımların, bazı sınırlılıklarına rağmen sağlık kurumları yönetiminde kullanımının faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.

Sağlık kurumları, klinik ve yönetsel süreçlerin etkileşimi bağlamında ayrı konumlanmaktadır. Bu nedenle örgütsel yapının farklı boyutlarının yönetiminde çoklu yöneticilik becerilerinin önemi karşımıza çıkmaktadır. Temel yöneticilik yetkinliklerinin belirlenmesi ve uygulanması ile yönetimin zorlukları bertaraf edilip sağlık kurumları etkili

yönetilebilecek ve sunulan sağlık hizmetinin sürdürülebilir olması sağlanabilecektir.

Hizmetten faydalanan hastaları ve talebe bağlı olarak ortaya çıkan sağlık hizmetini arz eden farklı meslekteki kamu sağlık personelini ve sağlık hizmeti sunum sürecinin tüm basamaklarını bilimsel yöntem ve tekniklere uygun, hizmeti sunan ve faydalanan tarafların bu süreçten maksimum memnuniyeti ile birlikte yönetebilmek, sağlık sektörünü tanıyan herkesin yapabileceği bir iş, uğraş, faaliyet değildir. Özetle, sağlık hizmetleri ve hizmetin sunulduğu örgütler, sadece belirli bir meslek grubuna bırakılmayacak kadar karmaşık yapıda olup sağlık hizmetlerinin yönetiminde, sağlık ekibinin üyesi olarak tüm mesleklerin söz sahibi olabilmesi ve/veya yönetici olarak sektöre özgü tüm yetkinliklere sahip kişilerin yönetim görevlerinde tercih edilmesi sayesinde sağlık kurumları etkin, etkili, ekonomik, kolay erişilebilir, kaliteli ve verimli faaliyet gösterebilecektir. Sağlık ekibinin tüm üyelerinin, disiplinler arası iş birliği içinde ve kurumlarının varoluş amaçlarını yerine getirmede uyum içinde çalışmaları teşvik edilmeli, öğrenimleri süresince bu konularda eğitim almaları sağlanmalı, bu bakımdan farkındalıkları ve motivasyonları artırılmalıdır. Bu bağlamda, sağlık meslek mensuplarının takım çalışması becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç bulunduğu açıktır.

Kaynakça

- Akbulut, Y. (2015). Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Harcamaları ve Sağlık Hizmetleri Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi. İçinde: F. Yıldırım & A. Keser (Ed.), *Sağlık Okuryazarlığı* (s.113-132). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bannerman, R.H., Burton, J. & Ch'en, W.C. (1983). *Traditional Medicine and Health Care Coverage: A Reader for Health Administrators and Practitioners*. Geneva: World Health Organization (WHO).
- Bate, P. (2000). Changing the Culture of a Hospital: From Hierarchy to Networked Community. *Public Administration*, 78 (3), 485-512.
- Bertalanffy, L.V. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller Publishers.
- Camgöz-Akdağ, H., Tarım, M., Subaş, L., & Yatkın, A. (2013). QFD Application Using SERVQUAL for Private Hospitals: A Case Study. *Leadership in Health Services*, 26(3), 175-183.
- Çakmak, M., Öktem, M.K. & Ömürgöntülşen, U. (2009). Türk Kamu Hastanelerinde Teknik Verimlilik Sorunu: Veri Zarflama Analizi Tekniği ile Sağlık Bakanlığı'na Bağlı Kadın Doğum Hastanelerinin Teknik Verimliliklerinin Ölçülmesi, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(1), 1-36.
- Çakmak, B.M. (2016). *Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde Hekim Yöneticilerin Yönetsel Beceri ve Rollerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Cronin, J.J., & Taylor, A.S. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55-68.
- Cutler, D.M. & McClellan, M. (2001). Is Technological Change in Medicine Worth it? *Health Affairs*, 20(5), 11-29.
- Degeling, P., Maxwell, S., Kennedy, J., & Coyle, B. (2003). Medicine, Management and Modernization: 'A Dance Macabre'. *British Medical Journal*, 326(7390), 649-652.
- Dickinson, H., & Ham, C. (2008). *Engaging Doctors in Leadership: Review of Literature*. University of Birmingham NHS Institute for Innovation and Improvement Coventry.
- Drucker P.F. (1980). *Fırtınalı Dönemlerde Yönetim*. Bülent Toksöz (Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Edmonstone, J. D. (1986). If You're Not the Woodcutter, What Are You Doing with That Axe?: Problems of Managing the NHS. *Health Services Manpower Review*, 12(3), 8-12.
- Embertson, M.K. (2006). The Importance of Middle Managers in Healthcare Organizations. *Journal of Healthcare Management/American College of Healthcare Executives*, 51(4), 223-232.
- Fişek, N.H. (1985). *Halk Sağlığına Giriş*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirici Merkezi.
- Fitzpatrick, R. & Hopkins, A. (1983). Problems in the Conceptual Framework of Patient Satisfaction Research: An Empirical Exploration. *Sociology of Health and Illness*, 5(3), 297-311.
- Folland, S., Goodman, A.C. & Stano, M. (2007). *The Economics of Health and Health Care*. 7. Baskı. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Galbraith, J.K. (1967). *The New Industrial State*. Boston: Houghton Mifflin Company. (Erişim Tarihi: 20.09.2018), <http://www.ebbemunk.dk/technostructure/technostructurep3.html>
- Gemlik, N., Manioğlu, Y., & Çatar, Ö. (2015). Geert Hofstede'in Örgüt Kültürü Modeline Göre Sağlık Meslek Gruplarının İncelenmesi ve Kamu Özel Hastanelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi*, Vol 1, 1-14.
- Ginter, P.M., Duncan, W.J., & Swayne, L.E. (2018). *The Strategic Management of Health Care Organizations*. Eight Edition, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Goes, J.B. & Park, S.H. (1997). Interorganizational Links and Innovation: The Case of Hospital Services. *Academy of Management Journal*, 40(3), 673-696.
- Jemal, H., Kechaou, Z., Ayed M.B., & Alimi A.M. (2015). A Multi Agent System for Hospital Organization. *International Journal of Machine Learning and Computing*, 5(1), 51-56.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Örgütleri Yönetimi*, Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Kılıç, M., Arslan, M., Leblebici, D.N., Aydın, M.D., & Öktem, M.K. (2008). Managerial Control vs Professional Autonomy: An Empirical Study on Perceptions of Physicians at Teaching Hospitals in Turkey, *Journal of Medical Systems*, 32(2), 157-165.
- Kouzes, J.M., & Mico, P.R. (1979). Domain Theory: An Introduction to Organizational Behavior in Human Service Organizations. *Journal of Applied Behavioral Science* October, 15 (4), 449-469.
- Kuntz, L., & Vera, A. (2007). Modular Organization and Hospital Performance. *Health Services Management Research*, 20, 48-58.
- Kuntz, L., & Vera, A. (2010). Transfer Pricing in Hospitals and Efficiency of Physicians: The Case of Anesthesia Services. İçinde: A. Vera (Ed.), *Krankenhausmanagement in einem wettbewerbsorientierten Umfeld*. Köln: Josef Eul Verlag GmbH.
- Leggat, S.G. (2007). Effective Healthcare Teams Require Effective Team Members: Defining Teamwork Competencies. *BMC Health Services Research*, 7-17.
- Leggat, S., Stanton, P., & Bamber, G.J. (2018). New Development: 4P Recommendations for Implementing Change, From Research in Hospitals. *Journal of Public Money & Management*, 38(1), 45-50.
- Loh, E. (2013). How and Why Doctors Transition from Clinical Practice to Senior Hospital Management: A Case Research Study from Victoria, Australia. *International Journal of Clinical Leadership*, 22(4), 235-244.
- Medgadget (2017). *University of Minnesota Researches Develop a Better 3D-Printed Organ Model*. (Erişim: 07.12.2018), <https://www.medgadget.com/2017/12/university-minnesota-researchers-develop-better-3d-printed-organ-model.html>
- Mintzberg, H. (1980). Structure in 5's: A Synthesis of the Research on Organization Design. *Management Science*, 26(3), 322-341.
- Mintzberg, H. (2002). Managing Care and Cure-up and down, in and out. *Health Services Management Research*, 15, 193-206.
- Montgomery, K. (1990). A Prospective Look at the Specialty of Medical Management. *Work and Occupation*, 17, 178-198.
- Olden, P.C. (2016). Contingency Management of Health Care Organizations: It Depends. *The Health Care Manager*, 35(1), 28-36.
- Özcan, Y. (2013). *Sağlık Kurumları Yönetiminde Sayısal Karar Yöntemlerine Giriş*. Şahin Kavuncubaşı, Selami Yıldırım (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Parasuraman, A.P., Zeithaml, A.V., & Berry L.L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.

- Pillay, R. (2018). *Healthcare 3.0 How Technology is Driving the Transition to Prosumers, Platforms and Outsurance*. Xlibris Corp.
- Pfeffer, J. (1973). Size, Composition, and Function of Hospital Boards of Directors: A Study of Organization-Environment Linkage. *Administrative Science Quarterly*, 18(3), 349-364.
- Raelin, J.A. (1999). *Kültürlerin Çatışması Yönetenler-Yönetilenler*. Kamuran Tuncay, Mürşit Balanlılar, Ahmet Buğdaycı (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Romero, L.M.R., Tosina, L.J.R., Valderrama, M.A.E., Arbizu, J.C., & Martinez, I.R. (2011). A Comprehensive View of the Technologies Involved in Pervasive Care. İçinde: L. Bos, L.K. Carroll, A. Marsch & L.M. Roa (Ed.), *Future Visions on Biomedicine and Bioinformatics 1* (s.3-21). Berlin Heidelberg: Springer- Verlag.
- Sağlık Bakanlığı (2018). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017*.
- Santos, F.M. & Eisenhardt, K.M. (2005). Organizational Boundaries and Theories of Organization. *Organization Science*, 16(5), 491-508.
- Scott, R.W. (1982). Managing Professional Work: Three Models of Control for Health Organizations. *Health Services Research*, 17 3), 213-240.
- Sen, A. (1999). Health in Development. *Bulletin of the World Health Organization*, 77(8), 619-623.
- Swan, M. (2009). Emerging Patient-Driven Health Care Models: An Examination of Health Social Networks, Consumer Personalized Medicine and Quantifies Self-Tracking. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 6, 492-525.
- Şahin, B. (1999). Sağlıkta Yönetim Zorluğu Hekim Otonomisinin Sonu Olabilir mi? *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4(1), 27-42.
- Taner, T. & Antony, J. (2006). Comparing Public and Private Hospital Care Service Quality in Turkey. *Leadership in Health Services*, 19(2), 1-10.
- Thorne, M.L. (2002). Colonizing the New World of NHS Management: The Shifting Power of Professionals. *Health Services Management Resources*, 15(1), 14-26.
- Unger, P., Macq, J., Bredo, F., & Boelaert, M. (2000). Through Mintzberg's Glasses: A Fresh Look at the Organization of Ministries of Health. *Bulletin of the World Health Organization*, 78(8), 1005-1014.
- Williams, J.M., Griffiths, A.J., Jones, D., & Eaton, P.N. (1995). Energy Consumption in Large Acute Hospitals. *Energy&Environment*, 6(2), 119-134.
- World Health Organization (2011). *Health Systems Strengthening Glossary*. (Erişim: 01.09.2018), https://www.who.int/healthsystems/Glossary_January_2011.pdf
- Zeckhauser, R., & Sommers, B. (2013). Consumerism in Health Care: Challenges and Opportunities. *Virtual Mentor*, 15(11): 988-992.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaştırma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of *anemon* from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- *anemon* is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr